มิตรกำสรวล

เนื่องในมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส

มิตรกำสรวล
เนื่องในมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส
ปรีดี พนมยงค์

คณะกรรมการโครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย"

นายสุภา ศิริมานนท์	ประธานคณะกรรมการ
นายวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร	รองประธานฯ
นางฉลบชลัยย์ พลางกูร	กรรมการ
นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์	กรรมการ
นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์	กรรมการ
นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา	กรรมการ
นายทวี หมื่นนิกร	กรรมการ
นายสุธี ประศาสน์เศรษฐ์	กรรมการ
นายเสรี พงศ์พิศ	กรรมการและเหรัญญิก
นายสุรพงษ์ ชัยนาม	กรรมการ
นายไชยันต์ รัชชกูล	กรรมการ
นายประทีป นครชัย	กรรมการ
นายจริย์วัฒน์ สันตะบุตร	กรรมการ
นายสรรพสิทธิ์ คุมพ์ประพันธ์	กรรมการ
นายสมชาย สุวรรณศรี	กรรมการ
นายปรีดี บุญซื่อ	กรรมการและเลขานุการ

มิตรกำสรวล
เนื่องในมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส

ปรีดี พนมยงค์

โครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย"

มิตรกำสรวล
เนื่องในมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

พิมพ์เมื่อ สิงหาคม พ.ศ. 2526
จัดพิมพ์โดย โครงการ *"ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย"*
4753/5 ซอยวัดทองนพคุณ ถนนสมเด็จเจ้าพระยา คลองสาน
กทม. 10600 โทร. 466-9445
พิมพ์ที่ *อมรินทร์การพิมพ์*
413/27-34 ถนนอรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กทม. 10700

คำแถลง หนังสือ *"มิตรกำสรวล"* ซึ่งจัดรวบรวมพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์อย่างหนึ่งเนื่องในมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ เล่มนี้ ว่าที่จริงทั้งโดยเนื้อหาและโดยลักษณะก็ดูไม่น่าจะต้องมีคำแถลงใด ๆ อีก แต่ที่จำเป็นต้องมีก็เพียงเพื่อจะบันทึกให้เป็นที่รับทราบทั้งแก่บรรดาท่านที่มีส่วนอยู่ในหนังสือเล่มนี้ และทั้งแก่บรรดามิตรที่รักและนับถือของนายปรีดี พนมยงค์ อีกเป็นจำนวนมากมาย ซึ่งควรจะมีส่วนอยู่ในหนังสือเล่มนี้ด้วย แต่บังเอิญต้องละไว้เนื่องจากความจำกัดต่าง ๆ หลายประการ อาทิเช่น ความจำกัดของกาลเวลาในการจัดพิมพ์และความจำกัดของเล่มหนังสือ ว่า คำไว้อาลัยต่าง ๆ ก็ดี, บทกลอนต่าง ๆ ก็ดี, ลายนามต่าง ๆ ของท่านที่อุตส่าห์ไปคารวะในวันพิธีไว้อาลัยทั้งที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่บ้านซอยสวนพลู และที่บ้านชานกรุงปารีสก็ดี, ข้อเขียนและทรรศนะอันเป็นผลกระทบต่อความสำนึกของบรรดาหนังสือพิมพ์, นิตยสาร ซึ่งเผยแพร่ต่อสาธารณชนไปแล้วก็ดี ยังมีอีกไม่น้อยกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ที่ไม่สามารถจะนำมาบรรจุไว้ในหนังสือเล่มนี้ได้ เฉพาะเพียงเท่าที่เลือกคัดอย่างคร่าว ๆ มาจัดพิมพ์ขึ้นก็นับว่าเต็มกำลังแล้ว และที่สำคัญก็คือเวลาที่กำหนดไว้เพื่อให้เสร็จก็เป็นตัวเร่งที่ทำให้ไม่มีทางหลีกเลี่ยง

เนื้อหาสาระที่เป็นอนุสรณ์เนื่องในมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ ในลักษณะที่ละม้ายคล้ายคลึงกับ *"มิตรกำสรวล"* นี้ยังมีอีกหลายเล่ม ซึ่งเลือกคัดเอาบทความที่แตกต่างกันออกไปเพื่อจัดพิมพ์ อาทิเช่น บทปาฐกถาธรรมของพระคุณเจ้าหลายรูปในเทศกาลต่าง ๆ ของการบำเพ็ญกุศล ก็จะพิมพ์ออกเผยแพร่ต่างหาก โดยกลุ่มศาสนาเพื่อการพัฒนา, บทความของนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ ทั้งชุด นับตั้งแต่มรณกรรมก็จะจัดพิมพ์แยกเป็นพิเศษ โดยมูลนิธิโกมล คีมทอง, บทความต่าง ๆ ของนิตยสาร "สยามใหม่" รายสัปดาห์ก็ได้มีการรวบรวมและพิมพ์ออกจำหน่ายไปเล่มหนึ่งแล้ว โดยสำนักพิมพ์ "อาทิตย์" ซึ่งมีประกาศว่ายังจะมีการรวบรวมและพิมพ์เล่มใหม่ต่อเนื่องกันไปอีก, และสำนักงานหนังสือพิมพ์ "มติชน" ก็ได้รวบรวมบทความต่างๆ ของตนจัดพิมพ์จำหน่ายหมดไปงวดหนึ่งแล้วตั้งแต่เดือนก่อนจนต้องพิมพ์เพิ่มเติมใหม่อีกหลายพันเล่ม

ข้อวิจารณ์และการแปลความหมายจากข้อคิดและผลงานต่าง ๆ ของนายปรีดี พนมยงค์ นั้น เป็นที่เห็นได้อย่างชัด ๆ แล้วว่า ยังจะต้องมีการกระทำขึ้นสืบไปอีกมากมายและช้านานอย่างไม่เป็นที่สงสัย ทั้งนี้โดยไม่รวมถึงงานค้นคว้าในด้านต่าง ๆ ที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้เขียนขึ้นไว้เอง ซึ่ง *"โครงการ ปรีดี พนมยงค์ และสังคมไทย"* ร่วมกับสำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์และสำนักพิมพ์อื่น ๆ จะได้พิมพ์ออกเผยแพร่เป็นลำดับไป

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

อายุยืนหมื่นปีเถอะพ่อข้า
ไร้โรคาปราศทุกข์ภัยใจสุขศานติ์
อยู่ต่างแดนพ้นมืดมนจากคนพาล
ลูกโดมขานพ่อคือธรรมคำแดนโดม

พรรคแสงธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* กวีบทนี้เขียนมอบให้ท่านปรีดีขณะมีชีวิตอยู่

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

"เทียนเล่มขาว" หรี่แสงดับพ่อลับแล้ว
สะอื้นแผ่วสลดสิ้นทั่วถิ่นฐาน
จักสืบทอดปณิธานนานและนาน
ลูกโดมขานพ่อคือธรรมคำแดนโดม

พรรคแสงธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* เขียนขึ้นไว้อาลัยเมื่อทราบข่าวมรณกรรมท่านปรีดี

ที่โต๊ะทำงานนี้เองที่ท่านวายชนม์ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ถ่ายไว้ก่อนประมาณหนึ่งสัปดาห์

อีกอิริยาบถหนึ่ง ณ โต๊ะทำงานตัวเดียวกัน ถ่ายก่อนวายชนม์ประมาณหนึ่งสัปดาห์

มุมที่ท่านมีความสุขที่สุดในทุก ๆ วัน คือ การนั่งดื่มน้ำชาและรับประทานอาหารว่างพร้อมกับท่านผู้หญิงฯ ณ หิ้งเล็ก ๆ เหนือท่อให้ความอบอุ่นริมหน้าต่างข้างโต๊ะทำงาน มองทิวทรรศน์อันกว้างไกลข้ามถนนและสนามกีฬาออกไป

กำลังรับการรดน้ำเนื่องในวันสงกรานต์ ปี 2526 นี้ จากศิษย์

ณ โต๊ะอาหาร พร้อมด้วยบุตรี คือ คุณสุดา พนมยงค์ (ยืน) กับอาจารย์ฉลบชลัยย์ พลางกูร

ถ่ายที่บันไดหน้าบ้านหลังจากส่งชาวต่างประเทศผู้มาอำนวยพรวันสงกรานต์
2526 แล้ว

ท่านผู้หญิงนั่งพิจารณาศพท่านอาจารย์ซึ่งนอนอยู่บนเตียงของท่านเองเช่นปรกติ
หลังจากมรณกรรม 5 วัน

หีบศพของท่านอาจารย์พร้อมด้วยหรีดจากบุคคลต่าง ๆ ที่ส่งไปคารวะ ท่านผู้หญิงพร้อมด้วยคุณสุดา พนมยงค์ บุตรีและคุณศุขปรีดา บุตร นั่งเฝ้าอยู่ข้างหน้า

หรีดซึ่งบรรจงทำขึ้นอย่างมีความหมายแห่งความรักผูกพันของท่านผู้หญิง (สีขาว) กับของบรรดาลูก ๆ (สีแดง) ในระหว่างที่ตั้งศพของท่านอาจารย์ไว้ ณ ห้องอเนกประสงค์ ซึ่งปรกติท่านก็มักจะนั่งเล่นอยู่ตรงนี้

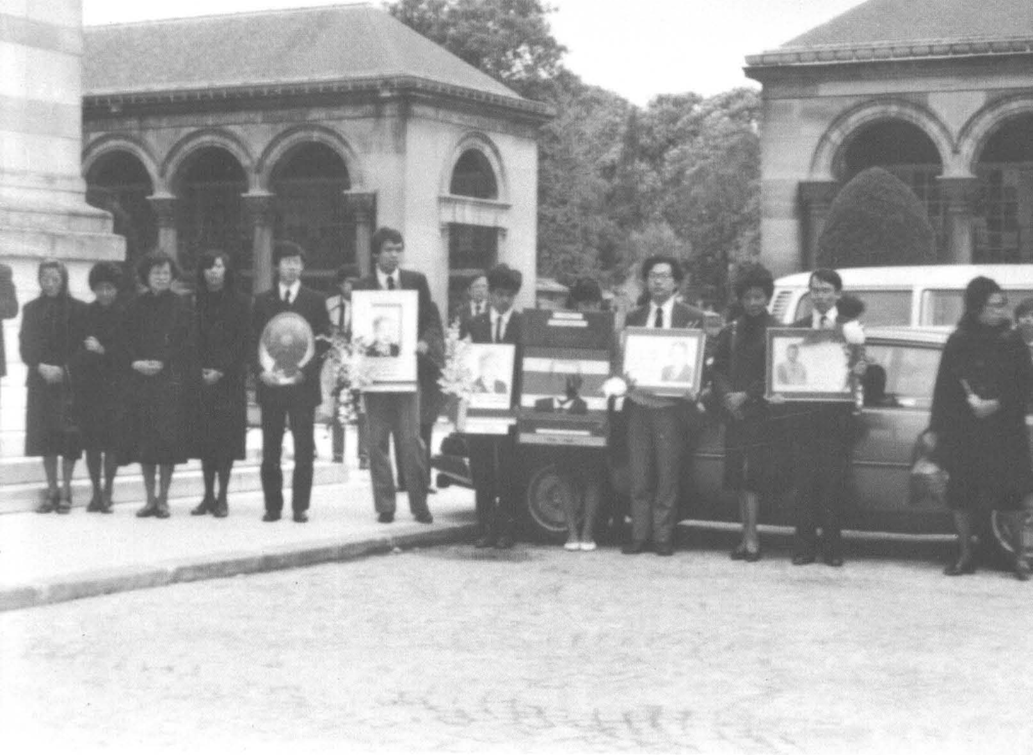
คุณวาณี สายประดิษฐ์, คุณสุดา พนมยงค์, ท่านผู้หญิงฯ, คุณศุขปรีดา พนมยงค์
และคุณดุษฎี บุญทัศนกุล หน้าศพท่านอาจารย์

หรีดพิเศษของ ฯพณฯ เมอซิเออร์ โมรอย นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสคนปัจจุบัน ที่ส่งมาคารวะศพท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

ฌาปนสถาน แปร์ ลาแชส ณ กรุงปารีส ในวันฌาปนกิจศพท่านอาจารย์เมื่อ
9 พฤษภาคม 2526

ท่านผู้หญิงฯ พร้อมด้วยลูก ๆ และญาติสนิท อยู่ในแถวเพื่อแสดงความคารวะ
ในขณะเคลื่อนศพผ่านเข้าสู่ฌาปนสถาน แปร์ ลาแชส

ท่านเจ้าคุณราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) พร้อมกับภิกษุจำนวนหนึ่งที่ไปร่วมงานฌาปนกิจศพท่านอาจารย์ ในห้องโถงของฌาปนสถาน แปร์ ลาแชส, กรุงปารีส

ท่านผู้หญิงฯ พร้อมด้วยลูก ๆ และส่วนหนึ่งของบรรดาผู้ที่ไปร่วมคารวะศพท่านอาจารย์ ภายในห้องโถงของฌาปนสถาน แปร์ ลาแชส, กรุงปารีส

ท่านผู้หญิงฯ กำลังเคารพศพท่านอาจารย์ก่อนจะเคลื่อนศพเข้าเตาเผา

อีกมุมหนึ่งภายในฌาปนสถาน แปร์ ลาแชส, กรุงปารีส หลังจากเคลื่อนศพ
ของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เข้าสู่เตาเผา

โกศบรรจุเถ้าแห่งร่างของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ตั้งไว้ในห้องอเนกประสงค์ ณ บ้านชานกรุงปารีส ตรงที่ท่านพอใจจะนั่งพักผ่อนและสนทนาเป็นประจำ ตราบจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม กำลังแสดงปาฐกถาธรรมในวาระคล้ายวันเกิดของท่านอาจารย์ 11 พฤษภาคม 2526 ซึ่งทางโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทยเป็นผู้จัดขึ้น ณ ตึกสมเด็จฯ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์

ภาพนี้จากวันงานที่ระลึกหลังมรณกรรม 50 วัน แด่ท่านอาจารย์ ณ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย อยุธยา

ท่านเจ้าคุณพระธรรมโกศาจารย์ กำลังแสดงธรรมในวันที่ระลึกหลังจากมรณ–กรรมครบ 50 วันของท่านอาจารย์ ณ วัดราษฎร์บำรุง ชลบุรี โดยสมาคมนักหนังสือพิมพ์ส่วนภูมิภาคเป็นผู้จัด

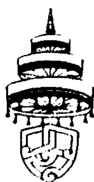
ภาพนี้จากการจัดสัมมนาเพื่อไว้อาลัยแด่ท่านอาจารย์ ณ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ภาพนี้จากงานพิธีไว้อาลัยแด่ท่านอาจารย์ ที่องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดขึ้น

ภาพนี้จากการจัดงานไว้อาลัยแด่ท่านอาจารย์ ณ ตึกโดมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นที่ปรากฏโดยเด่นชัดมา นอกจากประเทศชาติและราษฎรไทยแล้ว ก็คือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้แต่เดียวที่เป็นประหนึ่งชีวิตและวิญญาณของท่าน

กติธรรม

ครบรอบ ๑๐๐ วัน แห่งการอสัญกรรม

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

อังคาร ที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖

ชูดี

คนดีไม่ต้อง ดูดี กันพ่อ
ดีแต่คอยจับดี หาร้าย
ร้ายน้อยกลับหอยหวี ถวิลเพิ่ม มากนา
หรือมิผิดคิดป้าย โปะร้อนซ้อนสุม.

ดีชุมเช่นนี้ขาด คุณงาม
ดีแต่ก่อชั่วลาม เลอะเปื้อน
ดีจริงส่งเสริมความ ดีทั่ว กันแฮ
ดีท่านดีตนเอื้อน ออกอ้างสร้างดี.

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม
กรุงเทพมหานคร

โทรเลขและจดหมายไว้อาลัย
ณ กรุงปารีส, ฝรั่งเศส

POONSUK BANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
92160ANTONYFRANCE

WITH DEEP REGRET WE LEARNED OF THE DEATH
OF YOUR DISTINGUISHED HUSBAND. PLEASE ACCEPT
OUR SINCEREST CONDOLENCES.
SINCERELY H.R.H. PRINCE CHALERMBOL AND FAMILY

HER EXCELLENCY POONSOOK BANOMYONG 173 AVENUE
ARISTIDE BRIAND 92160 ANTONY FRANCE

WE SUDDENLY HEARD THE VERY SAD NEWS OF THE DEPARTUURE OF
HIS EXCELLENCY PREDI WE WISH TO APPROACH HER EXCELLENCY'S
WITH OUR GREATEST SORROWFUL AND SHOULD THERE BE ANY SERVICE
WE CAN DO KINDLY ADVISE US
THAMRONG-NAWASAWAT

MADAME PRIDI PANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
92160 ANTHONY FRANCE

THE NEWS OF THE PASSINGAWAY OF H E PRIDI PANOMYONG CAME
TO ME AS A GREAT SHOCK MY FAMILY JOINS ME IN EXPRESSING
TO YOU OUR DEEPEST SORROW MAY THE LOVE OF YOUR FRIENDS
AROUND THE WORD HELP YOU AND YOUR DEAR FAMILY BEAR
THIS GREAT LOSS BRAVELY
BHICHAI RATTAKUL

COL173 92160

URGENT
MADAM PANOMYONG
174 AVENUE ARISTIDE BRIAND 92160 ANTONY
PARIS FRANCE

REGRET DEEPLY
MARUT BUNNAG AND FAMILY

COL UGENT 174 92160

FC DE PARIS44
URGENT
THANPHUYING PHUNSUK BANOMYONG
173 ARISTIDE BRIAND
ANTONY

DEAR THANPHUYING PHUNSUK
OUR WHOLE FAMILY SHARES A DEEP SENSE OF LOSS TODAY UPON
HEARING ABOUT THE PASSING OF YOUR HUSBAND WE WISH TO
EXPRESS OUR DEEPEST SYMPATHIES TO YOU AND YOUR FAMILY
IF WE MAY BE OF ANY ASSISTANCE PLEASE DO NOT HESITATE
TO LET US KNOW
THANPHUYING LA-UAD AND FAMILY

TANPHUYING BANOMYONG 173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
ANTONY 92160 FRANCE

DEEPLY SORRY PROFOUND CONDOLENCES
DAENG KUNADILOK KHUNYING LEKHA APAIVONGS

LADY PUNSUK BANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
92160 ANTONY FRANCE

WE ARE MOST GRIEVED TO HEAR OF THE SUDDEN AND UNEXPECTED PASSING OF HIS EXCELLENCY PRIDI BANOMYONG STOP THAMMASAT UNIVERSITY OFFERS YOU AND YOUR FAMILY OUR SINCERE CONDOLENCES FOR THIS GREAT LOST
RECTOR NONGYAO CHAISERI

P. BANOMYONG
173 AV. ARISTIDE BRIAND
92160 ANTONY FRANCE

WITH HEARTFELT CONDOLENCES FOR THE LOSS OF THE FOUNDER OF OUR UNIVERSITY
LAW FACULTY MEMBERS
THAMMASAT UNIVERSITY

THANPUYING PHOONSUK
173 AVE UF ARISTIDE BRIAND
92160 ANTONY

WE WISH TO EXTEND OUR DEEPEST SYMPATHY TO YOU AND
THE BEREAVED FAMILY
AMPASRI BUNYAKETU AND FAMILY

THANPUYING PHUNSUK BANOMYONG
173 REVENUE ARISTIDE-BRIAND
92160 ANTONY
PARIS

I WAS DEEPLY GRIEVED TO HEAR OF THE SUDDEN DEATH OF
KUMN PRIDI AND WISH TO EXTEND TO YOU AND YOUR FAMILY
MY SINCERE CONDOLENCES FOR YOUR SAD LOSS
SPRANG DEVAHASTIN

THAN-PUYING BANOMYONG
173 ARISTIDE BRIAND ANTONY

TRES EMUS PAR LA DOULOUREUSE EPREUVE QUI VOUS FRAPPE
DE LA TERRIBLE PERTE-DE NOTRE RESPECTUEUX
GRAND MAITRE THAN-ACHARAN VOUS PRIONS D'ACCEPTER
NOS CONDOLEANCES SINCERES ET LES-PLUS ATTRISTEES
AVEC NOS SENTIMENTS LES-PLUS RESPECTUEX
WICHIAN WATANAKUN

THANPUYING PHUNSUK BANOMYONG
173 REVENUE ARISTIDE-BRIAND
92160 ANTONY PARIS

IT WAS WOTH DEEP REGRET THAT I LEARNT
OF THE PASSING AWAY OF H E PRIDI BANOMYONG
STOP I STILL RECALL VIVDLY THE LONG MEETING WHICH
I HAD VITH HIM IN MAY 1981 THAT WAS INDEED A
GREAT PRIVILEGE FOR ME

PAGE 2

AND ONE WHOCH I SHALL ALWAYS REMEMBER
AND CHERISH STOP ON THIS OCCASION
MY FAMILY AND I WOULD LIKE TO OFFER YOU OUR HEARTFELT
SYMPATHY AND DONDOLENCES
CHAVALIT THANACHANAN
BANK OF THAILAND

THANPUYING PHUNSUK BANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND 92160
ANTONY

DEAR THANPUYING
PLEASE ACCEPT OUR DEEPEST SYMPATHY FOR THE LOSS OF
A GREAT MAN MAY HE REST IN PEACE

MICHAEL J GORMAN
MANAGING DIRECTOR
BANGKOK POST

THANPUYING POONSUK BANOMYNG
173 AVENUE ARISTIDE-BRIAND 92160 ANTONY FRANCE

NEWS OF KHUN PRIDI'S PASSING HAS GREATLY SADDENED US PLEASE ACCEP
OUR SINCEREST CONDOLENCES.
PHRA BISAL AND PHAOB

MADAME BANOMYONG 173 AVENUE ARISTIDE-BRIAND92160 ANTONY FRANCE

WE DEEPLY SAD AND MOURN THE PASSAWAY OF OUR BELOVED
THAILANDS ELDER STATEMAN ARCHARN PRIDI BANOMYONG
SAWSI SUDHIPITAK AND FAMILY
COL 173 92160

URGENT
MADAM PRIDI BANOMYONG
173 ARISTIDE-BRIAND, 92160 ANTONY

JUST HEARD THE BAD NEWS WITH GREATEST REGRETS.
PLEASE ACCEPT MY HEARTFELT SYMPATHY FOR YOUR
BEREAVEMENT

PRAYOON VINYARATN

MADAM POONSUK BANOMYONG
173, AVE. ARISTIDE, BRIAND, 92160 ANTONY,
PARIS

WE LEARNT WITH SORROW THAT DR. PRIDI PANOMYONG HAS
PASSED AWAY WITH OUR KINDEST REGARDS WE HEARTILY EXPRESS
OUR CONSOLENCE TO YOU AND AND YOUR FAMILY.

SINCERELY,
THAI ARTIS GROUP 1957
SUWAT VORADILOKE, BANGKOK, THAILAND

URGENT
THANPUYING PHUNSUK BANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
92160 ANTHONY
PARIS

DEEPEST CONDOLEMCES. HE WAS A GOOD MAN WHO SERVED THIS COUNTRY AND A VERY GOOD FRIEND.
ANYTHING I COULD BE OF HELP TO YOU PLEASE LET ME KNOW.
BEST PERSONAL REGARDS
THEH CHONGKHADIKIJ
BANGKOK POST

THANPUYING PHUNSUK BANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND 92160
ANTONY

DEAR THANPUYING
PLEASE ACCEPT OUR DEEPEST SYMPATHY FOR THE LOSS OF A GREAT MAN MAY HE REST IN PEACE

MICHAEL J GORMAN
MANAGING DIRECTOR
BANGKOK POST

173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
92160 ANTONY FRANCE

SHOCKED AND GRIEVED TO LEARN OF ACHARNS DEMISE IN HIM THAILAND HAS LOST ONE OF HER NOBLEST SONS MAY HIS SOUL REST IN PEACE
KARUNA KUSALASAYA

MME.. BANOMYONG
173 AV. A. BRIAND 92160 ANTONY FRANCE

I HAVE LEARNED WITH PROFOUND REGRET
THE PASSING AWAY OF MR. PRIDI BANOMYONG
MR. RAKSA BHOKHASATHIT
CHIEF OF YANAWA DISTRICT OFFICE

MADAME POONSUK BANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND
92160 ANTONY

UNE GRANDE PERTE,
NON SEULEMENT POUR LA THAILANDE MAIS POUR LE MOND ENTIER.
SA BIENVEILLANCE RESTERA VEC NOUS POUR TOUJOURS.
KHAISAENG SUKSAI ET COLLEGUES

LADY POONSUK PANOMYONG
173 AVENUE ARISTIDE BRIAND 92 ANTONY NEAR PARIS FRANCE

PLEASE ACCEPT MY DEEPEST SYMPATHY
POL. LT. GENERAL BANTOENG AND JIRAWAN
KAMPANA TSANYAKORN
11/5/83

BANOMOYONG FAMILY 173 AVENUE ALISTIDE BRIAND
92160 ANTONY

SINCERE REGRETS FOR MOST SORROWFUL EVENT
SUMET SITHINI JUMSAI

MME PHUNSUK BANOMYONG
173 AV. ARISTIDE BRIAND 92160
ANTONY FRANCE

I WAS DEEPLY GRIEVED TO HEAR OF YOUR RECENT
BEREAVEMENT MAY FAMILY AND I SEND OUR DEEPEST SYMPATHY
STOP

W/COR. THINAKORN BHANDHUGRAVI

THANPUYING POONSOOK BANOMYONG
173 ARISTIDE BANOMYONG
ANTONY
FRANCE

MOST DEEPLY REGRETFUL OF THE UNEXPECTED NEWS
OF UNCLE'S PASSING AWAY

VICHITVONG VACHAREE DANGNOI

THANPUYING PHUNSUK PANOMYONG AND FAMILY
173 AVENUE A. BRIAND
92160 ANTONY, PARIS/FRANCE

PLEASE ACCEPT OUR HEARTFELT CONDOLENCE ON THE PASSING AWAY OF THAN PRIDI PANOMYONG, THE GREAT STATESMAN

AMARIT VISUDDHIDHAM AND FAMILY

AMBASSADE ROYALE DE THAÏLANDE
8, RUE GREUZE
75116 PARIS

๔ พฤษภาคม ๒๕๒๖

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ที่เคารพอย่างสูง

พลศรีพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภานุพันธุ์ยุคล ได้มีโทรเลขผ่านกระผม เพื่อขอให้กระผมนำเรียนท่านผู้หญิง มีข้อความดังต่อไปนี้.-

" I am deeply grieved at the news of the sudden **demise** of Acharn, my condolence and love to you and your children, if I can do anything let me know and please kindly inform immediately in details concerning his funeral. "

จึงขอกราบเรียนมาเพื่อโปรดทราบ.

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ)

๔๓ ซอยพิพัฒน์ ๑ ถนนสีลม กรุงเทพมหานคร

๑๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖

กราบเรียนใต้เท้าที่เคารพ

กระผมและลูกๆ มีความเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้งในอสัญญกรรมของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส กระผมเองไม่เคยได้พบกับ ฯพณฯ มาช้านานแล้ว แต่จิตใจก็ยังระลึกถึงอยู่เสมอ เพราะฉะนั้นในการจากไปของ ฯพณฯ จึงเป็นที่เสียใจอย่างยิ่ง ขอให้บุญกุศลของ ฯพณฯ ที่ได้บำเพ็ญไว้จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ ฯพณฯ ได้รับความสุขในสัมปรายภพทุกประการ

กระผมและลูกๆ
ขอกราบมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(พระบำราศนราดูร)

AMBASSADE ROYALE DE THAÏLANDE
8, RUE GREUZE
75116 PARIS

๓ พฤษภาคม ๒๕๒๖

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ที่เคารพอย่างสูง

ท่านรองนายกรัฐมนตรี ถนัด คอมันตร์ ได้มีโทรเลขผ่านกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อขอให้กระผม นำเรียนท่านผู้หญิง มีข้อความดังต่อไปนี้.-

" Kindly convey my heartfelt condolences to Thanpuying Phunsuk Banomyong on the grievous loss of her husband and highly respected son of Thailand. "

จึงขอกราบเรียนมาเพื่อโปรดทราบ.

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ)

AMBASSADE ROYALE DE THAÏLANDE
8, RUE GREUZE
75116 PARIS

3 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ ที่เคารพอย่างสูง

ฯพณฯ พลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้มีโทรเลขผ่านกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อขอให้กระผม นำเรียนท่านผู้หญิง มีข้อความดังต่อไปนี้.-

" ฯพณฯ พลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา ขอแสดงความเสียใจเป็นอย่างยิ่งต่อท่านผู้หญิงและญาติใกล้ชิดทุกท่านด้วย "

จึงขอกราบเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ)

71 ซอย 26
ถนนสุขุมวิท
กรุงเทพฯ 11

3 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิงที่เคารพรัก

เมื่อเช้านี้ก่อนสว่าง ผมฟังข่าววิทยุกระจายเสียง ทราบด้วยความ เสียใจอย่างสุดซึ้งว่า ท่านอาจารย์ถึงแก่อสัญกรรมด้วยโรคหัวใจแล้ว ผมคิดถึงท่านอยู่เสมอ และกำลังจะส่งข้อเขียนเรื่องสงครามไปให้ท่าน อ่านเพิ่มเติมจากที่ผมได้ส่งไปให้ท่านอาจารย์แล้ว [illegible] หรืออย่างไรก็ตาม เมื่อวานนี้ซึ่งเป็นวันหยุดทำงานชดเชยวันแรงงาน ผมนอนอ่านเอกสารต่างๆ ไปหนังสือเล่มที่มีบทความของ [illegible] กลับเขียนถึง ตอนท่านกลับ [illegible] อยู่ที่เดียว โดยเฉพาะตอนที่ [illegible] ที่ทำให้ท่านต้องออกจากตำแหน่ง และกลับไปสิงคโปร์ [illegible] ไปตรวจดินเวลาที่ท่านถูกพวกเขา [illegible] คุณหญิง [illegible], ขอแสดงความเสียใจมายังท่านผู้หญิง โดยความสุจริตใจ [illegible] ความจริง เป็นความสูญเสียของชาติไทย โดยเฉพาะผม ไม่ทราบว่าจะมีทางให้ท่านช่วยติดตามของท่านที่กลับเขียนอยู่ให้ได้อย่างไร

ผมไม่ทราบว่า ท่านผู้หญิงจะมีการจัดเรื่องศพของท่านอาจารย์ ประการใด ถ้าผมจะออกจะไปในงานที่มีพิธีกรรมทางศาสนา เพราะจะได้เป็นโอกาส ในบรรดาศิษย์ของท่านที่มีอยู่มากมายได้เคารพท่านด้วย เป็นการ สุดท้าย และจะได้ทำในสิ่งที่ [illegible] ตั้งความหวังไว้ สิ่งสุดท้ายของท่าน ต่อประเทศชาติและครอบครัว ท่านผู้หญิงจะทำเป็นประการใด ผมได้อ่าน หนังสือ Bangkok Post ฉบับวันนี้ ลงข่าว [illegible] ที่ [illegible] ท่านเป็นรัฐบุรุษ ของชาติไทยจริงๆ ไม่ใช่ [illegible] ควรเปิดโอกาสให้ ทุกคนได้แสดงคารวะต่อท่านด้วยความกตัญญูแก่ครูบาอาจารย์

ท่านผู้หญิงได้อ่านข้อเขียนที่ผมส่งมาไว้ให้ [illegible] หรือเพิ่มเติมอย่างไร ผมจะได้รวบรวมจัดพิมพ์เป็นเล่ม ก่อนที่จะคิดพิมพ์ตาม ที่ผมเคยรับปากกับท่านไว้ว่า จะเขียนเรื่องจริงในสมัยรุ่นหลังทาง ทางเศรษฐกิจและอื่นๆ ในโอกาส [illegible] ผมจะ ส่งไปขอความเห็นแก่ท่านผู้หญิงด้วย เพราะเป็นเรื่องของท่านโดยเฉพาะ ผมเองเป็นเพียงผู้ประมวลที่มีความรู้น้อยเท่านั้น

หวังว่า คงได้รับข่าวจากท่านผู้หญิงในเวลาที่สมควร

ด้วยความเคารพรักอย่างสูง

[illegible]

30/1 ซอยมังกรวัฒ
ถนนติวานนท์, นนทบุรี
4 พฤษภาคม 2526

เรียนท่านผู้หญิง ที่เคารพ.

ดิฉันขอส่งจดหมายมาแทนตัวเพื่อเยี่ยมถามข่าวและแสดงความเสียใจต่อท่านผู้หญิงและสมาชิกทุกคนในครอบครัวในการสูญเสีย ท่านรัฐบุรุษอาวุโสไปโดยกะทันหัน

ดิฉันไม่เชื่อหูตนเองเมื่อได้ฟังข่าววิทยุตอนเช้าตรู่ ต้องโทรศัพท์ไปถามพวกนักข่าวหนังสือพิมพ์ เขายืนยันมาว่าเป็นความจริง และได้ส่งข่าวไปแล้ว

ท่านผู้หญิงคงจะปลงตกเพราะคะ มรณกรรมนั้นเป็นของแน่ไม่พ้น ท่านผู้ใหญ่ก็ได้จากไปโดยไม่ต้องเจ็บไข้ได้ทุกข์ทรมาน และท่านผู้หญิงก็ได้กลับจากเมืองไทยไปทันช่วยท่านในตอนท้ายพอดี ขอให้ท่านผู้หญิงมีพลานามัยแข็งแรงเต็มที่ และอยู่ชมลูกหลานต่อไปอีกชั่วกาลนาน

เจ้าพี่หญิงพูน กับหญิงเปร และคุณจรวยกิตย์ ดิวรักษ์ ขอแสดงความเสียพระทัย และเสียใจ มากับดิฉันด้วย

ด้วยความเคารพ [illegible]

41 Lavenham Rd
London SW18 5EZ.

๓ พฤษภาคม ๒๕๒๖.

คุณพูนศุข.

ผมได้รับข่าวท่านอาจารย์ปรีดีถึงแก่อสัญกรรมด้วยความตกใจและเศร้าโศกอย่างยิ่ง.

ผมกับมาร์เกรต และลูกๆ ขอแสดงความเสียใจมาแด่คุณพูนศุข และหลานๆ. ขอส่งใจมาร่วมในความทุกข์และความสูญเสียครั้งใหญ่หลวงนี้.

ด้วยความรัก.

ป๋วย.

๑๘๗ ซอย ๓๑ ถนนสุขุมวิท

กรุงเทพมหานคร

๔ พฤษภาคม ๒๕๒๖

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนสุข ที่รักและเคารพยิ่ง

กระผมและภรรยารวมทั้งแหม่มได้ทราบข่าวมรณกรรมของท่านอาจารย์ปรีดี ด้วยความเศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่ง ได้ตั้งใจไว้ว่าวันที่ ๒๐ เดือนนี้กระผมจะไปราชการที่กรุงปารีส และจะถือโอกาสไปกราบเยี่ยมท่านทั้งสองอีก ดังที่ได้ถือปฏิบัติมาเป็นประจำทุกครั้งที่กระผมได้มีโอกาสมาปารีส แต่ยังมิทันจะได้มีโอกาสดังกล่าวท่านอาจารย์ก็ได้จากพวกเราไปสู่สัมปรายภพเสียแล้ว

กระผมและครอบครัวขอกราบแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งมา ณ โอกาสนี้.

ด้วยความรักและเคารพอย่างยิ่ง

(นายสรรเสริญ ไกรจิตติ)

อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

152 ซอยเกงซวน ถนนนางลิ้นจี่ กรุงเทพฯ

3 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่เคารพยิ่ง

กระผมและภริยาได้ทราบข่าวมรณกรรมของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ จากวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเมื่อเช้าวันนี้เอง ขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งมายังท่านผู้หญิงและครอบครัว และขอปวารนาตัวรับใช้ทุกสิ่งสุดแต่ท่านจะบัญชา.

ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

ทวีกสิยพงศ์

(ทวี กสิยพงศ์)

ที่ ทม.0701/๑๖๐๙ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3 พฤษภาคม 2526

เรื่อง ขอแสดงความเสียใจ

เรียน ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ด้วยได้รับทราบว่า ศาสตราจารย์ ปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ถึงแก่อสัญกรรมด้วยโรคหัวใจ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

โดยที่ท่านเป็นผู้มีพระคุณอย่างยิ่งหาที่เปรียบมิได้แก่ชาวธรรมศาสตร์ทั้งมวล มหาวิทยาลัยรู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่งในการจากไปของท่าน

ดิฉันในนามของอาจารย์ ข้าราชการ และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ใคร่ขอแสดงความเสียใจมา ณ โอกาสนี้ และใคร่ขอให้ดวงวิญญาณของท่านได้สถิต ณ สรวงสวรรค์

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(ศาสตราจารย์ นงเยาว์ ชัยเสรี)

อธิการบดี

สำนักงานอธิการบดี

โทร.2223844,2223846

211 ซอย[illegible]

วันที่ 3 พฤศจิกายน 2526

เรียน คุณ[illegible] ที่นับถือ

[illegible] เมืองไทย [illegible]

[illegible]

[illegible] หนังสือใหม่

[illegible] และ [illegible]

[illegible]

โดยความนับถือ

[illegible]

18 พฤษภาคม 2526

เรียน ท่านผู้หญิง พูลสุข พนมยงค์

นับตั้งแต่วันที่ผมได้ทราบข่าวการมรณกรรม ของท่านปรีดี พนมยงค์ วันแรกก็ได้ไปฟังข่าวที่บ้านท่านที่สวยพลู แต่ปรากฏว่าไม่มีใครอยู่จึงต้องกลับ ต่อมาได้ทราบข่าวว่า ทางญาติได้ตัดสินใจเผาที่ประเทศฝรั่งเศสเรียบร้อยแล้ว และได้นำอัฐิมาไว้ที่กรุงเทพเมื่อเร็ว ๆ นี้ ผมตั้งใจว่าจะไปเยี่ยมแสดงความเสียใจด้วยตนเอง แต่สุขภาพไม่อำนวย จึงได้เขียนหนังสือฉบับนี้มาแสดงความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้เสียรัฐบุรุษผู้อาวุโสของประเทศไทยไป และตามข่าวหนังสือพิมพ์ ปรากฏว่ามีลูกศิษย์ประชุมกัน เรี่ยไรจะสร้างอนุเสาวรีย์ท่านปรีดี พนมยงค์ไว้เพื่อเป็นที่ระลึกแก่อนุชนรุ่นหลัง และเพื่อระลึกถึงคุณงามความดีในระหว่างที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

โอกาสนี้ ผมได้สอดเช็คมีมูลค่า 10,000 บาทมาเพื่อสมทบทุนในการสร้างอนุสาวรีย์ท่านปรีดี พนมยงค์ มาพร้อมจดหมายฉบับนี้ด้วย

ด้วยความเคารพนับถือ

หลวงประเจิด อักษรลักษณ

We hope
these few words
of sympathy
will help to comfort you
during this time
of sorrow.

เรียน ท่านผู้หญิง [illegible]

ผมขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้ง
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

การสูญเสียท่าน ปรีดี พนมยงค์

รัฐบุรุษอาวุโส ผู้ยิ่งใหญ่

ย่อมเป็นการสูญเสียเกินกว่าที่จะประมาณได้

ครอบครัว ขุนวิจิตรมาตรา (ซ้อน ณ ป้อมเพชร์) ขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งมา ณ ที่นี้ด้วย

กรมการศึกษาวิจัย

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๖

กราบเรียน ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์

กระผมและภริยาได้รับทราบข่าวการถึงแก่อสัญกรรมของ ฯ พณ ฯ ปรีดี พนมยงค์ ด้วยความเศร้าสลดใจและอาลัยอย่างสุดซึ้ง กระผมรู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่งในการสูญเสีย "รัฐบุรุษอาวุโสคนเดียวของเมืองไทย" ผู้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองและสังคมไทยไว้นับอเนกประการ การจากไปของ ฯ พณ ฯ ครั้งนี้ กล่าวได้ว่า เป็นเพียงร่างกายและดวงวิญญาณเท่านั้นที่ล่วงลับไป แต่นามและผลงานอันยิ่งใหญ่ที่ ฯ พณ ฯ ได้สร้างสรรค์ไว้ จะยังคงสืบทอดต่อมาถึงอนุชนรุ่นหลัง และสถิตอยู่ในหัวใจและความทรงจำของประชาชนชาวไทยอย่างมิมีวันลืมเลือนตลอดชั่วกาลนาน

กระผมและภริยาขอแสดงความเสียใจมายังท่านและครอบครัว และขอร่วมความทุกข์โศกในการสูญเสียครั้งนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

พลตรี

(สุวัฒน์ ศรียะพันธ์)

บริษัท เงินทุนหลักทรัพย์ไทยเงินทุน จำกัด
๑๒ ถนนวิชยานนท์ ตู้ ป.ณ. ๑๑๔ เชียงใหม่
โทรเลขย่อ : "ไทยฟิน" โทร. ๒๓๖๐๑๓, ๒๓๖๐๗๓

THAI FINANCE COMPANY LIMITED
12 Vichayanont Road, P.O. Box 114, Chiangmai, Thailand.
Cable ; "THAIFIN" Tel. 236013, 236073

วันที่ 4 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิง ที่เคารพ

กระผมได้ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ เรื่องการถึงแก่อสัญกรรมของท่านอาจารย์ที่เคารพ ด้วยความรู้สึกเสียใจเป็นอย่างยิ่ง และขอแสดงความเสียใจต่อท่านผู้หญิง และครอบครัวของท่านอาจารย์มา ณ โอกาสนี้

กระผมเป็นนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ 7 ของโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ในวันที่คณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญ กระผมมีความนิยมนับถือในท่านอาจารย์ตั้งแต่นั้นตลอดมา

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(พิสุทธิ์ นิมมานเหมินท์)

Allied Newspapers Limited

U Chuliang Foundation Bldg. 968 Rama IV Rd. Bangkok.
Tel. 233-8030, 233-8040 (30 lines) (Telex: TICAL BK TH2833)

Bangkok Post BANGKOK WORLD

วันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

กราบเรียน ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ ที่เคารพยิ่ง

เนื่องในโอกาสที่จะมีพิธี พระราชทานเพลิงศพ ท่านอาจารย์ พวกกระผม ในนามของคณะ หนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ ขอร่วมแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งในอสัญกรรมของท่านอาจารย์ และขอส่งกล้วยไม้มาเพื่อประดับให้แก่ท่านอาจารย์ในพิธี.

กราบเท้ามาด้วยความเคารพ

ประสิทธิ์ ลุลิตานนท์

ไมเคิล เจ. กอร์แมน

เอียน ฟอร์เซท

เท่ห์ จงคดีกิจ

ประเสริฐ ชัยกาญจนาศักดิ์

อาจารย์ วิจิตร ลุลิตานนท์ และครอบครัว
ขอฝากดอก Cataleya มาเคารพท่านอาจารย์ด้วย

ความเรียมท่านผู้หญิงที่เคารพยิ่ง

Although it's hard

to put in words

The things we'd like to say

Our thoughts

of deepest sympathy

Are there with you today.

ด้วยความเคารพ & ระลึกถึงยิ่ง

เพ็ญศรี ดุ๊ก

โครงการไทยศึกษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

12 - 5 - 83

สมาคมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักงาน: อาคารคณะนิติศาสตร์ โทร. 2225958 2216111, ต่อ 181,182

๓ พฤษภาคม ๒๕๒๖

เรื่อง ขอแสดงความเสียใจ

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์

ด้วยสมาคมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับทราบด้วยความเสียใจเป็นอย่างยิ่ง ว่า ท่านศาสตราจารย์ ปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณอันหาที่เปรียบมิได้ สำหรับชาวธรรมศาสตร์ทั้งมวล ได้ถึงแก่อสัญกรรม ด้วยโรคหัวใจ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

กระผมในนามสมาชิกสมาคมนิติศาสตร์ทั้งมวล ใคร่ขอแสดงความเสียใจต่อท่านผู้หญิงและครอบครัว และใคร่ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของท่านอดีตผู้ประศาสน์การ จงสถิตย์ ณ สรวงสวรรค์

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(นายสมาน สุวรรณโชติ)

นายกสมาคมนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ร้านสหกรณ์นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำกัด

THAMMASAT UNIVERSITY CO-OPERATIVE LTD.

ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร โทร. 2214119. 2215883

5 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์

ตามที่ ร้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดพิมพ์ภาพพิมพ์ปฏิทินพุทธศักราช 2526 โดยมีวัตถุประสงค์ในการระลึกถึงท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เพื่อแจกจ่ายแก่คณาจารย์ นักศึกษา และผู้สนใจทั่วไปนั้น ทางร้านสหกรณ์ฯได้รับหนังสือส่งความปรารถนาดีตอบจากท่านอาจารย์ ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2526 นั้น

จนถึงวันที่ 3 พฤษภาคม 2526 ทางร้านสหกรณ์ฯได้ทราบข่าวอสัญกรรมของท่านอาจารย์ด้วยความเสียใจอย่างยิ่ง พร้อมกับได้ทราบจากท่านอธิการบดี อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี ถึงความต้องการภาพปฏิทินอีก

ร้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงกราบเรียนมายังท่านผู้หญิงด้วยความสลดใจอย่างยิ่ง พร้อมกันนี้ร้านสหกรณ์ฯได้ส่งภาพพิมพ์ปฏิทินมากับหนังสือนี้จำนวน 200 แผ่น เพื่อคารวะดวงวิญญาณของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(นายเชียรวิทย์ ธงศรีเจริญ)
รองประธานร้านสหกรณ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กราบท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
และครอบครัว

With many thoughts
and deepest sympathy
in the loss
of one dear to you.

ด้วยจิตคารวะ

จาก...บรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่-
ห้องสมุด เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส

ASSOCIATION DES ÉTUDIANTS THAILANDAIS EN FRANCE.
8 RUE GREUZE, PARIS 16e, FRANCE.
TEL. 704.3221

ที่ สนทฝ. 045/2526

2 พฤษภาคม 2526

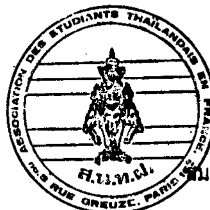
เรื่อง ขอแสดงความเสียใจ

เรียน ท่านผู้หญิง พูนสุข พนมยงค์ และครอบครัว

สมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส ได้ทราบข่าวการจากไปของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ด้วยความเสียใจยิ่ง เพราะท่านเปรียบประดุจบิดาผู้ให้กำเนิดต่อสมาคมฯ และเป็นแสงสว่างแห่งการดำเนินงานทั้งมวล ทั้งทางส่วนบุคคลและในส่วนรวมของเหล่าสมาชิก และการจากไปของท่านในครั้งนี้ สมาคมฯมิอาจจะหาคำใดที่สามารถทดแทนในการสูญเสียครั้งนี้ ซึ่งนับเป็นครั้งใหญ่ และคำพูดใดๆก็มิอาจสมควร กับความดีและความเป็นผู้ที่อยู่เหนือคำยกย่องทั้งมวล ของ ฯพณฯ

สมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส ขอวิงวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย และความดีที่ ฯพณฯ ได้ทำไว้จงนำทางให้ดวงวิญญาณของท่านสู่สุขคติภพด้วย เทอญ

ขอแสดงความเคารพอย่างสูง

(นายสุวิทย์ มังกร)

เลขานุการ

สมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส

คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โทร. 5795559

1๔ พฤษภาคม 2526

เรื่อง ขอแสดงความเสียใจในอสัญญกรรมของ ฯพณฯ นายปรีดี พนมยงค์

เรียน คุณปราศรัย พนมยงค์

ได้ทราบข่าวการถึงแก่อสัญญกรรมของ ฯพณฯ นายปรีดี พนมยงค์ ณ ประเทศฝรั่งเศส ในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย เคยดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ เคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกอนันต์ แต่เนื่องจากความผันผวนทางการเมืองจนทำให้ท่านไม่สามารถกลับสู่ประเทศไทยได้ จนกระทั่งถึงแก่อสัญญกรรม

กระผมรู้สึกสลดใจและขอแสดงความเสียใจในการที่ต้องสูญเสียบุคคลสำคัญของประเทศมายังท่านและครอบครัวของท่านมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

(นายประสิทธิ์ศักดิ์ เทวพิทักษ์)
เลขานุการคณะศึกษาศาสตร์

360 ซอยพหลโยธิน 30

กรุงเทพ ฯ 10900

3 เมษายน 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิง ที่เคารพอย่างสูง

กระผมนายแปลก ณพัทลุง ธรรมศาสตรบัณฑิต ปี 2483 ได้ทราบข่าวจากวิทยุกระจายเสียงเมื่อเช้านี้ว่า ท่านอาจารย์ได้วายชนม์เสียแล้ว ณ ที่พักชานกรุงปารีส

กระผมได้ทราบข่าวนี้ด้วยความเศร้าใจและหดหู่ใจเป็นอันมาก ไม่ใช่ในฐานะศิษย์ที่รู้สึกสำนึกในพระคุณของอาจารย์เท่านั้น แต่ท่านอาจารย์ได้ทำคุณงามความดีให้แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอันมากสุดที่จะพรรณา และยากที่จะหาผู้อื่นใดมาเปรียบได้

กระผมขอร่วมความโศรกสลดต่อครอบครัวของท่านอาจารย์ ขอให้วิญญาณของท่านอาจารย์จงไปสู่สุขติภพด้วยเถิด.

เคารพอย่างสูง

(นายแปลก ณพัทลุง)

12326 Sunset Parkway
West Los Angeles
CA 90064, U.S.A.

6 พฤษภาคม 2526

กราบเรียนท่านผู้หญิง ฯ

ผมได้ทราบข่าวท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ถึงแก่อสัญกรรมที่บ้านใกล้ปารีสเมื่อวันที่ 2 พ.ค.นี้ รู้สึกเสียใจอย่างสุดซึ้ง นับเป็นการสูญเสียที่ใหญ่หลวงที่สุดของประเทศไทย ท่านอาจารย์ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองมาเป็นอันมาก แต่กลับได้รับผลแก่ตัวเองด้วยเคราะห์กรรมเพราะความอยุติธรรมที่น่าสลดใจ สักวันหนึ่งจักต้องมีการแก้ไขความถูกต้องให้บังเกิดขึ้น

โดยส่วนตัวผม ท่านอาจารย์เป็นผู้มีความเมตตากรุณาอยู่เสมอและมีความจำดีเลิศ แม้แต่คุณพ่อของผม ท่านอาจารย์ก็ยังจำชื่อได้ดีทั้ง ๆ ที่เป็นเวลาเนิ่นนานกว่าครึ่งศตวรรษ ท่านอาจารย์เคยส่งหนังสือให้ผมเป็นครั้งคราวอยู่เสมอ และผมก็ได้ส่งหนังสือให้ท่านเมื่อเห็นว่าเล่มไหนท่านอาจารย์จะสนใจ ได้กราบเรียนขอให้ท่านมีสุขภาพดีและอายุยืนนาน ไม่นึกว่าท่านจะจากไปในขณะนี้ เพราะเมื่อ 2 เดือนมานี้ก็ทราบข่าวจากปารีสว่าท่านยังมีสุขภาพสมบูรณ์

ผมขอแสดงความเสียใจต่อท่านผู้หญิงและครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง ขอให้วิญญาณของท่านอาจารย์ปรีดีจงสุขสงบ ขอให้คุณความดีของท่านเป็นแรงกระตุ้นแก่ประชาชนชาวไทยรื้อฟื้นความเป็นธรรมแก่ตัวท่านและความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติอันเป็นที่รักของท่าน.

ด้วยความเคารพอย่างสูง

(เทพ จุลดุลย์)

161 ซอยเจริญมิตร เอกมัย
สุขุมวิท
4 ก.พ. 26

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนศุข ที่เคารพยิ่ง

พ่อ (พ.ท. สำเริง เนตรายน) เคยเล่าให้ดิฉันและน้อง ฟังตั้งแต่เรายังเด็ก ขณะที่พ่อทำงานร่วมในขบวนการเสรีไทย ถึงความสง่างาม ความสามารถ ความเป็นรัฐบุรุษที่ควรแก่การเคารพบูชาของท่านอาจารย์ปรีดี เราจึงรักเคารพนับถือท่านเสมอ และเสียใจอย่างยิ่งในความอยุติธรรมที่ท่านได้รับจนต้องไปใช้ชีวิตอยู่ต่างประเทศ ถ้ามีใครมากล่าวถึงท่านในทางเสียหาย ก็รู้สึกเดือดร้อนใจรับใช้แทนท่าน และเอาใจช่วยท่านตลอดมา

เมื่อได้ทราบว่าท่านเสียชีวิต โดยไม่มีโอกาสกลับมาเมืองไทยอีก แม่ น้อง และดิฉัน จึงขอถือโอกาสนี้ ขอแสดงความเสียใจอย่างที่สุดต่อท่านผู้หญิงและครอบครัว สิ่งที่เราจะทำได้คือ ร่วมอุทิศส่วนกุศลถึงดวงวิญญาณของท่านอาจารย์ และผลงานยิ่งใหญ่ที่ท่านทำให้ประเทศชาติในด้านต่าง ๆ ให้เท่าได้เผยแพร่ความดีของท่านอาจารย์ในสังคมไทยต่อไป

ถ้ามีสิ่งใดที่พวกเราจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้หญิงและครอบครัวได้ จะยินดีและเต็มใจอย่างยิ่งเสมอ

ด้วยความเคารพอย่างสูง

ธันพรรณ [illegible]

กราบคุณป้า ที่เคารพอย่างสูง

พวกเราผมขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งในการจากไปของท่านอาจารย์ เกียรติประวัติแก่คุณความดีของท่านจะจารึกอยู่ในใจของพวกเราตลอดไป

คณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง จึงขอนำได้ร่วมกันจัดพิธีไว้อาลัยท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 ณ หอประชุม มหาวิทยาลัยรามคำแหง

[illegible]
([illegible] ทาคุริ)

[illegible]
([illegible])

[illegible]
(นาย[illegible] [illegible])
นายก อมร.

6 พ.ค. 2526

เลขที่ 78 ซอย 62 ถนนสุขุมวิท
บางจาก พระโขนง กรุงเทพฯ 49

วันที่ 14 พฤศจิกายน 2526

กราบเรียน ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่เคารพอย่างสูง

ผมส่งจดหมายเมื่อวันที่ 1 พ.ค. มากราบอวยพร วันคล้ายวันเกิดของท่านอาจารย์. พอเช้าตรู่วันที่ 3 พ.ค. Bangkok Post เสนอข่าวใหญ่หน้าแรกว่าท่านปรีดีถึงอสัญกรรมไปแล้ว ผมตกใจและเสียใจที่สุด. เกิดไม่สบาย ท้องร่วง กระวนกระวายกันยกใหญ่ ตลอดเวลา เห็นเรื่องของท่านอาจารย์ที่ แล้ว นอนพักอยู่บ้าน ลูกๆเลยตกใจกันใหญ่. ผมพูดอะไรไม่ออก ได้แต่พลิกดูหนังสือพิมพ์ (?) เรื่องงานที่บุตรสิ้นหวัง(?) ที่บ้านของท่านที่พูดว่า ดวงประทีปแห่งประชาธิปไตยไทยดับ แสงลงเสียแล้ว. และได้เขียนคำอาลัยไปในสมุด(?) ไว้ ถึงความที่เคยกราบเรียนท่านผู้หญิงไว้เรื่องต่างๆ ก่อนแล้ว.

เรื่องเช้าวันนี้ ผมติดต่อกับ ส.ส. รุ่นเก่าชื่อศิริ คนหนึ่ง ที่รับเลือกตั้งเป็นอีก และเขาว่าพอกลับมา(?) แล้ว ทาง(?) เขาจะเสนอญัตติให้สภาผู้แทนราษฎร (และ กรม.) ที่ ประชุมแสดงความคารวะเป็นทางการให้ท่าน(?) อาจารย์(?) เช่นอย่างที่ท่าน(?) ให้เกิดระบอบรัฐธรรมนูญแบบประชาธิปไตย (?) ไป (?) ไม่เคยมา (?) ได้(?) (?) (?) ทางเลขาธิการ(?) คืนมา. กับที่ท่าน(?) ไม่ได้ไทย(?) จะมีการ(?) ตั้งที่ 2 ยืดครองและ(?) ไม่ได้ไทย(?) ของทัพ. อดีต ส.ส. เห็นด้วยทุกประการ และจะเสนอญัตติ(?) ในสภา(?) (?) หนังสือพิมพ์ทั่วประเทศไทย (?) ด้วย สิ่งดีและแสดงความรู้สึกยกย่องอาลัยท่านอาจารย์พร้อมเพรียง.

หน้าแต่ นสพ. ที่เคยเป็นมิตรใหญ่ต่อท่านอาจารย์ อรรถนั้นก็ไม่ ยังอาจแสดงแม้แต่น้อย. ผมบอก ว.ร. คนหนึ่งว่า ต่อไปนี้ เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ บอกความรู้สึก ระลึกถึงคุณงามความดีของท่าน อาจารย์ ที่มีต่อประชาธิปไตยและประชาชนไทย จักเหลือที่สุด ใช่ไหม. ถ้าใช่ สมควรแหละของราษฎรและวีรชนของราษฎร(?) จะ เผยแพร่ออกอีก หรือ. จะไม่รีแลตรงตรงไปจงรักภักดีคุณผู้ทำประโยชน์ ใหญ่หลวงให้ประเทศไทยดูแลบ้าง ต่างเป็นการยาก อันเป็น การรับรองอำนาจของคนเอกชนที่แสดงออกมาแล้วนั้น ได้หรือ? ผมบอก ว.ร. คนเดียวเรื่องจะเกิดขึ้นต่อไปนี้ และจะต้องมี ว.ร. รับรอง 5 คนก็ดี แต่ตัวไม่ต้องเอาแพร่ลงวงเล็บก่อนกัน ประชุม มิฉะนั้นจะกลายเป็นประวัติแห่งการปฏิวัติของประชาชน เช่น พฤษภาคม ที่ผ่านมา หรืออย่างน้อยก็ไม่ไปประชุมวงเล็บ ต่อไปจากนี้.

ผมมากราบเรียนท่านผู้หญิงไม่ได้ ถึงท่านทราบ อยู่แล้ว มีได้แต่ขอกราบแสดงความเคารพเรื่องไปอย่างที่สุด ต่อเรื่องกรรมของท่านอาจารย์ผู้รับบุรุษอาวุโส ซึ่งประวัติศาสตร์ จะต้องจารึกไว้ว่า ท่านเป็นยอดคนไทย ผู้รักชาติและเพื่อน ร่วมชาติไทยอย่างบริสุทธิ์ใจที่สุด และพิทักษ์เรื่องไทยของเรา ไว้ สุด อย่างสูงสุด ลืมคิดถึงตนเองไว้ข้างหลังเลยด้วย, ในช่วง 56 ปีที่ล่วงมาถึงปีนี้.

ด้วยความเคารพสูงสุด

123 ศศิธร ถนนเพชรเกษม
หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์

วันที่ 3 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน ท่านอันเป็นที่เคารพ-รัก อย่างสูง,

แก้วมาอยู่ เมืองไทยตั้งแต่วันที่ 15 เมษายน และเมื่อเช้านี้ ได้อ่านข่าวจาก หนังสือพิมพ์ Bangkok Post เรื่องท่านผู้ว่า [illegible] ทำให้แก้วเสียใจอย่างที่สุด. เพราะว่าได้โทรมาเมื่อเห็นเป็นเรื่องง่าย แต่ก็ไม่ มีโอกาสได้เรียนถามไปให้ได้อย่างปรารถนา

เมื่อตุลาคม 1980 ดิฉันได้ไปกราบ เท้าท่าน ได้ประทานหนังสือเรื่องดีๆ ที่ ท่านเขียน ดิฉันรับไปอ่าน และแก้วก็อ่าน ถึง 2 ครั้ง โลกเราหาความยุติธรรมไม่ ได้เลย อย่างท่านผู้ว่าราชการจะไปหาที่ไหน อีก ไม่มีอีกแล้วผู้ที่มีความรู้ความสา มารถใกล้เคียงท่าน อยู่ดีๆ ก็มาถูกปลดไปเฉยๆ

ชั่วตอนนั้นก็ต้องมีเวลาลบเลือน ของที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ความเคารพนับถือ ในความเมตตาของท่านนั้น จารึกอยู่ในใจ แก้วตลอดเวลามา เพราะว่าท่านได้ช่วย

แผ่นดินตัวเองอย่าง บริสุทธิ์ 100% คนลืมนึก
ถึงตัวท่านเอง พระกรุณาคุณอันมีค่าจะไม่ไป
ตกหนักนาไม่ ดีใจที่ฝากสกุลบริจาคธรรมของ
เรา เป็นสถานที่ไม่รับสินบน ซึ่ง แก่เกษียณ
อย่างเป็นที่พึ่ง แก่ชาวไทย ถูกข่ม ถูกรบ
กวน. แต่ช่วงมหันต์อันตราย ขอให้อิ่ม
บุญอันมีเกียรติ ของท่านได้ประสบสุขในสัม
ปรายภพ.
ดูตามแล้วที่ท่านผู้หญิง จะต้องงานที่
บ้าน แต่จะคอยฟังว่าเมื่อไรท่านผู้
หญิง จะกลับกรุงเทพฯ จะไปกราบเท้า + กราบ
อัฐิ ของท่านผู้ชายสำเร็จราชการ
แต่ดูจากการเดินทางออกประเทศมา
2 ปี กับ 4 เดือน แต่นี่เองคงไม่มีโอกาสได้
ไปกราบเท้าท่านอีก หลังจาก 1980. ตอนจะ
ขอกราบให้ความมั่นใจเสร็จชีวิตจะหาไม่
แต่ได้รับ ถ.ม. ของท่านผู้หญิงแล้ว
รู้สึก ดีใจได้ไม่ลืม เมตตาคุณ ขอบใจ
ที่รับใช้ท่านเรื่อง จะนาไม่.
กราบมาด้วยความเคารพรักยิ่ง ไม่
ต้องกังวลที่จะตอบ เพราะท่านผู้หญิง ก็คง
จะติดภารกิจไม่มีเวลา จะเขียนถึงได้ ขอให้ทรง
วังจักรพรรดิของท่านด้วย (ตามแผน - ร.อ. ขอบใจ)

30/6 บ้านสวนสมบูรณ์ ซ.7
สุขุมวิท 64

11 พฤษภาคม 2526

กราบเรียน คุณหญิง [illegible] ที่เคารพ

ผมและเพื่อนๆ ได้ทราบข่าวการถึงแก่อนิจกรรม ของคุณ[illegible] ด้วย ความเศร้าสลดใจมาก และขอแสดงความเสียใจ ต่อการจากไปของคุณ[illegible] มา ณ ที่นี้ [illegible]

ผมรู้สึกว่า คุณ[illegible] ทั้งในทางส่วนตัว และในด้านราชการ [illegible] เป็นผู้ใหญ่ [illegible] ผู้รัก [illegible] เป็นธรรม [illegible]

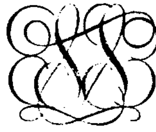
[illegible] ต่อการจากไปของคุณ[illegible]

[illegible]

ด้วยความเคารพอย่างสูง

[illegible]

[illegible]

๑๐๐๐/๑๗๘ โชตนานิเวศน์
ถนนโชตนา เชียงใหม่

๔ พฤษภาคม ๒๕๒๖

กราบเรียน ท่านผู้หญิง ที่เคารพ

ผมและภรรยาขอแสดงความเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้งมายังท่านผู้หญิงและครอบครัว ในการสูญเสียอันยิ่งใหญ่จากการถึงอสัญกรรมของ พณฯ ท่านรัฐบุรุษอาวุโส อาจารย์ปรีดี พนมยงค์

ความทุกข์โศรกอันใหญ่หลวงของท่านผู้หญิงครั้งนี้มีผมและภรรยาร่วมอยู่ด้วย

ด้วยความเคารพอย่างสูง

Suban Sawetamal

สุบรรณ เศวตมาลย์

10 av. de Pessicart

06100 Nice

10 พฤษภาคม 2526

กราบเรียนคุณอา ที่เคารพอย่างสูง

ผมได้ทราบข่าวมรณกรรมของคุณ[illegible] ด้วยความเสียใจอย่างยิ่ง เพียงมีจดหมายจะมาบอก แต่จดหมายเพิ่งมาถึง ไปรษณีย์ทาง Nice ช้ามาก บางครั้งจดหมายไปหรือมาใช้เวลา 1 เดือนกว่า และ apartement ที่ผมอยู่กับลูกสาวก็ไม่มีโทรศัพท์ ก็ได้แต่แสดงความเสียใจมาทางจดหมาย คุณอาต้องสูญเสียทั้งบุตรชายและคู่ชีวิต ผู้จากไปแล้วก็พ้นทุกข์ แต่ผู้ที่ยังอยู่ต่อไปก็ระทมทุกข์

ลูกสาวผมกำลังเรียนปี 1 วิชา psychologie ผมต้องช่วยแก้ไขวิชาภาษาอังกฤษ ก็ต้องอยู่กับแกต่อไปจนสิ้นเดือนมิถุนายน

ผมขอกราบมาด้วยความเคารพและด้วยความเสียใจกับการสูญเสียของคุณอาอย่างสุดซึ้ง

ด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

ทศ พันธุมเสน

AMBASSADE
DE LA
RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DU VIET NAM
EN FRANCE

Hanoi, le 3 Mai 1983

A Madame POONSUK BANOMYONG,

C'est avec une vive émotion que nous avons appris la nouvelle du décès de

Son Excellence Monsieur PRIDI BANOMYONG,

militant éminent du mouvement démocratique thailandais durant plus de cinquante années passées et ami très proche du peuple vietnamien.

Au nom du peuple vietnamien, du Gouvernement de la République Socialiste du VIET NAM et en mon nom personnel, je vous adresse, ainsi qu'à votre famille, mes condoléancesles plus cordiales et attristées.

PHẠM VĂN ĐỒNG,
Président du Conseil des Ministres
de la République Socialiste du VIET NAM.

Texte retransmis le 4 Mai 1983 à Paris par l'Ambassade de la République Socialiste du VIET NAM en FRANCE.

Telephone Barton-on-the-Heath (060874) 444

CHASTLETON GLEBE
Nr MORETON-IN-MARSH
GLOS GL56 0SZ

31 May 1983

Madame Pridi Banomyong,
173 ave Aristide Briand,
92160 - Antony,
France.

Dear Tan Pu Ying Phoonsuk,

I write to you in grief over the death of Nai Pridi but also in gratitude that such a man graced our world and that I was privileged to know him; but first and foremost my thoughts are with you, who endured so much with and for the beloved Mentor, and who helped so wonderfully, so bravely, so inspiringly to keep bright the spirit within him that was the beacon of hope for generations, and will continue to be a beacon while memory lasts and while father can tell son. In this context it is of little consequence, though sad, that missed the opportunity to make any gesture that might have redeemed their dishonour and shame -- of little consequence, I say, because they appear as almost trivial beside his greatness.

What comfort can I offer you who are now without your dear, dear husband, except to affirm that the same universal love and admiration that surrounded him surrounds you? Assuredly the knowledge of this must give strength to your matchless fortitude through all that the future may bring.

I embrace you.

Rayne Kruger.

Rayne Kruger.

Paris, le 2 mai, 1983.

Chère Madame
Chères Suda et Vani,

Le coup de fil soudain à midi de Vani nous a bouleversés. Pour nous, Monsieur Pridi était non seulement une personnalité exceptionnelle de son pays mais aussi un ami respecté. Sa disparition laisse un grand vide que ses compatriotes auront d'autant plus de mal à combler que pendant les trente-quatre ans qu'il a passés hors de son pays, il n'a cessé de demeurer présent dans l'esprit de beaucoup, en particulier la jeunesse. Avec son départ dramatique, c'est une époque entière de la vie et de l'histoire de la Thaïlande qui s'en va.

Nous n'oublierons jamais l'amitié avec laquelle il nous avait reçus et avec laquelle il nous avait raconté ses souvenirs. Nous nous associons à votre douleur et vous prions de croire, chère Madame et chères Amies, à toutes nos condoléances émues.

[illegible] [illegible]

42 rue de Grenelle
75007 Paris
le 4 avril 1983

Chère Madame Panomyong,

Je viens d'apprendre avec tristesse que M. Pridi Panomyong avait quitté ce monde.

C'est une très grande figure de l'histoire de la Thailande qui disparait. Ce qui m'avait surtout frappé chez lui, c'est son amour passionné du peuple Thai, son intérêt pour les gens du peuple, les pauvres, son désir d'instaurer plus de justice sociale en Thailande, et en même temps son souci de sauvegarder les valeurs traditionnelles, morales et religieuses, qui ont fait la grandeur de la Thailande. Il restera pour nous tous, et spécialement pour les étudiants thais dont je m'occupe, et auxquels il s'était toujours vivement intéressé, car il y voyait l'avenir du pays, une source privilégiée d'inspiration.

Arrivé de Bangkok il y a quelques semaines pour passer deux mois en France et repartir en Thailande reprendre mes cours à l'Université Chulalongkorn, je me proposais de faire une visite à Antony. J'avais eu la joie de me trouver parmi vous à la petite fête que vous aviez organisé pour célébrer les 80 ans de M. Pridi. L'an dernier, je l'avais rencontré à la Cité Universitaire, lorsqu'il avait donné une causerie aux étudiants Thais

à l'occasion du Nouvel An Thai -

En tant que prêtre catholique, je ne manquerai pas de prier tout spécialement pour votre mari, comme je l'avais fait pour votre fils Phan, que vous avez eu la douleur de perdre il y a quelque temps déjà à Bangkok, et qui était pour moi un ami. C'est à cette occasion d'ailleurs que nous nous étions rencontrés pour la dernière fois. Veuillez présenter mes condoléances à tous les membres de votre famille, et spécialement à votre fille Suda, que j'ai eu l'occasion de rencontrer plusieurs fois.

Soyez assurée, chère Madame, que je compatis profondément à votre douleur et à la douleur de tous les membres de votre famille, et veuillez agréer l'expression de mes sentiments de respectueuse amitié.

Eugène Denis
S.J.

aumônier catholique
des étudiants universitaires de Bangkok

Paris, le 17 mai 1983.

Chère Vani,

J'ai appris avec peine le grand deuil qui vous frappe. Ayant perdu moi-même un être très cher — il me semble que c'était hier — je mesure votre chagrin et celui de toute votre famille, et je vous exprime toute ma sympathie. J'éprouvais un grand respect pour la personnalité qu'était Monsieur Pridi Banomyong.

Robert Ruhlmann

Le 10 mai 1983

Madame,

C'est avec une grande tristesse que j'ai appris la disparition de monsieur Pridi Banomyong pour qui j'éprouvais un grand respect.

Je n'ai malheureusement eu l'occasion de le rencontrer que deux ou trois fois, mais toute l'histoire de la Thaïlande contemporaine montre qu'il a sans doute été dans votre pays le seul idéaliste parmi les hommes politiques de sa génération, le seul en tout cas, parmi les 'promoteurs' de 1932 à avoir tenté d'engager la Thaïlande sur la voie de la démocratie et l'un des premiers, en son temps, à avoir pris conscience de façon globale de la nécessité du développement économique et social. L'avenir retiendra sûrement son nom au premier rang de ceux qui ont voulu engager votre pays à la fois sur la route de la modernité et de la liberté.

On ne peut oublier non plus sa très noble

ARTHUR'S CRAG,
HAZELBANK,
BY LANARK, ML11 9XL
TEL. CROSSFORD (055 586) 263

13 May 83

Dear Madame Pridi,

It was only last night that I heard of your husband's death. The fact that he has gone is a tragedy for you, and for his friends; but as I see it, a greater tragedy was that for the latter part of his life the great gifts which he had shown for the benefit of his people were so largely wasted. For someone like myself, who knew him during his young and vigorous years, this is much more apparent than to those who knew him only during the prolonged period of unfair exile.

It makes me very sad to think I shall never see him again, & I regret very much that I was not able in recent years to visit Paris and renew our friendship. On the other hand I am glad that I have been able to express in print my great admiration for

23 May 1982

Dear Madame Poonsook,

How very sad I was to read of Dr. Pridi's recent death. As a student of Thai history here at Ohio University and as a former resident of Thailand, I have become familiar with your late husband's brilliant career and had ~~be~~come to admire him greatly.

The passing of this great statesman and patriot is mourned not only by Thais but by the friends of Thailand around the world. His genius and ideals will forever serve as a guiding light for all those who cherish the principles of democracy and yearn for social justice.

The spirit of Luang Pradit will live on forever.

Sincerest sympathy,

Joseph J. Wright, Jr.

การจากไปของท่านอาจารย์ ปรีดี พนมยงค์ นับว่าเป็นการสูญเสียครั้งสำคัญของชาวไทยทั้งมวล ในฐานะที่ท่านได้สร้างสรรค์คุณประโยชน์ใหญ่หลวงต่อประเทศชาติ รวมทั้งเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้และความเข้าใจในระบบสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ของประเทศไทย และต่างประเทศ

นักเรียนไทย ณ. กรุงสตอกโฮล์ม ขอกราบคารวะ แด่ดวงวิญญาณ คุณความดีที่ท่านได้กระทำไว้ และขอแสดงความเสียใจอย่างยิ่งมายังครอบครัว "พนมยงค์" ณ. ที่นี้ด้วย.

คณะนักเรียนไทย ณ. กรุงสตอกโฮล์ม
๕ พฤษภาคม ๒๕๒๖.

[illegible] [illegible]
ชาลี [illegible]
นงศิลป์ โมลิกะ
[illegible] สวัสดิ์สิงห์
ปทิตาน [illegible]
เอก [illegible]
กมลินทร์ [illegible]
ศิริพัด [illegible]

[illegible] [illegible]
บุศรา [illegible]
[illegible] [illegible]
ภาสกร [illegible]
[illegible] [illegible]
สุนันท์ [illegible]

โรงเรียนนารีวิทยา
ถนนราษฎรยินดี ราชบุรี
70000

5 กรกฎาคม 2526

ท่านผู้หญิง ที่เคารพนับถืออย่างสูง

ทันที ที่ผมทราบข่าวการกลับถึงเมืองไทยของท่านผู้หญิง ผมจึงรีบเขียนมาแสดงความไว้อาลัยอย่างสุดซึ้งเนื่องในอสัญกรรมของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ขอให้ดวงวิญญาณของท่านรัฐบุรุษอาวุโสได้ไปสู่สุคติภพ แดนแห่งความบรมสุข แดนแห่งความสงบตลอดนิรันดร

ประเทศไทยได้สูญเสียรัฐบุรุษที่ยิ่งใหญ่ของชาติ ท่านรัฐบุรุษได้ประกอบคุณงามความดีมากมายให้แก่ประเทศชาติ นับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ชาวไทยที่มีใจเป็นธรรมทุกคนย่อมตระหนักเป็นอย่างดีถึงความจริงในข้อนี้ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยจะต้องจารึกนามและคุณงามความดีของท่านรัฐบุรุษอาวุโส เป็นเกียรติประวัติของตระกูล "พนมยงค์" สืบไปชั่วกัลปาวสาน

โอกาสนี้ ผมขอฝากความรักและคิดถึงมายังบุตรชายของท่านผู้หญิง ซึ่งในสมัยหนึ่ง ได้เคยเป็นนักเรียนประจำที่โรงเรียนสารสิทธิ์พิทยาลัย ในสมัยที่ผมดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ หวังเป็นอย่างมากว่าเขาคงอยู่สุขสบายดีและก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

ที่สุดนี้ ผมขออัญเชิญพระเป็นเจ้าได้โปรดประทานพระพรนานาประการแด่ท่านผู้หญิง ส่วนผมสบายดีตามสมควรกับอัตภาพ

ด้วยความเคารพนับถืออย่างสูง

(บาทหลวง สนิท อุลิตานนท์ จิตตาภิบาล)

May 9, 1983

กราบท่านและครอบครัว

Though words, however gentle
cannot take your loss away.
Still may these sent in sympathy
help comfort you today.

ดิฉันและเทอร์เลย์ขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งในการจากไปของท่านรัฐบุรุษอาวุโสของประเทศ ทาง L.A ได้มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่านที่วัดไทย และจะรวบรวมเงินจากการบริจาคตั้งทุนเพื่อการระลึกถึงคุณงามความดีของท่านปรีดีด้วยค่ะ ดิฉันอยู่ไกลไม่สามารถจะมาแสดงความเสียใจด้วยตัวเอง จึงขอส่งการ์ดมาเพื่อแสดงความเสียใจด้วยค่ะ

นวลเปล่ง - เทอร์เลย์

นวลเปล่ง (สนิทวงศ์) Van Couvering

หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร (ท.จ.ว.)
ในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเปรม บุรฉัตร
Princess Prem Purachatra

25/1 Sukhumvit Soi 7,
Bangkok 11, Thailand
Tel: 2523341, 2523077

๒๕/๑ สุขุมวิทซอย ๗
กรุงเทพฯ ๑๑
โทร. ๒๕๒๓๓๔๑, ๒๕๒๓๐๗๗

[illegible]

กราบเรียนท่านผู้หญิงที่เคารพ

[illegible]

ดอกไม้อันงามมาช่วยให้ชื่นใจ
ๆ หวานหนุ่มนั้นน่ารักมาก แม้จะอยู่ไกลกัน
อาการตื่นเต้นต่อวงที่ให้พักแล้ว
หายเร็ว เชื่อใจ ดิฉันจะทำให้เรียบ
ความเคยแหววเรียกตามเรื่อง
ด้วยตนเอง

ด้วยเคารพอย่างสูง
ประเสริฐ บุญ

คำไว้อาลัยของนายปีแอร์ มิเล่ท์ เอกอัครราชทูตถาวรของประเทศฝรั่งเศส กล่าวเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 ณ สุสาน Tere Lachaise กรุงปารีส

ในนามของประเทศฝรั่งเศสและเพื่อนชาวฝรั่งเศส ข้าพเจ้าขอเรียนกับท่านผู้หญิงว่า ความทุกข์โศกของท่านก็คือความทุกข์โศกของเราด้วย วันนี้เราร้องไห้อาลัยท่านผู้ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้ที่วางรากฐานให้กับประเทศไทยยุคใหม่ ท่านผู้ซึ่งมีเกียรติภูมิสูงสุดท่านหนึ่งเท่าที่ประเทศของท่านได้เคยมีมา ครั้งนี้ เพื่อนที่ยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสได้ล่วงลับไป แต่ท่านจะไม่ล่วงลับไปจากความทรงจำและจากดวงใจของพวกเรา

ตลอดระยะเวลายาวนานที่ข้าพเจ้ารู้จักท่านผู้นี้ ท่านไม่เคยละเลยความพยายามที่จะเสริมสร้างมิตรภาพระหว่างฝรั่งเศสกับสยามในครั้งกระนั้น ซึ่งปัจจุบันคือมิตรภาพ ฝรั่งเศส–ไทย ข้าพเจ้ารู้จักปรีดี พนมยงค์เป็นเวลากว่า 40 ปีมาแล้วในนามของหลวงประดิษฐ์ฯ ท่านเคยเป็นนักศึกษาที่ปราดเปรื่องที่สุดคนหนึ่งของมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส เมื่อท่านสำเร็จการศึกษาแล้ว ท่านก็ได้กลับไปบ้านเกิด ร่วมกับคณะของท่าน ช่วยกันสร้างสรรค์ประเทศไทยยุคใหม่

ข้าพเจ้าทราบดีว่าในสภาวการณ์เช่นนี้ถ้อยคำใด ๆ ก็อาจไร้ความหมาย หรือเกือบจะเป็นการล่วงเกินได้ แต่พวกเราชาวฝรั่งเศสก็ไม่อาจที่จะไม่กล่าวลาท่านผู้นี้เป็นครั้งสุดท้าย หรือกระทั่งกล่าวลาก่อนความเศร้าโศกของเราใหญ่หลวงนัก ขอให้เชื่อเถิดว่า ปรีดี พนมยงค์ยังคงอยู่ในหัวใจของเรา และเราจะไม่มีวันลืม ปรีดี พนมยงค์ เลย

บันทึกคำไว้อาลัย

ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่านคะ..

หนูไม่ทราบว่า ดวงวิญญาณของท่าน จะเวียนมาที่นี่บ้างหรือเปล่า

ว่าจะไปที่ปารีส หรืออยุธยา ..

ถึงจะอย่างไรก็ตาม ท่านก็ยังศักดิ์สิทธิ์อยู่ในใจของหนู และอีกหลายคน

หนูว่า ท่านสอนเสมอ: ความดี พูดถูกนะคะ

สัจจะ และ ความรัก ย่อมชนะเสมอ

ท่านชนะแล้วค่ะ

ด้วยความนับถือยิ่งเป็นนิรันดร์

[signature]

คณะวารสารศาสตร์ มธก.

10 พค. 26

ขอน้อมจิตถวายความเคารพแด่ผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัย [illegible] ดวงวิญญาณ

ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

ผู้มีคุณูปการยิ่งใหญ่ต่อชาติ

[signature]

10 พ.ค. 26.

คุณพ่อปรีดี ที่เคารพ

ด้วยความรักจากลูกๆ ของแม่โดม. เราขอให้คุณพ่อ
มีความสุขมากๆ นะคะ ในอนาคต เมืองไทย คงจะได้ต้อน
ต้อนรับคุณพ่ออีก

ด้วยรักและเคารพ

นักศึกษา รุ่น '๒๗

On behalf of the students of Uppsala University, Sweden, I wish to pay my respect for Mr Pridi Banomyong, a staunch friend of democracy and a patriot.

Knut Ombaksson

การจากไปของมหาวีรบุรุษคนหนึ่งท่าน
นับวันที่สุดโดยผู้ซึ่งสำนึกในคุณค่าของ
ท่าน ชื่อเสียงเกียรติ แห่งดวงใจให้กล่าวแทนว่านั้น
"ขอท่านจงสู่สุคติภพ"

ในฐานะ ที่ ท่านปรีดี กับ ข้าพเจ้า เป็น คนจังหวัด เดียวกัน.

ข้าพเจ้า ขอไว้อาลัย แด่ท่าน.

ในฐานะที่ ท่านปรีดี เป็น ผู้นำ ของ ปัญญาชน ของไทย.

นักศึกษาแพทย์ศิริราชทุกคน ขอไว้อาลัยอย่างสุดซึ้ง.

(รศ.นพ. สุรนิต ศิลธรรม)

แม้ว่าลูกจะไม่เคยรู้จักพ่อโดยตรง แต่คุณความดีและผลงานของท่าน ที่มีต่อชาติ ประชาชน และธรรมศาสตร์ ลูกลึกซึ้งและฝังจำ นับแต่ก้าวเข้าของลูกในรั้วโดม.

ความดีของท่านจะไม่สูญดับไปจากความทรงจำของลูก.

อาลัยท่าน
รักและเคารพนับถือตลอดไป
[illegible]
9 พค. 26.

กราบเท้า ท่านผู้ประศาสน์การ ที่เคารพอย่างสูง

แม้ว่าหนูจะไม่มีความผูกพันลึกซึ้งเท่าใดนัก แต่หนูก็ทราบซึ้งในบุญคุณความดีของท่าน และคิดว่า คงจะไม่เป็นการสายเกินไปที่จะสดุดีความดีและความมีพระคุณของท่าน. และยังภูมิใจอยู่เสมอที่ได้เกิดมาเป็นลูกแม่โดม ได้เป็นลูกพ่อปรีดี [illegible]

ด้วยความเคารพอย่างสูงยิ่ง
[illegible]
คณะศิลปศาสตร์

สุดรัก สุดบูชา

ศิษย์ [illegible] ชาว ต.ม.ช.ก. รุ่น ๕

บุญช่วย

ทองสรีภาญ

6 พ.ค. 26

ศรีกลิ่นแก้ว

คณะศิษย์เก่า ต.ม.อ.ก. รุ่น ๗

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] /.

[illegible]

ประธานศูนย์ ต.ม.อ.ก. รุ่น7.

บรรจบ [illegible]

เลขาธิการศูนย์ ต.ม.อ.ก. รุ่น7.

ด้วยความรำลึกถึงคุณงามความดี
ที่ ฯพณฯ ได้สร้างไว้สมัยสงครามเสรีไทย
และเฉพาะสมาชิกทหารผ่านศึก พลเรือน
ในนามทหารผ่านศึกและสมาคมทหารผ่านศึก
พลเรือน แห่งประเทศไทย ขอให้ ฯพณฯ จงไปสู่
สุคติเทอญ

กานิ ม.
เลขาธิการสมาคมทหารผ่านศึก
8/5/26

ด้วยความระลึกในพระคุณที่ท่านอาจารย์
ปรีดี พนมยงค์ ได้สร้างประโยชน์ต่อประเทศชาติ และมวล
ชนชาวไทย.

[illegible]
ชาวอยุธยา.

ขอให้ดวงวิญญาณของท่านผู้มีพระคุณอันใหญ่หลวงแก่ชาติไทย และเพื่อนบ้านอันสูงเด่นแห่งชาวกรุงศรีอยุธยา จงสถิตในสัมปรายภพ ด้วยความสงบ ยั่งยืน.

(ชนะ สุพรต)

ศิษย์และผู้ร่วมงานคนหนึ่ง

6 พ.ค. 26

ท่านอาจารย์ชูจิต ที่เคารพรัก ได้ทำเพื่อ
ทำความดี เพื่อความดี สมประสงค์แล้ว
ขอดวงวิญญาณของท่านอาจารย์ได้ไปสู่ทิพย์วิมาน

จากศิษย์

ตมธ.ก. รุ่น 5

(ไวพจน์ ราชศรี)

[illegible]

ด้วยความเคารพรักท่านอาจารย์อย่างยิ่ง

[illegible]

และ สนม [illegible]

[illegible]

ลัดดาวัลย์ [illegible]

สุขุม [illegible]

ขอให้ดวงวิญญาณของท่านอาจารย์จงไปสู่สุคติ
ในสัมปรายภพ ด้วยความอาลัยและเคารพ จากศิษย์

[illegible] [illegible]

ต.ม.ธ.ก. รุ่น ๑. ขอระลึกในพระคุณของท่าน
อาจารย์ปรีดี ซึ่งได้ก่อตั้งวิทยาลัยเตรียมธรรมศาสตร์ขึ้นมา
ต.ม.ธ.ก. รุ่น ๑. ขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งใน
อนิจกรรมของท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง

ด้วยความเคารพอย่างสูง

ปริมลาภ รัตนโกศล

ประธาน ต.ม.ธ.ก. รุ่น ๑.

สมทรง ปริตม. กรรมการ

๕. พ.ค. ๒๕๒๖.

มีผู้คนมากหลายในสังคมนี้ ทำความดีโดยหวังผลตอบแทน

แต่อย่างน้อยที่สุด ...ลูกก็ได้เห็นพ่อของลูกคนหนึ่งละที่มุ่งสร้างสรร

ทำความดี เพื่อจะมีภพสวรรค์ภายภาคหน้า และไม่ใช่ทำเพื่อตนเองหรือ

กลุ่มบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น ...หากแต่สิ่งที่พ่อกระทำไปทั้งหมดนั้น

ทำเพื่อประชาชนและประเทศชาติไทยโดยแท้

... ทุกสิ่งที่พ่อได้กระทำจะมิมีวันเลือนหายไปจากความทรงจำ

ของลูกหลานชาวไทยได้เลย...

...อาลัยพ่ออย่างสุดซึ้ง...

ลูกกลุ่มเศรษฐศึกษา ปี 25.

คณะเศรษฐศาสตร์

เรารอคอยวันกลับของท่านมานาน

แล้วท่านก็จากไปอย่างไม่มีวันกลับ

แต่ท่านก็ไม่ได้จากเราไป

พ.ต.อ. [illegible]

๑๐ พ.ค. ๒๕๒๖

0 มค. 26

ตั้งแต่ที่รู้ข่าวท่านปรีดีตาย หนูร้องไห้ทุกวันเลย ฝันเห็นเพลงในความเศร้า
อย่าง[illegible]

จากคนรุ่นหลังค่ะ

ในฐานะศิษย์เก่าคนหนึ่งของธรรมศาสตร์ ขอให้วิญญาณของท่านอาจารย์ปรีดีจงไปสู่สุคติภพ เกิดชาติหน้าใหม่ ขอให้ท่านอาจารย์ปรีดีจงเกิดมาเป็นคนไทยเพื่อทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเช่นนี้อีก และอย่าให้ผู้ใดมากลั่นแกล้งใส่ร้ายท่านอีกเลย

ที่สุดนี้ขอให้ดวงวิญญาณของท่านอาจารย์ปรีดีจงอยู่ปกป้องชาติไทยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งนี้ตลอดไปด้วยเทอญ

ด้วยความรัก เคารพ และอาลัย
สุภาภา โรจนเฉลิม
6 พ.ค.2526

ชาติไทยต้องสูญเสียของดีไป กล่าวได้ว่าในมหาบุรุษของไทยในช่วงเวลาปีที่ผ่านมา อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยคนไทย [illegible] ข้าพเจ้าเชื่อว่า [illegible]
และ[illegible]

ด้วยความเคารพสักการะต่อท่าน [illegible]
ของ[illegible]

[illegible]
ตมธก รุ่น 4 และ อบ. รุ่น 2490

ความเชื่อมั่นและศรัทธา ในคุณความดีและความเสียสละของท่าน

เพ็ญลักษณ์ เชียรวณิช

๑๑ พ.ค. ๒๕๒๖

เกียรติประวัติของพ่อยังตรึง

จะสืบทอดเจตนารมณ์ของพ่อต่อไป.

ลูกหมู.

๑๒ พ.ค ๒๖

รายงานข่าว
จากหนังสือพิมพ์

ชีวประวัติ ปรีดี พนมยงค์

กำเนิด

บิดา มารดา :	นายเสียง กับ นางลูกจันทน์ พนมยงค์
วันเกิดและสถานที่เกิด :	วันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ณ บ้านหน้า วัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ฐานะทางครอบครัว :	แม้ว่าปู่และย่า (นายเกิด นางคุ้ม) จะอยู่ในฐานะผู้มีอันจะกิน เป็นคหบดี แต่เมื่อบุตรซึ่งมีหลายคนได้รับส่วนแบ่งมรดกไปประกอบอาชีพของแต่ละคน บางคนก็รักษาฐานะคหบดีไว้ได้ ส่วนนายเสียงเป็นชาวนา ความเป็นอยู่จึงอัตคัดเยี่ยงชาวนาส่วนใหญ่ทั่วไป

ปฐมวัย

การศึกษา เริ่มเรียนหนังสือที่บ้านครูแสง ใกล้บ้าน เมื่อครูเสียชีวิตลง ย้ายไปเรียนต่อที่บ้านหลวงปราณีฯ (เปี่ยม) ที่อำเภอท่าเรือ เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้ว ก็เข้าเรียนที่โรงเรียนวัดรวก ซึ่งเป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำ

อำเภอท่าเรือในสมัยนั้น ต่อมาย้ายไปเรียนจบประถมบริบูรณ์ที่โรงเรียนวัดศาลาปูน อำเภอกรุงเก่า

ในชั้นมัธยมนั้น ได้ย้ายมาเรียนชั้นมัธยมเตรียมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร แล้วย้ายไปเรียนจนจบชั้นมัธยม 6 ที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า เมื่อจบแล้วได้ย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบอีก 6 เดือน

เนื่องจากอายุยังเพียง 15 ปีเศษ เมื่อสำเร็จมัธยมบริบูรณ์อายุไม่ถึงตามเกณฑ์ที่จะเข้าเรียนชั้นสูงขึ้น จึงกลับไปช่วยครอบครัวทำนาอยู่ 2 ปี (พ.ศ. 2458–59) จากนั้นก็ไปเข้าโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม

พ.ศ. 2462 สอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้ แต่ขณะนั้นอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ เมื่อครบแล้วในปีต่อมาถึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา ในปีเดียวกันนั้นเอง ก็ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมได้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมายในประเทศฝรั่งเศส

ระหว่าง 7 ปี (พ.ศ. 2463–2469) ในฝรั่งเศส ได้ศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “บาเชอลิเอร์” กฎหมาย (Bachelier en Droit) และสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ลิซองซิเอ” กฎหมาย (Licencié en Droit) และได้ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย” (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d’ Etudes Supérieures d’ Economie Politique)

ระหว่างที่ศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส ก็ร่วมกับเพื่อนนักเรียนไทยตั้งสมาคมชื่อ สามัคยานุเคราะห์สมาคม ได้รับเลือกเป็นเลขาธิการ (พ.ศ. 2467) และสภานายก (พ.ศ. 2468–9)

ในปีสุดท้ายที่อยู่ในฝรั่งเศส ได้ร่วมกับเพื่อนอีก 6 คน ประชุมก่อตั้งคณะราษฎร

มัชฌิมวัย

หลังจากหนึ่งในสามของชีวิตใช้ไปเพื่อการศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย กลับถึงสยาม เข้ารับราชการที่กระทรวงยุติธรรม เมื่ออายุ 27 ปี ทำงานในหน้าที่ผู้พิพากษา ผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย และผู้สอนในโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ในปี 2471 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม

เหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งซึ่งมีผลต่อมาตลอดชีวิต คือร่วมทำการอภิวัฒน์ 24 มิถุนายน 2475 กับสมาชิกคณะราษฎรที่เป็นทหารบก ทหารเรือ พลเรือน เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบบการปกครองแบบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ อันนับเป็นจุดเริ่มก้าวแรกของการเดินทางในระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย

เมื่อนายปรีดีอายุ 28 ปี ได้สมรสกับ น.ส. พูนสุข ณ ป้อมเพชร และเมื่ออายุ 32 ปี คือปีการทำการอภิวัฒน์นั้น มีบุตรแล้ว 2 คน คือ ด.ญ. ลลิตา กับ ด.ช. ปาล ต่อมามีบุตรหญิงอีก 3 และบุตรชายอีก 1 คือ

สุดา พนมยงค์
ศุขปรีดา พนมยงค์
ดุษฎี พนมยงค์ (ปัจจุบัน บุญทัศน์กุล)
วาณี พนมยงค์ (ปัจจุบัน สายประดิษฐ์)

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ชีวิตก็เต็มไปด้วยการประกอบภารกิจสำคัญ ๆ มากมาย ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วง จากการเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงสงครามโลกครั้งที่สอง 1 และจากระหว่างสงครามกับการรัฐประหาร ปี 2490 อีก 1

ช่วงที่หนึ่ง (24 มิถุนายน 2475–16 ธันวาคม 2484)

– เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อ 28 มิถุนายน 2475

– เป็นเลขาธิการของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งนับว่าเป็นเลขาธิการคนแรก
– เป็นอนุกรรมการร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน (ต่อมาเรียกรัฐธรรมนูญ) ฉบับ 10 ธันวาคม 2475
– เป็นกรรมการราษฎร (ต่อมาเรียกรัฐมนตรี) ในรัฐบาลซึ่งพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็น "ประธานคณะกรรมการราษฎร" (ต่อมาเรียก นายกรัฐมนตรี)
– เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ หรือที่เรียกกันว่า สมุดปกเหลือง เมื่อรัฐมนตรีฝ่ายข้างมากไม่เห็นด้วย และมีการปิดสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 1 เมษายน 2476 นายปรีดีกับภรรยาถูกบังคับให้เดินทางออกนอกสยามไปยังฝรั่งเศส ต่อมาเมื่อรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์ฯ ล้มลงแล้ว ได้เดินทางกลับประเทศ เข้าร่วมในคณะรัฐบาล พ.อ. พหลพลพยุหเสนา โดยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย จาก 29 มีนาคม 2476–11 กุมภาพันธ์ 2478 ต่อมามีการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี ได้ย้ายไปว่าการกระทรวงต่างประเทศ ตั้งแต่วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2478

ในระหว่างปี พ.ศ. 2476–2477 ได้ริเริ่มก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และได้ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การ (หรือที่เรียกอธิการบดี ในปัจจุบัน) ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ รวม 18 ปี (พ.ศ. 2477–2495)

หลังจากที่สภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2476 ทำหน้าที่ครบวาระ 4 ปีตามรัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้งครั้งที่สองในปี พ.ศ. 2480 ได้เข้าร่วมในคณะรัฐมนตรีในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ จาก 9 สิงหาคม 2480 – 15 ธันวาคม 2481 หลังจากรัฐบาลได้ยุบสภาฯ เพื่อเลือกตั้งใหม่ ผลจากการเลือกตั้งครั้งที่สาม หลวงพิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้รับหน้าที่ในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง จาก 20 ธันวาคม 2481 – 16 ธันวาคม 2484

ช่วงที่สอง (16 ธันวาคม 2484 ถึง 8 พฤศจิกายน 2490)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองได้ขยายมาถึงประเทศไทย เนื่องจากการรุกรานของญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2484 นายปรีดีได้ถูกทำให้พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แทนตำแหน่งที่ว่างอยู่

ในระหว่างสงครามนี้ ได้ทำการก่อตั้งขบวนการต่อสู้ญี่ปุ่นขึ้นภายในประเทศ ร่วมมือกับขบวนการที่มีจุดหมายอย่างเดียวกันที่ตั้งขึ้นในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ ซึ่งต่อมาได้ใช้ชื่อว่า ขบวนการเสรีไทย ในการดำเนินงานใต้ดิน ในระหว่างปี 2484–2488 นี้ นับได้ว่านายปรีดีเป็นผู้นำคนสำคัญที่มีส่วนทำให้ประเทศไทยมิต้องตกอยู่ในฐานะประเทศผู้แพ้สงครามซึ่งจะต้องเสียเอกราชและอธิปไตยของชาติ

ภายหลังที่สงครามสิ้นสุดลงแล้ว คุณูปการนี้และการปฏิบัติงานราชการต่าง ๆ ที่ผ่านมา จึงได้รับโปรดเกล้าฯ ยกย่องไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม 2488

ในปี 2489 ได้รับเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งนี้ครั้งแรกจาก 24 มีนาคม – 3 มิถุนายน 2489 ได้ลาออกจากตำแหน่งเนื่องจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ (ฉบับ 9 พฤษภาคม 2487) ในวันที่ 8 มิถุนายน เดือนเดียวกันนั้น ก็ได้รับเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง แต่ยังมิทันที่จะตั้งคณะรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก็เสด็จสวรรคตในวันที่ 9 มิถุนายนนั้น วันรุ่งขึ้นหลังจากนายปรีดีในฐานะนายกรัฐมนตรีได้เสนอขอความเห็นชอบต่อรัฐสภาให้อัญเชิญพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชย์ รัฐสภาเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ หลังการประชุมสภา ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง นายปรีดีดำรงตำแหน่งนี้เป็นครั้งที่สามอยู่ 2 เดือน 10 วัน ก็ลาออก

ต่อมาในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 "คณะรัฐประหาร" ได้ทำการรัฐประหารล้มล้างรัฐบาล พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ นับจากการรัฐประหารครั้งนี้แล้ว ประเทศไทยก็เริ่มตกอยู่ใต้เงาดำของเผด็จการ

จากการรัฐประหารครั้งนี้ เป็นผลให้นายปรีดีต้องหลบหนีภัยและเดินทางออกนอกประเทศ แรกไปอยู่ที่สิงคโปร์ แล้วเดินทางไปประเทศจีน ซึ่งขณะนั้นประธานาธิบดีเจียงไคเช็ค ยังเป็นผู้ปกครองอยู่บนจีนแผ่นดินใหญ่

การรัฐประหาร 2490 นี้ นับเป็นการขีดเส้นจบชีวิตทางการเมืองที่ขันแข็งของนายปรีดี แม้ในปี 2492 จะได้กลับเข้ามาในประเทศ ร่วมกับผู้สนับสนุนและใฝ่ประชาธิปไตย พยายามที่จะต่อต้านฝ่ายคณะรัฐประหาร ในชื่อ "ขบวนประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์" (หรือที่รู้จักกันในชื่อ "กบฏวังหลวง") แต่เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ต้องลี้ภัยไปอยู่ในต่างประเทศจนสิ้นอายุขัย

ภัยจากรัฐประหารครั้งนี้มิได้กระทบถึงนายปรีดีเพียงผู้เดียว แต่ทั้งครอบครัว ท่านผู้หญิงพูนศุข ภรรยา และ ปาล บุตรชาย ถูกจับคุมขังในปี 2495 หลังจากท่านผู้หญิงพูนศุขได้รับการปล่อยตัวก็เดินทางพร้อมกับบุตรสาว 2 คน (ดุษฎี และ วาณี) ไปร่วมใช้ชีวิตกับนายปรีดีในประเทศจีน ส่วนปาลได้รับการปล่อยตัวในปี 2500

ในระหว่างการอาศัยอยู่ในประเทศจีน จากปี 2492–2513 เป็นเวลาถึง 21 ปีนี้ นายปรีดีได้ติดตามข่าวสารความเป็นไปในประเทศไทยและของโลกอยู่เสมอ และได้เขียนงานชิ้นสำคัญหลายเรื่อง ชิ้นที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายก็เช่น "ความเป็นอนิจจังของสังคม" "ปรัชญาคืออะไร"

นายปรีดีมีความปรารถนาที่จะกลับประเทศอยู่เสมอ แต่การรัฐประหารที่นำโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในปี 2500 ทำให้เปลี่ยนใจ และต่อมาในปี 2513 ได้เดินทางไปใช้ชีวิตบั้นปลายที่กรุงปารีส ฝรั่งเศส

ปัจฉิมวัย

เมื่อย้ายจากจีนมาฝรั่งเศสนั้น นายปรีดีมีอายุ 70 ปีแล้ว ตลอดเวลา 13 ปีในปารีส ได้ใช้ชีวิตอย่างขันแข็งในการเผยแพร่ความรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์แก่บรรดานักเรียนไทยในยุโรป มิตรสหาย ญาติ ผู้สนใจทั่วไป โดยการแสดงปาฐกถา ให้สัมภาษณ์ และเขียนตำรา บทความ อยู่เสมอ รวมทั้งได้เสนอข้อแนะนำแก่รัฐบาลเป็นครั้งคราว ดังจะเห็นได้ว่าในช่วง 13 ปีนี้ ได้เขียนงานทั้งขนาดสั้น ขนาดยาว รวมกว่า 20 ชิ้น เช่น "จะมีทางได้ประชาธิปไตยโดยสันติวิธีหรือไม่" "อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปแบบใด" "มหาราชและกรุงรัตนโกสินทร์" ทั้งนี้ไม่นับรวมคำสัมภาษณ์ คำปราศรัยในโอกาสต่าง ๆ งานเหล่านี้มีทั้งที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว และจะพิมพ์ต่อไปในอนาคตอันใกล้

แม้ว่านายปรีดีจะใช้ชีวิตอย่างสงบในช่วงปลายของชีวิต แต่ก็มีการให้ร้ายจากบุคคลบางฝ่าย และมีการบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนายปรีดีก็ได้พึ่งอำนาจศาลให้ตัดสินถึงข้อเท็จจริงและความถูกต้องอยู่เป็นครั้งคราว

นายปรีดีมรณกรรมในวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ที่บ้านเขตอองโตนี ชานกรุงปารีส ฝรั่งเศส รวมสิริอายุ 82 ปี 11 เดือน 22 วัน

ชื่อ ปรีดี พนมยงค์ อาจจะมีความหมายต่าง ๆ ไปสำหรับแต่ละคน แต่ในฐานะที่เป็นบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถ ควบคู่ด้วยความมีศีลธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตนั้น สิ่งที่ผ่านมาในการดำรงชีวิตและการทำงานตั้งแต่ต้นจนจบคือเครื่องพิสูจน์ ส่วนในด้านที่ยังมีบางคนเชื่อคำกล่าวหาว่านายปรีดีเป็นผู้เกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 นั้น แม้ในปัจจุบันยังจะมิได้เป็นที่รู้และเข้าใจอย่างถูกต้องในวงกว้างทั่วไป แต่สิ่งที่ลึกลับในวันนี้จักเป็นที่ประจักษ์ในวันหน้า

แด่ ท่านรัฐบุรุษอาวุโส

๏ อ่อนใจโอ้อนาถมฤตยู ฐูปรหล้ามาลาแล้ว
ฟังปู่ชนัยบุคคลแก้ว แววรังรัตนาค่าชาติไทย ๚

๏ พสธุ ท่านปรีดี พนมยงค์ องค์กายทิพย์สถิตสวรรค์ชั้นไหน
ณ ชั้นนั้นเทวษหนาโศกาลัย ม้วยสมัยก็ไม่ม้วยอัญชลี ๚

๏ น้อมมิ่งขวัญกตัญญูกู้กล้า นิมิตปัญญาเลิศประเสริฐรู้ศรี
บูชาคุณท่านอมตะความดี ครูปฐมชี้นำฟ้าชาติธรรมะไป ๚

๏ สยามพื้นคืนสิทธิ์อิสระเสรี มือสิบไทยจริงอันยิ่งใหญ่
เพราะท่านแก้สนธิสัญญาไทย แจ่มได้วิเศษสุขทุกวิญญาณ ๚

๏ ปราชญ์เปรื่องเลื่องลือเกียรติยศ อุโฆษหมดทั่วหล้ามหาสถาน
เอกราชชาติย่อยยับอัประมาณ ท่านกู้สถานการณ์ไว้จับใจ ๚

๏ รัฐบุรุษวิสุทธิ์ศรีชีวิต แววสถิตกลางดวงใจแห่งสมัย
เสมอบุษบาหอมอิ่มทุกขวัญไทย ส่งแรงใจถึงชัยอุดมการณ์ ๚

๏ แผ่นดินสิ้นคนดีศรีอยุธยา ยากจักหาพรายน้ำวาวล้วน
วิปโยคยุคมืดทมิฬมาร ผ่านสุดผ่านทรมานชาติอนาถนัก ๚

๏ สิ้นท่านสิ้นหวังหมดหลังแล้ว สิ้นบุรุษแก้วที่กู้เกียรติศักดิ์
เผด็จการจะผลาญชาติที่รัก จมปลักงั่งบ้าเท่าอาดูร ๚

๏ ราวเอกรังดาราระย้าระยับ มาดิ่งดับพลิกรังวาวสูญ
สะเทือนใจไหวหวั่นไว้เทอดทูน ค่ามนุษย์แท้ท่านพ้นอนุจำ ๚

๏ ขออำนาจพระศรีรัตนไตร โอมอวยสิทธิ์ชัยวิเศษผล
ให้ท่านผ่านมิติทิพย์จีรัง ยังยืนอยู่คู่ฟ้าดินเทอญ ๚ะ๛

อังคาร
กัลยาณพงศ์

ศุกร์ที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๒๖

ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส มรณกรรม

นับว่าเป็นเรื่องที่น่าเศร้าสลดใจอย่างยิ่งต่อกรณีที่ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทยได้มรณกรรม เมื่อเที่ยงวันที่ 2 พฤษภาคมนี้ ตามเวลาท้องถิ่นของกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในขณะที่นายปรีดีได้พำนักอยู่ ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ด้วยหัวใจวายอย่างกะทันหัน ท่ามกลางญาติพี่น้องและท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยา ที่คอยดูแลอย่างใกล้ชิด

"มติชน" ได้โทรศัพท์ทางไกลสอบถามรายละเอียดการมรณกรรมของนายปรีดีไปยังบ้านพักของท่านเมื่อเวลา 19.45 น. ตามเวลาท้องถิ่นกรุงเทพฯ ในวันเดียวกันนี้หลังจากทราบข่าว โดยผู้สื่อข่าวแจ้งว่าต้องการเรียนถามรายละเอียดจากท่านผู้หญิงพูนศุข แต่เนื่องจากทางท่านผู้หญิงและญาติ

มิตรกำลังอยู่ในระหว่างการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการจัดงานศพของนายปรีดี จึงได้มอบหมายให้ญาติสตรีผู้หนึ่งเป็นผู้ชี้แจงแทน ก็ได้ทราบว่านายปรีดีได้มรณกรรมเมื่อตอนเที่ยงของวันที่ 2 พฤษภาคมนี้ ตามเวลาท้องถิ่น ซึ่งในตอนเช้านายปรีดียังมีอาการเป็นปกติอยู่ตลอดเวลา มิได้มีอาการป่วยแต่อย่างใด ปรากฏว่าในตอนเที่ยงนายปรีดีเกิดอาการหน้ามืดและหัวใจวายอย่างกะทันหัน ท่ามกลางการปฐมพยาบาลของท่านผู้หญิงและญาติ ๆ อย่างเต็มที่ แต่ก็ไม่สามารถช่วยเหลืออะไรได้ เพราะนายปรีดีได้สิ้นใจเสียแล้ว

ญาติสตรีของนายปรีดีเปิดเผยต่อไปถึงการจัดงานศพของนายปรีดีว่า ยังไม่สามารถตอบในเวลานี้ได้ เพราะกำลังปรึกษาหารือกันอยู่ รวมทั้งจะต้องรอบุตรของนายปรีดีที่อยู่ที่ฮ่องกง และที่กรุงเทพฯ เสียก่อน

ญาติสตรีผู้นี้กล่าวว่า นายปรีดีจะมีอายุครบ 83 ปี ในวันที่ 11 พฤษภาคมนี้ เท่าที่ผ่านมาสุขภาพตลอดจนความจำของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้ดีมาก เมื่อคืนวันที่ 1 พฤษภาคมนี้ ยังได้มีการพูดเรื่องเมืองไทยอยู่เลย และในตอนเช้าวันที่ 2 ท่านก็ปกติทุกอย่าง ไม่มีอาการแสดงว่าเจ็บป่วยแต่อย่างใด งานที่กำลังเขียนอยู่ในขณะนี้คือ กรณีที่ท่านมอบหมายให้ทนายความฟ้องร้องนายอาภา ภมรบุตร ซึ่งเขียนหนังสือมีข้อความหมิ่นประมาท ทำให้ท่านได้รับความเสียหาย นอกจากนี้ก็กำลังเตรียมโครงการที่บรรดาญาติมิตรและลูกศิษย์จะจัดขึ้นเนื่องในโอกาสที่นายปรีดีจะมีอายุครบ 7 รอบ (84 ปี) ในเดือนพฤษภาคมปีหน้า

นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ กล่าวว่า มรณกรรมของนายปรีดีครั้งนี้นับเป็นการสูญเสียที่สำคัญที่สุด เพราะนายปรีดีได้สร้างคุณสำคัญไว้ 2 ประการคือ ถ้าไม่มีนายปรีดี ประเทศไทยจะไม่มีประชาธิปไตย และอีกประการหนึ่งถ้าไม่มีนายปรีดี ประเทศไทยก็จะเป็นเมืองขึ้น นายปรีดีได้กู้ชาติให้เป็นอิสระจนมาถึงบัดนี้

"เป็นที่น่าเสียดาย กลับมีคนบางกลุ่มบางพวกไม่เห็นคุณความดีของผู้ทำประโยชน์ให้กับประเทศชาติ ที่เขากลัว ๆ กันนั้นเขากลัวสัจจะ กลัว

ความจริง กลัวอิสระ กลัวประชาธิปไตย และกลัวการรับใช้ประชาชน จึงมีแต่การบิดผันเพื่อมุ่งประโยชน์จากราษฎร" นายสุลักษณ์กล่าว "ผมอยากจะดูว่ารัฐบุรุษของประเทศมรณกรรมเช่นนี้ จะได้รับเกียรติยศอย่างไรหรือไม่"

สำหรับการจัดงานศพในเมืองไทยนั้น นายสุลักษณ์กล่าวว่า ขอฟังจากญาติของนายปรีดีก่อนว่าจะดำเนินการอย่างไร แต่อย่างไรก็ดีเชื่อว่าคงต้องมีคนจัดงานเพื่อเป็นที่ระลึกสำหรับคนรุ่นใหม่

นายสุลักษณ์กล่าวว่า ทางเมืองไทยโดยลูกศิษย์ลูกหาได้ร่วมกันจัด "โครงการปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" ในโอกาสอายุครบรอบ 84 ปีในปี 2527 มีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ ต้องการรวบรวมงานเขียนทั้งหมดมาตีพิมพ์และวิจัยสังคมไทย เพราะเมื่อปี 2475 นายปรีดีเขียนสมุดปกเหลืองวิเคราะห์สังคมไทย วางแผนพัฒนาประเทศไทย มาบัดนี้ครบ 50 ปีแล้ว เรามาดูว่าสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

"โครงการเหล่านี้เราอยากทำเป็นอนุสรณ์ เท่าที่ได้พูดคุยกับท่านปรีดีท่านบอกว่า ทุกอย่างขอให้ทำด้วยความระมัดระวังอย่าประมาท เพราะอาจถูกโจมตีทางการเมืองได้" นายสุลักษณ์กล่าว

ทางด้านนายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส กล่าวว่าตนเพิ่งเดินทางกลับจากปารีสเมื่อวันที่ 28 เมษายนที่ผ่านมา หลังจากไปพักร่วมกับนายปรีดีอยู่ 18 วัน และในวันเดินทางกลับนายปรีดียังออกมาส่งที่หน้าประตูบ้าน

"ผมเป็นลูกศิษย์ท่านสมัยท่านอยู่ธรรมศาสตร์ ไม่ได้พบกันมา 37 ปีแล้วจึงไปเยี่ยมท่าน" นายสุภากล่าว และว่ารู้สึกเสียใจต่อการจากไปของนายปรีดี เพราะเป็นผู้มีความสำคัญต่อประเทศไทยอย่างมาก และความสำคัญนี้ก็ได้รับการยอมรับจากนานาชาติ ดังจะเห็นว่าทูตต่างประเทศจะไปคำนับและมอบดอกไม้ให้เมื่อเวลาถึงวันเกิดอยู่เป็นประจำ

เมื่อถามว่าในการพบกัน นายปรีดีได้พูดคุยอะไรเกี่ยวกับเมืองไทยบ้าง นายสุภากล่าวว่า ในการพบและพูดคุยกันนั้น นายปรีดีได้แสดงความกังวลกับเมืองไทยอยู่บ้าง สิ่งที่ควรจะเป็นก็ไม่เป็น

มติชนรายวัน
วันอังคารที่ 3 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

เส้นทางชีวิต

นายปรีดีเกิดเมื่อวันที่ 11 พ.ค. 2443 ในตระกูลชาวนา สถานที่เกิดอยู่ตรงข้ามวัดพนมยงค์ อ. กรุงเก่า อยุธยา เป็นบุตรคนที่สองของนายเสียง และนางลูกจันทน์ พนมยงค์ มีพี่น้องทั้งหมด 8 คน การศึกษาจบ ม. 6 ที่โรงเรียนเบญจมบพิตร จบเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม และโด่งดังจากคดีความคดีหนึ่ง จึงได้ทุนหลวงไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศส ได้ปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยปารีส ฝรั่งเศส แล้วเดินทางกลับมารับราชการที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา รับราชการเรื่อยมาจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงประดิษฐ์มนูธรรม" และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในฐานะผู้นำฝ่ายพลเรือน เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว (ฉบับแรก) โดยปรึกษาหารือกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พลโทประยูร ภมรมนตรี และพวกอีก 2–3 คนสมัยอยู่ฝรั่งเศส

ตำแหน่งทางการเมือง เคยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ มหาดไทย คลัง ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อคราวที่กองทัพญี่ปุ่นบุกไทย พ.ศ. 2485 ขัดแย้งกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยนายปรีดี เห็นว่าไทยควรเข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตร จึงถูกจอมพล ป. เตะโด่งไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และต่อมาได้ตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อกู้ชาติต่อต้านญี่ปุ่น

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็น "รัฐบุรุษอาวุโส" และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาจนถึง พ.ศ. 2488 เกิดกรณีการลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 จึงได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่อมาเกิดรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490 ต้องลี้ภัยไปประเทศสิงคโปร์ และนำพลพรรคเสรีไทยหวนกลับมายึดอำนาจจากจอมพล ป. อีกครั้งเมื่อวันที่ 26 ก.พ. 2492 แต่ไม่สำเร็จ จึงลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน แล้วไปฝรั่งเศสในภายหลังจนมรณกรรม

หลังจากเกิดกรณีการลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกฯ พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ขึ้นมาเป็นนายกฯ แทน ภายใต้การสนับสนุนของพรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญถูกพรรคฝ่ายค้านในสภาในขณะนั้นคือ พรรคประชาธิปัตย์โจมตีอย่างหนักว่า นายปรีดีมีส่วนพัวพันกรณีการลอบปลงพระชนม์

ผลงานทางการเมือง เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งเทศบาลในสมัยที่เป็นรัฐมนตรีมหาดไทย เจรจาแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับเรื่องชาวต่างประเทศไม่จำเป็นต้องขึ้นศาลไทย ให้มาขึ้นศาลไทยสำเร็จในสมัยเป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ สมัยเป็นรัฐมนตรีคลัง ยกเลิกค่ารัชชูปการ หันมาเก็บอากรแสตมป์จากสินค้าฟุ่มเฟือย เช่น เหล้า บุหรี่ ซึ่งทำให้รายได้ของรัฐบาลสูงกว่าเดิมมาก เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

แต่งงานกับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ มีบุตร 6 คน เป็นชาย 2 หญิง 4 คน คือ นางสาวลลิตา นายปาล (ถึงแก่กรรมแล้ว) นางสาวสุดา นาย

ศุขปรีดา นางดุษฎี และนางวาณี

อนึ่ง สำนักข่าว เอ.พี. ได้รายงานข่าวมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ ไปทั่วโลก โดยรายงานนี้จากกรุงปารีสเข้ามาในไทย เมื่อเวลาประมาณ 21.34 น. ของคืนวันจันทร์

มติชนรายวัน

3 พฤษภาคม 2526

ด่วน !

ปรีดี พนมยงค์ ตาย ญาติมิตรเศร้านั่งรอศพ

ด่วน! รัฐบุรุษอาวุโสวัยเกือบ 83 ปี นายปรีดี พนมยงค์ ได้มรณกรรมด้วยหัวใจวายแล้วที่บ้านชานกรุงปารีส ระบุเคยปรารภเสมอว่าอยากมาตายเมืองไทย ญาติมิตรปรึกษาพิธีฌาปนกิจศพ เผยเกียรติประวัติอันยิ่งใหญ่ก่อนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

รายงาน เอ.พี. แจ้งว่า นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย มรณกรรมแล้ว เมื่อเวลาใกล้เที่ยงตามเวลาประเทศฝรั่งเศส ที่บ้านพักส่วนตัวชานกรุงปารีส เมื่อวันจันทร์ที่ 2 พฤษภาคม โดยข่าวแจ้งว่าในตอนเช้านายปรีดีได้เขียนหนังสือและออกกำลังกายตามปกติ จนกระทั่งเที่ยง จึงรู้สึกเริ่มไม่สบาย และหัวใจวาย ตายอย่างสงบ

ประวัติย่อของนายปรีดีนั้น นายปรีดีจะมีอายุครบ 83 ปีในวันที่ 11 พฤษภาคมนี้ กล่าวคือเกิดเมื่อ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 เป็นชาวอยุธยา มีบ้านอยู่ตรงข้ามวัดพนมยงค์ อำเภอกรุงเก่า พ่อชื่อ นายเสียง แม่ชื่อนางลูกจันทน์ มีพี่น้อง 8 คน และนายปรีดีเป็นคนที่ 2

นายปรีดีจบการศึกษาชั้น ม. 6 ที่โรงเรียนอยุธยา แล้วย้ายมาเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบอีก 6 เดือน เนื่องจากอายุเพียง 15 ปีเศษ เมื่อสำเร็จมัธยมบริบูรณ์จึงไม่อาจเรียนต่อชั้นสูงได้ ต้องกลับไปทำนา 2 ปี จากนั้นถึงได้มาเรียนกฎหมายต่อที่กระทรวงยุติธรรม จนจบเมื่อปี พ.ศ. 2462 นับเป็นที่ยอมรับในกระทรวงยุติธรรมว่า เป็นผู้ที่มีปัญญาปราดเปรื่องมาก จึงได้ส่งไปเรียนกฎหมายต่อยังประเทศฝรั่งเศส เมื่อปี 2463 และจบปริญญาเอกทางกฎหมายที่กรุงปารีสเมื่อ พ.ศ. 2469 จึงเดินทางกลับ ระหว่างอยู่ในปารีสได้รู้จักกับนักเรียนไทยในปารีสหลายคน เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม (ซึ่งขณะนั้นไปเรียนนายทหารปืนใหญ่) และพลโทประยูร ภมรมนตรี ขณะที่อยู่ในกรุงปารีสได้คบคิดกับเพื่อนประมาณ 4–5คน เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทย และเมื่อกลับมายังประเทศไทยได้คิดดำเนินการต่อจนสำเร็จ

นายปรีดีได้คบคิดร่วมก่อตั้งคณะราษฎร์กับพระยาพหลพลพยุหเสนา จนเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 โดยนายปรีดีเป็นหัวหน้าทางสายพลเรือน ในระหว่างนั้นยังรับราชการอยู่ในกระทรวงยุติธรรม เป็นผู้พิพากษาและผู้ช่วยเลขาฯ กรมร่างกฎหมาย นายปรีดีเป็นมันสมองคนสำคัญของคณะราษฎร ที่เป็นคณะเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ทั้งเป็นผู้เริ่มร่างรัฐธรรมนูญขึ้นด้วย จนกระทั่ง พ.ศ. 2476 นายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะการเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ จึงถูกเนรเทศไปอยู่กรุงปารีส 1 ปี เมื่อสิ้นรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา รัฐบาลของพระยาพหลฯ จึงเรียกตัวกลับมารับราชการ ได้เป็นรัฐมนตรี 3 กระทรวงใหญ่ คือ มหาดไทย คลัง และต่างประเทศ โดยได้เริ่มแก้ไขกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ตลอดจนระบบภาษีอากรไว้อย่างมากมาย

เมื่อปี 2484 เกิดสงครามมหาบูรพาเอเชีย ญี่ปุ่นได้บุกขึ้นประเทศไทย ซึ่งขณะนั้นจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี นายปรีดีไม่เห็นด้วยกับนโยบายการเป็นมิตรกับรัฐบาลญี่ปุ่นของจอมพล ป. ดังนั้นจอมพล ป. จึงผลักดันให้นายปรีดีไปเป็นผู้สำเร็จราชการประจำพระองค์เพื่อจะได้ไม่เผชิญหน้ากับญี่ปุ่น นายปรีดีจึงได้ตั้งขบวนการกู้ชาติ "เสรีไทย" ขึ้น จนกระทั่งเสร็จสงครามและญี่ปุ่นแพ้ นายปรีดีจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อปี 2488 ครั้นปี 2489 เกิดกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 จึงได้สละตำแหน่งให้หลวงธำรงค์นาวาสวัสดิ์

ต่อมาได้เกิดรัฐประหาร จอมพลผิน ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้าคณะ เมื่อปี 2490 นายปรีดีจึงต้องหลบหนีจากประเทศไทย จนกระทั่ง พ.ศ. 2492 จึงได้กลับมาเพื่อช่วงชิงอำนาจคืน แต่ถูกรัฐบาลของจอมพล ป. ปราบจนพ่ายแพ้ ซึ่งเรียกกบฏในครั้งนั้นว่า "กบฏวังหลวง" นายปรีดีจึงได้ลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีนตั้งแต่บัดนั้น และเดินทางออกจากประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. 2513 ไปอยู่ที่บ้านส่วนตัวชานกรุงปารีส โดยมีบำเหน็จบำนาญจากรัฐบาลไทยเป็นรายได้จนวาระสุดท้าย

เกี่ยวกับชีวิตส่วนตัวนั้น นายปรีดีแต่งงานกับท่านผู้หญิงพูนศุข ธิดาของพระยาชัยวิชิตฯ ต้นตระกูล ณ ป้อมเพชร มีบุตรธิดาทั้งสิ้น 6 คน คือ นางสาวลลิตา, นายปาล, นางสาวสุดา, นายศุขปรีดา, นางดุษฎี และนางวาณี สำหรับนายปาล บุตรชายที่เป็นนักกฎหมายได้ถึงแก่กรรมแล้วเมื่อ 2524

ขณะนี้ทางภรรยา บุตร และธิดา ได้ปรึกษากันว่า จะจัดพิธีศพนายปรีดีอย่างไร เพราะนายปรีดีเคยปรารภอยู่เสมอว่าอยากกลับมาตายเมืองไทย

จนกระทั่งวาระสุดท้ายนี้ นายปรีดีมีตำแหน่งทางการเมือง และได้รับการยกย่องให้เป็นรัฐบุรุษอาวุโส สำหรับการตั้งข้อกล่าวหากรณีสวรรคต

ของ ร. 8 นั้น เมื่อนายปรีดีฟ้องศาลก็ได้รับการขอขมาจากจำเลยทุกรายไป เช่น หนังสือพิมพ์สยามรัฐ และหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นต้น

มาตุภูมิรายวัน
วันอังคารที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ปรีดี พนมยงค์ "สิ้นบุญ" เผยประวัติอันยาวนาน

"ปรีดี พนมยงค์" สิ้นแล้ว มรณกรรมด้วยหัวใจวายในปารีส เอ.พี. ออกข่าวแพร่ไปทั่วโลก

ประวัติการต่อสู้ทางการเมืองยาวนาน ลี้ภัยจากไทยไปฝรั่งเศส เมื่อ 36 ปีที่แล้ว จากฝีมือรัฐประหารของจอมพลผิน ได้รับยกย่องอยู่ในฐานะ "รัฐบุรุษอาวุโส"

มีรายงานข่าวจากปารีสว่า นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีของไทย ซึ่งลี้ภัยการเมืองไปอยู่ที่ฝรั่งเศสเป็นเวลานาน ได้มรณกรรมลงอย่างสงบ เมื่อเวลา 11.45 น. ตามเวลาท้องถิ่นของวันที่ 2 พ.ค. นี้ ที่บ้านพักชานกรุงปารีสขณะมีอายุ 83 ปี ท่ามกลางคนในครอบครัวและญาติทุกคนที่อยู่ปารีส

เกี่ยวกับมรณกรรมของอดีตนักการเมืองคนสำคัญของไทยนี้ รายงานข่าว เอ.พี. ได้ตีพิมพ์ข่าวด่วนเมื่อเวลา 22 น. วันที่ 2 พ.ค. ยืนยันข่าวการมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งลี้ภัยไปอยู่ฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 อ้างประกาศของสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีสแจ้งว่า นายปรีดี พนมยงค์ หัวใจวายกะทันหัน

รายงานข่าวแจ้งว่า ในตอนเช้าก่อนมรณกรรม นายปรีดียังมีสุขภาพแข็งแรง ยังแต่งหนังสือและทำกิจวัตรประจำวันต่าง ๆ อยู่ จนเวลาดังกล่าวรู้สึกไม่สบายขึ้น และมรณกรรมอย่างสงบ สำหรับงานศพญาติ ๆ กำลังปรึกษากันอยู่ว่า จะนำศพกลับมาประเทศไทย หรือจะจัดงานศพที่ฝรั่งเศส

พลเอกสิทธิ จิรโรจน์ พูดถึงมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อเช้าวานนี้ (3 พ.ค.) ว่า ได้ทราบตั้งแต่เมื่อคืน ลูกสาวนายปรีดีเป็นผู้มาบอกให้ทราบ โดยส่วนตัวรู้จักครอบครัวนี้มานาน เพราะเป็นชาวอยุธยา คุ้นเคยกับภริยาตัวเองมาก่อน นายปรีดีจากประเทศไทยไปนาน แต่ก็ได้ยอมรับกันว่าเป็นรัฐบุรุษอาวุโสมีผู้นับถือมากคนหนึ่ง ผู้สื่อข่าวถามว่าก่อนสิ้นชีวิต นายปรีดีได้ติดต่อขอกลับประเทศไทยบ้างหรือไม่ พลเอกสิทธิกล่าวว่า ก่อนหน้านั้นไม่ทราบ แต่สมัยที่ตัวเองเป็น รมว. มหาดไทยยังไม่เคยได้รับการติดต่อ

นายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสซึ่งเป็นลูกศิษย์ก้นกุฏิของนายปรีดี พนมยงค์ คนหนึ่ง กล่าวกับผู้สื่อข่าวว่า ตนเองเพิ่งกลับมาจากปารีส และพูดคุยกับท่านก่อนที่ท่านจะมรณกรรมไม่กี่วัน ท่านได้แสดงความเป็นห่วงประเทศไทยและประชาธิปไตยของไทยเป็นอย่างมาก ตัวท่านเองนั้นเคยสั่งเสียไว้ว่า เมื่อท่านมรณกรรม ให้เผาศพท่านที่ปารีส แล้วเก็บอัฐิกลับมาบรรจุไว้ที่วัดพนมยงค์ อยุธยา ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลของท่าน เข้าใจว่าคงมีการเผาศพท่านเร็ว ๆ นี้ ตอนนี้บรรดาลูกศิษย์ลูกหาในเมืองไทยกำลังหารือกันว่าจะสร้างอะไรเป็นอนุสรณ์รำลึกถึงท่านรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้

ประวัติของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีไทย กำเนิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ในตระกูลชาวนาที่บ้านตรงข้ามกับวัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่าเดิม หรือ อ. พระนครศรีอยุธยา จ. พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน บิดาชื่อนายเสียง มารดาชื่อนางลูกจันทน์ ตอนเกิดนั้นยังไม่มีนามสกุล เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เป็นผู้ตั้งนามสกุลให้ตามชื่อวัด มีพี่น้อง 8 คน นายปรีดีเป็นคนที่สอง

นายปรีดีเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียนตัวอย่างของ จ. พระนครศรีอยุธยา เมื่อปี 2457 ในขณะมีอายุ 14 ปี แล้วมาเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกระทรวงยุติธรรม สำเร็จการศึกษาเมื่อมีอายุ 19 ปี ออกมาว่าความชนะมีชื่อเสียงโด่งดังมาก จนได้ชื่อว่าเป็นทนายความที่มีอายุน้อย แต่มีความปราดเปรื่องมาก กระทรวงยุติธรรมจึงส่งเป็นนักเรียนทุนไปเรียนต่อที่ฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2463 สำเร็จปริญญาเอกทางด้านกฎหมายเมื่อปี 2469 แล้วเดินทางกลับมายังประเทศไทย

ระหว่างที่อยู่ในฝรั่งเศสปี พ.ศ. 2465 กำลังศึกษาอยู่นั้น ได้มีการตื่นตัวในการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาก จึงได้ร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม พลโทประยูร ภมรมนตรี คิดเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทยเป็นระบอบประชาธิปไตย ครั้นเมื่อเดินทางกลับมาแล้วจึงได้ชักชวนสมัครพรรคพวกร่วมกับ พ.อ. พหลพลพยุหเสนา ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าสายทางพลเรือน ในปี 2476 นายปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอเค้าโครงทางด้านเศรษฐกิจของประเทศใหม่ แต่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ จึงถูกเนรเทศไปอยู่ฝรั่งเศสเป็นเวลา 1 ปี เมื่อสิ้นสุดรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เดินทางกลับประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง แล้วได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลของ พ.อ. พหลพลพยุหเสนา

ในปี พ.ศ. 2484 เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย นายปรีดีต่อต้านญี่ปุ่น จึงถูกรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเตะโด่งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ นายปรีดีวางแผนตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อโค่นล้มญี่ปุ่นจนสิ้นสุดสงครามเมื่อปี 2488 โดยญี่ปุ่นยอมแพ้ ปี พ.ศ. 2489 นายปรีดีได้เป็นนายกรัฐมนตรี ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จฯ กลับประเทศไทยและสวรรคตเมื่อวันที่ 8 มิ.ย. 2489 มีผู้กล่าวหาว่านายปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องในคดีสวรรคต นายปรีดีพ้นตำแหน่ง หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้เป็นนายกรัฐมนตรีแทน จนปี พ.ศ. 2490 เกิดรัฐประหารโดยจอมพลผิน ชุณหะวัณ รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ถูกขับไล่ นายปรีดีจึงลี้ภัยการเมือง จนปี พ.ศ. 2492 นายปรีดีนำพลพรรคมาโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ถูกปราบปรามอย่างหนัก เรียกว่าขบถวังหลวง นายปรีดีลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน จนถึงปี 2513 จึงได้ไปอยู่ที่บ้านส่วนตัวชานกรุงปารีส โดยได้รับเงินบำนาญจากรัฐบาลไทยเป็นการยังชีพ จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ตลอดเวลาที่อยู่ในกรุงปารีส นายปรีดีได้รับเชิญไปปาฐกถาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แก่นักเรียนไทย ทั้งในอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน และใช้เวลาว่างค้นคว้าประวัติศาสตร์มากมายหลายเรื่อง เช่น เรื่องการเรียกกรุงรัตนโกสินทร์ นายปรีดียืนยันว่าไม่ได้เรียกมาแต่รัชกาลที่ 1 แต่เพิ่งเรียกสมัยรัชกาลที่ 4 นอกนั้นแต่งหนังสือปรัชญาหลายเล่ม ที่โด่งดังมี “ปรัชญาคืออะไร” และ “ความเป็นอนิจจังของสังคม” เป็นต้น ตลอดเวลาที่อยู่ฝรั่งเศส นายปรีดีมีความตั้งใจจะกลับมาประเทศไทยในฐานะคนไทยคนหนึ่ง เพราะถือว่าตนเองมีความบริสุทธิ์ เฉพาะการกล่าวหามีส่วนเกี่ยวข้องการสวรรคตของรัชกาลที่ 8 นั้น นายปรีดีฟ้องผู้กล่าวหาต่อศาล ผู้ถูกกล่าวหาแพ้ทุกราย

อย่างเช่น นสพ. สยามรัฐ สมัย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้อำนวยการ เป็นต้น

ไทยรัฐ
วันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ด่วน

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ตาย

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เสียชีวิตด้วยหัวใจวายที่ปารีส แล้ว เมื่อเวลา 19.00 น. ตามเวลาในไทย ก่อนครบ 83 ปีเพียง 9 วัน

เมื่อเวลา 17.00 น. วานนี้ 2 พ.ค. นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทยได้เสียชีวิตลงด้วยหัวใจวาย ท่ามกลางภรรยาและญาติมิตร ที่บ้านพักในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ทั้งที่ก่อนหน้านี้ได้รับการดูแลสุขภาพเป็นอย่างดี เมื่อทางสถานทูตไทยทราบข่าว เลขาธิการสถานทูตจึงได้แจ้งมาถึงกระทรวงการต่างประเทศไทยที่กรุงเทพฯ

ส่วนพิธีทางศาสนานั้น ผู้ใกล้ชิดกล่าวต่อ "เศรษฐกิจการเมือง" ว่า "ท่านเคยปรารภในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ว่า ท่านเสียชีวิตจะให้เผาที่ปารีส แล้วค่อยนำอัฐิมาไว้ที่วัดพนมยงค์ จังหวัดอยุธยา ซึ่งเป็นวัดประจำตระกูล"

ส่วนที่อยู่ในกรุงปารีสของรัฐบุรุษผู้นี้คือ บ้านเลขที่ 173 ถนนอะริสติค บริอัง เขต 92160 อังโตนี ชานกรุงปารีส ในเนื้อที่ 120 ตารางวา นายปรีดีเกิดเมื่อ 11 พ.ค. 2443 ซึ่งอีกเพียง 9 วันจะครบรอบ 83 ปี เป็นรัฐบุรุษอาวุโสแห่งประเทศไทย อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อดีตนายกรัฐมนตรีและผู้สถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านเดินทางออกจากประเทศไทยตั้งแต่หลังวันรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490 ที่นำโดยจอมพลผิน ชุณหะวัณ ในระยะ 3 ปีแรกระเหเร่ร่อนอยู่ระหว่างสิงคโปร์ สุมาตรา ฮ่องกง มาเก๊า และเซี่ยงไฮ้

หลังจากสาธารณรัฐประชาชนจีนได้สถาปนาขึ้นมา ในเดือน พ.ค. 2492 นายปรีดีจึงได้ลี้ภัยอยู่ในจีนเป็นเวลานานถึง 21 ปี จนถึง 2513 จึงอำลาเหมา เจ๋อ ตุง และนายกฯ โจว เอน ไหล พาครอบครัวอพยพมาที่ชานกรุงปารีสดังกล่าว

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ชื่อเสียงของรัฐบุรุษอาวุโสจะเป็นที่รู้จักคุ้นเคยอย่าง เพราะเป็นมันสมองสำคัญที่เรียกว่า “มาสเตอร์มายด์” ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช สู่ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นายปรีดี พนมยงค์ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งทรงประทับอยู่ในสวิสเซอร์แลนด์ในระหว่างสงคราม นายปรีดีได้เป็นมันสมอง หัวหน้าองค์การลับกู้ชาติ ขบวนการเสรีไทย แอบติดต่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรเคลื่อนไหวชาวไทยผู้รักชาติ ในการฝึกการต่อสู้กับกองทัพญี่ปุ่นที่ยึดครอง ด้วยการสมยอมของรัฐบาลจอมพลแปลก ท่านมีผลงานด้านการเขียนทางวิชาการเป็นจำนวนมาก เช่น เค้าโครงเศรษฐกิจไทย และสุนทรพจน์ต่าง ๆ

เศรษฐกิจการเมือง
วันอังคารที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

เลื่อนฌาปนกิจศพปรีดี มธ.จัดงานสดุดียิ่งใหญ่ !

หลายฝ่ายเรียกร้องรัฐบาลจัดเชิดชูเกียรติรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ แคล้ว นรปติ เสนอให้รัฐบาลรับเป็นเจ้าภาพงานศพให้สมเกียรติเช่นเดียวกับวีรบุรุษ และขอพระราชทานบรรจุอัฐิในโกศ องค์การนักศึกษา 6 สถาบันออกแถลงการณ์เรียกร้องให้รำลึกถึงเจตนารมณ์ของปรีดี พร้อมติดโบว์ไว้ทุกข์ในวันที่ ๑–10 นี้ และจัดอภิปรายที่ธรรมศาสตร์ ส่วนที่ฝรั่งเศสชาวไทยในยุโรปแห่แหนไปเคารพศพเนืองแน่น เลื่อนฌาปนกิจที่คอมมูนปารีส ๑ พ.ค.

นางวาณี สายประดิษฐ์ บุตรสาวคนเล็กของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เปิดเผยกับ "มาตุภูมิ" ว่า พิธีฌาปนกิจศพนายปรีดี จะมีขึ้นในวันที่ ๑ พฤษภาคมนี้ เวลา 14.30 น. ตรงกับเวลาในประเทศไทย 1๑.30 น. ที่แปร ลาแชส หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า "คอมมูนปารีส" ซึ่งเป็นสถานที่ประวัติศาสตร์ของการปฏิวัติชนชั้นกรรมาชีพทั่วโลก ขณะนี้ บุตรสาวและบุตรชาย

อีกสองคนคือนางดุษฎีและนายศุขปรีดา พนมยงค์ ได้เดินทางไปถึงกรุงปารีสแล้ว และจะได้ปรึกษากับญาติ ๆ เกี่ยวกับการดำเนินการหลังพิธีศพต่อไป

สำหรับศพของนายปรีดีนั้น เก็บไว้ที่ห้องนอนบ้านเลขที่ 173 ถนนอริสไทด์ ไบรอัน อันโตนี ชานกรุงปารีส ซึ่งเป็นบ้านพักที่นายปรีดีอาศัยมาโดยตลอด "ลักษณะของศพเหมือนคนนอนพักผ่อนธรรมดา ๆ ญาติ ๆ เลยให้ท่านนอนสบาย ๆ ไปก่อนจนกว่าจะเข้าพิธีฌาปนกิจในวันจันทร์ที่ ๙" นางวาณีกล่าวและว่า ขณะนี้คนไทยในฝรั่งเศสและเยอรมันจำนวนมากทะยอยมาเยี่ยมคำนับศพไม่ขาดสาย

สำหรับความรู้สึกของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์นั้น บุตรสาวคนเล็กกล่าวว่า มีความเสียใจมากเพราะใช้ชีวิตร่วมกันมาจนเกือบจะครบ 55 ปีในเดือนพฤศจิกายน ที่จะถึงนี้ แต่นายปรีดีมาด่วนเสียชีวิตก่อน "ท่านปวารณาตัวว่า จะทำหน้าที่สานต่อจิตใจ ทำประโยชน์เพื่อชาติบ้านเมือง จนกว่าชีวิตจะหาไม่"

นางวาณีเปิดเผยต่อไปว่า ในประเทศฝรั่งเศสเอง หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษชื่อ "เฮราลด์ ทรีบูน" เสนอข่าวมรณกรรมและผลงานของนายปรีดีถึง 2 คอลัมน์ นับว่าเป็นการให้เกียรติอย่างมาก สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น ได้มอบหมายให้นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีฝ่ายกิจการพิเศษ เดินทางไปร่วมในพิธีฌาปนกิจศพครั้งนี้ด้วย

นายแคล้ว นรปติ เลขาธิการพรรคสังคมประชาธิปไตย ส.ส. ขอนแก่น ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับมรณกรรมของนายปรีดีว่า ตนได้ส่งจดหมายถึงนายกรัฐมนตรีขอให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพในพิธีของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้ ทั้งนี้เนื่องจากในช่วงชีวิตของนายปรีดี ได้ประกอบคุณงามความดีไว้อย่างมาก เช่น ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แก้ไขสนธิสัญญาที่ไทยเสียเปรียบกับต่างชาติ เคยดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

และนายกรัฐมนตรี นอกจากนี้ ยังเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในสงคราม มหาเอเชียบูรพา จนฝ่ายสัมพันธมิตรถือว่า ไทยไม่ใช่ผู้แพ้สงคราม

ส.ส. ขอนแก่นกล่าวต่อไปว่า เหตุที่นายปรีดีถึงแก่กรรมในต่างประเทศ เนื่องจากความเข้าใจผิดของบุคคลบางคนบางฝ่าย จึงเห็นว่ารัฐบาลสมควรจัดพิธีศพให้สมเกียรติเช่นเดียวกับวีรบุรุษ และขอพระราชทานบรรจุอัฐิในโกศ หรืออนุญาตให้ญาติเบิกเงินค่าใช้จ่ายในการฌาปนกิจได้ หรือมีบัญชาให้เอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส รับเป็นเจ้าภาพในการจัดงานฌาปนกิจศพ และหากอัฐิถูกส่งกลับคืนประเทศไทย ก็ให้จัดงานรัฐพิธีอย่างสมเกียรติ

ทางด้านนักศึกษา 6 สถาบัน ได้ออกแถลงการณ์เมื่อวานนี้ (ที่ 4) กล่าวถึงนายปรีดีว่า เป็นนักสู้ของผู้รักประชาธิปไตย สร้างคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อประเทศชาติและประชาชนไทย ด้วยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบอำนาจสิทธิขาดเพียงคนเดียว มาเป็นระบอบที่ประชาชนสามารถใช้อำนาจอธิปไตยได้เอง "หากไม่มีอาจารย์ปรีดีแล้ว คนไทยคงไม่มีโอกาสสัมผัสชื่นชมกับประชาธิปไตย" แถลงการณ์กล่าว

"นอกจากนั้น ท่านยังยืนหยัดต่อสู้กับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น และจักรวรรดินิยมตะวันตก จนนำพาชาติให้รอดปลอดภัยจากการถูกคุกคามและควบคุมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และท่านยังเสนอนโยบายเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าที่สุด เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชาติให้มั่นคง แต่เป็นที่น่าเสียดาย ไม่อาจนำมาใช้ได้ เพราะได้รับการต่อต้านจากกลุ่มผู้กุมอำนาจเดิม ใช้เล่ห์เพทุบาย จนท่านต้องระหกระเหินออกจากประเทศไทย ไปพำนักอยู่ต่างแดน ไม่อาจกลับมาบ้านเกิดเมืองนอนจนกระทั่งวินาทีสุดท้าย"

แถลงการณ์ฉบับดังกล่าว เปิดเผยต่อไปว่า ในวันที่ 4 มิถุนายน 2525 นายปรีดียังได้พูดกระจายเสียงผ่านสถานีวิทยุ บี.บี.ซี. ประเทศอังกฤษ ส่งความห่วงใยและความปรารถนาดีมายังประชาชนไทย เนื่องในโอกาสครบรอบ 50 ปี ของประชาธิปไตยไทย การต่อสู้อันแน่วแน่ของนายปรีดีเป็นการ

ยืนยันให้เห็นถึงเจตนารมณ์อันประเสริฐ แม้จะถูกคุกคามด้วยอำนาจแฝงเร้นนานาประการก็ตาม

ท้ายที่สุด องค์การนักศึกษา 6 สถาบัน วิงวอนให้ผู้มีอำนาจในบ้านเมือง ยึดถือนายปรีดีเป็นแบบอย่าง และขอเรียกร้องให้รัฐบาลกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อเป็นการเชิดชูเกียรติแก่บุคคลผู้มีคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ต่อชาติด้วย" องค์การนักศึกษา 6 สถาบัน อันเป็นตัวแทนของเยาวชนรุ่นหลังจะขอรำลึกถึงเจตนารมณ์อันแน่วแน่ของท่านไว้ และขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อครอบครัว ของอาจารย์ปรีดีที่ต้องสูญเสียผู้อันเป็นที่รักยิ่งไป"

ส่วนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวานนี้ ในเวลา 9.00 น. มีการทำพิธีสงฆ์ จนกระทั่ง 10.00 น. ถวายสังฆทาน รายงานข่าวแจ้งว่า ในวันที่ 9–10 ที่จะถึงนี้ จะมีการไว้ทุกข์โดยพร้อมเพียงกันทั่วทั้งมหาวิทยาลัย โดยการติดโบว์สีดำ พร้อมทั้งชักชวนให้นักศึกษาทั่วไป เรียนรู้ประวัติของนายปรีดี และในวันที่ 10 ตอนเย็น องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะจัดอภิปรายในหัวข้อ "อาจารย์ปรีดีกับสังคมไทย" หลังการอภิปรายจะมีการไว้อาลัยและรำลึกถึงนายปรีดีด้วย

นายมารุต บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม แห่งพรรคประชาธิปัตย์ เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวว่า ได้ส่งโทรเลขแสดงความเสียใจไปแล้วเป็นการส่วนตัว ในฐานะที่ตนเป็นลูกศิษย์และเป็นกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คนหนึ่ง" "นับเป็นการสูญเสียคนสำคัญคนหนึ่งของบ้านเมือง เมื่อนำกระดูกกลับมาแล้ว จะมีการจัดงานใหญ่ระหว่างญาติมิตรกับธรรมศาสตร์และสมาคมศิษย์เก่าธรรมศาสตร์ด้วย นอกจากนี้ เมื่อครบ 100 วันในวันที่ 9 สิงหาคม จะมีการทำบุญร่วมกันทุกฝ่ายอีกครั้งหนึ่ง"

นายมารุตเปิดเผยต่อไปว่า การจัดงานเมื่อวานนี้มีนายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภาเป็นประธานในพิธี และมีบุคคลสำคัญอื่น ๆ อีกหลายคนเช่น นายประภาศน์ อวยชัย นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นายบุญ เจริญชัย อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร นายกนธีร์ ศุภมงคล อดีตเลขาธิการ สปอ.และอดีตทูตไทยประจำกรุงปารีส

ส่วนกรณีที่ว่ารัฐบาลควรมีส่วนในการจัดงานครั้งนี้หรือไม่นั้น นายมารุตกล่าวว่า "ต้องไปถามนายกฯ เอาเอง"

มาตุภูมิรายวัน
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

เสนอรัฐฯ เป็นเจ้าภาพงาน "ปรีดี" ชี้ควรสร้างอนุสาวรีย์เพื่ออนุชน

แคล้ว นรปติ ยื่นหนังสือถึง "เปรม" ให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพงานศพปรีดี ด้านนักวิชาการว่าควรสร้างอนุสาวรีย์ เพื่ออนุชนรุ่นหลังรำลึกถึง

เช้าวานนี้ (4 พ.ค.) ที่รัฐสภา นายแคล้ว นรปติ เลขาธิการพรรคสังคมประชาธิปไตย ส.ส.ขอนแก่น ได้ทำหนังสือถึง พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ขอให้รัฐบาลรับเป็นเจ้าภาพในงานศพของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

มีใจความว่า ด้วยปรากฏว่านายปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรีและอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้ถึงแก่มรณกรรมอย่างกระทันหันที่กรุงปารีส ขณะนี้ญาติจะได้กระทำพิธีฌาปนกิจศพเพื่อนำอัฐิกลับประเทศไทย โดยที่นายปรีดีเคยประกอบคุณงามความดีไว้หลายอย่างเช่น เป็นผู้ก่อตั้งและประศาสน์การ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นผู้แก้ไขสนธิสัญญาที่ทำไว้เสียเปรียบกับต่างประเทศ เป็นอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

เป็นอดีตนายกรัฐมนตรี และเป็นหัวหน้าของขบวนการเสรีไทยในสงคราม มหาเอเชียบูรพา จนฝ่ายสัมพันธมิตรถือว่าประเทศไทยไม่ใช่ผู้แพ้สงคราม

นายปรีดีได้เสียชีวิตในต่างประเทศ เนื่องจากความเข้าใจผิดของบุคคลบางฝ่าย ด้วยเหตุดังกราบเรียนมาแล้วข้างต้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า รัฐบาลของพล.อ.เปรม สมควรที่จะรับจัดงานศพของนายปรีดีไว้ในความอุปการะ เช่น จัดงานให้สมเกียรติเช่นเดียวกับวีรบุรุษ และขอพระราชทานบรรจุอัฐิในโกศ หรืออนุญาตให้ญาติเบิกค่าใช้จ่ายในการฌาปนกิจได้ หรือมีบัญชาให้เอกอัครราชทูตไทยในฝรั่งเศสรับเป็นเจ้าภาพจัดงานรัฐพิธีให้สมเกียรติ

นายธีระพันธ์ เพ็ชรสุวรรณ กรรมการกลางพรรคกิจสังคม แสดงทรรศนะว่า

การเสียชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสครั้งนี้ ผมมีความเห็นว่าในส่วนของรัฐสภาที่ผมเป็น ส.ส.อยู่ เมื่อเปิดประชุมสภาก็ควรที่จะยืนไว้อาลัยท่านซัก 1 นาที เพราะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ ให้กับประเทศชาติอย่างมาก ส่วนในเรื่องของภาครัฐบาลนั้นผมไม่ได้เข้าไปมีส่วนด้วย จึงไม่รู้ว่าน่าจะทำอะไรบ้าง

ด้าน ชัยอนันต์ สมุทรวานิช อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ แสดงทัศนะต่อ "เศรษฐกิจการเมือง" ว่า นายปรีดีเป็นผู้ที่มีคุณประโยชน์ต่อประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง นับเป็นปูชนียบุคคลที่สมควรสร้างอนุสาวรีย์ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังรำลึกถึง

ทางด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ก่อตั้งขึ้น บรรดาคณาจารย์และนักศึกษาธรรมศาสตร์ได้ร่วมกันจัดงานเพื่อระลึกถึงนายปรีดีขึ้นที่ชั้นล่างของตึกโดม โดยติดรูปขนาดใหญ่ของนายปรีดีไว้สำหรับผู้ที่ประสงค์จะแสดงความคารวะ พร้อมทั้งติดคำไว้อาลัยและเขียนประวัติบนแผ่นป้ายวางไว้ที่บริเวณหน้าตึกโดมด้วย ซึ่งปรากฏว่าตั้งแต่เวลา

08.30 น. เป็นต้นไป ได้มีศิษย์อาวุโสของนายปรีดีหลายคนรวมทั้งญาติพี่น้องนำพวงหรีดมาแสดงความคารวะและร่วมในพิธี

เวลา 10.00 น. ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทาน เพื่ออุทิศส่วนกุศลที่ห้องรับรองชั้น 2 ของตึกโดม นอกจากนั้นทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังได้ส่งโทรเลขและจดหมายไปแสดงความเสียใจยังท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ที่กรุงปารีส และทางประธานสภาอาจารย์ในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ไปพบครอบครัวของนายปรีดีที่อยู่ในประเทศไทย และได้มอบพานใส่ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนฝากไปร่วมพิธีศพที่ฝรั่งเศส และได้มอบตั๋วเงิน ไปร่วมทำบุญด้วย

ทางด้านนักศึกษาได้ช่วยกันวาดภาพนายปรีดี เขียนคำไว้อาลัยและใส่กรอบส่งไปยังประเทศฝรั่งเศส โดยผ่านบุตรของนายปรีดี และยังได้ขอความอนุเคราะห์จากสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส ให้จัดดอกไม้ไปคารวะศพในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย

ในการนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และองค์การนักศึกษายังจะได้จัดอภิปรายเรื่อง "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ที่หอประชุมเล็ก ในวันที่ 10 พ.ค.นี้ เวลา 17.00 น. และจะได้จัดตั้งกองทุนการศึกษาปรีดี พนมยงค์ด้วย และในวันที่ 9 ส.ค. ศกนี้ อันเป็นวันครบรอบ 100 วัน ก็จะมีการร่วมกันจัดงาน "วันปรีดี พนมยงค์" โดยจะมีนิทรรศการแสดงผลงานของนายปรีดี การฉายภาพยนตร์ และการจัดอภิปรายที่หอประชุมใหญ่ และจะจัดพิมพ์หนังสือประวัติและผลงานของนายปรีดีในวันงานด้วย

เศรษฐกิจการเมือง
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ปรีดีให้คนไทยระวัง อย่าเป็นเครื่องมือรับใช้ต่างชาติ !

นายปรีดี พนมยงค์ยังมีความห่วงใยประเทศไทยตลอดเวลา ติดตามข่าวคราวจากประเทศไทยทุกระยะ มีความปรารถนาดีจะเห็นประเทศไทยมีความเป็นประชาธิปไตย และห่วงใยภัยสงครามจากต่างประเทศ จะลุกลามเข้ามา เตือนคนไทยอย่ายอมเป็นเครื่องมือรับใช้คนต่างชาติ

หลังจากมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย ณ บ้านพักชานเมืองในกรุงปารีสอย่างสงบเมื่อก่อนเที่ยงวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 แล้ว บรรดาลูกศิษย์ต่างแสดงความเสียใจและอาลัยในการจากไปของบุคคลสำคัญครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง สำนักข่าวต่างประเทศทั่วโลกและหนังสือหลายฉบับต่างเสนอข่าวและแพร่ข่าวออกไปอย่างรวดเร็ว

นายสุภา ศิริมานนท์ นักนสพ.อาวุโส ลูกศิษย์คนสนิทคนหนึ่งของนายปรีดี ซึ่งเดินทางไปเยี่ยมที่ฝรั่งเศส เป็นเวลา 2 สัปดาห์ โดยเพิ่งกลับมาเมื่อวันที่ 28 เม.ย. เล่าว่า "ผมรู้สึกช็อคและงงไปหมด เพิ่งได้พูดคุยกับ

ท่านและครอบครัวเมื่อ 4 วันที่ผ่านมานี่เอง เหมือนเห็นกันหลัด ๆ แล้วจากไป ท่านยังแข็งแรง สุขภาพดียังทำงานเขียนหนังสืออ่านหนังสือได้ ยังมีโครงการที่จะทำงานเพื่อชาติและสังคมไทยอีกมาก หนังสือโครงการบางเล่มก็ยังเขียนค้างอยู่ เล่มสุดท้ายชื่อ "ชีวิตและงานของปรีดี และพูนศุข พนมยงค์"

นายสุภาเล่าว่า "อาจารย์ปรีดีมีความเป็นห่วงและกังวลประเทศไทยมาก ท่านได้ติดตามข่าวสารการเมืองจากประเทศไทยทุกด้าน ทั้งจากหนังสือพิมพ์ที่ส่งไปให้อ่านทุกฉบับ จากญาติมิตรที่ไปมาหาสู่ และจากลูกศิษย์ลูกหามากมายในประเทศไทย ท่านกล่าวเสนอว่าเมืองไทยนั้น ระบอบการบริหารไม่ว่าใครจะขึ้นมาปกครองประเทศ ก็จะไม่เปลี่ยนแปลงมากมายนัก จะเปลี่ยนเพียงสีสันภายนอกเล็กน้อยเท่านั้น การขัดแย้งภายในบ้านเมืองระหว่างคนไทยกันเองก็จะไม่มีอะไรมากเป็นเรื่องธรรมดา แต่ที่น่าเป็นห่วงก็คือ อย่าให้คนไทยต้องตกเป็นเครื่องมือรับใช้ชาวต่างประเทศ ที่ท่านพูดท่านก็ไม่ได้เอ่ยชื่อประเทศไหน แต่ก็เป็นที่รู้ ๆ กันอยู่"

ท่านยังกล่าวอีกว่า ความจริงผู้ปกครองประเทศไทยน่ะ ก็ไม่มีใครโง่หรอก เพียงแต่น่าเสียดายว่าสิ่งที่ควรทำไม่ได้ทำ ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ และก็เป็นสันดานของมนุษย์ตั้งแต่สร้างโลกมาแล้ว ไม่ใช่เฉพาะคนไทย คือความชิงดีชิงเด่น ติดลัทธิต้องการครองความเป็นเจ้าโลก ลัทธินี้ถ้าคนเดียวไม่มี แต่ถ้าสองคนคนหนึ่งจะต้องมีจิตใจอย่างนี้ อาจารย์ท่านติดตามข่าวจากเมืองไทยและฟังข่าวจากวิทยุทุกวันทุกระยะไม่เคยเว้น ชาวต่างประเทศหากต้องการรู้เรื่องเกี่ยวกับเมืองไทยหรือมีงานเกี่ยวกับประเทศไทยแล้ว "เขามักจะถือว่าท่านเป็นสัญลักษณ์ของคนไทยและประเทศไทยทีเดียว"

"บั้นปลายชีวิตของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ยังคงผูกพันกับประเทศไทยมากมาย ก่อนหน้านี้ท่านยังให้ความเห็นเกี่ยวกับประเทศไทยหลายอย่างหลายประการ ผ่านบุคคลที่มาขอสัมภาษณ์บ้าง และยังประทับใจบทกลอนที่ลูกศิษย์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ยังระลึกถึงท่านเสมอ

เมื่อคราวแข่งขันฟุตบอลประเพณีเดือนมกราคมที่ผ่านมา มีการแปรอักษรบนอัฒจันทร์เป็นกลอนบทหนึ่งที่มีข้อความว่า

"พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ อายุยืนหมื่นปีเถอะพ่อข้า ไร้โรคาปราศทุกข์ภัยใจสุขศานต์ อยู่ต่างแดนพ้นมืดมนจากคนพาล ลูกโดมขานพ่อคือธรรมค้ำแดนโดม"

กลอนบทดังกล่าว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ทำเป็นปฏิทินวันปีใหม่ และมีลูกศิษย์หลายคนม้วนส่งไปให้ท่าน ท่านอ่านแล้วยังน้ำตาไหลด้วยความตื้นตัน"

เกี่ยวกับพิธีศพ นายสุภาเล่าว่า "ท่านได้สั่งไว้เสร็จสรรพก่อนหน้านี้ว่า หากตายก็ขอให้เผาให้เสร็จในปารีสนี่แหละ แล้วจึงนำอัฐิไปบำเพ็ญกุศลที่วัดพนมยงค์ จังหวัดอยุธยา อันเป็นวัดต้นตระกูลพนมยงค์ ทุกคนก็คงจะทำตามท่านสั่งหรืออาจจะปรึกษากันทำอย่างอื่นก็ได้ สาเหตุที่ท่านสั่งอย่างนี้ก็เนื่องจากท่านไม่ต้องการให้คนอื่นลำบาก เพราะท่านเองก็มีบรรดาศักดิ์และเป็นนายกรัฐมนตรีหลายสมัย ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง หากต้องนำศพมาประเทศไทยแล้วก็จะเกิดความยุ่งยากในเรื่องการจัดงานศพ เพราะจะต้องทำตามประเพณีอย่างถูกต้อง ท่านมองเห็นความยุ่งยากจะเกิดขึ้นแก่บุคคลหลายฝ่ายในประเทศไทย จึงสั่งไว้ล่วงหน้าให้เผาศพเสียก่อน แล้วนำอัฐิมาทำบุญตามประเพณีไทยเท่านั้น ส่วนจะเป็นเมื่อไหร่ก็จะมีการปรึกษาหารือกันระหว่างลูกศิษย์และญาติมิตรในเรื่อง ๆ นี้"

บ้านเมือง
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

จารุบุตรไว้อาลัยวัน 'ปรีดี'

คณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ร่วมกันจัดงานเพื่อระลึกถึง นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย

นายปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ได้ถึงแก่กรรมด้วยหัวใจวายที่ประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม

งานดังกล่าวได้จัดขึ้นที่ห้องโถงชั้นล่างของตึกโดม โดยได้มีการติดภาพขนาดใหญ่ของนายปรีดีไว้ให้ผู้ที่ประสงค์จะแสดงความคารวะ ติดคำไว้อาลัยและเขียนชีวประวัติบนแผ่นป้าย วางไว้บริเวณหน้าตึกโดม

ตั้งแต่เวลา 8.30 น. เป็นต้นไป ได้มีศิษย์อาวุโสของนายปรีดีหลายคนนำพวงหรีดมาแสดงความคารวะในบริเวณที่จัดไว้ รวมทั้งได้มีญาติพี่น้องของนายปรีดีมาร่วมในพิธี

ในเวลา 10 น. ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลที่บริเวณห้องรับรองชั้น 2 ของตึกโดม

นอกจากนี้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ส่งโทรเลขและจดหมายไปแสดงความเสียใจต่อท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่บ้านพักกรุงปารีส และทางประธานสภาอาจารย์ในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังได้ไปพบครอบครัวของนายปรีดีที่อยู่ในประเทศไทย พร้อมทั้งได้มอบพานใส่ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนฝากไปร่วมพิธีศพที่ฝรั่งเศส และได้มอบตั๋วแลกเงินไปร่วมทำบุญ

นักศึกษายังได้วาดภาพของนายปรีดี เขียนคำไว้อาลัยและใส่กรอบส่งไปยังประเทศฝรั่งเศส โดยผ่านบุตรของนายปรีดี และได้ขอความอนุเคราะห์จากสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศสให้จัดดอกไม้ไปคารวะศพในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย

ในการนี้ ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และองค์การนักศึกษาจะได้จัดอภิปรายเรื่อง "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ที่หอประชุมเล็กในวันที่ 10 พฤษภาคมนี้ ระหว่างเวลา 17.00–19.00 น. และจะได้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนการศึกษาปรีดี พนมยงค์ต่อไป

นอกจากนี้ในวันที่ 9 สิงหาคม 2526 ซึ่งเป็นวันครบรอบ 100 วัน มหาวิทยาลัยและองค์การนักศึกษา จะร่วมกันจัดงาน "วันปรีดี พนมยงค์" โดยจะมีนิทรรศการผลงานของ นายปรีดี การฉายภาพยนตร์และอภิปรายที่หอประชุมใหญ่ รวมทั้งจะจัดพิมพ์หนังสือชีวประวัติ และผลงานของนายปรีดีเป็นอนุสรณ์ในวันงาน

อนึ่ง นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภา ได้ไปร่วมในพิธีบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ด้วยเช่นกัน

บ้านเมือง
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

รัฐบุรุษอาวุโส

ข่าวเกี่ยวกับมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ ณ บ้านพักที่ชานเมืองกรุงปารีส ซึ่งมาถึงประเทศไทยเมื่อเวลาประมาณ 21.34 น. วันจันทร์ที่ 2 เดือนนี้นั้น ทำให้เกิดความเศร้าสลดแก่ประชาชนชาวไทยท่ามกลางความสับสนทางการเมือง ซึ่งอยู่ระหว่างการจัดตั้งรัฐบาล ทั้งนี้เพราะนายปรีดี พนมยงค์ แม้จะมีชีวิตอยู่ในต่างประเทศแต่ก็ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองในประเทศไทยตลอดมา โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤตทางการเมืองขึ้น จะมีผู้นำปัญหาไปไต่ถามอยู่เป็นเนืองนิตย์

นายปรีดี พนมยงค์เคยดำรงตำแหน่งทางการเมืองในกระทรวงต่าง ๆ สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 กล่าวกันว่ากระทรวงทบวงกรมใดที่ยังไม่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่มีความเป็นอิสระเสรีในทางการเมืองระหว่างประเทศ เมื่อนายปรีดี พนมยงค์เข้าไปดำรงตำแหน่งสถานภาพของกระทรวงนั้นก็เกิดมีความมั่นคง มีหลักเกณฑ์มีระเบียบปฏิบัติก่อให้เกิดความเรียบร้อยเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ ไม่มีบุคคลใดในปัจจุบันที่ได้แสดงความสามารถให้ปรากฏเช่นนั้น

ตำแหน่งทางการเมืองอย่างย่อ ๆ ได้แก่ เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศซึ่งทำให้ประเทศไทยมีเอกราชทางการทูตขึ้นมาได้ เคยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในขณะที่ระเบียบต่าง ๆ ไม่เรียบร้อย และได้สร้างระเบียบ วินัย ขึ้นในกระทรวงนี้ เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังที่สามารถยกเลิกเงิน "รัชชูปการ" และหารายได้อย่างอื่นมาทดแทนได้อย่างมากมาย ฯลฯ ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองดำรงตำแหน่งกิตติมศักดิ์สูงสุดคือเป็น "รัฐบุรุษอาวุโส"

เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ปรากฏว่าในความดีงามที่ได้สร้างสรรค์อันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอย่างมากนั้น มีคนบางกลุ่มบางพวกไม่เห็นคุณงามความดี ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็ไม่อาจตำหนิผู้ใดได้ เพราะเป็นลักษณะของสังคมไทยว่า "อย่าดีเด่นจะเป็นภัย" เรานำเรื่องราวเกี่ยวกับมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโสมากล่าวในวาระนี้ ก็เพื่อทุกฝ่ายเป็นธรรมจะพึงระลึกถึงคุณงามความดีของบุคคลสำคัญของชาติเพื่อเป็นตัวอย่างอันดีต่อไป

บ้านเมือง
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

“ท่านสู้เพราะเชื่อว่าทำในสิ่งที่ถูก”

ดร. จริย์วัฒน์ สันตะบุตร

ซึ่งเดินทางไปร่วมพิธีปลงศพนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ได้สนทนากับ “มติชน” เกี่ยวกับบรรยากาศพิธีดังกล่าวภายหลังเดินทางกลับ ที่สนามบินดอนเมืองเมื่อเที่ยงวันที่ 11 พฤษภาคม

: *อยากให้เล่าบรรยากาศในพิธีเผาศพอาจารย์ปรีดีเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคมที่ผ่านมา*

มีคนมาร่วมประมาณ 400 คน ทั้งคนไทยและคนต่างชาติซึ่งมาจากอังกฤษ เยอรมัน และฝรั่งเศส นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสก็ให้คนนำดอกไม้นำพวงหรีดมา ทางจีน ลาว เวียดนามก็ส่งตัวแทนมา ก่อนบ่าย 2 โมงไปยืนรอกันที่ข้างนอกป่าช้า พอบ่าย 2 โมงก็เข้าไปข้างใน ท่านปัญญา (ปัญญานันทภิกขุ) ก็พูดนิดหนึ่ง ก็ไม่ถึงกับเทศน์ เป็นการพูดไว้อาลัย คนที่ไปร่วมก็ยืนไว้อาลัย

ทีแรกฝรั่งก็นึกว่าศพจะทำแบบฝรั่งจะเผาเลย ก็เอาศพเข้าข้างล่าง ก็ขอท่านปัญญาลงไปข้างล่างด้วย และญาติพี่น้องที่สนิท ๆ เช่นคุณป้า (ท่านผู้หญิงพูนศุข) ลูก ๆ แต่อย่างไรก็ดี ทางนั้นพอเขาเข้าใจว่าเป็นศพที่ใหญ่ และนายกรัฐมนตรีเขาก็ส่งหรีดดอกไม้มาให้ เขาก็ยอมให้ยกขึ้นมาข้างบนใหม่ เพื่อทำพิธีแบบไทย ก็ทำกันตามมีตามเกิด มีโต๊ะหมู่บูชา มีพระประจำวันของท่าน ก็มีพระสงฆ์ไป 11 รูป เดิมทีนิมนต์ไว้ 7 รูป และก็ท่านปัญญาซึ่งอยู่ที่อังกฤษก็เลยไปได้ ท่านปัญญาก็ไป และก็มีพระจากอังกฤษไปอีก 3 รูปจากวัดพุทธประทีป และในฝรั่งเศสมีพระลาวด้วย 2 รูป และก็มีพระไทยด้วย

เมื่อนำศพขึ้นมาท่านปัญญาพูดเสร็จก็นำดอกไม้จันทน์ไปวางกัน เมื่อเราวางเสร็จท่านทูตคนหนึ่งของฝรั่งเศส ซึ่งเข้าใจว่าเคยเป็นกงสุลอยู่เมืองไทยรู้จักท่านปรีดีมานานก็ขึ้นไปพูด เขาบอกว่าในฐานะที่ไม่มีคนฝรั่งเศสมา

เขาก็พูดในนามของคนฝรั่งเศส โดยกล่าวว่า ท่านปรีดีเป็นผู้ที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดี ท่านเป็นคนก่อตั้งประเทศสยามยุคใหม่ และท่านเป็นคนส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม และฝรั่งเศสกับไทย

ฝ่ายไทยก็มีท่านทูตโอวาท (สุทธิวาทนฤพุฒิ) ทูตไทยประจำฝรั่งเศส ท่านอุปทูต ทั้งหมดประมาณ 400 คนแน่นไปหมด ที่มาไม่ได้ก็เขียนจดหมาย โทรศัพท์ โทรเลขกันมามากมาย ผมว่า 400 คนนี่ไม่ใช่น้อย ๆ เลยนะ เพราะงานมันกะทันหัน

ทีนี้หลังจากที่นำดอกไม้จันทน์ไปวางและกล่าวไว้อาลัยกันเสร็จแล้ว ก็ยกหีบศพลงข้างล่างเผา พอเข้าเตาเผาก็ไล่เราออกมา เพราะต้องปิดให้แน่น เขาก็ให้เราขึ้นมาข้างบนกัน ผมเดินขึ้นมาข้างบน ท่านปัญญากำลังเทศน์ ก็เทศน์ถึงว่าเป็นบุคคลที่เกิดมาแล้วไม่ยึดอยู่กับสังขาร ไม่ยึดอยู่กับร่างกาย ยึดอยู่กับการทำความดี เกิดมาเป็นคนที่คุ้มค่า ได้ทำมาสารพัดอย่างเพื่อประเทศชาติ แต่ก็ยังมีคนที่หูตามีกิเลสบดบัง ท่านก็เทศน์ว่าควรจะให้อภัยกับคน

ที่มีกิเลสทั้งหลาย และก็ควรจะถือเป็นแบบอย่างในการต่อสู้ในทำนองนี้ แต่ก็ไม่ถึงกับว่าต่อสู้ คือให้กระทำความดีต่อไปเรื่อย ๆ เสร็จแล้วพระทั้ง 11 รูปก็สวด พอสวดเสร็จก็เริ่มทยอยกลับ

: *พิธีเริ่มตั้งแต่กี่โมง*

เริ่มบ่าย 2 โมง เลิก 3 โมงครึ่ง แต่คนมากันตั้งแต่ 11 โมงกัน ก็มีผมไปถึงบ่ายโมง มีคนมารอกันที่ป่าช้าหลายเหมือนกัน

: *กระดูกเก็บไปไว้ที่ไหน*

ท่านสั่งเอาไว้ว่าให้เผาให้ละเอียด ก็ต้องทำตามที่ท่านว่า เสร็จแล้วก็ใส่ไว้ในอัฐิคล้าย ๆ ผะอบแต่ใหญ่ ภาษาอังกฤษเขาเรียกว่า "เอิร์น" สูงเกือบศอก ตอนนี้ก็อยู่ที่บ้านชานกรุงปารีส

: *ท่านผู้หญิงพูนศุขจะนำกระดูกอาจารย์ปรีดีกลับมาหรือไม่*

ตามที่ญาติพี่น้อง ลูก ๆ และท่านผู้หญิงเองตกลงกัน บังเอิญผมอยู่ที่นั่นด้วยก็ทราบมาว่ามันต้องมีตั้งไว้เป็นข้อแม้ 3 อย่าง ประการที่ 1 ถ้าจะเอากลับมาพูดสั้น ๆ ก็คือ "สัจจะเป็นอมตะ" ซึ่งก็คือสิ่งที่เป็นความจริงเปิดเผยออกมา ประการที่ 2 คนไทยชาวไทยส่วนใหญ่เข้าใจในสิ่งที่ท่านทำและต่อสู้ และประการที่ 3 กลับไม่ใช่ว่าท่านตาย แต่มาเพราะท่านบริสุทธิ์ และคนส่วนใหญ่ต้องการ ทั้ง 3 ประการดังกล่าวท่านพูดมาโดยตลอด เพราะนั่นคือสิ่งที่ท่านต่อสู้มาตลอดชีวิต ตั้งแต่เบื้องต้นกระทั่งบั้นปลาย เพราะฉะนั้น ลูกหลานก็เลยอยากให้เป็นอย่างนั้น เพราะนี่เป็นเหตุผลสำคัญที่ท่านต่อสู้มาด้วยเหตุนี้ไม่ว่าท่านจะสิ้นไปแล้วโดยสังขาร รูปร่าง เราก็ต้องยึดถือต่อไป

: ท่านผู้หญิงพูนสุขจะกลับเมืองไทยเมื่อไร

ตอนนี้ท่านก็ต้องสะสางงานต่อ มีหลายเรื่องคงจะใช้เวลากันอีกนานมาก ท่านผู้หญิงคงจะเดินทางมาบ้าง แต่คงอีกนาน

: งานค้าง ๆ ใครจะเข้าไปทำต่อ

หลายเรื่องอย่างเรื่องประวัติส่วนตัวก็ต้องท่านผู้หญิง เรื่องที่ค้างอยู่อย่างฟ้องนายอาภา ภมรบุตร ก็ต้องลูก ๆ หลาน ๆ และก็ผู้ที่รักความเป็นธรรมก็ต้องช่วยกัน

: อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ได้ไปร่วมงานศพด้วยหรือไม่

อาจารย์ป๋วยส่งสารแสดงความเสียใจเป็นการ์ด และเขียนด้วยลายมือเอง มีข้อความ 7–8 บรรทัด ก็มีความเสียใจอย่างสุดซึ้ง และขอส่งกำลังใจมาให้กับท่านผู้หญิงและหลาน ๆ ในยามที่เศร้าโศก

: เท่าที่มีคนเล่าให้ฟัง วันที่อาจารย์ปรีดีเสียชีวิต ท่านกำลังทำอะไรอยู่

ท่านก็อาการปกติดี ตอนเช้าก็...ผมฟังจากคุณป้าอีกทีนะฮะ อาการปกติดี แต่เช้าก็ยังคุยอยู่กับคุณฉลบชลัยย์ ภรรยาคุณกำจัด พลางกูร ซึ่งเดินทางไปเยี่ยมระหว่างนั้นว่าฉันน่ะอยู่ได้เพราะยานะ และก็ทำงานไปเรื่อย ๆ ซัก 11 โมงกว่ากำลังเขียนภาษาฝรั่งเศสอยู่ เรื่องอะไรก็ไม่ทราบ ก็จะขอให้ลูกสาวท่านคือคุณสุดาตรวจ คุณสุดาก็ติดธุระ ท่านก็เอาขึ้นมานั่งดูอยู่ คุณป้าก็เดินเข้ามาที่ห้องทำงานของท่าน ท่านก็บอกว่าเคืองตาระคายตาปวดตาอะไรนี่แหละฮะ ก็ถอดแว่นออกเช็ด แล้วก็ฟุบ 4–5 นาทีท่านก็สิ้น หน่วยบรรเทาสาธารณภัยก็มาช่วยกันเต็มที่เอาเครื่องช็อคหัวใจมาเป่าปาก เรื่องนี้ถ้าจะเอารายละเอียดต้องเอาจากคุณป้า

: กรณีที่หลาย ๆ ฝ่ายเรียกร้องให้นำกระดูกอาจารย์ปรีดีมาทำพิธีอย่างสมเกียรติ และให้มีการสร้างอนุสาวรีย์ของท่านนั้น ทางฝรั่งเศสทราบไหม และมีความเห็นอย่างไร

ก็ได้อ่านหนังสือพิมพ์บ้างเวลาใครไป แต่นั่นเป็น "สเปคคิวเรชั่น" ของคนที่อยากจะพูดก็พูดกันไป ก็หวังบ้าง อยากจะแหย่รัฐบาลบ้าง ครอบครัวเขาไม่พูดกัน ครอบครัวเขาก็อย่างที่บอกไงว่า ถ้าประเด็นต่าง ๆ เรื่องสำคัญต่าง ๆ เป็นสัจจะออกมา แล้วก็ชาวไทยส่วนใหญ่เข้าใจสิ่งที่ท่านต่อสู้ และเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น เข้าใจสิ่งที่ท่านทำมา เห็นคุณค่าและอยากให้กลับ ผมว่าทางครอบครัวของท่าคงพิจารณาจะให้กลับหรือไม่เมื่อนั้น ไม่ใช่ใครมาบอกอย่างโน้นอย่างนี้แล้วก็กลับ มันคนละเรื่องกัน คือว่าถ้าคุณถูกเนรเทศออกไปได้นานอย่างนี้ แล้วสู้ด้วยความจริงใจ แต่มากลับด้วยเรื่องคนมาตะโกนว่าให้อภัยกันมันไม่ใช่ คนละเรื่อง สิ่งทั้งหมดมันขึ้นอยู่กับว่าท่านสู้เพราะท่านบริสุทธิ์ สู้เพราะเชื่อว่าทำในสิ่งที่ถูกมาตลอด

มติชนรายวัน

12 พฤษภาคม 2526

บำเพ็ญกุศลวันปรีดี รุมร่วมสดุดีคับคั่ง

ประชาชนร่วมพิธีบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันเกิด "ปรีดี พนมยงค์" คับคั่งที่วัดมหาธาตุ พระพิมลธรรมเทศน์ มีแต่คนหูหนวกตาบอดเท่านั้นที่ไม่เห็นคุณค่า "ปรีดี" ยืนยันสร้างอนุสาวรีย์แน่ถ้ารัฐบาลไม่สนใจ

เมื่อเวลา 14.00 น. วันที่ 11 พฤษภาคมนี้ ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ มีการจัดงานบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันเกิดนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส มีคนไปร่วมงานกันอย่างคับคั่ง ทั้งอดีตผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 อดีตผู้ร่วมขบวนการเสรีไทย นักการเมือง อาจารย์ นักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ ปัญญาชน และกวี เป็นต้นว่านายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ที่ปรึกษาพรรคชาติประชาธิปไตย หลวงบรรณกรโกวิท อดีตผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475

พิธีเริ่มขึ้นโดยนายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส ในฐานะประธานจัดงาน ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงาน จากนั้นก็เป็นการปาฐกถาธรรมโดยพระพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฯ พระพิมลธรรมได้แสดงปาฐกถาให้เห็นถึงความจริงแท้แน่นอนของชีวิตที่ว่า ชีวิตคนเรานั้นย่อมดับสลายในที่สุด ร่างกายเป็นแต่เพียงเปลือกนอกของชีวิต จิตใจคือแก่นแท้ ดังภาษิตที่ว่า "ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว" และว่าการเกิดการตายนั้น ไม่สามารถกำหนดล่วงหน้าได้

พระพิมลธรรมกล่าวในตอนหนึ่งของการปาฐกถาว่า "มีแต่คนหูหนวกตาบอดเท่านั้นที่ไม่รู้ว่ารัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ ทำอะไรให้กับประเทศชาติบ้าง" และว่านายปรีดีเป็นผู้พลิกฟื้นแผ่นดินใหม่จากที่เคยอาศัยแผ่นดินผู้อื่นอยู่ มามีสิทธิเลือกผู้แทนของตนเองได้ตามระบอบประชาธิปไตย

"อาตมภาพได้ไปเยี่ยมท่านที่บ้าน ณ ประเทศฝรั่งเศส 2-3 ครั้ง เคยถามท่านว่า เมื่อไหร่จะกลับเมืองไทย ท่านตอบว่าถ้าความบริสุทธิ์ของคณะท่านไม่บริสุทธิ์ทั่วถึง ท่านก็จะไม่กลับ ถ้ารัฐบาลรับรองความบริสุทธิ์นั่นแหละถึงจะกลับมา" พระพิมลธรรมกล่าว และว่าท่านเป็นห่วงบริวารที่ร่วมงานกันมา แต่แล้วท่านก็มามรณกรรมเสียก่อน อย่างไรก็ตาม เราไม่ควรโศกเศร้าเสียใจร้องไห้ร้องห่มกัน เพราะไม่มีประโยชน์อันใดแก่ผู้ตาย ถ้าเรานึกถึงท่านต้องรู้จักท่านอย่างถูกต้อง ศึกษาทรรศนะท่านอย่างถูกต้อง รักษาความดีที่ท่านให้ไว้แก่เราอย่าให้สูญหาย เพื่อเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติต่อไป

จากนั้นหลวงบรรณกรโกวิท อดีตผู้ก่อการฯ วัย 86 ปี ซึ่งเป็นเพื่อนใกล้ชิดนายปรีดีคนหนึ่งกล่าวว่า ความดีของท่านรัฐบุรุษมีผู้เห็นมามาก กล่าวได้ไม่ผิดว่าท่านมีส่วนอย่างมากในการนำประชาธิปไตยมาสู่ประเทศไทย ท่านเป็นคนสำคัญในการก่อร่างเสรีไทยที่ช่วยให้ฐานะเราไม่ใช่ประเทศแพ้สงคราม ถ้าไม่มีเสรีไทยไม่รู้ว่าทุกคนจะได้มานั่งหน้าชื่นตาบานอย่างนี้

หรือไม่ ท่านเป็นผู้นำที่ไม่เคยคอร์รัปชั่นโกงกิน ท่านนึกถึงแต่เรื่องชาติบ้านเมืองและประชาชน ท่านไม่มีชีวิตต่างไปจากคนธรรมดาสามัญเลย

พิธีต่อมา เด็กชายฤทธิพัฒน์และเด็กชายฤทธิพงษ์ เทียนดำ หลานชายของนายปรีดีได้มาท่องกลอนที่กล่าวถึงนายปรีดีว่า เป็นคนดีที่เมืองไทยไม่ต้องการ จากนั้นก็เป็นการเปิดเทปคำปราศรัยของนายปรีดีที่มีมาถึงหลานทั้งสองคนดังกล่าว มีข้อความว่า "ตาหวังว่าหลานทั้งสองจะได้สืบทอดคติของตาเพื่อชาติและราษฎรไทยต่อไปภายหน้า ตาขออวยพรให้หลานทั้งสองมีความสุขกายสบายใจ ขอให้ตั้งใจเล่าเรียนและออกแรงงานช่วยคุณพ่อคุณแม่คุณตาคุณยาย อันเป็นสิ่งที่จะช่วยให้หลานเรียนรู้ว่าแรงงานนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความไพบูลย์"

จนกระทั่งเวลาประมาณ 15.45 น. พระสงฆ์สดับปกรณ์ บังสุกุลและอนุโมทนา จากนั้นผู้ร่วมในพิธีการได้ยืนไว้อาลัยให้กับนายปรีดีเป็นเวลา 1 นาทีเป็นอันเสร็จพิธี

นายสุภา ศิริมานนท์ เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวภายหลังเสร็จพิธีถึงเรื่องเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ว่า จะต้องมีสร้างอย่างแน่นอน หากรัฐบาลไม่เป็นผู้ริเริ่มสร้างเอง ราษฎรนี่แหละจะเป็นผู้สร้างกันขึ้นมา เมื่อสร้างเสร็จแล้วขออย่าให้มีการมาป้ายขี้ใส่ก็แล้วกัน นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ ให้สัมภาษณ์ว่า รัฐมนตรีชุดปัจจุบันก็เป็นลูกศิษย์ท่านหลายคน ควรจะริเริ่มทำอะไรเพื่อตอบแทนบุญคุณท่านบ้าง แต่ถ้ารัฐบาลไม่ทำ ลูกศิษย์ลูกหาของนายปรีดีต้องทำอย่างแน่นอน อนุสาวรีย์ควรสร้างที่มหาวิทยาลัยธรรม-ศาสตร์ เพราะท่านเป็นผู้ประศาสน์การ

นายจริย์วัฒน์ สันตะบุตร ซึ่งเดินทางไปร่วมพิธีปลงศพนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม เปิดเผยกับ "มติชน" ภายหลังเดินทางกลับจากพิธีดังกล่าวเมื่อเที่ยงวันที่ 11 พฤษภาคม เกี่ยวกับการนำอัฐิของนายปรีดีกลับเมืองไทยว่า เท่าที่ทราบท่าน

ผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และลูก ๆ หลาน ๆ ของนายปรีดีตกลงกันไว้ว่าจะนำกลับมาก็ต่อเมื่อประชาชนส่วนใหญ่ต้องการ และทุกคนเข้าใจในความบริสุทธิ์ของนายปรีดี

"เพราะนั่นคือสิ่งที่ท่านต่อสู้มาตลอดชีวิต ตั้งแต่เบื้องต้นจนกระทั่งบั้นปลายของชีวิต เพราะฉะนั้นลูกหลานเลยอยากให้เป็นอย่างนั้น" นายจริย์วัฒน์กล่าว

มติชนรายวัน :

วันพฤหัสบดีที่ 12 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

ร่วมรำลึก 83 ปี "ปรีดี" คับคั่ง ร้องกระหึ่มรัฐบาล "ใส่ใจ" !

พิธีคล้ายวันเกิดปรีดี พนมยงค์ วานนี้ กระหึ่มด้วยเสียงสดุดี พระพิมลธรรมเทศน์ฝากคนรุ่นใหม่ศึกษาชีวิตรัฐบุรุษอาวุโส ญาติมิตรยืนยันไม่นำอัฐิกลับไทยตราบใดที่สัจจะยังไม่เกิดขึ้นในเมืองไทย เผยพิธีฌาปนกิจเมื่อ 9 พ.ค. ฟามวันดงและนายกฯ ฝรั่งเศสส่งหรีด–โทรเลขอาลัย นักการเมืองหลายพรรคเริ่มหนุนสร้างอนุสาวรีย์ ชี้รัฐควรตระหนัก

ที่ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุ เวลา 14.00–17.00 น. วันที่ 11 พ.ค. คณะกรรมการโครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" จัดพิธีรำลึกเนื่องในวันคล้ายวันเกิดนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสซึ่งได้มรณกรรมไปแล้ว โดยมีการขายหนังสือประวัติปรีดี พนมยงค์ ฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส เพื่อสมทบโครงการฯ พร้อมทั้งตั้งสมุดเซ็นชื่อในงานดังกล่าว

ผู้ร่วมพิธีรำลึกเนื่องในวันคล้ายวันเกิดนายปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วย หลวงบรรณกรโกวิท นายจรูญ สืบแสง หนึ่งในผู้ก่อการปฏิวัติ 2475 นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ รองหัวหน้าพรรคชาติประชาธิปไตย นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นายเสนีย์ เสาวพงศ์ นายสุวัฒน์ วรดิลก นายอังคาร กัลยาณพงศ์ นายไขแสง สุกใส ฯลฯ ตลอดจนบุคคลอื่น ๆ ที่เคลื่อนไหว 14 ตุลาคม 6 ตุลาคม รวมทั้งลูกศิษย์ของนายปรีดี พนมยงค์

นายสุภา ศิริมานนท์ ประธานคณะกรรมการฯ กล่าวนิมนต์พระพิมลธรรมเทศน์ไว้อาลัยแด่รัฐบุรุษอาวุโส พระพิมลธรรมเทศน์ว่า รู้สึกยินดีที่ได้ใช้สถานที่นี้ต้อนรับดวงวิญญาณรัฐบุรุษอาวุโส เพื่อบำเพ็ญกุศลอุทิศสนองดวงวิญญาณของท่านปรีดี พนมยงค์ เพราะท่านได้พลิกฟื้นแผ่นดินใหม่ให้กับคนไทยได้มีผู้แทนราษฎร

"หากเราจะรักษาคุณงามความดี มีกตัญญูกตเวทิตา ระลึกถึงรัฐบุรุษอาวุโส ต้องศึกษาและรู้จักปรีดี พนมยงค์อย่างถูกต้องก็ร่วมกันรักษาความดีไว้อย่าให้สูญหาย ฉะนั้น ขอให้ศิษยานุศิษย์รวมกันสนใจศึกษาปัจฉิมทานของปรีดีให้ถูกต้องจริงจัง รักษาความดีไว้" พระพิมลธรรมกล่าวในที่สุด

จากนั้นหลวงบรรณกรโกวิท วัย 86 ปี ผู้เข้าร่วมต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยกับนายปรีดี พนมยงค์ตลอดมากล่าวว่า ความดีของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์เป็นที่ยอมรับทั้งสากล มีส่วนร่วมในขบวนการเสรีไทย สร้างประชาธิปไตยสู่ประเทศไทย หากไม่มีขบวนการเสรีไทย ไม่แน่ใจว่าพวกเราคนไทยจะนั่งอยู่เป็นสุขเช่นนี้หรือไม่

หลวงบรรณกรโกวิทกล่าวถึงความหลังอีกว่า คนที่ได้รู้จักท่านปรีดีอย่างแท้จริงแล้วจะยกย่องว่า เป็นพ่อ, เพื่อนที่ดี และไม่เคยมีผลประโยชน์เป็นกรรมการบริษัทการค้าแต่อย่างใด แม้แต่ค่าน้ำมันรถที่ปรีดีได้รับเพื่อสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในฐานะผู้ประศาสน์การ

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ยังบริจาคให้กับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เรียนดีแต่ขาดแคลนทุนทรัพย์

ดร. จริย์วัฒน์ สันตะบุตร ลูกศิษย์นายปรีดี พนมยงค์ซึ่งเดินทางไปร่วมงานพิธีฌาปนกิจศพที่ฝรั่งเศส เล่าบรรยากาศงานว่า ที่สุสานแปร์ลาแชสนั้นเศร้าซึม ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ร่ำไห้และครวญว่า "จะพยายามทำตาม..." ผู้ร่วมพิธีศพต่างปวารณาตัวว่าจะถือตามและเดินรอยตามท่านรัฐบุรุษ

ขณะเดียวกัน นายธัญญา ผลอนันต์ ผู้สื่อข่าวที่เดินทางไปทำข่าวพิธีฌาปนกิจศพ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ รายงานข่าวจากปารีสว่า พิธีเมื่อวันที่ 9 พ.ค. นั้น พระสงฆ์ 11 รูปและชาวไทย ชาวต่างประเทศ 400 คนร่วมพิธีไว้อาลัยและฌาปนกิจรัฐบุรุษอาวุโสของไทยที่สุสานแปร์ ลาแชส ใจกลางกรุงปารีส ผู้ร่วมงานศพครั้งนี้อาทิเช่น นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัวแทนจากสถานเอกอัครราชทูตจีน เวียดนาม และลาว

ในวันนั้นขบวนนำหีบศพคลุมธงชาติไทย พร้อมหรีดทำด้วยกุหลาบสดสีขาว ตรงกลางมีกุหลาบแดง 2 ดอกของท่านผู้หญิงพูนศุขภริยาซึ่งร่วมชีวิตกัน 55 ปี และในชีวิตบั้นปลายพำนักที่ฝรั่งเศสถึง 12 ปี

ตอนหนึ่งนายปีแอร์ มีเลท์ เอกอัครราชทูตฝรั่งเศสกล่าวไว้อาลัยสดุดีผู้วายชนม์ว่า ทุกข์ของท่านเหมือนทุกข์ของเรา เราร้องไห้อาลัยผู้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทย ฝรั่งเศสได้สูญเสียเพื่อนเก่าแก่ที่ดีคนหนึ่ง เราจะเก็บความทรงจำนี้ไว้ ปรีดีจะอยู่ในหัวใจของเราไม่มีวันลืม"

ธัญญา ผลอนันต์ รายงานอีกว่า เมื่อเสร็จพิธีกล่าวไว้อาลัยแล้วผู้ร่วมงานนำดอกไม้จันทน์และธูปเทียนกราบลารัฐบุรุษอาวุโส ท่านปัญญา

นันทภิกขุ (พระราชนันทมุนี) ได้แสดงธรรม หลังจากนั้นพระสงฆ์ไทยสวดบังสุกุลจนบ่ายสามโมงครึ่ง เสร็จพิธี

สำหรับโทรเลขแสดงความเสียใจที่ส่งถึงท่านผู้หญิงพูนศุขและครอบครัวมี พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลฑิฆัมพร พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรี พ.อ. ถนัด คอมันตร์ อดีตรองนายกรัฐมนตรี พลอากาศเอก สิทธิ เศวตศิลา นายมารุต บุนนาค ดร. เสริม วินิจฉัยกุล นายพิชัย รัตตกุล ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ฯลฯ

อนึ่ง ธัญญา ผลอนันต์รายงานว่า นายฟามวันดง นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ส่งโทรเลขแสดงความเสียใจ และนายปีแอร์ โมรัว นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส ส่งหรีดมาร่วมไว้อาลัย และร้านสหกรณ์ธรรมศาสตร์ส่งปฏิทินปี 2526 ซึ่งมีรูปท่านปรีดี พนมยงค์ และคำกลอนอวยพรระลึกถึงท่านแจกเป็นที่ระลึกในงาน

นอกจากนั้นสื่อมวลชนต่างชาติได้ร่วมไว้อาลัยต่อการสูญเสียรัฐบุรุษอาวุโสของไทยเป็นอันมาก อาทิ หนังสือพิมพ์เลอ มองด์ของฝรั่งเศส เฮรัลด์ ทรีบูน และสถานีวิทยุ บี.บี.ซี. ได้รายงานข่าวการเสียชีวิตของท่าน

อนึ่ง พิธีรำลึกเนื่องในวันคล้ายวันเกิดท่านปรีดี พนมยงค์เมื่อวานนี้ที่วัดมหาธาตุนั้น เด็กชายฤทธิพัฒน์และเด็กชายฤทธิพงศ์ เทียนดำ หลานของนายปรีดี พนมยงค์ ท่องคำกลอนที่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่า "พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี พ่อข้านามระบือชื่อปรีดี แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ" จากนั้นมีการเปิดเทปคำพูดปรีดี พนมยงค์ที่กล่าวอวยพรหลานทั้งสอง

หลังจากนั้น นายวิสา คัญทัพ อ่านบทกวีไว้อาลัยรัฐบุรุษอาวุโส และรายการสุดท้ายเป็นพิธียืนไว้อาลัยแด่รัฐบุรุษไทยที่ยากแก่การลืมเลือน

นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ รองหัวหน้าพรรคชาติประชาธิปไตย กล่าวกับผู้สื่อข่าวว่า มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์เป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดของชาติไทย ทำให้หลายคนต้องหลั่งน้ำตา ส่วนการสร้างอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์นั้น รัฐบาลควรจะเป็นผู้นำในเรื่องนี้ และลูกศิษย์ในคณะรัฐบาลควรริเริ่ม นักการเมืองควรร่วมกันรำลึกถึง ทั้งนี้เพราะท่านวางรากฐานประชาธิปไตยสำหรับเมืองไทย นักการเมืองควรถือเป็นตัวอย่างในความสุจริตและความบริสุทธิ์ยุติธรรม

ทางด้านนายเทอดพงษ์ ไชยนันท์ โฆษกพรรคประชาธิปัตย์ กล่าวกับผู้สื่อข่าวถึงเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์ ทางพรรคประชาธิปัตย์ยังไม่มีใครเสนอเรื่องนี้ขึ้นมา หากมีหน่วยงานรัฐบาลเกี่ยวข้องเสนอเรื่องนี้ หรือประกาศอย่างแจ้งชัดว่าสร้างหรือไม่นั้น ทางพรรคจะพิจารณาในทันที เพราะควรจะสร้างหรือสนับสนุนอย่างใดอย่างหนึ่ง

ส่วนกำหนดการนำอัฐิปรีดีกลับเมืองไทยนั้น สมาชิกในครอบครัวปรีดี พนมยงค์กล่าวว่า จะเชิญกลับต่อเมื่อชาวไทยเข้าใจในความคิดของท่าน ต่อเมื่อสัจจะซึ่งเป็นสิ่งอมตะปรากฏขึ้นในเมืองไทยแล้ว

มาตุภูมิรายวัน

วันพฤหัสบดีที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ประมาณหนุนสร้างอนุสาวรีย์ "ปรีดี"

"ประมาณ" สนับสนุนสร้างอนุสาวรีย์ "ปรีดี พนมยงค์" ส.ส. ยื่นญัตติด่วนถึงประธานรัฐสภา ให้ยืนไว้อาลัยแด่รัฐบุรุษอาวุโส ส่วนเจ้าของบริษัทหินอ่อน อุทิศหินอ่อนขนาดมหึมาให้ 1 แท่งเพื่อสร้างเป็นอนุสรณ์แก่ผู้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติเหลือคณานับ

ที่รัฐสภาเมื่อวันที่ 12 พ.ค. นี้ นายเสริมศักดิ์ การุญ ส.ส. จังหวัดระยอง สังกัดพรรคชาติไทย ได้เสนอญัตติด่วนถึงประธานรัฐสภา ขอให้สภาไว้อาลัยแก่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส และอดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 8 ซึ่งมรณกรรมที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม นี้ โดย ส.ส. จังหวัดระยองชี้แจงเหตุผลประกอบว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทำงานที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างยิ่ง เป็นหัวหน้าคณะฝ่ายพลเรือนร่วมกับคณะราษฎร เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 เป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยต่อต้านสงครามญี่ปุ่นจนประเทศไทยเป็นฝ่ายชนะสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับทั้งรัฐบาลไทยและต่างประเทศยอมรับว่าเป็นรัฐบุรุษของโลกคนหนึ่ง จึงสมควรอย่างยิ่งที่รัฐสภาจะแสดงความไว้

ไว้อาลัยในฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเหลือคณานับ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การสังคม ฯลฯ

วันเดียวกัน "มติชน" ได้รับแจ้งจากนายวิเชียร ตั้งพาณิช เจ้าของและผู้จัดการบริษัทคาเธ่ย์หินอ่อน ตั้งอยู่เลขที่ 807/2 ถนนเจริญกรุง ตลาดน้อย ว่า มีความประสงค์ที่จะให้หินอ่อนขนาดใหญ่ 1 แท่งแก่คณะกรรมการจัดงานเกี่ยวกับโครงการ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" เพื่อจะนำไปแกะสลักเป็นอนุสาวรีย์หรืออนุสรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้เกี่ยวกับนายปรีดี นายวิเชียรบอกด้วยอีกว่า หินอ่อนที่จะบริจาคให้นี้สวยงามมาก และสามารถสลักตัวนายปรีดีได้เต็มตัว ซึ่งในเรื่องนี้คณะกรรมการจัดงานดังกล่าวจะได้ประชุมปรึกษาหารือ เพื่อดำเนินการให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้ให้ต่อไป

จากการพบกับพลตรีประมาณ อดิเรกสาร หัวหน้าพรรคชาติไทย กล่าวว่า รู้สึกเสียใจที่ท่านเสียชีวิต แม้ว่าจะไม่เคยรู้จักกันโดยส่วนตัว ส่วนรัฐบาลควรจะมีบทบาทอย่างไรนั้น ตนไม่กล้าที่จะออกความเห็นอะไรลงไป สุดแท้แต่รัฐบาลจะดำเนินการตามความเหมาะสม

ผู้สื่อข่าวถามว่ามีหลายฝ่ายต้องการให้สร้างอนุสาวรีย์ให้นายปรีดี ท่านมีความเห็นอย่างไร พลตรีประมาณกล่าวว่า ความจริงควรที่จะสนับสนุน ควรจะให้เกียรติในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ผู้สื่อข่าวถามว่าใครจะผลักดันเรื่องนี้ เพราะท่านนายกฯ ไม่ค่อยสนใจ พลตรีประมาณกล่าวว่าเป็นเรื่องของท่าน ไม่รู้จะพูดอย่างไร

มติชนรายวัน

วันศุกร์ที่ 13 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

นศ. เข้าพบจารุบุตรวันนี้ เสนอจัด 'รัฐพิธี' ศพปรีดี

ส.ส. ยื่นญัตติด่วนเข้าสภา ให้ ส.ส. ร่วมกันไว้อาลัยแด่ปรีดี พนมยงค์ เป็นเวลา 1 นาที แต่ขาดคนรับรองบรรจุเข้าวาระไม่ได้ ทางด้าน อมธ. เข้าพบประธานรัฐสภาวันนี้ ยื่นข้อเสนอเกี่ยวกับรัฐพิธีศพรัฐบุรุษอาวุโส

ที่รัฐสภาวานนี้ นายเสริมศักดิ์ การุญ ส.ส. ระยอง พรรคชาติไทย ได้เสนอญัตติด่วนเข้าสภา ให้สภาไว้อาลัยแก่นายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์รัชกาลที่ 8 โดยให้เหตุผลว่า นายปรีดีเป็นผู้ทำหน้าที่และคุณประโยชน์ให้กับชาติและประชาชนไทยเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ เคยเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือนในคณะราษฎรเพื่อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 และเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยต่อต้านสงครามญี่ปุ่น จนไทยเป็นฝ่ายชนะในสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับการตอบแทนคุณความดีด้วยการยกย่องจากพระมหากษัตริย์ว่าเป็น "รัฐบุรุษอาวุโส"

"จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่รัฐสภาไทยจะแสดงความเคารพ โดยร่วมกันยืนไว้อาลัยให้ท่านเป็นเวลา 1 นาที"

ผู้สื่อข่าวรายงานว่า ญัตติด่วนของนายเสริมศักดิ์ยังไม่เข้าเกณฑ์ที่จะบรรจุในวาระด่วนได้ เพราะขาดคนรับรอง

ทางด้านร้อยตำรวจเอกเฉลิม อยู่บำรุง ส.ส. กรุงเทพฯ ประชาธิปัตย์กล่าวว่า เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ต้องศึกษารายละเอียดกันก่อนจึงจะพูดได้ ขอดูรายละเอียดอีกครั้งในวันที่ 13 พ.ค. นี้

เย็นวานนี้ (ที่ 12) ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เปิดการประชุมกันที่องค์การนักศึกษาธรรมศาสตร์ หลังจากนั้นนายนิพนธ์ ลือวิเศษ เป็นผู้แถลงในนามสมาพันธ์ฯ ว่า สมาพันธ์ฯ จะเข้าร่วมการประชุมในวันที่ 15 นี้ เพื่อพิจารณาเกี่ยวกับงานเชิดชูเกียรติประวัตินายปรีดี และในวันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันครบรอบ 50 วัน ทางสมาพันธ์ฯ จะร่วมโครงการเชิดชูประชาธิปไตย ที่เน้นหนักเกียรติคุณของนายปรีดี

สำหรับวันนี้ (ที่ 13) ตัวแทนของ อมธ. จะเข้าพบนายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภาในเวลาเที่ยง เพื่อยื่นข้อเสนอเกี่ยวกับการจัดรัฐพิธี ซึ่งทาง อมธ. เป็นผู้ยื่นเรื่องเสนอด้วยตัวเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับทางสมาพันธ์ฯ แต่อย่างใด

มาตุภูมิรายวัน

วันศุกร์ที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

สส. เสนอสภาฯ ให้ไว้อาลัยแก่ "ปรีดี"

นายเสริมศักดิ์ การุญ ส.ส. ระยอง ได้มีญัตติด่วนถึงประธานรัฐสภา ขอให้สภาไว้อาลัยแก่นายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์รัชกาลที่ 8 ว่า

เนื่องจากนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และอดีตนายกรัฐมนตรี ซึ่งเกิดเมื่อ 11 พฤษภาคม 2443 ได้มรณกรรมเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ตามประวัติในทางการศึกษา จบปริญญาเอกทางกฎหมายจากฝรั่งเศส ในด้านการปฏิบัติหน้าที่ ฯพณฯ ปรีดีฯ ได้ทำงานที่เป็นคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศอย่างยิ่ง กล่าวคือ เป็นหัวหน้าคณะฝ่ายพลเรือนร่วมกับคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 เป็นผู้นำขบวนการเสรีไทย ต่อต้านสงครามญี่ปุ่นจนประเทศไทยเป็นฝ่ายชนะสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นผู้

สำเร็จราชการแทนพระองค์รัชกาลที่ 8 และเป็นนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศไทยด้วย ตำแหน่งที่ได้รับครั้งสุดท้ายคือ ได้รับการยกย่องให้ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย

เนื่องจากมีเหตุการณ์อันจำเป็นที่ท่านจะต้องออกจากประเทศไทยไปใช้ชีวิตส่วนตัวในต่างแดนจนมรณกรรมดังกล่าว ประกอบกับทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลต่างประเทศยอมรับว่าท่านเป็นรัฐบุรุษของโลกคนหนึ่ง จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่รัฐสภาไทยจะแสดงความเคารพ โดยร่วมกันยืนไว้อาลัยให้ท่านเป็นเวลา 1 นาที ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองอย่างเหลือคณานับ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา การสังคม และด้านอื่น ๆ

ดาวสยาม

วันที่ 14 พฤษภาคม 2526

บรรยากาศเศร้าซึม
วันฌาปนกิจศพรัฐบุรุษอาวุโส
ณ สุสานแปร์ ลาแชส

โอ้ประชาธิปไตยใครเริ่มก่อ
โอ้ใครหนอกู้สยามยามคับขัน
เอกราชศาลไทยใครป้องกัน
ท่านผู้นั้นคือ "ปรีดี" ผู้มีคุณ

นักเรียนไทยในฝรั่งเศส

ปารีส เช้าวันที่ 2 พ.ค. 2526 ฝนปรอยเม็ดเล็ก ๆ พรูจากท้องฟ้าดำทมึน สายลมพัดหวีดหวิว กิ่งก้านต้นเนเปิลไหวลู่ตามแรงกรรโชก

เพิ่งเริ่มฤดูใบไม้ผลิได้ไม่นานนัก ดอกทิวลิปเบ่งบานสะพรั่ง

ปรอทที่ข้างฝาวัดอุณหภูมิได้ 13°C

รัฐบุรุษอาวุโสของไทยตื่นขึ้นแต่เช้าเพื่อทำกิจวัตรประจำวัน ท่านมักจะตื่นเช้าเสมอเพื่อตระเตรียมงานเขียนที่คั่งค้างไว้

แม้วัยจะร่วงโรยผ่านความร้อน ความหนาวเหน็บ ผ่านความปวดร้าว ผ่านการต่อสู้บนวิถีทางประชาธิปไตยล่วงเลยมา 82 ปี

สายตาจับทอดออกนอกหน้าต่าง มองสิ่งภายนอกที่ดำเนินไปตามกฎเกณฑ์แห่งการดิ้นรนต่อสู้ของชีวิต สถานีวิทยุ B.B.C. รายงานข่าวเหตุการณ์ของโลกและความเป็นไป ชาร้อนควันยังกรุ่นบนโต๊ะทำงาน กระดาษสีขาวกำลังรอการจรดหมึกเพื่อเป็นตัวหนังสือประวัติศาสตร์ จากปณิธานอันแน่วแน่

ท่านผู้หญิงตระเตรียมงานภายในบ้าน

11.00 น. โต๊ะทำงานถูกปลุกด้วยอาการไหวเอน ท่านค่อย ๆ ลุกขึ้นถอดแว่น ขยี้ตา กล่าวถ้อยคำออกมาจับใจความไม่ได้ แล้วกลับทรุดนั่งลงอย่างเดิมด้วยอาการสั่นไหว ท่านผู้หญิงเข้าประคองร่างของสามีที่โต๊ะทำงาน ลูกหลานช่วยกันอุ้มปู่มาห้องนอน ช่วยกันผายปอด ปั๊มหัวใจ ใบหน้าท่านเริ่มมีเลือดฝาดดีขึ้น หายใจเป็นห้วง ๆ แพทย์และพยาบาลได้ช่วยเหลือเต็มความ

สามารถ แต่ในที่สุดท่านก็หาได้หลีกหนีกฎธรรมชาติไปได้ไม่ ท่านจากเราไปด้วยอาการสงบนับแต่วินาทีนั้น

ท่านปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรี ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย ท่านได้จากโลกนี้ไป ท่ามกลางความโศกเศร้าอาลัยของภรรยาคู่ชีวิต ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เหลือไว้แต่ผลงานอันเป็นสัจจะ อมตะ

13.00 น. บ่ายวันที่ 9 พ.ค. 2526 ณ สุสาน Pere Lachaise เป็นสุสานสาธารณะ ทุกศาสนาสามารถประกอบพิธีได้ในสุสานนี้

ด้านหน้าวิหารที่จะประกอบพิธีนั้น บรรดาญาติอันประกอบด้วยท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ลูกชาย ลูกสาว ลูกสะใภ้ และหลานปู่หลานตาต่างยืนเข้าแถวถือรูป พวงหรีด พานดอกไม้จันทน์ ธูปเทียน ดูเป็นระเบียบเพื่อรอเวลาทำพิธีต่อไป

พวงหรีดเคารพศพส่งมาจากกลุ่มสมาคมนักเรียนไทยในกรุงปารีส, เยอรมันและอังกฤษ จากรัฐบาลฝรั่งเศส แขกที่มาร่วมพิธีมีเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส, ทูตจีน, ตัวแทนของรัฐบาลฝรั่งเศสและคนไทยนักเรียนไทยในฝรั่งเศส, ชาวฝรั่งเศสที่สนิทกับครอบครัวพนมยงค์

13.30 น. บรรดาแขกเริ่มทยอยเข้าไปในวิหาร ญาติบางส่วนได้เข้ามานั่งรอในวิหารแล้วเต็มที่นั่ง ที่เหลือยืนเรียงรายอยู่โดยรอบ นับผู้ร่วมงานได้ 300 กว่าคน

สภาพในวิหารนี้ ความกว้างนั้นเปรียบได้เท่ากับภายในของวัดเบญจมบพิตรของไทยเรา ความยาวจะได้ประมาณ 3 ใน 4 เท่านั้น รูปทรงนั้นเป็นรูปทรงยุโรป มีเวทียกสูงขึ้นคล้ายโรงละคร ผนังข้างในสุดจะเป็นเตาเผา

ที่น่าปลื้มใจคือ มีพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงของไทยคือ ท่านปัญญานันทภิกขุ แห่งวัดชลประทานรังสฤษดิ์ ได้มาในพิธีนี้พร้อมด้วยพระ

สงฆ์อีก 10 รูปเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา ทราบว่าท่านปัญญาฯ นั้นได้มาทอดผ้าป่า ณ วัดไทยในกรุงลอนดอน พอทราบข่าวเลยเดินทางมาในงานนี้ พร้อมด้วยพระสงฆ์จากวัดไทยในลอนดอน พระสงฆ์ 3 รูปได้เดินทางมาล่วงหน้าแล้วเพื่อสวดพระอภิธรรมศพวันอาทิตย์ที่ 8 พ.ค.

ภิกษุทั้ง 11 รูปนั่งอยู่ในทางด้านขวาของวิหารด้วยอาการสำรวมเพื่อรอพิธีทางศาสนา

ตรงกลางเวทีนั้นเด่นด้วยหีบศพของท่านปรีดี คลุมด้วยธงไตรรงค์ มีดอกไม้จันทน์ ธูปเทียนทำเป็นช่อเล็ก ๆ วางอยู่บนผืนธงชาติอีกที ข้างซ้ายของหีบศพเป็นโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป ตามขั้นบันไดประดับไว้ด้วยเครื่องอิสริยาภรณ์ขั้นสูงสุดแห่งประเทศฝรั่งเศส, หรีดเคารพศพของรัฐบาลฝรั่งเศส, ตัวแทนนักศึกษา มธ. ในกรุงปารีส, สมาคมนักศึกษาวิชากฎหมายในฝรั่งเศส และบรรดาชาวฝรั่งเศส รวมนับได้ 7 หรีด

ไม่มีหรีดเคารพศพจากรัฐบาลไทย

หีบศพที่ตั้งตระหง่านอยู่บนเวทีนั้น หาได้เป็นหีบทอง มีลวดลายวิจิตรแบบโลงของไทยไม่ หากแต่เป็นโลงไม้ธรรมดา ซึ่งเป็นโลงแบบที่ทางคริสต์จักรเขาใช้กัน มีรูปร่างเป็นรูป 6 เหลี่ยม ด้านบนกว้าง ด้านล่างเรียว ศพจะหันหัวไปทางด้านกว้าง ด้านบนฝาโลงพิมพ์เป็นตัวทองเหลืองสลักชื่อท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นภาษาฝรั่งเศสไว้ด้วย

14.15 น. เริ่มพิธีบังสุกุล ไม่มีการสวดใด ๆ ทั้งสิ้น เริ่มด้วยท่านปัญญานันทภิกขุทอดผ้ามหาบังสุกุล ตามด้วยพระสงฆ์อีก 10 รูป ทยอยกันขึ้นไปชักผ้าบังสุกุล

หลังจากนั้นท่านปัญญาฯ ได้เทศน์เป็นคติเตือนใจถึงคุณความดีของท่านปรีดีแก่บรรดาญาติมิตรและแขกเหรื่อเป็นเวลา 20 นาที ผู้เขียนพอจะถ่ายทอดได้บางส่วน "ในขณะนี้พวกเรามาประชุมกันเพื่อชำระร่างกายของบุคคลผู้นี้ ซึ่งได้เกิดมาได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง ขณะนี้ชีวิตท่านได้สิ้นสุดแล้วตามธรรมชาติ ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่าชีวิตมีการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดแล้วต้องมีการแตกดับ ดังนั้นจงทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมให้มากที่สุด ท่านปรีดีท่านไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ แม้ตัวจะตายไป แต่คุณงามความดีนั้นจะยังคงอยู่ต่อไป ไม่มีใครจะลบเลือนได้"

"83 ปีท่านได้ใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้ ขณะเมื่อมีชีวิตในเมืองไทยนั้นได้ร่วมกันต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย เพื่อให้ชาติไทยได้เจริญรุดหน้าทัดเทียมกับประเทศที่ศิวิไลซ์ทั่วไป"

"แต่หลังจากนั้น เหตุการณ์กลับแปรเปลี่ยนไปด้วยผลทางการเมือง เพราะท่านเป็นคนทำความดี ซื่อสัตย์ และใจบริสุทธิ์เกินไป จนไม่วายที่จะเกิดการริษยากันระหว่างกลุ่มบุคคลที่ไม่อยากให้อีกคนหนึ่งก้าวหน้าได้ดิบได้ดีหรือเกินไปกว่าตัว มีการทำลายกัน"

"จนท่านทานต่อการกดดันบีบรัดไม่ได้ จำต้องระหกระเหินจากแผ่นดินแม่ ต้องไปใช้ชีวิตอยู่ต่างแดน จวบจนกระทั่งสิ้นชีวิต แม้แต่ปฐพีสยามท่านก็ไม่ได้มีโอกาสได้สัมผัส จะขอเพียงเศษธุลีกลบหุ้มร่างกายเมื่อชีวิตหาไม่นั้นก็เป็นสิ่งแสนเข็ญนัก"

"กิเลสเป็นพิษเป็นภัยต่อความก้าวหน้าของสังคม เราควรทำลายกิเลส คือสิ่งชั่วร้ายภายในร่างกายที่จะเกิดขึ้น"

"ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ทำธุระทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมตามความรู้ความสามารถของท่าน อีกไม่นานพวกเราทั้งหลายจะได้ช่วยกันชำระร่างกายอันเป็นส่วนที่เหลือในโลกมนุษย์ให้ท่านโดยพร้อมกัน"

หลังจากนั้น ตัวแทนของรัฐบาลฝรั่งเศสได้ขึ้นมากล่าวคำสดุดีเป็นใจความสั้น ๆ ราว 5 นาที

15.30 น. เริ่มประชุมเพลิง แขกผู้มีเกียรติต่างทยอยขึ้นไปคารวะศพพร้อมดอกไม้ธูปเทียนอย่างมีระเบียบ หลานปู่คนเล็กร่ำไห้ตลอดเวลา เมื่อขึ้นไปกราบศพและระหว่างทำพิธี เป็นการอาลัยอาวรณ์ครั้งสุดท้าย ก่อนที่ร่างสงบนิ่งของรัฐบุรุษจะได้รับการชำระล้างตามประเพณีไทย ซึ่งจะคงเหลือไว้แต่เถ้าถ่านแห่งร่างกายที่ต่อสู้มายาวนานนับ 83 ปี

ผู้มีเกียรติท่านสุดท้ายได้ลงจากเวทีแล้ว บรรดาญาติสนิททั้งหมดที่เดินทางมาในงาน ประกอบด้วยท่านผู้หญิงพูนศุขและลูกหลาน ได้เชิญหีบศพจากเวทีเพื่อนำไปทำพิธีเผา โดยเชิญลงไปฌาปนกิจทางด้านหลังของวิหารซึ่งเป็นห้องโดยเฉพาะคล้ายกับเมรุของไทยเรา

กลุ่มควันลอยขึ้นบาง ๆ เป็นกลุ่ม ๆ สู่ท้องฟ้า สายลมพริ้วพัดพาควันลอยลับขึ้นบนหมู่เมฆครึ้มทมึน ละอองฝนโปรยปรายลงมาทั่ว ประหนึ่งน้ำอบทิพย์จากสรวงสวรรค์ประทานเพื่อรับวิญญาณอันบริสุทธิ์

ทะเลน้ำตาทะลักออกมาจากความรู้สึกของญาติ ลูกศิษย์ เสียงร่ำไห้ ระคนกับใบหน้าซึ่งหมองเศร้าด้วยแววแห่งอาลัย

ช่างภาพ Video ควักผ้าเช็ดหน้าซับน้ำตาตัวเอง อีกทั้งพยายามสะกดความรู้สึก แต่มิวายจะได้ยินเสียงสะอื้นของเขา

หลับให้สบายเถิด ท่านปรีดี ผลงานของท่าน คุณความดีของท่านเริ่มปรากฏออกมาทุกขณะ ต่อสายตาของชาวไทยและชาวโลก ชื่อเสียง เกียรติคุณของท่านจะขจรไกล และสถิตอยู่ชั่วกาลนานในแผ่นดินไทย

ประวัติศาสตร์ของไทยหน้าหนึ่งต้องบันทึกไว้ให้แก่อนุชนรุ่นนี้และรุ่นหลัง เพื่อจะได้ศึกษาเพื่อจะได้สำนึกเสมอว่า "นี่หรือคือผลตอบแทนของผู้ที่ต่อสู้เพื่อคนส่วนใหญ่ เพื่อประชาธิปไตย"

แก้ว บางเขน

มติชนรายวัน

วันเสาร์ที่ 14 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

ไปวัด "พนมยงค์"
เยี่ยมถิ่นเกิดปรีดี

"เวลาอาตมาเข้ากรุงเทพฯ พอบอกว่าอยู่ที่วัดพนมยงค์ คนชอบร้องว่า อ้อ...วัดปรีดี พนมยงค์น่ะเอง จริง ๆ ไม่ใช่หรอก วัดพนมยงค์เป็นวัดเก่าแก่มานมนานแล้ว ทางปรีดีเขามาเอาชื่อวัดไปเป็นชื่อนามสกุลอีกทีหนึ่งต่างหาก" พระเกษม อติเมโธ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เล่าให้ฟัง

ช่วยเหลือ เมื่อครั้นจะตั้งนามสกุลจึงนำเรื่องไปปรึกษาท่านเจ้าคุณวิมลมังคลาศรีอยุธยา บริเวณหน้าวัดเป็นคลองเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา และได้กลายมาเป็นความสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่เกี่ยวพันกับบุคคลในประวัติศาสตร์ก็คือ ริมฝั่งตรงข้ามวัดพนมยงค์เป็นที่ตั้งเรือนแพบ้านเดิมของปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทยนั่นเอง

ย้อนอดีตครั้งกรุงเก่า

"วัดพนมยงค์เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระเทียนราชา" พระอธิการเอื้อ สุณฑริโก เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เล่าว่า "สมัยพระไชยราชาธิราช กษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพขึ้นไปตีเมืองศรีสัตนาคนหุต และได้นำนางแก้วแจ่มฟ้า ธิดาเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตมาเป็นมเหสี มีโอรสด้วยกันหนึ่งพระองค์คือพระแก้วฟ้า

นางแก้วแจ่มฟ้าเมื่อคลอดโอรสได้เพียง 7 วันก็สิ้นพระชนม์ ทางเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตได้ส่งพระนม นามว่า มะยงค์มาดูแลพระแก้วฟ้าต่างพระเนตรพระกรรณ

เมื่อพระแก้วฟ้าอายุ 11 ปี พระไชยราชาธิราชสิ้นพระชนม์ บรรดามุขอำมาตย์ทั้งหลายก็ยกพระแก้วฟ้าขึ้นครองราชย์ มีพระเทียนราชา อนุชาพระไชยราชาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการ และนางศรีสุดาจันทร์มเหสีพระไชยราชาธิราชเป็นพระเจ้าแม่อยู่หัว นางศรีสุดาจันทร์นั้นเป็นชู้กับขุนวรวงศา เมื่อพระแก้วฟ้าครองราชย์ได้ระยะหนึ่งก็ถูกนางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาลอบวางยาพิษสิ้นพระชนม์

หลังจากนั้นนางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาก็ร่วมกันกลั่นแกล้งบรรดาข้าราชการที่เป็นฝ่ายพระแก้วฟ้าและพระเทียนราชา จนพระเทียนราชาทนไม่ได้ หนีไปบวชอยู่ที่วัดราชประดิษฐาน บ้านเมืองจึงเริ่มระส่ำระสาย

ขุนพิเรนทรเทพจึงคิดวางแผนลอบฆ่านางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศา โดยบอกแก่นางศรีสุดาจันทร์ว่า ขณะนี้ทางเมืองเชียงใหม่แจ้งมาว่าพบช้างเผือก ขอให้นางศรีสุดาจันทร์และขุนวรวงศาเสด็จไปคล้องช้าง เมื่อทั้งสองออกนอกเมืองก็ถูกขุนพิเรนทรเทพลอบฆ่า แล้วนำหัวไปเสียบประจานที่วัดแร้ง หลังจากนั้นก็อัญเชิญพระเทียนราชาขึ้นครองราชย์ สถาปนาเป็นพระมหาจักรพรรดิ

พระมหาจักรพรรดิทรงปูนบำเหน็จรางวัลให้แก่ข้าราชการที่จงรักภักดี รวมทั้งนางมะยงค์ พระนมพระแก้วฟ้าซึ่งถูกขังไว้ที่กรุสนมขณะที่นางศรีสุดาจันทร์เรืองอำนาจ นางมะยงค์หรือเจ้าจอมมะยงค์ขอร้องให้พระมหาจักรพรรดิทรงสร้างวัดให้แก่ตนให้อยู่คู่กับวัดแก้วฟ้า ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังการสิ้นพระชนม์เนื่องมาจากเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุตทรงฝันเห็นพระแก้วฟ้ามาขอร้องให้หาที่อยู่ให้แก่ตน ทางอยุธยาจึงสร้างวัดแก้วฟ้าน้อยให้

วัดที่สร้างให้แก่นางมะยงค์นั้น ทรงพระราชทานนามว่า "วัดพระนมมะยงค์" ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียกรุง วัดนี้ถูกเผาไปด้วย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้บูรณะขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง และชื่อได้เพี้ยนเป็น "วัดพนมยงค์" ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

ต้นตระกูล–ถิ่นกำเนิดพนมยงค์

ต้นตระกูลฝ่ายบิดาท่านปรีดีเป็นชาวนา เชื้อชาติจีน สกุลแซ่ตั้ง มีพี่น้องร่วมบิดาของท่าน 8 คน ชื่อ ฮวด, ชุ้น, แฟง, ง้วย, ใช้, ฮ้อ, เสียง และบุญช่วย

ส่วนต้นตระกูลฝ่ายมารดานั้นเป็นพ่อค้าวาณิช ต่อมานายเสียงได้นางลูกจันทน์เป็นภรรยา ท่านปรีดีมีพี่น้องทั้งหมด 8 คน คือ เก็บ กนิษฐเสน, ปรีดี พนมยงค์, หลุยส์ พนมยงค์, ชวนชื่น นิติทัณฑ์ประกาศ, หลวงอรรถกิติกำจร (กลึง พนมยงค์), น้อม ตามสกุล, เนื่อง ลิมปะนันท์ และถนอม พนมยงค์

บ้านเดิมนั้นเป็นเรือนแพ ปลูกอยู่ในคลองเมืองหน้าวัดพนมยงค์ซึ่งกว้างกว่าสภาพปัจจุบันมาก ครั้นต่อมาที่ดินข้างคลองเกิดทลายลงเรื่อย ๆ จนตื้นเขินและแคบเข้า จึงรื้อเรือนแพขึ้นสร้างในที่ดินฝั่งตรงข้ามหน้าวัดนั้น โดยมีบ้านน้องชายคือนายหลุย และบ้านญาติพี่น้องคนอื่น ๆ รายรอบบริเวณเดียวกันอีก 3–4 หลัง

"ปัจจุบันบ้านของท่านถูกรื้อไปสร้างรวมอยู่กับบ้านหลานชาย" เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เล่าว่า "เมื่อ 2 ปีที่แล้วมหาวิทยาลัยในกรุงปารีสได้ส่งสถาปนิกชาวฝรั่งเศส 2 คนมาสเก็ตซ์ภาพบ้านเดิมของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโสของโลก แต่ต้องพบกับความผิดหวัง สถาปนิกเหล่านั้นจึงต้องเสาะหาบ้านที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันทดแทน"

สัมพันธ์แน่นแฟ้น

ด้วยเหตุที่มีบ้านพำนักอาศัยอยู่ใกล้วัดพนมยงค์เช่นนั้น ความผูกพันจึงก่อสายใยอย่างแนบแน่นมาเนิ่นนาน เมื่อถึงรุ่นบิดาคือนายเสียงและนายใช้ สองพี่น้องมักจะมาทำบุญที่วัดเป็นประจำ เมื่อทางวัดมีงานอะไรก็คอยช่วยเหลือ เมื่อครั้นจะตั้งนามสกุลจึงนำเรื่องไปปรึกษาท่านเจ้าคุณวิมลมังคลาจารย์ เจ้าอาวาสวัดศาลาปูน อ. กรุงเก่า ขณะนั้นขอให้ท่านตั้งนามสกุลให้

พระอธิการเอื้อกล่าวว่า "เขาก็คงพูดกันทำนองว่า ก็เมื่อเอ็งจะตั้งนามสกุลจะไปตั้งชื่ออื่นทำไม เอาชื่อวัดนั่นแหละเป็นชื่อสกุล"

จวบจนทุกวันนี้บรรดาพี่น้องและท่านปรีดีในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่มักจะบริจาคเงินเป็นจำนวนหลายหมื่นบาทเป็นประจำทุกปี นอกจากนั้นท่านปรีดียังได้ก่อตั้งมูลนิธิลูกจันทน์ พนมยงค์ เพื่อช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกให้แก่วัดก่อนที่ท่านจะเดินทางไปจากประเทศไทย โดยซื้อที่นาเป็นจำนวน 42 ไร่ มอบให้เป็นสมบัติของมูลนิธิ ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ทางมูลนิธิได้นำที่นาเหล่านี้ไปให้ชาวบ้านเช่าต่อ โดยคิดค่าเช่าจากความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิต ปีใดผลิตผลอุดมสมบูรณ์ก็คิดไร่ละแปดพันบาท ปีไหนผลผลิตต่ำก็คิดไร่ละพันกว่าบาท

ศาลาการเปรียญของวัดในปัจจุบันเป็นผลผลิตเนื่องมาจากเงินมูลนิธิลูกจันทน์ พนมยงค์ที่บริจาคให้เป็นจำนวนสี่แสนหกหมื่นบาทจากราคาการก่อสร้าง 2 ล้านบาท

ในบริเวณรอบวัดได้ปรากฏสาธารณสมบัติที่มีชื่อสกุลพนมยงค์ ไม่ว่าจะเป็น ศาลาชายน้ำ "เสียง พนมยงค์" สะพานไม้ข้ามคลองเมือง "เสียง พนมยงค์" และ ถนน "ลูกจันทน์ พนมยงค์" ที่เชื่อมสะพานเสียง พนมยงค์" สู่ถนนใหญ่ นี่คือสิ่งยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลและวัดพนมยงค์

ดังนั้นที่วัดนี้จึงปรากฏฮวงซุ้ยของนายหลุย พนมยงค์ น้องชาย และเจดีย์สีขาวใหญ่ที่บรรจุอัฐิของบิดา มารดา และป้าของท่านปรีดี รวมทั้งนายปาล พนมยงค์ บุตรชายในบริเวณโบสถ์เก่า

เวลา 20.00 น. วันที่ 9 พ.ค. ที่ผ่านมา ทางวัดได้จัดการสวดมาติกาบังสุกุลซึ่งตรงกับเวลา 16.00 น. ณ กรุงปารีส ขณะที่มีการจัดงานฌาปนกิจศพท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสแห่งประเทศไทยด้วย

เกียรติคุณครั้งแรก

นายวุฒิ สิงห์โตขำ ชาวเมืองอยุธยาซึ่งอาศัยอยู่ที่บ้านเลขที่ ต. 28 สามแยกไปอ่างทอง หน้าโรงเรียนประตูชัย และเป็นผู้หนึ่งที่ศรัทธาและเลื่อมใสท่านปรีดี พนมยงค์ เล่าให้ฟังด้วยความชื่นชมว่า ในสมัยที่ท่านปรีดีอายุได้ 19 ปี หลังจากสอบเนติบัณฑิตได้ใหม่ ๆ ได้เกิดคดีหนึ่งคือ มีเรือเอี้ยมจุ๊นของพ่อค้าชาวจีนจากเมืองนครศรีธรรมราช (พ่อค้าชื่อนายลิ้มซุ่นหง่วน–ผู้เขียน) ขนสินค้ามาขายที่กรุงเทพฯ ขณะที่เดินทางมาถึงจังหวัดสมุทรปราการได้เกิดพายุ กัปตันเรือไม่สามารถบังคับเรือได้ เรือจึงไปชนพลับพลาที่ประทับที่ปลูกอยู่ริมน้ำได้รับความเสียหาย ทางรัฐบาลได้ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากพ่อค้าเจ้าของเรือ ในขณะนั้นไม่มีใครยอมรับว่าความคดีให้พ่อค้าชาวจีนผู้นั้น

หลวงประดิษฐ์เมื่อทราบเรื่องจึงตัดสินใจว่าความให้ แต่เนื่องจากท่านอายุยังน้อย ทางสภาเนติฯ ไม่รับรองให้ว่าความ ท่านจึงขออนุญาตจากคณะกรรมการตุลาการให้ทดสอบความรู้ ภายหลังการทดสอบท่านได้รับอนุญาตให้ว่าความได้

ท่านปรีดีว่าความคดีนี้ชนะ โดยอ้างถึงกฎหมายในสมัยพระเอกาทศรถที่กล่าวถึงเรื่อง ภัยนอกอำนาจ "กฎหมายฉบับนี้ปรากฏอยู่ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ คุณไปหาดูได้เลย" นายวุฒิกล่าว

ในสมัยพระเอกาทศรถนั้น ได้มีเรือของชาวต่างประเทศขับไปชนเกาะ และได้ฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากรัฐบาลไทย โดยกล่าวหาว่าไม่นำร่องให้แก่เขา แต่ทางพระเอกาทศรถไม่ยอมชดใช้ค่าเสียหายให้ อ้างว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องของ "ภัยนอกอำนาจ" เป็นเหตุสุดวิสัย ในกรณีคดีของพ่อค้าชาวจีนผู้นั้นก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องของภัยนอกอำนาจที่อยู่เหนือวิสัยจะป้องกัน

เป็นการว่าความคดีครั้งแรกของท่าน และเป็นคดีที่สร้างชื่อเสียงให้กับท่านเป็นอย่างมาก

ก่อนที่จะลาจากกัน พระอธิการเอื้อเจ้าอาวาสกล่าวว่า "ช่วงเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านมักเขียนจดหมายมาถามข่าวคราวเรื่องราวของวัดอยู่เสมอ วันเกิดของท่านทุกปีท่านก็บริจาคเงินให้แก่วัดเป็นประจำ เวลามีใครไปหาท่านก็มักจะฝากฝังให้ช่วยดูแลวัดพนมยงค์ด้วย"

มติชนรายวัน
วันอาทิตย์ที่ 15 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

อนุสาวรีย์ "ปรีดี"
รู้ผลจันทร์นี้

เลขาฯ นายกฯ เผย จะให้คำตอบเรื่องจัดงานศพและสร้างอนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ วันจันทร์นี้

พลโทจันทรคุปต์ สิริสุทธิ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวกรณีที่นักศึกษาได้ยื่นหนังสือถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เรียกร้องให้สร้างอนุสาวรีย์นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส และให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพจัดพิธีศพว่า ได้ส่งหนังสือถึงมือนายกรัฐมนตรีเมื่อวันพฤหัสฯ ที่ 12 พฤษภาคมที่ผ่านมานี้ และคาดว่านายกรัฐมนตรีจะให้คำตอบเรื่องนี้ได้ในวันจันทร์ที่ 16 พฤษภาคม ยังไม่ทราบว่าคำตอบจะออกมาอย่างไร หลังจากนั้นตนจะแจ้งให้กับนักศึกษาทราบ

พลโทจันทรคุปต์กล่าวว่า ในความเห็นส่วนตัวแล้วเห็นว่า นายปรีดีเป็นผู้ทำคุณประโยชน์ให้ประเทศชาติในทางบวกมากกว่า แม้ว่าจะมีเรื่องทางลบด้วยก็ตาม "บุคคลสำคัญอื่น ๆ รัฐบาลก็ยังไม่เคยสร้างอนุสาวรีย์ให้ส่วนมากที่สร้าง ๆ ก็เป็นเรื่องที่หน่วยงานนั้น ๆ ทำกันเอง"

ผู้สื่อข่าวว่านายปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโสของประเทศ ควรจะสร้างอนุสาวรีย์ให้หรือไม่ เลขาธิการนายกรัฐมนตรีกล่าวว่า เรื่องนี้แล้วแต่นายกรัฐมนตรี ซึ่งไม่รู้ว่านายกรัฐมนตรีจะตัดสินใจอย่างไร

มติชนรายวัน

วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ครั้งสุดท้ายของ ปรีดี พนมยงค์ ที่ กรุงปารีส

ปารีส 9 พ.ค. 26 พระสงฆ์ 11 รูป และชาวไทยกับชาวต่างประเทศประมาณ 400 คน ร่วมพิธีไว้อาลัยและฌาปนกิจรัฐบุรุษอาวุโสของไทย ณ สุสาน "แปร์ ลาแชส" ใจกลางกรุงปารีส

ผู้เข้าร่วมพิธีศพส่วนหนึ่งเป็นชาวไทยในฝรั่งเศส และมีผู้ไปจากประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ในยุโรป นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีสพร้อมกับตัวแทนจากสถานเอกอัครราชทูตจีน เวียดนาม ลาว รวมทั้ง ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตัวแทนจากมหาวิทยาลัย เป็นส่วนหนึ่งของผู้มีเกียรติที่มาร่วมพิธี

พิธีจัดแบบเรียบง่ายแต่มีความหมายและทรงคุณค่าต่อครอบครัว "พนมยงค์" แม้การจัดพิธีฌาปนกิจหลังจากที่อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระ

องค์ได้มรณกรรมไปเพียง 1 สัปดาห์เต็ม แต่ปรากฏว่าบรรดาญาติมิตรและศิษย์ที่เคารพท่านต่างพากันไปร่วมไว้อาลัยจากทั่วโลกเป็นจำนวนมาก

ขบวนนำหีบศพที่คลุมด้วยธงชาติไทย พร้อมหรีดทำด้วยกุหลาบสดสีขาว ตรงกลางมีกุหลาบแดง 2 ดอกของท่านผู้หญิงพูนศุข ภรรยาคู่ทุกข์คู่ยากที่ร่วมชีวิตกันมา 55 ปี จากบ้านพักอองโตนี ชานกรุงปารีส ซึ่งเป็นสถานที่ที่อดีตนายกรัฐมนตรีใช้ชีวิตบั้นปลายของท่านตลอด 12 ปีที่พำนักในฝรั่งเศส มาถึงฌาปนสถานเมื่อเวลาบ่าย 2 โมง หลังจาก "ท่านปัญญานันทภิกขุ" กล่าวไว้อาลัยแล้ว ก็เชิญผู้ร่วมพิธียืนไว้อาลัย

นายปิแอร์ มีเลท์ เอกอัครราชทูต (ตำแหน่งถาวร) ฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้อาลัยสดุดีผู้วายชนม์ว่า ได้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทย และประสานความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ความว่า

"ในนามของฝรั่งเศสและเพื่อนฝรั่งเศส ขอเรียนกับท่านผู้หญิงฯ ว่า ความทุกข์โศกของท่านก็คือความทุกข์ของเราด้วย วันนี้เราร้องไห้อาลัยผู้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทยท่านหนึ่ง ท่านเป็นบุคคลที่มีศักดิ์ศรีที่สุดคนหนึ่งของประเทศไทย ครั้งนี้ฝรั่งเศสได้สูญเสียเพื่อนเก่าแก่และเพื่อนที่ดีไป เราจะไม่ให้ท่านสูญหายไปจากความทรงจำและหัวใจของเรา ตลอดระยะเวลายาวนานที่ข้าพเจ้าได้รู้จักท่านผู้นี้ ท่านไม่เคยละความพยายามที่จะเสริมสร้างมิตรภาพระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม"

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฯพณฯ ปรีดี ได้ลงนามในการแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และต่อมารัฐบาลฝรั่งเศสได้มอบเครื่องอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของประเทศ "กรองด์ ครัวซ์ เดอ ลา เล-ชียอง ดอนเนอร์" ซึ่งได้รับการใส่กรอบตั้งไว้เหนือร่างของท่านในที่นั้นด้วย

นายมีเลท์กล่าวต่อไปอีกว่า...

"เมื่อ 40 กว่าปีที่แล้วมา ปรีดี พนมยงค์เป็นนักศึกษาที่ปราดเปรื่องจากมหาวิทยาลัยฝรั่งเศสของเรา ซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วกลับไปบ้านเกิด ร่วมกับคณะของท่านช่วยกันสร้างสรรค์รากฐานที่เข้มแข็งของประเทศไทยยุคใหม่ ข้าพเจ้าทราบดีว่าไม่มีถ้อยคำบรรยายความรู้สึกใด ๆ แต่เราคนฝรั่งเศสต้องการที่จะกล่าวลาเป็นครั้งสุดท้าย แต่อันที่จริงไม่ใช่ครั้งสุดท้าย ...ความเศร้าโศกของเราใหญ่หลวงนัก ขอให้เชื่อเถิดว่า ปรีดี พนมยงค์ อยู่ในหัวใจของเราและเราจะไม่มีวันลืมปรีดี พนมยงค์เลย"

เสร็จพิธีกล่าวไว้อาลัยแล้ว ผู้ร่วมงานต่างทยอยพากันนำดอกไม้จันทน์และธูปเทียนขึ้นไปกราบลารัฐบุรุษอาวุโส–ผู้นำเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นครั้งสุดท้าย ขณะที่เจ้าหน้าที่และญาติ ๆ นำศพไปฌาปนกิจนั้น ท่านปัญญานันทภิกขุก็แสดงธรรม หลังจากนั้นพระสงฆ์ไทยสวดบังสุกุลประมาณ 3 โมงครึ่งจึงเสร็จพิธี

หนังสือพิมพ์เลอมองด์ หนังสือพิมพ์เฮรัลด์ ทรีบูน ตลอดทั้งสถานีวิทยุ บี.บี.ซี. ต่างร่วมกันเสนอข่าวมรณกรรมและสดุดีรัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์

สำหรับคนไทยในประเทศที่มีโทรเลขแสดงความเสียใจไปยังท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์และครอบครัวมี พล.ต. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลฑิฆัมพร พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ พ.อ. ถนัด คอมันตร์ พล.อ.อ. สิทธิ เศวตศิลา นายมารุต บุนนาค ดร. เสริม วินิจฉัยกุล น.อ. ทินกร พันธ์กระวี นายพิชัย รัตตกุล ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ คุณหญิงอำภาศรี บุณยเกตุ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ และ อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พร้อมด้วยประชาชนไทยไม่น้อยกว่า

ครึ่งประเทศ ที่แสดงความเสียใจและเสียดายท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

แม้ตัวผู้เขียนนี่ก็เช่นกัน...

จอมพล ไวทยานนท์

บ้านเมือง

16 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ประชุมตั้งกรรมการ
“รำลึกรัฐบุรุษอาวุโส”

ประชาชนหลายกลุ่มประชุมตั้งคณะกรรมการเตรียมโครงการรำลึกถึงรัฐบุรุษอาวุโส “ปรีดี พนมยงค์”

เมื่อเวลา 10.00–12.00 น. วันที่ 15 พฤษภาคมนี้ ที่ห้องประชุมสภานักศึกษา องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการประชุมของประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ประมาณ 30 คน ที่ประชุมมีมติตั้ง “คณะกรรมการเตรียมงานโครงการรำลึกรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์” มีนายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์ เป็นประธาน นายสุภา ศิริมานนท์ นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ นายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อมธ.) เป็นรองประธาน นายแคล้ว นรปติ นายสืบแสง พรหมบุญ ฯลฯ ร่วมเป็นกรรมการ

คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นจะเป็นผู้จัดงานที่ระลึกแก่นายปรีดี พนมยงค์ ครบรอบการเสียชีวิต 50 วัน และ 100 วัน รวมทั้งเตรียมการประชุมใหญ่เรื่อง สร้างอนุสาวรีย์และการตั้งมูลนิธิในวันที่ 27 มิถุนายน ซึ่งจะมีการเชิญผู้มีเกียรติอื่น ๆ เช่น นายประกอบ หุตะสิงห์ องคมนตรี นายจารุบุตร เรือง สุวรรณ ประธานรัฐสภา นายบุญชู โรจนเสถียร ฯลฯ เข้าร่วมประชุม

นายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายก อมธ. เปิดเผยว่า การสร้างอนุสาวรีย์นั้น ต้องรอคำตอบจากรัฐบาลในวันที่ 16 นี้ ถ้ารัฐบาลตกลงสร้างเราก็จะดำเนินการเผยแพร่ประวัติชีวิตของท่านและเปิดรับบริจาคเพื่อรวบรวมเงินให้แก่มูลนิธิ แต่ถ้ารัฐบาลไม่สร้าง ประชาชนก็จะรวบรวมเงินเพื่อสร้างอนุสาวรีย์กันเอง โดยจะมีการประชุมกันในวันที่ 29 พฤษภาคมนี้

มติชนรายวัน
วันจันทร์ที่ 16 พฤษภาคม 2526 ปีที่ 6 ฉบับที่ 1899

กลุ่มพลังลงมติเดินหน้า จัดกิจกรรมเชิดชูปรีดี

กลุ่มพลังประชาธิปไตยประชุมจัดงานทำบุญ 50 วันมรณกรรมของปรีดี พนมยงค์ เดินหน้าเผยแพร่อุดมการและผลงานไม่ว่ารัฐฯ มอบให้สร้างอนุสาวรีย์หรือไม่ก็ตาม

นายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปิดเผยกับมาตุภูมิว่า เมื่อเช้าวานนี้ (15 พ.ค.) ได้มีการประชุมตัวแทนกลุ่มต่าง ๆ เพื่อพิจารณาดำเนินการเกี่ยวกับขั้นตอนต่อไปในการจัดรำลึกถึงรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ที่มรณกรรมไปเมื่อวันที่ 2 พ.ค. ที่ผ่านมา

ที่ประชุมได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อเตรียมจัดงานรำลึกครบ 50 วันของการเสียชีวิตในวันที่ 22 มิ.ย. โดยมีนายเสวตร เปี่ยมพงศ์

สานต์เป็นประธาน มีนายสุภา ศิริมานนท์, ส. ศิวรักษ์ และนายวรพจน์เอง เป็นรองประธาน ส่วนกรรมการอื่น ๆ มีอาทิ นายแคล้ว นรปติ ส.ส. ขอนแก่น นายสืบแสง พรหมบุญ อาจารย์ธรรมศาสตร์ และตัวแทนจากสมาพันธ์ประชาธิปไตย

นอกจากนั้นจะมีการประชุมใหญ่ในวันที่ 27 มิ.ย. จะได้เชิญบุคคลวงการต่าง ๆ เข้าร่วม อาทิ นายประกอบ หุตะสิงห์, นายบุญชู โรจนเสถียร เป็นต้น เพื่อร่วมกันพิจารณาวิธีการรำลึกที่จะมีกันต่อไป ทั้งการจัดงานครบ 100 วัน การจัดสร้างอนุสาวรีย์และการจัดตั้งมูลนิธิ

สำหรับคำตอบเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ที่ทางรัฐบาลจะให้คำตอบในวันนี้ (16 พ.ค.) ที่ประชุมได้มอบให้กรรมการชุดนี้เป็นผู้รับผิดชอบในการพิจารณาคำตอบที่ได้รับ และกำหนดการทำงานขั้นต่อไป โดยจะมีการประชุมร่วมกันวันที่ 29 พ.ค.

"แม้รัฐบาลจะยอมสร้างอนุสาวรีย์ พวกเราก็จะยังคงเผยแพร่ผลงานของท่านปรีดีต่อไป รวมทั้งจะได้จัดตั้งมูลนิธิด้วย แต่ถ้าทางรัฐบาลไม่ยอมสร้าง ก็จะมีการรณรงค์ประชาชนเพื่อหาเงินทุนมาสร้างกันเองต่อไป" นายวรพจน์กล่าว

อนึ่ง การรวมกลุ่มต่าง ๆ เพื่อร่วมกันจัดงานรำลึกถึงนายปรีดีครั้งนี้ ใช้ชื่อร่วมกันว่า "คณะกรรมการเชิดชูเกียรติรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์"

มาตุภูมิรายวัน
วันจันทร์ที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

คุยกันฉันท์มิตร
สุภัทร สวัสดิรักษ์

ถาม

กระผมขอแสดงความอาลัยอย่างยิ่งต่อการจากไปของท่านปรีดี พนมยงค์ ผ่าน นสพ. มาตุภูมิที่กระผมอ่านอยู่เสมอเป็นประจำ และตั้งใจว่าจะไปร่วมพิธีไว้อาลัยท่านทั้งที่วัดมหาธาตุและที่ธรรมศาสตร์

กระผมขอถามว่า ขณะนี้คู่ชีวิตของท่านคือท่านผู้หญิงพูนศุข เป็นอย่างไรบ้าง กระผมเห็นใจในการประสบชะตากรรมเกือบตลอดชีวิตของท่านมากทีเดียว คุณสุภัทรคิดว่า น่าที่พวกเราควรจะมองในแง่นี้ไหมครับสำหรับครอบครัวของท่านรัฐบุรุษที่ได้ทำงานเพื่อชาติบ้านเมืองตลอดมา กระผมอยากทราบจริง ๆ ว่าท่านผู้หญิงพูนศุขท่านต้องเจ็บปวดสักแค่ไหน มีใครเห็นใจท่านบ้าง ท่านเองก็เคยถูกจับใช่ไหมครับ

ตอบ

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์สุขภาพไม่ค่อยดีนัก เนื่องจากจิตใจได้รับความกระทบกระเทือนมานานแล้ว แต่ท่านก็เป็นสุภาพสตรีที่มีความเข้มแข็งอย่างน่าสรรเสริญยิ่ง จะเห็นได้ในตอนหนึ่งซึ่งท่านได้เขียนในหนังสือไว้อาลัยคุณปาล พนมยงค์ ผู้เป็นบุตรชายว่า

"วันที่ตำรวจจับลูกไป แม่ต้องทำใจเข้มแข็ง แต่แล้วแม่ขึ้นไปบนห้องนอนและร้องไห้อยู่คนเดียวโดยไม่อยากให้ใครเห็นว่าแม่อ่อนแอ"

ยากเกินไปที่จะตอบคุณว่า ท่านผู้หญิงพูนศุขท่านต้องเจ็บปวดสักแค่ไหนสำหรับการเป็นคู่ชีวิตของรัฐบุรุษและนักการเมืองผู้เสียสละ ซึ่งถูกอำนาจรัฐปฏิเสธตลอดมาจนวาระสุดท้าย แน่นอน เราน่ามองเรื่องนี้กันมานานแล้ว

...แต่ก็นั่นแหละนะ คุณก็คงทราบดีว่าสังคมในบ้านเมืองเราเป็นสังคมแห่งความสอพลอ การยกยอปอปั้น เป็นสังคมแห่งความระแวง, ใจแคบ, ซ้ำเติม และปิดโอกาส

เราจึงได้เห็นบ่อย ๆ ว่า คนดี ๆ มีคุณภาพหลายคนถูกเหยียบหัวและมองข้าม ในขณะเดียวกันกับคน "ห่วย ๆ" หลายคนได้รับการยกย่อง ยิ่งยุค "เด็กฝาก" และยุค "สูตรผสม" นี่ด้วยแล้ว ยิ่งเห็นได้ชัด

ท่านผู้หญิงพูนศุขเคยถูกจับเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2495 วันนั้นท่านไปเป็นเถ้าแก่ให้คุณศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์ หรือ "พี่เสนีย์ เสาวพงศ์" ของนักเขียนรุ่นน้อง ๆ นี่แหละ ไปหมั้นคุณเครือพันธุ์ ปทุมรส ที่บ้านคุณเฉลียว ปทุมรส ซึ่งมีพระยานลราชสุวัจน์ อดีตรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมเป็นเถ้าแก่ฝ่ายหญิง

ตำรวจ 2 คันรถตรูกันเข้าไปค้นบ้านคุณเฉลียวหลังจากพิธีหมั้นเสร็จไปหมาด ๆ แล้วจับคุณเฉลียวไป ท่านผู้หญิงพูนศุขพลอยถูกจับไปด้วยทั้ง ๆ ที่ไม่มีหมายจับในตอนนั้น และทั้ง ๆ ที่ท่านอดีต รมว.ยุติธรรมซึ่งนั่งอยู่ด้วย ณ ที่นั้น ทักท้วงแล้วก็ไม่เป็นผล ท่านถูกจับไปขังอยู่ 84 วันในข้อหากบฏ ต้องนำลูกสาวเล็ก ๆ สองคนในตอนนั้นไปนอนในที่คุมขังด้วย ในที่สุดก็ได้รับการปล่อยตัวเพราะกรมอัยการพิจารณาแล้วว่าไม่มีหลักฐาน

ถูกขังฟรีไป 84 วันพร้อม ๆ กับครอบครัวต้องระหกระเหินและพลัดพรากจากกัน

นี่เป็นเพียงหนึ่งในเหตุการณ์ขมขื่นเจ็บปวดอีกหลายอย่างที่ได้ทราบกัน ท่านผู้หญิงพูนศุขเคยเขียนเล่าไว้ในหนังสือไว้อาลัยคุณปาล พนมยงค์อีกตอนหนึ่งว่า

"...ในปีพุทธศักราช 2490 เกิดรัฐประหาร คือในวันที่ 8 พฤศจิกายนนั้น คณะรัฐประหารได้นำรถถังเข้ามาบุกทำลายที่พัก (ทำเนียบท่าช้าง) โดยไม่ได้คำนึงถึงผู้หญิงและเด็กที่อาศัยอยู่ ได้ยิงปืนกราดที่พักอย่างนับไม่ถ้วน ขณะนั้นลูกอายุเพียง 16 ปีมีความห่วงใยแม่ ได้บอกให้แม่และน้อง ๆ หลบไปอยู่ในห้องด้านแม่น้ำ และสั่งให้นอนราบกับพื้น อีกทั้งยังคอยถามว่าแม่เป็นอย่างไรบ้างเพราะอยู่ในความมืด จนรุ่งเช้าปรากฏว่ากระสุนได้ยิงตรงมายังห้องนอนพ่อแม่ เจาะกำแพงแต่ไม่ทะลุ..."

ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ ได้ตีพิมพ์บทความเรื่อง "ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ 24" โดย "ผู้สื่อข่าวน้อย" ซึ่งพิมพ์ลงในหนังสือ "วันธรรมศาสตร์" แล้วหลายครั้ง ได้บรรยายถึงเหตุการณ์สะเทือนใจระหว่างแม่กับลูกภายในห้องพิจารณาคดีพิเศษของศาลอาญา ซึ่งได้ถูกจัดไว้เฉพาะสำหรับพิจารณาคดีการเมืองต่าง ๆ แม่ในเรื่องนี้คือ ท่านผู้หญิงพูนศุข เข้ามาสวมกอดลูกและรำพันในวันที่ลูกชายถูกจับ

"ลูกเอ๋ย ครอบครัวของเราเป็นครอบครัวที่ต้องผจญกับชะตากรรม แม้ว่าพ่อของลูกจะได้ประกอบกรรมทำความดีให้กับชาติบ้านเมืองอย่างมากมายก็ตาม แต่วิถีทางการเมืองทำให้พ่อของลูกไม่มีสิทธิ์จะอยู่ในผืนแผ่นดินไทยอย่างเสรีชน ผลอันนี้ได้กระทบกระเทือนมาถึงแม่และตัวลูกอีกด้วย ลูกรักต้องกลายเป็นจำเลยในคดีการเมืองตั้งแต่เยาว์วัย ไม่มีใครคาดหมายไว้ก่อนเลยว่าจะต้องเป็นไปถึงเพียงนี้..."

มาตุภูมิรายวัน
วันจันทร์ที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ไม่ยอมควักอัฐ ชี้บริจาคขลังกว่า

รัฐบาลยินดีที่จะมีผู้สร้างอนุสรณ์สถานปรีดี แต่ให้ใช้เงินบริจาค ไตรรงค์ว่าไม่เคยมีประเพณีที่ใช้งบแผ่นดินก่อสร้าง จันทรคุปต์ว่าอยากให้รัฐฯ ช่วยเรื่องอะไรเสนอขึ้นมา

นายไตรรงค์ สุวรรณคีรี โฆษกประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคมนี้ กรณีนักศึกษา ประชาชน เรียกร้องให้รัฐบาลสร้างอนุสรณ์สถานและจัดงานเป็นที่ระลึกแก่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีหลายสมัยว่า ขณะนี้รัฐบาลได้รับทราบความประสงค์แล้ว รู้สึกยินดีในเรื่องที่จะมีการก่อสร้างอนุสรณ์สถาน แต่ขอให้เป็นไปตามประเพณีปฏิบัติในอดีต ซึ่งประเทศไทยมีการก่อสร้างอนุสาวรีย์แก่ผู้นำทางการเมืองหลายคน ล้วนแล้วแต่ก่อสร้างด้วยเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาทั้งสิ้น ไม่เคยใช้งบประมาณแผ่นดินแต่อย่างใด

นายไตรรงค์กล่าวอีกว่า ในเรื่องนี้ตนได้ปรึกษาพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีหลายท่านแล้ว ตามความเห็นส่วนตัวเห็นว่า การสร้างด้วยเงินบริจาคจะขลังกว่า เชื่อว่าลูกศิษย์ธรรมศาสตร์ที่มีอยู่จำนวนมากก็คงบริจาคเงินอย่างเพียงพอในการก่อสร้าง

พลโทจันทรคุปต์ สิริสุทธิ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์ว่า ตามที่นักศึกษายื่นหนังสือถึงรัฐบาลเพื่อสอบถามในเรื่องนี้ พลเอกเปรมยังไม่ได้ตอบอย่างเป็นทางการ แต่จะตอบอย่างที่นายไตรรงค์ได้พูดไปแล้ว จากนั้นจะส่งหนังสือแจ้งให้นักศึกษาทราบ ส่วนการจัดงานศพนั้นก็แล้วแต่ส่วนที่เป็นเจ้าของเรื่องอย่างเช่น ท่านเป็นผู้ก่อตั้งสิ่งใดขึ้นมา ลูกศิษย์ลูกหาผู้ศรัทธาก็ร่วมกันจัด มีอะไรขอร้องรัฐบาลอย่างไรก็ให้ทำเรื่องขึ้นมา เพื่อรัฐบาลจะได้ดำเนินการช่วยเท่าที่จะทำได้

มติชน,

วันอังคารที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

เปรมโยนให้ประชาชน
สร้างอนุสาวรีย์ 'ปรีดี'

เปรมแค่รับทราบประชาชนจะสร้างอนุสาวรีย์รัฐบุรุษอาวุโส บอก "รู้สึกยินดี" ไตรรงค์แนะนักศึกษาธรรมศาสตร์ช่วยกันบริจาค ส. ศิวรักษ์ว่า "ก็ดีแล้ว" มั่นใจประชาชนสร้างเองสำเร็จแน่

นายไตรรงค์ สุวรรณคีรี โฆษกรัฐบาลเปิดเผยแก่ผู้สื่อข่าวเช้าวานนี้ (16 พ.ค.) หลังการเข้าพบพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีว่า ตนได้ปรึกษาหารือกับท่านนายกฯ ถึงเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งพลเอกเปรมได้มอบหมายให้ตนชี้แจงว่า การที่จะมีการสร้างอนุสาวรีย์ตามดำริของลูกศิษย์นายปรีดี รวมทั้งผู้มีจิตศรัทธานั้น รัฐบาลได้รับทราบความประสงค์แล้ว รู้สึกยินดีและขอให้เป็นไปตามประเพณีในอดีตคือ ประเทศไทยต้องมีการสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่ผู้นำไทย ซึ่งมีการสร้างมาแล้วหลายราย แต่ส่วนใหญ่เป็นเงินของผู้มีจิตศรัทธา ไม่ใช่งบประมาณแผ่นดิน

นายไตรรงค์กล่าวถึงความเห็นของตนว่า นักศึกษาธรรมศาสตร์นั้นมีอยู่มากมาย อาจช่วยกันบริจาคคนละ 100–200 บาทเพื่อการนี้ได้อย่างเพียงพอ

ทางด้านนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ รองประธานคณะกรรมการเชิดชูเกียรติรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ กล่าวกับ "มาตุภูมิ" ถึงการเผยท่าทีของรัฐบาลในครั้งนี้ว่า ดีแล้ว แสดงว่ารัฐบาลเองก็อยากรู้ว่าประชาชนจะสนับสนุนแค่ไหน ซึ่งทางคณะกรรมการเองมีความมั่นใจว่าการสร้างอนุสาวรีย์ของนายปรีดีจะต้องสำเร็จแน่นอน

"เราไม่ได้สร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นอิฐปูน แต่เราต้องการอนุสาวรีย์ที่เป็นที่ระลึกถึงธรรมะ วิชาความรู้ สันติภาพ เสรีภาพ เป็นเรื่องใหญ่ เราต้องทำความเข้าใจกับประชาชนที่จะได้มีเครื่องสักการะ ที่เป็นที่ระลึกถึงประชาธิปไตย"

เมื่อถามว่ารัฐบาลซึ่งได้ปฏิเสธการทำหน้าที่ในการจัดสร้างอนุสาวรีย์นั้น เป็นการหลีกเลี่ยงหน้าที่อันควรทำใช่หรือไม่ นายสุลักษณ์กล่าวว่า "ทางกลุ่มจะถือว่าเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มดำเนินการเองได้ ซึ่งแม้ว่ารัฐบาลจะมีมติมาอย่างไร ทางกลุ่มก็จะเคารพมตินั้น "แม้จะดูเหมือนรัฐบาลเสียมิได้ แต่ก็ดี เพื่อพิสูจน์ว่าใครอยู่ฝ่ายธรรมและอธรรม ซึ่งทางกลุ่มเองก็รู้ว่ารัฐบาลอยู่ฝ่ายไหน เราต้องชี้แจงให้เขาเห็นกันเอง" นายสุลักษณ์กล่าว

มาตุภูมิรายวัน
วันอังคารที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ยื่นหนังสือถาม
เรื่อง 'ปรีดี' อีกหน

นายก อมธ. ระบุรัฐบาลตอบไม่ตรงประเด็นกรณีสร้างอนุสาวรีย์ "ปรีดี"

นายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายกองค์การนักศึกษาธรรมศาสตร์ (อมธ.) เปิดเผยกับ "มาตุภูมิ" ถึงกรณีที่ทางองค์การนักศึกษาธรรมศาสตร์ได้ยื่นข้อเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการเชิดชูเกียรติรัฐบุรุษอาวุโส - ปรีดี พนมยงค์

ปรากฏว่ารัฐบาลโดยนายไตรรงค์ สุวรรณคีรี โฆษกรัฐบาลได้แถลงตอบเมื่อวันที่ 16 พ.ค. ที่ผ่านมาว่า รัฐบาลทราบความประสงค์ของนักศึกษาแล้ว รู้สึกยินดีและเห็นด้วย แต่ขอให้ผู้มีจิตศรัทธาหาเงินสร้างกันเองนั้น นายวรพจน์กล่าวว่าเป็นการแถลงตอบที่ไม่ตรงกับเจตนาที่แท้จริงของการเรียกร้อง

กล่าวคือทางองค์การนักศึกษาธรรมศาสตร์ต้องการให้รัฐบาลจัดงานรัฐพิธีเพื่อเชิดชูเกียรติ และเป็นผู้ริเริ่มในการจัดการเรื่องสร้างอนุสาวรีย์ท่านปรีดี แต่ทางรัฐบาลกับไปพูดถึงเรื่องเงินที่จะนำมาใช้สร้างโดยอ้างธรรมเนียมปฏิบัติที่เคยมีผู้ทำกันมา ทั้งที่ตามความเป็นจริงกรณีของท่านปรีดี แตกต่างจากกรณีอื่น ๆ เนื่องจากท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโสคนเดียวของไทย และสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติมาก จึงน่าที่จะมีการให้เกียรติเป็นพิเศษ สำหรับเรื่องการหาเงินรัฐบาลก็พูดถูก ที่ต้องรับบริจาค แต่อยากให้รัฐบาลเป็นผู้ริเริ่ม

"ทาง อมธ. เราจะทำหนังสือใหม่อีกฉบับหนึ่งไปยื่นให้ทางรัฐบาลชี้แจงเจตนาที่ต้องการให้รัฐบาลดำเนินการอย่างถูกต้องคือ ควรเป็นเจ้าภาพจัดรัฐพิธี และเป็นผู้ริเริ่มเรื่องเงินบริจาค โดยจะไปยื่นในวันพรุ่งนี้หรือมะรืนนี้" นายวรพจน์กล่าว

อย่างไรก็ตาม ทางส่วนของฝ่ายต่าง ๆ ที่ร่วมกันดำเนินการเพื่อเชิดชูเกียรติท่านปรีดี จะยังคงมีการดำเนินการเพื่อเผยแพร่ผลงานของท่านและรณรงค์หาเงินทุนมาสร้างอนุสาวรีย์ต่อไป

มาตุภูมิรายวัน
วันพุธที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

บริการ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ขอให้ศิษย์เก่าที่เสนอความเห็นในเรื่องการก่อสร้างอนุสาวรีย์ การจัดตั้งมูลนิธิเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศจ. ดร. ปรีดี กรุณาแจ้งรายละเอียดและสถานที่ที่มหาวิทยาลัยจะติดต่อกลับไปได้มายังมหาวิทยาลัย โทร. 222-8873

หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน

วันพุธที่ 18 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

ข่าวคน ๆๆ

● นโยบายหลักของคณะกรรมการโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย คือ สร้างสรรค์สิ่งอันประเทืองพุทธิปัญญาตามระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชนและเยาวชนไทย สุภา ศิริมานนท์ ประธานโครงการเตรียมงานเขียนสำคัญอีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้...●

มติชนรายวัน

วันพฤหัสบดีที่ 19 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

บูรณะวัดพนมยงค์ ก่อนสร้างอนุสรณ์ปรีดี

เตรียมจัดสร้างอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ที่วัดพนมยงค์ อยุธยา

เมื่อบ่ายวันที่ 21 พฤษภาคมนี้ คณะกรรมการโครงการ "ปรีดีกับสังคมไทย" มีนายสุภา ศิริมานนท์ นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ฯลฯ พร้อมด้วยนายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายกองค์การบริหารนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนางดุษฎี บุญทัศน์กุล บุตรสาวนายปรีดี พนมยงค์ ได้เดินทางไปวัดพนมยงค์ เพื่อดูสถานที่ที่จะสร้างอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ภายหลังจากดูสถานที่แล้ว ทางกลุ่มตกลงกันว่าจะบูรณะวัดตามที่นายปรีดีเคยปรารภไว้ เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษาธรรมเช่นเดียวกับสวนโมกขพลาราม โดยให้วัดพนมยงค์เป็นศูนย์กลางการศึกษาธรรมของภาคกลาง การบูรณะวัดนี้จะขอความช่วยเหลือจากกรมศิลปากรทางด้านเทคนิคและงบประมาณในฐานะที่วัดพนมยงค์เป็นสมบัติของแผ่นดิน

นางดุษฎี บุญทัศน์กุล บุตรสาวนายปรีดีเผยว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์มีจดหมายมาอนุญาตการจัดตั้งมูลนิธิปรีดี พนมยงค์แล้ว การตั้งมูลนิธินี้จะพยายามให้เสร็จก่อนครบ 50 วันเพื่อที่จะรองรับเงินบริจาคเพื่อสร้างอนุสรณ์สถานปรีดี โดยจะใช้บ้านที่สาธรเป็นที่ตั้งมูลนิธิฯ

สำหรับการทำบุญในวันครบรอบ 50 วันของการเสียชีวิตของนายปรีดีนั้น ญาติมิตรจะจัดงานที่วัดชลประทานฯ นนทบุรี

มติชนรายวัน
วันจันทร์ที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ข้อเขียนจากลอนดอน

ปารีส 9 พฤษภาคม 2526 พระสงฆ์ 11 รูปและชาวไทยกับชาวต่างประเทศประมาณ 400 คน ร่วมพิธีไว้อาลัยและฌาปนกิจรัฐบุรุษอาวุโสของไทย ณ สุสาน แปร์ ลาแชส ใจกลางกรุงปารีส

ผู้เข้าร่วมพิธีส่วนหนึ่งเป็นชาวไทยในฝรั่งเศส และมีผู้มาจากประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ในยุโรป นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส พร้อมกับตัวแทนจากสถานเอกอัครราชทูตจีน เวียดนาม และลาว รวมทั้ง ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของผู้มีเกียรติที่มาร่วมพิธี

พิธีจัดแบบเรียบง่าย แต่มีความหมายและคุณค่าต่อครอบครัว "พนมยงค์" จัดพิธีฌาปนกิจหลังจากที่อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มรณกรรมไปเพียงหนึ่งสัปดาห์เต็ม แต่ก็ปรากฏว่าบรรดาญาติมิตรและศิษย์ที่เคารพท่านต่างพากันมาร่วมไว้อาลัยจากทั่วโลกเป็นจำนวนมาก

ขบวนนำหีบคลุมธงชาติไทยพร้อมหรีดทำด้วยกุหลาบสดสีขาว ตรงกลางมีกุหลาบแดง 2 ดอกของท่านผู้หญิงพูนศุขฯ ภรรยาคู่ทุกข์คู่ยากที่ร่วมชีวิตกันมา 55 ปี จากบ้านพักอองโตนี ชานกรุงปารีส ซึ่งเป็นสถานที่ที่อดีตนายกรัฐมนตรีใช้ชีวิตบั้นปลายของท่านตลอด 12 ปีที่พำนักในฝรั่งเศส มาถึงฌาปนสถานเมื่อเวลาบ่าย 2 โมง หลังจากท่านปัญญานันทภิกขุกล่าวไว้อาลัยแล้ว ก็เชิญผู้ร่วมพิธียืนไว้อาลัย

นายปีแอร์ มีเลท์ เอกอัครราชทูต (ตำแหน่งถาวร) ฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้อาลัยสดุดีผู้วายชนม์ว่า ได้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทย และประสานความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ความว่า

"ในนามของฝรั่งเศสและเพื่อนฝรั่งเศส ขอเรียนกับท่านผู้หญิงว่า ความทุกข์โศกของท่านก็คือความทุกข์ของเราด้วย วันนี้เราร้องไห้อาลัยผู้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทยท่านหนึ่ง ท่านเป็นบุคคลที่มีศักดิ์ศรีที่สุดคนหนึ่งของประเทศไทย ครั้งนี้ฝรั่งเศสได้สูญเสียเพื่อนเก่าแก่และเพื่อนที่ดีไป เราจะไม่ให้ท่านสูญหายไปจากความทรงจำและหัวใจของเรา ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ข้าพเจ้าได้รู้จักท่านผู้นี้ ท่านไม่เคยละเลยความพยายามที่จะเสริมสร้างมิตรภาพระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม"

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฯพณฯ ปรีดีได้ลงนามในการแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และต่อมารัฐบาลฝรั่งเศสได้มอบเครื่องอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของประเทศ "กรองด์ ครัวซ์ เดอ ลา เล-ซียอง ดอนเนอร์" (GRAND CROIX DE LA LEGION D'HONNEUR) ซึ่งได้รับการใส่กรอบตั้งไว้เหนือร่างของท่านในที่นั้นด้วย

นายมีเลท์กล่าวต่อไปอีกว่า

"เมื่อ 40 กว่าปีที่แล้วมา ปรีดี พนมยงค์ เป็นนักศึกษาที่ปราดเปรื่องจากมหาวิทยาลัยฝรั่งเศสของเรา ซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษากลับไปบ้าน

เกิดร่วมกับคณะของท่าน ช่วยกันสร้างสรรค์รากฐานที่เข้มแข็งของประเทศไทยยุคใหม่ ข้าพเจ้าทราบดีว่าไม่มีถ้อยคำบรรยายความรู้สึกใด ๆ ได้ แต่เราคนฝรั่งเศสต้องการที่จะกล่าวลาเป็นครั้งสุดท้าย แต่อันที่จริงไม่ใช่ครั้งสุดท้าย ...ความเศร้าโศกของเราใหญ่หลวงนัก ขอให้เชื่อเถิดว่า ปรีดี พนมยงค์ อยู่ในหัวใจของเรา และเราจะไม่มีวันลืม ปรีดี พนมยงค์ เลย"

เสร็จพิธีกล่าวไว้อาลัยแล้ว ผู้ร่วมงานต่างทยอยพากันนำดอกไม้จันทน์และธูปเทียนขึ้นไปกราบลารัฐบุรุษอาวุโส ผู้นำเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นครั้งสุดท้าย ขณะที่เจ้าหน้าที่นำศพไปทำการฌาปนกิจนั้น ท่านปัญญานันทภิกขุก็แสดงธรรม หลังจากนั้นพระสงฆ์ไทยสวดบังสุกุล ประมาณบ่าย 3 โมงครึ่งจึงเสร็จพิธี

อัฐิจะกลับไทยเมื่อ...

กำหนดการนำอัฐิกลับประเทศไทยที่ท่านได้สร้างคุณงามความดีให้ปรากฏไว้อย่างเหลือคณานับนั้น สมาชิกในครอบครัว "พนมยงค์" กล่าวว่า จะมีการเชิญอัฐิกลับเมื่อ "ชาวไทยเข้าใจในความคิดของท่าน สิ่งที่ท่านได้กระทำและพยายามทำ และต้อนรับให้กลับ" และเมื่อ "สัจจะ" ซึ่งเป็นสิ่ง "อมตะ" ปรากฏขึ้นมาจึงจะกลับเมืองไทยอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่รักยิ่ง"

ดังนั้นจึงเป็นปริศนาที่กาลเวลาเท่านั้นที่จะให้คำตอบได้ เช่นเดียวกับปริศนาประวัติศาสตร์การเมืองอื่นที่วนเวียนอยู่รอบตัวท่านในช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

สื่อมวลชนต่างชาติร่วมอาลัย

นสพ. เลอ มองด์ ของฝรั่งเศส ฉบับวันที่ 5 พฤษภาคม เขียนถึงท่านไว้ว่า "ปรีดี เป็นรัฐบุรุษที่มีศักดิ์ศรีและเป็นที่กล่าวขวัญถึงมากที่สุดในประเทศไทยยุคปัจจุบัน การตั้งเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้

ประเทศไทยไม่ต้องอยู่ในฐานะผู้แพ้สงคราม นายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีที่ได้รับความนิยมมาก แต่ต้องลาออกหลังจากการสวรรคตอย่างลึกลับของพระมหากษัตริย์อานันท์ฯ หลังจากนั้นก็ต้องลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน และมาอยู่ประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 การจากไปของท่านเป็นการจากไปของผู้ก่อการคนสุดท้าย เป็นบุคคลที่แม้ว่าพวกราชาธิปไตยเกลียดชัง แต่ก็ได้จารึกรอยไว้อย่างล้ำลึกในประเทศของเขา และท้ายสุดเขาก็คือ เพื่อนที่ดีและเก่าแก่ของประเทศฝรั่งเศส"

นอกจากเลอ มองด์ แล้ว นสพ. เฮรัลด์ ทรีบูน และสถานีวิทยุ บี.บี.ซี. ก็ได้รายงานข่าวการเสียชีวิตของท่าน

โทรเลขอาลัย

ทันทีที่ข่าวมรณกรรมแพร่ออกไป โทรเลขแสดงความเสียใจก็ทะยอยเข้ามายังท่านผู้หญิงพูนศุขและครอบครัวอย่างไม่ขาดระยะ

พล.ต. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล และพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลฑิฆัมพร เป็นเจ้านายในราชวงศ์จักรีฐานันดรสูง 2 พระองค์ ที่ประทานโทรเลขมาแสดงความเสียใจกับครอบครัว "พนมยงค์"

นักการเมืองระดับที่เคยเป็นและกำลังเป็นรัฐมนตรีอยู่ ที่ส่งโทรเลขมามีหลายท่าน เช่น พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรี, พ.อ. ถนัด คอมันตร์ รองนายกรัฐมนตรี พล.อ.อ. สิทธิ เศวตศิลา รมว. ต่างประเทศ นายมารุต บุนนาค รมว. ยุติธรรม ดร. เสริม วินิจฉัยกุล อดีต รมว. คลัง น.อ. ทินกร พันธุ์กระวี อดีต รมว. อุตสาหกรรม นายพิชัย รัตตกุล อดีต รมว. ต่างประเทศ และหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ นอกจากนั้นภรรยาอดีตนายกรัฐมนตรี อาทิ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ และคุณหญิงอำภาศรี บุณยเกต ก็ส่งโทรเลขมาร่วมอาลัยด้วย

นายฟาม วัน ดง นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามส่งโทรเลขมาว่า "ปรีดีเป็นบุคคลที่นำขบวนการประชาธิปไตยของไทยมาถึง 50 ปี เป็นมิตรที่สนิทมากของเวียดนาม ในนามของประชาชน, รัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม และในฐานะส่วนตัวของผม ขอแสดงความเสียใจมายังครอบครัวของท่านด้วย"

อดีตเสรีไทยหลายคนส่งจดหมายมาแสดงความเสียใจ เช่น ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เขียนบัตรมาด้วยลายมือของท่านเองว่า "ผมได้รับข่าวท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ถึงแก่อสัญกรรมด้วยความตกใจมาก แต่คุณพูนศุขและหลาน ๆ ขอส่งใจมาร่วมในความทุกข์และความสูญเสียครั้งใหญ่หลวงนี้" ศาสตราจารย์เสนาะ ตัณบุญยืน ซึ่งขณะนี้ดำรงตำแหน่งสภานายกสมาคมก็ได้ส่งสาส์นมาเช่นเดียวกับพระพิศาลสุขุมวิท

ทางด้านนักวิชาการ นอกจากบรรดาคณาจารย์มหาวิทยาลัยต่างๆ ในเมืองไทยที่มาศึกษาต่อในยุโรปหลายคนจะมาร่วมในพิธีแล้ว อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอาจารย์อีกหลายท่านก็ส่งจดหมายแสดงความอาลัยต่อผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อนึ่ง นายปีแอร์ โมรัว นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส ส่งหรีดมาร่วมไว้อาลัย ร้านสหกรณ์ธรรมศาสตร์ส่งปฏิทินปี 2526 ของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีรูปของท่านและคำกลอนอวยพรระลึกถึงท่านมาให้เป็นที่ระลึกแก่ผู้มาร่วมงาน

ธัญญา ผลอนันต์

ประชามติ
วันที่ 18–24 พ.ค. 26

แนะเปลี่ยนหอสมุด มธ.
เป็นอนุสรณ์สถาน "ปรีดี"

เสนอให้หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นอนุสรณ์สถาน "ปรีดี พนมยงค์"

นายนรนิติ เศรษฐบุตร รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปิดเผยว่า กรรมการสภามหาวิทยาลัยหลายคนมีความคิดเห็นว่า ควรจะให้ห้องสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นอนุสรณ์สถาน เพื่อรำลึกถึงนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ในฐานะผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยให้ตั้งชื่อว่าหอสมุดปรีดี พนมยงค์ เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณงามความดีของท่าน

"กรรมการสภามหาวิทยาลัยส่วนใหญ่เห็นด้วย แต่ยังมิได้คุยกันอย่างเป็นทางการ และยังไม่มีมติออกมา อย่างไรก็ตาม เมื่อผลเป็นที่ยุติว่าจะให้ดำเนินการ ทางมหาวิทยาลัยก็จะติดต่อกับญาติของอาจารย์ปรีดี เพื่อขอผลงานของท่านและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับท่าน ตลอดจนเอกสารที่ท่านเขียนด้วยลายมือมาเก็บไว้เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาต่อไป รวมทั้งจะจัดมุมหนึ่งของห้องให้เป็นที่รวบรวมของใช้บางอย่างของท่านเป็นที่ระลึกไว้ด้วย" นายนรนิติกล่าว

นายนรนิติกล่าวต่อไปว่า มหาวิทยาลัยได้ตั้งคณะกรรมการจัดงานครบรอบ 100 วันในการเสียชีวิตของนายปรีดี โดยมีนางยุพา กาญจนดุล รองอธิการบดีเป็นประธาน

มติชนรายวัน

วันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

● **รำลึกถึงรัฐบุรุษ**

นายวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร จะแสดงปาฐกถาภาษาอังกฤษให้สมาชิกของสยามสมาคมและทุกท่านที่สนใจฟัง เพื่อรำลึกถึงท่านรัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในวันที่มรณกรรมครบรอบ 50 วัน โดยจะเล่าประวัติและผลงานของท่านปรีดี พร้อมกับนำภาพยนตร์เรื่อง "พระเจ้าช้างเผือก" ซึ่งท่านปรีดีเป็นผู้กำกับการแสดงเองเมื่อกว่า 40 ปีมาแล้วให้ชม นอกจากนี้หนังสือเกี่ยวกับประวัติและผลงานของท่านปรีดีที่เรียบเรียงเป็นภาษาอังกฤษโดย ดร. วิชิตวงศ์ จะมีจำหน่ายที่สยามสมาคมในวันนั้น โดยเก็บเงินทั้งหมดเพื่อบำรุงสถาบันวิจัย, ค้นคว้า, ต่อต้านโรคมะเร็ง ค่าผ่านประตูท่านละ 40 บาท

ไทยรัฐ

วันศุกร์ที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2526

ประชาชนทุกสาขาวิชาชีพเป็นกรรมการ

อยุธยา หลังจาก "เสียงธรรม" ได้เสนอข่าวเกี่ยวกับชาวอยุธยาที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้รวมตัวกันปรึกษาหารือเกี่ยวกับการสร้างอนุสรณ์สถานท่าน "ปรีดี พนมยงค์" รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศ และได้มีการประชุมร่วมกับชาวอยุธยา เมื่อวันอาทิตย์ที่ 5 มิถุนายน 2526 เวลา 14.00 น. ได้มีพ่อค้า ข้าราชการ นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ และประชาชนทุกสาขาวิชาชีพ ได้เข้าร่วมประชุมถึงขั้นตอนการดำเนินการ ณ ห้องประชุมวิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา โดยมี นายสุทธิ จตุพร เป็นประธานชั่วคราว ได้กล่าวถึงความเป็นมาของการประชุมดังกล่าว รายละเอียดอยู่ใน "เสียงธรรม" ฉบับที่แล้ว และได้ให้ทุกคนยืนไว้อาลัยเพื่อเป็นเกียรติแก่ท่านปรีดีฯ เป็นเวลา 1 นาที

ที่ประชุมได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับการสร้างอนุสรณ์สถานอย่างกว้างขวาง ถึงขั้นตอนและความเหมาะสมในการเทอดเกียรติของรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้ จึงพร้อมใจกันเลือกตั้งประธานคณะกรรมการประสานงานสร้างอนุสรณ์สถานท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

และรองประธาน พร้อมทั้งเลขานุการฯ และผู้ช่วยเป็นเอกฉันท์ดังนี้ นาย มนัส จุฑานนท์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นประธาน นายชลินทร์ เผ่าวิบูลย์ ส.ส. กรุงเทพฯ และ นายสายันห์ สากิยะ ส.ส. เขต 2 อยุธยา เป็นรองประธาน อาจารย์ยงยศ เล็กกลาง เป็นเลขานุการฯ และ อาจารย์ประสงค์ รักวาทิน เป็นผู้ช่วยเลขานุการฯ

ทั้งนี้ครอบครัวท่านปรีดีฯ ได้รับเกียรติให้เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการ และที่ประชุมได้ตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่มไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อดำเนินการรวบรวมทุนในการสร้างอนุสรณ์สถานท่านปรีดีฯ อย่างกว้างขวาง

2. เพื่อเป็นที่ระลึกถึงคุณงามความดี และเผยแผ่กิตติคุณของรัฐบุรุษอาวุโส ให้อนุชนได้ทราบอย่างถูกต้อง

3. วัตถุประสงค์ของกลุ่มไม่เกี่ยวกับการเมืองใด ๆ ทั้งสิ้น

ที่ประชุมตกลงจะประชุมครั้งต่อไปในวันอาทิตย์ที่ 19 มิ.ย. 26 เวลา 13.30 น. ณ อาคาร 2 ห้อง 211 วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา โดยจะเชิญชวนพี่น้องชาวอยุธยาที่เห็นคุณงามความดีของท่านปรีดีฯ เข้าร่วมประชุม และเพื่อคัดเลือกคณะกรรมการถาวรขึ้นมาดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ปิดประชุมเมื่อเวลา 15.45 น. ข่าวคืบหน้าเราจะเสนอต่อไป

เสียงธรรม :

16–30 มิถุนายน 2526

รำลึกถึงปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษอาวุโสผู้จากไป

นายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส เป็นลูกศิษย์คนหนึ่งของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีโอกาสสัมผัสและใกล้ชิดด้วย เพราะหลังจากนายสุภาและนางจินดาภริยา กลับจากเยี่ยมคารวะนายปรีดีที่ปารีสมาประเทศไทยเมื่อวันที่ 28 เมษายนแล้ว จากนั้นอีก 4 วันต่อมานายปรีดีก็มรณกรรม

ตลอดระยะเวลา 18 วันที่นายสุภาพักอาศัยอยู่กับนายปรีดี มีหลายสิ่งหลายอย่างที่นายปรีดีสะท้อนถึงความคิดให้นายสุภารับฟัง ซึ่ง "มติชน" เห็นว่าน่าสนใจที่ควรรับรู้ในฐานะนายปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโสผู้มีคุณูปการต่อประเทศไทย

เป็นวาสนา ครั้งสุดท้ายที่ได้พบกัน ผมจากท่านมา 4 วันท่านก็เสีย ผมออกจากปารีสวันพฤหัสบดี (28 เมษายน) 11 โมง วันจันทร์ (2 พฤษภาคม) ท่านก็เสีย ก็ดีใจอยู่อย่างหนึ่ง เพราะวันที่ผมไปถึง ท่านผู้หญิงพูนศุขท่านบอกว่าท่านอาจารย์ไม่เคยรับใครเลยที่สถานการบิน ผมไปท่านก็มารับวันกลับท่านก็มาส่ง

สำหรับทรรศนะของท่านโดยทั่วไปอย่างกว้าง ๆ สำหรับเมืองไทยนะ ท่านพูดว่าขอให้ถือหลักการเมืองอย่างเก่าของลอร์ดแอคตัน ที่ว่า ไม่มีมิตรถาวรและไม่มีศัตรูถาวร และไม่มีชาติไหนจะรักเมืองไทยเท่ากับคนไทย สิ่งที่คนไทยจะทะเลาะกันบ้างในเรื่องการเมืองท่านว่าธรรมดา สีสันการเมืองที่ผ่านมา 50 ปีมันเปลี่ยนไปนิด ๆ เท่านั้น คนที่ครองอำนาจอยู่เก่าก็ยังครองกันอยู่อย่างนั้น ในแง่ทะนุบำรุงบ้านเมืองท่านบอกว่า สิ่งที่ท่านได้ต่อสู้มาคือความเป็นธรรมต่อสังคมมันยังไม่บรรลุหรอก เพราะไม่ได้เกิดเพียง 5 ปี 10 ปี มันจะค่อย ๆ เป็นไป มีเงื่อนไขทั้งการอภิวัฒน์และการปฏิรูป

อุดมการณ์ของท่านที่ท่านได้ค้นพบ ท่านถือว่าต้องสังคมนิยม คือสำคัญที่สังคม สังคมนิยมของท่านต้องเป็นสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์แท้ ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหนึ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างกำกับกัน มีขั้วโลกเหนือมีขั้วโลกใต้ และต้องเป็นประชาธิปไตยที่แท้ ไม่ใช่ประชาธิปไตยแต่ชื่อหรือเอาอย่างอื่นมาบวก อันนี้ผมว่าเป็นการค้นพบของท่านเอง เป็นการค้นพบทางเศรษฐกิจสังคม แล้วท่านได้เขียนหนังสือไว้มากมาย รวมทั้งเล่มหลังที่ผมเสียดายอย่างยิ่งคือ ชีวิตและงานของปรีดี-พูนศุข ยังเขียนไม่จบ เขียนไปได้ส่วนหนึ่งแล้วยังเหลือร่างอีกส่วน ผมอาจจะต้องทำหน้าที่เรียบเรียง ผมอาจจะได้เกียรติอันนั้นนะ

· *อยากให้สรุปถึงความห่วงใยของท่านที่มีต่อประเทศไทย*

สรุปทีเดียว ท่านว่าความจริงผู้ปกครองประเทศไทยก็ไม่มีใครโง่หรอก แต่ท่านบอกว่าน่าเสียดายตรงที่สิ่งที่ควรทำกลับไม่ได้ทำ ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ แล้วก็เป็นสันดานมนุษย์ ซึ่งไม่เฉพาะคนไทย นั่นคือความชิงดีชิงเด่นกัน

งานของท่านที่จะทำก็มีโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย ผมกับคุณสุลักษณ์ร่วมกันทำยังไม่เสร็จ กำลังพิมพ์หนังสือยังไม่เสร็จ กำลังพิมพ์ แล้วเวลานี้หนังสือกำลังจะออกอยู่อีกเล่ม ชื่อ ประสบการณ์และความ

เห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เป็นคำสัมภาษณ์ของ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา จะออกภายในสองสามอาทิตย์นี้ ให้สัมภาษณ์ที่ปารีสวันที่ 10 กุมภาพันธ์ ท่านให้สัมภาษณ์อยู่ 2 วัน แล้วท่านตรวจแก้แล้ว

: *ตามปกติท่านปรีดีติดตามข่าวคราวจากเมืองไทยอย่างไร*

ท่านรับหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ ถึงเวลาฟังข่าวท่านต้องฟัง ฟังจากรอยเตอร์ เอ.พี. และ บี.บี.ซี. หนังสือพิมพ์ไทยก็มี เยอะไปหมด อย่างบางฉบับผมอยู่เมืองไทยก็ไม่ได้อ่าน อย่างมหาชัย ทุกอาทิตย์มีหนังสือพิมพ์จากเมืองไทยส่งไป ค่าหนังสือพิมพ์ส่งไปราวเดือนหนึ่ง 3,000 บาท ท่านอ่านเร็วบ้างช้าบ้าง "ดิฉัน" ก็อ่าน อ่านทั้งนั้น ให้รู้จักเมืองไทยอยู่ตลอดเวลา

แล้วท่านไม่ลืม ความจำท่านแม่นยำเหลือเชื่อทีเดียว บางคนผมยังจำไม่ได้ก็มี แล้วไม่ใช่แม่นเรื่องเดียว ท่านแม่นสารพัด

ท่านอยู่อย่างเขียมมากนะที่นั่น ท่านเป็นรัฐบุรุษพลัดถิ่นที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลเลย คนอื่นรัฐบาลเขาให้ทั้งนั้น ท่านอยู่ที่ฝรั่งเศส ท่านพยายามประหยัดใช้ ทรัพย์สินที่มีอยู่บ้างทางเมืองไทยก็ขายหมดแล้ว ท่านเขียมมากในการใช้จ่าย

ท่านไม่ค่อยจะไปไหน นอกจากมีแขกมาหา มีแขก มีจีน มีญวน วันสำคัญของเขาก็มีดอกไม้มาคำนับ

: *ท่านปรีดีได้พูดย้อนเปรียบเทียบเมืองไทยระหว่างเหตุการณ์เมื่อ 2475 กับปัจจุบันนี้บ้างหรือไม่*

ท่านก็พูดเหมือนกัน เรื่องการแก่งแย่งแข่งดี ผู้ได้เปรียบก็ไม่ยอมลดราวาศอก สิ่งที่ควรทำคือการลดราวาศอกก็ไม่ได้ทำกัน ท่านพูดแบบคนมีเมตตา ไม่มีพลังอะไร

: ท่านกล่าวถึงแนวโน้มของบ้านเมืองเราหรือเปล่า

ท่านกลัวภัยจากภายนอกมากกว่าภายใน ภายนอกท่านก็ไม่ยอมออกชื่อประเทศ ท่านบอกเพียงว่าไม่มีคนไหนจะรักเมืองไทยเท่ากับคนไทย คนที่เป็นใหญ่ขึ้นมาต้องระวังอย่างหนึ่งคือ อย่าไปรับใช้เขาโดยไม่รู้ตัว รับใช้โดยรู้ตัวเท่ากับขายชาติ แต่ถ้าโดยไม่รู้อันนี้สำคัญมาก แต่ท่านว่าคนที่เป็นใหญ่ขึ้นมาแล้วก็น่าจะรู้ตัว เพราะฉะนั้นท่านว่าอย่าพลาดไปรับใช้เขา

งานในชีวิตของท่านมี 2 อย่าง อย่างที่ "มติชน" ลงไปคือ ถ้าไม่มีท่านประชาธิปไตยไม่มี และถ้าไม่มีท่านเราจะเสียเอกราชตอนสงคราม ภาระหน้าที่ของเสรีไทยอย่างหนึ่งคือรบญี่ปุ่น อีกอย่างหนึ่งคือไม่ให้ได้ชื่อว่าเป็นผู้แพ้สงคราม ท่านใช้กลวิธีการเมืองอย่างยิ่งใหญ่มาก

: มีช่วงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่มัวหมองในชีวิตท่าน คิดว่าจนถึงวันนี้ทุกอย่างมันกระจ่างไปหมดหรือยัง

กรณีสวรรคตก็ป้ายสีกันนะ ป้ายขี้กันนะ ท่านสู้ทางศาลตลอดเวลา แล้วอันสุดท้ายที่ดีที่สุด กำลังฟ้องทางศาลกันอยู่ ท่านฟ้องนายอาภา ภมรบุตร เขียนหนังสือประวัติศาสตร์ไทยเล่มเล็ก ๆ นิดเดียว เขาเขียนหนังสือไปขอโทษ ขอว่าจะให้ทำอะไรก็จะทำ เพราะไม่ได้ตั้งใจ แต่ท่านบอกไม่ได้ อันนี้ต้องให้ศาลตัดสิน ผมอ่านแล้วจดหมายนั้น

แต่ที่มีอิทธิฤทธิ์ที่สุดก็คือ ที่ฟ้องคุณชาลี เอี่ยมกระสินธุ์ หนังสือนั้นชื่อ คำตัดสินใหม่ คดีสวรรคต ร. 8

: ในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ท่าน ไม่ทราบจะมีการดำเนินการใด ๆ ให้เป็นอนุสรณ์แก่คนรุ่นหลังหรือไม่

อันนี้แล้วแต่แต่ละกลุ่มจะร่วมกันเอง คุณสุลักษณ์ ศิวรักษ์ว่าจะทำบุญให้ท่าน พรุ่งนี้ (วันที่ 4 พฤษภาคม) ว่าจะพบคุยกันจะเอาที่ไหนวันไหน แต่คงจะทำในวันสองวันนี้ล่ะ ที่วัดทองนพคุณ คุณสุลักษณ์เขาลูกศิษย์วัดนั้น อันนี้ทำกันเองจะไปจัดเป็นขบวนคนก็จะหมั่นไส้เอา ท่านเป็นคนอับโชคอยู่นิด คือทำอะไรดีคนไม่ค่อยอยาก...

ในส่วนที่ผมรับรองได้ ส่วนที่เป็นราชวงศ์จักรีท่านทำเต็มที่ ท่านเปลี่ยนแปลงการปกครองท่านทำแค่ประชาธิปไตยนะ ท่านไม่เคยเกินเลยไปจากนั้น มีหลักฐานอย่างอื่นอีกหลายอย่างที่คนอื่นจะคิดไปเป็นอย่างอื่น แต่ท่านหยุดแค่นี้ เพราะว่าเอาแค่นี้ประโยชน์ของราษฎรจึงจะได้ ถ้าไปสูงแล้วคนที่ทำน่ะได้ คือเอาแค่ประชาธิปไตยเอาให้เกิดผล

"พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือ ชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

อายุยืนหมื่นปีเถิดพ่อข้า
ไร้โรคาปราศทุกข์ภัยใจสุขศานติ์
อยู่ต่างแดนพ้นมืดมนจากคนพาล
ลูกโดมขานพ่อคือธรรมค้ำแดนโดม"

ข้อความในปฏิทินซึ่งสหกรณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์ขึ้น และแจกจ่ายในงานวันฟุตบอลประเพณีจุฬาฯ–ธรรมศาสตร์ครั้งล่าสุด และมีการแปรอักษรถ้อยคำดังกล่าว

นายสุภาเผยว่า นายปรีดีได้ปิดกวีบทนี้ไว้ในห้องทำงานที่บ้านพักและซาบซึ้งมาก และนายสุภาได้ให้หลานอ่านบันทึกใส่เทปส่งไปให้อีกทอดหนึ่ง เมื่อนายปรีดีได้ฟังถึงกับน้ำตาไหล จึงได้อัดเสียงตอบสั่งสอนหลานของตนมาด้วย

ข้อความจากเทปบันทึกเสียงของปรีดี

"ได้แสดงความรักและนับถือตา จึงทำให้ตามีความยินดี และมีความหวังว่าหลานทั้งสองจะได้สืบทอดคติของตา เพื่อชาติและราษฎรไทยต่อไปภายหน้า ตาขออวยพรให้หลานทั้งสองมีความสุขกายสบายใจ ขอให้ตั้งใจเล่าเรียนและออกแรงงานช่วยคุณพ่อคุณแม่ คุณตาคุณยาย อันเป็นสิ่งที่จะช่วยให้หลานเรียนรู้ว่าแรงงานนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความไพบูลย์

จากตาผู้รักหลานทั้งสอง

ปรีดี"

"สัมฤทธิ์" และ "ป้อม" หลานรัก ลุงและป้าขอส่งความรักและคิดถึงมายังหลานทั้งสอง ขอแสดงความยินดีที่หลานทั้งสองที่ได้มีลูกไผ่และลูกปลาที่น่ารักและที่ฉลาด ซึ่งลุงได้ตั้งความหวังไว้ว่าจะเป็นหลานที่สามารถสืบทอดคติของตาเพื่อชาติและราษฎรไทย ดังที่ลุงได้อัดเสียงคำพูดถึงฤทธิพงศ์และฤทธิพัฒน์แล้ว โอกาสนี้ลุงขออวยพรให้หลานสัมฤทธิ์และหลานป้อมประสบความสุขสวัสดี มีอายุยั่งยืนนาน จงมีความสำเร็จในการรับใช้ชาติและราษฎรไทยให้มีความก้าวหน้าทุกประการ

จากลุงที่รักหลานทั้งสอง

ปรีดี พนมยงค์"

ต่อไปนี้เป็นคำปราศรัยตอบคุณสุภาและคุณจินดา ศิริมานนท์ ก่อนที่จะเดินทางจากปารีสกลับสู่สยาม

คุณสุภาและคุณจินดา มิตรรักที่ซื่อสัตย์ ก่อนที่คุณทั้งสองจะเดินทางจากปารีสกลับสู่สยามในวันนี้ ผมขอแสดงความขอบคุณที่คุณทั้งสองได้อุตสาหะเดินทางมาพบผมที่ชานกรุงปารีส ซึ่งมีคุณูปการเป็นอันมากแก่ผม เพิ่มเติมจากที่คุณทั้งสองได้ช่วยผมในสิ่งที่แล้วมาในอดีต โดยเฉพาะระหว่างที่ผมตกทุกข์ได้ยาก

มิตรภาพที่คุณทั้งสองมีต่อผมนั้นเป็นมิตรภาพที่มีคุณค่าสูง ซึ่งผมและภรรยาระลึกถึงอยู่เสมอ โอกาสนี้ผมขออวยพรให้คุณทั้งสองเดินทางโดยสวัสดิภาพ ประสบความสุขสวัสดี มีอายุยั่งยืนนาน ปราศจากโรคาพยาธิอุปัทวันตรายทั้งปวง ขอให้มีความสำเร็จในการรับใช้ชาติและราษฎรไทยให้เจริญก้าวหน้า ทั้งในทางปัจจัยดำรงชีพ และในทางคติธรรมประชาธิปไตยทุกประการ

จากผม ปรีดี พนมยงค์”

มติชนรายวัน

4 พฤษภาคม 2526

พิธีเผารัฐบุรุษอาวุโส ที่ 'คอมมูนปารีส' วันนี้

เผยพิธีศพของรัฐบุรุษอาวุโสทำอย่างเรียบง่าย ณ สถานประวัติศาสตร์ "คอมมูนปารีส" ญาติเตรียมนำอัฐิกลับมาบรรจุที่วัดพนมยงค์ อยุธยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิธีสังฆทานให้เป็นเกียรติ ในฐานะผู้ประศาสน์การและก่อตั้งมหาวิทยาลัย ผู้ใกล้ชิดเผยว่า วาระสุดท้ายให้ระวังภัยต่างชาติ คนเป็นใหญ่ในประเทศอย่าหลงทำประโยชน์ให้ต่างชาติ ส. ศิวรักษ์เรียกร้องให้รัฐบาลแสดงความกตัญญูต่อวิญญาณรัฐบุรุษ แต่ "เปรม" ใบ้เพียง "ขอแสดงความเสียใจด้วย" เท่านั้น

มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ที่บ้านพักด้วยหัวใจวายที่ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมนั้น ยังความเศร้าสลดมายังญาติมิตรและลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก เหตุเพราะรัฐบุรุษอาวุโสพลัดถิ่นผู้นี้ มีเกียรติประวัติที่ทำคุณประโยชน์ให้กับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญมาตลอด 83 ปีที่ยังมีชีวิต

นายสุภา ศิริมานนท์ ลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดซึ่งเพิ่งเดินทางกลับจากไปเยี่ยมนายปรีดีที่ประเทศฝรั่งเศส ได้เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวว่า ท่านปรีดีเคยพูดว่าอยากจะให้เผาศพของท่านที่ปารีส แม้ว่าอยากจะกลับมาตายในเมืองไทย แต่ก็เกรงคนอื่นจะลำบาก โดยเฉพาะคนที่มีอำนาจอยู่ เพราะโดยฐานะที่ท่านดำรงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส และได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่เรียกว่า นพรัตน์ราชวราภรณ์ กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าฯ พร้อมด้วยสายสร้อยทองคำ ซึ่งหมายถึงหากมรณกรรมลงไปเมื่อใด ศพจะได้รับการจัด "โกศ" อย่างดีเพื่อให้สมเกียรติ อันจะเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองของญาติมิตรและครอบครัวมาก

"ท่านไม่อยากให้ใครลำบาก เพราะท่านเป็นคนอับโชค ทำอะไรคนมักหมั่นไส้ ท่านไม่อยากให้ใครคิดอย่างนั้น และไม่อยากรบกวนใคร" และว่าพิธีศพจะทำง่าย ๆ เมื่อญาติจากประเทศไทยไปถึงฝรั่งเศสตอนเย็นวันที่ 5 แล้ว จะมีพิธีเผาศพ โดยญาติจะนำอัฐิกลับมาบรรจุไว้ที่วัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สำหรับพิธีทำบุญของศิษย์ในประเทศไทยนั้น นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์เผยว่า จะมีการทำบุญ 7 วันให้ที่กรุงเทพฯ อาจจะเป็นวัดทองนพคุณ ส่วนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นางนงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีเผยว่าจะมอบพวงหรีดแสดงความไว้อาลัยฝากนางดุษฎี พนมยงค์ ลูกสาวซึ่งเดินทางไปฝรั่งเศสค่ำวันที่ 3 พฤษภาคม พร้อมกันนี้ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะมีการทำพิธีสังฆทานในวันที่ 4 วันรุ่งขึ้น

นายสุภาเปิดเผยวาทะสุดท้ายถึงบ้านเมืองของนายปรีดีว่า ระหว่างที่อยู่ในฝรั่งเศส ท่านได้สนใจติดตามข่าวสารจากประเทศไทยตลอดเวลา โดยสั่งซื้อหนังสือพิมพ์ทุกฉบับจากไทย รวมทั้งหนังสือต่าง ๆ และฟังจากวิทยุและสื่อมวลชนทุกแขนง เดือนหนึ่ง ๆ ต้องเสียเงินเพื่อซื้อข่าวสารนี้ราว 3 พันบาท โดยนายปรีดีกล่าวถึงเมืองไทยว่า ผู้ปกครองไทยไม่มีใครโง่ แต่น่า

เสียดายสิ่งที่ควรทำกลับไม่ได้ทำ แต่สิ่งที่ไม่ควรกลับทำ สังคมไทยนั้นมีภัยที่น่ากลัวของบ้านเมือง คือภัยจากภายนอกประเทศ ฉะนั้นคนที่เป็นใหญ่อยู่เวลานี้อย่าได้หลงตัวทำประโยชน์ให้กับต่างชาติ และว่าไม่มีใครรักแผ่นดินไทยเท่ากับคนไทย

"ผมเห็นว่าชีวิตของท่านมีสองอย่างคือ ถ้าไม่มีท่าน ไทยจะไม่มีประชาธิปไตยและไม่มีเอกราช เพราะท่านตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นมา เพื่อไม่ให้ไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศแพ้สงคราม ส่วนกรณีสวรรคตของ ร. 8 นั้นยังเป็นเรื่องที่ต้องสะสางกันต่อไป เป็นการใส่ร้ายป้ายสี ใครที่บังอาจกล่าวล่วงเกินในเรื่องนี้ ต้องแพ้คดีในศาลหมด"

นายสุภาเผยอีกว่า การใช้ชีวิตในฝรั่งเศสของนายปรีดีเป็นไปอย่างเรียบง่าย รายได้จากเงินบำนาญเดือนละ 5–6 พันบาทแทบจะอยู่ไม่ได้ ต้องขายทรัพย์สินที่พอมีอยู่ในเมืองไทย โดยมีท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยาเป็นตัวหลักในการเดินทางระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ส่วนตัวนายปรีดีนั้น ใช้เวลาอ่านเขียนหนังสือ และพบแขกคนไทยและชาวต่างประเทศที่ไปมาหาสู่ไม่ขาดสาย

นายสุภาเปิดเผยผลงานชิ้นสุดท้ายของนายปรีดีซึ่งยังเขียนไม่จบ คือ หนังสือเรื่อง "ชีวิตและงานของปรีดีและพูนศุข" ซึ่งตนในฐานะผู้ใกล้ชิดจะพยายามเรียบเรียงต่อให้สมบูรณ์

นายสุภาเผยตอนหนึ่งว่า ตนได้นำเทปคำกลอนนักศึกษาธรรมศาสตร์ที่เขียน และมีการนำไปแปรอักษรเมื่อครั้งกีฬาฟุตบอลประเพณีจุฬาธรรมศาสตร์ ให้ท่านปรีดีฟัง ท่านปรีดีฟังกลอนจบถึงกับน้ำตาซึม เพราะความตื้นตันใจ

คำกลอนที่ว่าคือ "พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี พ่อของข้านามระบือชื่อ "ปรีดี" แต่คนดีเมือง

ไทยไม่ต้องการ อายุยืนหมื่นปีเถอะพ่อข้า ไร้โรคาปราศทุกข์ภัยใจสุขศานติ์ อยู่ต่างแดนพ้นมืดมนจากคนพาล ลูกโดมขานพ่อคือธรรมค้ำแดนโดม"

ทางด้านนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ให้ทรรศนะตอนหนึ่งว่า รัฐบาลไทยเวลานี้ควรแสดงความเคารพความกตัญญูต่อวิญญาณรัฐบุรุษพลัดถิ่นผู้นี้

ส่วนพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี กล่าวกับผู้สื่อข่าวที่ทำเนียบรัฐบาลวานนี้อย่างสั้น ๆ ว่า ขอแสดงความเสียใจด้วย

นางวาณี สายประดิษฐ์ ลูกสาวคนเล็กของรัฐบุรุษอาวุโสให้สัมภาษณ์ "มาตุภูมิ" ทางโทรศัพท์จากประเทศฝรั่งเศสค่ำวานนี้ว่า พิธีศพของรัฐบุรุษอาวุโสจะทำตามความประสงค์ของท่านปรีดี ที่ต้องการให้เรียบง่ายและเงียบ ๆ ส่วนการจะนำอัฐิของท่านมาบรรจุที่วัดในประเทศไทยหรือไม่นั้น ต้องรอลูกสาวและลูกชายคือนางดุษฎี กับศุขปรีดา ซึ่งจะเดินทางจากไทยและฮ่องกงไปสมทบราววันนี้ (4 พ.ค.)

สำหรับฌาปนสถานนั้น คาดว่าจะทำพิธีเผาที่แปร์ ลาแชส ส่วนหนึ่งในบริเวณคอมมูนปารีส อันเป็นสถานประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นที่จบชีวิตของนักปฏิวัติและชาวฝรั่งเศสหลายคนในสมัยปฏิวัติฝรั่งเศส

นางวาณีเปิดเผยอีกว่า นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ เอกอัครราชทูตไทยในฝรั่งเศส พร้อมด้วยข้าราชการ นักเรียนไทยและคนไทยในฝรั่งเศสจำนวนมากไปร่วมพิธีเคารพศพรัฐบุรุษอาวุโส

ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีการแจกใบปลิวของกลุ่ม "รัฐเสรี" และ "ก้าวใหม่" แสดงความสลดใจต่อมรณกรรมของท่านปรีดี และสดุดีว่าเมื่อมีชีวิตอยู่ ท่านผู้นี้ทำประโยชน์ให้บ้านเมือง แต่ต้องมาจบชีวิตอย่างเงียบเหงาในต่างประเทศ โดยที่ลูกหลานยังไม่รู้ว่าท่านจากไปด้วยลักษณาการอย่างใด โดยที่ยังไม่ได้รับความเป็นธรรมจากแผ่นดิน พร้อมกับเรียกร้องให้นำร่างกายของท่านปรีดีกลับไทย แม้ว่าจะเป็นร่างกายที่ปราศจากวิญญาณก็ตาม

ที่บ้านพักซอยสวนพลูค่ำวันเดียวกัน หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคม กล่าวว่า เคยเป็นศัตรูขับเคี่ยวกับนายปรีดีมานานแล้ว เวลานี้อายุมากขึ้นก็ลืมความหลังไปหมดแล้ว แต่ก็ยังดีใจที่ลูกชายผมเมื่อเดินทางไปยังปารีสก็ไปแวะเยี่ยมท่าน ท่านถามว่าลูกใคร พอรู้ว่าลูกผมท่านก็ยังเอาตัวไปกอด แล้วถ่ายรูปไว้ดู พร้อมกับเดินมาส่งหน้าบ้าน ผมก็ถือว่าไม่มีอะไรแล้ว ผมลืมอดีตได้ ท่านเองก็อาวุโส อายุถึง 83 ปี ผมเคารพนับถือว่าท่านเป็นยิ่งกว่าพี่ใหญ่ ขอแสดงความเสียใจกับครอบครัวของท่าน แต่เรื่องกาลเวลาและธรรมชาติ ท่านจากไปโดยที่ไม่เดือดร้อนอะไร ผมก็ใส่บาตรกรวดน้ำให้ท่าน และในทางส่วนตัว ผมกับท่านก็ไม่เคยมีอะไรกันเลย เพราะผมไม่เคยต่อสู้ทางการเมืองกับใครด้วยเรื่องส่วนตัว

อนึ่ง รายงานข่าวกล่าวว่า นายยาซุฮิโร นากาโซเน นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น จะเดินทางไปร่วมทำพิธีสังฆทานต่อวิญญาณของนายปรีดีที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช้าวันที่ 4 พ.ค. เวลาประมาณ 8.50 น. ก่อนเดินทางออกจากประเทศไทย

ส่วนนายนรนิติ เศรษฐบุตร รองอธิการบดีธรรมศาสตร์เผยว่า นอกจากพิธีสังฆทานแล้ว จะมีบอร์ดแสดงประวัติของท่านปรีดี พร้อมกับสมุดเซ็นร่วมแสดงความเสียใจให้ชาวธรรมศาสตร์ทั้งหลายได้ร่วมกันลงนาม กิจกรรมอื่น ๆ เช่น ร่วมกับกลุ่มต่าง ๆ ทำหนังสือชีวิตและผลงานของท่านปรีดีในโอกาสต่อ ๆ ไป

เวลานี้มีศิษย์เก่าติดต่อขอบริจาคเงินมาร่วมจำนวนมาก ถ้าเป็นไปได้อาจจะจัดตั้งเป็นมูลนิธิ "ปรีดี พนมยงค์" เพื่อการศึกษาของเยาวชนต่อไป

"เราได้เสียท่านไปเมื่อท่านไปอยู่ต่างประเทศ แต่การสูญเสียครั้งนี้เป็นการสูญเสียของสังคมโดยส่วนรวม จิตเจตนาของท่านในการสร้างธรรมศาสตร์ก็คือ สอนการเมืองและสร้างพื้นฐานประชาธิปไตยให้กับประ–

ชาชนทั่วไป โดยให้เป็นมหาวิทยาลัยเปิด" พร้อมกันนี้ นายนรนิติเสนอให้รัฐบาลพิจารณาทำอะไรสักอย่างเพื่อทดแทนคุณความดีที่นายปรีดีให้กับบ้านเมือง คนใน ครม. เองก็เป็นลูกศิษย์ของท่านหลายคน น่าจะผลักดันในเรื่องนี้ได้

มาตุภูมิ

วันพุธที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ปฏิกิริยาต่อมรณกรรม
ของปรีดี พนมยงค์

490 **พ.ศ. 2488**

"ประกาศ
อานันทมหิดล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญ ๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถ บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอนกประการ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่อง นายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ 8 ธันวาคม พุทธศักราช 2488

เป็นปีที่ 12 ในรัชกาลปัจจุบัน
ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช
นายกรัฐมนตรี"

(ร.จ. เล่ม 62 ตอน 70 วันที่ 11 ธันวาคม)

พระราชทานนพรัตน์ราชวราภรณ์แก่ นายปรีดี พนมยงค์

วันที่ 10 ธันวาคม มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเป็นโบราณมงคลนพรัตน์ราชวราภรณ์ กับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าฯ พร้อมด้วยสายสร้อยทองคำแก่ นายปรีดี พนมยงค์ ด้วย

มรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส "ปรีดี พนมยงค์" ในวัยที่เกือบจะ 83 ปีเต็มนั้น ยังความเศร้าสลดมายังญาติมิตรและประชาชนทั้งหลาย ในฐานะที่ท่านผู้นี้เป็นถึง "รัฐบุรุษ" ที่ประเทศไทยหาได้ยากเย็นเต็มที

ภารกิจที่ยิ่งใหญ่ของท่านคือ ในฐานะระดับมันสมองของคณะราษฎร์ ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประ

ชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีรัฐธรรมนูญที่ประกันสิทธิเสรีภาพของปวงชนชาวไทย

และภารกิจยิ่งใหญ่ในการกอบกู้เอกราชในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทย คราวที่ญี่ปุ่นยกทัพเข้าประเทศไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

เกียรติคุณที่ท่านปรีดีมีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์นั้นเป็นที่รับรู้โดยทั่วไป จนรัฐบาลไทยในปี 2488 เองก็ได้ประกาศเกียรติคุณนี้ต่อที่ประชุมรัฐสภาและต่อสาธารณะ ทั้งยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ท่านปรีดีดำรงตำแหน่ง "รัฐบุรุษอาวุโส" อันเป็นตำแหน่งที่ไม่มีการถอดถอนตลอดชีพ

ดังประกาศ "อานันทมหิดล" ที่คัดลอกมาจากรัฐสภาไทยในรอบ 12 ปี (2475–2517) ซึ่งหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีเวลานั้นได้ทำหน้าที่ผู้รับสนองพระบรมราชโองการไว้ชัดเจนแล้ว

ส่วนกรณีการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้น ได้มีคำตัดสินใหม่โดยคำพิพากษาศาลแพ่ง หมายเลขแดงที่ 5810/2522 วันที่ 14 มิถุนายน 2522 แล้วว่า นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้บริสุทธิ์พ้นมลทินทุกประเด็นทุกข้อหา ส่วนการหลบหนีออกนอกประเทศเป็นการหลบหนีการทำรัฐประหารของทหารบางกลุ่ม เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490

ต่อไปนี้คือปฏิกิริยาของบุคคลต่างฐานะ ต่างสังกัด ต่อ "รัฐบุรุษอาวุโส" ที่เสียชีวิตลงแล้วในต่างแดน

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ภริยาคู่ทุกข์คู่ยาก
(ให้สัมภาษณ์เมื่อ 23 มิถุนายน 2525)

ความเจ็บปวดมันสาหัสยิ่งกว่าใคร แต่ไม่อยากตีโพยตีพาย เลย ทำจิตใจให้สงบ กรณีของเราถูกกระทำทั้งครอบครัวพรรคพวก

ก่อนหน้านี้เมื่อครบรอบ 70 ปี รู้สึกภาคภูมิใจที่เกิดมาเป็นคนไทย แต่เมื่อได้เห็นภาพเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน (ภาพข่าวสร้างอนุสาวรีย์เป็นที่ระลึก แด่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) จึงรู้สึกละอายใจที่เกิดมาเป็นคนไทย เรื่องในอดีตไม่อยากนึกถึง

พระราชาคณะท่านหนึ่งเคยบอกว่า เขาทำร้ายเราทางกายไม่ได้ เขาเลยทำร้ายเราทางใจ ดิฉันจึงพยายามทำใจให้สงบ ไม่ผูกพยาบาท

สำหรับท่าน (ปรีดี) ท่านอยากมาตายในเมืองไทยซึ่งเป็นบ้านเกิด แต่เวลานี้ท่านไม่พร้อมที่จะเดินทางกลับประเทศไทย

พลเอกสิทธิ จิรโรจน์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

"ท่านเป็นคนอยุธยา รู้จักคุ้นเคยกันในครอบครัว และเป็นที่เคารพ ท่านอยู่ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส คนเคารพมากมาย ตั้งแต่ผมเป็นรัฐมนตรีท่านไม่เคยขอกลับเมืองไทย"

สุลักษณ์ ศิวรักษ์
นักคิด – นักเขียน

รัฐบาลน่าจะทำอะไรสักอย่างเพื่อการระลึกถึงท่าน เป็นการแสดงความกตัญญูที่ท่านได้สร้างประโยชน์ให้กับบ้านเมือง ท่านเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินมาถึง 3 สมัย เคยกอบกู้เอกราชชาติไทย ไม่มีท่านเราก็แพ้สงคราม ท่านเป็นผู้เรียกร้องให้เกิดประชาธิปไตย

เรื่องบาดหมางทางการเมืองน่าจะจบได้แล้ว คนตายแล้วน่าจะหมดกันไป การกระทำเพื่อระลึกถึงไม่เกี่ยวกับรัฐบาลหรือท่านปรีดี แต่แสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์

ผมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย ซึ่งคิดมาได้สองปีแล้ว ปีหน้าท่านจะมีอายุ 84 ปี ผมเห็นว่าท่านมีบุญคุณสำคัญกับบ้านเมือง ประการแรกเป็นผู้นำเสรีไทย ประการที่สอง เป็นผู้นำในการออกรัฐธรรมนูญครั้งแรกของไทย ดังนั้น โครงการนี้จึงอยากจะทำอะไรเพื่อเป็นเกียรติและเป็นอนุสสติแด่ท่าน ด้วยการรวบรวมบรรดานักวิชาการรุ่นใหม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์ เพื่อให้รู้ว่าจะเดินไปทางไหน สำหรับผู้ที่ต้องทำงานเพื่อบ้านเมือง

ในบรรดาลูกศิษย์ทั้งหลายคิดว่าจะต้องประชุมกันอีกที คงไม่ไปงานศพที่ฝรั่งเศส แต่จะทำบุญ 7 วันในกรุงเทพฯ

สุภา ศิริมานนท์
ลูกศิษย์ – คนใกล้ชิด

ผมไปเยี่ยมท่านเมื่อเร็ว ๆ นี้ อยู่กับท่านถึง 18 วัน เพิ่งกลับมาเมื่อวันที่ 28 เมษายนนี้เอง ท่านเคยพูดว่า ขอให้ถือหลักการเมืองแบบเก่าคือ ไม่มี

มิตรแท้และศัตรูที่ถาวร ไม่มีชาติไหนจะรักเมืองไทยเท่ากับคนไทยเอง ท่านเห็นว่าความเป็นธรรมยังไม่เกิดขึ้นในสังคมไทย ท่านยึดถือและนิยมสังคมนิยม โดยความหมาย "นิยม" คือ จำกัด ไม่ได้หมายความว่า ชอบ ดังนั้นความหมายของท่านก็คือ สำคัญที่สังคมนั้นต้องเป็นสังคมที่อภิวัฒน์แท้ ๆ คือถ้าเป็นประชาธิปไตยก็เป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ไม่ใช่อย่างอื่นมาบวก

ท่านอยู่อย่างประหยัดที่สุด เป็นรัฐบุรุษพลัดถิ่นที่แทบจะไม่ได้อาศัยบำเหน็จบำนาญอะไรจากรัฐบาลเลย เงินบำนาญที่ได้เดือนละ 5–6 พันบาทนั้นทำอะไรแทบไม่ได้ ต้องขายทรัพย์สินในเมืองไทยไปมากมาย

ท่านกลัวภัยภายนอกมากกว่าภัยในประเทศ แต่ท่านไม่ระบุว่าชาติไหน และว่าคนที่เป็นใหญ่ในประเทศอย่าได้ไปหลงทำประโยชน์ให้ชาวต่างประเทศ โดยไม่รู้ว่าได้ขายชาติให้เขา

ผมเห็นชีวิตของท่านสองอย่างคือ 1. ถ้าไม่มีท่าน ประชาธิปไตยไม่มี 2. ถ้าไม่มีท่าน เราเสียเอกราชตอนสงคราม ท่านตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อไม่ให้เราได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่แพ้สงคราม

นงเยาว์ ชัยเสรี
อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ต้องคุยกันในสมาคมธรรมศาสตร์ ว่าจะมีการดำเนินการอย่างไรในเรื่องนี้ เพราะท่านปรีดีเป็นผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ที่แน่ ๆ คือ พรุ่งนี้ (4 พ.ค.) จะมีการทำบุญถวายสังฆทาน เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อท่าน

ในแง่อื่น ๆ ดิฉันไม่ทราบ ก่อนหน้าท่านเสียชีวิต ท่านก็ไม่สู้มีบทบาทอะไรอีกแล้ว เพราะชราและมีฐานะเป็นเพียงผู้ลี้ภัยการเมืองคนหนึ่ง แต่ในฐานะที่ท่านเป็นต้นคิดสำคัญในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชาวธรรมศาสตร์ทุกคนรู้สึกว่าเป็นความสูญเสีย เราได้โทรเลขพร้อมทั้งโทรศัพท์ทางไกลไปยังครอบครัวของท่านแล้วที่ปารีส

เรากำลังเช็คดูว่าจะมีใครเดินทางไปฝรั่งเศส เราจะได้มอบหมายให้นำดอกไม้และพวงหรีดไปเคารพศพ ส่วนการจะส่งคนไปที่โน่นเลยนั้น ยังพิจารณากันอยู่ เพราะฉุกละหุกเกินไป

มาตุภูมิรายวัน
วันพุธที่ 4 พฤษภาคม 2526

กระทุ้งรัฐบาลอีก จัดงานศพ "ปรีดี"

ส.ส. ขอนแก่นทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี ให้รัฐบาลจัดการเป็นเจ้าภาพงานศพ "ปรีดี พนมยงค์" ให้สมเกียรติเยี่ยงวีรบุรุษแห่งชาติ ธรรมศาสตร์เตรียมจัดตั้งกองทุนเพื่อเป็นที่ระลึก

นายแคล้ว นรปติ ส.ส. ขอนแก่น เลขาธิการพรรคสังคมประชาธิปไตย ได้ทำหนังสือถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 4 พฤษภาคมนี้ เรียกร้องให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพงานศพนายปรีดี พนมยงค์ "รัฐบุรุษอาวุโส" ซึ่งได้มรณกรรมที่ปารีสเมื่อวันที่ 2 ที่ผ่านมา หนังสือดังกล่าวระบุถึงคุณงามความดีต่าง ๆ ของนายปรีดี เช่น เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง แก้ไขสนธิสัญญาที่เสียเปรียบกับต่างประเทศ เป็นอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน อดีตนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าขบวนการเสรีไทย

นายแคล้วเสนอว่า รัฐบาลควรรับจัดงานศพไว้ในอุปการะให้สมเกียรติเยี่ยงวีรบุรุษ ขอพระราชทานโกศบรรจุอัฐิ ให้ญาติพี่น้องเบิกเงินค่าใช้จ่ายในการฌาปนกิจได้ หรือมีบัญชาให้เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส

รับเป็นเจ้าภาพจัดงานฌาปนกิจศพ ณ ประเทศฝรั่งเศส และหากอัฐิถูกส่งกลับมายังประเทศไทย ให้จัดงานรัฐพิธีให้สมเกียรติ

ทางด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อเช้าวันที่ 4 นี้ มีการบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่นายปรีดีที่ห้องรับรองตึกโดม ชั้น 2 ซึ่งในงานนี้ นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภา เดินทางมาร่วมงานด้วย นอกจากนี้ประธานสภาอาจารย์ยังมอบพานใส่ดอกไม้จันทน์ ธูปเทียน และดร๊าฟท์เงินสมทบร่วมกันทำบุญ ตัวแทนนักศึกษายังวาดภาพนายปรีดี และเขียนคำไว้อาลัยบนผ้า ฝากไปร่วมพิธีศพที่ฝรั่งเศส และขอความอนุเคราะห์จากสถานทูตไทยในฝรั่งเศสจัดดอกไม้ไปคารวะศพด้วย

ขณะเดียวกันที่ตึกโดมชั้นล่าง ได้ติดภาพนายปรีดีไว้สำหรับผู้ประสงค์จะแสดงความคารวะ และในวันที่ 10 พฤษภาคมนี้ เวลา 17.00 น. จะมีการอภิปรายเรื่อง “ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย” ที่หอประชุมเล็ก รวมทั้งได้กำหนดให้วันที่ 9 สิงหาคมนี้ เป็นวันปรีดี พนมยงค์ โดยจะมีนิทรรศการแสดงผลงานและประวัติของนายปรีดี และจัดตั้งกองทุนการศึกษาปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ที่ปรึกษาพรรคประชาธิปัตย์ ในฐานะเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐบุรุษอาวุโส กล่าวถึงมรณกรรมของนายปรีดีว่า รู้สึกเสียดาย เพราะเป็นบุคคลที่ทำคุณประโยชน์เอาไว้มาก

ม.ร.ว. เสนีย์กล่าวถึงผลงานของนายปรีดีว่า เป็นผู้นำระบอบประชาธิปไตยเข้ามาใช้ในบ้านเมืองเป็นคนแรก จริงอยู่ แม้ว่ารัชกาลที่ 7 จะทรงมอบอำนาจอธิปไตยให้แก่ปวงชน แต่นายปรีดีได้ทำก่อน ก็ต้องยกย่อง นอกจากนั้นก็พยายามเร่งร่างประมวลกฎหมายต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ต่อประชาชน รวมทั้งการตั้งกงสุลด้วย

"และที่สำคัญในขบวนการเสรีไทย เขามีส่วนช่วยเหลือเป็นอย่างมาก ถ้าไม่มีคนคนนี้มาช่วยเคลื่อนไหว งานนี้เห็นจะสำเร็จยาก ผมคงทำอะไรไม่ได้มากแน่" ม.ร.ว. เสนีย์กล่าว

ส่วนรัฐบาลควรจะจัดงานศพของนายปรีดีอย่างไรนั้น ม.ร.ว. เสนีย์กล่าวว่า เรื่องนี้ตนไม่รู้ ต้องไปถามรัฐบาลว่าควรดำเนินการอย่างไรหรือไม่

อนึ่ง ในวันที่ 5 พฤษภาคมนี้ นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จะได้เดินทางไปยังกรุงปารีส เพื่อติดต่อกับญาติของอาจารย์ปรีดี ขอนำอัฐิอาจารย์ปรีดีมาบำเพ็ญกุศลในไทย ให้ลูกศิษย์ลูกหาได้ไปเคารพโดยทั่วหน้ากัน

มติชนรายวัน
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม 2526

เสนอรัฐจัดพิธี "รำลึก" รัฐบุรุษปรีดี

บรรดาศิษย์อาวุโส คณาจารย์และนักศึกษานับพันคนร่วมพิธีไว้อาลัยเข้าคารวะรัฐบุรุษอาวุโส "ปรีดี พนมยงค์" ล้นห้องโถงตึกโดม ส.ส. ขอนแก่นเรียกร้องรัฐบาลจัดงานพิธีรำลึกอย่างสมเกียรติ

ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เช้าวันที่ 4 พ.ค.นี้ ภายในห้องโถงใหญ่บริเวณตึกโดมสัญลักษณ์ของธรรมศาสตร์ ได้จัดให้มีพิธีไว้อาลัย นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสปูชนียบุคคลของบรรดานักศึกษาธรรมศาสตร์ ซึ่งทางคณาจารย์และนักศึกษาได้ร่วมศิษย์อาวุโสกับกลุ่มญาติมิตรของรัฐบุรุษคนสำคัญ ที่ได้มรณกรรมด้วยหัวใจวาย ในประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 พ.ค.นี้

ในการจัดงานครั้งนี้ ได้กระทำขึ้นภายในห้องโถงชั้นล่าง ของอาคารเก่าแก่ตึกโดม มีภาพขนาดใหญ่นายปรีดี พนมยงค์ เตรียมไว้ให้ผู้ที่เข้าไปแสดงความไว้อาลัยและคารวะ รอบ ๆ ห้องโถงมีคำไว้อาลัย ตลอดจนประวัติติดอยู่บนแผ่นป้าย เรียงรายตั้งแต่หน้าตึกโดม ตั้งแต่เวลา 08.30 น.

มีผู้ทยอยเข้าไปแสดงความคารวะ ในบริเวณที่จัดเอาไว้ และมีจำนวนเพิ่มขึ้นจนล้นออกมาข้างนอก

บรรยากาศทั่ว ๆ ไปในพิธีไว้อาลัยเป็นไปอย่างเงียบสงบ ตลอดเวลามีผู้เข้าทักทาย แสดงความอาลัยในการจากไปต่อกลุ่มญาติของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสคนสำคัญ จนกระทั่งเวลา 10.00 น. จึงมีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับ ซึ่งจัดเตรียมพิธีไว้บนชั้นสองของตึกโดม นอกจากนี้ทางมหาวิทยาลัยได้ส่งโทรเลข จดหมาย พร้อมด้วยพานใส่ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนฝากผ่านทางครอบครัว ที่อยู่ในประเทศไทยไปมอบให้ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ที่บ้านพักในปารีสด้วย

ที่รัฐสภาวันเดียวกัน นายแคล้ว นรปติ ส.ส.ขอนแก่น และเลขาธิการพรรคสังคมประชาธิปไตย ได้เผยต่อผู้สื่อข่าวว่าตนเองได้ทำหนังสือถึง พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลไทยรับเป็นเจ้าภาพในงานพิธีศพของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทยที่มรณกรรมเมื่อวันที่ 2 พ.ค.นี้ ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

นายแคล้วเผยต่อไปว่าที่ต้องการให้รัฐบาลรับเป็นเจ้าภาพในงานพิธีศพครั้งนี้ เพราะว่านายปรีดี เป็นผู้ประกอบคุณงามความดีและสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติในอดีตไว้อย่างมากมาย เมื่อนายปรีดี ได้ถึงแก่มรณกรรมลงในต่างประเทศ ตนเองเห็นว่ารัฐบาลควรรับพิธีจัดการศพนายปรีดีไว้ในอุปการะของรัฐบาล เช่นจัดงานให้สมเกียรติเช่นเดียวกับ “วีรบุรุษ” และขอพระราชทานบรรจุอัฐิไว้ในโกศ หรืออนุญาตให้ญาติของนายปรีดีเบิกเงินค่าใช้จ่ายในพิธีฌาปนกิจได้ หรือมีบัญชาให้เอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสรับเป็นเจ้าภาพ ทั้งนี้แล้วแต่นายกรัฐมนตรีจะเห็นสมควร และว่าหากจะนำอัฐิกลับมายังประเทศก็ขอให้มีการจัดพิธีต้อนรับให้สมเกียรติ

มหาชัย
วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ธรรมศาสตร์ ส่งตัวแทนร่วมเผา 'ปรีดี' ที่ฝรั่งเศส

ประธานรัฐสภาขอตัวไม่ออกความเห็นเรื่องปรีดี พนมยงค์ แต่ยืนยันที่จะไปร่วมในการทำบุญตามประเพณี "จะเอาช้างมาฉุดก็ไม่ยอม" ส่วนรองอธิการบดีธรรมศาสตร์กำหนดเดินทางไปฝรั่งเศสวันนี้ เพื่อร่วมพิธีฌาปนกิจที่คอมมูนปารีส

นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภากล่าวกับ "มาตุภูมิ" ว่า ในฐานะที่ตนดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นประธานรัฐสภา ไม่สามารถที่จะแสดงความเห็นเกี่ยวกับเสียงเรียกร้องให้รัฐบาลร่วมจัดพิธีศพนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสได้ หากกล่าวอะไรออกไปแล้วจะเป็นการไม่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม ในฐานะที่ตนเป็นลูกศิษย์คนหนึ่งจะต้องไปร่วมในการทำบุญตามประเพณีให้ได้ ไม่ว่าใครจะกล่าวอย่างไร ตนไม่ห่วงทั้งสิ้น เป็นเรื่องส่วนตัวที่ใครจะมาแตะต้องไม่ได้

"จะเอาช้างมาลากมาฉุดเอาไว้ ไม่ให้ผมไปร่วมงานครั้งนี้ ผมขอบอกได้เลยว่าไม่สามารถที่จะมารั้งผมไว้ได้" ประธานรัฐสภากล่าว และว่าการจากไปของรัฐบุรุษอาวุโสพลัดถิ่นผู้นี้ ตนไม่ได้คิดในแง่ของการเมืองเลย คิดแต่เพียงว่า นายปรีดีเคยเป็นอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ จนทำให้มีความรอบรู้ในปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี" เรานับถือกันในฐานะครูบาอาจารย์ เมื่อท่านจากไปเราก็จะต้องไปแสดงความเสียใจต่อครอบครัวของท่าน ซึ่งไม่ใช่เป็นเรื่องที่ผิดเลย"

ทางด้านนายชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ฝ่ายวัฒนธรรม ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นตัวแทนของมหาวิทยาลัยในการเดินทางไปร่วมพิธีฌาปนกิจศพที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เปิดเผยกับ "มาตุภูมิ" ว่า จะออกเดินทางในวันนี้ (ที่ 6) เพื่อเข้าร่วมพิธีในวันที่ 9 ที่จะถึงนี้ การเดินทางครั้งนี้ จะนำดอกไม้ธูปเทียนสายสิญจน์และดอกบัวไปด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากว่าทางปารีสติดต่อมาให้เอาของจำพวกนี้ไปด้วย เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา แต่พิธีการต่าง ๆ เป็นอย่างไรนั้นนายชาญวิทย์กล่าวว่า ตนยังไม่ทราบรายละเอียด

รองอธิการบดีธรรมศาสตร์กล่าวต่อไปว่า ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ได้ติดต่อมาว่า มีความต้องการปฏิทินที่สหกรณ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดทำขึ้นเมื่อนานมาแล้ว ซึ่งมีข้อความในปฏิทินตอนหนึ่งเขียนไว้ว่า "พ่อข้าฯ นามระบือชื่อปรีดี" แต่ไม่สามารถที่จะไปหาได้ทัน เนื่องจากเวลากระชั้นชิด และที่สหกรณ์ขณะนี้ก็ไม่มีเหลืออยู่เลย

มาตุภูมิรายวัน

วันศุกร์ที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ชาว มธ.รำลึกถึงปรีดี พนมยงค์

คณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ร่วมกันจัดงานเพื่อระลึกถึง นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 4 พ.ค. ที่ผ่านมาหลังจากที่นายปรีดีได้มรณกรรมด้วยหัวใจวายที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 2 พ.ค.

งานดังกล่าว จัดขึ้นที่ห้องโถงชั้นล่างของตึกโดม โดยได้มีการติดภาพขนาดใหญ่ของนายปรีดีไว้ให้ผู้ที่ประสงค์จะแสดงความคารวะ ติดคำไว้อาลัยและเขียนชีวประวัติบนแผ่นป้าย วางไว้บริเวณหน้าตึกโดมด้วย

ตั้งแต่เวลา 08.30 น. เป็นต้นไป ได้มีศิษย์อาวุโสของนายปรีดีหลายคน นำพวงหรีดมาแสดงความคารวะในบริเวณที่จัดไว้ รวมทั้งได้มีญาติพี่น้องของนายปรีดีมาร่วมในพิธีด้วย ในเวลา 10.00 น. ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลที่บริเวณห้องรับรองชั้น 2 ของตึกโดม

นอกจากนี้ ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ส่งโทรเลขและจดหมายไปแสดงความเสียใจต่อท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่บ้านพักกรุงปารีส และทางประธานสภาอาจารย์ในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังได้ไปพบครอบครัวของ นายปรีดีที่อยู่ในประเทศไทย พร้อมทั้งได้มอบพานใส่ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนฝากไปร่วมพิธีศพที่ฝรั่งเศส และได้มอบตั๋วแลกเงินฝากไปร่วมทำบุญด้วย

นักศึกษาได้วาดภาพของ นายปรีดี เขียนคำไว้อาลัยและใส่กรอบส่งไปยังประเทศฝรั่งเศสโดยผ่านบุตรของนายปรีดี และได้ขอความอนุเคราะห์จากสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส ให้จัดดอกไม้ไปคารวะศพในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย

ในการนี้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และองค์การนักศึกษาจะได้จัดอภิปรายเรื่อง "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" ที่หอประชุมเล็กในวันที่ 10 พ.ค.นี้ ระหว่างเวลา 17.00–19.00 น. และจะได้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนการศึกษาปรีดี พนมยงค์ต่อไป นอกจากนี้ในวันที่ ๑ ส.ค.นี้ ซึ่งเป็นวันครบรอบ 100 วัน มหาวิทยาลัยและองค์การนักศึกษา จะร่วมกันจัดงาน "วันปรีดี พนมยงค์" โดยจะมีนิทรรศการผลงานของ นายปรีดี การฉายภาพยนตร์และอภิปราย ที่หอประชุมใหญ่ รวมทั้งจะจัดพิมพ์หนังสือชีวประวัติและผลงานของนายปรีดีเป็นอนุสรณ์ในงาน

เดลินิวส์

วันศุกร์ที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

มธ.จัดงานไว้อาลัยรัฐบุรุษปรีดี

คณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ร่วมกันจัดงานเพื่อระลึกถึงนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย

นายปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ได้มรณกรรมด้วยหัวใจวายที่ประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม

งานดังกล่าวได้จัดขึ้นที่ห้องโถงชั้นล่างของตึกโดม มีการติดภาพขนาดใหญ่ของนายปรีดีไว้ให้ผู้ที่ประสงค์จะแสดงความคารวะ ติดคำไว้อาลัย และเขียนชีวประวัติบนแผ่นป้าย วางไว้บริเวณหน้าตึกโดมด้วย

ตั้งแต่เวลา 8.30 น. เป็นต้นไป ได้มีศิษย์อาวุโสของนายปรีดีหลายคน นำพวงหรีดมาแสดงความคารวะในบริเวณที่จัดไว้ รวมทั้งได้มีญาติพี่น้องของนายปรีดีมาร่วมในพิธีด้วย

ในเวลา 10 น. ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลที่บริเวณห้องรับรองชั้น 2 ของตึกโดม

นอกจากนี้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ส่งโทรเลขและจดหมายไปแสดงความเสียใจยังท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่บ้านพักกรุงปารีส และทางประธานสภาอาจารย์ในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังได้ไปพบครอบครัวของนายปรีดีที่อยู่ในประเทศไทย พร้อมทั้งได้มอบพานใส่ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนฝากไปร่วมพิธีศพที่ฝรั่งเศส และได้มอบตั๋วแลกเงินไปร่วมทำบุญ

นักศึกษาได้วาดภาพของนายปรีดี เขียนคำไว้อาลัยและใส่กรอบส่งไปยังประเทศฝรั่งเศส โดยผ่านบุตรของนายปรีดี และได้ขอความอนุเคราะห์จากสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศสให้จัดดอกไม้ไปคารวะศพในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในการนี้ ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และองค์การนักศึกษาจะได้จัดอภิปรายเรื่อง "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" ที่หอประชุมเล็กในวันที่ 10 พฤษภาคมนี้ ระหว่างเวลา 17.00–19.00 น. และจะได้ดำเนินการจัดตั้งกองทุนการศึกษา ปรีดี พนมยงค์ต่อไป

นอกจากนี้ในวันที่ 9 สิงหาคม 2526 ซึ่งเป็นวันครบรอบ 100 วัน มหาวิทยาลัย และองค์การนักศึกษา จะร่วมกันจัดงาน "วันปรีดี พนมยงค์" โดยจะมีนิทรรศการผลงานของ นายปรีดี การฉายภาพยนตร์และอภิปรายที่หอประชุมใหญ่ รวมทั้งจะจัดพิมพ์หนังสือชีวประวัติ และผลงานของนายปรีดีเป็นอนุสรณ์ในงานวันนั้น

อนึ่ง นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภา ได้ไปร่วมในพิธีบำเพ็ญกุศลครั้งนี้

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยนางนงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดี และสมาคมธรรมศาสตร์โดยนายบุญชู โรจนเสถียร นายกสมาคมจะร่วมกันจัดพิธีใหญ่รับอัฐิ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

นายปรีดีมรณกรรมที่บ้านพักชานกรุงปารีส ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมที่ผ่านมา ญาติได้ตกลงจะทำฌาปนกิจในฝรั่งเศส และนำอัฐิกลับไทย

นายมารุต บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ในฐานะกรรมการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้เปิดเผยเรื่องนี้ยังแจ้งว่า นอกจากการทำพิธีรับอัฐิดังกล่าว มหาวิทยาลัยและสมาคมธรรมศาสตร์ยังจะจัดงานใหญ่เนื่องในโอกาสทำบุญถวาย 100 วันแห่งมรณกรรมในวันที่ ๙ สิงหาคมศกนี้

การจัดงานใหญ่ทั้งสองงานข้างต้นนั้น ระยะนี้กำลังรอติดต่อประสานงานกับญาติของนายปรีดี

บ้านเมือง
วันศุกร์ที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

มธ.จัดงานรำลึกถึง 'ปรีดี' ไว้อาลัยรัฐบุรุษอาวุโส รอฉลองอัฐิสมเกียรติ

อาจารย์นักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับสมาคมธรรมศาสตร์ จัดงานรำลึกถึงรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ อย่างสมเกียรติและรอจัดพิธีรับอัฐิเมื่อมาถึงเมืองไทย ทางด้าน ส.ส.จี้ให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพเพราะท่านทำคุณไว้กับประเทศชาติมากมาย

จากกรณีที่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย ได้มรณกรรมด้วยหัวใจวายที่ประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 พ.ค. ที่ผ่านมา ซึ่งยังความเศร้าโศกให้กับบรรดาญาติและผู้ใกล้ชิดเป็นอย่างมากตามที่เสนอข่าวไปแล้วนั้น ต่อมาที่รัฐสภาเมื่อบ่ายวันที่ 4 พ.ค.นี้ นายแคล้ว นรปติ ส.ส.ขอนแก่น หัวหน้าพรรคสังคมประชาธิปไตย ได้ทำหนังสือถึง พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เพื่อขอให้รัฐบาลรับเป็นเจ้าภาพในงานพิธีศพของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทยด้วย ในหนังสือฉบับดังกล่าวมีข้อความว่า ท่าน ดร.ปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรีและอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้มรณกรรมกะทันหันที่ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสขณะนี้ญาติได้ทำพิธีฌาปนกิจเพื่อนำอัฐิกลับประเทศไทย

หนังสือฉบับดังกล่าวระบุด้วยว่าโดยที่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ สมัยที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นได้ประกอบคุณงามความดีไว้อย่างมาก เป็นผู้ก่อตั้งและผู้ประกาศตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นผู้แก้ไขสนธิสัญญาที่ต้องทำไว้อย่างเสียเปรียบกับต่างประเทศ อดีตเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินและอดีตนายกรัฐมนตรี และเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในสงครามเอเชียบูรพาจนฝ่ายพันธมิตรถือว่าประเทศไทยไม่ใช่ผู้แพ้สงคราม การที่ ดร.ปรีดีต้องมรณกรรมในต่างประเทศ เนื่องจากความเข้าใจผิดของบุคคลบางฝ่ายและด้วยเหตุที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ข้าพเจ้าเห็นว่ารัฐบาลของ ฯพณฯ พล.อ.เปรม สมควรที่จะได้รับพิธีจัดงานศพของ ดร.ปรีดีไว้ในอุปการะของรัฐบาล เช่นจัดงานให้สมเกียรติเช่นเดียวกับวีรบุรุษ และขอพระราชทานโกศบรรจุอัฐิ หรืออนุญาตให้ญาติเบิกเงินในการฌาปนกิจได้ หรือบัญชาให้เอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส รับเป็นเจ้าภาพจัดงานในประเทศฝรั่งเศสก็สุดแต่จะเห็นเป็นการสมควร หากอัฐิได้รับการเชิญมายังประเทศไทยแล้วก็รับจัดงานรัฐพิธีให้สมเกียรติด้วย

ทางด้านคณาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ร่วมกันจัดงานเพื่อระลึกถึงนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งงานดังกล่าวได้จัดขึ้นที่ห้องโถงชั้นล่างของตึกโดม โดยได้มีการติดภาพขนาดใหญ่ของนายปรีดีไว้ให้ผู้ที่ประสงค์จะแสดงคารวะ ติดคำไว้อาลัยและเขียนชีวประวัติบนแผ่นป้ายวางไว้บริเวณตึกโดมด้วย ปรากฏตั้งแต่เวลา 08.30 น. เป็นต้นไปได้มีศิษย์อาวุโสของนายปรีดี หลายคนนำพวงหรีดมาแสดงความคารวะในบริเวณที่จัดไว้เป็นจำนวนมากรวมทั้งได้มีญาติของนายปรีดีมาร่วมพิธีด้วย เวลา 10.00 น. ได้มีพิธีบำเพ็ญกุศลถวายสังฆทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลที่บริเวณห้องรับรองชั้น 2 ของตึกโดม

นอกจากนี้ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ส่งโทรเลขและจดหมายไปแสดงความเสียใจยังท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ที่บ้านพักกรุงปารีส และทางประธานสภาอาจารย์ในนามของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยัง

ได้ไปพบครอบครัวของนายปรีดี ที่อยู่ในประเทศไทย พร้อมทั้งได้มอบพานใส่ดอกไม้จันทน์และธูปเทียนฝากไปร่วมพิธีศพที่ฝรั่งเศส นอกจากนี้ได้มอบตั๋วแลกเงินไปร่วมทำบุญด้วย สำหรับในวันที่ ๑ สิงหาคมนี้ ซึ่งเป็นวันครบรอบ 100 วัน ทางมหาวิทยาลัยและองค์การนักศึกษา จะร่วมกันจัดงาน "วันปรีดี พนมยงค์" โดยจะมีนิทรรศการผลงานของนายปรีดี การฉายภาพยนตร์และอภิปรายที่หอประชุมใหญ่

ต่อมาเมื่อเช้าวันที่ 5 พ.ค.นี้ นายมารุต บุนนาค รักษาการรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม ได้เปิดเผยอีกว่า ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับสมาคมธรรมศาสตร์ จะร่วมกันจัดพิธีใหญ่รับอัฐิของ นายปรีดี หลังจากญาตินำอัฐิกลับไทย โดยจะจัดงานใหญ่ในโอกาสทำบุญถวาย 100 วันด้วย

แนวหน้า
วันศุกร์ที่ 6 พฤษภาคม 2526

ดร.ปรีดี-รัฐบุรุษฯ

วันที่ 2 พฤษภาคม เป็นวันหนึ่งที่ประวัติศาสตร์ทางการเมืองจะได้บันทึกไว้ว่าไทยเราได้สูญเสียรัฐบุรุษที่หาได้น้อยมากไปคนหนึ่ง คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ อดีตนายกรัฐมนตรี, อดีตรัฐมนตรี, อดีตหัวหน้าเสรีไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้กอบกู้ชาติไทยให้พ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของต่างชาติ ซึ่งได้มรณกรรมในต่างประเทศภายหลังจากบ้านเกิดเมืองนอนไปกว่า 34 ปี

ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไม่เพียงแต่รู้จักในสังคมไทยเท่านั้น หากชื่อเสียงความเป็นรัฐบุรุษของไทยท่านนี้ ถ้าเรายังมีความเป็นธรรมอยู่ในใจแล้วก็น่าจะพึงทราบกันดีว่าได้รับการยกย่องนับถือทั้งในและต่างประเทศในฐานะผู้นำทางการเมืองอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นนักประชาธิปไตยของท่านซึ่งหาได้น้อยรายในประวัติการเมืองไทยรอบ 50 ปีที่ผ่านมา

ดร.ปรีดี พนมยงค์ มาจากตระกูลของชาวนาในจังหวัดอุธยา ซึ่งเป็นต้นกำเนิดครอบครัวของท่าน รับการศึกษาจากโรงเรียนในชนบท และเข้ามารับการศึกษาในนครหลวง จนกระทั่งสอบชิงทุนไปศึกษาในต่างประเทศ จบการศึกษาปริญญาเอก ได้รับปริญญาเอกทางกฎหมายจากมหาวิทยาลัยที่ดีที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ถ้ามองในแง่นี้ก็จะทราบว่าในฐานะของสามัญชนนั้นเขามองบ้านเมืองซึ่งเติบโตขึ้นมาอย่างไรบ้าง

ในฐานะของสามัญชนที่ใช้เวลาทั้งหมดของชีวิตเพื่อประเทศชาติบ้านเมือง ตลอดเวลาของการรับราชการไปสู่วิถีทางการเมืองจนกระทั่งถูกมรสุมต่าง ๆ จนต้องไปเสียชีวิตในต่างประเทศนั้น สิ่งหนึ่งที่พึงประจักษ์ชัดไม่ว่าจะมองกันอย่างไร คือนายปรีดี พนมยงค์ ไม่เคยโกงบ้านโกงเมือง นี้เป็นสิ่งหนึ่งที่หายากอย่างยิ่งในฐานะรับใช้บ้านเมืองของนักการเมืองทั้งหลายในยุคต่อ ๆ มา

แนวคิดและอุดมการณ์ของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ อาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของหลายคนและหลายฝ่าย ก็เป็นสิ่งธรรมดาสามัญของวงการเมืองทั้งในอดีตหรือปัจจุบัน แต่นั่นไม่สำคัญไปกว่าที่ท่านไม่เคยละทิ้งอุดมการณ์เพื่อแสวงหาความอยู่รอดของตนเอง ตลอดระยะเวลาพำนักในต่างประเทศทั้งในฐานะผู้ลี้ภัยการเมืองหรือฐานะอื่นใด มีเอกสารอ้างอิงมากมายที่กล่าวถึงว่า ท่านไม่ยอมรับความช่วยเหลือใด ๆ จากรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เป็นภัยต่อบ้านเมืองซึ่งเป็นมาตุภูมิของท่าน

การสูญเสีย ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสครั้งนี้ เท่ากับว่าไทยเราได้สูญเสียนักประชาธิปไตยและรัฐบุรุษไปคนหนึ่งซึ่งควรจะเป็นอนุสรณ์แห่งความทรงจำของคนรุ่นหลังว่าผู้ประกอบคุณงามความดีของบ้านเมืองนั้นควรจะได้รับการสดุดีอย่างไรบ้าง

ไทยรัฐ

6 พฤษภาคม 2526

พระปัญญานันทภิกขุ
เป็นประธานเผา "ปรีดี"

รายงานข่าวจากกรุงปารีสแจ้งว่า ในวันที่ 9 พฤษภาคมนี้ เวลา 14.30 น. จะมีพิธีเผาศพนายปรีดี พนมยงค์ "รัฐบุรุษอาวุโสของไทย" ที่กรุงปารีส ซึ่งในพิธีเผาศพนี้จะมีพระปัญญานันทภิกขุเป็นประธาน และพระภิกษุไทยอีก 5 รูป พระภิกษุลาว 1 รูป และในวันที่ 11 นี้จะมีการทำบุญเลี้ยงพระ

สำหรับการถึงมรณกรรมของนายปรีดีปรากฏว่า หนังสือพิมพ์ต่างประเทศต่างให้ความสนใจอย่างมากเช่น อินเตอร์เนชั่นแนล เฮอรัล ทรีบูน ลงข่าว น.ส.พ.บัวโมนได้ลงบทความสรุปว่า นายปรีดีเป็นรัฐบุรุษอาวุโสของไทยและน่าเชื่อถือที่สุดถึงแก่มรณกรรม

มติชนรายวัน
วันอาทิตย์ที่ 8 พฤษภาคม 2526 ปีที่ 6 ฉบับที่ 1891

นศ.ร้องเปรม ตั้งอนุสาวรีย์ปรีดี

นศ. 7 สถาบันพบนายกรัฐมนตรีเรียกร้องให้จัดงานศพ "ปรีดี พนมยงค์" อย่างสมเกียรติในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส พร้อมทั้งสร้างอนุสาวรีย์เป็นที่ระลึก

นายเฉลิมพงษ์ บุญรอด ประธานพรรคสามัคคี 4 คณะมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร เปิดเผยผู้สื่อข่าวเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคมนี้ว่า ตัวแทนนักศึกษา 7 สถาบันซึ่งประกอบด้วยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ฯ รามคำแหง เกษตรศาสตร์ มหิดล เทคโนลาดกระบัง เทคโนบางมดและพรรคสามัคคี 4 คณะ นำโดย นายสุพจน์ จริงจิต อุปนายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง จะได้ไปยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงนายกรัฐมนตรีที่ทำเนียบรัฐบาลเวลา 10.00 น. วันที่ 9 พฤษภาคมนี้ เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลจัดพิธีศพนายปรีดี พนมยงค์ อย่างสมเกียรติในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโส เป็นอดีตนายกรัฐมนตรี 3 สมัย เป็นอดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ซึ่งได้ช่วยให้ไทยเป็นเอกราชไม่

ตกเป็นเมืองขึ้นของใครในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลสร้างอนุสาวรีย์ "ปรีดี พนมยงค์" ขึ้นเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รำลึกถึงคุณความดีของท่าน

นายวิชัย จิรวิชฎา ประธานพรรคแสงธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เปิดเผยต่อมาว่า นักศึกษาจะได้ประสานกับกลุ่มพลังต่าง ๆ เป็นต้นว่า สมาพันธ์ประชาธิปไตย นักวิชาการ กลุ่มองค์การเพื่อสิทธิมนุษยชน เคลื่อนไหวให้รัฐบาลจัดงานศพนายปรีดีอย่างสมเกียรติและให้จัดสร้างอนุสาวรีย์ "ปรีดี พนมยงค์" ขึ้น ทั้งนี้เพราะท่านได้ประกอบคุณงามความดีต่อประเทศชาติอย่างมหาศาล และว่าทางด้านนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็จะได้ประสานกับทางสภามหาวิทยาลัย สภาคณาจารย์ ข้าราชการและสมาคมศิษย์เก่าเพื่อเคลื่อนไหวให้รัฐบาลจัดงานศพนายปรีดีอย่างสมเกียรติและให้สร้างอนุสาวรีย์ เพราะนายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ด้วย

อนึ่ง เวลา 14.00 น. ของวันที่ 9 พฤษภาคมนี้ที่ฌาปนกิจสถานกรุงปารีสจะได้มีพิธีฌาปนกิจศพนายปรีดี พนมยงค์ ทางด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะได้ไว้อาลัยให้นายปรีดี ที่ตึกโดม ในเวลา 12.00 น. ทางด้านมหาวิทยาลัยรามคำแหงก็จะมีพิธีไว้อาลัยเช่นเดียวกันในเวลา 18.00 น. ที่ลาน สวป.

มติชนรายวัน

วันจันทร์ที่ 9 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

มธ.ไว้อาลัยรัฐบุรุษอาวุโส

ธรรมศาสตร์จัดพิธีไว้อาลัยปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เรียกร้องรัฐบาลสร้างอนุสาวรีย์ที่ระลึก

เมื่อเวลา 12.30 น. วันที่ 9 พฤษภาคมนี้ที่ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้มีการจัดพิธีไว้อาลัยแด่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรี ในการนี้นายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ ในฐานะนายก อมธ. ได้นำนักศึกษาจำนวน 150 คน เข้าร่วมไว้อาลัย โดยมีนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นประธานกล่าวไว้อาลัย

นายสุลักษณ์กล่าวว่า ท่านผู้รักความเป็นธรรมทั้งหลาย เวลาบ่ายโมงที่ปารีสจะมีการฌาปนกิจท่านอาจารย์ปรีดีที่นั่น ท่านฟันฝ่ามาจนประเทศไทยได้เอกราชและประชาธิปไตย คุณประโยชน์ของท่านไม่น้อยกว่าสมเด็จพระนเรศวรฯ และสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ทุกอย่างที่ท่านทำ ทำใน

นามของประชาชนชาวไทย ถ้าไม่มีท่านกิจการทั้งหลายก็คงจะไม่สำเร็จไปได้ แต่แล้วเราต้องเผาท่านที่ปารีส

จนป่านนี้ยังไม่มีวี่แววจากผู้บริหารทั้งหลายที่จะแสดงการเสียใจอย่างสุดซึ้งต่อการสูญเสียครั้งนี้ แม้แต่รัฐสภาที่ท่านให้กำเนิดก็ไม่มีการดำเนินการสิ่งใด ทั้งนี้ก็เพราะอธรรมครอบงำประเทศไทย เราต้องเอาธรรมะมาชนะอธรรม เราจะให้เวลารัฐบาลใหม่พิสูจน์ตนเอง โดยอย่างน้อยก็เชิญอัฐิของท่านกลับมาอย่างสมเกียรติ ถ้าหากรัฐบาลไม่ทำ เราจะเรียกร้องให้ได้ขอให้เราทั้งหลายทำการเพื่อให้ได้มาซึ่งธรรมะ

ต่อจากการกล่าวไว้อาลัย ยืนสงบนิ่ง หลังจากนั้นนักศึกษาพร้อมด้วยผู้มีเกียรติร่วมกันร้องเพลงยูงทองแล้วจึงสลายตัว

อนึ่ง ในวันที่ 10 พ.ค. เวลา 16.00 น. จะมีการอภิปราย เรื่อง "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ซึ่งมีผู้อภิปรายหลายท่าน อาทิ นายมารุต บุนนาค รมว.สาธารณสุข นายสุภา ศิริมานนท์ เป็นต้น ที่หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันเดียวกันที่ทำเนียบรัฐบาล ตัวแทนนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เข้ายื่นหนังสือถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เรียกร้องให้รัฐบาลจัดพิธีศพนายปรีดี พนมยงค์ และให้สร้างอนุสาวรีย์เป็นที่ระลึกด้วย

พลโทจันทรคุปต์ สิริสุทธิ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรีเปิดเผยว่า จะนำเรื่องที่นักศึกษายื่นหนังสือมาถึงให้แก่นายกรัฐมนตรีต่อไป ส่วนนายกรัฐมนตรีจะสั่งการอย่างไรนั้นยังไม่รู้

ผู้สื่อข่าวถามว่าความเห็นส่วนตัวรัฐบาลควรจัดพิธีศพให้ไหม พลโทจันทรคุปต์กล่าวว่า ไม่ขอออกความเห็นดีกว่า

"อันที่จริงโดยส่วนตัวผมเคยไปพบท่านเวลาที่ไปปารีสกับคณะนักศึกษา วปอ. ไปเยี่ยมท่านในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ท่านยังเคยเลี้ยงข้าวต้มด้วย เมื่อท่านมาเสียชีวิตก็เป็นธรรมดาที่ทำให้เสียใจมาก" เลขาธิการนายกรัฐมนตรีกล่าว และว่าส่วนการจะสร้างอนุสาวรีย์หรือไม่นั้น พูดในความเห็นส่วนตัว เห็นว่านายกรัฐมนตรีคนอื่น ๆ ที่สิ้นบุญ ส่วนมากรัฐก็ไม่ได้ทำพิธีให้นอกจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่จัดงานให้เนื่องจากขณะนั้นยังอยู่ในตำแหน่ง

นายอุทัย พิมพ์ใจชน ประธานสภาผู้แทนราษฎรให้ความเห็นกรณีนักศึกษายื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีให้สร้างอนุสาวรีย์นายปรีดีว่าเป็นความริเริ่มที่ดีตนขอสนับสนุน ทั้งนี้เหตุผลก็เป็นที่รู้กันอยู่แล้วว่า นายปรีดีเป็นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงเมื่อปี 2475 ให้ได้มาซึ่งการปกครองระบอบประชาธิปไตย และต่อมาก็ยอมรับว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่มีประโยชน์ต่อราษฎรมากที่สุด

มติชนรายวัน
วันอังคารที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

นศ.หนุนจัด 'ประชาพิธี' ศพปรีดี

เรียกร้องรัฐบาลจัดรัฐพิธีให้เกียรติปรีดี พนมยงค์กระหึ่มธรรมศาสตร์ นักศึกษา อาจารย์ไว้อาลัยทั่วทั้งมหาวิทยาลัย นายก อมธ.ประกาศหากรัฐบาลเงียบเฉย ประชาชนจะจัดเอง สิทธิว่า หากเสนอเรื่องนี้เข้า ครม. ตนยินดีสนับสนุน ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วานนี้ (ที่ 10) เวลาประมาณ 16.30 น. มีการอภิปรายเรื่อง ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย ที่หอประชุมเล็ก ท่ามกลางผู้สนใจประมาณ 4 พันคน

นายมารุต บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข อภิปรายถึงเกียรติคุณของนายปรีดีเป็นคนแรกว่า การสูญเสียนายปรีดี เป็นการสูญเสียเพชรอันล้ำค่าของประเทศ "ท่านคือผู้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของคนส่วนใหญ่ ตลอดชีวิตของท่านไม่เคยมีความสุข มีแต่อุทิศชีวิตเพื่อคนส่วนใหญ่ นักการเมืองทั้งหลายควรยึดถือท่านเป็นแบบอย่าง ท่านเป็นผู้ริเริ่มธรรมนูญการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นบันไดของระบอบประชาธิปไตยในทุกวันนี้"

นอกจากนี้ นายปรีดียังเป็นผู้เปลี่ยนแปลงกฎหมายให้เป็นธรรม ต่อสู้เพื่อให้ไทยหลุดพ้นจากการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ต่อสู้เพื่อให้ไทยหลุดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้น ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการจัดตั้งขบวนการเสรีไทย จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง "ท่านคือนักกฎหมายผู้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม แต่ถูกความไม่เป็นธรรมโจมตี"

สุวัฒน์ วรดิลก หรือ "รพีพร" นักเขียนชื่อดังอภิปรายเป็นคนถัดมา โดยกล่าวว่า "ท่านปรีดีเป็นผู้ที่มองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม เมื่อก่อนนี้จีนกับไทยตัดสัมพันธไมตรีกัน ผมได้เดินทางไปพร้อมกับคณะละคร 42 คน เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมไทยให้ชาวจีนได้ประจักษ์ ขณะนั้นท่านปรีดีซึ่งลี้ภัยอยู่ ให้การช่วยเหลือและเป็นที่ปรึกษาหารือที่ดี"

นายสุวัฒน์กล่าวถึงท่าทีของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ต่อการมรณกรรมของนายปรีดี เมื่อผู้สื่อข่าวกล่าวกับพลเอกเปรมว่า นายปรีดีถึงแก่กรรมแล้วนั้น พลเอกเปรมพูดคำว่า "อือ" ออกมาเพียงคำเดียว

"ในฐานะที่ผมเป็นนักเขียนชอบคิดชอบฝัน และพลเอกเปรมก็เป็นมนุษย์คนหนึ่ง ในอนาคตจะต้องตายแน่ ๆ ถ้านักข่าวไปถามนายกฯ คนใหม่ว่า บัดนี้พลเอกเปรมตายแล้ว นายกฯ คนใหม่น่าจะร้องว่า เออ ดีแล้ว"

นายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส กล่าวว่า คนที่มีอำนาจในบ้านเมืองขณะนี้ ต่างเงียบงันต่อการตายของรัฐบุรุษอาวุโส "แต่คนที่ไม่มีอำนาจอย่างคุณอย่างผมยังรำลึกถึงท่าน คนที่มีอำนาจพูดออกมาได้ว่า อือ เสียใจด้วยนะ และก็ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรกับการจัดพิธีให้ท่าน จะไม่ทราบได้อย่างไร ในเมื่อเป็นหน้าที่จะต้องจัดรัฐพิธี น่าสงสารคนพวกนี้ น่าสงสารตัวเราด้วย ที่มีผู้ปกครองอย่างนี้"

นายสุภากล่าวต่อไปว่า โลกมิได้หยุดนิ่ง ประวัติศาสตร์จะต้องจารึกว่า นายปรีดีเป็นผู้ที่มีจุดมุ่งหมาย ในการเข้าไปบริหารงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนรัฐมนตรีชุดปัจจุบัน ที่วุ่นวายไปหมด สิ่งที่อยู่ในจิตใจของนายปรีดีนั้น มีอยู่เพียงสองอย่างคือ ชาติไทยกับราษฎร

อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อภิปรายเป็นคนสุดท้ายว่า นายปรีดีเป็นผู้นำเอาวิชาการที่ก้าวหน้ามาใช้กับสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นวิชารัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์ มีส่วนในการศึกษาเรื่องเมืองไทยอย่างลึกซึ้ง เข้าใจความสำคัญของที่ดินทำกิน ซึ่งราษฎรทุกคนควรจะมี "ความคิดของท่านล้ำหน้ากว่ายุคสมัย เมื่อมาถึงวันนี้ เราก็ตระหนักในสิ่งนี้"

หลังจากนั้น จึงเป็นการกล่าวคำไว้อาลัย ของนายประภาศน์ อวยชัย นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายก อมธ.ได้เปิดเทปคำปราศรัยของนายปรีดี เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2518 เนื่องในโอกาสครบรอบ 41 ปีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และติดตามด้วยการอ่านบทกวี การฉายสไลด์ นายวรพจน์กล่าวว่า หากรัฐบาลยังเงียบเฉยในเรื่องนี้ ประชาชนจะจัดประชาพิธี และสร้างประชานุสาวรีย์ให้นายปรีดีแทน

สำหรับบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อวานนี้ ผู้สื่อข่าวรายงานว่า นักศึกษาและอาจารย์ ต่างแต่งกายด้วยชุดขาวดำ หรือโบว์ดำติดที่แขนซ้ายด้วย นอกจากนี้ในวันที่ 15 จะมีการประชุมกันอีกครั้งหนึ่งเกี่ยวกับพิธีศพของนายปรีดี ในวันนี้ (ที่ 11) จะมีพิธีที่วัดมหาธาตุด้วย เนื่องในวันคล้ายวันเกิดของนายปรีดี ตั้งแต่เวลา 14.00 น. จนถึงเวลาประมาณ 16.00 น. จัดโดยคณะกรรมการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย ทั้งจะจัดสมุดเซ็นชื่อไว้ในงาน เพื่อมอบให้ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ต่อไป

รายละเอียดในงานมีดังนี้ 14.00 น. ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยและรับศีล 14.10 น. ประธานกล่าวคำไว้อาลัย 14.25 น. พระพิมลธรรมแสดงธรรมกถา 15.00 น. บทกวีสดุดีจากนักศึกษาธรรมศาสตร์

15.10 น. เทปคำปราศรัยของนายปรีดี 15.20 น. พระสงฆ์สดับปกรณ์ บังสุกุล แล้วอนุโมทนา ในงานจะมีหนังสือเกี่ยวกับรัฐบุรุษอาวุโสจำหน่าย และรับบริจาคสมทบทุนโครงการปรีดี พนมยงค์

มาตุภูมิรายวัน

วันพุธที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

สิทธิขานรับ
สร้างอนุสาวรีย์ 'ปรีดี'

รมว.มหาดไทยเห็นด้วยสร้างอนุสาวรีย์ให้ปรีดี นักศึกษาเตรียมเคลื่อนไหวให้เวลา 1 เดือน พลเอกสิทธิ จิรโรจน์ รัฐมนตรีมหาดไทยให้สัมภาษณ์เมื่อเย็นวันที่ 10 พฤษภาคมนี้ กรณีที่หลายฝ่ายเสนอให้มีการสร้างอนุสาวรีย์นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ว่า ถ้ามองในแง่ของรัฐบุรุษแล้วก็คงไม่มีใครมีความเห็นคัดค้าน

ผู้สื่อข่าวถามว่า ถ้าหากมีการโหวตกันในคณะรัฐมนตรีที่จะให้สร้างอนุสาวรีย์นายปรีดีจะสนับสนุนไหม พลเอกสิทธิกล่าวว่า ตามความรู้สึกของตนอะไรที่ดีก็สนับสนุน นายปรีดีนั้นก็ได้ทำคุณประโยชน์ไว้มาก

อนึ่งก่อนหน้านี้กลุ่มนักศึกษา 7 สถาบันได้เสนอให้รัฐบาลสร้างอนุสาวรีย์ให้แก่นายปรีดี พนมยงค์

วันเดียวกันที่หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้จัดอภิปรายเรื่อง "ปรีดีกับสังคมไทย" ผู้อภิปรายประกอบด้วยนายสุวัฒน์ วรดิลก นายมารุต บุนนาค นายสุภา ศิริมานนท์ และนายฉัตรทิพย์ นาถสุภา มีผู้เข้าฟังเป็นจำนวนมาก

การอภิปรายครั้งนี้ ผู้อภิปรายแต่ละคนต่างกล่าวยกย่องถึงคุณงามความดีของนายปรีดีที่ทำไว้ให้กับสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านวิชาการที่นายปรีดีเป็นผู้นำวิชาการสังคมศาสตร์สมัยใหม่ ด้านวัฒนธรรมและการมองการณ์ไกลในเรื่องการเมือง

ในตอนท้ายของการอภิปรายนายวรพจน์ โอสถาภิรัตน์ นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวไว้อาลัยว่า ในขณะที่พรรคการเมืองต่าง ๆ ล้วนประกาศนโยบายในเรื่องการประกันสังคมซึ่งเป็นแนวความคิดของนายปรีดี แต่กลับไม่มีหัวหน้าพรรคการเมืองคนใดออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลจัดงานพิธีศพให้สมเกียรติแก่นายปรีดีเลย

"พวกเราขอเรียกร้องให้รัฐบาลเชิญอัฐิของท่านปรีดีกลับมาจัดงานพิธีศพให้สมเกียรติและสร้างอนุสาวรีย์" นายวรพจน์กล่าวและว่า ถ้าในหนึ่งสัปดาห์ผ่านไปแล้ว เดือนหนึ่งผ่านไปแล้วยังไม่มีการเคลื่อนไหวจากรัฐบาล บรรดานักศึกษา อาจารย์และประชาชนจะร่วมกันดำเนินการเองเพื่อจัดงานพิธีศพและสร้างอนุสาวรีย์

อย่างไรก็ตามในวันที่ 15 นี้นักศึกษาจะจัดประชุมปรึกษาหารือกับผู้ที่สนใจและเคารพรักในตัวนายปรีดี อันเป็นผลมาจากคุณความดีที่สร้างไว้เพื่อกำหนดว่าควรจะดำเนินการอย่างไร

มติชนรายวัน

11 พฤษภาคม 2526

กำหนดการบำเพ็ญกุศล
เนื่องในวันคล้ายวันเกิด

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุฯ ท่าพระจันทร์

เวลา 14.00 น. ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยและรับศีล

14.10 น. ประธานกล่าวคำไว้อาลัย

14.25 น. พระพิมลธรรมแสดงธรรมกถา

15.00 น. บทกวีสดุดีจากนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

15.10 น. เทปคำปราศรัย ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส แด่อนาคตของชาติ

15.20 น. พระสงฆ์สดับปกรณ์ บังสุกุล แล้วอนุโมทนา

นศ. 7 สถาบัน ให้รัฐสร้างอนุสาวรีย์ปรีดี จัดงานศพให้สมเกียรติ

เมื่อ 9 พ.ค.ศกนี้ องค์การนักศึกษา 7 สถาบันได้ทำหนังสือถึง พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เสนอให้รัฐบาลจัดงานศพของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ให้สมเกียรติ รวมทั้งจัดสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นเป็นเครื่องเตือนใจคนรุ่นหลัง

องค์การนักศึกษาทั้ง 7 สถาบัน ได้แก่ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ธรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ มหิดล สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าลาดกระบัง สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าบางมด จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และพรรคสามัคคี 4 คณะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ได้ยื่นหนังสือดังกล่าว ผ่าน พล.ท.จันทรคุปต์ สิริสุทธิ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี

ในหนังสือดังกล่าวได้ระบุถึงเหตุที่นักศึกษาได้เสนอดังกล่าว เนื่องจากเห็นว่า นายปรีดีซึ่งมรณกรรมที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม ณ กรุงปารีส นั้น เป็นผู้ที่สร้างคุณงามความดีแก่ประเทศชาติเป็นอย่างมาก เคยเป็นผู้สำเร็จราชการ นายกรัฐมนตรี หัวหน้าขบวนการเสรีไทยในการป้องกันเอกราชของไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง หรือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปัจจุบันนี้

ผู้แทนขององค์การนักศึกษาผู้หนึ่งที่มายื่นหนังสือครั้งนี้บอกกับผู้สื่อข่าวว่า พล.ท.จันทรคุปต์จะได้นำข้อเสนอของนักศึกษาทั้งสองประการเสนอนายกรัฐมนตรีต่อไป และจะให้คำตอบได้ใน 2–3 วันนี้

นอกจากนี้ ในวันที่ 15 พฤษภาคมนี้ เวลา 10.00 น. จะมีการประชุมกลุ่มพลังต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทั้งนักศึกษาและผู้ใช้แรงงาน เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับการจัดงานศพ และการสร้างอนุสาวรีย์ของนายปรีดี

บ้านเมือง
วันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

เทิดเกียรติรัฐบุรุษ 'ปรีดี' เสนอตั้งมูลนิธิ-อนุสาวรีย์

เผยกำหนดการพิธีศพของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ผู้ล่วงลับ จะจัดพิธีเผาที่ปารีส 10 พฤษภาคมนี้ ลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดในไทยผิดหวัง รัฐไม่สนใจไม่ให้ความสนใจต่อมรณกรรมท่านปรีดีเท่าที่ควร เตรียมจัดงานทำบุญที่วัดมหาธาตุ เปิดอภิปรายสดุดีคุณงามความดี ที่มธ.จัดตั้งกองทุนมูลนิธิ "ปรีดี พนมยงค์" สมาคมธรรมศาสตร์ในแอลเอเห็นพ้องตั้งมูลนิธิเตรียมจัดงานทำบุญ ครบ 100 วัน ที่วัดไทยลอสแองเจลิส

อนุสนธิมรณกรรมของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ 2 พ.ค. ศกนี้นั้น ญาติมิตรจะจัดพิธีเผาศพอย่างเรียบง่ายที่กรุงปารีสในวันที่ 10 พ.ค. นี้ หลังจากนั้นจะนำอัฐิกลับมาบรรจุที่วัดพนมยงค์ที่อยุธยาต่อไป

แหล่งข่าวของประชามติ ในกรุงเทพฯ เปิดเผยว่า ลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดของดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้เตรียมจัดงานทำบุญที่วัดมหาธาตุในวันที่ 11 พ.ค.นี้ พร้อมกันนี้ก็จะจัดให้มีการอภิปรายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในวันเดียวกัน เพื่อเป็นการรำลึกและสดุดีคุณงามความดี ของท่านรัฐบุรุษอาวุโส

ผู้ล่วงลับ ที่ได้ทำประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองมาตลอดชั่วอายุขัยของท่าน โดยผู้เข้าร่วมอภิปรายประกอบด้วยนายสุภา ศิริมานนท์ นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ และคนอื่น ๆ ในงานนี้จะมีการขายหนังสือและผลงานของดร.ปรีดี พนมยงค์ รายได้สมทบทุนจัดตั้งมูลนิธิ "ปรีดี พนมยงค์" ทางด้านนักศึกษา 7 สถาบัน ได้เสนอต่อรัฐบาลให้สร้างอนุสาวรีย์เพื่อเป็นการเทิดเกียรติคุณงามความดีของรัฐบุรุษอาวุโส

รายงานข่าวเปิดเผยด้วยว่าลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดได้แสดงความผิดหวังที่ทางรัฐบาลไม่ได้แสดงท่าทีให้ความสนใจหรือให้ความสำคัญต่อมรณกรรมของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่รัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้ได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์มาโดยตลอดระยะที่มีชีวิตอยู่ และแม้แต่บุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลก็เป็นลูกศิษย์ลูกหาของท่านเช่นกัน

อนึ่ง สมาคมธรรมศาสตร์ในแอลเอได้มีมติก่อตั้งมูลนิธิ ดร.ปรีดี พนมยงค์ขึ้น เพื่อเป็นการรำลึกและแสดงความคารวะ โดยมีนายสนอง จารุภัตติ์ กงสุลใหญ่นครลอสแองเจลิสได้รับเลือกให้เป็นประธานมูลนิธิ

ในการนี้มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินให้เป็นทุนดำเนินงานขั้นต้นรวมทั้งสิ้น 106.00 เหรียญ ผู้สนใจจะเข้าร่วมโครงการมูลนิธิหรือบริจาคเงินสมทบโปรดสั่งจ่ายเช็คหรือมันนี่ออร์เดอร์ ในนามของ T.U. ALUMNI ASSOCIATION วงเล็บมุมซองว่ามูลนิธิ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เช็คหรือมันนี่ออร์เดอร์ ส่งไปที่หนังสือพิมพ์ประชามติ PRACHA MATI THAI WEEKLY NEWSPAPER 311 N.NORMANDIE AVE. LA, CA 90004 AND SEREECHON NEWSPAPER 1901 W.8TH ST. ROOM 109 LA, CA 90057

ประชามติ
วันที่ 11-17 พ.ค. 26

เสนอรัฐบาลเป็นเจ้าภาพ จัดพิธีศพ 'ปรีดี พนมยงค์'

ส.ส.แคล้วขอให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพหรือจัดพิธีต้อนรับอัฐิ ปรีดี พนมยงค์ กลับไทยในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสคนแรกที่ทำคุณประโยชน์ให้ประเทศมหาศาล นับตั้งแต่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก่อตั้งขบวนการเสรีไทย ทั้งเป็นอดีตนายกรัฐมนตรี

นายแคล้ว นรปติ ส.ส.ขอนแก่น พรรคสังคมประชาธิปไตยได้เปิดเผยว่าขณะนี้ตนเองกำลังล่าลายเซ็นส.ส.พรรคต่าง ๆ อยู่เพื่อทำหนังสือยื่นต่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีขอให้ทางรัฐบาลรับเป็นเจ้าภาพในพิธีศพของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ที่มรณกรรมในฝรั่งเศส อย่างสมเกียรติ เพราะทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศไว้อย่างมาก เช่นเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทย อดีตนายกรัฐมนตรี อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ฯลฯ

นายแคล้ว เสนอแนะว่าจากคุณประโยชน์ที่นายปรีดีทำไว้ น่าที่รัฐบาลจะรับพิธีจัดงานศพนี้ให้สมเกียรติสมศักดิ์ศรีของวีรบุรุษ หรืออาจขอพระราชทานพิธีบรรจุอัฐิในประเทศไทย หรืออนุมัติเงินค่าใช้จ่ายให้ญาติ ทำพิธี หรือจะสั่งการให้เอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศสเป็นผู้จัดพิธี และเมื่ออัฐิได้รับการเชิญกลับประเทศไทยแล้ว ควรจัดงานรัฐพิธีต้อนรับให้สมเกียรติ ท้ายสุด ส.ส.ขอนแก่นได้ขอบคุณนายกรัฐมนตรี ที่ได้กรุณารับข้อเสนอไว้พิจารณาด้วย.

ประชามติ

11 พฤษภาคม 2526

ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

การจากไปของ "ปรีดี พนมยงค์" รัฐบุรุษอาวุโส ถือเสมือนหนึ่งว่า ร่างกายและดวงวิญญาณของท่านได้ล่วงลับไปแล้วเท่านั้น แต่ผลงานอันยิ่งใหญ่ต่อสังคมไทยที่ท่านได้สร้างไว้ยังสืบทอดมาถึงอนุชนรุ่นหลัง และสิ่งเหล่านี้ยังคงสถิตอยู่ในหัวใจและความทรงจำของประชาชนไทย

ย้อนหลังไปเมื่อ 83 ปีมาแล้ว เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ด.ช. ปรีดีได้เกิดขึ้นมาที่บ้านริมคลองเมืองฝั่งเหนือ ต. ท่าวาสุกรี ตรงข้ามวัดพนมยงค์ อ. กรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) ด.ช. ปรีดี เป็นลูกคนที่สองในจำนวน 8 คนของนายเสียงและนางลูกจันทน์ ซึ่งมีอาชีพทำนา เมื่อถึงวัยที่จะเข้าเรียนทางพ่อแม่ได้ส่งเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านครูแสง ซึ่งเป็นโรงเรียนเชลยศักดิ์ แล้วย้ายมาเรียนที่โรงเรียนบ้านหลวงปราณีประชาชน โรงเรียนวัดรวก โรงเรียนวัดศาลาปูน ตามลำดับ จนจบการศึกษามัธยม 3 ในปี 2453 เมื่ออายุเพียง 10 ขวบเท่านั้น

ต่อจากนั้นได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ โดยอาศัยอยู่กับท่านมหาบาง ที่วัดเบญจมบพิตร และกลับไปเรียนที่จังหวัดอยุธยาจนจบการศึกษามัธยม 6 ที่โรงเรียนเสนาสนาราม ในปี 2457 หวนเข้ามาเรียนกรุงเทพฯ ที่โรงเรียนสวนกุหลาบ และโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม อีกประมาณ 2 ปี จนจบการศึกษาจากโรงเรียนกฎหมาย สอบได้เนติบัณฑิตชั้นที่ 1 เมื่ออายุได้เพียง 19 ปีเท่านั้น

ท่านเริ่มต้นชีวิตการทำงานในอาชีพทนายความที่หนุ่มที่สุดคนหนึ่ง และนับว่าเป็นทนายความหนุ่มที่มีความสามารถ และคดีที่สร้างชื่อเสียงให้อย่างมากก็คือ คดีเรือสำเภาของนายลิ่มซุ่นหงวน

ปรีดี พนมยงค์ ใช้ชีวิตการเป็นทนายความอยู่ได้ไม่นาน ก็เข้าสู่ชีวิตการรับราชการในกระทรวงยุติธรรมในตำแหน่งเสมียนโท และในที่สุดก็ได้ใช้ความรู้ความสามารถสอบชิงทุนไปเรียนต่อยังประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งจบปริญญาตรีทางด้านกฎหมาย และจบปริญญาโท และเอกที่มหาวิทยาลัยปารีส

ในระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ที่ฝรั่งเศสนั้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการทำให้ท่านได้มามีบทบาททางการเมือง และสร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมไทยในเวลาต่อมา เพราะว่าช่วงนั้นท่านได้รวมกลุ่มนักเรียนไทยในยุโรป (ยกเว้นอังกฤษ) รวมกลุ่มกันเป็นสมาคมนักเรียนภาคพื้นยุโรป โดยใช้ชื่อว่า "สามัคยานุเคราะห์สมาคม" โดยท่านเป็นประธานสมาคมฯ ดังกล่าวนี้

ขณะนั้นเอง กระแสธารแห่งความเปลี่ยนแปลงในประเทศตะวันตก ได้ส่งผลต่อความคิดของกลุ่มสมาคมนักเรียนไทยภาคพื้นยุโรป และวันที่สำคัญวันหนึ่งก็คือ สมาคมฯ นี้ได้มีการประชุมปรึกษาหารือเพื่อจะให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยให้เป็นระบอบประชาธิปไตยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2469

เมื่อท่านเดินทางกลับมายังประเทศไทย ได้ใช้ชีวิตในการรับราชการตามที่ร่ำเรียนมาด้านกฎหมาย และในที่สุดก็เป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนนำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และในกรณีนี้ท่านเป็นผู้ร่างแถลงการณ์ และธรรมนูญการปกครองเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 เป็น 1 ใน 7 ของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475 เป็น 1 ในสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราว

อย่างไรก็ตาม ท่านต้องประสบกับจุดหักเหทางการเมืองครั้งแรก เมื่อเป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากคณะราษฎร์ในการเขียน "เค้าโครงทางเศรษฐกิจ" แต่ก็โดนกล่าวหาว่าสิ่งที่ท่านเขียนขึ้นมานั้น เป็นแนวคิด "บอลเชวิค" ของสหภาพโซเวียต จนทำให้ปรีดี พนมยงค์ต้องเดินทางเพื่อลี้ภัยในฝรั่งเศสครั้งแรก ด้วยข้อกล่าวหาดังกล่าว เมื่อวันที่ 12 เมษายน 2476

กระนั้นก็ตาม หลังจากที่ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นผู้นำในการรัฐประหารสำเร็จ ท่านก็มีโอกาสกลับสู่เมืองไทยเพื่อแก้ข้อกล่าวหาต่าง ๆ พร้อมกันนั้นก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในรัฐบาลของพระยาพหลฯ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2476

บนถนนการเมืองของท่านหลังจากนั้นมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรี ท่านก็ได้โยกย้ายไปนั่งในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ คือ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ และเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในรัฐบาลพระยาพหลฯ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2481

เมื่อปี 2484 ซึ่งเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นยาตราทัพเข้ามายังพม่า สิงคโปร์ และไทย ทางรัฐบาลไทยได้ลงนามเป็นพันธมิตรทางการทหารกับญี่ปุ่น เพื่อต่อต้านกลุ่มประเทศพันธมิตรนั้น นายปรีดีได้ดำเนินการคัดค้านแนวคิดนี้ แต่

ความคิดเห็นขัดแย้งของท่านก็ต้องเงียบสงบลงอยู่ขณะหนึ่ง เนื่องจากได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แทนตำแหน่งทางการเมือง

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ท่านจะถูกจำกัดบทบาททางการเมือง แต่ก็หาทางออกโดยการรวมกลุ่มคนไทยที่รักชาติ ตั้งเป็นขบวนการเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่นจนกระทั่งได้รับความนิยมชมชอบจากประชาชน และภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น "รัฐบุรุษอาวุโส" เพราะได้สร้างคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อสังคมไทย

ชีวิตทางการเมืองของท่านได้เกิดขึ้นอีกครั้ง โดยได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2489 และเมื่อมีรัฐธรรมนูญปี 2489 ให้มีการเลือกตั้ง หลังการเลือกตั้ง ได้เป็นหัวหน้ารัฐบาล เมื่อวันที่ 8 มิถุนายนปีเดียวกัน แต่อย่างไรก็ตาม ในวันรุ่งขึ้นได้เกิดกรณีสวรรคตรัชกาลที่ 8 นายปรีดีจึงลาออก แต่ก็ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน และเป็นหัวหน้ารัฐบาลได้เพียง 2 เดือนเศษก็ประกาศลาออก

ภาวการณ์ทางการเมืองช่วงนั้นกำลังวุ่นวาย จนกระทั่งปี 2490 ได้เกิดรัฐประหาร โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้ชีวิตของนายปรีดีต้องหักเห จนกระทั่งต้องลี้ภัยทางการเมืองไปยังประเทศสิงคโปร์ และในปี 2492 ได้มีการรวมสมัครพรรคพวกเพื่อโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ไม่ประสบความสำเร็จ จนเรียกกันว่า "ขบถวังหลวง"

"ปรีดี พนมยงค์" ได้พำนักอยู่ที่ประเทศจีนจนถึงปี 2513 ก็ย้ายไปอยู่บ้านส่วนตัวที่ชานเมืองกรุงปารีสเรื่อยมา จนกระทั่งถึงแก่มรณกรรมเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมที่ผ่านมานี้เอง

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์,

8 พฤษภาคม 2526

ปรีดี : กับคนที่ยังอยู่

"ท่านก้าวสู่ความตายอันไม่ตาย
เสรีภาพผ่อนคลายจักฉายฉ่ำ
ส่องแผ่นดินกันดารอันมืดดำ
ประวัติศาสตร์จักจดจำเป็นตำนาน

เปิดหน้าประวัติศาสตร์ประชาสิทธิ์
จรจิตจรดจิตสืบผะสาน
จงเจตน์สืบเจตนาการ
คารวะท่านปรีดี พนมยงค์"

นี่เป็นบทกลอนส่วนหนึ่ง ที่ "เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์" ได้เขียนไว้อาลัยและสดุดีการจากไปของ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์

ณ ที่บ้านชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อประมาณตอนเที่ยงของวันที่ 2 พฤษภาคมที่ผ่านมานี้เอง อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ "เพชรน้ำเอกของสังคมไทย" ต้องจากไปอย่างไม่มีใครคาดคิดมาก่อนด้วยหัวใจวาย การจากไปของท่านนี้เอง นำมาซึ่งความเสียใจอย่างใหญ่หลวงของบรรดาญาติมิตรลูกศิษย์ ตลอดจนคนไทยอีกจำนวนมาก เพราะว่าอาจารย์ปรีดีเป็นผู้มีคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อสังคมไทย ทั้งนี้ เนื่องจากว่า ท่านเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนที่สำคัญ ในการผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย

พิธีศพของ "รัฐบุรุษอาวุโส" ได้จัดขึ้นอย่างง่าย ๆ เรียบร้อยไปแล้วที่คอมมูนปารีส ประเทศฝรั่งเศส ส่วนอัฐิของอาจารย์ปรีดีนั้น บรรดาญาติมิตรจะนำมาบรรจุไว้ที่วัดพนมยงค์ จังหวัดอยุธยา ตามความประสงค์ของผู้ที่จากไป

"ตัวท่านเองเคยสั่งเสียไว้ว่า เมื่อท่านมรณกรรม ให้เผาศพท่านที่ปารีส แล้วเก็บอัฐิกลับมาบรรจุไว้ที่วัดพนมยงค์ ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลของท่าน" นายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส ซึ่งเป็นลูกศิษย์ผู้หนึ่งของอาจารย์ปรีดีกล่าว

ถึงแม้ว่าอาจารย์ปรีดีจะจากไปบนพื้นแผ่นดินที่ไม่ใช่บ้านเกิดเมืองนอน แต่คุณงามความดีที่อาจารย์สะสมไว้ตลอดชีวิตนั้น ได้สืบทอดมาจนถึงลูกศิษย์ และอนุชนรุ่นหลังในสังคมไทยอย่างไม่มีวันลืมเลือนจากความทรงจำได้

และสิ่งหนึ่งที่อาจารย์ปรีดีเป็นผู้ผลักดันให้เกิดขึ้นมา และอยู่มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ก็คือ การเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ด้วยเหตุนี้เอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จึงได้จัดพิธีรำลึกและไว้อาลัยการจากไปของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์

ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อรุ่งเช้าของวันที่ 4 พฤษภาคม ผู้บริหารมหาวิทยาลัยได้จัดพิธีถวายสังฆทานให้แก่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งในพิธีครั้งนี้ มีญาติมิตร ลูกศิษย์ ตลอดจนผู้ที่รู้จักและชื่นชอบในคุณงามความดีของผู้ที่จากไปมาร่วมงานจำนวนมาก เช่น นายจารุบุตร เรืองสุวรรณ ประธานรัฐสภา นายมารุต บุนนาค รักษาการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และคณาจารย์ ข้าราชการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในรั้วโดม ดินแดนแห่งการเรียกร้องสิทธิประชาธิปไตยของประชาชน ตามเจตนารมณ์ของผู้ประศาสน์การ ขณะนี้อบอวลไปด้วยความโศกเศร้า นักศึกษาคณะต่าง ๆ ได้ขึ้นบอร์ด โปสเตอร์ แสดงความอาลัยต่อการล่วงลับไปแล้วของอาจารย์ปรีดีอย่างพร้อมเพรียงกัน

นอกจากนี้แล้ว ทางมหาวิทยาลัยยังได้จัดพิธีไว้อาลัยอย่างง่าย ๆ ที่บริเวณห้องโถงชั้นล่างของตึกโดม โดยมีการตั้งโต๊ะพร้อมสมุดบันทึกให้ประชาชนมาลงนามแสดงความเสียใจ ส่วนตรงบริเวณเชิงบันไดทางขึ้นชั้นที่สองของตึกโดม มีรูปท่ายืนของอาจารย์ปรีดีติดทับฝาผนังที่ขึงด้วยผ้าสีดำเพื่อเป็นการแสดงความอาลัยอีกด้วย

บริเวณตึกโดมคราคร่ำไปด้วยผู้คนที่แต่งชุดขาว ชุดดำ ทยอยมาลงชื่อแสดงถึงความอาลัยต่ออาจารย์ปรีดีไม่ขาดระยะ พร้อม ๆ กับนำพวงหรีดมาตั้งประดับเต็มไปหมด จนกระทั่งเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยต้องทยอยเอาพวงหรีดออกมาตั้งไว้ทางขึ้นตึกโดม

นอกจาก สถานที่แสดงความคารวะและอาลัย ต่ออาจารย์ปรีดีแล้ว ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังได้ตั้งบอร์ดเขียนชีวิตและประวัติความเป็นมา ทั้งการศึกษา การเมืองของอาจารย์ปรีดี อยู่ตรงข้างล่างก่อนขึ้นตึกโดม ซึ่งในบริเวณนี้มีทั้งนักศึกษาและประชาชนมายืนอ่านผลงานของรัฐบุรุษอาวุโส ระลอกแล้วระลอกเล่า

ในบริเวณเดียวกันนั้นเอง นายบุญชู โรจนเสถียร ในฐานะนายกสมาคมธรรมศาสตร์ ได้เขียนข้อความไว้อาลัยอาจารย์ปรีดีไว้ว่า "ชาวธรรมศาสตร์ทั้งมวล เศร้าสลดใจเป็นอย่างยิ่งในการจากไปของ ฯพณฯ ผู้ประศาสน์การ ผู้เป็นดวงประทีปแห่งประชาธิปไตยของประเทศ และผู้มีคุณูปการอันใหญ่หลวงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในนามสมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ ขอน้อมคารวะและอาลัยอย่างยิ่งแด่ ฯพณฯ ผู้ประศาสน์การ"

พิธีรำลึกของอาจารย์ปรีดีนั้นคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ เพื่อทอดระยะเวลาให้ประชาชนมาแสดงความคารวะ ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายประชาสัมพันธ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กล่าวว่า พิธีคงมีต่อเนื่องไปจนถึงวันที่ 10 เดือนนี้ ซึ่งในวันนั้นจะมีการอภิปรายในหัวข้อ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" ที่หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์อีกด้วย

การสูญเสียครั้งนี้ ไม่ได้เป็นเพียงชาวธรรมศาสตร์เท่านั้นที่จะโศกเศร้าเสียใจ แต่ยังมีประชาชนไทยอีกจำนวนมากที่ต้องอาลัยอาวรณ์ เพราะท่านได้สร้างคุณงามความดีแก่สังคมไทยไว้มาก และผลงานดังกล่าวนั้นคงจะมีการสืบสานต่อไปจนถึงอนุชนรุ่นหลัง

"ปรีดี พนมยงค์" รัฐบุรุษอาวุโสยังอยู่ในหัวใจของประชาชนที่รักความเป็นธรรม ตราบนานเท่านาน

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์
8 พฤษภาคม 2526

นานาทรรศนะ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
หัวหน้าพรรคกิจสังคม

ผมเคยเป็นศัตรูขับเคี่ยวกับนายปรีดีมานานแล้ว เวลานี้อายุมากขึ้นก็ลืมความหลังไปหมดแล้ว แต่ก็ยังดีใจที่ลูกชายผมเมื่อเดินทางไปยังปารีสก็ยังแวะไปเยี่ยมท่าน ท่านถามว่าลูกใคร พอรู้ว่าลูกผม ท่านยังเอาตัวไปกอดแล้วถ่ายรูปไว้ดู พร้อมกับเดินทางมาส่งหน้าบ้าน ผมก็ถือว่าไม่มีอะไรแล้ว

ผมลืมอดีตได้ ท่านก็อาวุโส อายุ 83 ปี ผมเคารพนับถือว่าท่านยิ่งกว่าพี่ใหญ่ ขอแสดงความเสียใจต่อครอบครัวของท่าน แต่เรื่องของกาลเวลาและธรรมชาติ ท่านจากไปโดยที่ไม่เดือดร้อนอะไร

ผมก็ใส่บาตรกรวดน้ำให้ท่าน และในทางส่วนตัว ผมกับท่านไม่เคยมีอะไรกันเลย เพราะผมไม่ค่อยต่อสู้ทางการเมืองกับใครด้วยเรื่องส่วนตัว

พลเอกสิทธิ จิรโรจน์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

โดยส่วนตัวรู้จักครอบครัวนี้มานาน เพราะเป็นชาวอยุธยา คุ้นเคยกับภรรยาของผมมาก่อน นายปรีดีจากประเทศไทยไปนาน แต่ก็ได้รับการยอมรับกันว่าเป็นรัฐบุรุษอาวุโส มีผู้นับถือมากคนหนึ่ง

นายอารุบุตร เรืองสุวรรณ

ประธานรัฐสภา

ผมคงให้ความเห็นในฐานะประธานรัฐสภาไม่ได้ แต่ความเห็นส่วนตัวแล้ว รู้สึกสะเทือนใจที่ท่านต้องล่วงลับไป ท่านเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้ผมมีโอกาสเข้าศึกษาในขั้นอุดมศึกษา ถ้าไม่มีท่านอาจจะทำให้ชีวิตทั้งชีวิตของผมไม่มีโอกาสศึกษาในขั้นอุดมศึกษาเลยก็ได้ ผมจึงมีความเสียใจอย่างมาก

คำนวณ ชโลปถัมภ์

นายกสมาคมทนายความแห่งประเทศไทย

ผมไม่ทันหรอกครับ สมัยคุณพ่อผมโน่นถึงจะทัน แต่ในฐานะที่เป็นศิษย์เก่าธรรมศาสตร์ และท่านเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็มีความเสียดาย เนื่องจากท่านเป็นเพชรน้ำเอกของเมืองไทยทีเดียว

ส่วนในฐานะนักกฎหมายแล้ว ก็น่าเสียดายอีกเช่นกัน เพราะท่านศึกษาด้านนี้เรื่อยมาตลอดเวลา แต่ท่านต้องไปอยู่ต่างประเทศเสียนาน โดยไม่สามารถนำความรู้ที่ท่านมีอยู่มากมายเอามาใช้ต่อบ้านเมืองทางด้านกฎหมาย

ชวน หลีกภัย
รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์

ไม่รู้จัก ไม่เคยเห็นท่านมาก่อน แต่ว่าระหว่างเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักศึกษาส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดก็ไม่เคยเห็น แต่ก็รักและศรัทธาท่าน

ระหว่างที่เรียนอยู่ธรรมศาสตร์ เป็นช่วงสมัยปฏิวัติ เขาพยายามที่จะตัดชื่อมหาวิทยาลัยออก โดยตัดตัวย่อตัวท้าย คือ ม.ธ.ก. เหลือแต่ ม.ธ. เพื่อให้ลืมอดีตให้หมด และให้นักศึกษารุ่นใหม่เปลี่ยนแนวความคิด ไม่ให้มีงานการที่จะระลึกถึงวันเก่า ๆ แต่ในส่วนนักศึกษาเห็นได้ชัดว่า เลื่อมใสศรัทธาและมีความเชื่อว่ามหาวิทยาลัยนี้เกิดขึ้นโดยท่าน

น่าเสียดายที่ท่านไม่มีโอกาสกลับมาเมืองไทยอีกเลย ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโส และเป็นบุคคลที่มั่นคงเหนียวแน่น หาไม่ได้ง่าย ๆ

มารุต บุนนาค
รองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์

ในฐานะที่ผมเป็นศิษย์เก่าของธรรมศาสตร์ มีความเสียใจอย่างสุดซึ้ง ที่ท่านเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองเป็นอันมาก เมื่อท่านถึงแก่มรณกรรม ลูก ม.ธ. ทุกคนเสียใจด้วยกันทั้งนั้น และตัวผมเองได้โทรเลขแสดงความเสียใจไปยังครอบครัวของท่านแล้ว

ผมเคยพบและสนทนากับท่านเป็นครั้งคราว ก็เหมือนกับทุกคนคนไทยที่มีโอกาสไปฝรั่งเศสก็จะไปเยี่ยมท่านตามโอกาสอันควร **ผมพบท่าน**ครั้งสุดท้ายเมื่อ 5–6 ปีก่อน

นายสุภา ศิริมานนท์
นักหนังสือพิมพ์อาวุโส

ผมเห็นว่าชีวิตของท่านมีสองอย่าง คือ ถ้าไม่มีท่านไทยจะไม่มีประชาธิปไตยและไม่มีเอกราช เพราะท่านตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นมา เพื่อไม่ให้ไทยชื่อว่าเป็นประเทศแพ้สงคราม ส่วนกรณีสวรรคตนั้น ยังเป็นเรื่องที่ต้องสะสางกันต่อไป เป็นการใส่ร้ายป้ายสี ใครที่บังอาจกล่าวเรื่องนี้ ต้องแพ้คดีในศาลหมด

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์
8 พฤษภาคม 2526

ปรีดีสั่งให้เผาศพตนที่ปารีส แต่เอากระดูกลับเมืองไทย

เปรมร้อง "อือ--" คำเดียว ไม่ตอบอะไรผู้สื่อข่าวเกี่ยวกับมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส "ปรีดี พนมยงค์" สุภา ศิริมานนท์ เผยคำสั่งเสียก่อนตาย ให้เผาศพที่ปารีส แล้วนำกระดูกลับมาบรรจุที่วัดพนมยงค์ บ้านเกิดจังหวัดอยุธยา

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีร้อง "อือ" คำเดียว แล้วรีบเดินขึ้นตึกไทยคู่ฟ้าไปยังห้องทำงาน เมื่อผู้สื่อข่าวถามถึงมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ว่ารัฐบาลจะเตรียมพิธีเป็นทางการอย่างใดในเรื่องนี้หรือไม่

ด้านนายสุภา ศิริมานนท์ อดีตนักหนังสือพิมพ์อาวุโส ผู้เรียบเรียงงานเขียนเรื่อง "แคปปิตัลลิสม์" และลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเพิ่งเดินทางกลับจากการพบปะกับรัฐบุรุษอาวุโสที่กรุงปารีส เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวที่บ้านพักเช้าวันที่ 3 พ.ค. นี้ว่า "ท่านอาจารย์ปรีดีส่งใจฝากความคิดถึง

และห่วงใยมายังประชาชนไทย โดยเฉพาะเรื่องการเป็นประชาธิปไตยของบ้านเมือง”

“ท่านพูดกับผมว่า หากท่านตายให้เผาศพท่านที่ปารีสเลย แล้วนำกระดูกกลับมาบรรจุไว้ที่วัดพนมยงค์ อยุธยา” ศิษย์ผู้ใกล้ชิดเผยการวิสาสะครั้งสุดท้ายที่ชานกรุงปารีสกับอาจารย์ผู้จากไป

นายปรีดีได้ถึงแก่มรณกรรมเมื่อวันจันทร์ที่ 2 พ.ค. 26 เวลา 11.45 น. ตามเวลาท้องถิ่น (ประมาณ 16.45 น. ในเมืองไทย) ประวัติโดยย่อในอดีต จบการศึกษาขั้นปริญญาเอกวิชากฎหมายจากประเทศฝรั่งเศส โดยทุนเล่าเรียนหลวง กลับมาเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเมื่อปี 2475

ภายหลังเมื่อญี่ปุ่นบุกเมืองไทย ได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่น หลังสงครามโลกครั้งที่สองได้เป็นนายกรัฐมนตรี ต้องหาว่ามีส่วนในการลอบปลงพระชนม์พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (ร. 8) แต่ได้ฟ้องร้องต่อศาลในคดีหมิ่นประมาทที่มีผู้กล่าวข้อหานี้ และชนะคดีมาทุกราย

นายปรีดีเกิดจากตระกูลสามัญชนที่บ้านตรงข้ามวัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่า พระนครศรีอยุธยา บิดาคือนายเสียง และมารดานางลูกจันทน์ ไม่มีนามสกุลจะตั้งให้ เจ้าอาวาสจึงตั้งนามสกุลให้ตามชื่อวัดพนมยงค์ สิริรวมอายุของนายปรีดีนับได้ 83 ปี ขาดอยู่เพียงเก้าวัน

สยามรัฐรายวัน
วันอังคารที่ 3 พฤษภาคม 2526

เผาศพ "ปรีดี" ที่ปารีส นำอัฐิกลับเมืองไทย

รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีและหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ปรีดี พนมยงค์ วัย 83 ได้มรณกรรมแล้วด้วยหัวใจวาย ที่บ้านพักชานกรุงปารีส ก่อนหน้าถึงวันเกิดอายุครบ 83 ปี เพียง 9 วัน ก่อนเสียชีวิตได้ปรารภกับลูกสาว อยากกลับมาอยู่เมืองไทย เพราะได้ใช้ชีวิตในบั้นปลายอยู่ต่างประเทศมากว่า 30 ปี ลูกหลานและญาติ ๆ บินด่วนไปทำพิธีฌาปนกิจที่วัดไทยในกรุงปารีส แล้วจะนำอัฐิกลับมาเมืองไทย

รายงานข่าวจากกรุงปารีสแจ้งว่า นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีไทย ซึ่งลี้ภัยการเมืองไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ได้มรณกรรมลงแล้วอย่างสงบเมื่อเวลา 11.45 น. ของวันที่ 2 พ.ค. ตามเวลาในประเทศฝรั่งเศส ที่บ้านพักชานกรุงปารีส สำนักข่าว เอ.พี. ได้รายงานข่าวนี้และยืนยันว่า ก่อนหน้านั้นในตอนเช้าวันเดียวกัน รัฐบุรุษอาวุโสของไทยผู้นี้ยังมีสุขภาพแข็งแรง และทำกิจวัตรประจำวันตามปกติ โดยไม่ได้มีทีท่าว่าจะมรณกรรมไปโดยปัจจุบันทันด่วนในตอนสายของวันเดียวกัน

นางวาณี สายประดิษฐ์ ลูกสาวของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวทางโทรศัพท์ทางไกลข้ามประเทศเมื่อตอนเช้าวันที่ 3 พ.ค. ตามเวลาในกรุงเทพฯ ว่า "หลังจากคุณพ่อปฏิบัติภารกิจตามปกติในตอนเช้าแล้ว พอถึงตอนสายก็บ่นว่าเวียนหัวหน้ามืด จากนั้นก็หมดสติไป จึงได้โทรศัพท์เรียกแพทย์ประจำตัวมาเพื่อตรวจอาการยังบ้านพักริมถนนอาริสติ๊ด บริอังค์ ตำบลอังโทนี่ ห่างจากกรุงปารีสประมาณ 6 กม. เมื่อแพทย์เดินทางมาถึงก็ได้ตรวจพบว่านายปรีดี พนมยงค์ได้มรณกรรมแล้วด้วยความสงบ จึงแจ้งให้บรรดาลูกสาวและญาติพี่น้องทราบด้วยความเศร้าเสียใจต่อการจากไปของรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้

นางวาณีได้เผยกับผู้สื่อข่าวต่อไปว่า ภายหลังจากที่ทราบแน่ชัดแล้วว่าคุณพ่อมรณกรรม จึงได้แจ้งไปยังสถานทูตไทย และ ดร. โอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ เอกอัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ในสถานทูตได้มาเคารพศพ ส่วนทางด้านญาติ ๆ และลูก ๆ ก็ได้ปรึกษากันถึงพิธีศพและตกลงจะประกอบพิธีไทยที่บ้านพักแห่งนี้ จากนั้นก็จะนำศพไปทำพิธีฌาปนกิจที่ฌาปนสถานกรุงปารีส จากนั้นจึงจะได้นำอัฐิมาประดิษฐานในประเทศไทยต่อไป

ก่อนหน้านี้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ปรารภกับนางวาณีว่าอยากจะกลับมาอยู่เมืองไทย เพราะได้ใช้ชีวิตในบั้นปลายลี้ภัยการเมืองอยู่ในต่างประเทศมาเป็นเวลานานกว่า 30 ปี แต่ไม่ได้สั่งเพิ่มเติมไว้ว่า หากมรณกรรมก่อนให้นำศพมาประกอบพิธีในเมืองไทย หรือให้นำอัฐิกลับมายังประเทศไทย และตามกำหนดการเดินทาง ลูก ๆ หลาน ๆ และญาติทั้งหลายได้ตั้งใจว่า จะร่วมกันจัดงานวันเกิดให้ท่านรัฐบุรุษอาวุโสที่บ้านพักแห่งนี้ในวันที่ 11 พ.ค. ซึ่งเป็นวาระครบรอบปีที่ 83 ของท่าน และญาติบางคนได้เดินทางจากประเทศไทยเพื่อไปร่วมงานวันเกิดครั้งนี้แล้ว แต่ท่านก็มาด่วนจากไปเสียก่อนอย่างไม่มีวันกลับ ยังความเสียใจให้กับทุกคนเป็นอย่างยิ่ง

ประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้ เกิดเมื่อวันที่ 11 พ.ค. 2443 ที่บ้านตรงข้ามวัดพนมยงค์ จ. พระนครศรีอยุธยา บิดาชื่อนายเสียง มารดาชื่อนางลูกจันทน์ มีพี่น้องร่วมตระกูล 8 คน นายปรีดีเป็นคนที่สอง และพี่น้องทั้งหมดได้ถึงแก่กรรมส่วนมาก ขณะที่เกิดนั้นยังไม่มีการใช้นามสกุล ท่านเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์จึงได้ตั้งนามสกุลให้ตามชื่อของวัดว่า "พนมยงค์"

จบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 ของโรงเรียนประจำจังหวัดอยุธยา ซึ่งเป็นโรงเรียนตัวอย่างเมื่อปี 2457 เพียงอายุ 14 ขวบเท่านั้น แล้วเข้ามาเรียนกฎหมายที่กระทรวงยุติธรรมจนสำเร็จเมื่อมีอายุได้ 19 ปี จนได้รับชื่อว่าเป็นนักกฎหมายอายุน้อยที่สุดของประเทศ แต่ด้วยความปราดเปรื่องของท่าน ทำให้มีชื่อเสียงโด่งดังด้วยการว่าความในคดีใหญ่ชนะรวดคดีหนึ่ง ทางกระทรวงยุติธรรมจึงได้ส่งไปศึกษาวิชากฎหมายต่อในประเทศฝรั่งเศสเมื่อปี 2463 สำเร็จเป็นด็อกเตอร์อังดรัว ปริญญาเอกวิชากฎหมายของฝรั่งเศสเป็นคนแรกของประเทศไทย เมื่อปี 2469

ระหว่างศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส เป็นช่วงที่กำลังตื่นตัวเกี่ยวกับเรื่องประชาธิปไตยมาก จึงได้ปรึกษากับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งไปเรียนวิชานายทหารปืนใหญ่อยู่ที่ฝรั่งเศส พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี และเพื่อนนักเรียนไทยอีก 4–5 คน เพื่อทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ จนกระทั่งกลับมาถึงประเทศไทย จึงได้มีการจับกลุ่มปรึกษาหารือถึงเรื่องนี้กันอีก แล้วร่วมกับ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเดือนมิถุนายน 2475 โดยนายปรีดีเป็นหัวหน้าสายทางพลเรือน พอปีรุ่งขึ้นนายปรีดีได้เสนอโครงการเศรษฐกิจของประเทศไทยเสียใหม่ รัฐบาลในขณะนั้นมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี กล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ถูกเนรเทศไปอยู่ฝรั่งเศสเป็นเวลา 1 ปี เมื่อเดินทางกลับมาก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

ถึงปี 2484 เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา กองทัพญี่ปุ่นบุกขึ้นประเทศไทยที่อ่าวมะนาว จ. ประจวบคีรีขันธ์ นายปรีดีต่อต้านการรุกรานของญี่ปุ่นอย่างรุนแรง จึงถูกรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยุคเชื่อผู้นำชาติพ้นภัย เตะโด่งให้ไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับกองทัพญี่ปุ่น นายปรีดีซึ่งไม่เห็นด้วยกับการเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นของรัฐบาลไทย จึงได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อดำเนินการต่อต้านกับกองทัพญี่ปุ่นจนกระทั่งลูกพระอาทิตย์พ่ายแพ้สงคราม นายปรีดีขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อปี 2488

ถึงวันที่ 8 มิ.ย. 2489 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งเสด็จฯ กลับประเทศไทยเมื่อตอนต้นปีเสด็จสวรรคต และมีผู้กล่าวหาว่านายปรีดี พนมยงค์มีส่วนเกี่ยวข้องในการสวรรคตครั้งนี้ นายปรีดีจึงสละตำแหน่งให้หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีต่อมา จอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้ทำรัฐประหารขับไล่รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ออกไป นายปรีดีต้องลี้ภัยการเมืองไป จนถึงปี 2492 จึงได้รวมกำลังย้อนกลับมาเพื่อโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ปฏิบัติการไม่สำเร็จ ถูกปราบปรามอย่างหนัก กลายเป็น "กบฏวังหลวง" จำต้องลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน จนกระทั่งปี 2513 จึงได้ไปอยู่บ้านส่วนตัวที่ชานกรุงปารีส และได้รับบำเหน็จบำนาญจากรัฐบาลไทยจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต

ในด้านส่วนตัว ได้แต่งงานกับท่านผู้หญิงพูนศุข ธิดาของพระยาชัยวิชิต ต้นตระกูล ณ ป้อมเพชร มีบุตรธิดา 6 คน ชายคนโตชื่อนายปาล พนมยงค์ เป็นนักกฎหมายมีชื่อผู้หนึ่ง แต่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้วเมื่อปี 2524 ตลอดเวลาที่พักอยู่ที่ปารีส ได้รับเชิญจากบรรดานักเรียนไทยในภาคพื้นยุโรปไปปาฐกถาเกี่ยวกับเรื่องประวัติศาสตร์และกฎหมายมากมายหลายครั้ง นอกจากนี้ยังได้ใช้เวลาว่างค้นคว้าประวัติศาสตร์หลายเรื่อง รวมทั้งการยืนยันคำเรียก "กรุงเทพมหานคร" ว่า "กรุงรัตนโกสินทร์ฯ" นั้นเพิ่งจะมาเรียกหากันในสมัยรัชกาลที่ 3 มิใช่เริ่มเรียกกันในสมัยรัชกาลที่ 1 นอกจากการค้นคว้า

ทางประวัติศาสตร์แล้ว นายปรีดียังได้เขียนหนังสือในแง่ของปรัชญาอีกหลายเล่ม และที่โด่งดังเป็นที่รู้จักกันคือ "ปรัชญาคืออะไร" กับ "ความเป็นอนิจจังของสังคม"

การถึงแก่มรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ครั้งนี้ถือว่าเกือบหมดสิ้นคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 โดยก่อนหน้านี้ พลโทประยูร ภมรมนตรี ได้ถึงแก่กรรมไปก่อนที่บ้านสี่แยกราชประสงค์เมื่อต้นปี 2525 ส่วนด้านข้อกล่าวหาว่ามีส่วนในการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้น ภายหลังก็ได้รับการขอขมาจากผู้เกี่ยวข้องและหนังสือพิมพ์สยามรัฐ รวมทั้งหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมชด้วย

ทางด้าน พล.อ. สิทธิ จิรโรจน์ รมว. มหาดไทย กล่าวกับผู้สื่อข่าวที่กระทรวงมหาดไทยเมื่อเช้าวันที่ 3 พ.ค. นี้ว่า นายปรีดี พนมยงค์ ท่านเป็นคนอยุธยา ตนเองและครอบครัวรู้จักคุ้นเคยกับครอบครัวของท่านดี ท่านเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ตัวท่านเองอายุมากแล้ว และอยู่ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ประชาชนยังเคารพนับถือมาก ตนเองก็เพิ่งทราบข่าวมรณกรรมของท่านเมื่อเช้าวันเดียวกันนี้เอง โดยลูกสาวเป็นคนบอก นักข่าวถามว่า นายปรีดีเคยติดต่อขอกลับเข้ามาอยู่ในเมืองไทยในสมัยที่ท่านมาเป็น รมต. มหาดไทยบ้างหรือไม่ พล.อ. สิทธิตอบว่า ไม่เคยติดต่อเข้ามา แต่ส่วนท่านปรีดีจะติดต่อมาทางไหนก็ไม่ทราบ สำหรับตนเองนั้นไม่มีการติดต่อมาเลย

เดลินิวส์

วันพุธที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

เผยรัฐบุรุษ "ปรีดี พนมยงค์" มรณกรรมที่ชานกรุงปารีส

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสได้มรณกรรมแล้วโดยหัวใจวาย ที่บ้านพักชานกรุงปารีส เมื่อเวลา 11 น. วันที่ 2 พ.ค. ตามเวลาท้องถิ่น มีท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาและญาติพี่น้องดูแลอย่างใกล้ชิด

ข่าวแจ้งว่านายปรีดีแม้จะมีอายุ 83 ปี แต่ก็มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง ความจำดี และเขียนหนังสืออยู่เป็นประจำ นายปรีดีจะมีอายุครบ 83 ปี ในวันที่ 11 พ.ค. นี้ แต่ปรากฏว่าเมื่อตอนใกล้เที่ยง นายปรีดีเกิดอาการหน้ามืดและหัวใจวายอย่างกะทันหัน ญาติ ๆ ได้ช่วยกันปฐมพยาบาล แต่ก็ไม่อาจช่วยชีวิตของนายปรีดีไว้ได้

นายปรีดี พนมยงค์ ศึกษากฎหมายที่ฝรั่งเศส เคยดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีถึง 3 ครั้ง เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รวมทั้งเป็นผู้เขียนสมุดปกเหลืองซึ่งเป็นโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ นายปรีดีมีความคิดเปลี่ยนแปลงจากการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย เป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2489 รัชกาลที่ 8 ได้เสด็จสวรรคต ท่ามกลางสาเหตุที่เคลือบแคลง นายปรีดีจึงลาออกจากนายก-รัฐมนตรี และเดินทางออกจากประเทศไทยไปในที่สุดจนกระทั่งมรณกรรมในต่างแดน

บ้านเมือง
วันพุธที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

รัฐบุรุษอาวุโส "ปรีดี" มรณกรรมที่ฝรั่งเศส

รัฐบุรุษอาวุโสของไทย "ปรีดี พนมยงค์" ได้มรณกรรมแล้วขณะลี้ภัยอยู่ในฝรั่งเศสด้วยหัวใจวาย อดีตเป็นนักต่อสู้ทางการเมืองผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง

สำนักข่าว เอ.พี. รายงานด่วนมาจากกรุงปารีส นครหลวงของฝรั่งเศสแจ้งว่า นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของเมืองไทย ซึ่งลี้ภัยทางการเมืองเข้าไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ตั้งแต่ปี 2513 ได้ถึงแก่มรณกรรมแล้วเมื่อวันจันทร์ที่ผ่านมานี้ด้วยหัวใจวาย ขณะมีอายุ 83 ปี

ตามประวัติแจ้งว่า นายปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม ปี พ.ศ. 2443 ที่จังหวัดอยุธยา นายปรีดีสำเร็จวิชากฎหมายจากประเทศฝรั่งเศสเมื่อปี 2469 หลังจากเดินทางกลับมาประเทศไทย นายปรีดีได้ร่วมกับ พ.อ. พหลพลพยุหเสนา จอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลโทประยูร ภมรมนตรี ทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. 2475 โดยนายปรีดีเป็นหัวหน้าฝ่าย

พลเรือน ในปีต่อมานายปรีดีได้เสนอโครงการทางด้านเศรษฐกิจของประเทศแบบใหม่ ซึ่งโครงการทางเศรษฐกิจของนายปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ที่ฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ จึงมีผลให้นายปรีดีถูกเตะโด่งไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส 1 ปี เมื่อ พ.อ. พหลพลพยุหเสนาเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายปรีดีก็ได้เดินทางกลับมาและได้รับการแต่งตั้งร่วมในรัฐบาลของ พ.อ. พหลพลพยุหเสนา

ระหว่างเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา เมื่อปี 2484–2488 นายปรีดีก็ตั้งขบวนการเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่น จนกระทั่งญี่ปุ่นแพ้สงคราม และนายปรีดีก็ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ต่อมาได้มีเหตุการณ์ลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2489 นายปรีดีถูกกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันในการลอบปลงพระชนม์ด้วย เป็นเหตุให้นายปรีดีพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้เป็นนายกรัฐมนตรีแทน หลังจากนั้นอีกเพียง 1 ปี จอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้ทำรัฐประหารขับไล่รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ต่อมานายปรีดีได้รวมสมัครพรรคพวกพยายามที่จะโค่นล้มรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ก็ไม่สำเร็จ นายปรีดีลี้ภัยไปอยู่ในประเทศจีน มาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2513 จึงไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสจนกระทั่งจบชีวิตที่ประเทศฝรั่งเศส

เดลิมิเร่อร์
วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

รัฐบุรุษอาวุโส "ปรีดี" มรณกรรมแล้ว

ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทยมรณกรรมเสียแล้ว ด้วยหัวใจวาย ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ในขณะที่มีอายุจะครบ 83 ปี

รายงานข่าวจากกรุงปารีสแจ้งว่า นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย ที่ชีวิตต้องระหกระเหินไปอยู่ต่างแดน เพราะภัยจากการเมือง ได้มรณกรรมเสียแล้วที่บ้านพักชานกรุงปารีส หัวใจวายอย่างกระทันหันเมื่อเที่ยงของวันที่ 2 พ.ค. ตามเวลาท้องถิ่น

รายงานข่าวแจ้งว่า นายปรีดีไม่ได้มีอาการป่วยไข้แต่อย่างใดมาก่อนหน้านี้เลย แต่พอเวลาใกล้เที่ยงนายปรีดีได้หน้ามืด และหัวใจเริ่มล้มเหลวขึ้นมาอย่างกะทันหัน ญาติได้ช่วยกันพยาบาลอย่างเต็มที่ แต่ไม่อาจช่วยเหลืออะไรได้ เพราะนายปรีดีได้สิ้นใจไปเสียแล้ว รวมอายุสิริได้เกือบครบ 83 ปี

สำหรับประวัติของนายปรีดีนั้น ถือกำเนิดขึ้นมาเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ในตระกูลชาวนาตรงข้ามวัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. เมือง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา บิดาชื่อนายเสียง มารดาชื่อลูกจันทน์ ตอนเกิดนั้นยังไม่มีนามสกุล เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์เป็นผู้ตั้งนามสกุลให้ตามชื่อของวัด มีพี่น้องรวม 8 คน โดยนายปรีดีเป็นบุตรคนที่ 2 ของครอบครัว

นายปรีดีเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 ของโรงเรียนตัวอย่างประจำจังหวัดอยุธยา เมื่ออายุครบ 14 ปี และจบวิชากฎหมายของกระทรวงยุติธรรมเมื่ออายุ 19 ปี ได้ยึดอาชีพทนายความและเป็นผู้ที่ปราดเปรื่อง เป็นทนายความที่เก่งมาตั้งแต่อายุยังน้อย ทางกระทรวงฯ จึงได้ให้ทุนไปเรียนต่อที่ฝรั่งเศสเมื่อปี 2463 สำเร็จปริญญาเอกทางกฎหมายเมื่อปี 2469 ในช่วงที่ไปศึกษาอยู่นั้นได้เกิดการตื่นตัวทางประชาธิปไตยกันมาก ได้ร่วมคิดกันกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และพลโทประยูร ภมรมนตรี คิดเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองของประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตย และเมื่อเดินทางกลับจึงได้เริ่มหาสมัครพรรคพวก ซึ่งมี พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 โดยนายปรีดีเป็นหัวหน้าสายพลเรือน รุ่งขึ้นปี 2476 นายปรีดีได้เสนอโครงสร้างทางเศรษฐกิจของใหม่ ได้ถูกให้ร้ายว่าเป็นผู้นำเอาลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาใช้ในประเทศ ถูกเนรเทศออกไปอยู่ในฝรั่งเศส 1 ปี เมื่อสิ้นสุดรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้กลับเข้าประเทศและเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลของพระยาพหลฯ

ต่อมาเมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นบุกไทย นายปรีดีต่อต้าน จึงถูกรัฐบาลจอมพล ป. เตะโด่งไปเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ นายปรีดีจึงได้วางแผนจัดขบวนการเสรีไทยขึ้นโค่นล้มญี่ปุ่น จนสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อปี 2488 โดยญี่ปุ่นยอมแพ้ เมื่อปี 2489 นายปรีดีได้เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งเป็นช่วงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลกลับประเทศไทย และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2489 พอดี มีผู้กล่าวว่านายปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีสวรรคต ทำให้นายปรีดีต้องพ้นจากตำแหน่งนายก

รัฐมนตรี แล้วหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ขึ้นมาเป็นแทน พอปี 2490 เกิดรัฐประหาร จอมพลผิน ชุณหะวัณ ขับไล่รัฐบาลของหลวงธำรงฯ นายปรีดีต้องลี้ภัยการเมือง จนปี 2492 นายปรีดีได้นำพลพรรคโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. แต่ถูกปราบปรามอย่างหนัก เรียกว่ากบฏวังหลวง นายปรีดีต้องลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน จนถึงปี 2513 จึงได้ไปอยู่ที่บ้านพักส่วนตัวชานกรุงปารีส โดยได้รับเงินบำนาญจากรัฐบาลไทยเลี้ยงชีพจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

ทางด้านชีวิตครอบครัวนั้น ได้สมรสกับท่านผู้หญิงพูนศุข ธิดาของพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา ต้นตระกูล ณ ป้อมเพชร มีบุตรธิดารวม 6 คน

แนวหน้า :

4 พฤษภาคม 2526

รัฐบุรุษ "ปรีดี" ถึงแก่กรรม เตรียมเสนอนำศพกลับไทย

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ จบชีวิตลงอย่างสงบ ณ ชานกรุงปารีส ก่อนอายุครบ 83 ปีเพียงเก้าวัน แหล่งข่าวเปิดเผย บุคคลในวงการรัฐบาลเตรียมเสนอเปรมนำศพมาทำพิธีในเมืองไทย

รายงานข่าวจากกรุงปารีสที่ยืนยันโดยสำนักข่าว เอ.พี. และวิทยุบีบีซี. กรุงลอนดอน แจ้งว่า รัฐบุรุษอาวุโสของไทยคือ นายปรีดี พนมยงค์ สมาชิกผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คนสำคัญ อดีตนายกรัฐมนตรี และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ใน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งปัจจุบันลี้ภัยการเมืองอยู่ในฝรั่งเศส ได้มรณกรรมอย่างสงบที่บ้านพักชานกรุงปารีส ด้วยหัวใจล้มเหลวกระทันหัน เมื่อเวลา 11.45 น. เวลาท้องถิ่น (16.45 น. ตามเวลาเมืองไทยโดยประมาณ) ในวันที่ 2 พฤษภาคม 2526

นสพ. เดอะเนชั่นรีวิว ออกในกรุงเทพฯ รายงานการสัมภาษณ์ คุณวาณี ธิดาคนหนึ่งของนายปรีดี โดยโทรศัพท์ข้ามประเทศให้สัมภาษณ์ว่า นายปรีดีมีอาการอึดอัดก่อนสิ้นความรู้สึกประมาณ 5 นาที จึงได้รีบเรียกตัวนายแพทย์มารักษา แต่ไม่สามารถทันเยียวยาชีวิตของรัฐบุรุษอาวุโสได้

คุณวาณีเปิดเผยด้วยว่า "คุณพ่อพูดอยู่เสมอ อยากจะกลับมาตายในเมืองไทย และให้ความสนใจอย่างมากต่อภาพในแมกกาซีน ที่มีรูปและเรื่องเกี่ยวกับอยุธยา ซึ่งเป็นบ้านเกิดของคุณพ่อ" อย่างไรก็ตาม นายปรีดีเคยพูดกับคนในครอบครัวว่า หากมาตุภูมิบ้านเกิดไม่ต้องการตน ตนก็ยินดีจะให้มีการทำพิธีศพในกรุงปารีส

รายงานข่าวจากทำเนียบรัฐบาลแจ้งว่า บุคคลในวงการรัฐบาลหลายท่านมีการพูดถึงว่า จะนำศพรัฐบุรุษอาวุโสกลับมาทำพิธีในเมืองไทยหรือไม่ เพราะนายปรีดีก็มีลูกศิษย์ลูกหาเป็นใหญ่เป็นโตในวงการราชการมากมาย รวมทั้งเป็นผู้ประศาสน์การก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ก็มีปัญหาด้านนโยบายการเมืองว่า จะพิจารณาเรื่องนี้กันอย่างไร รัฐมนตรีท่านหนึ่งกล่าวว่า ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของนายกรัฐมนตรีในขณะนี้คือ พล.อ. เปรม ติณสูลานนท์

สยามรัฐรายวัน,
4 พฤษภาคม 2526

รัฐบุรุษ "ปรีดี" มรณกรรม เตรียมนำอัฐิกลับเมืองไทย

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรมแล้ว เผยพิธีศพกระทำอย่างเรียบง่าย ณ สถานที่ประวัติศาสตร์ในคอมมูนปารีส ญาติเตรียมนำอัฐิกลับมาบรรจุที่วัดพนมยงค์ที่อยุธยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิธีสังฆทานให้เป็นเกียรติ ในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย ผู้ใกล้ชิดเผยว่า วาระสุดท้ายให้ระวังภัยต่างชาติ คนเป็นใหญ่อย่าหลงทำประโยชน์ให้ต่างชาติ

มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสและผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ด้วยหัวใจวาย ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมนั้น ได้ยังความเศร้าสลดเสียใจแก่ญาติมิตรและลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบุรุษผู้นี้มีเกียรติประวัติได้ทำคุณประโยชน์ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มาตลอดระยะเวลา

นายสุภา ศิริมานนท์ ลูกศิษย์และผู้ใกล้ชิดซึ่งเพิ่งเดินทางกลับจากการไปเยี่ยมนายปรีดีที่ฝรั่งเศสได้เปิดเผยกับผู้สื่อข่าวว่า นายปรีดีเคยพูดว่าอยากให้เผาศพของท่านที่ปารีส แม้ว่าอยากจะกลับมาตายในเมืองไทย แต่

ก็เกรงว่าคนอื่นจะลำบาก โดยเฉพาะผู้ที่มีอำนาจอยู่ เพราะโดยฐานะที่ท่านดำรงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส และได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดที่เรียกว่านพรัตน์ราชวราภรณ์ กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า พร้อมด้วยสายสร้อยทองคำ ซึ่งหมายถึงหากมรณกรรมเมื่อใด ศพจะได้รับการจัดโกศอย่างดีเพื่อให้สมเกียรติ อันเป็นการสิ้นเปลืองเงินทองของญาติมิตรและครอบครัวมาก ทั้งไม่อยากให้คนลำบาก เพราะตนเป็นคนอับโชค ทำอะไรคนมักหมั่นไส้ และว่าพิธีศพจะทำง่าย ๆ เมื่อญาติเดินทางไปถึงฝรั่งเศสในตอนเย็นวันที่ 5 พ.ค.แล้ว โดยญาติจะนำอัฐิกลับมาบรรจุที่วัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่า จ.อยุธยา

ในกรุงเทพฯ นาย ส. ศิวรักษ์ เปิดเผยว่า จะมีการทำบุญเป็นเวลา 7 วัน ที่วัดทองนพคุณ ส่วนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นางนงเยาว์ ชัยเสรี เผยว่าจะมอบพวกหรีดแสดงความไว้อาลัยฝากนางดุษฎี บุญทัศน์กุล ลูกสาวที่จะเดินทางไปปารีสในวันที่ 3 พ.ค. นี้ พร้อมกันนี้ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะจัดพิธีสังฆทานในวันที่ 4 พ.ค. เพื่อเป็นเกียรติแก่รัฐบุรุษในฐานะเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย

นายสุภาเปิดเผยว่า ระหว่างที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศส นายปรีดีได้สนใจติดตามข่าวสารบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา และเคยกล่าวเกี่ยวกับเมืองไทยว่า ผู้ปกครองไทยไม่มีใครโง่ แต่น่าเสียดายสิ่งที่ควรทำกลับไม่ทำ แต่สิ่งที่ไม่ควรทำกลับทำ สังคมไทยนั้นมีภัยที่น่ากลัวคือภัยจากนอกประเทศ ฉะนั้น ผู้เป็นใหญ่ในเวลานี้ อย่าได้หลงตัวทำประโยชน์ให้กับต่างชาติ และว่าไม่มีใครรักแผ่นดินไทยเท่ากับคนไทย “ผมเห็นว่าท่านมี 2 อย่างคือ ถ้าไม่มีท่าน เมืองไทยจะไม่มีประชาธิปไตย และไม่มีเอกราช เพราะท่านตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อไม่ให้ไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศแพ้สงคราม ส่วนกรณีสวรรคตของ ร. 8 นั้น ยังเป็นเรื่องที่ยังต้องสะสางกันต่อไป เป็นการใส่ร้ายป้ายสี ใครที่บังอาจล่วงเกินเรื่องนี้ จะต้องแพ้คดีในศาลหมด”

ประชามติ ฉบับที่ 26 4-10 พฤษภาคม 2526

เผยปณิธานให้นำกระดูกกลับไทย ส.ส. ให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพ จัดงานศพ "ปรีดี พนมยงค์"

ส.ส. เคลื่อนไหวเรียกร้องรัฐบาลเป็นเจ้าภาพงานศพ "รัฐบุรุษอาวุโส" ปรีดี พนมยงค์ เผยเจ้าตัวต้องการให้เผาศพที่ปารีส แล้วส่งกระดูกมาไทย เปรมพูดประโยคเดียว ขอแสดงความเสียใจ

กรณีนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรมอย่างกระทันหันที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเที่ยงวันที่ 2 พฤษภาคมนี้ ตามเวลาท้องถิ่นของกรุงปารีส นายปิยะณัฐ วัชราภรณ์ รองประธานสภาผู้แทนราษฎรกล่าวเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคมนี้ว่า มรณกรรมของนายปรีดี เป็นเรื่องที่คนไทยทุกคนควรระลึกถึง เพราะนายปรีดีมีความสำคัญต่อการเมืองไทยอย่างมาก และยังมีประวัติศาสตร์ที่ผูกพันกับระบอบประชาธิปไตยของไทยอีกด้วย

"ตัวแทนของคนไทยน่าจะเป็นฝ่ายรัฐบาลที่ดำเนินการจัดพิธีศพ โดยขอเป็นเจ้าภาพเสียเอง จะเป็นการให้เกียรติและยกย่องเป็นกำลังใจสำหรับผู้จะสร้างคุณความดีให้ชาติในวันข้างหน้า" นายปิยะณัฐกล่าวและย้ำว่า เวลานี้เรามีนายกฯ คนใหม่แล้ว น่าจะดำเนินการติดต่อกับญาติพี่น้องของนายปรีดี เพื่อปรึกษาหารือว่าฝ่ายญาติมีเงื่อนไขในเรื่องการจัดพิธีศพอย่างไรหรือไม่ ตนเห็นว่าไม่มีเหตุผลอะไรที่รัฐบาลจะละเลยการจัดพิธีศพสำหรับคนที่มีคุณประโยชน์ต่อประเทศไทย

"ผมเชื่อว่ารัฐบาลนี้ไม่ทำก็ต้องมีรัฐบาลอื่นยกเอาคุณงามความดีของนายปรีดีขึ้นมาภายหลัง" นายปิยะณัฐกล่าว

นายธีระพันธ์ เพ็ชร์สุวรรณ ส.ส. ชุมพร พรรคกิจสังคมกล่าวว่า นายปรีดีเป็นนักการเมืองที่คนไทยทุกคนรู้จักกันดี ได้รับยกย่องเป็นรัฐบุรุษ ชาวโลกก็รู้ว่านายปรีดีเป็นนักการเมืองผู้มีชื่อเสียงของไทย ดังนั้น เมื่อมรณกรรมก็น่าจะมีการแสดงออกให้ปรากฏแก่ชาวโลกว่า เรายังมีความรำลึกถึงให้เกียรติรัฐบุรุษ เพราะเกียรตินี้ยังไม่มีใครลบล้างหรือถอดถอนได้

"มรณกรรมของท่าน สภาควรยืนไว้อาลัย 1 นาที" นายธีระพันธ์เสนอและว่าสำหรับรัฐบาลนั้น ตนไม่อาจเอื้อมไปเสนอแนะว่าสมควรจะดำเนินการเกี่ยวกับพิธีศพอย่างไรหรือไม่

พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีกล่าวเพียงสั้น ๆ ถึงเรื่องนี้ว่า ขอแสดงความเสียใจ

นายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโส เผยถึงการเดินทางไปพบนายปรีดีที่กรุงปารีสว่า นายปรีดีพูดว่า, รู้สึกเป็นห่วงใยประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาจากภายนอกประเทศ และในวันที่ 4 นี้จะพบกับนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เพื่อปรึกษาหารือเรื่องการจัดงานศพรำลึกถึงนายปรีดี

"อาจารย์ปรีดีได้สั่งเสียไว้ว่า เมื่อท่านมรณกรรม ให้เผาศพท่านที่ปารีส แล้วเก็บอัฐิกลับมาบรรจุไว้ที่วัดพนมยงค์ อยุธยา ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูลของท่าน" นายสุภากล่าว

ด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งนายปรีดีเป็นผู้ริเริ่มให้ตั้งขึ้น นางนงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีกล่าวว่า ในวันที่ 4 นี้ เวลา 09.00 น. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จะถวายสังฆทานแด่พระภิกษุสงฆ์อุทิศส่วนกุศลให้แก่นายปรีดีในฐานะผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัย ณ ห้องรับรองมหาวิทยาลัย และจะโทรเลขแสดงความเสียใจไปถึงญาติของนายปรีดีที่กรุงปารีส

นอกจากนี้ ทางมหาวิทยาลัยกำลังติดต่อสมาคมนักศึกษาเก่าธรรมศาสตร์เพื่อจะทำบุญ ไม่ทราบว่าจะทำ 7 หรือ 3 วัน

"อันนี้เราคงไม่กล้าก้าวก่าย คงต้องเป็นเรื่องของญาติและรัฐบาล ที่เราทำกันทำในฐานะที่ท่านเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเท่านั้น" นางนงเยาว์กล่าวตอบข้อถามที่ว่า จะไม่เสนอความคิดเห็นให้มีการนำศพนายปรีดีมาบำเพ็ญกุศลในเมืองไทยหรือ

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช หัวหน้าพรรคกิจสังคมกล่าวว่า "ผมสงสารที่คุณปรีดีเสียชีวิตโดยมิได้กลับประเทศไทย แม้ว่าเราจะเคยต่อสู้กันมาอย่างหนักหน่วงในอดีต แต่ตอนนี้ก็แก่แล้ว ไม่ถือสากัน ผมลืมเรื่องในอดีตไปหมดแล้ว เมื่อเช้าก็ทำบุญกรวดน้ำไปให้ท่าน ผมกับคุณปรีดีในทางส่วนตัวไม่เคยเป็นศัตรูกันเลย ท่านเป็นคนที่น่าเคารพ เป็นเสรีชน ผมขอแสดงความเสียใจกับครอบครัวด้วย"

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าวต่อว่า เมื่อครั้งที่ ม.ล. รองฤทธิ์ บุตรชายเดินทางไปปารีส ก็ได้แวะไปเยี่ยมนายปรีดี เมื่อนายปรีดีทราบก็สวมกอดด้วยความยินดี อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับการที่รัฐบาลควรจัดงานพิธีศพนายปรีดีหรือไม่นั้น ม.ร.ว. คึกฤทธิ์กล่าวว่าตนพูดไม่ได้ เพราะมิใช่รัฐบาล

มติชนรายวัน วันพุธที่ 4 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

รัฐบุรุษแห่งรัฐบุรุษ

เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม "มติชน" ได้รับทราบข่าวอันน่าสลดใจยิ่งว่า นายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, อดีตนายกรัฐมนตรี และ "รัฐบุรุษอาวุโส" ได้มรณกรรมโดยหัวใจวาย ณ บ้านชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

เวลา 83 ปีของชีวิตลูกชาวนาแห่งจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็น 83 ปีแห่งการต่อสู้เพื่ออุทิศสติปัญญา, ความสามารถและคุณงามความดีเพื่อบ้านเกิดเมืองนอน และเพื่อสากลโลก ด้วยความมุ่งมั่นและยืนหยัดอย่างเด็ดเดี่ยว นายปรีดีมิได้เป็นเพียงแต่ผู้ที่มีมันสมองและสติปัญญาอันยอดเยี่ยมผู้หนึ่งเท่านั้น หากแต่ยังพิสูจน์ด้วยการกระทำว่า ได้นำเอาความล้ำเลิศนั้นเป็นเครื่องมือเพื่อนำความจำเริญ พัฒนา และการดำรงอยู่อย่างมีเกียรติมอบให้แก่ประเทศชาติและราษฎร โดยมิได้คำนึงถึงผลประโยชน์และความมั่งคั่งส่วนตนเลยแม้แต่น้อย

นายปรีดีได้ร่วมคิดกับเพื่อนนักเรียนไทยในฝรั่งเศสเพื่อก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตั้งแต่เมื่ออายุได้เพียง 27 ปี และสามารถกระทำการได้สำเร็จในนามของ "คณะราษฎร" เมื่อเดือนมิถุนายน 2475 และเมื่อประเทศไทยถูกกองทัพญี่ปุ่นบุกเข้ายึดครองในเดือนธันวาคม 2484 นายปรีดีได้สามัคคีพลังรักชาติทั้งที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์และราษฎรสามัญก่อตั้ง "ขบวนการเสรีไทย" ต่อสู้กับญี่ปุ่นผู้รุกรานอย่างไม่หวาดกลัวต่อความตาย

แม้นายปรีดีจะมีเจตนาดีต่อชาติบ้านเมือง และระบอบประชาธิปไตย แต่เนื่องจากความสกปรกทางการเมืองทำให้ชีวิตบั้นปลายของนายปรีดีต้องระหกระเหินลี้ภัยไปจากบ้านเกิดเมืองนอน เกียรติภูมิและคุณงามความดีบางส่วนถูกบิดเบือนอย่างเจตนาจากผู้ทรงอำนาจในระยะหลัง แต่นายปรีดีก็มิได้ถดถอยสิ้นกำลังใจ ยังคงยืนหยัดต่อหลักการที่ตนเชื่ออย่างมั่นคงและใช้ชีวิตทั้งชีวิตเป็นเครื่องพิสูจน์ต่อคนรุ่นหลัง

นายปรีดี พนมยงค์มรณกรรมแล้วอย่างทรงเกียรติและงามสง่าท่ามกลางความอาลัยหาของผู้ที่รักและเข้าใจในคุณูปการแต่อดีต "รัฐบุรุษอาวุโส" ผู้นี้ไม่เพียงแต่มีความหมายยิ่งต่อระบอบประชาธิปไตย ยังโดดเด่นด้วยจิตใจรักชาติอันสูงส่ง คุณงามความดีดังกล่าวมิเพียงแต่มิตรจะยอมรับแม้แต่ปรปักษ์ทางการเมืองก็มิอาจปฏิเสธได้ นามของนายปรีดี พนมยงค์ จะยังสถิตอยู่ในดวงใจของประชาชนผู้รักชาติรักประชาธิปไตย ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศไปนานเท่านานตราบนิจนิรันดร

มติชนรายวัน
วันพุธที่ 4 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

อาลัยจากอดีต
ผู้ร่วมก่อการ 2475

นายจิตตะเสน ปัญจะ อายุ 77 ปี

"เสียใจมาก ที่ท่านต้องจากไปกระทันหัน เป็นเพื่อนกันมากว่า 50–60 ปี การเจ็บไข้ได้ป่วยแม้จะเป็นของธรรมดา แต่ก็อดไม่ได้ที่จะอาลัยกัน เพราะเคยติดต่อกันมา"

"ท่านเป็นคนดี ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองมากที่สุดในประเทศไทย ไม่มีใครทำประโยชน์ให้มากมายเท่ากับท่าน แต่ท่านก็เคราะห์ร้าย ไม่มีแผ่นดินจะอยู่ ต้องไปเสียชีวิตในต่างประเทศ ผมเศร้าทั้งวัน"

"พบกับท่านหลังสุดหลายสิบปีมาแล้ว เมื่อท่านจากไปก็ระลึกถึง เหมือนผู้ก่อการคนอื่น ๆ ทุกปีเราจะจัดงานทำบุญเพื่อรำลึกถึงวันที่ 24 มิถุนายน ที่วัดพระศรีมหาธาตุ ปีนี้ก็คงเป็นไปตามปกติเช่นเคย"

"จริง ๆ แล้วรัฐบาลน่าจะทำอะไรเพื่อแสดงให้เป็นเกียรติยศและคุณงามความดีของท่าน แต่ก็เป็นเรื่องที่รัฐบาลจะพิจารณา ที่เรารอดมาทุกวันนี้ท่านมีส่วนช่วยมากมาย เราเป็นเอกราชอยู่ได้"

"ท่านไม่มีโอกาสมาเมืองไทยกว่า 30 ปี ใจจริงท่านก็อยากมาตายเมืองไทยเหมือนคนไทยทุกคน ใครก็อยากมาตายเมืองไทยทั้งนั้น"

นายจรูญ สืบแสง อายุ 79 ปี

"เสียใจมาก แต่ก็ไม่เท่าความรู้สึกที่มีอยู่ เสียดายท่านกำลังเขียนเรื่อง กำลังทำงานอยู่ด้วย เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับประวัติชีวิตการทำงาน จะได้รู้ว่าท่านทำอะไรไว้บ้าง คนโดยมากไม่รู้ ไม่เข้าใจ ที่รู้ก็พยายามปิดบัง ไม่พูดความจริงกัน ไม่เหมือนฝรั่ง ใครทำประโยชน์อะไรแก่ประเทศชาติ เขายกย่องคนที่ควรยกย่อง ไม่ทราบจะพูดอย่างไร เราต้องสูญเสียคนดีไป"

"ผมพบท่านครั้งสุดท้ายเมื่อปี 2524 ไปเยี่ยมท่านที่ปารีส ปีนี้ว่าจะไปเยี่ยมท่านอีก และกำลังจะเขียนจดหมายไปอวยพรวันเกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคมนี้ ขณะนี้พวกผู้ก่อการเท่าที่ทราบก็เหลือ 10 กว่าคนเท่านั้น"

"ความสำคัญของท่าน ท่านทำงานเรื่องสำคัญมาตลอด ยิ่งตอนระหว่างสงครามมีการต่อต้านญี่ปุ่นเสี่ยงอันตรายมาก"

"สำหรับรัฐบาลผมไม่คิด ไม่นึกว่าเขาจะทำอะไรให้เป็นเกียรติยศแก่ท่าน เขาไม่ยอมรับนับถือ มีใครคิดถึงบ้าง เมื่อเช้ายังมีคนกระแนะกระแหนท่านเลย ทั้ง ๆ ที่ตายไปแล้ว"

นายวิลาศ โอสถานนท์ อายุ 82 ปี

"เสียใจที่เพื่อนรักและนับถือกันจากไปเสีย ท่านไม่มีโอกาสกลับบ้านเกิดเมืองนอนเลย ไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโส แก่กว่าผมราว 6 เดือน เคยร่วมงานกันมา ทำไมผมถึงยังแข็งแรง ผมอยู่บ้านเกิดเมืองนอน แต่ท่านต้องไปอยู่ต่างประเทศเรื่อย"

"แม้เราจะไม่ได้พบกัน เราก็ถามข่าวคราวกันมาตลอด มีการทำบุญระลึกถึงคนจากไปทุกปี คุณหลวงประดิษฐ์ท่านส่งเงินมาช่วย 200 บาททุกปี ไม่เคยได้ขาด ในฐานะที่ผมเป็นคนจัดงานในเดือนหน้า เราจะทำอย่างที่เคยทำทุกปีที่วัดพระศรีมหาธาตุ จะทำบุญให้คุณหลวงประดิษฐ์ด้วย"

"รัฐบาลน่าจะทำอะไรให้เป็นเกียรติแก่ท่านในฐานะเป็นรัฐบุรุษอาวุโส แต่ก็แล้วแต่รัฐบาล ไม่ทราบว่าเขาจะเห็นความสำคัญของท่านอย่างไร แต่สำหรับท่านเองแล้วยังห่วงใยประเทศไทยมาตลอด"

"เมื่อปีก่อนท่านยังเขียนหนังสือมาถึงคุณเปรม แนะนำเรื่องบ้านเมือง ท่านรักเมืองไทยไม่เคยทอดทิ้งเรื่องของบ้านเมือง วันอาทิตย์นี้จะมีงานเลี้ยงพระที่บ้านท่านผู้หญิงพูนศุขในกรุงเทพฯ พวกเราจะไปกัน"

มติชนรายวัน
วันพุธที่ 4 พฤษภาคม 2526

รำลึกถึงท่านอาจารย์ปรีดี กับการแก้ปัญหาชนบท ของคณะราษฎร

ข้าพเจ้าทราบข่าวการถึงแก่มรณกรรมของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ขณะเดินทางอยู่ที่จังหวัดตรัง กำลังสัมภาษณ์ท่านผู้เฒ่าคนหนึ่งในหมู่บ้านแห่งอำเภอย่านตาขาว ผู้ที่แจ้งข่าวแก่ข้าพเจ้าเป็นลูกชายของท่านผู้เฒ่านักเรียนเตรียมธรรมศาสตร์สมัยก่อน

ข้าพเจ้าเสียใจอย่างยิ่งเมื่อทราบข่าวนี้ อาจารย์ได้ทำคุณประโยชน์ใหญ่หลวงต่อสังคมไทย เป็นผู้นำการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพ และอำนาจอธิปไตยให้เป็นของราษฎร เป็นผู้ทำให้ไทยเริ่มปกครองในระบอบประชาธิปไตย

เพื่อรำลึกถึงท่านอาจารย์ปรีดีในข้อเขียนสั้น ๆ นี้ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะโยงถึงประเด็นความคิดของท่านอาจารย์ในการแก้ปัญหาชนบท คงจำกันได้ว่า คณะราษฎรเสนอไว้ในประกาศฉบับแรกของคณะในวันที่ 24 มิถุนายน ว่า จะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศ และในข้อเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ท่านอาจารย์ปรีดีก็ได้ระบุชัดเจนว่า ไม่ต้องการเปลี่ยนจากระบบพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเป็นหลายองค์ แต่ต้องการแก้ไขปัญหาความยากจนของราษฎร

เป็นที่วิจารณ์กันอยู่บ้างว่า คณะราษฎรไม่ได้ทำการปฏิวัติกระฎุมพี (bourgeois revolution) เพราะไม่ได้แก้ปัญหาพันธนาการที่ดินของชาวนา ทั้งในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรก็ไม่ได้มีชาวนาสนับสนุน แม้กระทั่งชนชั้นกลางเจ้ากิจการเอง ก็มีตัวแทนอยู่น้อยคนเหลือเกินในคณะราษฎร ปัญหาการลงหรือไม่ลงถึงชาวนา แก้หรือไม่แก้ปัญหาชนบทมีความสำคัญมากต่อการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจ และมีผลสะท้อนต่อพลังประชาธิปไตยในระยะต่อมา พรรคก๊กมินตั๋งล้มเหลวในการแก้ปัญหาชนบทของจีน ทำให้ปรับปรุงเศรษฐกิจจีนไม่สำเร็จ แก้ปัญหาความยากจนไม่สำเร็จ จนต้องเสียอำนาจปกครองผืนแผ่นดินใหญ่

ท่านอาจารย์ปรีดีเข้าใจปัญหานี้ดี แต่เนื่องจากคณะราษฎรต้องยุ่งยากกับการรักษาอำนาจรัฐ ป้องกันจากการคืนกลับเป็นของฝ่ายเดิม ทำให้การพิจารณาบทบาทของคณะราษฎรเน้นกันแต่ด้านการแก่งแย่งทางการเมือง จนทำให้ลืมกันไปว่าแรกเริ่มนั้นคณะราษฎรต้องการทำการปฏิวัติกระฎุมพี สะท้อนเห็นชัดที่สุด จากแนวคิดของท่านอาจารย์ปรีดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และท่านอาจารย์ก็ยืนยันว่า ทางคณะผู้ก่อการยินดีจะให้อาจารย์ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจตามความประสงค์หลังจากยึดอำนาจสำเร็จ ในเค้าโครงการฯ อาจารย์เสนอให้โอนที่ดินทั้งหมด และทุนส่วนใหญ่เป็นของรัฐ นี่คือการเสนอแก้ปัญหาชนบทของท่านอาจารย์ ท่านอาจารย์เข้าใจอย่างลึกซึ้งว่าปัญหารากฐานที่สุดของเศรษฐกิจไทยคือปัญหาความยากจนของชาวนา และความยากจนนี้เกิดจากการขาดที่ดินทำกิน หรือใช้ประโยชน์จากที่ดินไม่เต็มที่ ความจริงแล้วใน พ.ศ. 2475 ปัญหาการขาดที่ดินทำกินเริ่มปรากฏบ้างแล้ว เพราะที่ดินดีในภาคกลางมักเป็นของขุนนาง หรือกำลังกลายเป็นของนายทุนเงินกู้ดอกเบี้ยสูง ในเค้าโครงการฯ อาจารย์ยังไปไกลกว่านั้นด้วยการเสนอระบบสังคมนิยมด้วย

เมื่ออาจารย์กนกศักดิ์ แก้วเทพ ถามท่านอาจารย์ในการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2525 ว่าระบบสังคมนิยมที่ท่านอาจารย์ปรารถนาเป็นระบบชนิดไหน อาจารย์ตอบว่า Cooperative socialism และอาจารย์ได้อธิบายว่า ในเค้าโครงการฯ ยังพูดถึงบทบาทของสหกรณ์ไว้น้อย เพราะมันยังเป็นเค้าโครงการเท่านั้น ต้องมีการพัฒนารายละเอียดต่อไป ดังนั้นเมื่อเราอ่านเค้าโครงการฯ บางครั้งเรามีความรู้สึกว่าเน้นการวางแผนของรัฐอยู่มาก แต่ที่จริงแล้ว ในส่วนที่ว่าด้วยการจัดตั้งกันขึ้นเองโดยประชาชน คือส่วนสหกรณ์นั้นอาจารย์ได้คิดไว้แล้ว เสนอไว้บ้างแล้ว แต่ยังไม่ได้แจกแจงรายละเอียด ในการแก้ปัญหาชนบทของไทย อาจารย์จึงได้คำนึงถึงการรวมพลังและการมีสิทธิมีส่วนมีเสียงของชาวบ้านอยู่แล้ว และข้าพเจ้าก็เข้าใจว่า ในทางปฏิบัติ อาจารย์พร้อมจะประนีประนอมกับระบบทุนนิยมที่ก้าวหน้าได้ การโอนทุนก็กระทำเพียงบางส่วน และการจัดการไร่นาก็เป็นการผสมระหว่างรัฐกับสหกรณ์

เพื่อผลประโยชน์ของชาวนา ท่านอาจารย์ยังได้จัดให้มีการออกกฎหมายห้ามการยึดเครื่องมือการผลิตของกสิกร หมายถึงห้ามยึดวัวควายและคันไถ ออกพระราชบัญญัติยกเลิกภาษีส่วย (หรือที่เรียกว่าภาษีรัชชูปการที่เก็บแทนการเกณฑ์แรงงาน) เลิกเก็บภาษีค่านา ซึ่งภาษี 2 ชนิดนี้เป็นการพันธนาการแบบศักดินามาแต่เดิม

นอกจากทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านการเมือง คณะราษฎรได้จัดให้มีรัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้ง ซึ่งราษฎรธรรมดามีสิทธิออกเสียง ให้มีการสอบแข่งขันเข้ารับราชการแทนการบรรจุแบบเดิมตามชาติวุฒิ และระบบอุปถัมภ์ ชักจูงไม่ให้ข้าราชการเชื่อไสยศาสตร์

ท่านอาจารย์ปรีดีถือว่า คณะราษฎรกระทำการสืบเนื่องจากคณะ ร.ศ. 130 และท่านอาจารย์ก็ยกย่องคณะเจ้านายและข้าราชการผู้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เปลี่ยนประเพณีการปกครองใน ร.ศ. 103 เทียนวรรณ และพระยาสุริยานุวัตร เป็นข้อแสดงอีกประการ

หนึ่งว่า เป็นขบวนการต่อต้านระบบเดิม เสนอระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็นการปกครองโดยประชาชนแทน และประชาชนเองจะเป็นผู้แก้ไขปัญหาความยากจน การถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยตัวของเขาเอง เมื่อเขามีกลไกที่จะควบคุมรัฐได้

สรุปได้ว่า ท่านอาจารย์ได้พยายามอย่างมากที่จะนำคณะราษฎรให้ทำการแก้ไขปัญหาชนบท แก้ไขปัญหาความยากจน ปัญหาที่ดินของชาวนา พยายามตัดพันธนาการเดิมคือส่วยและค่านาที่ชาวนามีอยู่กับรัฐ พยายามปรับปรุงระบบราชการ ให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนราษฎร และควบคุมการบริหารราชการ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 จึงไม่ใช่การเปลี่ยนเฉพาะตัวผู้มีอำนาจหรือเป็นเหตุการณ์ที่ขุนนางแย่งอำนาจจากพระมหากษัตริย์ หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะทางการเมือง แต่เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติกระฎุมพี ที่พยายามลงรากลึกถึงชาวนา และมุ่งแก้ปัญหาพันธนาการของระบบศักดินาที่มีต่อชาวนาไทย ความคิดและบทบาทของท่านอาจารย์ปรีดีจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองไทย เป็นผู้ทำให้ยุคสมัยหนึ่งหยุดพัฒนาการและเริ่มยุคสมัยอีกสมัยหนึ่ง คือสมัยเริ่มการปฏิวัติกระฎุมพี สลายพันธนาการเดิมที่ผูกมัดชาวนา กระตุ้นระบบเศรษฐกิจกระฎุมพีและระบอบการเมืองประชาธิปไตยให้ก้าวไปข้างหน้า แม้การเปลี่ยนแปลงนี้ยังดำเนินอยู่ และเราก็ผ่านระบบประชาธิปไตยสลับกับเผด็จการเป็นระยะ ๆ กล่าวได้ว่าท่านอาจารย์เป็นบิดาแห่งระบอบประชาธิปไตย และการเป็นผู้เริ่มปลดเปลื้องพันธนาการเดิมที่ผูกมัดชาวนาไทย

ท่านจึงเป็นสามัญชนคนสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ ผู้อยู่เคียงข้างต่อสู้ และเป็นฝ่ายของราษฎรไทยทั้งมวล

ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ไทยแลนด์ 13–19 พฤษภาคม 2526

บทความ

และทรรศนะ

ธรรมเทศนาของพระราชนันทมุนี
(ปัญญานันทภิกขุ)

ในพิธีฌาปนกิจศพรัฐบุรุษอาวุโส
ปรดี พนมยงค์
เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526
ณ สุสานแปร์ ลาแชส
ปารีส ฝรั่งเศส

ในขณะนี้เรามาประชุมกันที่ฌาปนสถานเพื่อทำการฌาปนกิจสรีระร่างกายของบุคคลผู้หนึ่งซึ่งได้เกิดมาในโลก ได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติแก่บ้านเมืองมาโดยลำดับ บัดนี้ ชีวิตของท่านผู้นี้ได้ถึงที่สุดตามกฎธรรมชาติที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายที่มีความเกิด ก็ต้องมีความแตกดับเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรในโลกนี้ที่จะอยู่ยั่งยืนถาวร เมื่อมีเกิดแล้ว ก็ต้องมีการแตกดับทั้งนั้น แต่ว่าชีวิตของคนเรานั้น เมื่อ

เกิดมาอยู่ในโลก ถ้าได้ใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นโดยเฉพาะแก่ส่วนรวมคือประเทศชาติ ก็นับว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นผู้เป็นคน แม้ผู้นั้นจะถึงแก่กรรมไปก็เรียกว่าดับไปแต่ร่างกายอันเป็นเรื่องของธรรมชาติ แต่ว่าคุณงามความดีทั้งหลายที่ได้กระทำไว้ในชีวิตนี้ หาได้แตกดับไปตามร่างกายไม่ สิ่งนั้นจะคงอยู่ตลอดไปตราบเท่าที่ความทรงจำของมนุษย์ยังมีอยู่ในโลกนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "รูปํ ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ" ร่างกายของมนุษย์เป็นสิ่งที่ต้องแตกสลาย แต่ว่าคุณธรรมคุณงามความดีนั้น เป็นสิ่งที่ไม่สูญหาย ยังคงปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ของชาติของบ้านเมืองต่อไป บุคคลผู้นี้ที่ได้ถึงแก่กรรมไปเมื่ออายุ 83 ปียังไม่เต็มบริบูรณ์ ชีวิตของท่านส่วนมากตั้งแต่เริ่มต้นทำงานทำการได้ ก็ได้ทำงานการที่เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ เห็นว่าบ้านเมืองของเรานั้นควรจะได้มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเหมือนชาวโลกทั้งหลายที่เขาเจริญแล้ว จึงได้รวบรวมพรรคพวกวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้องรบราฆ่าฟันกันให้เกิดความเสียหาย เพราะว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถือธรรมะเป็นธง เป็นดวงประทีปนำทางชีวิต จึงได้เปลี่ยนแปลงด้วยความเรียบร้อย ได้รัฐธรรมนูญได้ระบอบประชาธิปไตย พาให้ชาวเราทั้งหลายที่เป็นคนไทยได้มีความสบายใจในการปกครองบ้านเมือง แต่ทว่าบุคคลผู้มีความคิดเปลี่ยนแปลงและได้ทำงานโดยไม่ได้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแม้แต่น้อย ไม่ได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่ที่ตนมีตนได้เพื่อแสวงหาประโยชน์เข้าตน ทำงานในหน้าที่ไป ก็ต้องการให้งานในที่นั้นเจริญก้าวหน้าโดยไม่หวังอะไรตอบแทน แต่ว่าต้องการให้งานเจริญ จึงได้สร้างงานให้เจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ แต่ว่าโลกนี้มีมนุษย์ที่ยังอยู่ภายใต้กิเลสครอบงำ ย่อมมีการเบียดเบียนกัน ริษยากัน ไม่อยากให้ใครเจริญก้าวหน้า ได้ดิบได้ดี หรือเด่นไปกว่าตัว จึงมีการทำลายกันด้วยประการต่าง ๆ ก็เป็นตัวอย่างให้เราเห็นว่า โลกมนุษย์นี้คนยังมีกิเลส กิเลสเป็นพิษเป็นภัยแก่ความสุขความสงบ เป็นพิษเป็นภัยแก่ความเจริญก้าวหน้าของสังคม เราไม่ควรจะโกรธแค้นชิงชังบุคคลนั้น ๆ แต่เราควรเกลียดชังกิเลสอันเป็น

สิ่งชั่วร้าย เราไม่ควรจะทำลายคน แต่เราควรจะช่วยกันทำลายสิ่งชั่วร้ายที่มันจะเกิดขึ้นในคนให้ลดน้อยลงไป การทำลายสิ่งชั่วร้าย เราก็ต้องหันหน้าเข้าหาธรรมะอันเป็นหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เอาธรรมะมาเป็นหลักเป็นเครื่องเตือนใจ แล้วจะได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์เป็นคุณไม่ใช่เพื่อตัวเรา แต่เพื่อประโยชน์ส่วนรวม คือประเทศชาติเท่าที่เราสามารถจะกระทำได้ ชีวิตก็จะมีค่า บุคคลผู้นี้คือ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ท่านได้เกิดมาใช้ชีวิตเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมตามความรู้ความสามารถของท่านแล้ว ท่านก็จากพวกเราไป เรามาที่นี่ก็ไว้อาลัยในคุณงามความดีนั้น ๆ แล้วเราจะเผาสรีระร่างกายอันเป็นส่วนเหลือนี้ให้เป็นเถ้าถ่านต่อไป ก่อนที่จะได้ขึ้นไปวางดอกไม้เป็นเครื่องสักการะแก่คุณงามความดีนั้น ข้าพเจ้าใคร่ขอร้องให้ท่านทั้งหลายได้ยืนขึ้นแสดงความอาลัยในยามนี้

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย บัดนี้เจ้าหน้าที่ได้นำสรีระร่างกายของท่านปรีดี พนมยงค์ไปเข้าสู่เตาแล้ว พวกเราทั้งหลายไม่มีหน้าที่ในการไปเผาศพ นั่งอยู่ที่นี่ก็จะได้ฟังอะไรบ้างอีกนิดหน่อยเพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจ ได้กำไรของชีวิตจากการที่มาร่วมในงานศพในครั้งนี้ การมาในงานศพนั้น เรามาเพื่อประโยชน์ในทางสังคมอย่างหนึ่ง มาเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาอย่างหนึ่ง ประโยชน์ในทางสังคมนั้นเพราะว่าคนเราไม่ได้อยู่ผู้เดียวในโลก ชีวิตเรามีความเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ ตลอดเวลา จึงเกิดมีความสัมพันธ์ทางจิตใจแก่กันและกัน เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นแก่คนหนึ่ง ย่อมกระทบกระเทือนไปถึงอีกคนหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกลุ่มของหมู่คณะของชาติต่าง ๆ ในโลกย่อมมีการกระทบกระเทือนถึงกัน ผลที่กระทบกระเทือนถึงกันนั้นมันเป็นเรื่องของสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดมีเรื่องเศร้าโศกเป็นทุกข์ในครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง เราที่มีความรู้จักมักคุ้น ก็ย่อมกระทบกระเทือนใจ จึงต้องไปช่วยเหลือกันตามฐานะที่จะช่วยได้ โดยเฉพาะในเมืองไทยเรานั้น การช่วยเหลือแก่กันและกันในเมื่อใดมีความทุกข์มีปัญหา เป็นเรื่องที่ทำกันอย่างดีและแพร่หลายตลอดมา

เราทั้งหลายที่มาในวันนี้ ก็มาตามแบบที่เราเคยกระทำในบ้านเมืองของเรา เพราะเรามีส่วนร่วมในความเศร้าโศกเสียใจในการจากไปของบุคคลที่มีคุณค่า เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง เราจึงได้มาให้เกียรติ การที่เรามานี่ก็เท่ากับว่าเรามาเชิดชูคุณงามความดีของบุคคลที่ได้ประกอบคุณงามความดี เพราะเราเป็นคนรักดี เราเสียดายคนดี เราอยากจะให้ความดีอยู่คู่โลกต่อไป เพราะตราบใดที่โลกนี้ยังมีความดีคุ้มครองรักษา ความสุขความสงบในสังคมก็จะเกิดขึ้น แต่ถ้าไม่มีความดีคุ้มครองแล้ว เราทั้งหลายก็จะเกิดความทุกข์ความเดือดร้อน ท่านทั้งหลายที่มาร่วมกันนับตั้งแต่ท่านเอกอัครราชทูตและท่านผู้แทนอื่น ๆ ที่ได้มาร่วมในวันนี้ ก็เรียกมาอย่างคนดีมาเพื่อบูชาความดีของคนดีที่เรารู้จักและท่านได้จากเราไป อันนี้เป็นเรื่องของสังคม อีกประการหนึ่ง เรามาในงานเพื่อการศึกษาจากงานศพ เพราะว่างานศพเป็นงานที่ให้ความรู้ให้ความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของเรา เรื่องชีวิตเป็นเรื่องที่น่าศึกษา คนเราแม้จะมีการศึกษาเล่าเรียน มีความรู้สำเร็จอะไรก็ตาม แต่ถ้ายังไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักสิ่งที่มันเกิดขึ้นในตัวเอง ไม่รู้สาเหตุของสิ่งนั้น ไม่รู้ว่าเราจะแก้ไขสิ่งนั้นอย่างไร ชีวิตยังมีปัญหา ยังมีความยุ่งยากเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ปัญหายุ่งยากที่เกิดขึ้นในชีวิตคือ ความทุกข์ในชีวิตประจำวันที่ไม่สามารถจะแก้ไขได้ด้วยความรู้ที่สำเร็จมาจากมหาวิทยาลัย แต่จะแก้ได้ด้วยความรู้ที่เราศึกษาจากสัจธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา การศึกษาสัจธรรมนั้น เราทำได้ทุกโอกาส แต่ไม่มีเหมือนกับในงานศพ เพราะในงานศพนั้นมีภาพตัวอย่างให้เราเห็นอยู่เฉพาะหน้า ภาพนั้นก็คือศพที่นอนอยู่ในหีบ เป็นร่างไร้วิญญาณ ไร้ความรู้สึกนึกคิดเรื่องประการทั้งปวง เป็นร่างกายที่เป็นบทเรียน เป็นกำลังใจให้เราได้พิจารณาพระพุทธเจ้าท่านตรัสให้เราคิดว่า เมื่อเราเห็นซากศพเราจะต้องคิดว่า เราจะต้องเป็นอย่างนั้น เราหนีจากความเป็นอย่างนั้นไปไม่ได้ มีคำบาลีว่า "เอวํภาวี เอวํอนตีโต แปลว่าเราจะต้องเป็นอย่างนี้ เราจะมีความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้ คือหมายความว่าเราจะต้องแตกดับเหมือนกับที่เขาแตกดับกันทั่ว ๆ ไป นั่นคือสิ่งที่ควรเรียนควรรู้

คนเราที่มันมีปัญหายุ่งยากในชีวิตเพราะไม่ได้คิดถึงเรื่องธรรมชาติของชีวิต ไม่ได้คิดถึงความเปลี่ยนแปลงอันเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต จึงได้หลงไหลมัวเมาในเรื่องอะไรต่าง ๆ แล้วก็สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในชีวิตของเรา ในชีวิตของบุคคลอื่นในสังคมที่เราได้อยู่อาศัย เพราะเขาไม่เข้าใจว่าเขาเกิดมาทำไม เขาอยู่เพื่ออะไร ควรจะใช้ชีวิตในรูปใด จึงจะเป็นคุณเป็นค่าเมื่อไม่ได้คิดไม่ได้คำนึงในเรื่องอย่างนี้ ก็อยู่ไปตามเรื่องตามราว กินไปดื่มไปสนุกไปตามเรื่องตามราวของชาวโลกทั้งหลายโดยไม่ได้คำนึงว่า เราอยู่เพื่ออะไร เราควรจะใช้ชีวิตเพื่ออะไร ชีวิตนั้นก็ไม่มีความหมาย การมีชีวิตไม่ได้หมายความแต่เพียงว่ามีลมหายใจเข้าออกเท่านั้น แต่การมีชีวิตนั้นต้องหมายความถึงการรู้จักใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่นให้มากที่สุดที่จะมากได้เรื่องของตัวเรานั้น ไม่ต้องคิดถึง แต่เราต้องคิดว่าเราเกิดมาเพื่อผู้อื่น เราอยู่เพื่อผู้อื่น เราจะคิดอะไรเราจะพูดอะไร เราจะทำอะไร เราก็ต้องคิดว่าเราทำเพื่อผู้อื่น เพื่อให้ผู้อื่นมีความสุขความสบาย ถ้าทุกคนมีความคิดในรูปอย่างนี้ก็ช่วยกันทำในเรื่องเป็นประโยชน์ทั้งนั้น จะไม่ทำในเรื่องเดือดร้อนแก่ใคร ๆ เพราะไม่มีความคิดในเรื่องให้ความทุกข์ แต่คิดในเรื่องให้ความสุขความเจริญแก่บุคคลอื่น แม้เราจะเป็นนักศึกษาวิชาการ เราก็ควรคิดไว้ในใจว่า เราเรียนเพื่อนำวิชานี้ไปใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายในชาติในประเทศของเรา ในโลกที่เราอาศัยเพราะเราเกิดมาในโลกเราเป็นหนี้โลก เราอาศัยแผ่นดินอยู่ อาศัยน้ำ อาศัยวัตถุต่าง ๆ ก็เท่ากับว่าเราเป็นลูกหนี้ของธรรมชาติ เมื่อเราเป็นลูกหนี้ของธรรมชาติ เราก็ควรจะอยู่อย่างคนที่คอยเปลื้องหนี้ธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ

คนที่คิดอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นชีวิต ชีวิตจะมีคุณค่ามาก เป็นประโยชน์มาก เพราะเขาอยู่เพื่อผู้อื่น ไม่ได้อยู่เพื่อตนเอง ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท เราควรนึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นบรมครูของชาวเราทั้งหลาย พระองค์อยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชาวโลกตลอดเวลา พระองค์เสียสละความสุขในวัง ออกไปนั่งอยู่ในป่าอยู่อย่างง่าย ๆ อยู่อย่าง

คนยากจน แต่ว่าใช้เวลาคิดค้นแสวงหาธรรมะเพื่อนำมาแก้ไขปัญหา คือความทุกข์ของชาวโลกเป็นเวลานานจึงจะพบความจริง ท่านเมื่อพบแล้วไม่ได้สงวนความจริงนั้นไว้เฉพาะพระองค์ พระองค์ได้คิดทันทีเมื่อได้ตรัสรู้แล้วว่า ต่อไปนี้ เราจะมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชน แล้วก็เสด็จไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มหาชนตลอดเวลา ไม่ว่าที่ไกลที่ใกล้ที่ยากลำบาก พระองค์ก็เสด็จไปเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อน อันนี้เป็นตัวอย่างในฐานะเป็นบรมครูของชาวเราทั้งหลาย เราทั้งหลายที่นับถือพระองค์ ไม่ควรนับถือเฉย ๆ แต่เราควรจะเดินตามรอยพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยการตั้งจิตอธิษฐานไว้ในใจว่า เราอยู่เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น เราจะทำหน้าที่อะไร ก็ทำเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น เรื่องของตัวเราไม่ต้องคิด เพราะเมื่อเราให้เราก็จะได้รับ เราทำให้คนอื่นสบาย เราก็จะได้รับความสบาย ในทางตรงกันข้ามถ้าเราทำคนอื่นให้เกิดความทุกข์เกิดความเดือดร้อน เราก็จะมีความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตประจำวัน เราจึงไม่ควรคิดว่า เราจะทำอะไรเพื่อตัวเราตัดตัวเราทิ้งไป แต่เราเสียสละชีวิตของเราเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่มนุษยชาติทั้งหลาย อันนี้เป็นอุดมการที่ชาวโลกควรจะนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติในสังคมในยุคปัจจุบันนี้ เพราะสังคมในยุคปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยปัญหามีการเบียดเบียนข่มเหงกันให้ร้ายกันด้วยประการต่าง ๆ เพราะขาดอุดมการเป็นเครื่องคุ้มครองจิตใจ

คนเราอยู่ในโลกได้สักกี่วัน ไม่เท่าใดเราก็จะจากโลกนี้ไป เวลาเรามา เราก็ไม่ได้เอาอะไรมา เวลาไปเราก็ไม่ได้เอาอะไรไป ทรัพย์สมบัติเงินทองข้าวของทั้งหลายที่เราแสวงหานั้น เราแสวงหาเพื่อทำชีวิตของเราให้เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นทุกถ้วนหน้า นี่ควรจะเป็นอุดมการแก่พวกเราทั้งหลายที่มีชีวิตอยู่ยังไม่ถึงแก่ตาย แต่วันหนึ่งเราก็ต้องเป็นอย่างนี้ เราหนีจากความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้ แต่ก่อนที่จะถึงจุดนี้ เราก็ควรจะคิดว่า เราอยู่เพื่ออะไร คิดบ่อย ๆ ตื่นแต่เช้าก็คิดว่าวันนี้ เราจะมีโอกาสรับใช้เพื่อนมนุษย์ด้วยวิธีใดบ้าง ถ้ามีวิธีใดที่เราจะได้รับใช้เพื่อนมนุษย์ เราก็ต้องทำ

ทันที อย่าช้าเป็นอันขาด พระพุทธเจ้าสอนเราว่า เมื่อคิดว่าจะทำสิ่งใดที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นแล้ว จงทำสิ่งนั้นทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด เพราะการชักช้าเพียงวินาทีเดียว จะทำให้เราล้าหลังไม่ทันเหตุทันการณ์ และเมื่อชีวิตเราจะแตกดับ เราจะบิดพริ้วก็ไม่ได้ ต่อสู้ก็ไม่ได้ จะทำอะไร ๆ ก็ไม่ได้ทั้งนั้น ชีวิตก็ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เราก็จะเสียใจในขณะสิ้นใจว่ายังมีอะไรที่เราไม่ได้ทำอยู่อีกมากและเราจะทำกันได้อย่างใด เพราะฉะนั้น เมื่อนึกว่าจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขแก่ผู้อื่นแล้ว จงทำสิ่งนั้นทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด ท่านปรีดี พนมยงค์ ท่านมีอุดมการณ์ประจำจิตใจในรูปอย่างนี้ จึงใช้ชีวิตเป็นงานเป็นการอยู่ตลอดเวลา แม้จะไม่ได้ทำราชการ ก็ปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันเหมือนกับทำราชการ ทำงานตั้งแต่เช้าจนถึงเที่ยงวัน พักนิดหน่อย แล้วทำงานต่อไป เป็นงานขีดงานเขียนงานค้นคว้าศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม ใครเข้ามานั่งใกล้ ก็จะให้ความรู้ให้แนวคิดแก่คนเหล่านั้น เพื่อให้คนเหล่านั้นได้ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อไป แต่ว่าท่านเป็นคนรักงาน มีความตั้งใจทำงานมากไปหน่อย ร่างกายชราภาพแล้วก็ไม่สามารถจะทนทานได้ จึงต้องลาจากพวกเราทั้งหลายไป

การจากไปของท่าน เป็นการจากไปที่ได้ทิ้งลายไว้ชื่อ ชาติเสือไว้ลาย ชาติชายไว้ชื่อ คือไว้คุณงามความดีให้เราทั้งหลายได้คิดได้เห็นเป็นตัวอย่างแก่ชีวิตของเราทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนหนุ่มสาวผู้เฒ่าผู้แก่ จะได้คิดว่า อ้อ ชีวิตของคนเรานั้น เกิดมาแล้วก็จะต้องจากไปเป็นธรรมดา แต่ว่าก็จะจากไป ก็ขอให้มีคนอาลัยคิดถึงเรา เขาจะคิดถึงเราด้วยอะไร ก็ด้วยคุณธรรมความดี การใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์เท่านั้น ถ้าเราไม่ได้ทำอะไรที่เป็นประโยชน์ตายไปก็ไม่มีใครให้เกียรติ ไม่มีใครมาในงานศพ เพราะไม่มีคุณธรรมดึงดูดจิตใจคน เป็นคนไม่มีเสน่ห์ เครื่องดึงดูดคน ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นเครื่องจูงใจ แต่ผู้ใดใช้ชีวิตเป็นประโยชน์ เป็นคุณงามความดี ผู้นั้นก็เป็นเสมือนหนึ่งบุคคลไม่ตายไปจากโลกนี้ ประวัติศาสตร์ของชาติจะจารึกไว้ว่าคนนั้น ได้ริเริ่มกระทำการอันเป็นประโยชน์ เป็นคุณแก่ชาติแก่บ้านเมือง เราทั้งหลายที่อยู่ในระบอบประชาธิปไตยในเมืองไทย ถ้านึกว่าระบอบนี้ใครเป็นผู้นำมา

ให้ ใครเป็นต้นคิด ใครริเริ่ม แล้วใครสร้างอะไรขึ้นในบ้านในเมืองที่เป็นประโยชน์เป็นคุณเป็นค่า ท่านผู้นั้นจะลอยเด่นอยู่ในดวงใจของเรา เราก็จะต้องระลึกถึง เคารพสักการะ คนเราเมื่อมีชีวิตอยู่นั้น ยังมีคนเกลียดยังมีคนรัก แต่เมื่อตายไปแล้ว ความเกลียดหายไป จะเหลืออยู่แต่ความรักเท่านั้น เพราะความชั่วหายไป ความดีนั้นคงอยู่ ให้คนทุกคนได้ระลึกถึง อันนี้ก็เป็นสิ่งเตือนใจแก่คณะเราทั้งหลายที่ได้มาร่วมชุมนุมกันในสถานที่นี้ในวันนี้

อาตมานี่เรียกว่ามาด้วยความบังเอิญ แต่ความจริงนั้นก็มาเรื่องที่กรุงลอนดอน แต่ก็พอดีท่านถึงแก่กรรมลงในวันที่ 2 ขณะพักอยู่ที่นั่น ขั้นแรกก็นึกเสียใจอยู่ว่า คงไม่มีโอกาสได้มาร่วมในงานศพ เพราะการขอวีซ่าของประเทศนี้ลำบาก แต่ว่าด้วยอำนาจความคุ้นเคยสนิทสนมอาลัยกันมานาน จึงเป็นเหตุให้ทุกสิ่งทุกอย่างเรียบร้อย ได้เดินทางมาร่วมในงานนี้ ได้แสดงความปลื้มใจให้ท่านทั้งหลายได้รู้ได้เข้าใจว่า เราได้มาร่วมกันเพื่อบูชาคุณงามความดีของบุคคลที่เกิดมา แล้วได้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม แล้วก็จากไปตามเรื่องของธรรมชาติของร่างกาย เพราะร่างกายไม่ใช่ของแท้ มันไม่มั่นคงถาวรอะไร เราจึงควรใช้ชีวิตนี้ให้เป็นประโยชน์ด้วยการกระทำหน้าที่ของเราตามหน้าที่ที่เราจะสามารถกระทำได้ อันนี้ใคร่จะขอฝากไว้กับท่านทั้งหลาย ถ้าเราระลึกถึงท่านปรีดี พนมยงค์ ก็ต้องนึกถึงงานของท่าน นึกถึงความเสียสละของท่าน นึกถึงการทำจริงในงานของท่าน นึกถึงความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์และความสุขส่วนรวมของท่าน เราก็จะได้เชื่อว่าเดินตามรอยเท้าของท่าน เราก็จะถึงจุดหมายปลายทางแห่งผลงานที่เราทั้งหลายได้ตั้งใจไว้ อันนี้เป็นข้อเตือนจิตสะกิดใจแก่ท่านทั้งหลายที่ได้มาร่วมชุมนุมกันในวันนี้ ขอเราทั้งหลายได้พร้อมใจยืนขึ้นตั้งจิตอธิษฐานแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลที่เราได้พร้อมใจกันมากระทำในวันนี้ แด่ดวงวิญญาณของท่านปรีดี พนมยงค์ที่เราทั้งหลายเคารพสักการะบูชา อธิษฐานใจ ขอให้วิญญาณนั้นไปสู่สุคติ แล้วก็มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะแห่งการกระทำของท่านทุกเมื่อ ขอเชิญท่านทั้งหลายนั่ง สงบใจแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลที่เราได้พร้อมใจกัน ณ บัดนี้

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญยิ่งในระดับชาติของไทย ซึ่งไม่มีใครเทียบเท่าได้ในรอบ 1 ศตวรรษมานี้ ความสำคัญของเขาอยู่ในระดับเดียวกับเมาเซตุงของจีน โฮจิมินห์ของเวียดนามและเนห์รูของอินเดีย แต่เหตุไฉนเขาจึงต้องไปตายต่างแดนดังผู้ลี้ภัย ในขณะที่รัฐบุรุษอีก 3 นายนั้นได้รับการปลงศพอย่างใหญ่ยิ่งในนามของรัฐ และมีอนุสรณ์สถานไว้อย่างมโหฬารในนครหลวงนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เป็นเพราะนายปรีดีได้เคยกระทำความผิดพลาดทางการเมืองมากระนั้นหรือ คำตอบก็คือใช่ โดยที่รัฐบุรุษที่ยิ่งใหญ่ของประเทศอื่น ๆ ก็เคยทำความผิดพลาดมาไม่น้อยไปกว่าเช่นกัน เพราะสามัญมนุษย์ที่ไม่เคยทำผิด ย่อมไม่ใช่มนุษย์ แต่ในบ้านอื่น เมืองอื่น ชนชั้นปกครองมีดวงตา ที่มีแวว ที่รู้จักบวกลบคูณหาร หักประโยชน์ตนประโยชน์ท่านแล้ว เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องแสดงออกซึ่งกตเวทิตาธรรม (ทั้ง ๆ ที่ผู้นำของประเทศส่วนมากไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา) ต่อรัฐบุรุษผู้เคยทำบุญคุณมากับประเทศชาติ เพื่อประชาราษฎร์จะได้รู้จักยึดเหนี่ยวน้ำใจไว้ที่คุณธรรม อันเป็นแกนนำของบ้านเมือง แม้ขนาดอูนุศัตรูคู่อาฆาตทางการเมืองที่ฉกาจของเนวิน ยังได้รับนิรโทษกรรมและอโหสิกรรมจากเนวิน ให้กลับมาใช้บั้นปลายแห่งชีวิตในสหภาพพม่าอย่างมีเกียรติ

ที่กล่าวมานี้ ออกจะชัดเจนแล้วว่าชนชั้นนำ ที่ปกครองบ้านปกครองเมือง ตลอดจนที่คุมสื่อสารมวลชน ทางด้านสร้างค่านิยมอยู่ในประเทศไทยในบัดนี้ มิได้นำพาต่อปัญหาขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ กล่าวคือ สัจจะ ความยุติธรรม สันติธรรมและความเป็นไป กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือชนชั้นนำรังเกียจประชาธิปไตยขั้นพื้นฐาน อันมวลชนหรือประชาราษฎร์ต้องเป็นใหญ่ในทางความชอบธรรมเหนืออภิสิทธิ์ชนคนส่วนน้อย ซึ่งฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมไปด้วยความสับปลับจอมปลอมและหลงละเมอไปกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์มหัศจรรย์ทางไสยศาสตร์ ตลอดจนของปลอมอื่น ๆ ในทางยศศักดิ์อัครฐานและกามสุขาลิกานุโยค อันแสดงออกทางการเสพวัตถุเกินพอดีในวิถีชีวิตของเขาเหล่านั้น พูดกันอย่างไม่เกรงใจก็คือ ชนชั้นนำของเรา ที่ควบคุมเศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร ตลอดจนข้าราชการพลเรือนและภิกษุสงฆ์ผู้ทรงสมณศักดิ์สูงเป็นจำนวนไม่น้อย พากันนับถือพระพุทธศาสนาที่ริมฝีปาก หรือประยุกต์ใช้ด้วยความเห็นแก่ตัวเป็นที่ตั้ง หาไม่ก็มิได้นำพระพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ให้ถึงแก่น ให้เหมาะกับปัญหาของสังคมและการเมืองร่วมยุคร่วมสมัย หาไม่ไหนเลยเราจะสอนศิษย์ของเราให้แสดงกตัญญูกตเวทีโดยที่เราเองไม่เคยแสดงถึงแก่น หากแสดงกันตามรูปแบบพิธีกรรม และใครแสดงเข้าอย่างจริงจังและจริงใจ เราก็เกลียดและโกรธ ดังกรณีที่นายป๋วย อึ๊งภากรณ์แสดงมาแล้วกับนายปรีดี พนมยงค์ ด้วยการที่เขาเป็นคนไทยคนแรกที่ไปแสดงความเคารพต่อท่านผู้นั้นที่ปารีสอย่างเปิดเผย ผลก็คือนั่นเป็นจุดแรกที่นายป๋วยถูกผลักดัน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ให้ออกพ้นสังเวียนชนชั้นนำของไทยไป

ยิ่งเรื่องประชาธิปไตยด้วยแล้ว ชนชั้นนำของเราแทบทุกระดับไม่มีศรัทธาปสาทะเอาเลย หลายคนยังอยู่ในยุคสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นตัวนำความหายนะมาให้ประเทศไทยในทุก ๆ ทาง มิเช่นนั้นแล้ว เหตุไฉนพวกเขาจึงกลับมีอนุสาวรีย์ที่องค์พระประมุขถึงกับเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดเล่า ทั้ง ๆ ที่กำพืดของเขาก็เป็นไพร่ และเรามีอนุสาวรีย์ของไพร่ที่ไหนบ้างไหม เว้นไว้เสียแต่คนนั้น ๆ จะถูกฆ่าตาย หรือใช้ประโยชน์ในทางการ

เมืองจากคนนั้น ๆ ได้ต่างหาก แม้ที่สุดจนชื่อเขื่อน ชื่อมหาวิทยาลัย เราเคยนำชื่อของไพร่และขุนนาง ที่ทำคุณงามความดีให้แก่บ้านเมืองมาตั้งขึ้น เพื่อเชิดชูเกียรติบ้างหรือเปล่า ยิ่งราษฎรตาดำ ๆ ด้วยแล้ว อย่าได้พึงหมายว่าจะได้รับการยกย่องสรรเสริญอย่างจริงจังเลย เว้นไว้แต่เพียงในฐานะสมุหนามเพียงแต่ริมฝีปาก เพื่อผู้สรรเสริญนั้น ๆ จะได้ยศศักดิ์อัครฐานหรือเงินตรายิ่ง ๆ ขึ้นไปเท่านั้นเอง เพื่อเขาจะได้ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมและหลงอำนาจวาสนาบารมีของตนเองต่อไปอย่างไม่รู้จักจบสิ้น

ที่จริงสมัยนี้เราไม่ได้ถอยไปสู่สมัยสฤษดิ์เท่านั้น หากเราพยายามถอยไปสู่สมัยราชาธิปไตยเสียด้วยซ้ำ ดังที่เราเน้นที่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยที่ไม่มีการคำนึงถึงรัฐธรรมนูญหรือฐานอำนาจที่ทวยราษฎร์กันเลย เพราะฉะนั้น เราจึงไม่ละอายอะไรกันเลยกับประชาธิปไตยครึ่งใบเสี้ยวใบ หรือแม้ที่สุดจนจะฉีกรัฐธรรมนูญทิ้งเสียอีกเมื่อไรก็ได้ คำตอบของเราเวลานี้ ดูจะมุ่งไปที่สถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ ไปที่อำนาจอันแฝงเร้นและไปที่ผู้กุมกำลังทางทหาร เราไม่เชื่อเลยว่าราษฎรมีความสามารถและเป็นพลังอันมหาศาล ที่เมื่อผนวกกับความชอบธรรมเข้าแล้วสามารถต้านกระแสธรรมใด ๆ ก็ได้ มิใยว่าฝ่ายนั้นจะมีอาวุธยุทโธปกรณ์เพียงใดก็ตาม เราพยายามทำลายพลังของผู้นำกรรมกร เราพยายามบั่นทอนการรวมตัวกันของผู้นำกสิกร ดังเราได้พิฆาตฆ่าลูกหลานของเราในมหาวิทยาลัยมาแล้วด้วยเลือดอันเย็น ใจไม่แพ้เดรัจฉาน

ชนชั้นนำของเราเวลานี้ ถ้าอ่านคำแถลงการณ์ของคณะราษฎร์ฉบับที่ 1 ซึ่งประกาศออกมา ณ วันที่ 24 มิถุนายน 2475 แล้ว หลายต่อหลายคนยังมีโลหิตฉีดแรงและเดือดพล่านอยู่ เพราะแถลงการณ์ฉบับนั้นท้าทายสถาบันเจ้า โดยถือว่า ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็ต้องโง่เช่นกัน ถ้าเรายังรับความจริงข้อนี้ไม่ได้ เรายังเป็นประชาธิปไตยกันไม่ได้ และคนอย่างนายปรีดีก็จะได้รับอโหสิกรรมไม่ได้ นายปรีดีจะได้รับเกียรติยศอย่างแท้จริงจากประชาราษฎร์ก็ต่อเมื่อราษฎรได้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน และแถลงการณ์ของนายปรีดีฉบับนี้

กลายเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ ที่เยาวชนของเราทุกคนต้องนำมาอ่านกันในชั้นเรียน ดังที่รุ่นพ่อของเราเคยเรียนเรื่องสมบัติผู้ดี ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีมานั้นเอง

ชนชั้นนำทางการศึกษาของเราหลายต่อหลายคนยังต้องการกลับไปหาหนังสืออย่างสมบัติผู้ดี โดยที่เราควรแสวงหาหนังสือเช่น สมบัติไพร่ และเราควรฝึกผู้นำในอนาคตของเราให้เป็นไพร่ ให้เป็นกสิกร ให้เป็นกรรมกร กล่าวคือให้ภูมิใจในศักดิ์ศรีของผู้ใช้แรงงาน ซึ่งไม่เอารัดเอาเปรียบใคร และไม่ยอมให้ใครเอารัดเอาเปรียบ หากให้มีการเกื้อกูลกันอย่างเสมอบ่าเสมอไหล่ ให้เลิกการหมอบคลาน ดังสัตว์เลื้อยคลานอีกต่อไป ซึ่งเราเห็นได้ชัดตามโทรทัศน์ และสื่อมวลชนที่มอมเมาต่าง ๆ รวมทั้งนวนิยายน้ำเน่าทั้งหลายด้วย ทั้ง ๆ ที่พระจุลจอมเกล้าฯ ทรงประกาศให้เลิกการกระทำเช่นนี้มาก่อนนายปรีดี พนมยงค์ เกิดเสียซ้ำ

อีกนัยหนึ่งก็คือ นายปรีดีต้องการนำพระราชปณิธานของพระจุลจอมเกล้าฯ ในเรื่องปาเลียเมนต์ และคอนสติติวชั่นให้สัมฤทธิ์นั้นเอง แต่เผอิญนายปรีดีเป็นไพร่ และหาญไปท้าทายสถาบันเจ้าเข้า เจ้าที่ไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลง และพวกที่หาผลประโยชน์จากเจ้าจึงรุมกัดลอบกัดจนนายปรีดีต้องพลัดที่นาคาที่อยู่ไปจนตราบอายุขัย มิใช่ว่านายปรีดีจะทำบุญคุณอันยิ่งใหญ่ให้แก่เจ้าเพียงใด โดยที่นิทานเรื่องชาวนากับงูเห่าเท่านั้นเอง ควรเป็นบทเรียนที่สำคัญสำหรับคนอย่างนายปรีดี

ก็ใครเล่า ที่ปกป้องและเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงเผด็จการ ป.พิบูลสงคราม ซึ่งนอกจากจะข่มขู่เจ้านายและองค์พระประมุขแล้ว ยังเคยคิดตั้งตัวเป็นกษัตริย์เสียเองอีกด้วย ใครเล่าที่ถวายอารักขาสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าอย่างใกล้ชิดและห่วงใย ใครเล่าที่ช่วยบันดาลให้เกิดหอสมุดดำรงราชานุภาพ (ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ที่ประเสริฐยิ่งกว่าอิฐปูนใด ๆ ที่มักนิยมสร้างถวายเจ้ากันในสมัยหลัง) ใครเล่าที่ออกพระราชบัญญัติ

นิรโทษกรรมแก่นักโทษชายรังสิต ประยูรศักดิ์ แล้วถวายพระราชอิสสริยยศคืนขึ้นเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร และที่สำคัญอันสุดท้ายนั้นก็คือ ใครเล่าที่ปกป้องพระราชวงศ์ผู้ประพฤติผิดในกรณีสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8

ถ้านายปรีดี พนมยงค์ในฐานะนายกรัฐมนตรี ที่เคยสอนอาชญากรรมวิทยามาแต่วัยรุ่น บอกให้อธิบดีกรมตำรวจและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ชันสูตรพระบรมศพตามกระบวนการกฎหมายอาญา แต่เมื่อแรกสวรรคต และจับกุมผู้ที่กล้าบังอาจพลิกพระศพ เย็บพระศพ นำเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับพระศพไปซัก ไปฝัง ฯลฯ เพื่อปิดบังความพิรุธ ป่านนี้นายปรีดี ก็ยังคงเป็นรัฐบุรุษอาวุโสอยู่ในประเทศไทย และการตายของเขาจะเป็นงานศพอันมีเกียรติยศยิ่งสำหรับราษฎรชาวสยาม โดยที่ผู้นำของรัฐบาลและชนชั้นนำอื่น ๆ จะไม่กล้านิ่งเงียบ ดังอมสากอยู่ในปากอย่างเช่นในบัดนี้ หากทุกคนจะเอ่ยถึงวีรกรรมของเขา ในฐานะผู้นำทางด้านประชาธิปไตย และที่สำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือ เขาเป็นผู้นำในการกอบกู้เอกราชให้ชาติไทย ในสงครามโลกครั้งที่ 2 วีรกรรมชิ้นนี้ ไม่ด้อยไปกว่าพระนเรศวรและพระเจ้าตากสินเลยทีเดียว โดยที่อีกร้อยปีข้างหน้า เราไม่อาจปฏิเสธคุณค่าอันวิเศษข้อนี้ของเขาได้ แม้ในบัดนี้เราจะปล่อยให้อคติครอบงำสัจจะไว้ก็ตาม ดังที่พระเจ้าตากสินก็เคยเผชิญชะตากรรมมายิ่งกว่านั้นด้วยซ้ำเมื่อสองศตวรรษมานี้เอง

ส. ศิวรักษ์

ไทยแลนด์,
6-12 พฤษภาคม 2526

ปาฐกถาธรรมของพระพิมลธรรม

ในการบำเพ็ญกุศล
เนื่องในวันคล้ายวันเกิด
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส
ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุ
11 พฤษภาคม 2526

ท่านผู้มีเกียรติและวิสาสิกชนผู้เจริญทั้งหลาย

วันนี้อาตมภาพรู้สึกมีความสุขใจเป็นพิเศษ ที่ได้เป็นเจ้าของสถานที่จัดต้อนรับดวงวิญญาณของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้บำเพ็ญกุศลอุทิศวิบากกัลปนาผล ไปสนองดวงวิญญาณของท่านในปรโลกเบื้องหน้าตามคติธรรมทางพระพุทธศาสนา

อันที่จริง เมื่อว่าตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว คนแท้คือใจนั้นไม่ได้ตาย แต่คนปลอมคือร่างกายที่เกิดมานั่นแหละตายได้ ถ้าเราเข้าใจตามนี้ก็ไม่น่าจะเสียดาย หรือไม่น่าจะไม่อยากตาย แก่แล้วอยู่ไปก็ลำบาก ตายเสียดีกว่า เช่น อาตมภาพขณะนี้มีอายุ 80 ปีแล้ว อยู่ไปก็ลำบาก ถ้าตายแล้วไปเกิดใหม่ในร่างกายใหม่ได้ก็จะดี ดังนั้นจึงไม่น่าเสียดายอะไร

ข้อที่ว่า คนแท้นั้นหมายเอาจิตใจ ส่วนคนปลอมหมายเอาร่างกาย ถ้าคิดได้อย่างนี้ก็จะเข้ากับคำสุภาษิตที่ว่า ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว ข้อนี้ก็น่าฟัง เพราะเป็นคำสุภาษิตที่สอดคล้องกับความจริงตามสภาวะ สาเหตุที่ถือว่าใจเป็นนาย เพราะใจเป็นผู้สั่งให้กายทำงาน ส่วนกายมีหน้าที่คอยรับใช้ตามคำบัญชาการของใจ ถ้าใจไม่สั่งให้กายทำงาน กายก็ทำอะไรไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าใจถูกบาปอกุศลครอบงำก็จะสั่งให้กายทำบาป ว่าจาพูดโกหกหลอกลวง แต่ถ้าใจมีกุศลธรรมคือไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลงแล้ว ใจก็จะสั่งให้กายทำและวาจาพูดในสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศล เพราะฉะนั้นข้อที่ว่าใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว จึงมีความหมายที่ฟังได้ชัด และถูกต้องตามสัจธรรมอย่างแท้จริง

ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทำงานอันเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างไรบ้าง ในฐานะที่อาตมภาพเป็นพระ เห็นจะไม่ต้องพูดย้ำอีกก็ได้ เพราะหนังสือพิมพ์และคนทั่ว ๆ ไปได้พูดให้เป็นที่ปรากฏอยู่แล้ว นอกจากคนหูหนวกตาบอดเท่านั้น ที่ไม่ยอมรับรู้และมองไม่เห็นผลงานของท่าน แม้กระนั้นคนหูหนวกตาบอดก็จะต้องรู้เห็นความจริงในข้อนี้อยู่นั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่จำเป็นต้องพูดว่า ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้พลิกแผ่นดินใหม่ ให้พวกเราได้อยู่อาศัย เพราะแต่ก่อนนั้นพวกเราเป็นเพียงผู้อาศัยแผ่นดินเขาอยู่ ถ้าเราทำไม่ดีเขาก็จะขับไล่ไสส่งให้เข้าคุกเข้าตะราง หรือนำไปตัดคอทิ้งเสีย

ในสมัยที่ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีอำนาจเป็นใหญ่เป็นโต ท่านได้ใช้สติปัญญาพลิกแผ่นดิน กลบอำนาจเหล่านั้นทิ้งเสีย

พร้อมทั้งเปิดทางให้ราษฎรมีอำนาจในการปกครองตัวเองด้วยการเลือกผู้แทนราษฎรขึ้นมาทำหน้าที่บริหารประเทศชาติ การเลือกผู้แทนราษฎรในระยะแรก ๆ นั้นดำเนินไปด้วยดี และเป็นไปตามเป้าหมายอย่างแท้จริง แต่น่าเสียดายที่การเลือกผู้แทนราษฎรในปัจจุบันนี้มีการใช้อามิสสินจ้างเป็นเครื่องล่อใจประชาชนกันมาก และอามิสสินจ้างนี้เองที่กลายมาเป็นเครื่องปิดบังปัญญาของประชาชนมิให้มองเห็นความจริง ตามสภาวธรรมได้ เพราะเมื่อจิตใจถูกความโลภครอบงำเสียแล้ว ปัญญาก็จะไม่เกิดขึ้น เรียกว่าถูกความโลภเข่นฆ่าให้ตายไปในที่สุด ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โภคตณฺหาย ทุมฺเมโธ หนฺติ อญฺเญว อตฺตนํ แปลว่า โภคสมบัติย่อมฆ่าคนโง่ เหมือนฆ่าตนเอง ฉะนั้น อาตมภาพอยากจะพูดคำนี้ให้ดัง ๆ และอยากพูดอยู่เสมอ ๆ เพื่อให้คนไทยทั่วประเทศได้ยินคำนี้โดยทั่วถึงว่า โภคสมบัติที่พวกเราอยากได้กันนักหนานั้นมันกลับมาฆ่าตัวเราเอง และมิใช่ฆ่าเฉพาะตัวเองเท่านั้น มันฆ่าชาติและศาสนาอีกด้วย เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ พวกเราก็อย่าไปหลงไหลต่ออามิสสินจ้างหรือโภคสมบัติให้มากนัก อาตมภาพเคยถามญาติโยมอยู่เสมอ ๆ ว่า รถยนต์ชั้นดียี่ห้อเบนซ์ที่ซื้อมาราคาแพงหลายแสนบาทนั้น ใครเป็นผู้นั่งรถยนต์คันนั้น ก้นนั่งใช่ไหม และถ้าญาติโยมตายแล้วจะขี่รถยนต์คันนั้นไปเกิดใหม่ได้ไหม เมื่อถูกถามอย่างนี้ก็ได้แต่พากันหัวเราะแฮะ ๆ เพราะไม่มีใครตอบได้สักคนว่าสามารถขี่รถยนต์ไปเกิดใหม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราท่านทั้งหลายก็ไม่ควรเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทองอันเป็นสมบัติของทาสให้มากนัก เพราะความจริงก็เป็นที่ปรากฏแล้วว่า รถยนต์คันแพง ๆ นั้นเป็นสมบัติของทาสคือ ก้น อันเป็นส่วนของกายเป็นผู้นั่ง แต่ใจซึ่งเป็นนายไม่เคยได้นั่งรถยนต์คันดังกล่าวนี้เลย แม้จะรู้ความจริงกันอยู่อย่างนี้ แต่เราท่านทั้งหลายก็ยังยอมเสียเงินทองกันเป็นจำนวนมากมาย เพียงเพื่อต้องการให้คนใช้ คือกายได้รับความสะดวกสบายเท่านั้น นับว่าน่าเสียดายมาก

เมื่อประมาณ 2-3 ปีมานี้ อาตมภาพได้ไปเยี่ยม ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ได้

สนทนากันอยู่นาน และขณะที่กำลังสนทนากันอยู่นั้น อาตมภาพได้ถามท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ว่า ท่านปรีดีจะกลับไปอยู่เมืองไทยเมื่อไร อาตมภาพอยากให้ท่านปรีดีกลับไปอยู่เมืองไทยด้วยกัน แต่ท่านผู้หญิงตอบว่า "ท่านเจ้าคุณมาแล้ว เมื่ออยากทราบก็ขอให้ถามท่านโดยตรงดีกว่า ดิฉันตอบแทนท่านได้ยาก ขอให้ท่านเจ้าคุณถามเอาเอง" อาตมภาพจึงได้เจริญพรถามท่านว่า ท่านจะกลับไปอยู่เมืองไทยเมื่อไร เวลานี้เหตุการณ์ทุกอย่างได้คลี่คลายไปพอสมควร ท่านน่าจะกลับไปอยู่เมืองไทยได้แล้ว" ท่านตอบว่า "ถ้ารัฐบาลให้การรับรองอย่างเป็นทางการว่า คณะของกระผมทุกคนเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ กระผมก็พร้อมที่จะกลับไปอยู่เมืองไทย แต่ถ้ารัฐบาลจะให้การรับรองความบริสุทธิ์ให้แก่กระผมเพียงคนเดียวก็จะไม่กลับไป" การที่ท่านตอบอย่างนี้น่าจะหมายความว่า ท่านเป็นห่วงบริษัทบริวารที่เคยร่วมงานสำคัญ ๆ มาด้วยกัน แต่ในที่สุดท่านก็ไม่มีโอกาสได้กลับมาเมืองไทย เพราะท่านได้มรณกรรมเสียแล้ว เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมนี้เอง ที่บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ความจริง การที่คนเราจะไปเกิดหรือไปตายที่ไหนนั้น เป็นสิ่งที่รู้ไม่ได้ แม้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนไว้ว่า ไม่มีใครรู้ว่าที่เกิดและที่ตายของแต่ละคนนั้นอยู่ที่ไหน ไม่มีใครสามารถรู้ล่วงหน้าได้ว่า ตนจะไปตายตรงนั้นตรงนี้ ไม่ว่าจะตายบนบก บนอากาศ ในน้ำ หรือถูกแผ่นดินสูบ สิ่งเหล่านี้ไม่มีใครทำนายได้

เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ การที่ร่างกายของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แตกสลายไปตามหลักแห่งสภาวธรรม เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 นี้ พวกเราทั้งหลาย ทั้งในฐานะที่เคยเป็นคณะศิษยานุศิษย์และเป็นวิสาสิกชนคนที่เคยรักใคร่นับถือและคุ้นเคยกัน ก็ไม่ควรที่จะต้องมาโศกเศร้าเสียใจหรือร้องไห้แต่อย่างใด เพราะการทำอย่างนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใดแก่ผู้ที่ตายไปแล้ว นอกจากจะก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานแก่ตนเองโดยถ่ายเดียวเท่านั้น อย่าว่าแต่ร่างกายของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะแตกสลายเลย แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ของเรา ที่ทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นบรมครูของเทวดา และมนุษย์ในโลกทั้งสามก็เหมือนกัน พระวรกายของพระองค์ก็มิได้ดำรงอยู่ตลอดไป แต่ได้แตกสลายไปในที่สุด ดังที่เราท่านทั้งหลายทราบกันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย การที่ท่านในฐานะเป็นคณะศิษยานุศิษย์และวิสาสิกชนคนที่เคยรักใคร่คุ้นเคยของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะตกอยู่ในอาการเศร้าโศกเสียใจต่อการจากไปของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ บ้าง ก็ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่การที่ท่านทั้งหลายพากันน้อมระลึกถึงท่านด้วยการปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนไว้ว่า ถ้าเราระลึกถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้วว่า ท่านผู้นั้นเคยเป็นครูอาจารย์ เคยเป็นญาติสนิทมิตรสหายกันมา ท่านเคยช่วยเหลือเรามา และท่านเคยทำงานเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติบ้านเมืองมา แล้วมาร่วมกันทำบุญอุทิศให้แก่ท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว จึงนับว่าเป็นการกระทำที่ควรแก่การอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะท่านทั้งหลายได้ชื่อว่ามาร่วมกันปฏิบัติ ให้เป็นไปตามหลักธรรมทางพุทธศาสนาดังกล่าวแล้ว

การที่ท่านทั้งหลายมาร่วมกันทำบุญอุทิศให้แก่ดวงวิญญาณของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ เช่นนี้ บางท่านอาจเกิดความสงสัยว่า ดวงวิญญาณของท่านจะได้รับหรือไม่ ก็ขอให้ท่านทั้งหลายมาพิจารณาก่อนว่าคนเรานั้นมี 2 ชั้น คือ ชั้นนอกหรือเปลือก ได้แก่กาย และชั้นใน หรือแก่นได้แก่ใจ ทรัพย์สินเงินทอง ช้าง ม้า วัว ควาย ไร่นา หรือบ้านช่อง รถยนต์เป็นต้น ถือว่าเป็นสมบัติของกาย ซึ่งมีหน้าที่เพียงเป็นบ่าวเท่านั้น เมื่อร่างกายคือบ่าวแตกสลายตายไป ก็ไม่สามารถนำเอาสมบัติเหล่านี้ติดตัวไปสู่ปรโลกได้ ต้องทิ้งไว้ให้เป็นสมบัติของคนอื่นหมด ส่วนใจนั้นมีบุญกุศลเป็นสมบัติและใจจะดำรงอยู่ตราบเท่าที่เหตุปัจจัยจะตามหล่อเลี้ยงได้

พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบเทียบตัวคนเราว่าเป็นเหมือนรถ คือ อิทํ สรีรยนฺตํ : รถยนต์ คือ สรีระร่างกายคันนี้, จตุจกฺกํ : มีล้อสี่ล้อ, นวทฺวารํ :

มีท่อไอเสียเก้าท่อ, สรีรํ : มีร่างกายเป็นตัวถัง, จิตฺตํ : มีจิตใจเป็นเครื่องยนต์, ปุญฺญานิ : มีบุญกุศลเป็นน้ำมัน, สติโทวาริกา : มีสติเป็นโชเฟอร์ พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า รถยนต์คันนี้จะตายแล่นต่อไปไม่ได้ด้วยเหตุ 2 ประการ คือสภาพรถเก่าเกินไปจนไม่สามารถซ่อมแซมให้ดีขึ้นได้ เรียกว่า ตายเพราะหมดอายุ อีกประการหนึ่ง สภาพรถยังใหม่อยู่ แต่หมดน้ำมันไม่สามารถวิ่งต่อไปได้เรียกว่าตายเพราะหมดบุญ ตัวคนเราก็เหมือนกับรถคันนี้ คือตายด้วยเหตุที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ตายเพราะหมดอายุกับตายเพราะหมดบุญ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดอายุของคนเราไว้เป็นเกณฑ์ว่าอยู่ได้ประมาณ 100 ปี จะอยู่ได้มากกว่านี้บ้างก็ไม่มากนัก เราจะเห็นว่าคนเราบางคนตายตั้งแต่อายุยังน้อยบางคนอยู่จนแก่ตาย ซึ่งท่านทั้งหลายก็คงจะทราบกฎเกณฑ์ดังกล่าวเป็นอย่างดีอยู่แล้ว เพราะวิญญาณของคนเรานั้นมิได้ตายไปตามร่างกายแต่อย่างใด

ดังนั้น การที่ท่านทั้งหลายพากันมาทำบุญอุทิศให้แด่ดวงวิญญาณของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในวันนี้ ถ้าหากดวงวิญญาณของท่านได้ทราบ และอนุโมทนาสาธุการต่อการกระทำของท่านทั้งหลายแล้วบุญกุศลที่อุทิศไปให้นี้ก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้ดวงวิญญาณของท่าน ประสบแต่ความสุขความเจริญในสัมปรายภพสมตามที่ท่านทั้งหลายต้องการ

อนึ่ง การที่ท่านทั้งหลายน้อมระลึกถึงคุณูปการต่าง ๆ ที่ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เคยทำไว้ แล้วพากันมาบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แด่ดวงวิญญาณของท่านในวันนี้ นับว่าเป็นการกระทำที่ควรแก่การอนุโมทนาสาธุการเป็นอย่างยิ่ง ดังพุทธภาษิตที่ว่า "นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา ซึ่งมีความหมายว่า ความเป็นผู้รู้คุณของผู้มีคุณแก่ตนเองอย่างชัดแจ้งถูกต้อง และความเป็นผู้สามารถรักษาคุณความดีที่ผู้อื่นทำไว้แก่เราไม่ให้สูญหายไป เรียกว่าเป็นผู้มีกตเวทิตา ดังนั้น ถ้าพวกเรานึกถึง ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ต้องทำตนให้รู้จักท่านให้ถูกต้องอย่างแท้จริงจากนั้น จงช่วยกันรักษาคุณงามความดีที่ท่านทำไว้แก่พวกเราอย่าให้สูญหายไปเสีย แต่ถ้าพวกเราไม่รู้จักคุณงามความดีของท่าน จะทำให้พวกเรากลาย

เป็นคนอกตัญญูไป และถ้าพวกเราไม่สามารถรักษาคุณงามความดีของท่านได้ ก็จะกลายเป็นอกตเวทิตา เรื่องนี้จะไปโทษใครไม่ได้ เพราะตัวเองไม่ได้ศึกษาให้รู้ และไม่คิดจะรักษาคุณงามความดีนั้นให้คงได้ แม้พระพุทธศาสนาก็เหมือนกัน ถ้าพระสงฆ์สาวกตลอดจนอุบาสกอุบาสิกาไม่พยายามศึกษาให้เกิดความรู้อย่างถ่องแท้ และปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นอย่างจริงจัง ป่านนี้พระพุทธศาสนาสูญหายไปนานแล้ว แต่ที่พระพุทธศาสนายังตกเป็นมรดกสืบต่อมาถึงพวกเราจนทุกวันนี้ ก็เพราะพระสงฆ์สาวกและอุบาสกอุบาสิกาได้ศึกษาและปฏิบัติหลักธรรมดังกล่าวแล้ว

ดังนั้น การที่พวกเราจะรักษาและสืบต่อเจตนารมณ์ของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ให้คงอยู่ตลอดไปได้นั้น พวกเราก็จะต้องศึกษาพิจารณาถึงคุณงามความดีที่ท่านได้ทำไว้ให้ถ่องแท้ถูกต้องตามสภาวะที่เป็นจริง และต้องพยายามรักษาสืบต่อเจตนารมณ์ของท่านให้ดำรงอยู่คู่กับประเทศไทยให้นานที่สุด เพื่อจะได้เป็นประโยชน์แก่เยาวชนของชาติบ้านเมืองต่อไปในอนาคต ถ้าท่านทั้งหลายทำได้เช่นนี้ ก็จะตรงกับพุทธภาษิตที่ว่า นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา คือความเป็นผู้รู้จักคุณงามความดี ของผู้มีอุปการะคุณอย่างถูกต้องถ่องแท้ และเป็นผู้สามารถรักษาคุณงามความดีของผู้นั้นไว้ได้ อย่าให้สูญหายไป ย่อมชื่อว่าเป็นตราของคนดีอย่างแท้จริง

ท่านผู้เป็นคณะศิษยานุศิษย์และวิสาสิกชนใน ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทั้งหลาย ขอให้ท่านจงพากันศึกษาปฏิปทา ทัศนคติและเจตนารมณ์ของ ฯพณฯ ให้ถูกต้อง และจงช่วยกันรักษาสืบต่อผลงานของ ฯพณฯ ไว้อย่าให้สูญหาย ส่วนการที่ท่านทั้งหลายพากันมาบำเพ็ญกุศลอุทิศให้แด่ดวงวิญญาณของ ฯพณฯ รัฐบุรุษอาวุโส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในวันนี้ อาตมภาพขออนุโมทนาและชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง

ขอให้ดวงวิญญาณของ ฯพณฯ ได้โปรดมารับทราบ และอนุโมทนารับเอาวิบาก บุญกุศลที่คณะศิษยานุศิษย์ญาติสนิทมิตรสหาย และ

วิสาสิกชนทั้งหลาย อันมีคุณสุภา ศิริมานนท์ และคุณ ส. ศิวรักษ์ เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานวันนี้ เพื่อให้สำเร็จผลสมความปรารถนาจงทุกประการ และขอให้ดวงวิญญาณของ ฯพณฯ ได้โปรดมาอภิบาลคุ้มครองคณะศิษยานุศิษย์ ญาติสนิทมิตรสหายและวิสาสิกชนทั้งหลาย เพื่อให้มีโอกาสได้ประพฤติดีปฏิบัติชอบและประกอบการให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ ฯพณฯ จงทุกประการเทอญ.

พุทธจักร :
ปีที่ 37 ฉบับที่ 5 พฤษภาคม 2526

ปาฐกถาธรรมของพระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ)

27 มิถุนายน 2526

ณ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ขอเจริญพรแด่ท่านอธิบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านนายกสมาคมธรรมศาสตร์และพี่น้องพุทธบริษัททั้งหลายที่ได้มาร่วมประชุมในวันนี้ วันนี้เป็นวันสำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เพราะเป็นวันที่ครบรอบ 49 ปีแห่งการตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ มหาวิทยาลัยแห่งนี้เกิดขึ้นเพราะมีจุดหมายเพื่อสร้างคนให้เหมาะแก่ระบอบประชาธิปไตย ผู้ที่คิดตั้งมหาวิทยาลัยนี้ขึ้นก็คือท่านรัฐบุรุษอาวุโส ท่านปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้มรณกรรมไปแล้ว แต่ว่าพวกเราทั้งหลายที่เป็นชาวธรรมศาสตร์หรือประชาชนทั่วไปได้รู้จักบุคคลผู้นี้ ย่อมมีความเศร้าโศกเสียใจอาลัยถึงความดีความงามของท่าน จึงได้กระทำอะไรกันหลายอย่าง เป็นการแสดงออกซึ่งน้ำใจว่าเรามีความรัก มีความเคารพต่อท่านผู้นี้ แม้พระสงฆ์องค์เจ้า โดยเฉพาะท่านเจ้าคุณพระพิมลธรรม วัดมหาธาตุ ท่านเคยอยู่อยุธยามาก่อน มีความคุ้นเคยต่อท่านรัฐบุรุษอาวุโส มาได้ทราบว่าท่านมรณกรรม ก็ได้ทำบุญให้เป็นพิเศษที่วัดมหาธาตุด้วยเช่นเดียวกัน

อาตมานับว่ามีบุญอยู่หน่อยที่ได้ร่วมในพิธีงานศพ เนื่องที่ได้ไปร่วมก็เพราะเหตุผลที่ว่า เมื่อวันที่ 29 เมษายน ได้เดินทางไปทำบุญทอดผ้าป่าที่วัดป่าจิตวิเวก ซึ่งห่างไปจากกรุงลอนดอนไปประมาณสัก 50 ไมล์ เป็นวัดที่อยู่แบบป่า มีสงฆ์เป็นฝรั่งล้วน 14 รูป เคยไปเยี่ยมครั้งหนึ่งแล้ว เป็นพระปฏิบัติชอบน่าเลื่อมใส ทำการเผยแพร่ศาสนาได้ดี ควรสนับสนุนช่วยเหลือให้กำลังใจ เมื่อกลับมาเมืองไทยก็ได้บุคคลกลุ่มหนึ่งได้คิดในเรื่องการจะไปทอดผ้าป่าได้นิมนต์อาตมาไปด้วยก็เลยเดินทางไปเมื่อ 29 เมษายน ถึงนครลอนดอนเมื่อวันที่ 30 ต่อมาวันที่ 2 ท่านรัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรม ขณะนั้นได้พักอยู่ที่วัดป่าแล้ว คุณหน่อย หม่อมราชวงศ์เสริมสวาท ได้บอกให้ทราบว่าท่านทราบข่าวอะไรเกี่ยวกับท่านปรีดีหรือเปล่า บอกว่ายังไม่ทราบ คุณหน่อยก็บอกว่า ท่านปรีดีได้มรณกรรมแล้วเมื่อวันนี้เอง เมื่อวันที่ 2 วันนั้น เมื่อได้ทราบข่าวเช่นนั้นก็รู้สึกสลดใจ แล้วก็นึกว่าควรจะได้พูดปลอบใจท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ซึ่งอยู่ในที่นั้นด้วย ก็นึกว่าทำอย่างไรจึงพูดกันได้ คุณหม่อมก็ต่อโทรศัพท์ให้ ก็ได้พูดปลอบโยนไปแล้ว ก็บอกว่าเสียดายในวันเผาศพคงไม่ได้มีโอกาสมาร่วม เพราะว่าไม่ได้วีซ่าเข้าประเทศฝรั่งเศสจากประเทศไทย ฝรั่งเศสนี่เขาแปลกที่ว่า ถ้าคนในประเทศไทยจะไปวีซ่าในต่างประเทศเพื่อไปฝรั่งเศสเขาไม่ให้ เขาถามว่าเมืองไทยไม่มีกงสุลฝรั่งเศสหรือจึงมาวีซ่าที่นี่ บอกว่ามีมีแล้วทำไมไปวีซ่าที่โน่น แล้วเขาก็ไม่ให้ อาตมาก็คิดว่าคงหมดหวัง ไม่มีโอกาสจะไปร่วมได้ แต่ว่าเมื่อใกล้วันที่จะทำการเผาสรีระร่างกายของท่านผู้นี้ท่านผู้หญิงก็ได้โทรศัพท์มาบอกคุณหน่อย บอกว่าให้พยายามเอาท่านเจ้าคุณมาให้ได้ คุณหน่อยก็เข้ามาหาบอกว่าอาตมายินดีไปแต่ว่าถ้าได้วีซ่า ก็วิ่งเต้นได้เหมือนกัน คือไปทำรีเอนทรี วีซ่า เข้าประเทศอังกฤษก่อน แล้วก็ไปที่กงสุลฝรั่งเศส แกเป็นสุภาพสตรี แกก็พูดจนกระทั่งกงสุลใจอ่อน บอกว่าเอาล่ะให้เป็นพิเศษ แต่ว่าให้ไปเอาหนังสือจากสถานทูตมาหน่อย เมื่อไปสถานทูต ท่านเอกอัครราชทูตไม่อยู่มากรุงเทพฯ ก็ไม่มีใครทำหนังสือให้ แต่มีข้าราชการคนหนึ่งเป็นเพื่อนกับคุณปาล พนมยงค์ บอกว่าไม่เป็นไรครับ ผมเป็นเพื่อนคุณปาล ผมจะทำเอง แล้วก็ออกหนังสือในนามสถานทูตให้เรียบร้อย ก็ได้

เดินทางไปในวันที่ 8 เดือนพฤษภาคม เมื่อมาถึงก็มุ่งไปที่บ้านเลย ศพเข้าหีบเรียบร้อยแล้ว ก็ไปยืนแอบแผ่ส่วนกุศลให้ตามสมควร แล้วก็ไปยืนสนทนากับท่านผู้หญิงและคณะ แล้วก็ไปพักที่บ้านท่านเอกอัครราชทูต กรุงปารีส ท่านให้พักสะดวกสบายดี วันรุ่งขึ้นวันที่ 9 เวลาบ่าย 2 โมง ก็เชิญศพไปสู่สุสาน ณ กรุงปารีส สุสานนี้เขาใหญ่โตมาก มีบริเวณกว้างขวาง เขามีถนน ซอยเป็นสิบ ๆ ซอย เวลาเข้าไปก็ต้องถามเขาว่าไปตรงไหน พอบอกให้เรียบร้อยก็ไปจนถึงบริเวณสุสานเวลา 14 นาฬิกา ศพก็ไปถึงแล้วเอาไปวางไว้ข้างล่าง พวกเราก็ว่าไปทำพิธีข้างบน ขออนุญาตเอาศพขึ้นไปชั้นบนหน่อยเขาก็ไม่ขัดข้อง และยกศพขึ้นไปทาง ณ ที่สมควรซึ่งได้จัดไว้ แล้วก็จัดโต๊ะหมู่บูชา มีพระพุทธรูปเอาไปประดิษฐานไว้ด้วย ผู้คนที่มาร่วมงานศพวันนั้น จำนวนประมาณ 400 คน ที่รู้ว่า 400 คนเพราะว่าดอกไม้จันทน์ที่เอาไปจากกรุงเทพฯ นั้นมัน 400 กว่า นับแล้วหมดไป 400 ดอก แสดงว่ามีคน 400 คนที่มาในงานวันนั้น ก็มีเอกอัครราชทูตจากประเทศจีนมาด้วย ก็นำพวงหรีดมาด้วย และประธานาธิบดีฝรั่งเศส นายมิตเตอรองก็ได้ส่งพวงหรีดมาวางหน้าศพด้วยเหมือนกัน พระสงฆ์ที่ไปประชุมกันวันนั้นก็มีจำนวนสิบกว่ารูป คือพระประเทศลาวด้วย พระที่มาจากวัดพุทธประทีปอีก 3 รูป 4 ทั้งอาตมา เป็นทั้งหมดก็ 10 กว่ารูป มีการทอดผ้ามหาบังสุกุล นิมนต์พระให้ท่านชักผ้า เสร็จแล้วอาตมาก็ได้ถือโอกาสกล่าวสัมโมทนียกถา หรือ สังเวชกถา ก็ได้ ต่อที่ประชุมวันนั้น อาตมาก็ได้กล่าวมีใจความว่า ความจริงในคำที่กล่าวได้บันทึกเทปไว้เรียบร้อยแล้ว เขาก็ได้ถอดเทปเรียบร้อยแล้ว แต่ว่าจะเอามาอ่านมันก็ไม่ดี สู้พูดจากน้ำใจดีกว่า เพื่อให้เป็นที่ประทับใจผู้ฟังทั้งหลาย

เวลาอาตมาพูดถึงความดีคนอื่นที่ดีมาก ๆ นี้ มันมีข้อบกพร่องอยู่อย่างหนึ่งคือ มักตื้นตันใจ เวลาพูดมันพูดไม่ออก มันแย่ หน้าอกตันขึ้นมาต้องหายใจแรงสักหน่อยจึงพูดต่อไปได้ ดังนั้นท่านเห็นว่าอาตมาหยุดนั้นไม่ใช่จนปัญญา แต่ว่ามันแน่นข้างในเป็นธรรมเช่นนั้น ถ้าพูดถึงเรื่องความดีของคนดีทั้งหลายทั้งปวงแล้วมันตื้นตันใจทุกที อาการเช่นนี้เป็นธรรมชาติของ

ร่างกายไม่ใช่อะไร อันนี้จะพูดเล่าให้ฟังว่า วันนั้นเอกอัครราชทูตไทยกับภรรยาก็ไปด้วยเหมือนกัน และคนไทยก็มีมาก มาจากประเทศอังกฤษ มาจากประเทศเบลเยี่ยม จากฮอลแลนด์ จากเยอรมัน จากประเทศอิตาลีก็มี มาจากเกาะเอลบาก็มี ที่มาร่วมกันในวันนั้น และไปจากกรุงเทพฯ ก็มี ทุกคนที่มานั้นมาด้วยน้ำใจจริง ๆ มาด้วยความรัก มาด้วยความเคารพต่อผู้ที่จากพวกเราทั้งหลายไป ที่ประชุมบริเวณสุสานซึ่งเขาจัดไว้ มีคนแน่นจนเก้าอี้ไม่พอนั่ง เจ้าหน้าที่สุสานบอกว่าตั้งแต่เผาศพมานานแล้ว ยังไม่เคยเห็นศพใดมีคนมากเท่าศพนี้ เพราะว่าพวกฝรั่งไม่ค่อยมีคนไปมาก ปกติเอาอย่างนั้น ศพนี้มีคนมากที่สุดเขาว่าอย่างนั้น เมื่อได้เวลาอาตมาก็ยืนขึ้นพูดต่อที่ประชุมว่า

บัดนี้ พวกเราทั้งหลายได้มาประชุมกันเพื่อให้เป็นเกียรติแก่บุคคลผู้หนึ่งที่ได้ทำประโยชน์ต่อชาติแก่เมืองไทยเป็นอย่างมาก ถ้าเราทั้งหลายมีความรักประชาธิปไตย เห็นคุณค่าของระบอบประชาธิปไตย เราทุกคนก็เป็นลูกหนี้ของบุคคลผู้นี้ เพราะโดยสมอง สติปัญญา ความสามารถของบุคคลผู้นี้ที่ได้นำระบอบประชาธิปไตยมาให้แก่พวกเราทั้งหลายที่เป็นผู้มีน้ำใจ กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลที่ได้เสียสละชีวิตเลือดเนื้อ กระทำความดีงามให้แก่ประเทศชาติ ก็ได้มาประชุมกันเพื่อเป็นพยานในความงามความดีของบุคคลผู้ที่ได้ถึงแก่กรรมไปนี้ เรามาจากสถานที่ไกล ๆ เสียสละปัจจัยเป็นค่าเดินทางเพื่อมาร่วมประชุมกันไว้อาลัยในคุณงามความดีของท่านรัฐบุรุษอาวุโส นับว่าเป็นการกระทำที่ได้แสดงออกซึ่งน้ำใจที่เรามีความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลที่ได้ทำคุณประโยชน์ให้ชาติแก่บ้านเมืองของเรา จึงนับเป็นการประชุมที่ยิ่งใหญ่ เป็นการประชุมที่เต็มไปด้วยเกียรติยศที่เราทั้งหลายจะพึงทำให้ได้กับบุคคลผู้นี้เมื่อท่านได้มรณกรรมในต่างประเทศ ไม่เหมือนในประเทศไทย ถ้าเป็นในประเทศไทย ศพของท่านก็จะได้รับบรรจุในโกศเกียรติยศ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณหลายอย่างหลายประการ ศพต้องไปทำการพระราชทานเพลิงที่วัดเทพศิรินทร์ ถ้าไปทำที่นั้นลูกศิษย์ลูกหาซึ่งมีจำนวนมากมาย ทั้งเป็นคนแก่ คนวัยกลาง และอยู่ในวัยหนุ่มวัยสาวจะไปประชุมกันจนสถานที่ไม่พอจะยืนจะนั่งกันก็ได้ แต่ว่าท่านมามรณกรรมในต่างประเทศ พวกเราที่มีความ

เคารพก็อุตส่าห์มาร่วมชุมนุมกัน ทำให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่คือท่านผู้หญิงและลูก ๆ และญาติของท่านผู้ถึงแก่มรณกรรมมีความสบายใจ แม้จะมีความทุกข์มีความเศร้าโศก อันเกิดขึ้นจากการพลัดพรากจากบุคคลที่รักและพอใจ แต่เมื่อเราทั้งหลายได้มาประชุมกันในรูปอย่างนี้ ความเศร้าโศกความเสียใจอาลัยอาวรณ์ที่มีอยู่นั้นก็จางไปบ้างเป็นบางครั้งบางคราว เราทุกคนจึงเป็นผู้มีส่วนในการช่วยให้คนที่มีความทุกข์เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจคลายไปจากความทุกข์ความเดือดร้อน การทำให้ผู้อื่นคลายจากความทุกข์ความเดือดร้อนนั้นเป็นอุดมการทางพระพุทธศาสนา เมื่อใดเรามีโอกาสที่จะทำอะไรให้คนอื่นได้คลายจากความทุกข์ความเดือดร้อนได้ เราควรจะทำทันที อย่าช้าอยู่เป็นอันขาด อาตมาจึงขอชมน้ำใจของพี่น้องทั้งหลายที่อยู่ในต่างประเทศ ที่อุตส่าห์ได้เดินทางมาให้เกียรติแก่งานศพในวันนี้แทนเจ้าภาพด้วย อันบุคคลที่นอนอยู่ในหีบน้อยบนอัฒจรรย์ที่วางไว้นี้ เราทั้งหลายควรได้สำนึกว่าเป็นบุคคลที่ได้กระทำคุณประโยชน์แก่ชาติไทย เมืองไทยมิใช่น้อย เพราะประเทศไทยเราได้เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น ก็โดยมันสมองด้วยความคิดความอ่านของบุคคลผู้นี้

ในสมัยที่ท่านมาศึกษาวิชากฎหมายอยู่ที่กรุงปารีสแล้ว ก็ได้เห็นระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในประเทศยุโรปว่าเขาจัดกันอย่างไร ทุกคนมีสิทธิมีเสียงในบ้านเมืองของตนอย่างไร คนได้มีความสามารถก็มีโอกาสเข้ามารับใช้ประเทศชาติของตนได้ บ้านเมืองก็มีความเจริญก้าวหน้าไปตามสมควรแก่ฐานะ ถ้านึกถึงประเทศไทยที่ปกครองกันแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กันอยู่ อำนาจการปกครองบ้านเมืองไปอยู่กับบุคคลเพียงกลุ่มเดียว ไม่ได้กระจายอำนาจออกไป เราควรได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เข้ากับระบอบที่ทันสมัย ซึ่งชาวโลกทั้งหลายเขาได้ปฏิบัติกันไปแล้ว ความคิดอันนี้ได้เกิดขึ้นในจิตใจของท่านผู้นี้ แต่ว่างานใหญ่จะกระทำโดยผู้เดียวมิได้ ต้องหาพรรคหาพวกมาร่วมแรงร่วมใจกันในการพาพวกที่จะมาร่วมใจกันนั้น ไม่ใช่การหาพวกมาเที่ยว ตามร้านขายสุรายาเมา หรือไปเที่ยวตามไนท์คลับ มันทำได้ง่าย แต่การหาพวกมาร่วมกันเสียสละชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อเสี่ยงกับการ

เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมันไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่าย ๆ จึงต้องไปเที่ยวสนทนาแย้มพรายความคิดความเห็น กับคนนั้นคนนี้ว่ามีความคิดความเห็นอย่างไรบ้าง ผลที่สุดก็ได้ครบพวก 7 คนด้วยกัน 7 คนนั้นเวลานี้ได้ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว เหลืออยู่คนเดียวคือหลวงศิริราชไมตรี สิงหเสนีย์ ชื่ออาตมานึกไม่ออกในขณะนี้ แต่ก็นามสกุล สิงหเสนีย์ ท่านผู้นี้ก็มีความคุ้นเคยกับอาตมาอยู่เหมือนกัน แต่เวลานี้ร่างกายก็ง่อนแง่นเต็มที ไม่ค่อยจะแข็งแรง ยังเหลือเพียงคนเดียวใน 7 คนนั้น ได้ไปประชุมกันที่ร้านกาแฟเพื่อปรึกษาหารือกันในเรื่องว่า เราจะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างไร แล้วก็มีในกลุ่มนั้นก็มีทหารอยู่ด้วย เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม และหลวงทัศนัยนิยมศึก ซึ่งเป็นทหาร และมีนายแนบ พหลโยธิน ได้ร่วมกันปรึกษาหารือกันเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ และจะธำรงไว้ซึ่งพระมหากษัตริย์ให้มีอยู่ในบ้านเมืองของเราต่อไป น้ำใจของบุคคลที่จะคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นมิได้คิดทำลายสถาบันพระมหากษัตริย์ ยังมีความจงรักภักดีต่อสถาบันนี้อยู่ จึงได้ไม่ทำลายให้สูญสิ้นไป เมื่อคิดได้แล้วก็ได้ร่วมพรรคร่วมพวกกลับมาเมืองไทย ก็ได้เริ่มอบรมบ่มนิสัยของนักศึกษาที่เลือกเรียนกฎหมาย พอท่านกลับมาแล้วก็เป็นอาจารย์สอนกฎหมาย ลูกศิษย์ของท่านในสมัยนั้นก็แก่หง่อมแล้ว

เมื่อวานซืนได้รับจดหมายฉบับหนึ่งจากคุณจินดา ชัยรัตน์ เขาบอกว่าแกเป็นลูกศิษย์รุ่นนั้น รุ่นเดียวกันตายไปกันหมดแล้ว ยังเหลืออยู่คนเดียวคือผม แต่ว่าตาก็ไม่ค่อยจะดี แล้วชักจะมองอะไรไม่ค่อยจะเห็น ท่านแรกคนที่สอบได้ที่ 1 นั้นไม่อยู่แล้ว แกได้ที่ 2 แต่เวลานี้ก็เป็นที่ 1 อยู่แล้วในหมู่คนทั้งหลาย เล่าให้ฟังอย่างนั้น

และการสอนกฎหมายก็คือ สอนอุดมคติในการที่จะนึกคิดในทางที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมลงไปในสมองของนักกฎหมายเหล่านั้น ผลที่สุดก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ไม่ต้องทำให้ใครเกิดความ

ทุกข์ความเดือดร้อน แม้พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลายที่คณะราษฎรได้อัญ-เชิญไปประทับ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ก็มิได้รับความเสียหายในเรื่องร่างกายในชีวิต การเปลี่ยนการปกครองจึงเรียบร้อย เพราะผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีน้ำใจเป็นธรรมมากพออยู่ ไม่อยากจะทำให้ใครมีความทุกข์ความเดือดร้อนแม้แต่น้อย ในเรื่องไม่อยากจะทำให้ใครมีความทุกข์ความเดือดร้อน เป็นคุณธรรมสำคัญที่สิงสถิตอยู่ในใจของท่านรัฐบุรุษอาวุโสนี้ตลอดเวลา ซึ่งเราจะเห็นได้จากเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายหลังจากการเปลี่ยนการปกครองแล้ว แม้ว่าเขาจะให้ทำอะไร ท่านก็มีหลักการอยู่ในใจว่า เราจะต้องทำในสิ่งที่จะไม่ให้ใครเดือดร้อน เพราะว่าในการเปลี่ยนแปลงการปกครองต้องการเปลี่ยนแปลงให้คนทุกคนได้มีความสุข ได้มีการทำมาหากินสะดวกสบาย ให้เจริญในการศึกษา ในทางเศรษฐกิจ ในทางสังคม อะไรต่าง ๆ

พื้นฐานทางจิตใจของท่านรัฐบุรุษอาวุโสนั้น เป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจอยู่ตลอดเวลา และคุณธรรมประจำใจอีกอย่างหนึ่งซึ่งเราทั้งหลายควรจะได้รู้และควรจะช่วยกันถ่ายทอดมาใส่ไว้ในจิตใจของเรา ที่เป็นศิษย์ทั้งหลายที่มาประชุมกันในวันนี้คือ ท่านเป็นผู้ที่ไม่หวังลาภผลสักการะ ไม่ต้องการความมักใหญ่ใฝ่สูงอะไรเลย ต้องการเพียงประกาศเตือนว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสทำอะไร ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองเท่านั้นก็พอแล้ว อันนี้จะเห็นได้ในครั้งที่ท่านนายกรัฐมนตรีพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาซึ่งท่านมีความรักท่านรัฐบุรุษอาวุโสนี้มาก และที่มีปัญหาหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อตั้งรัฐบาลเสร็จแล้ว และก็มีเรื่องไม่ค่อยจะเหมาะจะควรเกิดขึ้น คือได้ปิดสภา งดใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว อะไรอย่างนี้ ท่านปรีดีก็ต้องเดินทางไปต่างประเทศ เพราะว่าทราบว่าฅนบอกให้ไปต่างประเทศเสียก่อน ท่านก็ไป

ในเวลาที่เรือเดินทางไปนั้น เจ้าคุณพหลฯ ท่านแสดงความรักแสดงความเมตตาออกนอกหน้า ให้ใคร ๆ ทั้งหลายได้เห็น คือได้สวมกอดหอมแก้มท่านปรีดีขวาซ้ายมากมายหลายครั้งหลายหน แล้วท่านมาพูดในที่

ประชุมในสภาคราวหนึ่งว่า ข้าพเจ้ามีความจริงใจต่อบุคคลผู้นี้ ข้าพเจ้ามีความเลื่อมใสในความคิดความอ่าน ในความรู้ความสามารถของบุคคลผู้นี้ ในวันที่เขาจะต้องเดินทางไปต่างประเทศ ข้าพเจ้าไม่กลัวอะไร กล้าแสดงออกซึ่งความรักอันมีอยู่ในน้ำใจของข้าพเจ้า ต่อท่านผู้นี้อย่างเปิดเผย ซึ่งท่านทั้งหลายได้เห็นอยู่แล้ว อันเป็นการแสดงน้ำใจท่านเชษฐบุรุษ ที่มีต่อรัฐบุรุษอยู่ในคราวนั้น ท่านแสดงออกด้วยความจริงใจ อันไม่กลัวอันตรายใด ๆ อันจะเกิดขึ้นแก่ท่าน และเมื่อภายหลังได้กลับมา เพราะว่าความจริงหนีความจริงไม่พ้น ความบริสุทธิ์ยังคงมีอยู่ ธรรมะยังมีอยู่ ท่านก็ได้เดินทางกลับมารับใช้ประเทศชาติต่อไป และก็ได้เป็นรัฐมนตรี ท่านเป็นแต่เพียงรัฐมนตรีลอยเท่านั้นเอง ไม่ได้ว่าการกระทรวงใด แต่ท่านเชษฐบุรุษต้องการให้ว่าการกระทรวงมหาดไทย เพราะเห็นว่าเป็นกระทรวงใหญ่ เป็นกระทรวงที่สำคัญ เป็นงานที่จะต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง พัฒนาระบบราชการเพื่อให้ทันสมัยให้ก้าวหน้าต่อไป

แต่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านมีนิสัยอ่อนน้อมถ่อมตัว ท่านบอกว่ากระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงใหญ่ อย่าให้ผมไปว่าการเลย แต่ถ้าจะมีกิจธุระอันใดที่จะให้กระผมทำโดยไม่ต้องเป็นรัฐมนตรีก็ได้ ท่านยินดีจะทำให้ทุกสิ่งทุกประการ อันนี้เป็นเครื่องแสดงน้ำใจว่า ท่านไม่ใช่เป็นคนปิดทองที่หน้าตักพระ แต่ว่าปิดทองหลังพระ ปิดทองไม่ให้ใครรู้ใครเห็นว่าท่านปิดทองไว้ที่หลังพระ เป็นนิสัยของท่านอย่างนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าไม่ได้มักใหญ่ใฝ่สูงในอำนาจ แต่มีความมักใหญ่ใฝ่สูงในการที่จะปฏิบัติงาน อันจะเป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองเป็นส่วนใหญ่ ตำแหน่งไม่สำคัญ อยู่ที่งานที่ตัวจะพึงกระทำได้แก่ชาติแก่บ้านเมืองเท่านั้น อันนี้เป็นเรื่องที่น่าคิด ในเรื่องคุณงามความดีของท่านแล้วท่านรัฐบุรุษ...จากนั้น...ท่านเชษฐบุรุษ พระยาพหลฯ ก็ไม่ได้เคี่ยวเข็ญอะไร ให้ท่านทำงานตามชอบใจ แต่ว่าผลที่สุดก็ต้องเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อเป็นรัฐมนตรีมหาดไทย ท่านก็พบว่ามันมีปัญหา มีอุปสรรค คือข้าราชการในกระทรวงนั้นยังนิยมระบบเก่า ๆ หัวคิดยังไม่เปลี่ยนแปลง ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงต้องมีการปรับปรุงอะไรกัน

เป็นการใหญ่ เพื่อให้สิ่งทั้งหลายเป็นที่เรียบร้อยด้วยดี ท่านเคารพในเหตุผล เคารพคนผู้ปฏิบัติงาน

อ่านหนังสือประวัติของท่านปรีดีเล่มหนึ่งพบว่า ท่านรัฐมนตรีกลาโหมเห็นด้วยในการที่จะทำว่า เมืองชายแดนควรจะให้ทหารเป็นผู้ว่าราชการทั้งหมด แต่ว่าท่านรัฐมนตรีมหาดไทยไม่เห็นด้วยในการที่จะทำเช่นนั้น เพราะท่านเห็นว่าทหารนั้นมีความรู้จริง มีความสามารถจริง แต่มันคนละด้าน ผู้มีความสามารถในด้านยุทธวิธี มีความสามารถในการที่จะรบกับข้าศึก เพื่อป้องกันประเทศชาติ แต่จะให้ไปเป็นนักปกครองโดยไม่มีความรู้ในด้านรัฐศาสตร์นั้นเห็นว่าจะเป็นการไม่สมควร แล้วอีกประการหนึ่งจะเป็นการตัดทอนกำลังใจของข้าราชการในกระทรวงมหาดไทย ซึ่งทำงานมาตั้งแต่เป็นปลัด ทุกคนก็อยากเป็นผู้ว่าราชการกันทั้งนั้น ถ้าเราเอาคนอื่นเข้าไปแทรกอย่างนั้นก็จะเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจไม่เป็นอันทำงาน ท่านก็ตอบไปว่าเป็นการไม่สมควรที่จะทำเช่นนั้น รัฐมนตรีกลาโหมก็คงไม่พออกพอใจเท่าใดนักในคำตอบเหล่านั้น อันนี้คือรากฐานแห่งปัญหาที่จะเกิดขึ้นในกาลต่อมา

ในระหว่างคณะราษฎรทั้งหลายซึ่งได้ร่วมแรงร่วมใจในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ว่าภายหลังมีอุดมการที่เปลี่ยนไป อุดมการของคนเรานั้นแม้ว่าตั้งต้นไว้ดี แต่เปลี่ยนแปลงไปได้เพราะเรื่องอะไร เรื่องความเป็นใหญ่ เรื่องลาภสักการะ เรื่องพรรคเรื่องพวกอะไรต่าง ๆ นี่ เป็นตัวการสำคัญที่จะทำลายอุดมการให้หมดสิ้นไป แต่ว่าตัวท่านรัฐบุรุษอาวุโสนั้น ท่านไม่ได้เปลี่ยนอุดมการของท่าน ท่านยังมีความคิดแน่วแน่ที่จะทำสิ่งทั้งหลายเพื่อประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมืองต่อไป ไม่ว่าจะเข้าไปจัดการงานในกระทรวงใด ก็ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการในกระทรวงนั้น อยู่มหาดไทยก็ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเช่น การขยายอำนาจ มีการตั้งเทศบาลท้องถิ่นเพื่อให้คนรู้จักปกครองท้องถิ่น รู้จักใช้สิทธิ์ใช้เสียงกัน ระบบเทศบาลจึงได้เกิดขึ้นในประเทศไทย ด้วยอาศัยสมองของท่านรัฐมนตรีมหาดไทยคนหนุ่ม ที่มีความคิดก้าวหน้า ท่านทำอย่างนั้นแล้วก็เอาใจใส่ในราชการงานเมือง ไปเที่ยว

ตรวจตราท้องที่ดูแล แล้วก็เอาใจใส่ข้าราชการคนไหนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีความคิดริเริ่ม มีความคิดสร้างสรรค์ ก็ยกย่องเชิดชูให้ได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ขึ้นไป เพื่อจะให้ปฏิบัติงานให้เป็นที่กว้างขวางต่อไป อันนี้เป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในน้ำใจของท่าน

แล้วก็เมื่อไปอยู่กระทรวงต่างประเทศก็ได้คิดในการที่จะเปลี่ยนแปลงสัญญาราชไมตรี ที่เราทำไว้เหมือนกับถูกมัดมือชกจากฝรั่ง ที่มาแสวงหาลาภผลทางเอเชียในสมัยนั้น เป็นสัญญาที่ไม่ถูกต้อง เพราะเราเสียเปรียบมาก ก็ไปพูดทำความเข้าใจกับชาติเหล่านั้นเพื่อแก้ไขสัญญา ได้เสนอเรื่องนี้ต่อคณะรัฐบาล คณะรัฐบาลก็อนุมัติให้ท่านไป ความจริงเขาก็อยากให้ไปต่างประเทศอยู่แล้ว เพราะอยู่ในเมืองไทยมันเป็นอะไรขวางคอคนบางพวกบางคนอยู่ ก็อยากให้ไปซะ แต่ว่าท่านไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขของชาติไทยอีกเหมือนกัน แล้วในการไปก็เรียกว่าเสียสละอยู่สักหน่อย ไม่รู้ว่าจะไปทำได้สำเร็จหรือเปล่า เพราะชาวตะวันตกยังหวงอำนาจ ยังหวงประโยชน์กันอยู่ทั้งนั้น แต่ต้องใช้ความพยายามเต็มที่เพื่อจะให้ได้สิ่งที่เราต้องการ ท่านก็เดินทางไปกรุงปารีส ไปประเทศอิตาลี ไปประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ที่มีความสัมพันธไมตรีกับประเทศไทย แล้วก็ได้ผลประโยชน์จากการไปในคราวนั้น เขาลดหย่อนข้อสัญญา ผ่อนคลายลงไปให้เราได้อะไรพอสมควรแก่ฐานะขึ้นมาบ้าง อันนี้คืองานที่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในกระทรวงนั้น ๆ แล้วยังมีงานอื่นอีก

นอกจากนั้นเช่นมาอยู่กระทรวงการคลัง ก็เห็นว่าเรากู้เงินเขา เราเสียดอกเบี้ยเขาแพงเกินไป ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องดอกเบี้ยก็ต้องเดินทางไปต่างประเทศ เพื่อไปพูดจาให้ดอกเบี้ยมันน้อยลงไปซักหน่อย เพราะว่าคนยืมเงินเขาดอกเบี้ยแพง ๆ นี่มันก็ลำบาก จะเดือดร้อนวุ่นวาย ท่านก็พยายามไปพูดจาหว่านล้อมประเทศนั้นประเทศนี้ ที่เป็นเจ้าหนี้ของพวกเราทั้งหลาย ผลที่สุดก็ได้เปลี่ยนอัตราดอกเบี้ย อาตมาจำได้เคยอ่านหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้น แล้วหนังสือพิมพ์เขาเขียนว่า ดอกเบี้ยที่ได้ลดลงนั้น ท่านปรีดี

พนมยงค์ทำงานอีก 3 ชาติก็ไม่สามารถจะมีเงินได้เท่านั้น อันนี้เรียกว่าท่านทำงานเพื่อประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง เราทั้งหลายที่เกิดมาในรุ่นหลังที่ได้มาประชุมอยู่ต่อหน้าสรีระร่างกายอันไร้วิญญาณของท่านในหีบใบน้อยนี้ เราอาจจะไม่รู้ในเรื่องทุกสิ่งทุกประการที่ผ่านมาในชาติบ้านเมืองของเราว่า ท่านผู้นี้ได้เสี่ยงชีวิตขนาดไหน เสียสละอย่างไรเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ประชาชนโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ให้เรานึกเปรียบเทียบว่า คนที่เข้าไปเป็นใหญ่เป็นโตในบ้านเมืองส่วนมาก เขาจะอยู่ในฐานะมั่นคง มีความร่ำรวยด้วยทรัพย์สินเงินทองกันทั้งนั้น แต่ว่าผู้ต้นคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองใช้สมองใช้สติปัญญา ปฏิบัติงานให้แก่ประเทศชาติ ให้มาเกือบ 20 ปีที่ติดต่อกันนั้น ท่านไม่ได้มีทรัพย์สมบัติอะไรติดเนื้อติดตัว ที่อยู่ปารีสนี้ก็ได้อยู่บ้านไม่ใหญ่ไม่โตอะไร คนบางคนอาจคิดว่าท่านไปสบายอยู่กรุงปารีส

ความจริงท่านไม่ได้มีความสบายทางจิตใจ ร่างกายไม่ค่อยมีโรคภัยเบียดเบียนหรอก แต่ว่าทางใจนั้นท่านไม่สู้จะสบายใจเท่าไหร่ เพราะว่าท่านฟังข่าวบ้านเมืองอยู่เสมอ รู้ว่าสภาพเมืองไทยเป็นอย่างไร ท่านก็มีความเป็นห่วงกังวล แต่ว่าท่านก็ไม่มีโอกาสมารับใช้ประทศชาติบ้านเมืองของเราเมืองไทยนี้พูดไปแล้วมันก็อาภัพอยู่อย่างหนึ่ง คนดี ๆ ที่จะพอมีปัญญาใช้สติปัญญานั้นเพื่อพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ แต่ไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติได้ อย่างนี้เรียกว่าพูดตามภาษาพวกหมอดูเขาว่า ดาวเมืองมันไม่ค่อยจะดีนะ ไอ้วันที่วางศิลาฤกษ์ปักเสาหลักเมืองคงไม่ค่อยจะดีเท่าใด บ้านเมืองจึงอาภัพคนดี คนดีไม่มีโอกาสจะรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง ถ้าสมมติว่าบุคคลผู้นี้ได้ทำงานติดต่อกันตลอดมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งท่านปลดเกษียณอายุราชการออกไป เมืองไทยคงจะต้องก้าวหน้ากว่านี้ในด้านเศรษฐกิจ ในด้านการคลัง และในด้านการศึกษา หลายแง่หลายมุมคงจะเปลี่ยนแปลงตามแนวความคิดของท่านผู้นี้ เพราะว่าท่านผู้นี้ใช้เวลา ใช้ความรู้ เพื่อคิดเพื่อคุ้ยอยู่ตลอดเวลา ค้นคว้าตำรับตำรา ศึกษาเหตุการณ์ในต่างประเทศ เพื่อจะเอามาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองของเราอยู่ตลอดเวลา

แต่ท่านไม่มีโอกาส จะทำได้ ต้องระเหเร่ร่อนออกจากบ้านจากเมือง ต้องไปอยู่ต่างประเทศ เช่น ไปอยู่เมืองจีน 21 ปี ไม่ใช่เวลาเล็กน้อย แต่คุณธรรมความรู้ความสามารถ สติปัญญาที่มีอยู่นั้น ไม่มีโอกาสได้รับใช้สนองคุณประเทศชาติบ้านเกิดเมืองมารดร อันนี้เป็นเรื่องที่เราทั้งหลายสลดใจในเรื่องนี้อยู่ แต่ว่าจะทำอย่างไรได้ เหตุการณ์นี้มันผ่านไปแล้ว และในที่สุดท่านก็มาอยู่กรุงปารีส เมื่อท่านมาอยู่กรุงปารีส ท่านก็ทวงสิทธิ์บางประการ เช่นเงินบำนาญที่ท่านพึงจะมีพึงจะได้ในฐานะเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ผู้ทำราชการบ้านเมืองเป็นประโยชน์แก่ชาติมานาน แต่ว่ารัฐบาลในสมัยนั้นก็ไม่ให้บำนาญแก่ท่าน ท่านจะต้องขอความยุติธรรมต่อศาล แล้วผลในที่สุดศาลก็ตัดสินว่ามีสิทธิ์ควรจะได้ รัฐบาลควรจะจ่ายเงินบำนาญให้แก่บุคคลผู้นี้ แล้วก็ได้เบิกย้อนหลัง เงินที่พอจะซื้อบ้านเป็นรังนอนอยู่ในกรุงปารีสซึ่งไม่ใหญ่โตมโหฬารอะไร ถ้าเปรียบเทียบกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ในต่างประเทศในสมัยปัจจุบันนี้ เขามีบ้านใหญ่ ๆ โต ๆ ราคาแพง ๆ กันทั้งนั้น แต่ว่าบ้านของท่านไม่ใหญ่โตอะไรเล็กนิดเดียว พออยู่ได้ แล้วท่านก็อยู่อย่างผู้มักน้อยสันโดษ และศึกษาค้นคว้าอยู่ตลอดเวลา

เมื่อปี 2522 อาตมาได้เดินทางผ่านกรุงปารีส ก็ในใจก็คิดถึงอยู่อยากจะไปเยี่ยมเยียนให้ถึงสำนักหลักแหล่งของท่าน แต่ก็ไม่รู้ว่าท่านอยู่ตรงไหน ก็พอดีมีนักศึกษาชายหญิง 2 คนมาเยี่ยมอาตมา อาตมาก็ถามว่าท่านปรีดีของเราอยู่ที่ไหนในกรุงปารีส หลวงพ่ออยากจะไปเยี่ยม พวกเรารู้จักบ้างไหม หนูผู้หญิงคนหนึ่งเขาบอกว่า หนูรู้จัก หนูรู้หมายเลขโทรศัพท์ท่าน แต่หนูจะโทร. ไปเรียนท่านเอง แล้วเขาก็โทรศัพท์ไปบอกท่าน รุ่งขึ้นท่านก็มารับอาตมาที่โรงแรม 9 โมงเช้า มารับไปที่บ้าน แล้วก็ไปสนทนาเรื่องอะไร ๆ ต่าง ๆ บางเรื่องบางประการจนเวลาฉันเพล ฉันเพลเสร็จแล้วก็สนทนากันต่อไปจนกระทั่ง 4 โมงเย็น จึงให้คนเอารถไปส่งที่โรงแรมที่พัก วันนั้นเป็นวันที่มีการรู้ข่าวเรื่องการเลือกตั้งในประเทศไทย เพราะว่าทางกรุงเทพฯ โทรศัพท์ไป ท่านก็ว่าท่านผู้หญิงไปรับโทรศัพท์ ท่านก็ว่าวันนี้เป็นวันที่มีนัดหมายโทรศัพท์จากกรุงเทพฯ คืออาทิตย์หนึ่งก็โทรศัพท์กันครั้งหนึ่ง เพื่อส่งข่าวคราว

ในบ้านในเมือง แล้วก็ได้รู้ข่าวว่า ผลการเลือกตั้งในประเทศเป็นอย่างไร มีนักศึกษามานั่งอยู่คนหนึ่ง ท่านก็บอกว่าคุณจะต้องศึกษา ต้องหาข้อมูลว่าทำไมพรรคประชาธิปัตย์จึงพ่ายแพ้ยุบยับอย่างนี้ มันเรื่องอะไรเป็นที่น่าสนใจ น่าสนใจเพราะว่าพรรคนี้ครองความเป็นใหญ่ในกรุงเทพฯ มานานแล้ว แต่ทำไมไปแพ้เขานี่เป็นเรื่องอะไร น่าศึกษาหาความรู้ความเข้าใจ ท่านพูดกับเด็กอย่างนั้น

อาตมาก็นึกในใจว่า ท่านเป็นผู้คิดถึงบ้านถึงเมืองตลอดเวลา แล้วก็สนทนากันหลายเรื่อง แม้เรื่องทางศาสนาท่านก็สนทนาเหมือนกัน จะเล่าให้ฟังหน่อย คือ ท่านบอกว่ากิจการคณะสงฆ์ท่านว่าเป็นอย่างไร อาตมาก็บอกว่าเหมือนเดิม ไม่ค่อยจะมีอะไรก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก เพราะว่าพระมหาเถระท่านเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ อายุมาก ๆ แล้วทั้งนั้น งานการอะไรก็เป็นไปตามเรื่องตามราว ท่านก็บอกว่า ผมวางแผนให้แล้วด้วยการออกกฎหมายพระราชบัญญัติ ปี 2484 ตัวเลขไม่แน่นอน แต่ดูมันราวนั้น ก็ให้มีสังฆสภา ให้มีสังฆมนตรี บอกว่าให้มีสังฆสภานี้ไม่ใช่เพื่ออะไร เพื่อให้พระหนุ่มได้มีโอกาสทำงาน เพราะได้เอามาร่วมชุมนุมกัน ได้ปรึกษาหารือกัน ในการที่จะจัดการอะไร ๆ ให้มันก้าวหน้า คนแก่ที่เป็นพระมหาเถระจะเป็นแต่เพียงที่ปรึกษา เป็นผู้ที่วินิจฉัยว่า อะไรควร อะไรไม่ควร คนหนุ่มจะได้มีโอกาสรับใช้พระศาสนา เพราะคนหนุ่มที่เรียนสูง ๆ เรียนเปรียญ ๙ ประโยค เป็นบัณฑิต เป็นอะไรถ้าจบแล้วไม่มีงานทำ ท่านนั่งเฉย ๆ ถ้าท่านนั่งเฉย ๆ กิเลสก็จะเฟื่องฟู ผลที่สุดก็ลาสิกขาไปทำงานตามบริษัท ห้างร้าน ทำงานราชการกันหมด พระศาสนาก็ขาดคนกำลังพระในเรื่องที่จะปฏิบัติงานพระศาสนา ผมมองเห็นว่ามันจะไปไม่รอด จึงได้ออกกฎหมายใหม่ พระราชบัญญัติสงฆ์ให้เป็นอย่างนั้น แต่ทีหลังเขามายุบของผมซะนี่มันน่าเสียดาย ท่านก็บอกมาว่าท่านเจ้าคุณลองไปหาวิธีที่จะกู้อันนี้ขึ้นมาใหม่ อาตมาบอกว่า อาตมาทำไม่ได้ อาตมามีหน้าที่เพียงสั่งสอนคนเพียงอย่างเดียว เรื่องการปกครองคณะสงฆ์อาตมาไม่เกี่ยวข้อง ท่านบอกให้ไปหาวิธีพูดจาให้คนเกิดความรู้ความเข้าใจ ให้พระตื่นตัว เพื่อจะให้ร่วมใจร่วมแรงกันปฏิบัติงานให้เป็นประโยชน์ขึ้น อันนี้เป็นข้อสนทนาที่

ได้พูดกับท่านเมื่อปีโน้น 2522 แล้วอาตมาก็จากท่านมา แต่เมื่อรู้ว่าใครจะไปก็อุตส่าห์ฝากหนังสือธรรมะของท่านพุทธทาสให้บ้าง ของอาตมาเองบ้าง ส่งไปให้ท่านได้อ่านเสมอมา

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะคุณฉลบชลัยย์ พลางกูร นี่แก่ไปทุกปี เวลาไปก็มักจะแวะไปที่วัดบอกว่า ดิฉันจะไปเยี่ยมท่านที่ปารีส ท่านมีอะไรจะฝากไปไหม อาตมาก็ได้ฝากไปทุกครั้งทุกคราว ได้มีความสัมพันธ์ทางจิตใจในรูปอย่างนี้ ไอ้ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนี้มันเนื่องมาจากครั้งหนึ่ง จะเล่าให้ฟังสักหน่อยว่ามันเป็นมาอย่างไร คือเมื่อสมัยท่านเป็นผู้สำเร็จราชการ งานมันก็น้อยไม่รู้จะทำอะไร แต่ความจริงท่านก็คิดตลอดเวลา โดยเฉพาะในสงครามมหาเอเชียในฐานะที่เป็นผู้สำเร็จราชการ ท่านก็เป็นเสรีไทยติดต่อกับต่างประเทศตลอดเวลา แต่ตอนนั้นยังไม่เกิดสงครามท่านก็ยังมีเวลาว่าง ได้ส่งคุณวุฒิ สุวรรณรัตน์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้บอกนิมนต์ท่านเจ้าคุณพุทธทาสมาให้ผมสักหน่อย ไอ้ผมจะไปมันก็ไม่สะดวก ให้ท่านมาดีกว่า มาคุยกันซักหน่อย แล้วท่านเจ้าคุณไปคุยกันตั้ง 3 วัน คุยกันตั้งแต่บ่ายโมงถึง 4–5 ทุ่ม 3 วันติดต่อกัน 3 วัน คุยกันยาวเหลือเกิน ท่านมีความดำริเลื่อมใสในงานท่านพุทธทาส อยากจะทำอยุธยาให้เป็นเหมือนไชยาสักแห่งหนึ่ง แล้วท่านก็ให้ท่านเจ้าคุณไปดูวัดพนมยงค์ เป็นวัดที่ใกล้บ้านผม ไม่ใช่ตระกูลผมสร้างหรอก แต่ว่าบิดามารดาไปสร้างบ้านอยู่ตรงนั้น นามสกุลก็ไปตรงกับชื่อวัดเขา ไอ้ที่ไปตรงกันเพราะว่าเวลาตั้งนามสกุลนี้ ท่านเจ้าคุณเจ้าอาวาสวัดหน้าพระเมรุว่าอยู่หน้าวัดพนมยงค์นั้นแหละ เอานามสกุลพนมยงค์ก็แล้วกัน เลยตระกูลก็ติดมาอย่างนั้น ก็เกิดสัมพันธ์กับวัดนั้นขึ้นมา ท่านก็เลยคิดจะบำรุงวัดนั้นให้มีสภาพแบบในไชยา ท่านเจ้าคุณก็ไปดูแล้วก็พาสถาปนิกไปด้วย วางแผนเขียนไว้เรียบร้อยแล้ว จะปลูกต้นไม้อย่างไรให้เรียบร้อย

ปัญหามันเกิดว่า แล้วจะเอาพระที่ไหนไปอยู่ ท่านบอกว่ามีพระอาตมาจะเอาพระมาให้ แล้วก็มาดูวัดสามพระยาตอนนั้น ท่านเจ้าคุณก็ส่งให้

มาพบที่วัดที่ท่านพัก แล้วก็จะไปคุยกับท่านปรีดี ก็เลยไปกับท่าน นั่งคุยกันตั้งแต่ดังที่กล่าวไป ตั้งแต่ ๑ โมงเรื่อยไป คุยตั้งนาน ท่านก็กล่าวว่ามีความรู้ขนาดไหนพระองค์นี้ บอกว่าความรู้ 4 ประโยค ท่านก็ยิ้ม ๆ ไม่รู้ว่ามันความรู้น้อยไปหรืออย่างไร ท่านก็ยิ้ม ๆ ของท่าน แต่ว่าอาตมามี 4 ท่านเจ้าคุณพุทธทาสมี 3 เท่านั้นเอง แต่ว่าพระที่จะเป็นเปรียญ 3 นี่ ทำมากกว่า ค้นคว้ามากกว่าเปรียญ ๙ ประโยคทำงานค้นคว้ากัน อาตมาก็เลยว่าจะไปดูให้ แต่ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลง คือญี่ปุ่นบุกประเทศไทย ในการนี้ไม่สำเร็จตามความปรารถนา แต่ว่าชื่อท่านปัญญานันทะก็อยู่ในใจของท่านแล้ว

ฉะนั้นเวลาทำอะไรเช่นว่า ทำบุญอายุในกรุงเทพฯ ท่านก็นิมนต์ไปบ้าน ซึ่งอาตมาก็ติดเข้าไปด้วยเหมือนกัน ติดนิมนต์ไป แต่บางองค์แม้จะติดนิมนต์ ก็ไม่กล้ามาไม่กล้าไปในงานบุญนั้น เพราะกลัวเหตุอะไร ๆ ขึ้นมา อาตมานั้นไม่เป็นไร เรามันใจสุจริต ไม่คิดร้ายต่อบ้านเมือง เขานิมนต์ไปรับไทยทาน (ไท-ยะ-ทาน) ไปสวดมนต์ก็ไปตามหน้าที่ มีอะไรจะแสดงออกก็แสดงออกได้ เพราะโดยน้ำใจนั้นอาตมาเชื่อว่าท่านผู้นี้บริสุทธิ์ร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีอะไรที่เศร้าหมอง ไม่มีอะไรเสียหาย เป็นผู้ที่มีความรักชาติจริง ๆ เสียสละจริง ๆ เพื่อชาติเพื่อบ้านเมืองของเรา เพราะงั้นคนจึงมีความรัก มีความเคารพ โดยเฉพาะพวกเราที่ในธรรมศาสตร์ อาตมาพูดไปในแนวอย่างนั้น ในวันนั้นเมื่อพูดสมควรแล้ว เขาก็บังสุกุล เอ้อ ทำการวางดอกไม้ ก็พูดแทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และรองอธิการบดีชื่ออะไรจำไม่ได้ นำดอกไม้จันทน์ไปช่อใหญ่มอบให้อาตมา อาตมาก็ไปวางเป็นคนแรก วางเสร็จแล้วท่านทูตคนอื่น ๆ ขึ้นวางต่อไป แต่ว่าก่อนที่จะวางดอกไม้จันทน์นั้น อาตมาได้บอกสมาคมที่ประชุมว่า ขอให้เราลุกขึ้นยืน ทำความสลดใจไว้อาลัยแก่ท่านรัฐบุรุษอาวุโส 1 นาที ทุกคนก็ยืนสงบนิ่ง เป็นภาพประทับใจขณะนั้น เป็นเรื่องประทับใจ เขาก็ได้ถ่ายวีดีโอเทปเอาไว้เหมือนกัน แต่ไม่ได้นำมาแสดงในวันนี้ อยู่ที่ปารีสนั่นแหละ ต้องติดต่อกับท่านผู้หญิงในเรื่องนี้ เอามาฉายดูกันก็ได้

เสร็จแล้วก็อัญเชิญศพลงไปข้างล่างเพื่อเอาเข้าเตาเผา ได้ทราบว่าท่านพูดไว้ก่อนจะถึงแก่กรรม คือพูดบ่อย ๆ ว่า ถ้าฉันตายแล้วอย่าไปยุ่งอะไรมาก ให้เผาไว้เป็นขี้เถ้าหมดไปเลย ให้เป็นขี้เถ้าแล้วไอ้ขี้เถ้าก็เอาไปโปรยลงในน้ำซะก็หมดเรื่องไป อย่าเอาไปเที่ยวบรรจุไว้วัดนั้นวัดนี้ให้เป็นที่วุ่นวาย นี่เป็นความคิดของท่าน ไม่อยากจะให้กระดูกไปเที่ยวใส่นั้นใส่นี้ ไว้วัดนั้นวัดนี้ ท่านไม่นิยมชมชอบในเรื่องอย่างนั้น ให้เอาไปทิ้งน้ำซะ ไปลอยน้ำตามความนิยมของคนบางประเทศ ท่านคิดอย่างนั้น แต่ว่าแม้จะเอาขี้เถ้าไปทิ้งลอยในน้ำ แต่ว่าความดีที่ท่านได้กระทำไว้แก่ชาติบ้านเมืองนั้นลอยไม่ได้ ไม่มีใครจะนำเอาความดีของท่านไปลอยในกระแสน้ำสายไหนในประเทศไทยได้ ไม่มีใครจะทิ้งความงามความดีของท่านได้ ผู้ใดที่เคยรู้จักมักคุ้นเคย เห็นกิริยา อาการ เห็นความคิดความอ่านของบุคคลผู้นี้มากเท่าอาตมาก็คงจะนึกว่า สิ่งที่ท่านทำไว้มันเหลือหลาย เป็นประโยชน์แก่ชาติแก่บ้านเมือง โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งชื่อสมัยแรกว่า วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีการเมืองด้วยนะ เพราะต้องการสอนคนให้รู้จักการเมือง รู้จักปฏิบัติตนต่อบ้านเมืองในทางที่ถูกที่ชอบ

อาตมาเคยมาแสดงปาฐกถาสมัยที่ยังไม่มีห้องประชุมนี้ แสดงบนตึกที่มียอด (โดม) บอกว่ามหาวิทยาลัยนี้มีชื่อว่า วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้เป็นบุคคลที่สนใจธรรมะ จึงเอาธรรมะขึ้นหน้าแล้วเอาการเมืองไว้ข้างหลัง แสดงว่าคนจะเป็นนักการเมืองต้องมีคุณธรรม มีความรู้ มีความสามารถ คุณธรรมนักการเมืองที่สำคัญก็คือว่า ต้องเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ประเทศชาติ เราเข้าไปรับอาสารับใช้ประเทศชาติเพื่อจัดการบ้านเมืองให้เจริญให้ก้าวหน้า เราก็ไม่ควรจะหวังอะไรตอบแทน นอกจากว่ามันเกิดเองตามธรรมชาติ เพราะทำสิ่งใดก็ได้สิ่งนั้น มันเป็นเรื่องธรรมชาติ แต่ว่าโดยน้ำใจนั้นเราเข้าไปเพื่อให้ ไม่ได้เข้าไปเพื่อจะเอา เพราะเราเรียนธรรมะควบคู่กันกับการเมือง ชื่อของธรรมธรรมศาสตร์นั้นจึงมีชื่อว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง แต่ต่อมานั้นคำว่าการเมืองนั้นตัดออกไปอย่างกับว่า ตัดสิทธิของคนไม่ให้เล่น

การเมืองอย่างนั้นแหละ แล้วคนเขาก็เล่นการเมืองกันไม่เป็นระเบียบ เพราะไม่มีระบอบที่ได้ศึกษามาอย่างเรียบร้อย มันก็วุ่นวายสับสนกัน ความจริงควรจะมีคำนั้นไว้ด้วยตามที่ท่านได้ตั้งไว้ และเมื่อท่านเป็นผู้ประศาสน์การคนแรก ท่านก็ไม่ได้รับเงินเดือนอะไร เงินเดือนที่จะได้จะมาจากการเป็นผู้ประศาสน์การนั้นท่านไม่ได้เอา ท่านได้มอบให้แก่มหาวิทยาลัยเพื่อเอาไปจ่ายอะไร ๆ ต่อไป แต่ท่านเป็นแล้วท่านไม่ได้รับผลตอบแทน อันนี้คือน้ำใจแห่งการเสียสละเพื่อความสุขแก่ชาติแก่บ้านเมือง ซึ่งเราหาคนอย่างนี้ได้ยาก เรียนการปกครองอย่างนี้มา 50 ปีแล้ว หาคนอย่างนี้ได้กี่คน ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถอะว่ามีเพียงคนเดียวเท่าที่เรารู้จัก ก็มีอยู่เพียงหนึ่งเท่านั้น นอกนั้นก็ไม่ได้มีน้ำใจถึงขนาดอย่างนี้หรอก อันนี้แหละที่เราทั้งหลายควรจะได้ระลึกถึง ควรจะได้ถ่ายทอดวิญญาณของท่าน

วันนี้เราได้มาประชุมกันที่มหาวิทยาลัยนี้เพื่อระลึกถึงวันก่อตั้ง การก่อตั้งเราก็ระลึกถึงบุคคลผู้นั้น และเมื่อนึกถึงบุคคลผู้นั้นเราก็นึกว่าท่านมีคุณธรรมอย่างไร มีความงามความดีอย่างไร เราอย่าให้คุณธรรมนั้นสูญหายไป ให้สูญไปแต่เพียงร่างกายอันเป็นวัตถุ แต่ว่าคุณธรรมความงามความดีทั้งหลายนั้น เราจะไม่ให้สูญหายไปไหน แต่จะให้อยู่ในจิตใจของเราต่อไป เราทั้งหลายที่เป็นครู เป็นอาจารย์ เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ ควรจะได้ช่วยกันถ่ายทอดเจตนารมณ์แห่งความเสียสละของท่านผู้ประศาสน์การ ให้มาสถิตย์มั่นอยู่ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย ถ้าเราทั้งหลายเกิดมาชาติหนึ่งอยู่ในโลกคงไม่นานเท่าใด เราก็จะต้องจากโลกไป เราไม่มีอะไรที่แท้จริงเป็นของ ๆ เรา เรามาไม่ได้มีอะไรมา เราไปก็ไม่ได้มีอะไรไป แต่ว่าเรามีหน้าที่ที่จะต้องทำงานตามหน้าที่ของเราว่าทำงานแล้วมีผลเกิดขึ้น อันนั้นเป็นผลของงาน มันเป็นเรื่องธรรมดา เราก็มีส่วนมีผลจากการปฏิบัติงานนั้น แต่ว่าจิตใจของเรานั้นต้องมุ่งมั่นว่า เราจะรับใช้ประเทศชาติ รับใช้สังคม รับใช้เพื่อนมนุษย์ มีอะไรที่เราจะช่วยเหลือสังคม มนุษยชาติ ผู้ร่วมบ้านเกิดเมืองนอนกันให้มีความสุข ให้มีความเจริญ ได้มีความก้าวหน้าได้ เราก็ต้องช่วยกันจัดช่วยกันทำ อย่างนี้ก็เรียกว่าเราได้ถ่ายทอดวิญญาณของท่านผู้ประศาสน์การมาใส่ไว้ในจิตใจ

ของเราทั้งหลาย วิญญาณนี้น่ะควรจะถ่ายทอด ไอ้วิญญาณที่ไปเชิญกันสำนักต่าง ๆ อันเป็นวิญญาณบ้า ๆ บอ ๆ ไม่ค่อยได้สาระอะไร

สมัยรัชกาลที่ 4 ใครเชิญวิญญาณแบบนั้น ถูกโบยหลัง 100 ที เฆี่ยนหลัง 100 ที สมัยนั้นเจ้าทั้งหลายไม่กล้ามาทรง กลัวถูกโบยหลัง 100 ที เดี๋ยวนี้เจ้าเยอะแยะ เวลานี้เจ้าพ่อเจ้าแม่ เจ้าพี่ เจ้าน้อง เจ้าเด็กตัวน้อย ๆ ก็มี แสดงว่าคนสมัยนี้โง่กว่าสมัยรัชกาลที่ 4 คือมันในแง่นั้นไม่ใช่เรื่องอะไร เราไม่ควรจะเชิญวิญญาณแบบนั้น แต่ว่าเราควรจะเชิญวิญญาณคนเพื่อคุณธรรมความงาม ความดีของบรรพบุรุษมาใส่ไว้ในใจของเรา เช่น คุณพ่อคุณแม่เรามีความงามความดีอย่างไร เชิญวิญญาณนั้นมาใส่ไว้ในใจเรา ครูอาจารย์มีวิญญาณคือความดีอย่างไร เชิญมาใส่ไว้ในใจของเรา ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งเริ่มตั้งในสมัยนั้นหลังเปลี่ยนการปกครองได้ 1 ปี ท่านมีคุณธรรมอย่างไร ช่วยรักษาคุณธรรมนั้นไว้ในจิตใจของพวกเราทั้งหลาย ก็ได้ชื่อว่าท่านไม่ตายไปจากพวกเรา อันนี้เป็นเรื่องที่ควรจะได้กระทำ

อีกอย่างหนึ่งที่ควรจะกระทำได้และทราบว่าทำแล้ว แต่อาตมายังไม่เห็นรายละเอียด คือยังไม่เห็นตราสารอะไร นั่นคือมูลนิธิของท่าน ควรกระทำมูลนิธิของท่านปรีดี พนมยงค์ ควรจะได้ตั้งไว้เป็นมูลนิธิถาวร เพื่อไว้จ่ายตามวัตถุประสงค์ที่เรากรรมการทั้งหลายได้ช่วยกันจัดทำกันขึ้น ลูกศิษย์ลูกหาคนที่ได้รับประโยชน์จากระบอบการปกครองประชาธิปไตย มีเงินมีทองก็ควรจะเอามาช่วยกันเสียสละบ้าง และช่วยกันบริหารให้งานมูลนิธินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชุมนุมชนตามอุดมการ ของท่านผู้ประศาสน์การ ถ้าหากท่านจะทราบโดยญาณวิถีทางใดทางหนึ่งว่า คณะศิษย์ของท่านมีความรักมีความเคารพในท่าน แล้วก็ได้ปฏิบัติงานด้วยการตั้งมูลนิธิเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือตามอุดมการที่ตั้งไว้นั้นแหละ จะทำให้ท่านปลื้มอกปลื้มใจ และได้ชื่อว่าเราทั้งหลายได้บูชา เคารพ สักการะ วิญญาณของท่านโดยการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นความสุขต่อไป เมื่อทำบุญ 50 วันที่วัดชล

ประทานรังสฤษดิ์ วันนั้นท่านพลอากาศเอก ทวี จุลทรัพย์ ท่านก็อุตส่าห์ไปเหมือนกัน ไปแล้วท่านก็เซ็นเช็คให้ 5 หมื่นบาทวันนั้น เข้าร่วมเป็นมูลนิธิ คุณไสว สุทธิพิทักษ์รับเอาไปแล้ว วันนี้มารึเปล่าไม่ทราบ คุณไสว สุทธิพิทักษ์มารับเอาไป 5 หมื่น แล้วก็ยังมีคนอื่นเยอะแยะที่มีเงินมีทองมาก ๆ เช่น คุณบุญชู โรจนเสถียร เป็นต้นนี่เงินเยอะนี่เอามาใช้จ่ายเป็นประโยชน์ต่อไป และก็มีพรรคมีพวกมากมาย วันนั้นได้คุยกับข้าราชการคนหนึ่งอยู่กรมอัยการ ผมกำลังมองดูว่าคณะกรรมการผู้ก่อตั้งมีความมั่นใจขนาดไหน ถ้าเห็นว่ามีความตั้งใจจริงเป็นประโยชน์ ก็จะชักชวนพวกเพื่อนรุ่นเดียวกันให้ช่วยกันบริจาค ก็คงจะได้หลายหมื่นเหมือนกัน มีคนจะให้อยู่เยอะเลย ที่เขาตั้งใจจะให้เพราะมีคนที่รักท่าน เคารพท่านอยู่มากมาย แต่ไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงเท่านั้นเอง เพราะกลัวว่าจะเป็นอันตราย

ในเรื่องที่เขาหาว่าท่านนี้เป็นคนคอมมิวนิสต์เป็นอะไรไป ความจริงไม่ได้เป็นอย่างนั้น ท่านมีความรักประเทศชาติ มีความเคารพสถาบันพระมหากษัตริย์แน่นแฟ้นมั่นคง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่เพราะอำนาจแห่งความริษยาแข่งดีกันในระหว่างมนุษย์นี่เอง ทำให้คนดีไม่มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติบ้านเมือง อันนี้เป็นสิ่งที่เราต้องรู้และเราต้องช่วยกันทำลายกิเลสทั้งหลายที่มันจะเกิดขึ้นรบกวนจิตใจของเรา อย่าให้มีโอกาสผุดขึ้นมาในใจ ให้ในใจของเราเต็มไปด้วยความคิดที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นทุกวันทุกเวลา ตื่นเช้าก็ตั้งจิตอธิษฐานว่า วันนี้ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสรับใช้ประเทศชาติ ขอให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสใช้ความรู้ความสามารถ ทรัพย์สมบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชนตามฐานะที่ข้าพเจ้าจะกระทำได้ ถ้าเราได้ช่วยกันตั้งใจประพฤติปฏิบัติกันในรูปอย่างนี้ เราก็จะมีความสุขใจ และได้ชื่อว่าเราได้เดินตามรอยเท้าของท่านผู้ประศาสน์การซึ่งเป็นที่รักที่เคารพของพวกเราทั้งหลาย นี้เป็นเรื่องที่อาตมาขอฝากไว้ให้ช่วยพูดกันต่อ ๆ ไปถึงเรื่องนี้ และก็ช่วยกันจัดช่วยกันทำให้เกิดความมั่นคงแก่มูลนิธิ อันจะเป็นประโยชน์ต่อไป

ธรรมศาสตร์นี่ลูกศิษย์มากมายเหลือเกิน มีอยู่ทั่วบ้านทั่วเมือง ถ้าได้รู้กันก็คงจะได้ช่วยกัน ไม่ต้องอื่น ไปดูสมาคมธรรมศาสตร์นั้นใหญ่กว่าใคร ๆ ทั้งหมด วันนั้นอาตมาไปในงานไว้อาลัยคุณปาล ได้เห็นสมาคมแล้วรู้สึก แหม..มั่นคงจริง ๆ น่าชื่นใจที่ได้เสียสละกันก่อสร้างขึ้นมา เป็นเรื่องที่เราจะภูมิใจในสิ่งนี้ เพราะคณะศิษย์ธรรมศาสตร์นั้น มีน้ำใจเต็มไปด้วยความเสียสละเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะนักศึกษาที่กำลังเข้ามาศึกษาเล่าเรียน ก็ให้นึกถึงวิญญาณแห่งความเสียสละ วิญญาณแห่งความสามัคคี วิญญาณแห่งความรักประเทศชาติบ้านเมืองของผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้ และช่วยกันสืบต่อวิญญาณนั้นให้เจริญงอกงามต่อไปตามสมควรแก่ฐานะแห่งตน

อาตมภาพรู้สึกมีความสบายใจมากที่ได้มีโอกาสมาแสดงความในใจที่มีต่อบุคคลผู้นี้มาปรากฏแก่ท่านทั้งหลาย ที่มาประชุมกันในวันนี้ วันก่อนนี้ได้รับจดหมายบัตรสนเท่ห์ฉบับหนึ่ง เขียนมาจากแถวราชบุรี อะไรแถวนี้ เขียนมาบอกว่า ท่านรู้มั้ยว่าท่านปรีดีคือใคร ทำอะไรไว้แก่พระมหากษัตริย์ และทำไมท่านจึงพูดยกย่องชมเชย เสียใจเหลือเกินที่ไม่ได้มีโอกาสจะตอบบุคคลผู้ขี้ขลาดตาขาวคนนั้นได้ แล้วเขียนมาไม่เซ็นชื่อ ไอ้เราจะตอบอย่างไรมันไม่ได้ประโยชน์อะไร เขียนอย่างนั้นน่ะ ถ้าหากว่ารู้ชื่อก็จะตอบไปให้รู้ว่าดีอย่างไร จะได้ลอกคัดไอ้ที่พูดที่กรุงปารีสส่งไปให้แกอ่าน แกจะได้รู้ว่า อ้อมันเป็นอย่างไร มันเป็นอย่างนี้ ไอ้คนเราบางคนมันก็แย่อย่างนั้นแหละ ไม่มองหาความดีของคนอื่น มองแต่แง่ร้ายกันตลอดเวลา การมองแง่ร้ายของคนอื่นเราเป็นทุกข์นะ ถ้าเรามองแง่ดี เราสบายใจ มีความสุขใจ จึงขอให้เข้าใจอย่างนี้

พูดมาถึงสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้ ขออำนาจกุศลบุญราศีที่เราทั้งหลายได้บำเพ็ญกันในวันก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นี้ ขอบุญกุศลนี้จงประสบผลสำเร็จแก่ท่านผู้ประศาสน์การที่ได้ถึงแก่มรณกรรมไปแล้ว จงทุกประการด้วย และขออวยพรให้ชาวธรรมศาสตร์ทั้งหลายที่ได้มาร่วมประชุมก็ดี ไม่ได้มาก็ดี จงเป็นผู้เจริญงอกงามในคุณธรรม

บนกำแพงของกาลเวลา

ความเงียบเหงาและว้าเหว่จู่โจมเข้ามาจับหัวใจ
เมื่อความร้อนจัดแผดเผาอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่งไกลแสนไกล
ห่างออกไปตามความยาวของเวลา 6 ชั่วโมง
แต่สามารถรู้สึกได้จากกระแสคลื่นร้อนที่แผ่กระจายเป็นวงกว้าง
ระยิบระยับเป็นพยับเหมือนเปลวแดดที่กระพือเหนือปฐพี
น้ำค้างบนกลีบดอกไม้ระเหยหายในความกรมเกรียม
แปรแปลงไปเอ่อในดวงตาที่หม่นหมอง
อินทรีย์ที่มีสมองและสองแขนสลายสภาพ.....

กระแสน้ำโค้งงามเหมือนคอห่านจากหัวรอ
ไหลรี่เรื่อยผ่านเรือแพเล็กที่จอดอยู่ริมฝั่งพระนคร
ระลอกคลื่นปะทะกราบเหมือนไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย
เช่นเดียวกับพลังงานที่เข้ามาสู่และกระจายออกไป
เหนือทุ่งราบกว้าง ท้องไร่ท้องนา ป่าดง และขุนเขา
บนที่ราบสูง ชาวบ้านและครูประชาบาล แผ้วถางปรับพื้นที่ให้โล่งเตียน
สำหรับรับคนและสัมภาระที่เครื่องบินจะมาทิ้งลง
เรือยนต์ลำเล็กโต้คลื่นเท้งเต้งนอกชายฝั่งเพื่อรอสัญญาณ
ที่จะผุดขึ้นมาจากท้องทะเลในความมืดของราตรี
เสียงกระสุนเสียดสีอากาศก้องอยู่ในหุบเขาในการฝึกเพื่อความชำนาญ
คลื่นวิทยุซ่อนในรหัสซ้อนรหัส
แหวกว่ายน่านฟ้าเข้าออกข้ามพรมแดนทั้งตะวันตกและตะวันออก

เหมือนกระแสน้ำที่ไหลไม่หยุดนิ่ง
กาลเวลาไหลไปสู่ทะเลแห่งประวัติศาสตร์
ขบวนการที่ได้ปฏิบัติภารกิจอันยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาติเล็ก ๆ
ได้สลายตัวกลับสู่สภาพเดิมตามฐานานุรูปของเขาโดยสงบ
ด้วยปณิธานดั้งเดิมที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลงที่จะได้ทอดตัวลงรับใช้ชาติ
ตั้งแต่หัวขบวนจนหางแถว ตามความปรารถนาของคนทั้งปวงในชาติ
ที่ไม่ต้องการอะไรตอบแทน ไม่ว่าตำแหน่งหรือรางวัลใดอื่น
อย่างมากเพียงขอสิทธิรักษาประสบการณ์นี้ไว้ในความทรงจำ
อย่างเงียบ ๆ เหมือนตัวอักษรที่ปราศจากเสียง
ตอกตรึงบนกำแพงของกาลเวลา

ประวัติศาสตร์สร้างบุคคล และบุคคลสร้างประวัติศาสตร์
อะไรเล่าจะสลดรันทดเท่ากับการบิดเบือนประวัติศาสตร์
โฮเซ่ ซานมาร์ติน และซิมอน โบลิวาร์ สิ้นใจนอกแผ่นดินที่เขาสู้
จนได้เอกราชจากสเปญ
ลินคอล์นและคานธีจบชีวิตด้วยลูกปืนจากมือของคนที่จริตไม่ปกติ
แต่กิจกรรมของเขาคงอยู่ในแสงสว่างของความชอบธรรม
ชาติใดถึงจะด้อยเพียงใดก็มีคนดี
และคนดีนั้นไม่แย่งที่คนดีอื่น
เพราะยังมีที่ว่างอีกมากสำหรับบรรจุคนดีทั้งหลาย
ทั้งในเบื้องนี้และเบื้องหน้า ถ้าดีจริง
เกียรติพึงมีพึงได้แก่ผู้มีเกียรติ

ความร้อนระอุที่แผดเผาคลายตัวลง
ความดีงามอันได้บำเพ็ญมาจะเปล่งประกายจากกองเถ้าถ่านนั้น
เชื่อเถิด สัปบุรุษทั้งหลาย !

เสนีย์ เสาวพงศ์

มติชนรายวัน

9 พฤษภาคม 2526

ปรีดี พนมยงค์
ใบไม้ที่ร่วงโรยอีกใบหนึ่ง

การเสียชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรี เมื่อเวลา 11.45 น. ของวันที่ 2 พฤษภาคม ที่บ้านพักชานกรุงปารีส หลังจากลี้ภัยไปอยู่ที่ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2490 หลังจากรัฐประหารของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยังความเศร้าสลดใจให้กับผู้ที่นับถือนายปรีดีและบรรดาลูกศิษย์ลูกหาของนายปรีดีอย่างมาก ซึ่งในช่วงระยะหลังนี้ก็มีข่าวออกมาประปรายว่า นายปรีดีอาจจะเดินทางกลับประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง แต่นายปรีดีก็ปฏิเสธออกมาเป็นระยะ ๆ เช่นกัน

นายปรีดีเสียชีวิตเมื่ออายุได้ 83 ปี โดยประวัติของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้เป็นคนอยุธยา เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 บ้านอยู่ตรงข้ามวัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่าเดิม หรือ อ. พระนครศรีอยุธยา จ. พระนครศรีอยุธยา บิดาชื่อนายเสียง มารดาชื่อนางลูกจันทน์ ตอนเกิดไม่มีนามสกุล เจ้าอาวาสวัดพนมยงค์จึงตั้งชื่อวัดให้เป็นนามสกุล ซึ่งนายปรีดีมีพี่น้องทั้งหมดรวม 8 คน

นายปรีดีจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียนตัวอย่างของ จ. พระนครศรีอยุธยา เมื่อปี 2457 ในขณะที่อายุ 14 ปี แล้วจึงมาเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกระทรวงยุติธรรม และอายุเพียง 19 ปีได้กลายเป็นทนายชื่อดัง หลังจากการว่าความชนะและเป็นที่ยอมรับกันในขณะนั้นว่า เป็นผู้ปราดเปรื่องมากผู้หนึ่ง จนทางกระทรวงยุติธรรมส่งไปเรียนต่อยังประเทศฝรั่งเศสเมื่อปี 2463 สำเร็จปริญญาเอกทางกฎหมายเมื่อปี 2469 จึงเดินทางกลับประเทศไทย

แต่ระหว่างอยู่ในฝรั่งเศสเมื่อปี 2465 ได้รวบรวมเพื่อนฝูงที่เป็นคนไทย อาทิ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พลโทประยูร ภมรมนตรี จัดตั้งกลุ่มเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบประเทศต่าง ๆ ในยุโรปขณะนั้น ที่กำลังตื่นตัวกันอย่างมาก และเมื่อกลับมาก็ได้ชักชวน พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา และพรรคพวกนายทหารขณะนั้นทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งสามารถทำสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2475 โดยนายปรีดีเป็นหัวหน้าสายพลเรือน

แต่ในปี 2476 นายปรีดีได้ถูกโจมตีอย่างหนักจากฝ่ายตรงข้ามหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ อันเนื่องจากการเสนอเค้าโครงด้านเศรษฐกิจ ทำให้ถูกเนรเทศไปอยู่ฝรั่งเศสเป็นเวลา 1 ปี จนรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาสิ้นสุดลง จึงได้เดินทางกลับมาร่วมรัฐบาลของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา แต่ระหว่างนั้นเอง นายปรีดีก็เกิดความขัดแย้งทางการเมืองกับกลุ่มทางการเมืองที่ไม่เห็นด้วย โดยเฉพาะกลุ่มแนวความคิดเดิมที่พยายามรักษาอำนาจของตนไว้ ซึ่งใช้ฐานอำนาจของจอมพล ป. ที่กำลังรุ่งโรจน์ขณะนั้นอย่างมากเป็นตัวกันชน

ระหว่างปี พ.ศ. 2484 ได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย นายปรีดีที่ประกาศต่อต้านญี่ปุ่นมาตลอดต้องถูกบีบหลายด้านจากรัฐบาลของจอมพล ป. สมัยนั้น ต่อมาจึงได้ตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น และเมื่อสงครามสิ้นสุดเมื่อ พ.ศ. 2484 นายปรีดีจึงได้รับเลือกให้

ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่เหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้น เมื่อเกิดกรณีลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2489 โดยมีผู้กล่าวหาว่านายปรีดีมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย จนในที่สุดจอมพล ป. ได้ทำรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 นายปรีดีและพรรคพวกจึงต้องลี้ภัยไปอยู่ที่สิงคโปร์ แต่ได้พยายามยึดอำนาจกลับคืนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 แต่ไม่สำเร็จ นายปรีดีจึงต้องไปลี้ภัยที่สาธารณรัฐประชาชนจีนอยู่พักหนึ่ง ก่อนจะเดินทางไปอยู่ฝรั่งเศสจนกระทั่งจบชีวิตด้วยหัวใจวายอย่างสงบ

สำหรับบรรดาลูกศิษย์ลูกหาของนายปรีดีในประเทศไทยนั้น แต่เดิมได้เตรียมการที่จะจัดงานวันครบรอบ 7 ปีของนายปรีดีในเดือนพฤษภาคมปีหน้าอยู่แล้ว โดยมีนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นหัวเรือใหญ่ ซึ่งนายสุลักษณ์ได้เปิดเผยว่า เป็นการจัดเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รับทราบผลงานของนายปรีดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเค้าโครงเศรษฐกิจที่นายปรีดีได้เคยกำหนดไว้ครั้งเรืองอำนาจแต่ไม่สามารถดำเนินการได้

ส่วนชีวิตบั้นปลายของนายปรีดีนั้น ได้รับการดูแลและช่วยเหลือจากรัฐบาลฝรั่งเศสเป็นอย่างดีในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง ซึ่งบรรดาลูกศิษย์ลูกหาของนายปรีดีก็ได้ไปเยี่ยมเยียน และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอยู่ สม่ำเสมอ โดยนายปรีดีแม้ว่าจะมีอายุมากแล้วก็ตาม แต่ยังติดตามสถานการณ์ในประเทศไทยตลอดเวลา ซึ่งจะเห็นได้จากการเขียนหนังสือในแง่มุมต่าง ๆ และมีการตีพิมพ์หรือเผยแพร่โดยลูกศิษย์ของนายปรีดีในประเทศไทยเป็นระยะ ๆ และเมื่อไม่นานมานี้ นายสุภา ศิริมานนท์ นักหนังสือพิมพ์อาวุโสผู้หนึ่งก็เพิ่งเดินทางกลับจากการไปเยี่ยมนายปรีดีก่อนที่นายปรีดีจะเสียชีวิตเพียงไม่กี่วัน โดยกล่าวว่า นายปรีดีนั้นแม้จะอยู่อย่างผู้ลี้ภัย แต่ก็ได้รับความเคารพจากผู้นำของประเทศต่าง ๆ อย่างมาก และนายปรีดียังกล่าวกับตนว่า เป็นห่วงประเทศไทย เพราะเห็นว่าสิ่งที่ควรจะเป็นก็กลับไม่เป็น

"ท่านเป็นคนที่เห็นแก่ชาติบ้านเมืองมาก ผมเองได้รู้จักและพบกับท่านก็ครั้งที่ท่านไปลี้ภัยอยู่ที่จีนแล้ว" นายสังข์ พัธโนทัย คนสนิทของจอมพล ป. ที่เคยต่อสู้ทางการเมืองมาอย่างถึงพริกถึงขิงผู้หนึ่งเล่าให้ "หลักไท" ฟังถึงนายปรีดีครั้งที่ยังลี้ภัยอยู่ที่สาธารณประชาชนจีน ซึ่งครั้งนั้นนายสังข์กล่าวว่า ตนได้พยายามให้ทั้งสองคนได้คืนดีกัน ซึ่งขณะนั้นจอมพล ป. เองก็ต้องลี้ภัยไปอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่นเหมือนกัน หลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ทำการปฏิวัติเมื่อเดือนตุลาคม 2501 จนกระทั่งทั้งสองครอบครัวก็เข้าใจกันดีมาจนกระทั่งทุกวันนี้

"เรื่องเมื่อก่อนเป็นปัญหาทางการเมืองที่ท่านขัดแย้งจริง ๆ กับท่านจอมพลก็คงเป็นการรัฐประหารเมื่อปี 2490 ส่วนเรื่องแนวความคิดที่ว่าท่านเป็นคอมมิวนิสต์อะไรนี่ผมคิดว่าคงเป็นไปไม่ได้ เพราะแม้แต่ตอนที่ท่านไปลี้ภัยที่จีน ท่านยังขอไปอยู่ฝรั่งเศสเลย แล้วก็มีพรรคคอมมิวนิสต์ไทยนี่ละที่พยายามเกลี้ยกล่อมชักชวนให้ท่านเข้าร่วมด้วย แต่ท่านไม่เอา อันนี้เป็นเรื่องลึกซึ้ง เอาเป็นว่าท่านไม่เห็นด้วยและมีปากเสียงกับทางนั้นเขา จึงคิดว่าการที่ไปลี้ภัยอยู่ฝรั่งเศสเป็นการตัดปัญหาได้ดีที่สุด รวมทั้งปัญหาทางการเมืองกับเมืองไทย ด้วย "นายสังข์เล่าเหตุการณ์ครั้งอดีตให้ฟัง และย้ำว่า ความคิดของนายปรีดีอาจจะเป็นเพราะการสนิทสนมกับทางเวียดนามมาก ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ช่วยเหลือโฮจิมิน รัฐบุรุษของเวียดนามครั้งลี้ภัยอยู่เมืองไทยตอนต่อสู้กับฝรั่งเศสนั่นเอง จึงทำให้ส่วนหนึ่งถูกมองว่าไม่น่าไว้วางใจนัก "ผมก็คิดว่าถ้าทั้งท่านและโฮจิมินยังไม่ตายไป ปัญหาไทยกับเวียดนามก็อาจจะไม่เกิดอย่างทุกวันนี้ก็ได้ เพราะโฮจิมินและคนเวียดนามนับถือท่านมาก เพราะท่านมีบุญคุณกับทางนั้น"

เหตุการณ์ที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งที่นายปรีดีมีส่วนช่วยเหลือบุคคลสำคัญของเมืองไทยไว้หลายคนครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยที่นายสังข์เปิดเผยว่า เพราะนายปรีดีที่ได้ทำให้ฝ่ายอเมริกาไม่สามารถลงโทษคนไทย

หลายคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นอาชญากรสงคราม ขณะที่ประเทศอื่น ๆ ทำไม่ได้อย่างประเทศไทย "รวมทั้งผมและท่านจอมพลฯ ด้วย มิฉะนั้นเราคงถูกประหารชีวิตกันไปหมดแล้ว อันนี้ผมก็เห็นว่าท่านเป็นคนที่มีบุญคุณกับผมและท่านจอมพลฯ อย่างมาก ซึ่งผมว่านี่เป็นน้ำใจอันหนึ่งของท่าน ที่แม้ก่อนท่านจะเสียชีวิตไป ท่านก็ยังพยายามเขียนหนังสือเพื่อชี้แนะปัญหาของประเทศไทยอยู่เสมอ ๆ ผมก็ติดตามมาตลอด ผมก็หวังว่าจะมีคนนำมาใช้ประโยชน์บ้าง แม้ปัจจุบันจะมีคนพยายามกีดกันอยู่ก็ตาม"

หลักไทย

12 พฤษภาคม 2526

รัฐบุรุษผู้อุทิศตนแก่ชาติและราษฎร โดยไม่เห็นแก่ตัวในทุกกาละ และในทุกสถาน

ในการศึกษาพิจารณาถึงชีวิตของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ที่ศึกษาแม้เพียงเผิน ๆ ก็ย่อมจะรู้สึกแก่ใจได้อย่างตระหนักชัดข้อหนึ่ง ว่าการดำรงชีวิตของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไม่น่าจะตกระกำลำบากถึงเพียงนั้น

ข้อที่กล่าวว่า "ตกระกำลำบาก" นี้ข้าพเจ้าหมายถึงความสำนึกของผู้ศึกษาเอง เพราะเท่าที่ได้ติดตามสังเกตต่อเนื่องกันมาในช่วงเวลาทั้งที่ได้อ่านและได้ฟังจากคำบอกเล่าของผู้ศึกษาผู้สังเกตต่าง ๆ และทั้งที่ได้ประสบจากคลองจักษุของตนเองในระยะสุดท้ายแห่งชีวิตของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นั้น ไม่เคยปรากฏแม้สักวินาทีเดียวว่า แบบแผนหรือมรรควิธีในการดำรงชีวิตที่ท่านได้ใช้ได้ปฏิบัติอยู่อย่างประจำจำเจเป็นปรกติจะมีอะไรหรือส่วนใดที่ตัวของท่านคิดหรือรู้สึกว่าเป็นการตกระกำลำบากอะไรทั้งสิ้น

แต่ทั้งนี้ก็มิได้หมายความว่า ดร.ปรีดี พนมยงค์ จะไม่มีความรู้หรือจะไม่รู้จักว่า ความสุขสบายฟุ้งเฟ้อคืออย่างไร และความลำบากขาดแคลนคืออย่างไร

ความสำนึกดังกล่าวนั้นมันเป็นความสำนึกของเราผู้ศึกษาเองหลังจากวาระได้เทียบเคียงบุคคลผู้ทรงคุณวิชาในด้านต่าง ๆ และเทียบเคียงกับสิ่งที่เรียกว่า "โอกาส" ต่าง ๆ ตามมาตรฐานของบุคคลในระดับเดียวกันนั้น ลักษณะการของภาวะแห่งความตกระกำลำบากในการดำรงชีวิตของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ จึงปรากฏออกมาอย่างเด่นชัดมาก ทั้ง ๆ ที่ ดร.ปรีดี พนมยงค์มิได้แสดงความสนใจใยดีหรือกังวลในลักษณาการเช่นว่านั้น แต่อย่างใดเลย

ความเพ่งเล็งเอาใจใส่ของ ดร.ปรีดี พนมยงค์อย่างล้ำลึกและจำหลักหนักแน่นในทุกกรณีในทุกปัญหา ไม่ว่าจากข้อเขียนของท่านหรือจากการสนทนาพาทีไม่ว่าในกรณีใดปัญหาใด ผู้ศึกษาและผู้สนทนาจะรู้สึกได้อย่างชัดเจนว่ามีแต่ "ความมั่นคงรุ่งเรืองของชาติ" และ "ความมีระดับแห่งชีวิตและมีปัจจัยของการดำรงชีวิตที่ดีขึ้นสูงขึ้นของราษฎร" เท่านั้นเองโดยตลอด

คงจะไม่เป็นการกล่าวอย่างเกินเลยดอกกระมัง ที่ว่า ดร.ปรีดี พนมยงค์ สนใจอย่างดื่มด่ำในปัญหาของชาติไทยและราษฎรไทยมากกว่าที่จะสนใจในภาวะของตนเองอย่างห่างไกลราวกับคนละขั้วโลก ดร.ปรีดี พนมยงค์ ดำรงตนดำรงสถานะของตนเพียงระดับสถานประมาณพอให้อยู่ไปได้อย่างมีเกียรติสมแก่เกียรติแห่งชาติไทยและราษฎรไทยเท่านั้นเอง

คำว่า "เกียรติ" ที่กล่าวนี้หมายถึงเกียรติตามความหมายและคุณค่าทางจริยธรรม มิใช่เกียรติอันเพ้อบ้าตามความสำนึกเพ้อบ้าซึ่งสังคมระดับหนึ่งได้ทึกทักสมมุติกันขึ้นแล้วก็รับเชื่อกันตามที่ได้ทึกทักสมมุติขึ้นมานั้น ๆ

ดร.ปรดี พนมยงค์ ได้ปักความสนใจใฝ่ศึกษาติดตามในขั้นตอนต่าง ๆ และในความที่พึงเป็นไปได้เพื่อความเจริญมั่นคงและความมีมาตรฐานดีขึ้นโดยลำดับแห่งชาติไทยและราษฎรไทยตลอดจนอุปสรรคนานาประการที่จะเป็นเครื่องขวางกั้นสิ่งที่มาดหมายเหล่านั้นประหนึ่งว่ามันเป็นลมหายใจของท่านเองทั้ง ๆ ที่อายุได้ก้าวล่วงถึง 80 เศษแล้ว อันเป็นช่วงแห่งวัยซึ่งคนพื้น ๆ อย่างข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรแก่การพักผ่อน

แน่นอนละ, สิ่งต่าง ๆ และปัญหาต่าง ๆ ที่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้สอบสวนค้นคว้าและเรียบเรียงอยู่ตลอดเวลาจนดูเสมือนหนึ่งหมายกำหนดการทำงานอันไม่มีวันหยุดทั้งเดือนทั้งปีล้วนแต่เป็นสิ่งแวดล้อมและเป็นปัญหาที่มีค่าแก่การศึกษา และเชื่อว่าเมื่อได้มีการเผยแพร่ออกมาแล้วก็จะเกิดประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ทรรศนะของคนรุ่นต่อไปโดยไม่เป็นที่สงสัย

แต่ข้าพเจ้าหรือใคร ๆ ก็ตามที่ศึกษาติดตามงานและพฤติกรรมของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ก็มักจะไม่วายสนเท่ห์ในการปฏิบัติแบบอุทิศตนดังกล่าวนี้นั้น เป็นเพราะชะตากรรมอะไรของชาติไทยและราษฎรไทยเล่าที่ได้ตกลงมาอยู่บนบ่าของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ จนตลอดชั่วอายุขัยเช่นนี้?

ที่น่าประหลาดน่าอัศจรรย์แก่ใจของพวกเราผู้ศึกษาติดตามก็คือมันเป็นความสุขอย่างยิ่งของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่จะปฏิบัติตนและดำรงตนในลักษณะเช่นว่านั้นอย่างแท้จริงหนักแน่นเสียด้วย

การสอบค้นจนมีความรู้อย่างทั่วและอย่างลึกคือธรรมชาติที่แฝงฝังอยู่ในทุกอณูแห่งสายเลือดของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นั่นแหละคือข้อสรุปซึ่งผู้ศึกษางานและชีวิตของท่านจะพึงประเมินได้พ้องต้องกัน ดร.ปรีดี พนมยงค์ มีลมหายใจเข้าและออกในลักษณาการของ "ครู" โดยแท้จริงและไม่เคยเหนื่อยหน่าย

หนังสือเล่มสุดท้ายที่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ยังเขียนค้างไว้ซึ่งเข้าใจว่าจะจบครบถ้วนได้อีกไม่มากนักจะเป็นหนังสือที่น่าสนใจที่สุดเล่มหนึ่งทั้งแก่วงการของผู้ศึกษาทั้งปวงและแก่การทำความเข้าใจในตัวของ ดร.ปรีดี พนมยงค์เองด้วยนั้นเป็นหนังสือทำนองอัตชีวประวัติของท่าน ดูเหมือนจะให้ชื่อไว้ว่า "ชีวิตและงานของปรีดี–พูนศุข"

จุดยึดมั่นในการเขียนหนังสือเล่มนี้และที่ให้ชื่อเช่นนี้ท่านได้เคยชี้แจงในการสนทนากันครั้งหนึ่ง ก็คือ ชีวิตของท่านจะไม่มีค่าอะไรแก่ใครเลย ถ้าหากปราศจากท่านผู้หญิงพูนศุขฯ ภรรยาคู่ชีวิต ซึ่งได้ผ่านชะตากรรมแห่งชีวิตมาด้วยกันทั้งในความสุขบางระยะสั้น ๆ และทั้งในความทุกข์เหมือนฝันร้ายอันแสนสาหัสอย่างสายตัวแทบขาด

ใคร ๆ ก็รู้ดีกันทั้งนั้น ไม่ว่ามิตรหรือศัตรู ว่า ดร.ปรีดี พนมยงค์มีผู้หญิงเพียงคนเดียวจริง ๆ ในชีวิตคือท่านผู้หญิงพูนศุขฯ นี่แหละ สุภาพสตรีซึ่งแม้แต่ผู้ที่ตั้งตนเป็นศัตรูทางความคิดศัตรูทางการเมืองของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไม่ว่าระดับไหน ๆ ก็จะต้องยอมรับแก่ตัวของเขาเองว่า ความเป็นคู่ทุกข์คู่ยากของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ กับท่านผู้หญิงพูนศุขฯ นั้นเป็นความจริงแห่งความจริงอันสามารถยืนยันได้ในทุกสถานตลอดโลก

ข้าพเจ้าขออภัยที่จำเป็นต้องกล่าวลงไว้สักนิดหนึ่ง ว่า ข้าพเจ้าเป็นเสมอเพียงศิษย์เล็ก ๆ คนหนึ่งของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งภูมิปัญญาห่างไกลจากท่านอย่างที่ต้องเรียกว่าอยู่คนละจักรวาล การที่เรียกขานท่านด้วยวลีว่า ดร.ปรีดี พนมยงค์ นี้มิใช่การดึงตนเองขึ้นหรือการดึงท่านลงมา ทั้งวิธีการเรียกหรือเขียนด้วยการใช้คำว่า ดร.หรือด๊อคเต้อร์ ก็เป็นวิธีหนึ่งซึ่งท่านเองมักจะติงในทุกโอกาส แต่ข้าพเจ้ามีความสำนึกว่าในการเขียนถึงท่านต่อสาธารณชนนั้น ถ้าหากจะใช้คำว่า "อาจารย์" หรือ "ท่านอาจารย์" ตามที่

ตนเองปรารถนาจะใช้ บางคนหรือหลายคนก็อาจจะคลื่นไส้เพราะเขาถือตัวว่ามิใช่ศิษย์ และการที่จะใช้คำกลาง ๆ แบบปรกติว่า "นาย" หรือเล่า ข้าพเจ้าเองก็มีความกระอักกระอ่วนเต็มที่ ดังนั้นจึงหวนมานึกถึงคำว่า ดร. หรือ ด๊อคเต้อร์ อันมีผู้ใช้กันเกลื่อนกล่นกันทั่วไปตามสมัยนิยมในฐานะที่ท่านมีวิทยะฐานะระดับปริญญาเอก (เกียรตินิยมดีมาก) อันพอจะรับอ่านรับฟังกันได้ในปัจจุบัน จึงได้ฉวยโอกาสใช้คำนี้

ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐบุรุษผู้มีชีวิตอันเต็มแน่นขนัดด้วยเหตุการณ์สารพัด สถานะแห่งความเป็นรัฐบุรุษก็มิใช่เพียงแต่ของชาติไทย, หากอยู่ในระดับโลกหรือระดับระหว่างประเทศด้วยโดยไม่มีปัญหา ผลงานจากข้อคิดของ ดร.ปรีดี พนมยงค์เต็มไปด้วยคุณค่าน่าอัศจรรย์และเต็มด้วยหลักเกณฑ์ที่จะต้องมีการวิเคราะห์กันสืบไปเบื้องหน้าอีกช้านาน

เสียงระฆังแห่งความเป็นธรรมของสังคมซึ่งท่านเป็นผู้ริเริ่มย่ำขึ้นไว้แก่สังคมไทยยังดังกังวาลอยู่ และยังจะต้องดังกึกก้องสืบไปจนกระทั่งความเป็นธรรมของสังคมนั้นสถิตเสถียร

ความเป็นเอกราชของชาติไทยในด้านต่าง ๆ ซึ่ง ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้นำการต่อกรและสร้างสรรค์ไว้แก่ชาติไทยจะต้องมีความหมายและน้ำหนักปักแน่นยิ่งขึ้นเรื่อยไปด้วยความมีศักดิ์ศรีแห่งราษฎรไทยทั้งปวง

หลักข้อคิดและผลงานเหล่านี้แม้จะมีเผยแพร่บ้างแล้วและมีผู้ศึกษาติดตามรุ่นใหม่ ๆ ได้เขียนขึ้นไว้บ้างแล้ว แต่ก็เป็นการแน่นอนเหลือเกินว่ายังจะต้องมีอรรถาธิบายเกิดขึ้นอีกมากมายทั้งเพื่อการทำความเข้าใจและทั้งเพื่อผลปฏิบัติอันดีงามแก่ชาติและราษฎร

คุณธรรมอันหนึ่งของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เท่าที่จะพอสรุปอย่างสั้น ๆ ได้ก็คือ "ความไม่เห็นแก่แต่ตนเอง"

คุณธรรมข้อนี้ว่าที่จริงมันก็อ่านฟังดูง่าย ๆ แต่ในอีกทางหนึ่งมันก็ยากนักหนา

สุภา ศิริมานนท์

ไทยแลนด์

6-12 พฤษภาคม 2526

คนรุ่นหลังกับการศึกษา
เรื่องท่านปรีดี

มรณกรรมของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ณ ชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมที่ผ่านมานี้ เป็นการสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ของแผ่นดินไทย ของประชาชนผู้รักชาติและผู้รักความเป็นธรรมทั้งปวง

ที่กล่าวดังนี้ เป็นเรื่องของความรู้สึกและเป็นเรื่องของการประเมินค่า

ผู้เขียนเห็นว่าย่อมจะมีคนจำนวนหนึ่งมีอารมณ์ร่วม และรู้สึกคล้อยตามเช่นนี้ ขณะเดียวกันก็อาจจะมีจำนวนหนึ่งรู้สึกแตกต่างกันออกไป

ภายหลังจากสำนักข่าว เอ.พี.แพร่ข่าวมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโสออกไปทั่วโลก

วันรุ่งขึ้น, ถ้าเราลองติดตามความเคลื่อนไหวที่สืบเนื่องจากข่าวดังกล่าวบ้างแล้วก็คงเห็นภาพสะท้อนบางอย่าง เช่น ผู้สังเกตการณ์บางคนตั้งข้อสงสัยว่า คุณูปการที่ท่านปรีดีกระทำต่อประเทศชาติและราษฎรนั้น

ไม่เป็นการเพียงพอแก่การที่แม้เพียงกระทั่งจะลดธงชาติครึ่งเสาเป็นการให้เกียรติและไว้อาลัยหรือ ?

หรือว่า ชะรอยจะเข้าใจเจตนารมณ์ของท่านรัฐบุรุษดีว่า การบำเพ็ญกรณียกิจทั้งหลายนั้น ล้วนมิได้หวังผลตอบแทนเพื่อตนเองในทางใดทางหนึ่ง จึงสนองตอบอย่างรู้เท่าทันโดยไม่ทำอะไรเลย

หรือว่า อคติบางประการ ตลอดจนอวิชาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมลทินอย่างยิ่ง ทำให้ละเลยในสิ่งที่ไม่ควรละเลย

ขาดกตัญญุตาธรรม ในผู้คนบางส่วนบนแผ่นดินที่มักกล่าวขานว่า เป็นเมืองพระพุทธศาสนา และขาดคุณธรรมพื้นฐานในยุคที่เรียกร้องส่งเสริมให้มีคุณธรรมพื้นฐาน

ถ้าเช่นนั้นชอบที่จะได้มีการสรุปกันถึงวิธีการเรียนรู้ในกระบวนวิชาประวัติศาสตร์, การแสวงหาสัจจะจากความเป็นจริงกันบ้าง

มิฉะนั้นแล้วการพล่ามว่า "ศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี" จะเปล่าประโยชน์ ในเมื่อ "ผู้นำกรุงศรีอยุธยาบางส่วนไม่อยากให้ใครได้ดี"

ผู้เขียนเป็นคนรุ่นปัจจุบันที่เมื่ออยู่ในวัยพอรู้ความแล้ว ก็เป็นเวลาที่ท่านปรีดีจำต้องเป็นรัฐบุรุษผู้นิราศไปไม่น้อยกว่าสิบปี หลังจากนั้นต่อมาเมื่อพอจะอ่านหนังสือรู้เรื่อง ช่างบังเอิญที่อ่านหนังสือของฝ่ายตรงข้ามท่านปรีดีด้วยความซาบซึ้งค่อนข้างมาก มิหนำซ้ำชั่วโมงเรียนประวัติศาสตร์ชั้นมัธยมที่เรียนเวลานั้น ครูผู้สอนมักยินดีสอนโดยความข้างเดียว เช่น เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ท่านมักถล่มคณะราษฎร์ว่า "พวกนี้ก็เหมือนพวกตัดร่มโพธิ์ร่มไทร แล้วปลูกตำแยขึ้นมาแทนนั่นแหละ" (เมื่อผู้เขียนเรียนมหาวิทยาลัยแล้ว ยังพบว่าทรรศนะของอาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์บางคน ไม่ต่างไปจากครูโรงเรียนมัธยมเช่นที่กล่าวมานี้)

ยิ่งหนังสือพิมพ์ที่อ่านประจำเวลานั้นถากถางเสียดสีท่าน ยิ่งสนุก แต่พอคนเขียนหนังสือเหล่านั้นถูกฟ้องศาล ผลปรากฏว่าฝ่ายที่ชนะกลายเป็นท่านปรีดี

ความยุติธรรมจากขบวนการตุลาการทำให้ฉุกใจขึ้นมาหน่อยหนึ่ง และเมื่อเริ่มอ่านหนังสือแหวกออกไปจากแวดวงเดิม เช่น เมื่ออ่านพบเจตนาที่ดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจ, อ่านงานเขียนของศาสตราจารย์เดือน บุนนาค (ซึ่งทราบว่าเป็นลูกศิษย์ที่ใกล้ชิดท่าน) อ่านงานบันทึกการว่าความคดีกรณีสวรรคตรัชกาลที่ 8 โดยนายฟัก ณ สงขลา ทนายผู้ซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพ กระทั่งได้อ่านงานใต้ดินของพันเอกโยธี หรือ พลเอกเนตร เขมะโยธิน ผู้เคยร่วมขบวนการเสรีไทย และหาใช่พวกฝ่ายของท่านปรีดีไม่ แต่ก็เขียนเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยความเป็นธรรมพอสมควร

หนังสือเหล่านี้มีผลในฐานะที่เป็น "ข้อมูลใหม่" ที่กระทบต่อความรับรู้อย่างสำคัญในเวลาต่อมา จำต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติใหม่ มิฉะนั้นบาปคงตกอยู่กับตัวเอง

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เคยเป็นจำเลยทางประวัติศาสตร์ในอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนก่อนหน้านั้น จึงมีฐานะใหม่ในใจอีกอย่างหนึ่ง

นี่มิใช่ความโน้มเอียงจากขั้วหนึ่งไปสู่สุดขั้วอีกขั้วหนึ่ง

และเท่าที่กล่าวมานี้ มิใช่เพื่ออุตริมนุสธรรมอันแสดงอย่างโอ้อวดว่า บัดนี้ดวงตาได้เห็นธรรมแล้วหนอ

แต่ประสบการณ์ของคน ๆ หนึ่ง ที่มิใช่ญาติ มิใช่ศิษย์ หรือมีแวดวงที่ใกล้ชิดพอจะเรียนรู้เรื่องราวอันเกิดขึ้นก่อนตนเกิด กว่าจะเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงจากทัศนคติดั้งเดิมก็กินเวลานาน จากแง่มุมนี้มีความเป็นไปได้เพียงใด ที่การเรียนรู้ของคนจะสามารถศึกษาได้รอบด้านมากขึ้น และ

ระบบการศึกษานั้นควรมีหลักประกันในสิทธิเสรีภาพ เป็นการขจัดความริดรอนการแสวงหาความรู้หรือขจัดการครอบงำทางปัญญา

จริงอยู่ ต่อเรื่องราวของท่านปรีดี ย่อมจะมีคนที่รู้สึกคล้าย ๆ กับผู้เขียนเมื่อวัยเยาว์ ซึ่งอาจ "ขวาง" ตั้งแต่เรื่องเล็ก ไปจนกระทั่งเกิดคลางแคลงใจในเรื่องใหญ่ ๆ เช่น รำคาญเรื่องเล็ก ๆ ในความเป็น "คุณหลวงช่างฟ้อง" ตามคำเสียดสีของบางคน หรือรู้สึกว่าพบเห็นความไม่บริบูรณ์พอในการเสนอความคิด หรือข้ออ่อนในทางการเมือง

แต่ทั้งนี้ชอบที่จะไม่ลืมว่า หลักใหญ่ ๆ ของความถูกต้อง, และคุณภาพของความเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่จะลดให้เล็กลงมิได้ แม้จะบังเอิญรู้สึกว่าเห็นข้อบกพร่องเล็ก ๆ น้อย ๆ มิฉะนั้นย่อมพร่ามัวต่อปัญหาการจำแนกระหว่างหลักกับรอง เจตนากับผล กระทั่งกฎแห่งความจำต้องเป็นไปอีกด้วย

ท่านยังเป็นปุถุชน ไม่ควรที่ใครจักปั้นอนุสาวรีย์ผิดขนาด เช่นเดียวกับไม่บังควรทุบทิ้งถึงอนุสรณ์ที่เกิดขึ้นแล้วจากคุณธรรมความสามารถของท่าน

บรรดาข้อเขียนที่ถูกท่านฟ้องศาล มีข้อความจริงและเท็จอย่างไร ถ้าไม่ใช้โอกาสที่อาศัยบารมีศาลเป็นที่พึ่ง แล้วจะให้โอกาสความบริสุทธิ์ทั้งปวงแสดงออก ณ ที่ใดเล่า

ถ้าตั้งใจติ เราจะพบข้ออ่อนข้อบกพร่อง ทั้งในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475, ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ตลอดจนในการดำเนินการทางการเมืองบางประการ

แต่ทำไมท่านรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้จึงต้องรับแต่ผิดเพียงผู้เดียว ในเมื่อธรรมดาของการริเริ่มใดย่อมมีข้อดีข้ออ่อนทั้งนั้น เพราะการลงมือทำ

ย่อมไม่ใช่ความคิดล้วน ๆ แต่เป็นความคิดที่ประสานกับปฏิบัติ มีเงื่อนไข มีตัวแปร มีความจำกัด และกระทั่งมีพัฒนาการ

ปัญหาสำคัญ สิ่งที่ดีทั้งหลายไม่ว่าโดยเจตนาหรือทิศทางก็ตาม เป็นสิ่งที่ต้องมีการสืบทอดและสานต่อ โดยศึกษาสรุปบทเรียนแล้วก้าวต่อไป

ส. ศิวรักษ์ ได้ประเมินค่าของท่านปรีดีที่สำคัญไว้ถึงสองประการ คือ

1. ถ้าไม่มีท่านจะไม่มีประชาธิปไตย
2. ถ้าไม่มีท่านประเทศไทยจะกลายเป็นเมืองขึ้น

ข้อสรุปดังกล่าวนั้น เนื้อหาที่แท้จริงก็คือ ความเป็นวีรบุรุษของท่านรัฐบุรุษอาวุโสเกิดจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สอดคล้องกับประชาชนกับเจตจำนงของมหาชนนั่นเอง ไม่ว่าจะโดยการนำในฝ่ายพลเรือน เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หรือในการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น

และถ้าเสริมบทสรุปดังกล่าวให้สมบูรณ์อีกบางประการ คงจะกล่าวได้ไม่ผิดว่า ท่านปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ที่เทิดทูนและธำรงไว้ซึ่งระบอบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขมาแต่แรก

จริงทีเดียว ที่ในวันก่อการ คณะราษฎร์ได้เขียนข้อความละเมิดต่อพระราชวงศ์ ซึ่งเป็นการแสดงถึงความขัดแย้งทางการเมืองที่ขึ้นสู่กระแสสูงและอย่างรวมศูนย์ในขณะนั้น ทว่าเมื่อคณะราษฎร์ได้ชัยชนะ ซึ่งเป็นการคลี่คลายการต่อสู้ทางการเมืองแล้ว ลักษณะแบบ “ไทย ๆ” ก็ได้ปรากฏขึ้นตามมา คือ ได้ประนีประนอมและเทิดธำรงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์

ท่านปรีดีเองถูกกระแสการเมืองบีบ (ขัดแย้งจอมพล ป. พิบูลสงคราม เรื่องญี่ปุ่นบุก โดยจะขอผ่านไทยและกู้ยืมเงินไทย) จึงต้องรับตำแหน่งผู้สำเร็จราชการ

และในตำแหน่งนี้เช่นกัน ท่านได้ทำหน้าที่ดีที่สุด ได้รับความไว้วางพระทัยจากสมเด็จพระพันวสา กระทั่งตรัสว่า

"คนที่ทำบุญด้วยกัน ชาติหน้าก็เป็นญาติกัน" หรือ "พ่อคุณเถอะ ฝากหลาน * ด้วยนะ พ่อมาทำบุญกับคนแก่นี่ พ่อได้กุศล"

แต่เคราะห์กรรมของแผ่นดินที่เกิดกรณีรัชกาลที่ 8 สวรรคต พสกนิกรจึงสูญเสียกษัตริย์ไปอีกพระองค์หนึ่ง และในเวลาต่อมา รัฐบุรุษอาวุโสก็พลอยเป็นรัฐบุรุษพเนจรไปด้วย

และทั้งที่ท่านไม่เคยตกอยู่ในฐานะจำเลยหรือถูกฟ้องศาลแต่อย่างใด

ท่านปรีดี พนมยงค์เป็นรัฐบุรุษที่ถูกลืมหรือทำเสมือนให้ถูกลืม เพราะคนร่วมสมัยเดียวกับท่าน แม้กระทั่งลูกศิษย์ก็ดูจะเกรง ๆ ในอันที่จะทำให้ทางการบ้านเมืองเข้าใจไปว่ามีความสัมพันธ์กับท่าน ขณะที่คนรุ่นหลังก็รู้จักท่านน้อยลงไปอีก

ทว่าอีกไม่ช้าแล้ว ท่านจักสลายร่างเป็นเถ้าธุลี มีใครบ้างไหมที่จะช่วยให้ความทรงจำรำลึกถึงท่าน มีความหมายทางประวัติศาสตร์ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

---

* หมายถึง ในหลวงรัชกาลที่ 8 และรัชกาลปัจจุบัน

และเป็นความภาคภูมิใจของคนทั้งชาติเยี่ยงที่นักศึกษาธรรมศาสตร์รุ่นปัจจุบัน เคยแปรอักษรในงานฟุตบอลประเพณีจุฬา–ธรรมศาสตร์เมื่อต้นปีนี้ได้ประกาศสัจจกวีว่า

พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

ธรรมเกียรติ กันอริ

ไทยแลนด์,

6-12 พฤษภาคม 2526

เสียงสะท้อนมติชน มรณกรรมรัฐบุรุษ

นับตั้งแต่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 หนังสือพิมพ์รายวันของเรา พาดหัวข่าวอยู่เพียงวันเดียว แต่ที่เสนอข่าวต่อเนื่อง ทั้งบทความ บทนำ ก็เห็นจะมี มติชนเท่านั้นที่เอาจริงเอาจังกับเรื่องนี้

การไม่ให้ความสำคัญ กับข่าวที่สำนักข่าวใหญ่ ๆ อย่าง เอพี. เอเอฟพี. ให้ความสำคัญนั้นอาจจะเนื่องจากนายปรีดี พนมยงค์ ห่างเหินไปจากประเทศไทยเป็นเวลานาน (ครั้งสุดท้ายก็หลังกบฏวังหลวง 2492) นับถึงวันนี้ก็ 30 กว่าปี ทำให้คนข่าว คนหนังสือพิมพ์ส่วนหนึ่งที่ไม่ศึกษาไม่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ ไม่รู้ไม่เข้าใจในความยิ่งใหญ่และคุณูปการที่นายปรีดี พนมยงค์ทำไว้แก่ประเทศชาติ และประชาชนคนไทย หรือคนรุ่นใหม่อาจจะศึกษาเรียนรู้ และเห็นความสำคัญ เห็นความยิ่งใหญ่ที่นายปรีดี พนมยงค์ เสียสละให้แก่ประเทศชาติประชาชน แต่ก็ไม่กล้าหาญพอที่จะพูดถึง วีรกรรมอันงดงาม

เพราะมีอำนาจแฝงเร้นที่ครอบงำประเทศชาติประชาชนคนไทยอยู่ ให้เพิกเฉยละเลยต่อบทบาทอันงดงามของนายปรีดี พนมยงค์ ในทางตรงข้ามถ้าหากความรักความศรัทธาที่มีต่อนายปรีดี พนมยงค์ จะแปรไปเป็นความจงเกลียดจงชัง อาฆาตมาดร้ายและบิดเบือนก็เป็นเรื่องวิเศษ

ชั้นแต่นายปรีดียังพำนักอยู่ชานกรุงปารีส นักเรียนไทยในฝรั่งเศสจะแวะเวียนไปเยี่ยมไปคารวะนั้น ก็ยังมีเสียงซุบซิบว่า จะมีรายงานมาถึงสันติบาลไทยในกรุงเทพฯ เลย

บทบาทของหนังสือพิมพ์มติชนในรอบ 7 วันที่ผ่านมาที่รายงานข่าวรายงานความเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษา ตลอดจนการตีพิมพ์บทความบทรายงานเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์จึงเป็นบทบาทที่กล้าหาญ เป็นการทำความจริงให้ปรากฏ

นอกจาก พาดหัวข่าว ด่วน ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสมรณกรรม เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม 2526 อย่างค่อนข้างละเอียดแล้ว บทนำฉบับวันที่ 5 พฤษภาคม 2526 ภายใต้ชื่อ นิคฺ คณฺ เห นิคฺ ค หารหํ ที่ว่า

มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อดีตนายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโสกำลังกลายเป็นปัญหาที่ท้าทายจริยธรรมและความสำนึกดีงามของรัฐบาลหนักหน่วง รุนแรงและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ หากพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ไม่สามารถทำอะไรได้มากกว่าอุทานคำว่า อือ แล้วก็เป็นเรื่องที่น่ากังวลวิตกเป็นอย่างยิ่ง

บทนำกล่าวอีกว่า

การวางเฉยอย่างเย็นชา ของรัฐบาลต่อมรณกรรมของนายปรีดีนั้น ในอีกด้านก็เท่ากับเป็นการ ปฏิเสธบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ประชาธิปไตยของนายปรีดี ปฏิเสธบทบาท ผู้มีส่วนดำเนินการแก้ไข

สนธิสัญญาไม่เป็นธรรมที่ไทยเคยเสียเปรียบต่างประเทศ ปฏิเสธบทบาทหัวหน้าขบวนการเสรีไทยผู้ช่วยกู้บ้านกู้เมือง ปฏิเสธบทบาทของนายกรัฐมนตรีผู้ผลักดันรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489 ที่มีเนื้อหาเป็นประชาธิปไตยมากที่สุดฉบับหนึ่ง

บทนำฉบับเดียวกัน ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นเรื่องเศร้ายิ่งนักที่ประเทศของเรามีปรากฏการณ์แสนวิปริต เช่นอดีตนายกรัฐมนตรีผู้เคยถูกยึดทรัพย์เนื่องจากฉ้อโกงเบียดบังกลับมีผู้สร้างอนุสาวรีย์ให้ อดีตนายกรัฐมนตรีผู้เคยถูกนักศึกษาประชาชนขับไล่ไสส่งอย่างอัปยศ กลับมีชื่อสกุลตามสนามกีฬาถนนหนทางและสิ่งก่อสร้างของชาติ ตรงกันข้ามอดีตนายกรัฐมนตรีและอดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ผู้ต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตย และต่อสู้เพื่อขับไล่ต่างชาติผู้รุกราน กลับถูกเพิกเฉยและมองข้ามคุณงามความดีไปอย่างเลือดเย็น

และเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 อันเป็นวันปลงศพ นายปรีดี พนมยงค์ มติชน ก็ตีพิมพ์บทรายงาน และบทความที่กล่าวถึงนายปรีดี พนมยงค์อีก

บทรายงานเขียนโดยโกสุม หักทองขวาง ในชื่อ ชีวิตทุกข์และสุขของ พูนศุข–ปรีดีแบบฉบับของนักต่อสู้ โดยก่อนจะจบลงว่า "จันทน์หอมนั้น ยิ่งทุบยิ่งหอม" นี่คือสัจจะอันเที่ยงแท้ยิ่งนั้น โกสุมได้กล่าวถึงชีวิตอันงดงามของนายปรีดี พนมยงค์ และชี้ให้เห็นว่าเบื้องหลังของรัฐบุรุษท่านนี้มีท่านผู้หญิงพูนศุขยืนเคียงคู่อยู่ด้วย

ชีวิตอันงดงาม สะอาดของนายปรีดี พนมยงค์ นั้นมีผู้หญิงอยู่เพียงคนเดียวคือ ท่านผู้หญิงพูนศุข

บทความชื่อ เกียรติ ของนายปรีดี พนมยงค์ คือเกียรติยศของประเทศไทย ของ ส.ศิวรักษ์ ในมติชนฉบับวันเดียวกัน นั่นเป็นความองอาจ

กล้าหาญอย่างน่ายกย่องของการทำความจริงให้ปรากฏ (ความองอาจกล้าหาญของคนเขียนนั้นเป็นที่รู้กันอยู่แล้ว) ถ้ามีเสียงคุกคามไม่ว่าจะมาจากนรกหรือสวรรค์ที่ไหนก็เชื่อว่า มติชน จะกล้าเผชิญ ไม่กล้อมแกล้มขอขมาหรือเอาตัวรอดแต่เพียงฝ่ายเดียว

ส. ศิวรักษ์กล่าวว่า การตายของนายปรีดีนั้น เห็นหนังสือพิมพ์ใช้คำว่าถึงอสัญกรรม ถ้าพูดกันอย่างถูกต้องถ่องแท้ ต้องใช้คำว่าถึงแก่พิราลัยด้วยซ้ำ เพราะอสัญกรรมนั้นใช้กับบุคคลในฐานันดรศักดิ์ชั้นเจ้าพระยาหรือเทียบเท่า คำว่าพิราลัยนั้นสงวนไว้ใช้กับเจ้าผู้ครองนครหรือสมเด็จเจ้าพระยา แม้นายปรีดี พนมยงค์ จะไม่เคยดำรงตำแหน่งทั้งสองดังกล่าว แต่เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่นายปรีดีได้รับก็สูงส่งเกินเจ้าพระยาโดยทั่วไป เพราะได้รับทั้งนพรัตน์ราชวราภรณ์และปฐมจุลจอมเกล้า (โดยที่ทั้งสองนี้ เวลานี้ไม่มีสามัญชนใดได้รับพระราชทานเลย)

ภายหลังจากที่ได้กล่าวถึงคุณงามความดีของนายปรีดี พนมยงค์ในด้านต่าง ๆ แล้ว ส. ศิวรักษ์ ได้ตั้งคำถามว่า การปล่อยให้รัฐบุรุษอาวุโส (ซึ่งเราเคยมีมาแต่ผู้เดียวนี้) อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้กู้ชาติบ้านเมืองมา โดยได้เคยเรียกร้องและได้มาซึ่งประชาธิปไตย ฯลฯ สิ้นสรีระร่างไปในต่างแดนเช่นนี้ นี่มิเป็นการแสดงออกว่า เราไม่ยกย่องคุณธรรมความดีกันเลยละหรือ

ส.ศิวรักษ์เรียกร้องให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้ทรงส่งผู้แทนพระองค์ไปเชิญอัฐิธาตุของนายปรีดี พนมยงค์ กลับเข้ามายังประเทศไทย เพื่อทรงบำเพ็ญกุศลพระราชทานให้สมเกียรติยศของผู้ที่เคยมีบุญคุณแก่ประเทศชาติ

นี่เป็นบทบาทอันน่ายกย่องของหนังสือพิมพ์มติชน เป็นบทบาทของผู้ที่พยายามที่จะทำความจริงให้ปรากฏ

เป็นบทบาทที่ต่างไปจากหนังสือพิมพ์บางฉบับที่ไม่รู้ หรือแกล้งไม่รู้บทบาทอันงดงามของรัฐบุรุษซึ่งมีอยู่ไม่มากนักนับแต่สร้างกรุงรัตนโกสินทร์

สยามใหม่,

20 พฤษภาคม 2526

มองอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในสายตาของนักเรียนไทยในฝรั่งเศส

ใครที่เคยไปเรียนหนังสือหรือทำงานที่ประเทศฝรั่งเศส ย่อมมีโอกาสได้พบคุณลุงคุณป้าคู่หนึ่ง

คุณลุงมีรูปร่างค่อนข้างเล็ก ผมสีดอกเลาตัดสั้นเกรียน หน้าตาสดใส ดูไม่ออกว่าท่านอายุ 80 ปีกว่า

คุณป้าคนผิวคล้ำ รูปร่างสันทัด คล่องแคล่ว โอภาปราศรัย

ถ้าเป็นคู่สามีภรรยาที่พำนักอยู่ในต่างประเทศเฉกเช่นสามีภรรยาคู่อื่น ก็คงจะไม่มีอะไรเป็นพิเศษ แต่คุณลุงที่เรากำลังพูดถึงนี้คือ ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และคุณป้าคือท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์

ได้มีบุคคลและหนังสือพิมพ์กล่าวถึงท่านอาจารย์ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ อดีตนายกรัฐมนตรี ผู้นำในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 และผู้ก่อตั้งเสรีไทย แล้วอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังมรณกรรมของท่านเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคมนี้ ผู้เขียนจึงขอพูดถึงท่านในฐานะลูกหลานพูดถึงญาติผู้ใหญ่ ลูกศิษย์พูดถึงครู เป็นเพียงความทรงจำของผู้ที่เคยไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส และได้มีโอกาสรู้จักท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์และครอบครัว

นักเรียนเก่าฝรั่งเศส

ท่านอาจารย์ปรีดีศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสระหว่างปี พ.ศ. 2463–2469 โดยได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรม ได้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ท่านจบปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) ทางตอนเหนือของฝรั่งเศส และเป็นคนไทยคนแรกที่ได้ปริญญาเอกของรัฐ (Docteur d' etat) ทางกฎหมาย (Docteur en Droit) เกียรตินิยมดีมาก ที่มหาวิทยาลัยปารีส และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์การเมือง

ระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสก็ได้ร่วมกับเพื่อนนักเรียนไทยก่อตั้ง "สามัคยานุเคราะห์สมาคม" ขึ้นในปี พ.ศ. 2467 ซึ่งเป็นชื่อแรกตั้งของสมาคมนักศึกษาไทยในฝรั่งเศส และนักศึกษาในความดูแลของสถานทูตไทยประจำกรุงปารีสที่ศึกษาในยุโรป รวมทั้งส่วนหนึ่งที่ศึกษาในประเทศอังกฤษ สมาคมมีชื่อว่า ส.ย.า.ม. โดยเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า ASSOCIATION "SIAMOISE D' INTELLECTUALITE ET D' ASSISTANCE MUTUELLE" (SIAM)

ท่านได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสภานายก (2468–9) และในช่วงนี้เองที่มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการเป็นนักเรียนไทยในฝรั่งเศส คือ ข้อพิพาท

ระหว่าง ส.ย.า.ม. กับพระองค์เจ้าจำรูญฯ ทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส และเป็นผู้ดูแลนักเรียนไทยในขณะนั้นด้วย เนื่องจาก ส.ย.า.ม. ต้องการจะส่งตัวแทนของตนไปร่วมประชุมกับสามัคคีสมาคม ซึ่งเป็นสมาคมของนักเรียนไทยในประเทศอังกฤษ แต่พระองค์เจ้าจำรูญฯ มีความขัดแย้งเป็นส่วนตัวกับเจ้าคุณภรตราชาผู้ปกครองนักเรียนที่อังกฤษ จึงไม่อยากให้นักเรียนซึ่งอยู่ในความดูแลของตนไปประชุมกับสามัคคีสมาคม โดยอ้างว่า สมาคมอังกฤษเป็นสมาคมไม่ดี

นักเรียนไทยในฝรั่งเศสเห็นว่าข้อกล่าวหานี้ไม่มีหลักฐาน จึงตกลงจะส่งนักเรียนซึ่งไม่ได้อยู่ในความดูแลของสถานทูตไปประชุมแทน เรื่องเกือบจะจบลงด้วยดี แต่เมื่อพระองค์เจ้าจำรูญฯ รู้ว่านักเรียนกำลังรวบรวมลายเซ็นขอขึ้นเงินค่าใช้จ่ายประจำเดือน จึงได้รายงานฟ้องนักเรียนมายังเมืองไทย ท่านอาจารย์ปรีดีถูกกล่าวหาว่าเป็นพวก syndicaliste และบอลเชวิค เรื่องจึงบานปลาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีรับสั่งให้เรียกตัวอาจารย์กลับเมืองไทย แต่จากการทูลเกล้าถวายฎีกาของบิดามารดาของท่านอาจารย์จึงโปรดเกล้าให้ท่านอาจารย์อยู่จนกว่าจะสอบไล่เสร็จ โดยมีข้อแม้ว่า จะต้องเขียนคำขอขมาเป็นลายลักษณ์อักษร และแสดงความเสียใจต่อพระองค์เจ้าจำรูญฯ (รายละเอียดหาอ่านได้จาก ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก ของ ดร.เดือน บุนนาค)

นั่นคือภาพบางตอนของท่านอาจารย์ในสมัยที่ท่านอยู่ในประเทศฝรั่งเศส อีก 50 ปีต่อมา คือใน พ.ศ. 2513 ท่านได้ย้ายจากประเทศจีนมาอยู่ในประเทศฝรั่งเศส และทำให้นักเรียนไทยที่ไปศึกษาที่นั่นโชคดีได้มีโอกาสรู้จักกับผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้กับบ้านเมืองอย่างมากมาย

ท่านอาจารย์ คุณลุงของนักเรียนไทย

นักเรียนไทยเรียกท่านอาจารย์ว่า "ท่านอาจารย์" บ้าง "อาจารย์" บ้าง "คุณลุง" บ้าง "คุณปู่" หรือ "คุณตา" บ้าง และท่านก็เรียกตัวเองว่า "ผม" "ลุง" "ปู่" "ตา" แล้วแต่กรณี

ส่วนท่านผู้หญิงพูนศุข

ในตอนแรกเราเรียกท่านว่า "ท่านผู้หญิง" ท่านก็ท้วงติง ท่านเรียกตัวเองว่า "ป้า" ให้ความสนิทสนมและเอ็นดูพวกนักเรียนหรือคนไทยที่ไปทำงานเหมือนลูกหลาน ต่อมาเด็ก ๆ ทุกคนก็เรียกท่านว่า "คุณป้า"

ในระยะแรกที่ท่านอาจารย์และคุณป้ามาพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้น ก็ได้มีคนไทยไปพบท่าน แต่การจะไปแต่ละครั้งนั้น ต่างก็ไม่ปริปากบอกใคร ไม่มีใครกล้าแสดงตนว่าเคยไปเยี่ยมคารวะท่าน บางครั้งถึงกับมีการปั้นเรื่องหลอกเพื่อนกัน แล้วเพื่อนทั้งสองก็ไปเผชิญหน้าพบกันที่บ้านท่านอาจารย์นั่นเอง

เพื่อนคนไทยคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ผมพบกับท่านอาจารย์ครั้งแรกราวปี พ.ศ. 2514 ท่านเพิ่งออกจากประเทศจีนได้ไม่นาน และลงไปพักร้อนที่เมืองนีซ ริมทะเลเมดิเตอเรเนียน ทางตอนใต้ของฝรั่งเศส เมื่อนักเรียนไทยที่นั่นทราบข่าว หลายคนมีความกระตือรือร้น บางคนอยากไปดูตัวจริงของท่าน บางคนอยากให้ท่านเล่าเรื่องการลี้ภัยไปอยู่เมืองจีน แต่ก็มีหลายคนไม่กล้าไปพบ เมื่อเอ่ยนาม ปรีดี พนมยงค์ ก็เกิดความกลัวขึ้นมาโดยไม่มีสาเหตุ เด็กรุ่นเราได้รับการเสี้ยมสอนให้เกลียดกลัวท่าน..." (และความกลัวนั้นก็ยังฝังรากลึกอยู่เพราะภายหลังวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 แล้ว ก็มีบุคคลที่อยากจะเข้ามามีส่วนในการจัดงานไว้อาลัยระลึกถึงท่านอาจารย์ หรือโครงการปรีดีกับสังคมไทย ที่มีคุณสุภา ศิริมานนท์ เป็นประธาน แต่บุคคลนั้น ๆ ก็ยังอยากจะเข้าร่วมอย่าง "ลับ ๆ" ไม่อยากแสดงตัวเปิดเผยชื่อ)

ระยะหลังคนไทยที่เดินทางผ่านประเทศฝรั่งเศส มักจะขอแวะเข้าพบท่านอาจารย์ การพบท่านอาจารย์ไม่มีพิธีรีตองแต่อย่างใด เพียงแต่โทรศัพท์ไปแจ้งให้ท่านทราบว่าเป็นใคร มาจากไหน ท่านก็จะนัดให้มาพบ ถ้าท่านสบายดี ไม่เจ็บป่วยในช่วงนั้น

นักเรียนไทยมักจะแวะไปคุยกับท่านเสมอ ทุกครั้งคุณป้าจะอยู่นั่งคุยด้วย ผู้เขียนยังนึกภาพท่านอาจารย์ออก ท่านมักจะใส่กางเกงสีเทา ใส่เสื้อยืดกันหนาวแบบผ่าหน้า ท่านเป็นคนพูดเสียงเบาแต่ชัดเจน สายตาเหม่อมองเพดานเมื่อนึกถึงเรื่องราวที่แล้วมา บางครั้งคุณป้าจะเล่าเสริมการสนทนา ทั้งท่านอาจารย์และคุณป้ามีความทรงจำดีมาก ท่านอาจารย์ยอมรับฟังข้อคิดเห็นที่แตกต่างจากท่านถ้ามีเหตุผลพอ ทุกครั้งที่เราไปคุยกับท่าน เรามีความรู้สึกเหมือนกับได้คุยกับญาติผู้ใหญ่และครูอาจารย์ในเวลาเดียวกัน ท่านให้ความเมตตา เป็นกันเอง ท่านสั่งสอน แนะนำ ถ้ามีสิ่งใดที่เรายังไม่รู้แจ้ง ท่านก็จะบอกให้ไปหาความรู้ศึกษาเพิ่มเติม ท่านมักจะพูดว่า "หนังสือเล่มนี้อ่านหรือยัง...(ชื่อหนังสือ) ไปอ่านมาก่อน"

ท่านพูดสั่งสอนอยู่เสมอว่า จะต้องเป็นคนมีจิตใจเป็นวิทยาศาสตร์ จะต้องไม่เชื่อเรื่องที่เป็นคำบอกเล่า หรือคำที่เขา "กล่าวกันว่า"(hear say) ท่านย้ำอยู่บ่อย ๆ ในข้อนี้ ท่านสอนว่าจะต้องค้นคว้าหาความรู้จาก authentic document ไม่ใช่จากที่เขาอ้างกันต่อ ๆ มา

ท่านอาจารย์ปรีดีเป็นคนทันสมัย ท่านติดตามข่าวคราวบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นข่าวที่เกี่ยวกับประเทศไทยหรือข่าวต่างประเทศ ท่านอ่านหนังสือพิมพ์ทั้งภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส (หลายฉบับไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์ของฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายขวา) ภาษาไทย (ทั้งรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน) ท่านฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ ท่านไม่ได้มองอะไรอย่างฉาบฉวย กาลเวลาและเหตุการณ์ได้เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า บางสิ่งบางอย่างที่ท่านเคยพูดไว้เป็นจริงตามนั้น

ความรักชาติ เป็นห่วงบ้านเมืองไทยของท่านอาจารย์เป็นสิ่งที่ไม่มีข้อสงสัย ท่านมักจะคุยกับนักเรียนถึงเรื่องนี้ ความรักชาติของท่านไม่จำเป็นต้องอ้างชื่อ "ประชาชน" "มวลชน" เหมือนดั่งที่ใคร ๆ เอ่ยกันจนน้ำลายไหล สิ่งใดที่ท่านเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ท่านก็ไม่รีรอที่จะปฏิบัติรับใช้บ้านเมือง แต่ก็มีผู้มีใจอคติ โง่และอวดรู้ ใส่ไคล้ท่านอยู่เสมอ

ในช่วงที่ท่านอาจารย์ปรีดียังมีสุขภาพแข็งแรง ท่านไม่เคยปฏิเสธคำเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาของสมาคมนักเรียนไทยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสามัคคีสมาคม สมาคมนักเรียนไทยในสหพันธรัฐเยอรมัน สมาคมนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส (ส.น.ท.ฝ.) แม้ว่าบางครั้งการเดินทางจะไม่เหมาะกับผู้สูงวัยอย่างท่านก็ตาม และการปาฐกถาแต่ละครั้งก็กินเวลาเป็นชั่วโมง ร่างกายท่านก็เหนื่อยเพลีย การพูดแต่ละครั้ง ท่านเตรียมตัวมาอย่างดี ค้นคว้ามีหลักฐาน พูดอย่างตั้งใจและถ่อมตัว

ประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาในหมู่นักเรียนไทยในฝรั่งเศสก็คือการเชิญท่านอาจารย์ปรีดีมาร่วมงานสงกรานต์ โดยทาง ส.น.ท.ฝ. จะเชิญท่านมาในตอนบ่าย คนไทยที่มาชุมนุมกันในวันนั้นจะรดน้ำดำหัวท่าน ท่านจะให้ศีล ให้พร และแสดงปาฐกถาตามที่ทางสมาคมฯ ขอมา

ประมาณเดือนมกราคมของทุกปีประธาน ส.น.ท.ฝ. จะนำคณะกรรมการสมาคมเข้าพบท่านาจารย์ (การเลือกตั้งประธานสมาคมฯ จัดให้มีขึ้นทุกปี ตอนวันปีใหม่)

และแน่นอนทุกวันที่ 11 พฤษภาคม คนไทย ลูกศิษย์ นักเรียนจะถือดอกไม้ไปกราบอวยพรวันเกิดท่าน และรับประทานอาหารเย็นร่วมกัน

ภาพเหล่านี้ ต่อไปนี้ไม่มีอีกแล้ว เหลือไว้เพียงความประทับใจความทรงจำ ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นตัวอย่างของผู้ที่ทำแต่คุณงามความดี มีคุณธรรม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว น้อยคนนักที่ได้มีโอกาสรู้จัก พูดคุยกับท่านจะเมินเฉยถึงความจริงข้อนี้

ประวัติศาสตร์จะต้องดำเนินต่อไป...

บทความนี้ ขอจบลงด้วยการคัดตอนหนึ่งของปาฐกถาของท่านที่พูดในงานชุมนุมนักเรียนไทยของสามัคคีสมาคม ที่ Doncester ประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2516 ที่มีความว่า

ท่านสภานายกได้มีจดหมายแจ้งให้ผมทราบว่า กรรมการขอให้ผมแสดงปาฐกถาในหัวข้อว่า 'อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปใด' และท่านได้แจ้งเป็นวาทะของท่านด้วยว่า 'สิ่งที่มีค่ามากและเป็นที่ต้องการคือการได้มีโอกาสซักถามท่าน (ซึ่งหมายถึงผม) ในปัญหาต่าง ๆ โดยไม่จำกัดหัวข้อ' ผมมีความยินดีจะสนองศรัทธาเท่าที่จะทำได้ แต่ก็จำต้องขอความเห็นใจไว้ล่วงหน้าว่า ในบรรดาเรื่องที่ท่านจะซักถามผมนั้น อาจมีเรื่องที่ผมไม่รู้หรือเกินสติปัญญาของผม ผมก็ต้องขอผลัดคำตอบไว้ในโอกาสหน้าภายหลังที่ผมได้ค้นคว้าศึกษาเสียก่อน และก็อาจมีบางเรื่องที่ผมรู้ แต่เผอิญเข้าลักษณะของคำพังเพยโบราณว่าเป็นเรื่องพูดไม่ออกบอกไม่ได้ ผมก็ต้องขอผลัดไปในโอกาสที่สถานการณ์อำนวยให้พูดออกบอกได้ ถ้าหากโอกาสนั้นยังไม่เกิดขึ้นในอายุขัยของผม

"แต่ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติมิได้หยุดชะงักลงภายในอายุขัยของคนใดหรือเหล่าชนใด คือประวัติศาสตร์จะต้องดำเนินต่อไปในอนาคตโดยไม่มีสิ้นสุด ดังนั้นผมขอฝากไว้แก่ท่านและชนรุ่นหลังที่ต้องการสัจจะช่วยตอบให้ด้วย"

เริง รังษี

วทก ก.

มิถุนายน 2526

คำระลึกพระคุณปรมาจารย์ ปรีดี พนมยงค์

นายบุญชู โรจนเสถียร
นายกสมาคมธรรมศาสตร์
ในพระบรมราชูปถัมภ์
วันที่ 27 มิถุนายน 2526
ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่านประธานองคมนตรี ท่านนายกสภามหาวิทยาลัย คณาจารย์ นักศึกษา และท่านผู้มีเกียรติที่เคารพทั้งหลาย

ในโอกาสที่วันคล้ายวันสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เวียนมาบรรจบครบรอบในแต่ละปีนั้น พวกเราชาวธรรมศาสตร์ทั้งปวง จะร่วมกัน

จัดกิจกรรมเพื่อระลึกถึงพระคุณของมหาวิทยาลัย และบรรดาคณาจารย์ทั้งอดีตและปัจจุบันทุกท่าน โดยได้ปฏิบัติเช่นนี้มาอย่างต่อเนื่องมิได้ขาด จนเป็นประเพณีนิยมของพวกเรา แต่วันสถาปนามหาวิทยาลัยในปีนี้ แตกต่างจากทุกปีที่ผ่านมา ทั้งบรรยากาศและกิจกรรมที่เราได้ร่วมกันจัดขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยท่านแรกและท่านเดียวของพวกเรา คือ ศาสตราจารย์ปรีดี พนมยงค์ ได้มรณกรรมเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ชาวธรรมศาสตร์จึงได้ผนวกพิธีรำลึกพระคุณปรมาจารย์ผู้ล่วงลับ เข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของงานวันสถาปนามหาวิทยาลัยในปีนี้ด้วย

ในนามของสมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ และในฐานะศิษย์ กระผมเห็นอย่างชัดแจ้งว่า ชีวิตของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นชีวิตของการเสียสละ ต่อสู้ และสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ด้วยมันสมองอันเป็นอัจฉริยะ ปัญญาอันเฉียบแหลมลึกซึ้ง และญาณทัศนะอันยาวไกล อาจารย์ปรีดีได้อุทิศชีวิตของท่านเพื่ออุดมคติ และเพื่อวิชาการอย่างหาผู้เสมอเหมือนได้ยากยิ่ง

โดยความเป็นจริงแล้ว ตลอดชีวิตของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ท่านได้ทำงานและดำรงสถานะต่าง ๆ ในสังคมไทยมากมายหลายสถานะ ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายบริหาร ซึ่งก็มีท่านผู้มีเกียรติหลายท่าน ได้เอ่ยถึงและสดุดีพระคุณกันมากแล้ว ดังนั้น เพื่อมิให้เป็นการซ้ำซ้อน กระผมจะขอเน้นเฉพาะพระคุณและคุณูปการของท่าน ในฐานะ "ปรมาจารย์" ผู้อุทิศน้ำพักน้ำแรงเพื่อวิชาการเป็นสำคัญ

ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ได้ทุ่มเทชีวิตส่วนใหญ่ของท่าน ให้แก่การศึกษาหาความรู้ และพร่ำสอนเผยแพร่แก่ศิษยานุศิษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาการด้านนิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ท่านได้นำมาปฏิบัติอย่างกว้างขวางจนเป็นที่ปรากฏว่า บรรดากฎบัตรกฎหมายและกระบวนการบริหารต่าง ๆ ของประเทศ ได้รับการปรับปรุงแก้ไขให้ทันสมัย และเป็นสากลนิยม

ท่านได้ดำรงตนอยู่ในฐานะ "อาจารย์" อย่างมั่นคง ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่า ท่านได้ทำหน้าที่ "อาจารย์" มาตั้งแต่มัชฌิมวัย กล่าวคือ แม้ในสมัยที่ท่านยังเรียนหนังสืออยู่ในประเทศฝรั่งเศส เพื่อนร่วมรุ่นก็ยังพากันยกย่องและเรียกท่านว่า "อาจารย์" ซึ่งเป็นการยกย่องที่จริงใจ และตรงกับปฏิปทาของท่าน แม้เมื่ออายุของท่านย่างเข้าสู่ปูนปัจฉิมวัย ท่านอาจารย์ปรีดีก็มิได้เบื่อหน่ายต่อภาระหน้าที่ของอาจารย์ที่ท่านรักแม้แต่น้อย เพราะปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่า เมื่อท่านได้ติดตามศึกษา และพบเห็นสิ่งที่ดี มีประโยชน์ต่อบ้านเมืองและสังคมของเรา ท่านก็ได้บอกกล่าว หรือเผยแพร่ ด้วยการเขียนหรือแนะนำแก่บุคคลที่รับผิดชอบอยู่เสมอ ในช่วงสุดท้ายของชีวิต ความรักวิชาและความมั่นคงในความเป็นครูเป็นอาจารย์ของท่าน ก็ยิ่งปรากฏชัดยิ่งขึ้น กล่าวคือ ท่านได้ทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ในการเขียนและบันทึกสรรพสาระ และความรู้ไว้มากมาย ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยหวังที่จะให้เป็นวิทยาทานแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

ท่านอาจารย์ปรีดีได้ยึดมั่นในปฏิปทาของครูอาจารย์ และอุทิศตนเพื่อความก้าวหน้าของการศึกษายิ่งใหญ่เพียงใด ก็ดูได้ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของเราแห่งนี้ เมื่อเรามองธรรมศาสตร์ เราก็จะเห็นพลังที่อัศจรรย์และยิ่งใหญ่ในจิตใจของท่านผู้ประศาสน์การ เพราะผู้ที่คิดจะก่อตั้งมหาวิทยาลัยให้เป็นสำนักอุดมศึกษาของชาติ โดยมิได้หวังผลตอบแทน หรือประโยชน์ส่วนตนแต่ประการใดนั้น ย่อมจะเป็นผู้ที่รักและศรัทธาในการศึกษาอย่างเอกอุ ซึ่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของเราก็ได้เกิดขึ้นด้วยพลังศรัทธาในการศึกษาอย่างแรงกล้า ของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และสถาบันที่ยิ่งใหญ่แห่งนี้ จะสถิตธำรงเพื่อสืบทอดอุดมคติ และเจตนารมณ์ของท่านปรมาจารย์ตลอดไปชั่วกาลนาน

ท่านทั้งหลายในที่นี้ คงจะเห็นเช่นเดียวกับกระผมว่า พวกเราควรจะได้ใกล้ชิดกับท่านอาจารย์ปรีดีอย่างมาก และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ของเราก็คงจะกระเดื่องนามยิ่งกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันทวีคูณ แม้คำว่า "การ

เมือง" ก็คงจะไม่หายไปจากชื่อของมหาวิทยาลัยเรา หากท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ไม่ต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ของชีวิต ให้แก่งานการเมืองที่ขาดจริยธรรม ให้กับระบบการเมืองที่ขาดฐานมวลชนสนับสนุน และขาดวินัย ซึ่งทำให้ท่านต้องพบกับอุปสรรคและเสียเวลาชีวิตที่ควรจะก่อประโยชน์ด้านอื่นไปอย่างน่าเสียดายยิ่ง

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย บัดนี้ ปรมาจารย์ผู้เป็นปูชนียบุคคลของศิษยานุศิษย์ ได้ล่วงลับดับขันธ์ไปแล้ว จึงเป็นภาระหน้าที่ของพวกเรา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวธรรมศาสตร์ทั้งมวล ในการสืบทอดอุดมการและปณิธานอันสูงส่งของท่านอาจารย์ต่อไป

เป็นที่น่ายินดีว่า ขณะนี้ชาวธรรมศาสตร์ ศิษยานุศิษย์ และประชาชนทั่วไป ที่สำนึกในคุณูปการ ที่อาจารย์ปรีดีมีต่อวงการศึกษาและสังคมไทย ได้ร่วมกันปรึกษาหารือและเห็นพ้องต้องกันว่า สมควรจัดสร้างอนุสาวรีย์อันจะก่อประโยชน์แก่อนุชนไทยในอนาคตขึ้น เพื่อเชิดชูเกียรติ และสืบทอดเจตนารมณ์ของปรมาจารย์ผู้ล่วงลับ รวมทั้งมุ่งหมายให้เป็นสันนิบาตสถานอนุสติถึงปูชนียบุคคลของชาติ และประกาศกตัญญูกตเวทิตาธรรมของพวกเราให้ปรากฏสืบไป

ในนามของสมาคมธรรมศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ กระผมและคณะกรรมการบริหารสมาคม พร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางสำหรับชาวธรรมศาสตร์ และประชาชนทั่วไป ที่ประสงค์จะร่วมในการสร้างอนุสรณ์สถานอุทิศแด่ท่านรัฐบุรุษอาวุโสในครั้งนี้ และกระผมมั่นใจว่า ศิษยานุศิษย์และประชาชนผู้ศรัทธาในท่านอาจารย์ จะให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ จนเราสามารถทำสิ่งที่เราต้องการจะทำ เพื่ออาจารย์ที่เคารพรักยิ่งของเรา ในวาระสุดท้ายนี้สำเร็จอย่างแน่นอน

ลงเป็นงานที่ชาวธรรมศาสตร์คิดจะทำแล้ว ไม่ว่าจะเป็นงานที่มีอุปสรรค หรือเป็นงานที่ยากเย็นเพียงใด ชาวธรรมศาสตร์ทำได้เสมอ จริงไหม?

ถ้อยแถลง

บรรทัดแรกควรบันทึกไว้ คือ มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย – ผู้นำฝ่ายพลเรือนเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 อดีตนายกรัฐมนตรีหลายสมัย ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 8 และผู้นำขบวนเสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่น ในสงครามมหาเอเชียบูรพา–ที่บ้านพักชานกรุงปารีส 2 พฤษภาคม 2526 วันเดียวกับที่ นายยาสุฮิโร นากาโซเน นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น มาเยี่ยมประเทศไทยเป็นทางการ มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ หมายถึงการจากไปของ 'คนดีศรีอยุธยา' ที่มีผลงานอันเป็นคุณประโยชน์แก่บ้านเมือง และอนุชนคนรุ่นหลังอเนกประการ คงอยู่เป็นเกียรติประวัติอนุสรณ์

สตรีสาร,
ฉบับที่ 7, 15 พฤษภาคม 2526

ปริทัศน์

นายปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษอาวุโส
มรณกรรมที่ปารีส

ข่าวน่าสลดใจแจ้งว่า เมื่อ 2 พฤษภาคมนี้ นายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 8 รัฐบุรุษอาวุโสและอดีตนายกรัฐมนตรี หัวหน้าขบวนการเสรีไทย ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพาในสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนร่วมกับฝ่ายทหาร ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยมาเป็นระบอบรัฐสภามีรัฐธรรมนูญ เมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อันเป็นผลให้ระบบการปกครองนั้น สืบต่อมาถึงปัจจุบัน และเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ความเปลี่ยนแปรทางการเมือง เป็นเหตุให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องออกไปพำนักอยู่ในต่างประเทศ ได้มรณกรรมด้วยอาการหัวใจวาย ณ บ้านพักที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส สิริอายุ 83 ปี เมื่อดำรงตำแหน่งหน้าที่ในราชการอยู่ ได้รับพระราชทานราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงยิ่ง คือ นพรัตนราชวราภรณ์และปฐมจุลจอมเกล้า

ภริยาคือท่านผู้หญิงพูนศุข (ณ ป้อมเพชร) พนมยงค์ พำนักอยู่ที่ปารีส ทราบว่าภริยาและบุตรจะเผาศพท่านผู้วายชนม์ที่เมืองนั้น แล้วนำอัฐิกลับเมืองไทย เพื่อบรรจุไว้ ณ วัดพนมยงค์ จังหวัดอยุธยา อันเป็นบ้านเกิด

ที่กรุงเทพฯ คณาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดทำสังฆทานอุทิศกุศลแด่ท่านผู้ล่วงลับในฐานะเป็นผู้ประศาสน์การ จัดทำแผงนิทรรศการภาพและประวัติของท่าน และมีดำริจะร่วมมือกับกลุ่มต่าง ๆ ทำหนังสือชีวประวัติและผลงานของท่านขึ้นไว้ต่อไป ศิษย์ธรรมศาสตร์จำนวนมาก ได้บริจาคเงินเป็นทุนซึ่งอาจจะก่อตั้งเป็นมูลนิธิอนุสรณ์เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กล่าวแก่สื่อมวลชนว่า จิตเจตนาของนายปรีดี พนมยงค์ ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็เพื่อให้การศึกษาพื้นฐานประชาธิปไตยและการเมืองแก่ประชาชน ในลักษณะมหาวิทยาลัยเปิด และโดยที่ท่านเป็นผู้ประกอบความชอบไว้ต่อบ้านเมืองเป็นอันมาก สมควรที่ทางราชการจะได้พิจารณาสร้างสิ่งระลึกถึงท่านขึ้นไว้

ศิษย์ใกล้ชิดสนิทผู้หนึ่ง (นายสุภา ศิริมานนท์) ซึ่งได้เดินทางไปเยี่ยมก่อนท่านจะมรณกรรมเพียงไม่กี่วัน แจ้งว่านายปรีดี พนมยงค์ เขียนหนังสือ "ชีวิตและงานของปรีดีและพูนศุข" ค้างอยู่ ผู้เป็นทายาทคงจะเขียนต่อจนบริบูรณ์ และเล่าถึงคำปรารภของท่านที่มีความระลึกห่วงใยบ้านเมืองว่า

คนที่เป็นใหญ่อย่าได้หลงตัวทำประโยชน์ให้ต่างชาติ เพราะไม่มีใครรักแผ่นดินไทยเท่ากับคนไทย

สตรีสาร,
ฉบับที่ 7, 15 พฤษภาคม 2526.

อาลัย
รัฐบุรุษอาวุโส
"ปรีดี พนมยงค์"

โคลง 4

อัญเชลงเพลงโศลกซ้อง กำสรวล
คีตกานต์กรีดหวีดโหยหวน ร่ำไห้
โลกทั้งโลกโศกคร่ำครวญ อาลัย ถวิลเฮย
ธรณียามนี้ไซร้ สลดแท้ ใดเหมือน

ลางเลือนเลื่อนลับแล้ว วิญญาณ
เรือนร่างแหละดวงมาน ท่านนี้
นอนนิ่งนานชั่วกาล ลับโลก แล้วเอย
เหลือเพียงทางพร่างชี้ มอบให้มวลชน

คือคนงามแกร่งกล้า เกรียงไกร
อุดมการช่างยิ่งใหญ่ เลิศล้ำ
ชั่วชีพพลีเพื่อทวยไทย ทุกข์ยาก เข็ญเนอ
ทางทองท่านยิ่งย้ำ มั่นแท้ คงทน

คือท่าน "ปรีดี พนมยงค์" เยี่ยมแล้วยามยล
คุณธรรมเพริศแพร้วพรรณราย
สมแท้ที่ก่อเกิดกาย เกียรติก้องกำจาย
กำจรทั่วฟ้าธรณินทร์
สดับรับฟังไว้กังฉิน คงได้ยลยิน
เสียงร้องแซ่ซ้องสรรเสริญ....
ศก...สอง-สี่-เจ็ด-ห้า....ประชาเดิน จำไม่นานเกิน
ยี่สิบสี่มิถุนาลาวัณย์
ประชาธิปไตยอำพัน พรั่งพร้อมใจกัน
กอบกู้เสรีคืนมา
คณะราษฎร์ล้นหลากดาษดา ก่อเกิดกันนา
ด้วยท่านร่วมคิดก่อการ
ยังจำได้ไหมประชาชาญ จักรวรรดินิยมพาล
ญี่ปุ่นรุกรานย่ำยี
ใครเล่าร่วมต้านไพรี ก็ "ท่านปรีดี"
ร่วมผองผู้รักชาติอธิปไตย
ก่อเกิดขบวนเสรีไทย อันเลื่องลือไกล
กอบกู้เอกราชยืนยง
ครั้นถึงยุคมืดคืนคง เผด็จการเผด็จโกง
ปล้นชาติกินเมืองสืบแทน
"ท่านปรีดี" ต้องโลดแล่น จากด้าวดินแดน
นิราศร้างห่างผองพาลภัย
จวบจนวาระสมัย สิ้นอายุขัย
แห่งวัยแววงามตา
โอ ! รัฐบุรุษอาวุโส ! โสภา ปวงไทยวันทา
สดุดีแซ่ซ้องเกียรติคุณ

ขอให้กุศลผลบุญ ที่ท่านการุณย์
บังเกิดเจิดแจ่มไพศาล
อภิวัฒน์ขจัดคราบเผด็จการ อุดมธรรมยืนนาน
สืบทอดเจตนานี้เทอญ

กาพย์ยานี 11

ประจงนิ้วประณมกร จารอักษรบ่หมางเมิน
ร้อยคำบ่นานเกิน ก็ด้วยใจที่จดจำ
ประณมมือกราบวันทา พร้อมบูชาธูปเทียนธรรม
ประชากรผู้ระกำ น้อมกราบไหว้สดุดี
"ท่านปรีดี พนมยงค์" ยังหยัดคงเด่นรุจี
อุดมธรรมแห่งท่านนี้ ชนสืบทอดตลอดไป
"คารวะ "ท่านปรีดี" ที่ช่วยชี้ทางอำไพ
คุณความดีท่านมอบให้ เราสืบทอดตลอดนาน

กลอนลำนำ

ณ....“สุสานแปลาแชส” แห่งปารีส
ชนร้อยหรีดหลากล้นร่วมอนุสรณ์
เรือนร่างท่านมอดไหม้ด้วยไฟฟอน
ดวงวิญญาณพร่างบวรจากจรไกล
เป็นสุขเถิด “นักอภิวัฒน์” ปัดเป่าโลก
อุดมธรรม-อุดมโชคยังสดใส
หลับตาเถิดท่านผู้เฒ่าโปรดเบาใจ
อุดมการนั้นยิ่งใหญ่ต้องเป็นจริง !

โดยความเคารพอย่างสูง
แสงดาว ศรัทธามั่น

กลุ่มวรรณกรรมลมเหนือ เชียงใหม่

ปรีดี พนมยงค์

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม...ปรีดี พนมยงค์

อดีตนายกรัฐมนตรีไทย, อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, รัฐบุรุษอาวุโส โดยพระบรมราชโองการเพียงคนเดียวของประเทศ, หัวหน้าขบวนการเสรีไทยผู้ปลดปล่อยเอกราชอธิปไตยให้พี่น้องร่วมชาติในนามแฝงว่า "รู้ธ" เลขาธิการรัฐสภาคนแรกของประเทศไทย, นักกฎหมายที่ปลดปล่อยแอกของจักรวรรดินิยมให้ไทยหลุดพ้นจาก "สิทธิสภาพนอกอาณาจักร", ผู้ให้กำเนิดระบบเทศบาลและปฐมบทของประมวลรัษฎากร, ผู้ก่อการคนสำคัญของ "คณะราษฎร" ที่ทำการ "อภิวัฒน์" เปลี่ยนระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475 ฯลฯ

ผู้ประศาสน์การคนแรกและผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในที่สุด...

ผู้ลี้ภัยจากประเทศที่เขาลงแรงเอาไว้ด้วยความรักและความตั้งใจจะช่วยให้คนพ้นจากความยากจนและถูกกดขี่

ผู้ถึงแก่มรณกรรมไปเมื่อเร็ว ๆ นี้ที่กรุงปารีส แหล่งลี้ภัยสุดท้าย เมื่ออายุขัยได้ 82 ปี

ในชีวิตของคนไทยที่อายุเกินครึ่งศตวรรษไปแล้ว ได้รู้จักกับ ปรีดี พนมยงค์ มาในหลายรูปแบบ และไม่มีรูปแบบใดเลยของปรีดี พนมยงค์ ที่จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมเสียของสังคมและของชาติ

แต่ในช่วงชีวิตช่วงหนึ่งของปรีดี พนมยงค์ เขาถูกกวาดเข้าไปในมรสุมทางการเมือง และเพราะว่า คนไทยเป็นประชาชนที่รักบูชาพระมหากษัตริย์ยิ่งกว่าชีวิตของตัวเอง มรสุมครั้งนี้จึงมีพิษร้ายหนักหนาต่อชีวิตของคนที่ชื่อว่า ปรีดี พนมยงค์

เพราะว่าโลกมิได้หยุดหมุนลงไปในวันในพรุ่ง เช่นเดียวกับกาลิเลโอ ผู้เคยถูกลงโทษกักขังโดยศาสนจักรว่าลบหลู่พระเจ้า อุตริมนุษยธรรม บังอาจว่าโลกกลมและหมุนรอบดวงอาทิตย์จนตัวตายในห้องขัง 300 ปีต่อมา คนรุ่นหลังจึงพิสูจน์ได้ว่า กาลิเลโอพูดความจริง

ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ก่อการที่มีอายุยืนยาวมากที่สุดคนหนึ่ง และยังมีสติปัญญาความจำอย่างแม่นยำจนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต ไม่ว่าเขาจะยังอยู่ในเมืองไทย หรือออกจากประเทศไทยไปแล้วก็ตาม เราเชื่อว่า ปรีดี พนมยงค์ ย่อมจะต้องติดตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในมาตุภูมิได้อย่างใกล้ชิด และได้เห็นชัดถึงชีวิตของผู้ร่วมก่อการแต่ละคนจนถึงบั้นปลายของชีวิตของเขาว่าเป็นอย่างไร...ได้เห็นระบอบการปกครองในเมืองไทยที่เขายืนยันนักหนาว่าต้องการให้เป็นประชาธิปไตยโดยมีสามัคคีธรรมว่า เป็นอย่างไร...ความต้องการที่จะต่อสู้กับเผด็จการและการทำลายล้างรัฐธรรมนูญของเขาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงบั้นปลายของชีวิตนั้น มีอะไรที่สมความปรารถนาบ้าง

และไฟที่จุดเอาไว้เมื่อครั้งเสี่ยงชีวิตเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยเมื่อ 51 ปีก่อน แม้จะยังลุกโพลงอยู่ในดวงใจของเขา แต่ในเมืองไทยนี้มันส่องแสงกะพริบระยิบระยับ หรือว่าลุกโพลงขึ้นโดยทั่วหน้าประชาชน?

หากว่า ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้รักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และต้องการหยิบยื่นประชาธิปไตยให้พี่น้องร่วมชาติอย่างสุดหัวใจแล้ว เราเห็นว่าชีวิตช่วงหลังของเขาย่อมจะเป็นชีวิตที่วังเวงไปด้วยความไม่สมหวัง

และเราก็พร้อมที่จะเสียใจไปกับเขาด้วยเหมือนกัน...

นรชาติวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์ สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา...บางคนตายอย่างขุนเขา แต่บางคนตายอย่างขนนก

ปรีดี พนมยงค์ ตายอย่างขุนเขา แม้แต่เด็กรุ่นหลังที่เกิดเมื่อเขาออกจากแผ่นดินไทยไปแล้ว ยังเรียกร้องให้สร้างอนุสาวรีย์ให้แก่ ปรีดี พนมยงค์

เขาเห็นในสิ่งที่ปรีดี พนมยงค์ ให้แก่สังคมและชาติบ้านเมือง

น่าเสียดายที่สังคมไทยของเรานั้น จะสร้างอนุสาวรีย์ให้กันก็ต่อเมื่อลูกพี่ตาย และลูกน้องรับอำนาจแทน มีแต่ลูกขุนพลอยพยัก ในเมืองไทยมีอนุสาวรีย์หลายรูปแบบ เป็นเกียรติแด่จอมเผด็จการทหารหลายคน แต่เพิ่งจะสร้างอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 7

แม้แต่อัฐิของรัฐบุรุษอาวุโสเพียงคนเดียวของชาติ ก็ยังไม่ได้รับการรับรองในการกลับมาสู่แผ่นดินไทยเป็นทางการ

อนุสาวรีย์ปรีดี พนมยงค์ จึงสร้างอยู่ในหัวใจของคนที่รู้ว่าเขาเคยทำความดีให้แก่พวกเรามาอย่างไรเท่านั้นเอง

สนทะเล

มติชนรายวัน

วันเสาร์ที่ 14 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

พึงสำนึกคุณูปการท่านปรีดี

ประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้เพื่อเอกราช และประชาธิปไตยของไทย ได้จารึกชื่อนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ไว้ในความทรงจำของประชาชนผู้รักชาติรักประชาธิปไตย ด้วยความรู้สึกที่เคารพศรัทธาและเทิดทูนในคุณความดีของท่านมาโดยตลอด ใครจะให้หลักประกันได้ว่า หากเมืองไทยขาดท่านผู้นี้แล้ว ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่เสรีชนต่างใฝ่หา จะปรากฏบนผืนแผ่นดินไทย และที่สำคัญ เมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่สอง หากขาดผู้นำเสรีไทยเช่นท่านผู้นี้แล้ว เอกราชและอธิปไตยของชาติจะคงอยู่ได้อย่างไร

แต่ทว่าผลจากการประกอบคุณงามความดีอันยิ่งใหญ่ ท่านกลับต้องหนีหัวซุกหัวซุนออกนอกประเทศ และไม่มีโอกาสได้กลับมาเห็นปิตุภูมิอันเป็นที่รักตราบจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต และซ้ำร้ายเมื่อท่านมรณกรรม ท่าทีของรัฐบาลไทยกลับวางเฉยราวกับท่านอาจารย์ปรีดีเป็นเพียงชายแก่ ๆ คนหนึ่ง ที่ไม่ควรค่าแก่การเอ่ยถึง และไม่มีคุณค่าต่อผืนแผ่นดินนี้เลย

และที่น่าเอนจอนาถเป็นอย่างยิ่งก็คือ ท่ามกลางการเรียกร้องของประชาชนวงการต่าง ๆ เสนอให้รัฐบาลจัดพิธีต้อนรับอัฐิธาตุของท่านกลับประเทศไทย พร้อมทั้งสร้างอนุสาวรีย์เพื่อเป็นที่รำลึกของอนุชนรุ่นหลัง รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ กลับปัดความรับผิดชอบอันนี้ด้วยเหตุผลอันเบาปัญญาว่า ไม่ใช่หน้าที่ของรัฐบาล หรือแม้แต่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถานศึกษาที่ท่านอาจารย์ปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การ ผู้บริหารมหาวิทยาลัยกลับเห็นว่า การสร้างอนุสาวรีย์เป็นเรื่องที่ไม่ได้อยู่ในความรับผิดชอบของมหาวิทยาลัย ซ้ำยังกล่าวในทำนองว่า ท่านอาจารย์ปรีดีเป็นเพียงผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่มาในระยะหลังก็มิได้มีความผูกพันใด ๆ อีกเลย

จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า ทำไมศพของท่านอาจารย์ปรีดีถึงต้องได้รับการประชุมเพลิงอย่างเงียบ ๆ ณ สุสานชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส นับเป็นความขมขื่นและเจ็บปวดอย่างรุนแรง สำหรับผู้ที่อุทิศตน เสียสละสติปัญญาและทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่ชาติบ้านเมืองเช่นท่าน พึงจะได้รับ

เมืองไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา ประชาชนในชาติมีความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารี มีความกตัญญูรู้คุณคน โดยเฉพาะผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้กับแผ่นดิน เราต่างสำนึกบุญคุณมาตลอด แต่มาในกรณีของท่านอาจารย์ปรีดีกลับกลายเป็นว่า มีคนเพียงไม่กี่คนที่เอาใจใส่พยายามฟื้นคุณความดีของท่านมากล่าวถึง ยิ่งบุคคลระดับสูงผู้บริหารประเทศ ผู้ซึ่งขึ้นไปนั่งเสวยสุขด้วยผลพวงแห่งการเสียสละของท่านอาจารย์ปรีดีแล้ว กลับไม่ยินดียินร้าย และหวาด

ผวาในคุณความดีของท่านว่า หากมีการจัดพิธีศพอย่างสมเกียรติให้กับท่านแล้ว จะเป็นเงื่อนไขของฝ่ายซ้ายที่จะรวมตัวสำแดงกำลังบั่นทอนเสถียรภาพของตน ซึ่งนับเป็นความคิดบ้องตื้นเบาปัญญาของผู้บริหารประเทศเป็นอย่างยิ่ง เพราะตลอดเวลาเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า ท่านอาจารย์ปรีดีเป็นนักประชาธิปไตย และท่านก็ไม่เคยฝักใฝ่กับลัทธิคอมมิวนิสต์แต่ประการใด

และที่หนักไปกว่านั้นก็คือ พยายามที่จะปักชะนักติดหลังท่านอาจารย์ปรีดี ด้วยข้อหาลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 ให้แนบแน่นอยู่ในความรู้สึกของประชาชนอยู่ตลอดเวลา ทั้ง ๆ ที่ศาลสถิตยุติธรรมทุกแห่งได้พิสูจน์หลายต่อหลายครั้งแล้วว่า ท่านอาจารย์ปรีดีเป็นผู้บริสุทธิ์ และตัวท่านเองก็ไม่พยายามรื้อฟื้นเรื่องนี้ขึ้นมาเพื่อให้เกิดความวุ่นวายในบ้านเมืองอีก แต่ดูเหมือนว่า คนเหล่านั้นยังไม่วายที่จะจองเวรกับท่านอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แม้ท่านได้มรณกรรมไปแล้วก็ตาม

จึงเป็นสิ่งที่น่าหวั่นเกรงว่าในอนาคต บุคคลที่มุ่งมั่นจะประกอบคุณความดีเพื่อประเทศชาติ อาจจะต้องค่อย ๆ หมดไป เพราะผลตอบแทนแห่งคุณูปการ กลับกลายเป็นเช่นท่านอาจารย์ปรีดี แล้วเมื่ออสัตย์ครองเมือง ประเทศชาติจะต้องเผชิญกับหายนะภัยอย่างน่าเศร้าใจที่สุด

สยามใหม่

20 พฤษภาคม 2526

นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหํ

มรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์, อดีตนายกรัฐมนตรี และ "รัฐบุรุษอาวุโส" กำลังกลายเป็นปัญหาที่ท้าทายจริยธรรมและความสำนึกอันดีงามของรัฐบาล หนักหน่วง, รุนแรงและลึกซึ้งมากยิ่งขึ้นเป็นลำดับ หากพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ไม่สามารถทำอะไรได้มากกว่าคำอุทานว่า "อือ" แล้ว ก็เป็นเรื่องน่ากังวลวิตกเป็นอย่างยิ่ง

การวางเฉยอย่างเย็นชาของรัฐบาลต่อมรณกรรมของนายปรีดีนั้น ในอีกด้านก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธบทบาทในการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยของนายปรีดี, ปฏิเสธบทบาทผู้มีส่วนดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมที่ไทยเคยเสียเปรียบต่างประเทศ, ปฏิเสธบทบาทหัวหน้า "ขบวนการเสรีไทย" ผู้ช่วยกู้บ้านกู้เมือง ปฏิเสธบทบาทของนายกรัฐมนตรีผู้ผลักดันรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2489 ที่มีเนื้อหาประชาธิปไตยมากที่สุดฉบับหนึ่ง

เป็นเรื่องน่าเศร้ายิ่งนัก ที่ประเทศของเรามีปรากฏการณ์แสนวิปริต เช่น อดีตนายกรัฐมนตรี ผู้เคยถูกยึดทรัพย์เนื่องจากฉ้อโกงเบียดบัง กลับมีผู้สร้างอนุสาวรีย์ให้ อดีตนายกรัฐมนตรี ผู้เคยถูกนักศึกษาประชาชนขับไล่ไสส่งอย่างอัปยศ กลับมีชื่อและสกุลตามสนามกีฬา ถนนหนทาง และสิ่งก่อสร้างของชาติ ตรงกันข้าม อดีตนายกรัฐมนตรีและอดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้ต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตย และต่อสู้เพื่อขับไล่ต่างชาติผู้รุกราน กลับถูกเพิกเฉยและมองข้ามคุณงามความดีไปอย่างเลือดเย็น

หากรัฐบาลกระทำเสมือนมรณกรรมของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นดั่งใบไม้ร่วงเพียงใบเดียวแล้ว อนุชนของเราจะมีอะไรเป็นบรรทัดฐานในการจำแนกและประเมินว่าใครเป็นคนดี ใครเป็นคนชั่ว ทั้งหลักการตามพุทธภาษิตที่ว่า "ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี–ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" จะยังเป็นสัจธรรมให้ยึดถือเป็นแนวทางได้อยู่อีกหรือ คนรุ่นนี้จะสามารถให้คำตอบแก่คนรุ่นหลังได้อย่างองอาจ และด้วยความมั่นใจในจริยธรรมของตนอย่างไรเล่า

ไม่ว่าพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี จะอ้างว่าไม่เคยรู้ประวัติศาสตร์การเมืองยุคใกล้ แต่ด้วยความเป็นผู้นำแห่งรัฐนาวา มีความจำเป็นต้องศึกษาและทำความเข้าใจต่อความเป็นจริงแท้ของ ประวัติศาสตร์อย่างปราศจากอคติ และต้องกล้าที่จะจำแนกคนดีออกจากคนชั่ว กล้าที่จะยกย่องให้เกียรติคนดีคนที่มีคุณค่าต่อชาติต่อราษฎร หากแม้แต่จริยธรรมพื้นฐานเช่นนี้ก็ถูกเพิกเฉย และจงใจบิดเบือนอย่างมีเจตนาเสียแล้ว ก็ย่อมบั่นทอนขวัญกำลังใจของผู้ที่ตั้งใจทำดีเป็นอย่างยิ่ง

มติชน

5 พฤษภาคม 2526

9 พฤษภาคม 2526
อีกวันหนึ่งที่สัจจะในสังคมไทยฉายแสงที่ปารีส

ราว ๆ เที่ยงของวันจันทร์ที่ 9 พฤษภาคม 2526 ณ บริเวณสุสาน Pere La chaise สถานที่สำหรับฝังศพบุคคลสำคัญ ๆ ของประเทศฝรั่งเศส เช่น Chopin, Motière, Hugo, Oscar Wilde, Delacroik, Auguste Comte ฯลฯ มุมทางทิศเหนือ ซึ่งมีสถานที่สำหรับประกอบพิธีเผาศพ ผู้คนมากหน้าหลายตา ส่วนมากเป็นชาวเอเชีย ต่างมุ่งหน้ามายังที่ประกอบพิธีด้วยใบหน้าที่เศร้าหมองและท่าทีที่สงบ ขณะที่ในบริเวณหน้าลานของที่ประกอบพิธีนั้นมีผู้คนในชุดดำยืนชุมนุมกันอยู่ ภาพดังกล่าวนี้ทำความประหลาดใจให้แก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เดินผ่านไปมา บางรายได้เข้ามาซักถามด้วยความอยากรู้อยากเห็นว่ามีอะไรเกิดขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากในธรรมเนียมของฝรั่งนั้นงานศพเป็นงานพิธีที่กระทำกันในหมู่ครอบครัวและญาติมิตรเท่านั้น คำตอบก็คือ วันนี้คือวันฌาปนกิจศพ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษผู้อาวุโสคนแรก

และคนเดียวของประเทศไทย ผู้ซึ่งได้ล่วงลับไปอย่างสงบ เมื่อวันจันทร์ที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ บ้านพักชานกรุงปารีส เราเองก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่กำลังมุ่งหน้าไปร่วมพิธีนี้ด้วย

ถึงแม้จะเป็นยามบ่าย แต่ลมก็พัดแรงจนหนาว อากาศมืดครึ้มลงทุกที ทั้ง ๆ ที่เป็นฤดูใบไม้ผลิ ท้องฟ้าปราศจากแสงอาทิตย์ ฝนเม็ดเล็ก ๆ ตกลงมาประปราย ชวนให้บรรยากาศซึมเศร้ามากยิ่งขึ้น ราว ๆ สิบสามนาฬิกา ขบวนบางส่วนของฝ่ายเจ้าภาพได้เริ่มมาถึงสถานที่สำหรับทำพิธี เพื่อจัดเตรียมสถานที่รับรองแขก ยิ่งใกล้เวลาสิบสี่นาฬิกา ผู้คนยิ่งทยอยเข้ามากันอย่างเนืองแน่น จนทำให้ลานกว้างหน้าห้องโถงสำหรับทำพิธี (Salle de culte) ดูแคบลงไปถนัดใจ สังเกตดูจากรูปลักษณ์ภายนอกแล้ว ผู้คนในที่นั้นล้วนเป็นคนต่างเพศ ต่างวัย ต่างผิวพรรณ มีทั้งผู้สูงอายุไปจนกระทั่งเด็กวัยรุ่น ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ท่ามกลางความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนนี้ ดูเหมือนว่าสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ร่วมกันในหมู่พวกเขาเหล่านี้คือ อากัปกิริยาที่สำรวม ผู้ที่มาในงานส่วนมากยืนรออย่างเงียบขรึมและสงบนิ่ง ไม่ค่อยมีใครพูดจากันมากนัก มีจุดเคลื่อนไหวอยู่สองสามจุดคือ บรรดาเจ้าภาพที่เดินไปมาเพื่อต้อนรับแขกที่เพิ่งมาถึงคนแล้วคนเล่า กับอีกบางส่วนที่เดินถือสมุดให้ผู้มาร่วมงานวันนี้ได้ลงนาม และเด็ก ๆ ที่เดินถือถาดดอกไม้จันทน์แจกจ่ายผู้มาร่วมพิธี

จากสมุดลงนามทำให้เรารู้ได้ว่า ผู้ที่มาร่วมงานเป็นใครบ้าง นอกจากบรรดาญาติมิตร ผู้ที่คุ้นเคยกับผู้ตาย ตลอดจนผู้ที่เคารพในคุณงามความดีของท่านผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้งที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศสเอง และที่เดินทางไปจากประเทศไทยโดยตรง ยังมีชาวต่างประเทศอีกจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งเศสที่รู้จัก ฯพณฯ ปรีดี ในฐานะผู้ที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทย นับว่าเป็นงานหนึ่งที่รวมชาวฝรั่งเศสที่รู้จักเมืองไทยไว้เป็นจำนวนมาก สำหรับนักศึกษาที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศสเอง หลายคนเดินทางมาจากต่างจังหวัด บางคนเดินทางมาจากประเทศในยุโรปที่ใกล้เคียง ก็มีเช่น จากประเทศอังกฤษ เยอรมัน ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้มีโอกาสมาร่วมในพิธีวัน

นี้นั้น เป็นเพียงตัวแทนส่วนน้อยเท่านั้นของผู้ที่ปรารถนาจะมาแสดงความเคารพเป็นครั้งสุดท้าย เพราะยังมีคนไทยและคนต่างชาติอีกจำนวนมาก ที่ไม่อาจจะมาปรากฏตัวได้ เนื่องจากอุปสรรคนานัปการ ดังนั้น บางกลุ่มจึงได้แสดงออกด้วยการส่งหรีดหรือดอกไม้มากล่าวแทนความรู้สึกของตน เช่น

....แล้ววันนี้แม่โดมก็เงียบเหงา
ริ้วรอยความโศกเศร้าถวิลหา
ลูกน้อยร้อยดวงใจต่างมาลา
มอบข้ามฟ้าอาลัยพ่อปรีดีฯ...

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

อีกจุดหนึ่งที่เคลื่อนไหวไปมาอย่างรวดเร็วคือ กลุ่มคนที่สะพายทั้งกล้องถ่ายรูปและกล้องถ่ายภาพยนตร์นับสิบคนที่ทำหน้าที่บันทึกประวัติ-ศาสตร์ในวันนี้เอาไว้ บางคนเล็งกล้องไปที่ข้างหน้าประตูใหญ่ของห้องโถงสำหรับทำพิธี เพื่อเก็บภาพของหรีดดอกไม้สดขนาดใหญ่ของรัฐบาลฝรั่งเศสที่วางเด่นเป็นสง่าอยู่ เกือบสิบสี่นาฬิกาแล้ว รถเก๋งสีดำสนิทคันใหญ่คันหนึ่งแล่นเข้ามาในบริเวณงาน เรียกร้องความสนใจของแขกท่านอื่น ๆ ให้หันไปมองเป็นจุดเดียว เมื่อรถจอดสนิท ทูตจากสาธารณรัฐประชาชนจีนพร้อมกับภริยาในชุดสูทสีเทาแบบจีนก้าวลงมาจากรถ พร้อมกับเจ้าหน้าที่อีกสองท่านเจ้าภาพซึ่งอยู่ในที่นั้นเข้ามาให้การต้อนรับและทักทาย ก่อนที่จะเชิญพวงหรีดขนาดใหญ่ขึ้นไปตั้งไว้เคียงคู่กับหรีดที่มีอยู่ก่อนแล้ว จากนั้นรถเก๋งขนาดใหญ่แบบเดียวกันนี้ก็ทยอยเข้ามาเรื่อย ๆ เพื่อนำตัวแทนจากสถานทูตต่าง ๆ รวมทั้งจากสถานทูตไทย มายังบริเวณพิธี ผู้คนเกือบเต็มลานกว้างหน้าห้องโถงสำหรับทำพิธี แต่บรรยากาศอันเงียบสงบยังดำเนินต่อไปได้อย่างน่าพิศวง

ท่ามกลางแขกเหรื่อทั้งหลายที่มาในงานนี้ วัยรุ่นหนุ่มสาวกลุ่มหนึ่งยืนแอบอยู่มุม ๆ หนึ่ง พวกเขาส่งยิ้มให้เมื่อเห็นเราจ้องมองพวกเขาอยู่ การสนทนาได้เริ่มต้นขึ้น และเราก็ได้ทราบความรู้สึกของคนวัยนี้ที่มีต่อผู้ตาย พวกเขาหลายคนเป็นนักเรียนไทย ที่เพิ่งไปถึงฝรั่งเศสใหม่ ๆ สำหรับ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์นั้น พวกเขาเพียงแต่เคยได้ยินชื่อ แต่ไม่รู้รายละเอียดเลยว่าท่านได้เคยทำอะไรมาบ้าง การที่มาร่วมงานนี้ก็เนื่องจากรู้สึกเสียดาย เพราะพวกตนทราบเป็นเลา ๆ ว่า ฯพณฯ ปรีดี เป็นคนที่ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศไทย คำพูดซื่อ ๆ ของพวกเขา ทำให้เราสำนึกขึ้นมาว่า "ประวัติศาสตร์นั้นแม้จะได้เกิดขึ้นแล้ว ก็อาจถูกลบให้หายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ได้ แต่กระนั้น ก็ยังอาจจะเขียนขึ้นใหม่ให้ตรงกับข้อเท็จจริงได้เช่นกัน"

สิบสี่นาฬิกาเศษ ขบวนรถนิมนต์พระสงฆ์ก็มาถึง ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่เจ้าหน้าที่ประจำสุสานได้เปิดประตูห้องโถง เพื่อให้เจ้าภาพได้ไปจัดเตรียมสถานที่ และนิมนต์พระสงฆ์เข้าไปข้างใน ผู้มาร่วมพิธีในวันนี้ ที่ยืนอยู่เต็มลานกว้างข้างนอกได้พากันทยอยเดินเข้าไปในห้องโถง เพียงชั่วครู่เดียวในห้องโถงสำหรับทำพิธีก็เต็มไปด้วยผู้คนอย่างล้นหลาม บางส่วนที่เหลือจึงต้องยืนอยู่ข้างนอก เรายังยืนอยู่ข้างนอก ข้าง ๆ สุภาพสตรีชาวฝรั่งเศสท่านหนึ่ง ซึ่งมาในงานนี้แต่ลำพัง เธอทำงานเป็นครูสอนภาษาต่างชาติอยู่ที่สถาบันสอนภาษานานาชาติอันมีชื่อของฝรั่งเศส และนั่นเป็นหนทางให้เธอได้มีโอกาสพบปะเป็นส่วนตัวกับ ฯพณฯ ปรีดี เพราะเธอเป็นเพื่อนร่วมงานกับบุตรีของ ฯพณฯ นั่นเอง จากโอกาสที่ได้เคยรู้จักเป็นส่วนตัว ทำให้เธอเริ่มสนใจอ่านค้นคว้าประวัติของ ฯพณฯ และเชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์บ้านเมืองของเรา เราจึงถือโอกาสถามเธอว่า ในฐานะชาวต่างชาติ เธอมีความคิดเห็นอย่างไรต่อ ฯพณฯ ปรีดี เธอตอบว่า "ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสจะรู้จักนามของ ฯพณฯ ปรีดี เป็นอย่างดี อย่างแยกไม่ออกจากประวัติศาสตร์ไทย หนังสือที่เขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยทุกเล่มในฝรั่งเศสจะต้องกล่าวถึงกิจกรรมที่ท่านได้กระทำต่อประเทศไทย" ในส่วนตัวเธอ

ทั้งจากการศึกษาโดยการอ่านหนังสือ และจากการได้พบเป็นการส่วนตัวสองสามครั้ง เธอมีความรู้สึกว่า "ฯพณฯ ปรีดี เป็นคนที่มีบุคลิกภาพเข้มแข็งมาก ไม่ท้อถอยก้มหัวให้กับอุปสรรค นอกจากนั้น ฯพณฯ ปรีดี เป็น "บุรุษของรัฐ" ที่แตกต่างไปจากผู้มีอำนาจคนอื่น ๆ ในสังคมไทย เนื่องจากฝรั่งโดยทั่วไปนั้น เมื่อได้ยินชื่อนักการเมืองไทย มักจะส่ายศีรษะก่อน เพราะเอือมระอาต่อการคอร์รัปชั่นและการไร้ความซื่อสัตย์ ฯพณฯ ปรีดี เป็นความแตกต่างที่เห็นได้ชัดจากผู้อื่น"

เจ้าหน้าที่ของห้องพิธีจัดระเบียบภายในห้อง ทำให้มีที่ว่างมากขึ้น เราจึงได้มีโอกาสเดินเข้าไปข้างใน ภายในห้องโถงมีเก้าอี้นั่งตั้งเป็นแถวยาวสองข้างทางเดินซึ่งอยู่ตรงกลาง และมีความกว้างเท่ากับบานประตูด้านหน้า จากลานตอนล่างจะมีบันไดนำขึ้นสู่ลานตอนบน ที่ลานตอนบนตรงกลางนั้น จัดเตรียมไว้สำหรับตั้งศพ ด้านขวามือเป็นโต๊ะหมู่บูชาพร้อมพระพุทธรูป ตามขั้นบันไดประดับประดาด้วยพวงหรีด ช่อดอกไม้ และรูปถ่ายของ ฯพณฯปรีดี เราคาดคะเนว่าเก้าอี้นั่งนั้นควรจะบรรจุคนได้ประมาณสองร้อยคน แต่กระนั้นที่นั่งก็เต็มหมดทุกที่ ผู้คนที่ยืนเรียงรายอยู่สองข้างมีจำนวนพอ ๆ กับผู้ที่นั่ง และบางส่วนยังคงต้องยืนอยู่ทางด้านหน้าข้างนอก

เวลาผ่านมาอีกเล็กน้อย รถนำศพ ฯพณฯ ปรีดี ก็มาถึงยังบริเวณพิธี ท่านผู้หญิงพูนศุขนั่งมาในรถศพ เมื่อรถจอด ท่านผู้หญิงฯ ในชุดดำ มีผ้าสีดำคลุมศีรษะไว้ ก้าวลงจากรถเป็นคนแรก ท่าทีของท่านดูเศร้าหมอง แต่ก็แข็งแกร่งสมกับเป็นผู้ที่เคยผ่านเหตุการณ์ใหญ่ ๆ มาแล้วในชีวิต ท่านผู้หญิงฯ ได้เดินเข้าไปยังเก้าอี้แถวหน้าซึ่งแวดล้อมด้วยลูกหลาน ตัวแทนจากสถานทูตต่าง ๆ ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และแขกผู้ใหญ่ท่านอื่น ๆ เมื่อเจ้าหน้าที่นำศพเข้ามาในห้อง ทุกคนในห้องเงียบกริบ คงมีแต่เสียงร้องไห้เบา ๆ ของหลายคนที่ไม่อาจอดกลั้นต่อไปได้ ลูกหลานได้ช่วยกันยกโลงศพขึ้นไว้บนลานตรงกลาง และประดับด้วยหรีดที่ทำด้วยกุหลาบขาวประดับด้วยกุหลาบสีแดงสองดอกตรงกลางซึ่งเป็นของท่านผู้หญิงฯ ถูกนำมาไว้ตรงหน้าศพ

เรากวาดสายตามองบรรยากาศโดยรอบ ข้างหน้าที่ตั้งศพนั้นไม่มีเครื่องประดับอะไรที่หรูหรานัก นอกจากหรีดดอกไม้ รูปถ่ายที่มีกลอนรำลึกถึง ฯพณฯ ปรีดี ที่กลุ่มต่าง ๆ จัดทำมาเคารพท่าน ข้อความของบทกวีต่าง ๆ ดูเหมือนจะเป็น สัญลักษณ์แทนใจของผู้ที่ระลึกถึงได้เป็นอย่างดี เครื่องประดับที่มีค่าที่สุดในห้องนั้นเห็นจะได้แก่ จำนวนคนที่มาร่วมพิธี ซึ่งเราคาดคะเนว่าคงมีประมาณกว่าสี่ร้อยคน อันที่จริงแล้วจำนวนคนที่มาร่วมงานศพนั้น อาจจะบอกอะไรไม่มากนัก หากเป็นงานศพบิดามารดาของผู้ที่อยู่ในอำนาจ ที่สามารถจะดลบันดาลลาภ ยศ คุณ โทษ ฯลฯ แก่ผู้ที่มาร่วมงานได้ แต่จำนวนคนที่มาร่วมงานไว้อาลัย ฯพณฯ ปรีดี ซึ่งไม่อยู่ในฐานะที่จะบันดาลคุณ ให้โทษแก่ใครได้นั้น ย่อมไม่มีเหตุผลอื่นมาเจือปน นอกจากความเคารพและความอาลัยรักอย่างแท้จริงแด่ผู้ที่จากไป โดยเฉพาะเมื่อผู้วายชนม์ล่วงลับในต่างประเทศเช่นฝรั่งเศส ซึ่งห่างไกลทั้งระยะทาง และยังยากลำบากในการขออนุญาตเข้ามาในประเทศนี้อย่างกะทันหัน ดังที่ท่านปัญญานันทภิกขุ ที่ได้เดินทางจากประเทศอังกฤษ กล่าวปรารภเอาไว้ ดังนั้น จำนวนคนที่มาร่วมพิธีในครั้งนี้จึงมีความหมายยืนยันสัจธรรมสองข้อ คือ "ความดีนั้นไม่ดับสูญไปพร้อมกับเรือนร่าง" และ "เพชรนั้นส่องสว่างอยู่เสมอ แม้จะมีผู้นำไปทิ้งในตม"

เมื่อการตั้งศพและตกแต่งเสร็จสิ้น พิธีก็เริ่มขึ้น ท่านผู้หญิงฯ ได้ขึ้นทอดผ้าบังสุกุลเป็นท่านแรก ตามมาด้วยลูกหลานเป็นลำดับ หลังจากทอดผ้าบังสุกุลเสร็จแล้ว ท่านปัญญาฯ ก็ได้เทศน์ไว้อาลัยด้วยภาษาธรรมดาที่เรียบง่าย กินใจ สื่อสารกับคนทุกรุ่นทุกวัยได้อย่างเข้าใจกัน นับเป็นเวลานานแล้วที่เราไม่ค่อยได้เห็นภาพผู้คนนั่งฟังเทศน์ด้วยอากัปกิริยาที่สงบสำรวม และตั้งอกตั้งใจอย่างเช่นวันนี้ โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่มสาวที่นับวันมีแต่จะห่างเหินจากสีผ้ากาสาวพัตรออกไปทุกที ๆ เนื้อหาในการเทศน์นั้นเองเป็นแม่เหล็กดึงดูดความสนใจของผู้ร่วมงาน เพราะถ้อยความจากท่านปัญญาฯ เปรียบประดุจเสียงที่เปล่งออกมาแทนความรู้สึกที่ดังก้องอยู่ในใจของผู้คนจำนวนมากในที่นั้น "ท่านปรีดีเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่น...เป็นผู้ริเริ่มนำประชาธิปไตย

เข้ามาในสังคมไทย...เป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ รักความเป็นธรรม รักความยุติธรรม ...เสียสละ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น...” บนใบหน้าหลายดวงมีหยาดน้ำตารินไหลลงมาช้า ๆ น้ำตาหยดนั้นอาจจะไม่ใช่เครื่องหมายที่แสดงความโศกเศร้าเสมอไป มันอาจจะเป็นน้ำตาที่หลั่งให้ความอยุติธรรมที่ปรากฏรูปธรรมอยู่เบื้องหน้า...

“โอ้ประชาธิปไตย ใครเริ่มก่อ
โอ้ใครหนอ กู้สยาม ยามคับขัน
เอกราช ศาลไทย ใครป้องกัน
ท่านผู้นั้น คือ ปรีดี ผู้มีคุณ”

นักเรียนไทยในฝรั่งเศส

ท่านปัญญาฯ จบคำเทศน์ด้วยการขอร้องให้ทุกคนในห้องลุกขึ้นยืนเพื่อไว้อาลัยเป็นครั้งสุดท้ายแด่ ฯพณฯ ปรีดี เราเหลือบตามองโลงศพที่ทำด้วยไม้ธรรมดา ไม่มีการประดับประดา มีธงชาติไทยผืนน้อยผืนหนึ่งคลุมเอาไว้ หูแว่วเสียงฝรั่งบางคนที่คุ้นเคยกับงานศพของคนไทยที่ทำประโยชน์แม้เพียงน้อยนิดให้แก่ประเทศชาติ ซึ่งได้รับการตอบแทนกตัญญูอย่างเหมาะสมจากผู้ที่ยังอยู่ เขาหลายคนพากันตั้งคำถามว่า “เหตุใด บุคคลผู้นี้ คนในเมืองไทยต่างก็ยอมรับว่า เป็นผู้ที่ทำคุณประโยชน์อันมหาศาลให้แก่ประเทศชาติ จึงมิได้รับการแสดงกตัญญูกตเวทีที่คู่ควรกว่าที่ควรจะเป็น” เหตุการณ์ในวันนี้ก็คงเป็นปริศนาให้ฝรั่งเหล่านี้ขบคิดกันต่อไป แต่สิ่งหนึ่งที่พวกเขาได้เรียนรู้ต่อไปก็คือ การเป็นรัฐบุรุษของประเทศไทยนั้น มันแตกต่างจากการเป็นรัฐบุรุษของนานาประเทศที่มีอารยธรรมอื่นอย่างไรบ้าง

ส่วนสิ่งที่อนุชนไทยรุ่นหลังจะได้เรียนรู้ทั้งจากชีวิตเมื่อยังมีลมหายใจ และเมื่อล่วงลับไปแล้วนั้นของ ฯพณฯ ปรีดี ก็คือ "ผู้ที่ตั้งใจจะมีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่นนั้น จะต้องพร้อมที่จะรับภัยจากอำนาจในสังคม" ตัวอย่างเช่น ชีวิตที่ระหกระเหินของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ศาสตราจารย์ ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่กลายเป็นคนไทยที่ถูกบังคับให้ทิ้งแผ่นดินบ้านเกิดเมืองนอน แม้ผู้ร่วมงานในยุคที่ ฯพณฯ ปรีดี รุ่งเรือง ก็ยังถูกอำนาจทมิฬขจัดกวาดล้าง เพราะทุกวันนี้ สังคมไทยมีสภาพดังบทกลอนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ว่า "แต่คนดี เมืองไทย ไม่ต้องการ" เมืองไทยเมื่อครบสองร้อยปีรัตนโกสินทร์จึงมีสภาพใกล้เคียงกับคำบรรยายในเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ที่ว่า

"เกิดนิมิตพิสดารทุกบ้านเมือง
....
ผีป่าก็จะวิ่งเข้าสิงเมือง
ผีเมืองนั้นจะออกไปอยู่ไพร
....
คนชั่วจะมล้างผู้มีศักดิ์
ผู้มีศีลจะเสียซึ่งอำนาจ
นักปราชญ์จะตกต่ำต้อย"

พิธีดำเนินต่อไป ตัวแทนรัฐบาลฝรั่งเศสเดินออกมากล่าวคำไว้อาลัย ต่อจากนั้น ผู้ที่มาร่วมพิธีก็ได้ทยอยกันขึ้นไปคารวะศพเป็นครั้งสุดท้ายด้วยดอกไม้จันทน์ เราเพิ่งสังเกต เมื่อตอนที่คนเข้าแถวเรียงสอง เพื่อเดินขึ้นไปข้างบนตามลำดับว่า จากจำนวนคนทั้งหมดนั้น เป็นผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวเสียเกือบครึ่ง ทำให้อดประหลาดใจไม่ได้ว่า คนชราอายุแปดสิบกว่าปีนี้ สามารถสื่อสารกับคนหนุ่มสาวได้อย่างไร ข้อสังเกตนี้ แม้แต่ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งที่ทำงานคลุกคลีอยู่กับนักการเมืองฝรั่งเศสก็กล่าวถึงไว้เช่นกันว่า "ปัญหาของนักการเมืองฝรั่งเศสก็คือ ไม่สามารถสื่อสารกับคนอีกรุ่นหนึ่งได้ ตรงกันข้าม

ครั้งใดที่เขาเห็นภาพของ ฯพณฯ ปรีดีนั้น ก็มักจะแวดล้อมด้วยคนหนุ่มสาวอยู่เสมอ" หลักฐานจากสมุดเยี่ยมเคารพศพเป็นพยานยืนยันเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ฯพณฯ ปรีดี ชนะใจคนหนุ่มสาวเหล่านี้ ท่านทำให้เขาเข้าหาแทนที่จะถอยหนี ท่านทำให้พวกเขาบันทึกความรู้สึกไว้ว่า สำหรับพวกเขาแล้ว ท่านเป็นคนที่ "อยู่ก็สุดรัก จากไปก็สุดอาลัย"

คำตอบง่าย ๆ ก็คือ นอกจากจะเป็น ฯพณฯ เป็นด๊อกเตอร์ และเป็นอะไร ๆ อีกหลาย ๆ อย่างแล้ว เนื้อแท้ที่สุดที่ ฯพณฯ เป็นก็คือ การเป็น "อาจารย์" อยู่ทุกลมหายใจ ความสัมพันธ์ฉันท์ครูศิษย์ที่ลึกซึ้งนี้เอง ที่เป็นสายโซ่ร้อยประสานระหว่างวัยของคนหนุ่มสาวเหล่านี้ให้กระชับแน่น ฯพณฯ เป็นอาจารย์แบบที่ท่านปัญญาฯ กล่าวเทศน์ว่า "...สอนคนอื่นเขาไว้อย่างไรก็ประพฤติตัว ทำตัวเช่นนั้น...ท่านสอนให้คนรักสัจจะ ปกป้องสัจจะ ท่านเองก็ได้กระทำการปกป้องสัจจะตราบชั่วตลอดชีวิต สอนคนให้รักประชาธิปไตย ปกป้องประชาธิปไตย ท่านเองก็ทำตัวเป็นเยี่ยงอย่าง..." ท่านจึงต่างจาก "ครูคนอื่น ๆ ที่สอนให้ผู้อื่นทำดี มีศีลธรรม แต่ตนเองนั้นแปดเปื้อนไปด้วยมลทินและความฉ้อฉล" จนลูกศิษย์ไม่อาจมอบความเคารพให้ได้

ผู้มาร่วมงานคนแล้วคนเล่าเดินต่อเนื่องกันไปอย่างไม่ขาดสาย ทุกคนทำอาการกิริยาเดียวกันคือ ยกสองมือขึ้นพนมพร้อมกับดอกไม้จันทน์ในมือ บางรายอาจจะขออโหสิกรรมหรือกล่าวอโหสิให้กับผู้ตาย เพราะธรรมเนียมไทยเรานั้นถือว่า ผู้ที่ปราศจากลมหายใจไปแล้ว ย่อมหมดโอกาสที่จะมากระทำความดีแก้ตัว แต่สำหรับ ฯพณฯ ปรีดีนั้น ดูเหมือนว่าท่านน่าจะเป็นฝ่ายที่กล่าวให้อโหสิแก่ "ผู้ที่มีกิเลสหนา ที่ยังมีชีวิตอยู่" เพราะบุคคลเหล่านี้คือ ผู้ที่ท่านปัญญาฯ กล่าวว่า "...แม้ท่านปรีดีจะมีความตั้งใจดีเพียงใด แต่เนื่องจากสังคมมนุษย์เรายังมีผู้ที่มีกิเลสหนาครอบงำอยู่ ท่านปรีดีจึงต้องประสบเคราะห์กรรมจากการกระทำของบุคคลเหล่านี้..."

เมื่อหมดแขกคนสุดท้าย บรรดาบุตรหลานและญาติมิตรได้ช่วยกันนำธงชาติที่คลุมโลงศพออก และเคลื่อนศพเพื่อเข้าทำการฌาปนกิจ ณ ห้องชั้นล่างต่อไป พระสงฆ์สวดบทอนิจจังวัฏฏสังขาร ในช่วงรอคอยการฌาปนกิจนี้ ท่านปัญญาฯ ได้เทศน์ต่ออีกเป็นครั้งที่สอง คำเริ่มต้นของท่านที่ว่า "การมางานศพนั้นเป็นการศึกษา ทั้งศึกษาหลักความเป็นไปของกฎแห่งโลกแล้ว ยังเป็นการศึกษาเพื่อพิจารณาตนเองอีกด้วย" ทำให้เราขานรับคำเทศน์ของท่านด้วยการเริ่มพิจารณาศึกษา แล้วเราก็พบว่า ในการต่อสู้กับอธรรมนั้น หลายครั้งที่เราท้อแท้หมดกำลังใจ ชีวิตของบุรุษวัยใกล้จะครบแปดสิบสามปีนี้ เป็นกระจกที่ส่องให้เรามองเห็นตัวเอง "....ในตอนเช้าของวันที่ 2 (วันที่เสียชีวิต) หลังจากตื่นมาทำกิจวัตรประจำวันแล้ว ท่านก็เริ่มนั่งโต๊ะ เขียนค้นคว้าอย่างปกติ จนใกล้เวลาเที่ยง หลังจากมือวางปากกา ถอดแว่นตาไว้บนโต๊ะ และทรุดลงนั่งบนเก้าอี้ เพียงชั่วครู่เดียวท่านก็สิ้นลมไปอย่างสงบ ท่ามกลางสายตาของภริยาคู่ชีวิต..." การจากไปในลักษณาการดังกล่าว ทำให้ผู้ที่อยู่ข้างหลังเกิดความรู้สึกว่า "...ก็เสียใจนะ แต่ก็ภูมิใจที่ตายที่โต๊ะทำงาน ภูมิใจที่ได้ต่อสู้เพื่อสัจจะจนลมหายใจสุดท้าย ลมหายใจสุดท้ายจริง ๆ..."

เวลาผ่านไปราวสิบห้านาที เจ้าหน้าที่ก็นำอัฐิขึ้นมาข้างบน อัฐินั้นบรรจุอยู่ในกล่องโลหะสูงไม่เกินศอก พิธีทั้งหมดกำลังจะสิ้นสุดลงแล้วภายในเวลาไม่ถึงสองชั่วโมง เห็นพิธีศพที่เรียบง่ายเช่นนี้แล้ว ใจหนึ่งก็อดรู้สึกเสียดายที่ไม่มีพิธีใหญ่โตสมเกียรติ คุณงามความดีของผู้ตาย แต่อีกใจหนึ่งก็อิ่มเอิบ เมื่อตระหนักว่า ในเมืองไทยนั้น ความมีอำนาจและเกียรติยศ มักเดินสวนทางกับคุณธรรมเสมอ ตำนานที่อนุชนไทยคุ้นเคยดีเสมอกับการตายของผู้มีอำนาจในสังคมก็คือ หลังจากพิธีศพใหญ่โตโอ่อ่า ประดับประดาด้วยโกศกุดั่น หรือโลงทอง และแขกเกียรติยศที่มากหน้าหลายตา ผ่านพ้นไปแล้ว การเปิดโปงขุดคุ้ยมรดกทรัพย์สินที่ท่านผู้นั้น ๆ โกงกินไปจากชาติบ้านเมือง รายนามของอนุภรรยา การฟ้องร้องแบ่งแย่งทรัพย์สินของลูกหลาน ก็จะตามมาเป็นพรวน ดูไปแล้วเปรียบเสมือนการแกะโกศหรือฝาทองประดับโลงอัน

วิจิตรพิศดารออกทีละชั้น จนท้ายสุดก็เหลือแต่ซากศพอันเน่าเฟะ ฉันใดก็ฉันนั้น เรามั่นใจว่า หลังจากพิธีศพที่เรียบง่ายของ ฯพณฯ ปรีดี ผ่านไปแล้ว เรื่องราวดังกล่าวข้างต้นจะไม่มีวันมาปรากฏ เพราะ "กรรมนั้นย่อมบังเกิดผลลัพธ์แก่ผู้กระทำเสมอ" ฯพณฯ ปรีดี ผู้ใช้ชีวิตอย่างสมถะ ด้วยเงินบำนาญบางส่วนรวมกับดอกเบี้ยจากธนาคารที่ได้จากเงินฝากด้วยการขายทรัพย์สินของบรรพ-บุรุษ แม้เมื่อใกล้วันเสียชีวิต ก็เคยปรารภว่าอยากจะได้พรมปูพื้นห้องที่เย็นยะเยือกในฤดูหนาวสักผืน ก็ยังไม่สามารถเนรมิตได้ในทันที ดังนั้น เรื่องราวที่จะตามมาจากพิธีฌาปนกิจ ฯพณฯ ก็คงเป็นไปตามคำตอบของท่านผู้หญิงฯ ที่ว่า "สำหรับอัฐินี้ เราก็คิดเป็นวิทยาศาสตร์นะ นี่เป็นเพียงผงธุลีเถ้าถ่าน ไม่มีอะไร ที่คงหลงเหลืออยู่ก็เป็นแค่เพียงการกระทำ" สิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ของ ฯพณฯ ปรีดีนี้ เราคงไม่อาจจะหาภาชนะอันใดมาบรรจุเอาไว้ได้ นอกจากจะจารึกไว้ในดวงใจของผู้คน และบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ตราบนานเท่านาน

แขกผู้มีเกียรติค่อย ๆ ทยอยลาเจ้าภาพกลับไปทีละคนสองคน พิธีสิ้นสุดลงแล้ว เจ้าหน้าที่เตรียมเก็บสิ่งของเข้าที่เดิม ถึงแม้พิธีจะสิ้นสุดลงแล้ว แต่ภารกิจของ ฯพณฯ ปรีดี ยังไม่สิ้นสุด ภารกิจที่ ฯพณฯ ปรีดีและบรรพบุรุษท่านอื่น ๆ ก่อนหน้าได้ริเริ่มเอาไว้ยังไม่สิ้นสุด และยังรอการสานต่อจากคนรุ่นเรา ภารกิจที่ ฯพณฯ ท่านเรียกร้องอยู่เสมอคือ สัจจะในประวัติศาสตร์ และประชาธิปไตยในสังคมไทย

สัจจะนั้นเป็นอมตะก็จริงอยู่ แต่ก็จักไม่แสดงตัวเอง และยังอาจถูกปิดบัง บิดเบือนจากผู้ไร้สัจจะ ท้องฟ้าสังคมไทยทุกวันนี้ มีภาพลวงตาว่ามีแสงสว่างอันเจิดจ้าในท้องฟ้า แต่แท้ที่จริงแล้ว พื้นพิภพยังมืดมน ภาวะดังกล่าวสัจธรรมใด ๆ ก็ไม่อาจปรากฏตัวขึ้นได้ แต่เราในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนย่อมเชื่อมั่นอยู่เสมอว่า "เมื่อพระพุทธองค์ต้องผจญกับมารนั้น ผลสุดท้ายธรรมะก็ย่อมชนะอธรรม" ฯพณฯ ปรีดีอาจจะเป็นเพียงคนแก่ ๆ คนหนึ่งที่ไม่มีอะไรในสายตาของคนบางกลุ่มบางพวก แต่สำหรับผู้ที่เชื่อมั่นในสัจจะแล้ว ท่านเป็นเสาหลักต้นหนึ่งในบรรดาหลาย ๆ ต้นของเมืองไทย ที่คอยทัดทาน

ความไร้สัจจะทั้งหลาย เมื่อสูญสิ้น ฯพณฯ ไปหนึ่งคน ก็ยอมเป็นโอกาสอันดี ของฝ่ายไร้สัจจะ ที่จะดำเนินการลบประวัติศาสตร์แห่งสัจธรรมในสังคมไทยต่อไป ได้อย่างสะดวกง่ายดาย เฉกเช่นงานที่พวกเขาเคยถนัดทำมาในอดีต

ภารกิจทางสังคมที่ยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่งคือ การลงหลักปักเสา "ประชาธิปไตย" ในสังคมไทยที่บรรพบุรุษของเรา รวมทั้ง ฯพณฯ ปรีดีได้กระทำคุณูปการไว้ ทุกวันนี้ เสาประชาธิปไตยไทยยังโอนเอียง เพราะลมเผด็จการในเมืองไทยยังพัดแรงนัก

เสียงประตูห้องพิธีปิดลงแล้ว นับเป็นนิมิตอันดีอย่างยิ่ง ที่คนรุ่นสุดท้ายที่เดินจากห้องนั้นเป็นคนหนุ่มสาวกลุ่มใหญ่ ในมือของพวกเขาถือรูปถ่ายของ ฯพณฯ บทกวีที่ประดับอยู่เบื้องล่างของรูปถ่ายเป็นดุจคำขานรับภารกิจที่ยังไม่แล้วเสร็จของผู้วายชนม์ได้เป็นอย่างดี

"รำลึกถึง วันที่พ่อ เริ่มก่อตั้ง
ลูกโดมยัง ร่ำไห้ อาลัยหา
เมื่อถึงวัน พ่อจากไป อาลัยลา
น้อม "พลังและศรัทธา" มาแทนคุณ"

ชาวธรรมศาสตร์ในฝรั่งเศส

ภารกิจของ ฯพณฯ ปรีดียังไม่เสร็จ แต่ภารกิจที่ ฯพณฯ ได้เริ่มต้นไว้นั้นก็ไม่เคยสูญหาย

ถึงแม้สังคมจะยังไม่มีประชาธิปไตย แต่จิตใจประชาธิปไตยได้ลงรากฝังลึกไว้แล้วในหมู่ประชาชนส่วนใหญ่

ถึงแม้ประวัติศาสตร์จะยังไม่มีสัจจะในวันนี้ แต่ความเชื่อว่า "สัจจะนั้น อมตะ" เสมอ ถูกบรรจุไว้แล้ว พร้อมกับเสียงร้องหาสัจจะที่นับวันจะดังขึ้นทุกที

คนหนุ่มสาวกลุ่มเล็ก ๆ ที่เราเห็นอยู่ที่นี่ และคนหนุ่มสาวอีกมากมายที่เรามองไม่เห็น ที่อยู่ในทุกซอกทุกมุมของสังคมไทย พร้อมทั้งคนทุกชาติทุกวัย เขาเหล่านี้มีพลังที่จะเติมคำ "ที่เป็นสัจจะ" ลงไปในช่องว่างของประวัติศาสตร์ไทย และมีเรี่ยวแรงที่จะตอกย้ำเสาประชาธิปไตยให้ลงรากลึกจนหนาแน่นในสังคมของเรา พวกเขาจะพากันเล่าขานถึงตำนานของฯพณฯ ปรีดี ผู้ได้สิ้นชีวิตไปอย่าง "ชาติเสือไว้ลาย ชาติชายไว้ชื่อ" ตามสมญานามที่ท่านปัญญาฯ กล่าวถึง และบรรพบุรุษท่านอื่น ๆ ที่ได้ก้าวเดินมาล่วงหน้าบนเส้นทางสายนี้ □

กลุ่ม "สัจจะ–ประชาธิปไตย"
ฤดูใบไม้ผลิ ปี 1983
กรุงปารีส

ไทยแลนด์
มิถุนายน 2526

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

บทกวีไว้อาลัย

วิสา คัญทัพ

มีก็เหมือนไม่มีประวัติศาสตร์
พลิกหน้าไหนก็ผิดพลาดเสียทั้งนั้น
เฉพาะตอนต้องกำหนดบทสำคัญ
ดำเป็นขาว, ขาวพลัน–เป็นดำไป
ไม่รู้ใครต่อสู้กอบกู้ชาติ
ไม่รู้ใครขายเอกราชอันยิ่งใหญ่
ไม่รู้ใครรักประชาธิปไตย
ใครทำลายถวายให้เผด็จการ
มากอนุสาวรีย์ มีให้เห็น
ก็ชื่นชมเช้าเย็นเวลาผ่าน
แต่พิเคราะห์เงื่อนงำแห่งตำนาน
กลับต้องถอนใจสะท้านทุกทีไป
ประเทศไทยในรอบหนึ่งร้อยปี
นานครั้งบังเกิดมีแผ่นดินไหว
ขะรอยแตกแยกขยับรับศพใคร
รับศพรัฐบุรุษไทยผู้เที่ยงธรรม

ท่านมิใช่เสาเอกจะอวดอ้าง
แต่คือดินถมสร้างทางให้ย่ำ
แม้น้อยหนึ่งมิเคยจะเอ่ยคำ
ทบทวนความทรงจำแล้วเจ็บนัก

บุญคุณของท่านสูงเทียมฟ้า
คนไทยทั่วหน้าแจ้งประจักษ์
จะบิดเบือนอย่างไรใครก็รัก
ต่างปกป้องพิทักษ์ท่านปรีดี

สร้างชาติบ้านเมืองมากับมือ
แต่แล้วกระไรหรือต้องหลบหนี
ตราบจนดับสิ้นซึ่งชีวี
ฟ้องโลก, ประเทศนี้ไม่มีธรรม
ไม่มีแม้ดินจะกลบหน้า
ประเทศไทยของข้ามันน่าขำ
รู้ชาติเห็นเช่นเป็นประจำ
ปีศาจครอบงำตลอดกาล

อัญเชิญวิญญาณรัฐบุรุษ
สดับธรรมพระพุทธพระผู้ผ่าน
สดับเสียงสรรเสริญเจริญทาน
สู่สุขคติสถานสุขารมย์
วันนี้กองประจำการประชาราษฎร์
ลดธงแล้วทั้งชาติ, สะกดข่ม
สงบจิตอธิษฐานมือพนม
สืบทอดเจตนารมย์ท่านปรีดี
ภูเขาก็จะแยกแหลกเป็นผง
อกธรณีก็คงขยับที่
แม่น้ำทุกสายสดุดี
เกียรติภูมิศักดิ์ศรีวีรกรรม
ร้อยใจมาแทนดอกไม้หอม
สวดศพขับกล่อมทุกเช้าค่ำ
เป็นเพลงว่า, ใครหนอผู้ก่อกรรม
สาปให้จงถูกกระทำสนองเทอญ.
สาปให้จงถูกกระทำสนองเทอญ–สาธุ

รัฐบุรุษอาวุโส
ปรีดี พนมยงค์

ประเทศไทยได้สูญเสียบุคคลสำคัญอย่างยิ่งไปเสียแล้ว เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 นับเป็นความสูญเสียที่ห่างไกลจากบ้านเกิดของท่านเหลือคณานับ แต่ข่าวการสูญเสียของคนไทยและประเทศไทยครั้งนี้ก็ถูกตีพิมพ์ไปทั่วโลก ในฐานะที่ท่านเป็นรัฐบุรุษอาวุโส ที่ยังคุณประโยชน์นานัปการให้กับชาติบ้านเมือง และเป็นผู้มีคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อสันติภาพและความสงบสุขของโลก

ท่านผู้นี้คือ ท่านปรีดี พนมยงค์ อดีตรัฐมนตรีต่างประเทศ อดีตรัฐมนตรีมหาดไทย อดีตรัฐมนตรีคลัง อดีตนายกรัฐมนตรี อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และหัวหน้าขบวนการกู้ชาติ "ขบวนการเสรีไทย"

ยุคสมัยที่ท่านยังหนุ่ม ท่านเป็นนักกฎหมายที่ปราดเปรื่อง ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปเรียนกฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส ขณะเป็นนักศึกษาก็ร่วมคิดค้นกับเพื่อนปัญญาชนไทยด้วยกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาของบ้านเมือง และแนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช ก็ก่อตัวจากที่นั่น ก่อนที่จะเป็นจริงในประเทศไทยเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่รับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนชาวไทย ท่านคือมันสมองของคณะราษฎรโดยแท้ และต้องถือว่าท่านคือผู้ให้กำเนิดประชาธิปไตยแก่ประเทศไทย

หากไม่ได้ท่านผู้นี้แล้ว เราคงไม่ได้เฉลิมฉลองกึ่งศตวรรษประชาธิปไตยอยู่ทุกวันนี้

และหากจะพูดไปแล้ว แนวคิดของปรีดี พนมยงค์หลายประการที่ถูกขัดขวางบั่นทอนถึงขั้นปะทะกันรุนแรง ขนาดคนนามสกุล "พนมยงค์" เกือบทุกคนในสมัยเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ถูกห้ามเข้ารับราชการ ญาติพี่น้องที่สนิทสนมก็หมดโอกาสเกิดในทางราชการ ผู้เป็นภริยา คือท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และลูกชาย–ลูกสาวต้องเข้าคุกเข้าตะราง และหนีภัยการเมืองไปสิงคโปร์ จีน และท้ายสุดไปอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส

แล้วมีอะไรเกิดขึ้นอีก ตอนหลังรัฐบาลแทบทุกสมัยก็หันมาใช้แนวคิดของท่านเกือบทั้งสิ้น ไม่ว่าเค้าโครงเศรษฐกิจ ที่ถูกโจมตีว่าเป็นความคิดของคอมมิวนิสต์ ฯลฯ

สมัยที่จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เพื่อนร่วมขบวนการ ได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และประเทศไทยถูกญี่ปุ่นยกทัพเข้ามาบุกไทยเมื่อ พ.ศ. 2485 ท่านปรีดี ก็แตกความเห็นกับจอมพลแปลก คัดค้านการร่วมมือกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง เพราะต้องการให้ประเทศไทยพ้นจากอันตราย จึงร่วมมือกับฝ่ายพันธมิตร คือสหรัฐฯ และอังกฤษ ท่านจึงดำเนินการลับก่อตั้งขบวนการเสรีไทย ซึ่งมีทั้งกองกำลังและฝ่ายพลเรือน ทำการ

กอบกู้เอกราช แปรฐานะของประเทศไทยซึ่งพ่ายแพ้สงครามเพราะการดำเนินนโยบายของจอมพล ป. มาเป็นฝ่ายชนะในสงคราม ยังผลให้ประเทศไทยและชื่อเสียงของขบวนการกู้ชาติไทยได้รับการสดุดีเกียรติคุณไปทั่วโลก

หากไม่ได้ท่านปรีดีเสียแล้ว เราอาจไม่ใช่ประเทศเดียวในเอเชียที่มีเอกราชไว้ชื่นชมจนกระทั่งทุกวันนี้

นักศึกษาและบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทุกคนนั้น ตระหนักในหัวใจว่า ท่านปรีดีคือผู้ประศาสน์การ สร้างมหาวิทยาลัย และสร้างแนวคิด "รับใช้ประชาชน" แม้ว่าชื่อมหาวิทยาลัยวิชา "ธรรมศาสตร์และการเมือง" จะถูกผู้บริหารคับแคบบางคนตัดทอนคำว่า "การเมือง" ออกไปเพียงเพื่อจะตัดความผูกพันของนักเรียนธรรมศาสตร์ออกจากแนวคิด "รับใช้ประชาชน" ของท่านไปก็ตาม

ทุกวันนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ยังผลิตบัณฑิตรุ่นแล้วรุ่นเล่าออกมารับใช้ประชาชนอย่างไม่ขาดสาย แนวคิดของปรีดี พนมยงค์นั้นได้รับการสืบทอดและศึกษาจากคนรุ่นหลังอย่างไม่ขาดตอนเช่นกัน ดังนั้นความพยายามที่จะตัดขาด ตัดความผูกพัน ตัดความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาระหว่างคนรุ่นหลัง ๆ กับปรีดีนั้น จึงเป็นความพยายามที่ไร้ผล

หลังกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 ชีวิตทางการเมืองที่พุ่งสูงในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้ถูกบั่นทอนลง เพราะการโจมตีและการปลุกกระแสที่รุนแรงของพรรคการเมืองเก่าแก่พรรคหนึ่งว่าท่านมีส่วนในการสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัว และสิ่งนี้ก็คือ "ความบาดหมางทางการเมือง" อย่างรุนแรงอันกระทบกระเทือนต่อความรู้สึกและศักดิ์ศรีของท่าน จนผลักดันให้ท่านตัดสินใจพาครอบครัวไปใช้ชีวิตลำบากลำบนในต่างประเทศ

และแม้ว่าจะอยู่ไกลบ้านเกิด ท่านก็ไม่ได้ทอดทิ้งความคิดและจิตใจที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับแผ่นดินที่ท่านเกิด เราจึงเห็นว่า ในวาระสำคัญหลายครั้งต่อบ้านเมืองที่ท่านผู้นี้ได้แสดงทรรศนะ และชี้แจงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์หลายสถานมายังรัฐบาล มายังผู้เกี่ยวข้องในปัญหาบ้านเมืองได้รับทราบอยู่อย่างสม่ำเสมอ โดยที่วัยและสังขารที่ย่างเข้าปีที่ 82–83 ไม่ได้เป็นอุปสรรคแม้แต่น้อย

เวลาที่ท่านอยู่ในประเทศไทย ท่านถูกกล่าวหาว่าเป็น "คอมมิวนิสต์" แม้ว่าท่านจะอยู่ไกลในต่างประเทศ คนที่เคยใกล้ชิดท่านแม้แต่ลูกศิษย์ลูกหาของท่าน รวมทั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ยังถูกเรียกว่าเป็น ฐานอิทธิพลของท่าน

นี่คือ ผลตอบแทนที่ไปจากคนบางกลุ่มบางพวก แต่มีอิทธิพลอยู่มาก

บ้านเรานั้นมีวาระโอกาสเฉลิมฉลองและรำลึกถึงคุณงามความดีของผู้คนหลายวาระ แต่เราไม่เคยนึกถึง "รัฐบุรุษ" ผู้นี้ ซึ่งตลอดเวลามีแต่เสียสละ และสร้างสรรค์ประโยชน์ให้ชาติบ้านเมือง

ในโอกาสที่ท่านหาชีวิตไม่ได้แล้วนี้ เราจึงอยากเรียกร้องมายังรัฐบาลไทย แม้ว่าเวลานี้จะมีท่านพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เท่านั้น ที่ประกาศความเป็น "ผู้บริหาร" บ้านเมืองอยู่

อยากให้ท่านทำหน้าที่แทนประชาชนไทยทั้ง 40 กว่าล้านคน ได้แสดงความกตัญญูกตเวทิตาต่อวิญญาณของรัฐบุรุษอาวุโส

ผู้ให้กำเนิดประชาธิปไตยให้กับลูกหลาน และในฐานะผู้รักชาติทำการกอบกู้เอกราชให้กับลูกหลานเป็นผลสำเร็จ

มาตุภูมิ วันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

รำลึก
ท่านปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษอาวุโส

มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยมีความใฝ่ฝันถึงสังคมในอุดมคติของตน สังคมที่มนุษย์กินดีอยู่ดี มีความมั่นคงในชีวิต และได้รับความเคารพนับถือในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของสังคม ปรีดี พนมยงค์ สามัญชนผู้ถือกำเนิดเมื่อ 83 ปีก่อน ก็มีความใฝ่ฝันถึงสังคมเช่นว่านี้ตลอดชั่วอายุของท่าน

ปรีดี เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ที่บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่า จ. พระนครศรีอยุธยา บิดาชื่อนายเสียง มารดาชื่อนางลูกจันทน์ มีพี่น้อง 8 คน ท่านเป็นบุตรคนที่ 2 ท่านสมรสกับท่านผู้หญิงพูนสุข และมีบุตรธิดารวม 6 คน

ปรีดีมาจากครอบครัว "ผู้มีอันจะกิน" เปรียบได้กับ "นายทุนชั้นกลาง" แต่เพราะเหตุว่าบิดาเลือกประกอบอาชีพทำนา ฉะนั้นครอบครัวของท่านจึงต้องประสบกับโชคชะตากรรมเฉกเช่นเดียวกับชาวนาโดยทั่วไป ในวัยเด็กท่านได้ประสบกับภาพที่บิดาสนทนากับชาวนายากจน ที่มาปรับทุกข์ถึงเรื่องความเดือดร้อนต่าง ๆ นานาในการทำมาหากินอยู่เนือง ๆ ภาพดังกล่าวทำให้ท่านเกิดทุกข์เวทนาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อท่านได้ยินผู้ใหญ่เล่าว่า ที่ประเทศอังกฤษมีสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นที่พึ่งของราษฎรทั่วไปที่เดือดร้อน และสภาฯ จะทำหน้าที่นำความทุกข์ร้อนนั้นไปแจ้งให้รัฐบาลรับไปดำเนินการได้ ทำให้ท่านเริ่มต้นสนใจระบอบรัฐสภา

เหตุการณ์ที่ทำให้ท่านบังเกิดความซาบซึ้งต่อ ระบอบประชาธิปไตยก็คือ ในขณะที่ท่านยังเป็นนักเรียนมัธยมที่อยุธยาอยู่นั้น ในปี พ.ศ. 2454 หนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ได้รายงานข่าวการปฏิวัติของชนชั้นกลางในประเทศจีน ซึ่งนำโดย ดร. ซุนยัดเซ็น กันอย่างตื่นเต้นเป็นประจำทุก ๆ วัน ชาวจีนอยุธยาที่นิยมระบอบสาธารณรัฐก็ได้ช่วยโฆษณาข่าวโดยการเช่าห้องที่ตลาดหัวรอเป็นห้องอ่านหนังสือ และคอยบอกข่าวการทำสงครามระหว่างฝ่ายประชาธิปไตยกับฝ่ายกษัตริย์ราชวงศ์แมนจูแก่ผู้สนใจอีกด้วย

ปรีดีติดตามเอาใจช่วยฝ่ายสาธารณรัฐอย่างใจจดใจจ่อ จนกระทั่งฝ่ายสาธารณรัฐประสบชัยชนะในที่สุด และในปีเดียวกันนั้นเอง

ข่าว "คณะ ร.ศ. 130" (พ.ศ. 2454) ซึ่งตระเตรียมจะยึดอำนาจการปกครองเพื่อเปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ถูกจับได้เสียก่อน ก็แพร่สะพัดไปถึงอยุธยา ปรีดี พนมยงค์สอบถามข่าวคราวเรื่องนี้จากครูผู้นิยม "ฝ่ายขบถ" และจากผู้รู้ ด้วยความเห็นอกเห็นใจต่อ "ฝ่ายขบถ" อย่างลึกซึ้ง

ปรีดี สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาเมื่ออายุ 15 ปีเศษ และกลับไปทำนาอยู่กับบิดาราว 2 ปี ระยะนี้ ท่านได้คลุกคลีกับชีวิตของชาวนาอย่างแท้จริง

และสิ่งที่ท่านพบเห็นก็คือ การกดขี่เบียดเบียนที่เจ้าของนากระทำต่อลูกนา การอัตคัดน้ำของคนและสัตว์ในฤดูแล้ง ภาระค่าเช่านาที่ชาวนาต้องแบกรับอยู่โดยทั่วไป รวมทั้งภาพชาวนาที่ถูกบังคับเกณฑ์แรงงาน เพราะไม่มีเงินจะเสียค่ารัชชูปการให้แก่ทางราชการ นำไปสู่ข้อสรุปของท่านในขณะนั้นก็คือ หากเมืองไทยมีสภาผู้แทนราษฎร สภาฯ นี้ก็คงจะสามารถเรียกร้องให้รัฐบาลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรได้เป็นแน่

ปี 2460 ปรีดีมาเรียนต่อที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม และสอบได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่ออายุ 19 ปี เพราะความที่มีสติปัญญาเฉียบแหลมว่องไว และมีความสามารถในการเรียนอย่างดีเลิศ ปรีดีจึงสอบชิงทุนของกระทรวงยุติธรรมไปเรียนต่อที่ประเทศฝรั่งเศสทางด้านกฎหมายได้ในเวลาต่อมา

ในระหว่างเรียนอยู่ที่ฝรั่งเศส ปรีดีได้รับการเลือกเป็นนายกสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส หรือที่เรียกกันว่า “สามัคยานเตราสมาคม” (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “สามัคยานุเคราะห์”) ปรีดีมีเพื่อนนักเรียนต่างชาติเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นนักศึกษาจีน และเวียดนาม โดยเฉพาะเพื่อนชาวเวียดนามนั้นล้วนแต่เป็นนักชาตินิยมที่ต้องการกู้ชาติจากการปกครองของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสทั้งสิ้น

ผลสะเทือนจากการได้พบเห็นระบอบประชาธิปไตยในประเทศยุโรป ซึ่งเป็นเหตุหนึ่งที่นำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองให้แก่อารยประเทศเหล่านั้น การได้ศึกษาค้นคว้าถึงความล้ำเลิศของระบอบประชาธิปไตย และความล้าหลังของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งการได้อยู่ในบรรยากาศของนักศึกษาหัวก้าวหน้าในฝรั่งเศส ได้ทำให้ปรีดีเริ่มบังเกิดความเชื่อมั่นอย่างลึกซึ้งว่า

การแก้ปัญหาความล้าหลังทั้งมวลของประเทศไทยนั้น ก่อนอื่นทั้งหมดจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียใหม่

จากการได้พบปะและแลกเปลี่ยนความเห็นกับ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ในปัญหาอนาคตของชาติไทย ซึ่งต่อมาจะมีความหมายอย่างสำคัญต่อประวัติศาสตร์ไทยได้ชักนำไปสู่การประชุม ณ บ้านพักเลขที่ 9 ซานกรุงปารีส ผู้เข้าร่วมประชุมครั้งแรก ประกอบด้วย ปรีดี พนมยงค์, ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี, ร.ท. แปลก ขีตตะสังคะ, ร.ต. ทัศนัย มิตรภักดี, นายตั้ว ลพานุกรม, นายแนบ พหลโยธิน และนายจรูญ สิงหเสนีย์ เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 (ถือตามปฏิทินเก่า ปฏิทินสมัยใหม่คือปี 2470)

ความหมายของการประชุมครั้งนี้ก็คือ "คณะราษฎร" ที่มีเจตนารมณ์อย่างแน่วแน่ว่า จะต้องเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ได้ถูกสถาปนาขึ้นแล้ว

หลังจากสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยปารีสแล้ว ปรีดีได้เดินทางกลับมาทำงานอยู่ที่คณะกรรมการกฤษฎีกา ปรีดีผ่านความคิดของตนไปยังนักศึกษาโดยการเป็นครูโรงเรียนกฎหมาย ที่บ้านของปรีดีเป็นที่พบปะกันเป็นประจำของผู้ก่อการ 2475 เช่น หลวงพิบูลสงคราม, หลวงทัศนัยนิยมศึก, หลวงสินธุสงครามชัย, หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์, และนายควง อภัยวงศ์ เป็นต้น

ในที่สุด "คณะราษฎร" ก็สามารถชักชวน 4 ทหารเสือแห่งกองทัพบก คือ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ. พระยาทรงสุรเดช พ.อ. พระยาฤทธิอาคเนย์ และ พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ ให้เข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงด้วย

การผนึกกำลังระหว่างปัญญาชนกับทหารฝ่ายประชาธิปไตย ได้นำไปสู่การประชุมครั้งแรกที่บ้านพัก ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ในปลายปี 2474 และนำไปสู่การจัดตั้งองค์กรฝ่ายทหารบกที่มี พ.อ. พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้า ฝ่ายทหารเรือมีหลวงสินธุสงครามชัย และฝ่ายพลเรือนมี ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำ

เป็นเพราะความล้มเหลวจากการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำตั้งแต่ปี 2472 เป็นต้นมา ซึ่งได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ข้าราชการ และราษฎรโดยทั่วไป ประกอบกับความล่าช้าในการที่จะปฏิรูประบบการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังนั้นในเช้าตรูของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 "คณะราษฎร" ก็เคลื่อนกำลังทหารเข้ายึดอำนาจและประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบเดิมไปสู่ระบอบประชาธิปไตยได้เป็นผลสำเร็จ

หลายเดือนหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในฐานะเสนาธิการฝ่ายพลเรือน ปรีดี ผู้อยู่ในวัยเพียง 32 ปี ต้องทำงานอย่างหนักในการที่จะนำเสนอนโยบายทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ เพื่อช่วงชิงให้มหาชนมาสนับสนุนรัฐบาลของคณะราษฎร

นอกจากนี้การต่อสู้ทางความคิดและทางการเมืองภายในคณะรัฐบาลระหว่างปีกซ้ายที่นำโดย ปรีดี กับปีกขวาที่นำโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี และพระยาทรงสุรเดช ก็ดำเนินไปอย่างเอาจริงเอาจัง ความขัดแย้งสำคัญมาจากการนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ปรีดีต้องการให้มีการพัฒนาอุตสาหกรรมแห่งชาติในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะกระทำได้ และการที่พลังทางอุตสาหกรรมจะถูกปลดปล่อยได้ ก่อนอื่นก็จะต้องดำเนินนโยบายปฏิรูประบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน และพัฒนาระบบการเกษตรให้ทันสมัย แนวคิดของปรีดีถูกต่อต้าน และถูกยกเป็นข้ออ้างในการที่พระยามโนปกรณ์ประกาศปิดสภาผู้แทนราษฎร และเนรเทศปรีดีไปอยู่ฝรั่งเศสในปี 2476

หลังจากพระยาพหลฯ และหลวงพิบูลสงครามแย่งยึดอำนาจกลับคืนมาจากพระยามโนปรกณ์ได้สำเร็จ ปรีดีจึงได้รับอนุญาตให้เดินทางกลับมารับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทย

ชัยชนะของการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี 2475 ได้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจของไทยอย่างยาวไกล การเปลี่ยนแปลง

ได้เป็นเงื่อนไข สกัดกั้นอำนาจทางเศรษฐกิจ และอิทธิพลอนุรักษ์นิยมทางการเมืองของฝ่ายเจ้าขุนมูลนาย เปิดโอกาสให้ปัจจัยทุนนิยมขยายตัวออกไปในระดับที่กว้างขวางขึ้น รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้รับการส่งเสริม และอุดมการประชาธิปไตยมิใช่สิ่งผิดกฎหมายอีกต่อไป

ปี 2476 มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ก่อตั้งขึ้น มีปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ประศาสน์การ

สถาบันการศึกษาแห่งนี้เป็นเครื่องมืออันหนึ่งที่คณะราษฎรใช้ในการผลิตอุดมการประชาธิปไตยให้แก่นักศึกษา และชนชั้นกลางทั่วไป เพื่อให้ชนชั้นกลางเหล่านี้เป็นฐาน เป็นกลไก และเป็นแรงผลักดันของระบอบประชาธิปไตยไทย ปรีดีได้มาอบรมความรู้ทางกฎหมาย เศรษฐกิจ และการเมืองด้วยตนเองให้แก่บรรดานักศึกษา วิญญาณประชาธิปไตยที่ปรีดีปลูกฝังแก่บรรดานักศึกษา และการให้เสรีภาพทางการศึกษาอย่างเต็มที่ ทำให้นักศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยนี้ได้ทำหน้าที่สืบทอดภารกิจในการส่งทอดคบเพลิงแห่งเสรีภาพและประชาธิปไตยไปยังมวลมหาราษฎรไทยโดยไม่เคยหยุดตลอดช่วง 50 ปีที่ผ่านมา

ปี 2484 เกิดสงครามมหาเอเซียบูรพาและญี่ปุ่นบุกไทย ในขณะที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามหันไปร่วมมือกับจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น ปรีดีก็หันไปตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” เพื่อกู้ชาติ หากมิใช่เพราะการดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างถูกต้องของปรีดีและคณะแล้ว ก็เชื่อได้ว่า

ประเทศไทยจะต้องตกอยู่ในการยึดครองของประเทศอังกฤษภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลงอย่างแน่นอน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ปรีดีได้ก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปี 2488 หลังจากดำรงตำแหน่งอยู่ได้ไม่นานก็เกิดกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8 ปรีดีลาออกจากตำแหน่ง และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ขึ้นรับหน้าที่แทน

กระนั้นก็ตาม ปรีดีก็ยังคงเป็น "รัฐบุรุษอาวุโส" ที่มีอิทธิพลทางความคิด และทางการเมืองอย่างสูงต่อคณะรัฐบาลในขณะนั้น

ในระหว่างที่มีอำนาจ ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีที่สนับสนุนกรรมกรอย่างจริงจังที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับนายกรัฐมนตรีเท่าที่มีมาในประเทศไทย ปรีดีสนับสนุนมิตรและลูกศิษย์ของตน เช่น ถวัติ ฤทธิเดช, ร.ต.ต. วาศ สุนทรจามร, เธียรไท อภิชาติบุตร, ทองเปลว ชลภูมิ ฯลฯ ไปทำงานกับกรรมกร

เงื่อนไขประการหนึ่งที่กรรมกรสามารถจัดตั้งกันขึ้นได้อย่างกว้างขวางในรูปของ "สมาคมสหอาชีวกรรมกรแห่งประเทศไทย" หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็มาจากการสนับสนุนของปรีดีโดยตรง

ปรีดีสนับสนุนการกินดีอยู่ดีของชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ในรูปของการจัดตั้งสหกรณ์ แม้ว่าโดยความปรารถนาส่วนตัวที่แท้จริงของท่านจะต้องการเห็นการกินดีอยู่ดีมากยิ่งกว่านี้ก็ตาม

การรัฐประหารปี 2490 ภายใต้การนำของกลุ่มทหารเผด็จการอนุรักษ์นิยมจัดที่มี พลโทผิน ชุณหะวัณ, พันเอกเผ่า ศรียานนท์ และพันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้นำ ทำให้ปรีดีต้องหลบหนีออกไปอยู่นอกประเทศ และความล้มเหลวของการก่อ "ขบถวังหลวง" ในปี 2492 ก็ทำให้ท่านไม่มีโอกาสได้กลับมายังมาตุภูมิแห่งนี้อีกเลยจนชั่วชีวิต

ในระหว่างที่ลี้ภัยทางการเมืองอยู่ประเทศจีน และต่อมาที่ชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ปรีดีได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ งานนับสิบเล่มของท่านทางด้านปรัชญา การเมือง และข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย ได้รับการตีพิมพ์ขึ้นแล้ว

อาทิเช่น "ความเป็นอนิจจังทางสังคม" (ตีพิมพ์ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2513) จดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ถึงพระพิศาลสุขุมวิท เรื่องหนังสือจดหมายเหตุของเสรีไทยเกี่ยวกับปฏิบัติการในแดนดี นิวเดลี และสหรัฐอเมริกา" (2522) และ "มหาราชและรัตนโกสินทร์" (2525) เป็นต้น

ปรีดีเป็นที่เคารพนับถืออย่างลึกซึ้งของมิตรและลูกศิษย์ทั่วไป กล่าวได้ว่าคนไทยแทบทุกคนที่ผ่านไปยังยุโรป หรือประเทศฝรั่งเศสจะต้องแวะไปแสดงความคารวะต่อท่าน ในวัยชราท่านยังมีสุขภาพที่ดี และความจำอย่างดีเลิศในการให้การศึกษา หรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นแก่อาคันตุกะผู้ไปเยือน

แต่แล้วอย่างไม่คาดฝัน ในตอนเที่ยงของวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสคนเดียวของประเทศไทย ก็ได้มรณกรรมด้วยหัวใจวาย ที่บ้านพักชานกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส

ชีวิต ผลงาน และความดี ของปรีดี มีมากมายจนเกินกว่าที่บทความสั้น ๆ นี้จะบรรจุเอาไว้ได้ การเขียนประวัติของท่านไม่สามารถจะแยกออกจากการเขียนประวัติศาสตร์การสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยได้ อัตชีวประวัติในการต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตยของท่านจะกลายเป็นบทเรียน เป็นตำนานให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา และก้าวตามต่อไปอย่างมิรู้จบมิรู้สิ้น

สังศิต พิริยะรังสรรค์

มาตุภูมิรายวัน
วันพฤหัสบดีที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

แด่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

วันที่ 3 พฤษภาคม หนังสือพิมพ์ได้รายงานว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว เมื่อเวลา 11.45 น. (เวลาในฝรั่งเศส) ที่ชานกรุงปารีส นำความเศร้าสลดเสียใจมาสู่บรรดาญาติมิตร ศิษยานุศิษย์ และบุคคลในวงการต่าง ๆ ที่นับถือ ดร. ปรีดี ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ผู้นำการปฏิวัติเมื่อปี 2475

ตำแหน่งกิตติมศักดิ์ "รัฐบุรุษอาวุโส" นั้น เป็นตำแหน่งที่ ดร. ปรีดี ได้รับเพียงคนเดียว และไม่มีใครได้รับเกียรตินั้นอีกเลย ท่านจึงเป็นรัฐบุรุษที่มีเกียรติคุณสูงส่งในประวัติศาสตร์ไทย โดยที่ไม่มีใครจะไปลบคำว่า "รัฐบุรุษอาวุโส" ออกจากชื่อของ ดร. ปรีดี ได้

"เศรษฐสยาม" คนเขียนคอลัมน์ "เศรษฐกิจ" ตัวเล็ก ๆ ผู้ได้รับการประสิทธิประสาทความรู้ด้านเศรษฐกิจมาจาก มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง สถาบันที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยความสามารถของ ดร. ปรีดี จึงขอน้อมสดุดีต่อ ดร. ปรีดี ผู้เป็นบิดาแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ในฐานะผู้ฝักใฝ่ในความรู้ด้านเศรษฐกิจ เรายกย่องอย่างเต็มตื้นในความรู้สึกว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นปราชญ์ เป็นปรมาจารย์ทางเศรษฐศาสตร์ ที่เราคิดว่า ยังไม่มีใครที่มีความคิดเฉียบแหลมเท่ากับท่าน

"เค้าโครงการเศรษฐกิจ" ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เมื่อ พ.ศ. 2475 นั้น เป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ ที่ได้ก่อรูปความคิดของทางเศรษฐกิจที่จะแก้ปัญหาอย่างถึงรากถึงโคน อาจกล่าวได้ว่า ดร. ปรีดีได้คิดวางแผน "เศรษฐกิจสหกรณ์" แทนที่ระบบเศรษฐกิจเจ้าขุนมูลนาย ทั้งนี้เพื่อทำให้นโยบายเศรษฐกิจของคณะราษฎรเป็นจริง นโยบายเศรษฐกิจของคณะราษฎรมีว่า

"จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลจะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก"

ดร. ปรีดี ได้ประกาศเจตนารมณ์ของตนว่า "ถ้ารัฐบาลจัดวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติให้เหมาะสมแล้ว การหางานให้ราษฎรทุกคนทำไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยากนั้น ย่อมเป็นทางที่รัฐบาลทำได้ หาใช่เป็นการสุดวิสัยไม่ การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ เป็นจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ของข้าพเจ้า ในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร และถือรัฐธรรมนูญประดุจกุญแจเปิดช่องทางให้ราษฎร

ได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง ให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน" นี่ก็เห็นแล้วว่า ดร. ปรีดีนั้น เป็นนักประชาธิปไตย ยึดเอาเจตนาเพื่อคนส่วนใหญ่ อาศัยรัฐธรรมนูญเป็นกุญแจของประชาคม ไม่เหมือนคนบางพวก ที่มักจะอาศัย "คำสั่ง" อยู่เหนือรัฐธรรมนูญ อย่างเช่นในปัจจุบัน

เค้าโครงเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี นั้น กล่าวโดยสรุปก็คือ ต้องการทำให้ปัจจัยการผลิต คือ ที่ดิน โรงงาน เครื่องจักร และเงินทุน เป็นของรัฐ หรือเป็นวิสาหกิจที่รัฐดำเนินการเอง อีกประเภทหนึ่ง ก็ให้มีการรวมกันเป็นสหกรณ์ แล้วให้บุคคลที่ทำงานในวิสาหกิจของรัฐและสหกรณ์ ได้รับเงินจากรัฐหรือสหกรณ์นั้น ดังความในเค้าร่างพระราชบัญญัติ ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร มาตรา 3 ว่า

"ตั้งแต่วันที่ประกาศใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไปนั้น ให้บรรดาบุคคลที่มีสัญชาติไทย ซึ่งอยู่ในประเทศสยามถ้วนทุกคน ได้รับเงินจากรัฐบาลหรือสหกรณ์ ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้"

การที่จะโอนกิจการต่าง ๆ ไปเป็นของรัฐนั้น ดร. ปรีดีไม่ได้เสนอให้ยึด แต่ให้ใช้วิธีซื้อ โดยจ่ายพันธบัตรให้ไปก่อน ส่วนการรวมกันเป็นสหกรณ์ก็อาศัยการจัดรูปที่ดิน และการจัดตั้งสหกรณ์ เพื่อให้นำที่ดินมารวมกัน นำปัจจัยการผลิตต่าง ๆ มารวมกัน

"ส่วนในด้านกรรมสิทธิของเอกชนนั้น ในมาตรา 14 ระบุว่า

"ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ทั้งหลาย ซึ่งเอกชนนั้นหามาได้"

นี่ก็หมายความว่า ที่ดิน อันเป็น "อสังหาริมทรัพย์" (ทรัพย์ที่เคลื่อนย้ายไม่ได้) เอกชนไม่อาจยึดไว้เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัวได้

ในมาตรา 8 ดร. ปรีดีเสนอให้จัดตั้งธนาคารแห่งชาติ โดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาล และเงินทุนที่จะกู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารชาติ

ในมาตรา 10 เสนอให้มีการจัดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ ในมาตรา 11 ให้กำหนดว่า ในปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลจะทำได้อย่างไร และให้แจ้งผลแห่งการกระทำต่อมหาชนทุกสัปดาห์

เรื่องการวางแผนเศรษฐกิจนั้น ต่อมาเมื่อธนาคารโลกและที่ปรึกษาอเมริกันได้เข้ามาแนะนำให้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใคร ๆ ก็พากันยอมรับ และได้ถือเป็นแนวปฏิบัติกันเรื่อยมา ตั้งแต่ปี 2504 จนเดี๋ยวนี้ก็ถึงแผนที่ 5 แล้ว นี่ก็ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดของ ดร. ปรีดีเป็นแนวคิดที่ก้าวหน้า คิดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2475 แล้ว

แต่เนื่องจากว่า แนวคิดของ ดร. ปรีดีนั้น มีเนื้อหาของเศรษฐกิจสังคมนิยม จึงก่อให้เกิดผลกระทบกระเทือนรุนแรง และถูกตอบโต้คัดค้าน ทั้ง ๆ ที่ ดร. ปรีดีได้ยืนยันว่า "หลักโครงการของข้าพเจ้าไม่ขัดกับหลักนายทุน (Capitalist) เดินคู่กันไปแท้ ๆ เราต้องการให้มีทุน เราต้องอาศัยทุนของพวกมั่งมีในนี้ และต่างประเทศ"

แต่ตามพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 ความตอนหนึ่งว่า

"ถ้ารัฐบาลเรารับดำเนินการกระทำทุกอย่างไปโดยตลอด ก็เปรียบเหมือนรัฐบาลเราช่วยให้สมาคมเทอร์ตอินเตอร์เนชั่นแนล (การประชุมว่าด้วยความตกลงและนโยบายของขบวนการสังคมนิยมระหว่างประเทศยุคที่สาม–ผู้เขียน) ที่มีความประสงค์จะเปลี่ยนโลกให้กลายเป็นคอมมูนิสต์นั้นดำเนินการไปถึงจุดประสงค์ได้โดยง่าย เพราะการที่เราจะดำเนินการตามนี้นั้นโดยไม่ต้องสงสัยเลยว่า ในที่สุดเราจะกลายเป็นคอมมูวนิสต์ไปอย่างแน่นอน การเป็นคอมมิวนิสต์นี้ เป็นเพราะการเศรษฐกิจเป็นไปในทางคอมมิวนิสต์ ไม่ได้กล่าวความว่ารัฐบาลจะจัดทำให้ผู้หญิงเป็นของกลางดังที่ว่ากัน แต่อย่างไร

ก็ดี ประเทศสยามจะต้องกลายเป็นคอมมิวนิสต์ประเทศ นับเป็นที่ 2 ในโลก รองจากประเทศรัสเซีย"

อย่างไรก็ตาม ยังมีบุคคลสำคัญหลายท่านที่เห็นด้วยกับเค้าโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี เช่น

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา กล่าวว่า "เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร. ปรีดี) เมื่อมีการแก้ไขบางอย่างแล้วก็ใช้ได้"

พระยาศรีวิสารวาจากล่าวว่า "เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ นี้ ตัดบางตอนออกเสียก็ใช้ได้"

ดร. เดือน บุนนาค นักเศรษฐศาสตร์คนสำคัญคนหนึ่งของเมืองไทยได้กล่าวว่า "สิ่งที่นายปรีดี พนมยงค์เขียนไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น รัฐบาลชุดต่าง ๆ ต่อมาได้จัดทำขึ้น เราจึงเห็นสิ่งที่กล่าวไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้เป็นตัวตนขึ้น เช่น ธนาคารชาติ และหลังสุดก็คือการประกันสังคม ซึ่งก็มีอยู่ในเค้าโครงการนี้ ซึ่งถ้านำมาใช้ตั้งแต่ปี 2475 มาจนถึงบัดนี้แล้ว เมืองไทยก็จะเจริญก้าวหน้าไปมากทีเดียว"

นายทวี บุณยเกตุ กล่าวว่า "ในเค้าโครงการเศรษฐกิจอันนี้ เราไม่ได้ริบทรัพย์ใคร เราไม่ได้เอาเงินราษฎรมาแบ่งปันกัน เราไม่ได้เอาผู้หญิงมาเป็นของกลาง เราไม่ได้บังคับ หรือเกณฑ์คนทั้งหมดให้ทำงานให้แก่สหกรณ์ของเรา เราไม่ได้เกณฑ์คนให้มาเป็นทาส เพราะฉะนั้นจะเรียกหรือเหมาเอาว่าโครงการนี้มีวิธีการเป็นคอมมิวนิสต์หรือโซเซียลลิสม์อย่างไรได้"

ถึงแม้จะมีบุคคลหลาย ๆ คนเห็นด้วย แต่ผู้ที่จะต้องสูญเสียผลประโยชน์อันเนื่องมาจากโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี ย่อมมีอยู่มาก แต่ละล้วนก็มีอำนาจวาสนาอยู่ในอาณาจักรสยามด้วยกันทั้งนั้น สุดท้าย ดร. ปรีดี จึงต้องถูกพายุการเมืองซัดกระหน่ำจนต้องกระเด็นกระดอน ระเหเร่ร่อนไป

ปักหลักอยู่ที่ฝรั่งเศสจนกระทั่งถึงแก่กรรม ใครกลุ่มไหนจะคิดอย่างไรก็ตาม แต่เราเศรษฐสยามยังรำลึกถึง ดร. ปรีดี ด้วยใจนิยมบูชา ไม่มีวันลืม

เศรษฐสยาม

สัปดาห์วิจารณ์ 15 พฤษภาคม 2526

ดร.ปรีดี พนมยงค์

เมื่อเที่ยงวันที่ 2 พฤษภาคมที่ผ่านมา ประเทศไทยได้สูญเสียลูกที่ดีไปอีกแล้วคนหนึ่ง

วงการเมืองไทย ได้สูญเสียนักการเมืองที่เป็นรัฐบุรุษ

วงการศึกษาได้เสีย นักการศึกษาที่มีความคิดก้าวหน้า

วงการประวัติศาสตร์ ได้สูญเสียนักประวัติศาสตร์ที่ยึดมั่นในความถูกต้องและความจริงอย่างเหนียวแน่น

วงการเศรษฐกิจ ได้สูญเสียนักเศรษฐกิจที่เยี่ยมยอด มองการไกล ผู้มีแผนการกำจัดความยากจนของประชาชนทั้งแผ่นดิน

วงการสังคม ได้สูญเสียนักสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมยังให้เกิดความเป็นธรรมแก่ชนฝ่ายข้างมาก

วงการกฎหมายได้สูญเสียนักนิติศาสตร์ผู้ปราดเปรื่อง ผู้วางรากฐานกฎหมายหลายแม่หลายบท

วงการรัฐศาสตร์ ก็ได้สูญเสียนักรัฐศาสตร์ผู้เจนจัด

วงการทูต ก็ได้สูญเสียนักการทูตที่ต่างชาติยอมรับรองในความเฉียบแหลม

และในการนักต่อสู้เพื่อเอกราชความเป็นไท เราก็สูญเสียหัวหน้าขบวนการเสรีไทยที่นำประเทศให้รอดพ้นจากความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2

เช่นเดียวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ได้สูญเสียผู้ประศาสน์การหรือผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยไป

เป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ

นั่นคือ การจากไปของท่านรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์

ท่านได้จากไปเมื่อเที่ยงวันของวันที่ 2 พฤษภาคม ที่บ้านพักชานกรุงปารีส ขณะที่เหลือเวลาอีก 9 วัน ท่านก็จะมีอายุครบ 83 ปี ในวันที่ 11 พฤษภาคม

ประวัติของท่านนั้นยืดยาวเกินกว่าจะเขียนให้จบได้ในเนื้อที่น้อยนิดนี้

ด้วยเห็นและรู้แจ้งถึงความเจริญรุ่งเรือง ความก้าวหน้าในสังคมของประเทศที่ไปศึกษา และมองทะลุถึงความทุกข์ยาก ล้าหลังของประเทศ

บ้านเกิดเมืองนอน อุปสรรคของการ "อภิวัฒน์" ที่จะนำประเทศไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยและอุดมสมบูรณ์ ท่านได้เข้าร่วมมือกับลูกหลานไทยผู้รักชาติทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475

ท่านได้ชื่อว่าเป็นมันสมองของคณะก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ด้านการศึกษาและพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ท่านเห็นว่าความรุ่งเรืองและสำเร็จของระบอบประชาธิปไตย อยู่ที่การศึกษา ประชาชนรู้รอบถึงระบอบการปกครองและกฎหมาย ท่านจึงได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น โดยท่านได้เป็นผู้ประศาสน์การ

ด้านความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชน ท่านเห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยจะเป็นจริงได้ไม่ใช่แต่จะนำประเทศให้สำเร็จในทางการเมืองเท่านั้น แต่ต้องประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจด้วย เพื่อขจัดความทุกข์ยากของแผ่นดิน ท่านจึงได้เสนอ "เค้าโครงการเศรษฐกิจ" ขึ้น อันนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ แต่เค้าโครงการเศรษฐกิจของท่านก้าวเกินกว่าคนในยุคนั้นจะเข้าใจและตามทัน จึงได้ถูกมองไปว่าคอมมิวนิสต์ ท่านจึงเดินทางไปอยู่ต่างประเทศชั่วคราว หลังจากนั้น เมื่อท่านเดินทางกลับมา ก็ถูกตั้งคณะกรรมการสอบสวนในข้อหาว่าของท่านเป็นคอมมิวนิสต์ ผลการสอบสวนปรากฏว่าท่านบริสุทธิ์ ท่านจึงได้มีโอกาสรับใช้ชาติต่อมาและได้ประกอบกรณียกิจเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติเป็นอันมาก

ท่านได้รับใช้ประเทศด้วยการดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และเมื่อประเทศไทยถูกชักจูงเข้าสู่วังวนแห่งสงครามในช่วง

มหาสงครามครั้งที่ 2 ท่านก็ได้จัดตั้งขบวนเสรีไทย ขึ้นต่อต้านญี่ปุ่น อันเป็นผลให้ประเทศไทยไม่ต้องตกอยู่ในฐานะผู้แพ้สงคราม ซึ่งส่งผลดีแก่ประเทศชาติอย่างใหญ่หลวง

ต่อมาท่านก็ได้รับใช้ประเทศชาติอีกในฐานะนายกรัฐมนตรีติดต่อกัน 2 สมัย ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปรเมนทรอนันทมหิดลสวรรคต ท่านได้ถูกใส่ร้ายกล่าวหาว่ามีส่วนพัวพันและเมื่อเกิดรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 ท่านได้หลบหนีออกนอกประเทศเพื่อความปลอดภัยแก่ชีวิต ท่านได้ใช้ชีวิตอยู่นอกประเทศเรื่อยมาจวบจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

ขอให้วิญญาณของท่านรัฐบุรุษอาวุโส จงไปสู่สุขคติ ความดีที่ท่านได้ก่อไว้ย่อมจักสถิตย์อยู่ในจิตใจของผู้รักความเป็นธรรมชั่วนิจนิรันดร

มหาชัย

วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ชีวิตร่วมทุกข์และสุข ของ "พูนศุข - ปรีดี" แบบฉบับของนักต่อสู้

ที่แล้วมา อดีตอันเป็นบทเรียนของปัจจุบัน ส่วนใหญ่มักเป็นอดีตของนักการเมืองที่เป็น "บุรุษ" แต่เรื่องราวของ "เงาหลัง" คือครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งภรรยาของนักการเมืองไม่สู้จะมีใครหยิบยกมาเขียนถึงมากนัก

ชีวิตของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ที่พบรักกับนายทหารปืนใหญ่ นามกรว่าแปลก สกุลขีตตะสังคะ ตั้งแต่ยังเป็น "เด็กหญิง"

และเช้าที่พันตรีหลวงพิบูลสงครามเข้าดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ก็เช่นเดียวกับท่านผู้หญิงของพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา คือหลวงพิบูลสงครามเก็บความลับไว้อย่างดียิ่ง แม้แต่นอนเรียงเคียงหมอนกัน ก็มิได้ระแคะระคายแม้แต่นิดเดียว

แม้ท่านผู้หญิงละเอียดจะมีชีวิตระหกระเหินไปอยู่พนมเปญ, นครโตเกียว และอินเดีย ร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงครามในช่วงบั้นปลายของชีวิต แต่ถ้าหากนำไปเทียบกับชีวิตของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ก็ถือว่ายังห่างไกลกันยิ่งนัก

มาเถิดภราดา ลองติดตามศึกษาของท่านผู้หญิงของ "รัฐบุรุษอาวุโส" ดู !

ท่านผู้หญิงพูนศุข
"เชียด" เดียวกันกับนายปรีดี

เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เมื่อเขียนประวัติของนายเสียง พนมยงค์ ได้ระบุไว้ในท่อนหนึ่งว่า

"นายเสียง พนมยงค์ ได้เกี่ยวข้องกับสกุล ณ ป้อมเพชร คือย่าของนายเสียง พนมยงค์ เป็นพี่ร่วมบิดามารดาเดียวกับย่าพระยาชัยวิชิต (ขำ ณ ป้อมเพชร)"

นายปรีดี พนมยงค์ เมื่อให้สัมภาษณ์แก่อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ เมื่อเดือนเมษายน 2525 ณ บ้านชานกรุงปารีส ได้กล่าวขยายความตอนนี้ว่า "ผมขอชี้แจงว่าพระยาชัยวิชิต (ขำ) เป็นบิดาของพูนศุขภรรยาผม ผมกับภรรยาจึงเป็นญาติกัน คือ ผมกับภรรยาสืบมาจาก "เชียดเดียวกัน"

ความเป็นมาในรายละเอียดเป็นไฉน นายปรีดี พนมยงค์เล่าว่า

"เชียดผมมีบุตรีคนหนึ่งชื่อปิ่น ที่เป็นย่าทวดของผม ท่านแต่งงานกับนายก๊กจีน แซ่ตั้ง (ตัน) พ่อค้า ท่านทั้งสองมีบุตรหลายคนรวมทั้งปู่ผมชื่อ "เกิด" ปู่ ย่าผมมีบุตรหลายคนรวมทั้งบิดาผมด้วยชื่อ "เสียง"

"เชียดผมมีบุตรีคนที่สองชื่อ "บุญมา" ที่เป็นย่าทวดของพูนศุข ท่านแต่งงานกับพระพิทักษ์เทพธานี นามเดิม "ด้วง" ตำแหน่งผู้ช่วยผู้รักษากรุงเก่า (อยุธยา) ท่านทั้งสองมีบุตรหลายคน รวมทั้งพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) ที่เป็นปู่ของพูนศุข ปู่ย่าของพูนศุขมีบุตรหลายคนรวมทั้งพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ) ที่เป็นบิดาของพูนศุข

ความสัมพันธ์พ่อ-แม่-ลูก ที่ทำงานปฏิวัติ

ในหนังสือ "อนุสรณ์นายปาล พนมยงค์" ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี 2525 ท่านผู้หญิงพูนศุขได้เขียนในหัวข้อเรื่อง "ชีวิตของลูกปาล" มีความบางตอนว่า

"พออายุได้ 6 เดือน พ่อก็จากบ้านไปทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 จึงเป็นการจากกับลูกครั้งแรก เนื่องจากพ่อได้จากบ้านไปตั้งแต่เย็นวันที่ 23 มิถุนายน"

ท่านผู้หญิงเล่าว่า "ในวันที่พ่อจากไป ลูก ซึ่งเป็นเด็กไม่เคยกวนเลย แต่ในตอนดึกคืนนั้น ได้ส่งเสียงร้องไห้เป็นเวลานานโดยไม่มีสาเหตุ จนคุณตาคุณยายซึ่งอยู่บนตึกใหญ่ได้ยินและได้มาถามว่าเป็นอะไร แม่เองใจไม่ดีเป็นห่วงพ่อ เพราะพ่อไม่ได้บอกความจริง เพียงแต่บอกว่าจะไปหาคุณปู่ที่นา อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา"

ทำเนียบท่าช้าง
เมื่อรัฐประหาร 2490

"ในปีพุทธศักราช 2490 เกิดรัฐประหาร คือในวันที่ 8 พฤศจิกายนนั้น คณะรัฐประหารได้นำรถถังเข้ามาบุกทำลายที่พัก (ทำเนียบท่าช้าง) โดยไม่ได้คำนึงถึงผู้หญิงและเด็กที่อาศัยอยู่ ได้ยิงปืนกลกราดที่พักอย่างนับไม่ถ้วน" ท่านผู้หญิงพูนศุขเขียนในอีกตอน

"ขณะนั้นลูกอายุเพียง 16 ปี มีความห่วงใยแม่ ได้บอกให้แม่และน้อง ๆ หลบไปรวมอยู่ในห้องด้านแม่น้ำและสั่งให้นอนราบกับพื้น อีกทั้งยังคอยถามว่าแม่เป็นอย่างไรบ้าง เพราะเราปิดไฟอยู่ในความมืด จนรุ่งเช้าปรากฏว่ากระสุนได้ยิงตรงมายังห้องนอนพ่อแม่ เจาะกำแพง แต่ไม่ทะลุ เพราะกำแพงหนา หรือจะเป็นเพราะเดชะบุญกุศลที่ช่วยให้ครอบครัวเรามีชีวิตรอดมาได้จากการกระทำอันเหี้ยมโหดของคณะรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490"

ท่านผู้หญิงเขียนต่อไปว่า "ต่อมา พ่อได้ออกเดินทางไปนอกประเทศ ส่วนแม่กับลูก ๆ ได้หลบภัยไปอยู่สัตหีบชั่วระยะหนึ่ง เพราะในขณะนั้น คณะรัฐประหารได้ทำการจับกุมฝ่ายที่ถูกยึดอำนาจ จับผัวไม่ได้ก็จับเมียเอาไปขังแทน"

ต่อมาท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ และนายปาล พนมยงค์ ก็ถูกจับในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 !

รายงานของ "ผู้สื่อข่าวน้อย"
ครั้งหนึ่งในบัลลังก์ 24

บัลลังก์ 24 คือห้องพิจารณาคดีพิเศษของศาลอาญา ซึ่งได้ถูกจัดไว้โดยเฉพาะสำหรับพิจารณาคดีการเมืองต่าง ๆ ทุกรุ่น นับแต่ยุครัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490

"ผู้สื่อข่าวน้อย" ได้เขียนและตีพิมพ์ "วันหนึ่งในบัลลังก์ 24" ในวารสารรายคาบของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มาแล้วไม่ต่ำกว่า 2 หน และได้กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อท่านผู้หญิงพูนศุขได้ไปปรากฏตัว ณ ที่นั้น และได้เข้าสวมกอดนายปาล พนมยงค์ ผู้ลูก

"ลูกเอ๋ย" ท่านผู้หญิงกล่าว

"ครอบครัวของเราเป็นครอบครัวที่ต้องผจญกับชะตากรรม แม้ว่าพ่อของลูกจะได้ประกอบกรรมทำความดีให้กับชาติบ้านเมืองอย่างมากมายก็ตาม แต่วิถีทางการเมืองทำให้พ่อของลูกไม่มีสิทธิที่จะอยู่ในผืนแผ่นดินไทยได้อย่างเสรีชน"

"ผลอันนี้ได้กระทบกระเทือนมาถึงแม่และตัวลูกอีกด้วย ลูกรักต้องกลายเป็นจำเลยในคดีการเมืองตั้งแต่เยาว์วัย โดยไม่มีผู้ใดคาดหมายไว้ก่อนเลยว่าจะต้องเป็นไปถึงเพียงนี้"

".....ขอให้ลูกมีจิตใจเข้มแข็งอดทนต่อสภาพการณ์ที่ลูกกำลังเผชิญอยู่ ต่อไปในภายภาคหน้า ลูกรักจงอดทนและจงประพฤติตนให้สมกับเป็นลูกของนักการเมือง ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยทำคุณงามความดีให้กับชาติบ้านเมือง โดยไม่เคยกอบโกยหาผลประโยชน์ใส่ตนและครอบครัวอย่างใดเลย แต่จังหวะชีวิตทำให้พ่อของลูก..."

"ผู้สื่อข่าวน้อย" รายงานตอนนี้ว่า "เสียงของท่านสุภาพสตรีผู้นั้นได้สะอื้นขาดหายไปเพราะความกำสรด ทุกคนที่อยู่ ณ ที่นั้น แม้แต่ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์เองก็จำต้องเบือนหน้าหนี้ เพราะไม่อาจทนฟังและดูภาพและสิ่งอันน่าเห็นใจยิ่งนี้ได้"

ปรีดี พนมยงค์

ชีวิตอันสะอาดและงาม

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีคนหนึ่งของประเทศถึงแก่มรณกรรมท่ามกลางข่าวอื้อฉาวเรื่องอนุภรรยานับร้อยในวิมานสีชมพูหลังกองพลที่ 1

จากนั้นเขาก็ถูกจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีคนต่อมาใช้มาตรา 17 ยึดทรัพย์ เนื่องจากมีเงินของแผ่นดินพลัดกระจายหายเข้าในกองมรดกมหาศาลของนายกรัฐมนตรีผู้ยิ่งใหญ่ท่านนั้น

อีก 10 ปีต่อมา ก็มีความพยายามจะสร้างอนุสาวรีย์ให้กับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์!

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีผู้มีชีวิตส่วนตัวที่สะอาดอย่างน่าเคารพยิ่ง ความรักของนายปรีดีกับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เป็นแบบอย่างแห่งความรักของหนุ่มสาวผู้พร้อมจะร่วมชะตากรรมเดียวกันอย่างแน่วแน่

ไม่ว่าในยามสุขสดชื่นหรือยามทุกข์อันแสนระหกระเหินก็ตาม ท่านผู้หญิงก็ยืนเรียงเคียงข้างกับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างคงมั่นตลอดกาล!

และชีวิตทางการเมืองและทางราชการของนายปรีดี ไม่ว่าจะเมื่อเป็นรัฐมนตรีหรือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย และกระทั่งนายกรัฐมนตรี ก็เป็นชีวิตที่ไม่เคยด่างพร้อยและต้องแปดเปื้อนเพราะการโกงกินกองโกยเหมือน "รัฐบุรุษ" บางคนในระยะหลัง

แม้ว่าด้านหลักของชีวิตนายปรีดี พนมยงค์ จะเนื่องจากความล้ำเลิศด้านสมองและสติปัญญา และการสั่งสมคุณธรรมแห่งรัฐบุรุษ แต่เรา

จะปฏิเสธได้อย่างไรภายใน "เงาหลัง" ของนายปรีดี พนมยงค์ นั้นมีท่านผู้หญิงพูนศุขอยู่เคียงข้างด้วย

ไม่ว่าชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์และท่านผู้หญิงจะได้รับยกย่องหรือบิดเบือนอย่างจงใจเจตนาก็ตาม แต่ประวัติศาสตร์มีความเที่ยงธรรมในตัวมันเองอย่างพอเพียง

วันนี้คนอาจจะยังไม่รู้ แต่ในกาลข้างหน้า อนุชนจักต้องได้ศึกษาและตื่นเต้นกับคุณงามความดีของคนทั้งสองที่มีต่อประเทศชาติและราษฎรอย่างแน่นอน

"จันทร์หอมนั้น, ยิ่งทุบก็ยิ่งหอม" นี่คือสัจจะอันเที่ยงแท้ยิ่ง

และความหอมของสัปปุรุษนั้น หอมยิ่งหอมนาน และหอมทานกับแรงลมได้ยิ่งกว่าความหอมของกฤษณาอีกด้วย!

โกสุม หักทองขวาง

มติชนรายวัน

วันจันทร์ที่ 9 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

วันเก่า เคยรุ่งเพี้ยง รัฐบุรุษ
วันก่อน มารพาลหยุด กลั้นแกล้ง
วันนี้ เปรียบประดุจ สละทุกข์
วันหน้า ประจักษ์แจ้ง ชื่อก้องเกียรติกระจาย

วันเก่า ท่านมุ่งสร้าง กรุงสยาม เรืองเฮย
วันก่อน เขาใส่ความ แต่งปั้น
วันนี้ ท่านงดงาม บริสุทธิ์
วันหน้า มิอาจกั้น ปิดป้องสัจจธรรม

วันเก่า เสาหลักตั้ง ประชาธิปไตย
วันก่อน เป็นธงชัย นักสู้
วันนี้ ชีพอาจไม่ คืนกลับ
วันหน้า วันไหนรู้ ท่านชี้ทางเจริญ

วันเก่า อยากกู่ให้ คืนที่
วันก่อน ท่านปรีดี อยู่ด้วย
วันนี้ ใครขอพลี ดวงจิต
วันหน้า ตราบชีพม้วย จักน้อมทดแทนคุณ

จริย์วัฒน์ สันตะบุตร
บนเครื่องบินแอร์ฟรานซ์
5 พ.ค. 2526

อาลัยอาจารย์ปรีดี

คือวิญญาณเสรี ชื่อ 'ปรีดี พนมยงค์'
คือดาวที่ดำรง อยู่คู่ฟ้าสถาวร
คือเทียนที่ลาร้าง แต่ส่องทางไว้สุนทร
คือเกียรติที่กำจร แหละจารใจผู้ใฝ่ธรรม
คือแสงธรรมที่นำฉาย คือความหมายที่เลิศล้ำ
คือผู้ประศาสน์คำ 'ธรรมศาสตร์และการเมือง'
คือผู้พลิกประวัติศาสตร์ ประชาราษฎร์ให้โลกเลื่อง
คือเสรีที่รองเรือง ระยับอยู่คู่ฟ้าดิน
อาลัยท่านอำลา จากประชาทั่วธาณิน
แต่เจตนาจินต์ จักสืบร่วมเป็นพลัง
คือหรีดและมาลัย จากดวงใจชนรุ่นหลัง
สายใยมิหยุดยั้ง แต่ยังอยู่อย่างยืนยง
แม่โดมจักผงาด ธรรมศาสตร์จักดำรง
ชื่อ 'ปรีดี พนมยงค์' ประดับไว้ในใจชน

คารวะ

เฉินชัน

8 พฤษภาคม 26

ท่านปรีดี
กับ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น นอกจาก "คณะราษฎร" มีเจตนารมณ์ที่จะสถาปนาระบอบประชาธิปไตยขึ้นในประเทศไทยแล้ว ก็ยังได้แถลงถึงหลักการสำคัญ 6 ประการที่จะใช้ในการปกครองประเทศด้วย

สาระสำคัญของหลักดังกล่าวว่าด้วย (1) ความเป็นเอกราชของประเทศ (2) ความปลอดภัยของคนในชาติ (3) ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลจะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ และหางานให้ราษฎรทุกคนทำ (4) สิทธิอันเสมอภาคของราษฎร (5) หลักแห่งเสรีภาพ และ (6) การศึกษา

ในหลักประการที่ 6 นั้น คณะราษฎรได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า "จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร"

การเปลี่ยนแปลงการปกครองยังไม่ทันผ่านพ้นข้ามปี อาจารย์ปรีดีก็สามารถก่อตั้ง "มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" ขึ้นเมื่อต้นปี พ.ศ. 2476 ในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย อาจารย์ปรีดีได้แถลงถึงเจตนารมณ์ของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้เอาไว้ว่า เพื่อจะได้ช่วยบำบัดความกระหายการศึกษาของราษฎรโดยทั่วไป

แต่เดิมมานั้นมีการก่อตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาขั้นสูงสุดของประเทศอยู่ก่อนแล้ว นิสิตที่เข้าเรียนในสถาบันแห่งนี้มีจำนวนน้อย เพราะต้องเข้าเรียนเต็มเวลา ฉะนั้นผู้ที่ครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่สู้ดีจึงไม่สามารถเข้าศึกษาต่อได้ ความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ จึงดูเหมือนว่ามีการ "ผูกขาด" อยู่ในมือของปัญญาชนจำนวนหนึ่งเท่านั้น อาจารย์ปรีดีได้แก้ปัญหาดังกล่าวโดยการให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็น "มหาวิทยาลัยเปิด" เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้นักศึกษาโดยทั่วไปที่ใฝ่รู้ สามารถเข้าศึกษาต่อได้

นอกจากนั้น นักศึกษาที่มีฐานะเศรษฐกิจไม่สู้ดีก็สามารถประกอบอาชีพไปในระหว่างเรียนได้ด้วย

ดังนั้นนักศึกษาธรรมศาสตร์รุ่นเก่าส่วนใหญ่ จึงเป็นผู้มีอาชีพในระหว่างที่เรียนอยู่ด้วย

กล่าวได้ว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ เปิดสถาบันการศึกษาที่ผลิตปัญญาชนแหล่งใหญ่ที่สุดของประเทศไทยในขั้นนั้น

ธรรมศาสตร์ได้ดึงเอาวิชาว่าด้วยกฎหมาย เศรษฐศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยการบริหารประเทศ มาไว้ในมือของราษฎร

และสามัญชนทั่วไปสามารถเรียนรู้เรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ครั้งหนึ่งเคยผูกขาดอยู่ในมือของชนชั้นสูงของประเทศนี้เท่านั้น

แต่เดิมนั้น วัตถุประสงค์ของการผลิตบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นไปเพื่อตอบสนองระบบการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรง แตกต่างกันอย่างชัดเจนจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ ที่ไม่เน้นว่าบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจะต้องเข้ารับราชการเท่านั้น หากแต่สามารถที่จะประกอบธุรกิจส่วนตัว เช่น เป็นทนายความ นักบัญชี พ่อค้า หรือตามธุรกิจเอกชนสมัยใหม่ได้

อนึ่ง หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว อาจารย์ปรีดียังได้แก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับระเบียบการเข้ารับราชการพลเรือนและการเลื่อนขั้นตำแหน่งที่จะต้องมีการสอบแข่งขัน ทั้งนี้เพื่อจะปิดช่องทางของระบอบพวกพ้องญาติมิตร และได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริงเข้ารับราชการ ซึ่งในระยะต้นนั้น ท่านถูกวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ปกครองเดิมมากว่า วิธีการดังกล่าวคงไม่มีวันเป็นผลสำเร็จได้เป็นแน่ เพราะระบบพวกพ้องยากที่จะหมดไปจากสังคมไทย

อย่างไรก็ตาม 50 ปีที่ผ่านไป ก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า แม้ระบบพวกพ้องจะยังคงมีอยู่ แต่ระบบการสอบแข่งขันคัดเลือกเข้ารับราชการก็กลายเป็นกฎระเบียบที่ยึดถือกันอยู่โดยทั่วไปแล้วในปัจจุบัน

ในขณะที่เป็นผู้บริหารมหาวิทยาลัย อาจารย์ปรีดีพยายามยกระดับคุณภาพทางวิชาการของสถาบันการศึกษาแห่งนี้เป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิทั้งที่เป็นชาวต่างประเทศและชาวไทยมาเป็นผู้บรรยาย อาทิ ร.แลงกาต์ (ทางกฎหมาย) ฮัต เจสสัน (ทางลัทธิเศรษฐกิจ) ดร.ดิเรก ชัยนาม ศ.ดร.เดือน บุนนาค ม.จ.วรรณไวทยากร ดร.ทองเปลว ชลภูมิ และ ดร.ทวี ตะเวทิกุล เป็นต้น

หลักสูตรของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ ไม่เพียงแต่ได้รับอิทธิพลมาจากมหาวิทยาลัยปารีส แห่งประเทศฝรั่งเศส ซึ่งช่วยให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษามีความรอบรู้ในศาสตร์ทางสังคมอย่างกว้างขวางเท่านั้น อาจารย์ปรีดียังได้นำเอาวิญญาณของระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยมแบบชาวฝรั่งเศส หรือแบบประเทศตะวันตก เข้ามาสถิตไว้ ณ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ด้วย

เห็นได้ว่าท่านผู้ประศาสน์การได้แสดงเป็นแบบอย่างของการเป็นนักต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงให้แก่บรรดาคณาจารย์ ข้าราชการ และนักศึกษาได้ประจักษ์อยู่โดยทั่วไป การยึดมั่นในหลักการของระบอบประชาธิปไตย และการอุทิศตัวเองให้แก่ประเทศชาติโดยไม่หวังลาภ ยศ ชื่อเสียง และทรัพย์สมบัติ เป็นแบบฉบับให้อาจารย์ธรรมศาสตร์และลูกศิษย์จำนวนมากของท่านได้เจริญรอยตามบาทวิถีเดียวกันนี้ตลอด 50 ปีของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้นมา

ในยามที่บ้านเมืองสงบ อาจารย์ปรีดีได้เสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” “เค้าร่างพ.ร.บ.ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” และ “เค้าร่างพ.ร.บ.ว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ” เพื่อให้ราษฎรทั่วทั้งชาติมีหลักประกันในการดำรงชีพอย่างมั่นคง และการพัฒนาประเทศมีจุดมุ่งหมายและขั้นตอนอย่างแน่ชัด

ในยามที่บ้านเมืองมีเภทภัยอันตรายจากสงครามรุกรานของจักรวรรดินิยมญี่ปุ่น และรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่กลับหันไปร่วมมือกับผู้รุกราน ในยามนั้น อาจารย์ปรีดีได้ก่อตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” ขึ้นเพื่อขับไล่ผู้รุกรานที่ละเมิดบูรณภาพเหนือดินแดนไทย และกู้เอกราชของชาติไทยให้กลับคืนมา

เป็นเรื่องที่น่ายินดีที่ประวัติศาสตร์ของ “มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ” มีความเกี่ยวข้องและผูกพันกับการกู้ชาติในครั้งกระนั้น ห้องทำงานของอาจารย์ปรีดี ที่ตึกโดม คือกองบัญชาการใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ที่

ใช้ติดต่อกับบรรดาบุคคลรักชาติทั่วประเทศ และกับกองกำลังสัมพันธมิตรในต่างแดน

นอกจากนี้ บริเวณบ้านพักของอาจารย์ปรีดีข้างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ บริเวณท่าพระอาทิตย์ ซึ่งเดิมเรียกกันว่า "ทำเนียบท่าช้าง" (ปัจจุบันเป็นที่ทำงานขององค์การ เอฟ.เอ.โอ.) ก็มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์การกู้ชาติไทยเช่นเดียวกัน

ที่ศาลาริมน้ำนั้น ทุก ๆ วัน เวลาเย็น อาจารย์ปรีดีเคยใช้เป็นสถานที่ที่ปรึกษางาน และมอบหมายงานที่สำคัญ ๆ ให้แก่สมาชิกของ "ขบวนการเสรีไทย" เช่นเดียวกัน น่าเสียดายเหลือเกินที่สถานที่ประวัติศาสตร์ของประเทศไทยแห่งนี้อยู่ในสภาพทรุดโทรมมาก เพราะไม่มีการดูแลรักษา (ในขณะที่กำลังเขียนต้นฉบับบทความนี้ ผู้เขียนไม่แน่ใจว่าศาลาหลังนี้ได้ถูกรื้อทิ้งไปเรียบร้อยแล้วหรือยัง)

การเป็นแบบฉบับของนักต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตย และนักชาตินิยม ผู้เสียสละได้กระทั่งชีวิตของตนให้แก่การกู้ชาตินั้น ได้ส่งอิทธิพลอย่างสูงให้แก่บรรดานักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของนักศึกษาธรรมศาสตร์ นับตั้งแต่ก่อตั้งมหาวิทยาลัยจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แยกไม่ออกจากการต่อสู้เพื่อสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยให้แก่สังคมไทย

บทเพลง "มอญดูดาว" ซึ่งชาวธรรมศาสตร์นิยมร้องกันมานับสิบปีว่า "สำนักไหนหมายชูประเทศชาติ ให้อำนาจรุ่งเรืองผ่องเฟื่อง...ธรรม–ศาสตร์การเมืองไทย ไทยจะรุ่งไทยจะเรือง ก็เพราะการเมืองดี" ก็ยังคงต้องกังวานมาทุกยุคทุกสมัย

คุณูปการของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อประเทศไทย และราษฎรโดยทั่วไปนั้นใหญ่หลวงนัก และคุณูปการของอาจารย์ปรีดีที่มีต่อมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ในวาระที่อาจารย์ถึงแก่มรณกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นสถาบันเพียงแห่งเดียวที่จะสามารถมีบทบาทอย่างสำคัญที่สุดในการเชิดชูคุณงามความดี และผลงานต่าง ๆ ของท่านได้ ควรที่จะได้สร้างอนุสาวรีย์เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความดีของท่านให้ปรากฏไว้

นอกจากนี้มหาวิทยาลัยยังควรจะได้หาทางจัดทำพิพิธภัณฑ์ "ปรีดี พนมยงค์" ซึ่งจะรวบรวมประวัติส่วนตัว ประวัติทางการเมือง งานเขียน และสิ่งของเครื่องใช้ส่วนตัวต่าง ๆ ไว้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้า

ทั้งยังเป็นการประกาศเกียรติคุณของท่านผู้ประศาสน์มหาวิทยาลัยให้ปรากฏอยู่ตลอดไปชั่วกาลนาน

สังศิต พิริยะรังสรรค์

มติชนรายวัน

วันศุกร์ที่ 13 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

ผลงานที่ทรงคุณค่าในอดีต
ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์

"กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี" โบราณท่านว่าไว้ดังนั้น

แต่คนร่วมสมัยกลับพิสูจน์ว่า "คนดีมักไม่ได้อยู่ในกรุงศรีฯ"

ปรีดี พนมยงค์–คนดีศรีอยุธยาสิ้นแล้ว

ลมหายใจสุดท้ายของท่านขาดห้วงหายไป ทั้ง ๆ ห่วงใยแผ่นดินเกิด

ถ้อยคำข้างต้นนี้ ใครคนหนึ่งใน สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับที่ 46 วันอาทิตย์ที่ 8 พฤษภาคม 2526 เขียนไว้...

"เป็นการสะท้อนภาพให้เห็น ความจริง ซึ่งเป็นสิ่งพิสูจน์ได้ "คนดีมักไม่ได้อยู่ในกรุงศรีฯ" เฉกเช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐมนูธรรม ท่านผู้ก่อความดีทั้งหลายแหล่เพื่อประเทศชาติ ท่านกลับมิได้มีโอกาสพำนักอาศัยอยู่ในมาตุภูมิ จนกระทั่งถึง...ลมหายใจสุดท้ายของท่านขาดห้วงหายไป ทั้ง ๆ ที่ห่วงใยแผ่นดินเกิด"

ในฐานะที่ผมมีโอกาสได้สนทนากับท่านมาก่อนหน้านี้หลายครั้ง นับตั้งแต่ท่านลี้ภัยการเมืองอยู่ที่กวางโจว ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อปลายเดือนเมษายน 2501 และที่บ้านพักส่วนตัว 92160 อองโตนี ประเทศฝรั่งเศส ถึง 3 ครั้งติด ๆ กัน เมื่อวันที่ 14–16 พฤศจิกายน 2517 และวันที่ 22 เมษายน 2519

จากการที่ผมได้มีโอกาสพบปะสนทนากับท่าน สังเกตได้ว่าท่านเป็นอัจฉริยบุคคลยากที่จะหาบุคคลอื่นมาเปรียบเทียบได้ ท่านสามารถจดจำเหตุการณ์ในอดีตได้อย่างแม่นยำ และไม่แสดงกิริยาแม้แต่คำพูดเสียดสีหรือกระแหนะกระแหนใคร ศัตรูทางการเมืองในอดีตที่ทำให้ท่านต้องลี้ภัยออกนอกประเทศ ไม่เคยถูกท่านนำมากล่าวให้ร้ายแต่ประการใด

แม้กระทั่ง...มิตรสนิทของท่านขณะที่พำนักอยู่ในปักกิ่งครั้งนั้น เกิดมีความขัดแข้งอย่างรุนแรงกันขึ้น ท่านก็ไม่เคยนำมาเอ่ยอ้างถึงหรือกล่าวร้ายถึงแต่ประการใด

เกือบจะกล่าวได้ทันทีว่า ตลอดเวลาที่ท่านพำนักอยู่ในฝรั่งเศส ท่านได้สร้างผลงานไว้มากมาย ล้วนแต่เป็นผลงานที่สร้างสรรค์เพื่อประเทศชาติ ทั่วโลกรู้จักท่านดี แม้แต่ผู้นำของประเทศต่าง ๆ ก็รู้จักท่านดี และให้เกียรติแก่ท่าน ซึ่งผิดกับ "ผู้นำ" คนอื่น ๆ ที่ลี้ภัยไปอยู่ในต่างประเทศกลับถูกเหยียดหยามสิ้นดี !!

ในโอกาสเดียวกันนี้ ผมขอนำเอาผลงานทางข้อเขียนของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ มาถ่ายทอดไว้ในที่นี้ เพื่อเป็นเกียรติแก่...คนดีศรีอยุธยา สิ้นแล้ว...และเพื่อให้รู้ว่าข้อเขียนของท่านเป็น สัจธรรม...เป็นคำปราศรัยต่อ "ธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ" ที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพัก ชานกรุงปารีส เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2514

ท่านธรรมศาสตร์บัณฑิตและเนติบัณฑิต นักสันติภาพ ผู้เป็นกัลยาณมิตรของผมทั้งหลาย

โอกาสนี้เป็นโอกาสหนึ่งที่ผมมีความปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ท่านทั้งหลายผู้ใฝ่ในสันติภาพของชาติไทยที่จะคงอยู่ด้วยกันอย่างสันติกับประเทศต่าง ๆ ที่มีระบบสังคมต่าง ๆ กัน ได้อุตสาหะเดินทางจากกรุงเทพฯ หลายพันกิโลเมตร มาประชุมกันที่กรุงเบลกราด เพื่อแสวงหาสันติภาพ โดยวิถีทางกฎหมายซึ่งเป็นวิถีทางอันหนึ่งซึ่งท่านทั้งหลายมีความรู้และความชำนาญ และเมื่อเสร็จภารกิจแล้ว ก็ยังได้เสียสละโดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยาก เดินทางต่อมาจนถึงกรุงปารีส เพื่อทัศนาจรสิ่งที่เพิ่มความรู้ในทางประวัติศาสตร์และความรู้ทั่วไป ซึ่งองค์การที่เป็นธุระในการเดินทางได้กำหนดรายการไว้แทบจะหาเวลาว่างเป็นของส่วนตัวได้ยาก แม้กระนั้นท่านทั้งหลายก็ยังได้อุทิศเวลาอันมีค่าส่วนหนึ่งของท่านมาเยี่ยมผมจนถึงที่พัก ณ ชานเมืองปารีส ผมจึงขอขอบคุณท่านทั้งหลายในไมตรีจิตอันแสดงออกซึ่งความเป็นกัลยาณมิตรของผม

เมื่อเราได้พบกันก็เป็นธรรมดาที่เราต้องสนทนากัน แต่การสนทนาของเราไม่เป็นภัยต่อผู้ใด เราได้สนทนากันส่วนมากถึงความระลึกถึงแต่หนหลัง เมื่อครั้งท่านทั้งหลายได้เริ่มเข้าเรียนตั้งแต่เมื่อครั้งเรายังมีเตรียมปริญญาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง และบางท่านก็ได้เรียนจนสำเร็จชั้นปริญญาตรีและปริญญาโท และบางท่านซึ่งมีอายุมาก จัดอยู่ในรุ่นน้องของผมที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม แม้จะมิได้เรียนจากผมโดย

ตรง แต่ก็ได้อ่านคำสอนและตำราของผมอยู่บ้าง จึงเรียกผมว่าอาจารย์เหมือนดังรุ่นน้อง ๆ และก็เป็นธรรมดาที่ผู้รักชาติอันแท้จริงทั้งหลายไม่อาจงดเว้นแสดงออกถึงความเป็นห่วงเป็นใยในชาติไทยอันเป็นที่รักยิ่งของเรา เกี่ยวข้องกับบางสิ่งบางอย่างของหลัก 6 ประการ ที่คณะราษฎรได้แถลงไว้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งท่านทั้งหลายยังจำได้ และบางท่านก็คงยังจำเพลง 24 มิถุนา ที่ราษฎรไทยได้ร้องกันมาเป็นเวลาช้านาน และเป็นที่ยอมรับกันมากกว่า 20 ปี

หลัก 6 ประการย่อ ๆ ก็คือ ความเป็นเอกราชสมบูรณ์ของชาติ การรักษาความปลอดภัยในประเทศเพื่อให้การประทุษร้ายต่อกันให้ลดลงให้มาก การบำรุงความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคและมีเสรีภาพอันเป็นสิทธิของมนุษยชน และก็ดังที่ท่านทั้งหลายได้ทราบแล้วว่า สหประชาชาติได้มีปฏิญญาในเรื่องนี้ เมื่อ ค.ศ. 1948 และหลักประการที่ 6 คือ ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร ซึ่งท่านทั้งหลายที่เป็นนักศึกษามาแล้วนั้น ก็ได้กล่าวถึงสภาพการณ์แต่หนหลังที่ท่านทั้งหลายได้ประสบมาในระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ที่สถาบันของเรา และทุกท่านก็ยังมีความทรงจำในเรื่องนี้ได้ดีอยู่ว่า มหาวิทยาลัยของเราได้เอาใจใส่ที่จะให้ผู้ต้องการศึกษาได้มีโอกาสศึกษาอย่างเต็มที่

บางท่านก็ได้ระลึกว่า เมื่อครั้งกระทรวงธรรมการสมัยนั้น ได้จัดระบบการศึกษาใหม่ให้มีเตรียมอุดมศึกษาแทนมัธยม 7 และ 8 ซึ่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองของเราเรียกว่า เตรียมปริญญา เราได้ยอมรับหลักการที่มีการสอบแข่งขันให้เข้าเรียนตามจำนวนที่กำหนด แต่เนื่องจากมีผู้สมัครมากเกินจำนวนที่จะรับเป็นนักศึกษาเตรียมปริญญา ทางผมซึ่งเป็นผู้ประศาสน์การก็คิดว่า พวกที่สอบได้เกินกว่าจำนวนที่กำหนดไว้จะไปเรียนที่ไหนก็ไม่มีที่เรียน จึงได้จัดให้เขาเหล่านั้นเป็นนักเรียนสมทบเตรียมปริญญา และเรียนหลักสูตรเหมือนกันกับเตรียมปริญญา ในการนี้ต้องเตรียมสถานที่

ให้พอ คือในชั้นแรกก็ดัดแปลงอาคารเก่า ซึ่งกรมช่างแสงเก็บอาวุธยุทธภัณฑ์ไว้ในบริเวณวังหน้าที่มหาวิทยาลัยซื้อมานั้น ให้เป็นที่เรียนแม้จะเป็นพื้นดินหรือพื้นอิฐ แต่ที่สำคัญก็คือได้มีที่เรียน

ต่อมาเมื่อมหาวิทยาลัยมีทุนขึ้น ก็ได้สร้างอาคารเพื่อให้นักศึกษามีที่เรียน แต่ในปีหลัง ๆ ตึกก็ไม่พอที่จะให้เรียน เพราะต้องการช่วยผู้ซึ่งไม่มีที่เรียน ดังนั้นจึงได้สร้างโรงไม้มุงหลังคาจากบนพื้นดินในบริเวณมหาวิทยาลัยซึ่งยังมีที่ว่างอยู่ เพื่อช่วยให้ผู้ประสงค์ศึกษาได้มีสถานที่ศึกษา เพราะเราเห็นว่าสาระแห่งการศึกษามีความสำคัญแม้สถานที่เรียนภายใต้หลังคาจาก

ในวันนี้ ผมมีความยินดีที่ธรรมศาสตร์บัณฑิตบางคนที่มาพบผมซึ่งมีตำแหน่งเป็นตุลาการชั้นผู้ใหญ่แจ้งว่า ได้เคยศึกษาในโรงที่มุงด้วยหลังคาจาก ในฐานะศิษย์เก่าที่ละการเรียนภาษาฝรั่งเศสมาเกือบ 30 ปีแล้ว ไม่เคยมาเมืองนอกก่อนเลย เพิ่งจะมาคราวนี้ ท่านผู้นั้นเปรียบตนเองเหมือนดังลูกทุ่ง ผมจึงได้ทดลองนำจดหมายภาษาฝรั่งเศส ซึ่งองค์การแห่งนี้เขียนมาให้ดู แล้วให้ลองอ่านให้ฟัง ก็ยังอ่านให้ผมฟังได้ มีคลาดเคลื่อนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และก็ยังได้สนทนาถึงวิชาอื่น ๆ ที่เคยเรียนมาเมื่อยังเป็นวัยรุ่นอยู่ที่แผนกเตรียมปริญญาฯ ก็ทำให้ผมยินดี ที่ธรรมศาสตร์บัณฑิตบางคนที่ผ่านเตรียมปริญญาฯ ใต้หลังคาจาก ยังมีพื้นความรู้เบื้องต้นอันเป็นความรู้ทั่วไปดีอยู่มาก จึงขอสรรเสริญ ส่วนธรรมศาสตร์ผู้อื่นที่ได้เรียนบนตึก ก็เป็นเพราะเมื่อสอบแข่งขันเข้าเรียนเตรียมปริญญาฯ ได้ที่ดีกว่า ก็เป็นธรรมดาว่าได้เรียนบนตึก และก็ได้มีความรู้ตามหลักสูตรเหมือนกับเพื่อนนักศึกษาคนอื่น ๆ โดยมิได้มีความดูหมิ่นดูแคลนว่าใครได้เรียนที่ตึก และใครได้เรียนใต้หลังคาจาก

ความสามัคคีที่แสดงให้ผมเห็นในการที่ร่วมเดินทางมาด้วยกัน และที่ได้ต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของธรรมศาสตร์บัณฑิต จนบรรลุสำเร็จที่ให้ธรรมศาสตร์บัณฑิตและนิติศาสตร์บัณฑิต ได้เป็นวิสามัญสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตสภา ก็แสดงถึงความสามัคคีของธรรมศาสตร์บัณฑิตส่วนมากที่

สุด ที่ได้ต่อสู้เพื่อความยุติธรรม ผมจึงขอถือโอกาสสรรเสริญและขอบใจไว้เป็นอย่างมาก ณ ที่นี้ด้วย

ขอกล่าวถึงสถานที่เรียนกฎหมายอีกสักเล็กน้อยว่า ในสมัยที่ผมเรียนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมและเนติบัณฑิตอีกท่านหนึ่งซึ่งมาด้วยวันนี้ แม้จะเป็นรุ่นน้อง แต่อาจเคยเรียน ณ สถานที่เดียวกันก่อนที่จะย้ายไปเรียนที่อาคารห้างแบดแมนเก่า ซึ่งต่อมาเป็นอาคารกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์ปัจจุบัน–ผู้เขียน) หรืออาจมีคนแจ้งให้ทราบว่าโรงเรียนกฎหมายเดิมนั้น เป็นอาคารไม้สองชั้น ตั้งอยู่ระหว่างศาลสถิตยุติธรรมเก่าและเก๋งจีนที่ชั้นล่างเป็นศาลอาญา ชั้นบนเป็นที่ทำการเนติบัณฑิตสภา โรงเรียนกฎหมายเป็นเรือนไม้ดังกล่าวนั้น ก็เป็นสถานที่เพาะเนติบัณฑิตรุ่นเก่าหลายรุ่น เวลาสอบไล่ก็ไปสอบกันที่ระเบียงวัดพระแก้ว คือในสมัยนั้นมีสถานที่ที่พอเรียน พอสอบไล่ที่ไหนได้ก็เรียนและสอบกันที่นั่น มิได้เปลืองงบประมาณของแผ่นดินที่จะต้องถือเอาอาคารโอ่อ่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ

บางท่านได้ถามถึงความเก่าเรื่องการศึกษาของเนติบัณฑิตสภาว่าจัดแบบใด เอาหลักมาจากประเทศไหน ผมก็ได้ชี้แจงว่า เสด็จในกรมหลวงราชบุรีท่านได้ทรงเริ่มจัดขึ้น โดยหลักความเหมาะสมแก่สภาพของไทยเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าจะมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ท่านได้เอาหลักแห่งการศึกษาที่บาร์ของอังกฤษมา แต่ท่านไม่ได้เอามาทั้งดุ้น ขอให้ท่านทั้งหลายเมื่อกลับประเทศไทยแล้ว ให้เอาหลักสูตรโรงเรียนกฎหมายตั้งแต่สมัยในกรมพระองค์นั้น มาเทียบดูกับหลักสูตรของบาร์ในอังกฤษสมัยนั้น ก็จะเห็นได้ว่าในสมัยนั้นบาร์ของอังกฤษได้มีการสอนกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง แต่นักเรียนกฎหมายไทยรุ่นที่ 1 ได้เรียนกฎหมายระหว่างประเทศคดีเมือง โดยเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกรกิจ (โรแลงส์ จั๊กซแมง) เป็นผู้สอน ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นปีที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมแบ่งการสอนออกเป็น 2 ภาค ในภาคที่ 1 ก็มีวิชาที่เรียกว่า "ธรรมศาสตร์" หรือ "จูริสปรูเด้นซ์" ในภาษาอังกฤษ ซึ่งที่บาร์อังกฤษสมัยนั้นไม่มีการสอน ก็นับว่าโรงเรียนกฎหมาย

กระทรวงยุติธรรมได้มีหลักสูตรที่ก้าวหน้าขึ้นมาอีกก้าวหนึ่ง (วิชาธรรมศาสตร์นั้นเมื่อได้ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว ได้เปลี่ยนชื่อเรียกว่า ความรู้เบื้องต้นแห่งกฎหมาย)

บาร์ของอังกฤษนั้น เป็นประเพณีของอังกฤษโดยเฉพาะ ซึ่งแต่เดิมเป็นสถาบันที่ผูกขาดการว่าความและอบรมทนายความ แม้ผู้สำเร็จจากมหาวิทยาลัยมีปริญญาสูงเพียงใด ก็จำต้องมาศึกษา ซึ่งเป็นประเพณีเฉพาะของอังกฤษ ส่วนในประเทศไทยสมัยที่ผมยังเป็นนักเรียนกฎหมายอยู่ ก็ปรากฏแก่ตนเองว่า เนติบัณฑิตยสภาสมัยนั้น ไม่ผูกขาดการเป็นทนายตามแบบอังกฤษ คือผู้ใดที่พอมีความรู้ในทางกฎหมาย ก็ขออนุญาตเป็นทนายความเฉพาะเรื่องได้ เช่น ผมเมื่อครั้งเป็นนักเรียนกฎหมายก็เคยขออนุญาตพิเศษเป็นทนายความในคดีระหว่าง อัยการสมุทรปราการ โจทก์ นายลิมซุ่นหง่วน จำเลย ซึ่งถูกฟ้องว่า เรือใบเดินทะเลของตนไปชนพลับพลาในหลวงที่ปากน้ำ ผมในฐานะที่เป็นทนายต่อสู้ว่าเป็นภัย นอกอำนาจ เวลานั้นยังไม่มีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ใช้ศัพท์ใหม่ว่า เหตุสุดวิสัย ผมจึงต้องใช้ศัพท์เก่าที่ปรากฏในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ อ้างคดีตัวอย่างสมัย พระเอกาทศรถ ในคดี จีนเก๋งเซ่ง ที่เป็นผู้เช่าสำเภาไปค้าขายและถูกพายุอับปางลงกลางทะเล เจ้าของเรือได้ฟ้องเรียกค่าเสียหาย คดีว่ากันจนถึงฎีกาต่อ พระเอกาทศรถ ซึ่งทรงวินิจฉัยว่าเป็นภัยนอกอำนาจ ผู้เช่าเรือไม่ต้องใช้ค่าเสียหาย ขอให้ท่านทั้งหลายไปตรวจดูคำพิพากษาฎีกาในปี พ.ศ. 2463 ผมได้กล่าวเลยไปถึงฎีกาเก่า ๆ ดังกล่าวแล้วออกจะมากไป

เนติบัณฑิตสภาของไทยสมัยนั้น มิได้เอาอย่างอังกฤษมาทั้งดุ้น ท่านผู้ใหญ่สมัยนั้นถือว่า ชาติไทยเป็นชาติเอกราช ไม่ใช่เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ที่อังกฤษทำอย่างไรเราต้องทำอย่างนั้น หรือฝรั่งเศสทำอย่างไรเราจะต้องเอาอย่างนั้น เราเอาสิ่งที่ดีของเขามา โดยสมานกับสภาพท้องที่กาลสมัยให้เหมาะสมแก่ไทยเรา

มีบางคนเคยกล่าวไว้ว่า ผมได้นำหลักสูตรของฝรั่งเศสมาวางไว้ในแผนกเตรียมปริญญาและการศึกษาปริญญา ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ที่เคยกล่าวเช่นนั้นไม่พิจารณาให้รอบคอบว่าในประเทศฝรั่งเศสเอง มีหลักสูตรอย่างใด และที่ผมได้นำไปสำหรับมหาวิทยาลัยของเรานั้น เป็นการเอาอย่างของประเทศฝรั่งเศสหรือประเทศใดมาทั้งดุ้น ผมได้กล่าวแล้วว่าสิ่งใดของอังกฤษหรือฝรั่งเศสหรือของประเทศใดซึ่งเป็นวิธีการที่ดี เราก็ย่อมที่จะเอาแต่เพียงเป็นเยี่ยงอย่าง แล้วปรับปรุงให้เหมาะสมแก่สภาพท้องที่กาลสมัยของไทย และมีส่วนที่เราเห็นว่าเหมาะสมของเราเองปรุงแต่งขึ้นเพื่อของไทยเราโดยเฉพาะ ก็ผู้ที่เคยกล่าวตำหนิเช่นนั้นรังเกียจหลักสูตรที่อ้างว่าเอามาจากฝรั่งเศส เขาจะให้เอาหลักสูตรอะไรที่มิได้มีตัวเยี่ยงมาจากประเทศอื่นบ้าง

แต่ใครจะว่าอย่างไรก็ช่างเถิด ปัญหาก็อยู่ที่ว่า ผู้ที่สำเร็จการศึกษาเตรียมปริญญาก็ดี ผู้ที่เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตก็ดี มีความพอใจในความรู้ที่ได้ศึกษามาจากหลักสูตรนั้นหรือไม่ และได้ใช้ความรู้นั้น ๆ ประกอบอาชีพได้หรือไม่ เท่าที่ผมได้รับทราบจากท่านทั้งหลายที่มาในวันนี้ และจากเพื่อนของท่านที่มิได้มาในวันนี้ ก็แสดงความพอใจ ซึ่งมิใช่แสดงความพอใจเพื่อจะเอาใจผม แต่ความสำเร็จในการงานที่ท่านได้บรรลุผลสำเร็จ เป็นบทพิสูจน์คำพูดอันจริงใจของท่าน ในส่วนผมซึ่งเป็นผู้ประศาสน์การได้วางหลักสูตรโดยคำนึงที่จะให้นักศึกษาที่สำเร็จการศึกษา มีโอกาสได้ประกอบอาชีพได้กว้างขวาง โดยมิได้จำกัดอยู่เพียงกฎหมายแต่อย่างเดียว เพราะอาชีพนี้มีอยู่จำกัด ดังนั้น ในขั้นเตรียมปริญญาจึงพยายามให้ได้ศึกษาวิชาหลาย ๆ อย่างซึ่งไม่มีในมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส แต่เพื่อที่จะให้ผู้สำเร็จเตรียมปริญญาแม้จะมิได้เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิต ก็ไปประกอบอาชีพลูกจ้างในวิสาหกิจ หรือไปประกอบอาชีพอิสระได้ ซึ่งผมมีความยินดีที่หลายคนได้มีความสำเร็จในการค้าและการเศรษฐกิจต่าง ๆ และบางคนก็อาศัยวิชาดนตรีที่ตามหลักสูตรเตรียมปริญญาบังคับให้เล่นเครื่องดนตรีได้อย่างน้อยคนละหนึ่งอย่างนั้น เมื่อนักศึกษาผู้นั้นไม่สามารถเรียนชั้นปริญญาตรีได้สำเร็จ ก็ไปเล่นเครื่องมือดนตรีร่วมกับ

วงดนตรี แล้วในที่สุดก็เป็นหัวหน้าวงดนตรี ถือเอาการดนตรีเป็นอาชีพสำคัญ ส่วนผู้สำเร็จขั้นปริญญาตรีซึ่งมีการเรียนทั้งกฎหมายเอกชนและกฎหมายมหาชน รวมทั้งเศรษฐศาสตร์ด้วยนั้น นอกจากเป็นผู้พิพากษา อัยการ และทนายความแล้ว ก็เป็นนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด นายตำรวจ สหกรณ์ และเจ้าหน้าที่ในกระทรวงการคลัง การเศรษฐกิจ การทูต และอื่น ๆ อีกมากมาย ดังนั้น ถ้าผมจะให้นักศึกษาขั้นปริญญาตรีเรียนแต่กฎหมายอย่างเดียว ก็คงจะต้องคอยตำแหน่งว่างซึ่งมีอยู่จำกัดเฉพาะในทางกฎหมายเท่านั้น ที่กล่าวมาแล้วนี้เป็นบทพิสูจน์ในทางปฏิบัติ ซึ่งท่านทั้งหลายเป็นผู้แสดงให้ประจักษ์แก่ราษฎรไทยแล้ว

บัดนี้จะขอกล่าวในทางทฤษฎีของวิทยาศาสตร์สังคมว่า

การที่ผมได้กำหนดให้นักศึกษาขั้นปริญญาตรีเรียนเศรษฐศาสตร์ด้วยนั้น ก็มีเหตุผลว่า มนุษยชาติที่ร่วมกันอยู่เป็นมนุษยสังคมนั้น ก็โดยต้องมีเศรษฐกิจเป็นรากฐาน คือจำต้องมีปัจจัยในการดำรงชีพและออกแรงงานทางกายหรือทางสมอง เพื่อผลิตปัจจัยในการดำรงชีพนั้นขึ้นมา และในการนั้นก็จำต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในการผลิตชีวปัจจัย เศรษฐกิจจึงเป็นรากฐานสำคัญของมนุษยสังคม ส่วนสังคมใดจะเป็นไปโดยวิธีใดนั้น ก็สุดแท้แต่ความสัมพันธ์ในการผลิตชีวปัจจัย คือถ้าเป็นความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้องอย่างระบบปฐมสหการ สถาบันการเมืองของสังคมก็เป็นไปเช่นนั้น ถ้าเป็นไปตามระบบทาสหรือระบบศักดินา ระบบทุน หรือท่านทั้งหลายไปกรุงเบลกราดมา ซึ่งที่นั่นเขาเรียกว่าสังคมนิยมตามแบบฉบับของเขา สถาบันของสังคมนั้น ๆ ก็เป็นไปตามความสัมพันธ์ในทางเศรษฐกิจ และประเทศจำต้องมีกฎหมาย กฎหมายนั้นก็บัญญัติขึ้นตามระบบของแต่ละสังคมซึ่งมีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจของสังคม

ฉะนั้น การที่ให้นักศึกษาขั้นปริญญาตรี ซึ่งแม้จะดำเนินอาชีพกฎหมายได้เรียนเศรษฐศาสตร์ ก็เพื่อให้รู้ถึงพื้นฐานของสังคม ซึ่งเป็นที่มาแห่งสถาบันการเมืองและกฎหมายของสังคม และก็ให้มีความรู้กว้างขวางในทางเศรษฐกิจ แม้ผู้ที่ดำเนินวิชาชีพทางกฎหมาย ภาษิตโบราณกล่าวไว้ว่า "รู้ไว้ใช่ว่า ใส่บ่าแบกหาม" ท่านทั้งหลายที่มาในวันนี้ก็ดี หรืออีกหลายคนที่มาพบผมก็ดี ไม่เคยมาร้องอุทธรณ์ต่อผมว่า ท่านถูกแบกวิชาที่ผมให้ไว้จนหามไม่ไหวแล้ว แต่ตรงข้ามกลับบอกว่า อยากจะหาความรู้เพิ่มเติม ผมชรามากแล้วจึงขอให้ท่านทั้งหลายได้ค้นคว้าศึกษาด้วยตนเองต่อไป ตามแนวที่ผมเคยให้การอบรมไว้เมื่อก่อนแจกปริญญาบัตรว่า

ปริญญาที่มอบให้นั้น เปรียบประดุจเพียงแต่ยื่นกุญแจให้เท่านั้น ขอให้ท่านนำกุญแจนั้นไปไขคลังมหาศาลแห่งความรู้ของมนุษยชาติที่ได้สะสมมา และกำลังพัฒนาอยู่ในทุกวันนี้ และกำลังจะพัฒนาต่อไปในอนาคต

ขอให้ท่านทั้งหลายได้เดินก้าวหน้าต่อไป โดยไม่ต้องกังวลบุคคลใด ๆ ที่จะมารั้งให้ถอยหลัง ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และสรรพวิชาทั้งปวง ตลอดจนความก้าวหน้าของมนุษยสังคมอาจถูกรั้งไว้ได้บางระยะเท่านั้น แต่ในที่สุดก็ไม่มีพลังใด ๆ ที่จะยับยั้งไว้ได้ชั่วกัลปาวสาน คือความก้าวหน้าจะต้องมีชัยต่อความล้าสมัย

ในโอกาสนี้ ขออวยพรให้ธรรมศาสตร์บัณฑิต เนติบัณฑิต ผู้ใฝ่ในสันติภาพ ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรของผมทั้งที่มาในวันนี้ และมิได้มาในวันนี้ จงประสบสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลพร้อมด้วยความเจริญก้าวหน้า และบำเพ็ญคุณประโยชน์เพื่อความยุติธรรมของราษฎร และความเป็นเอกราชประชาธิปไตยของชาติไทยอันเป็นที่รักยิ่งของเราทุกคนนั้นเทอญ

ถ้อยคำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่กล่าวต่อหน้าท่านตุลาการ นักกฎหมายครั้งนี้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการบุกเบิกครั้งสำคัญในด้านการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย ต้องการผลิตมันสมองให้มีคุณภาพอย่างแท้จริงเพื่อออก

มารับใช้ประเทศชาติ ทั้งเป็นการกระตุ้นให้ทุกคนได้รับรู้ไว้ว่า การที่ทุกคนแสวงหาความรู้ไว้อย่างกว้างขวางนั้น เท่ากับเป็นการพัฒนาตัวเองและรวมไปถึงการพัฒนาประเทศชาติอีกด้วย มนุษย์นั้นจึงมิใช่วิสัยที่จะหยุดนิ่งอยู่กับที่ จะต้องมีการวิวัฒนาการต่อไปเรื่อย ๆ

จรัล โยบรรยงค์

สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์

22 พฤษภาคม 2526

พ่อบ้านามระบือชื่อ ปรีดี
คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

บริเวณชั้นล่างตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กลิ่นดอกไม้สดและดอกไม้แห้งหอมตลบไปทั่วห้องโถงของตัวตึกช่วงตรงกลางระหว่างทางแยกของบันไดที่จะขึ้นสู่ชั้นบนของตัวตึก ภาพเขียนของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในชุดครุยดอกเตอร์ อังดรัว วางเด่นสง่าอยู่เพื่อรอรับการคารวะจากบรรดาศานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือ ซึ่งพากันไปรำลึกคุณของท่านอยู่มิขาดสาย

พวงหรีดหลากชนิดที่วางประดับอยู่สองข้างทางเดินซึ่งได้ส่งมาจากทั่วทุกสารทิศ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและความเคารพของชาวไทยที่มีต่อรัฐบุรุษอาวุโสพลัดถิ่นท่านนี้ ภาพของเจ้าหน้าที่และบรรดาอาจารย์ที่มาร่วมจัดงานประจำอยู่บริเวณห้องโถงในเครื่องแต่งกายไว้ทุกข์สีขาว–ดำ ทำให้บรรยากาศของตึกโดมในวันนั้นเต็มไปด้วยกลิ่นอายแห่งความโศกสลดมากยิ่งขึ้น

สำหรับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดินแดนแคว้นโดมแห่งนี้ ข้อจดจำที่รำลึกถึงรัฐบุรุษผู้นี้มีอยู่อย่างล้ำลึก ดังที่ได้เคยสะท้อนเอาไว้ว่า

"พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ..."

4 พฤษภาคม ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับองค์การนักศึกษา ได้จัดให้มีพิธีทางศาสนา เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่รัฐบุรุษอาวุโสผู้ล่วงลับท่านนี้ขึ้น และยังได้จัดนิทรรศการเพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของท่านที่เป็นผู้ประศาสน์มหาวิทยาลัยแห่งนี้ โดยนิทรรศการจะมีจนถึงวันที่ 10 พฤษภาคม 2526 นอกจากนี้ องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ประกาศเชิญชวนนักศึกษาแต่งกายขาวดำ หรือติดโบว์ดำ เพื่อเป็นการรำลึกถึงและไว้อาลัยอาจารย์ปรีดีเป็นเวลา 2 วัน คือวันที่ 9 พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันทำการฌาปนกิจศพอาจารย์ปรีดี ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และวันที่ 10 พฤษภาคม 2526 ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของนิทรรศการ

การมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรี อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในครั้งนี้กล่าวได้ว่าแทบทุกวงการ ยกเว้นรัฐบาลต่างให้ความสนใจ และติดตามข่าวคราวเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด พร้อมกันนั้นได้จับตาดูท่าทีของรัฐบาลไทย ว่าจะดำเนินการในเรื่องนี้อย่างไรบ้าง โดยเฉพาะการจัดพิธีศพ ทุกฝ่ายต่างลงความเห็นว่า น่าที่รัฐบาลจะเป็นเจ้าภาพจัดพิธีศพให้ยิ่งใหญ่สมเกียรติกับคุณความดี ที่อาจารย์ปรีดีได้สร้างสมให้กับประเทศชาติด้วยความยากลำบากมาตลอดชั่วชีวิตของท่าน

แต่ดูเหมือนว่า ไม่มีความใส่ใจไยดีจากรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์แต่อย่างใด ความรู้สึกของนายกรัฐมนตรีไทย ต่อการมรณกรรมของอาจารย์ปรีดีก็คือคำพูดสั้น ๆ ว่า "ขอแสดงความเสียใจ" เท่านั้นเอง และไม่ได้ดำเนินการอะไรกับเรื่องนี้เลย แม้ว่าหลายฝ่ายได้เรียกร้องให้มีการนำศพของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้กลับเมืองไทย พร้อมทั้งเสนอว่ารัฐบาล

ควรแสดงออกให้ชาวโลก รู้ความอาลัยในการสูญเสียรัฐบุรุษอาวุโส เพื่อเป็นการฟื้นความทรงจำทางประวัติศาสตร์กับประชาชนให้รำลึกถึงคุณความดีของท่านตลอดไป แต่สำหรับการสนองตอบจากรัฐบาลก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าการวางเฉย

ท่าทีเช่นนี้ของรัฐบาล ก่อกระแสความไม่พอใจกับมวลนักศึกษาทั่วไป และโดยเฉพาะนักศึกษาธรรมศาสตร์ ลูกศิษย์ลูกหา และผู้เคารพอาจารย์ปรีดีเป็นอย่างยิ่ง เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 ที่ผ่านมา ตัวแทนนักศึกษาจากองค์การนักศึกษา 7 สถาบัน ประกอบด้วยธรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ รามคำแหง มหิดล จุฬาฯ เทคโนโลยีบางมด และลาดกระบัง ร่วมกับพรรคนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ได้เข้าพบพลโทจันทรคุปต์ สิริสุทธิ์ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลจัดพิธีรับอัฐิของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์กลับเมืองไทยอย่างสมเกียรติ และให้จัดสร้างอนุสาวรีย์ของท่าน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ระลึกถึงคุณูปการที่ท่านสร้างประโยชน์ให้แผ่นดิน

แต่ทางพลโทจันทรคุปต์ ในฐานะตัวแทนรัฐบาล ได้ผัดผ่อนที่จะให้คำตอบ และอ้างว่าในการจัดงานนั้น รัฐบาลอาจจะมีปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่ต้องใช้จ่าย ส่วนข้อเรียกร้องให้รัฐบาลสร้างอนุสาวรีย์นั้น คำตอบที่ได้รับจากพลโทจันทรคุปต์ก็คือ "ไม่ใช่หน้าที่ของรัฐบาลที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยว"

แม้แต่ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เอง ซึ่งถือว่าได้รับการประศาสน์การจากอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ น่าที่จะดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งตามคำเรียกร้องของหลาย ๆ ฝ่ายที่ต้องการจะสร้างอนุสาวรีย์อาจารย์ปรีดี ในขณะที่นักศึกษาธรรมศาสตร์กำลังจับตามองและรอดูท่าทีจากฝ่ายมหาวิทยาลัยต่อกรณีการเสนอให้ทางมหาวิทยาลัยสร้างถาวรวัตถุเพื่อเป็นที่ระลึกถึงผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยนั้น ศาสตราจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ในทำนองว่า อาจารย์

ปรีดี เป็นเพียงแค่ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่มาในระยะหลังก็มิได้มีความผูกพันใด ๆ กับทางมหาวิทยาลัย

คำให้สัมภาษณ์ของศาสตราจารย์นงเยาว์ ดูจะสร้างความคลางแคลงใจให้กับนักศึกษาต่อท่าทีของฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัยเป็นอย่างมาก และการโยนเรื่องต่าง ๆ ให้รัฐบาล เช่นการขอกลับมาจัดพิธีศพในเมืองไทย หรือการจัดสร้างอนุสาวรีย์ ว่าแล้วแต่คำสั่งรัฐบาล ทำให้นักศึกษาไม่อาจมองเป็นอื่นไปได้นอกจากเห็นว่านี่เป็นการปัดความรับผิดชอบไปให้พ้น ๆ ตัว

เมื่อระหว่างมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และรัฐบาล ต่างก็ปัดความรับผิดชอบในเรื่องการสร้างอนุสาวรีย์อาจารย์ปรีดีว่าไม่ใช่หน้าที่ตน เช่นนี้แล้ว ทางกลุ่มพลังหลายกลุ่ม นักวิชาการและนักศึกษาจะจัดประชุมปรึกษาหารือถึงท่าทีของรัฐและเพื่อดำเนินการเรียกร้องต่อรัฐบาลให้กำหนดท่าทีใหม่โดยเร็ว โดยจะประชุมกันในวันที่ 15 พฤษภาคมนี้

นายวิชัย จิระวิชฎา ประธานพรรคแสงธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กล่าวกับ “สยามใหม่” ว่า หากการเรียกร้องในขั้นแรกไม่เป็นผล ก็จะมีการดำเนินการในขั้นต่อไป “ผลงานของท่านอาจารย์ปรีดี ที่มีต่อประเทศชาติมากมายแค่ไหน ใคร ๆ ก็รู้กัน แต่ผลตอบแทนที่ท่านได้รับคือการพลัดพรากจากปิตุภูมิของท่านไปสิ้นชีวิตต่างแดน พวกเราอยากจะรู้นักว่า รัฐบาลจะให้อะไรตอบแทนท่านบ้าง หรือจะให้เหมือนคำพูดที่ว่า คนดีนั้นเมืองไทยไม่ต้องการ”

เห็นจะเป็นเรื่องปกติธรรมดาไปเสียแล้ว สำหรับการวางเฉยของรัฐบาลที่มีต่อบุคคลที่สร้างคุณูปการต่อประเทศชาติ ไม่ใช่เฉพาะแต่อาจารย์ปรีดี พนมยงค์เท่านั้น ที่รัฐบาลไม่เคยคิดที่จะรับท่านกลับเข้ามาใช้ชีวิตในบั้นปลายอย่างสงบสุข อย่างกรณีของดอกเตอร์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ที่กำลังระเหเร่ร่อนและทนทรมานกับโรคร้าย อยู่ที่ประเทศอังกฤษขณะนี้ ไม่เคยมีแม้สักครั้งเดียวที่รัฐบาลจะพูดถึง

ในขณะที่คนอย่างจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จอมพลถนอม กิตติขจร จอมพลประภาส จารุเสถียร ที่เคยสร้างรอยด่างพร้อยให้กับระบอบประชาธิปไตย นำประเทศไปสยบแก่ประเทศมหาอำนาจ สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมอย่างใหญ่หลวง แต่คนเหล่านี้กลับได้รับการยกย่องเชิดชูและเดินทางเข้ามาเสวยสุขในประเทศไทยได้ด้วยการต้อนรับของรัฐบาลอย่างยินดี

ส. ศิวรักษ์ ได้เขียนบทความชิ้นหนึ่งลงในหนังสือพิมพ์มติชน ฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 เรื่อง "เกียรติของนายปรีดี พนมยงค์ คือเกียรติยศของประเทศไทย" ตอนหนึ่ง เขาได้เรียกร้องต่อรัฐบาลว่า ".....ถ้าชนชั้นนำในรัฏฐาธิปัตย์ ซึ่งยังมีคุณธรรมโดยเฉพาะหิริโอตตัปปะเหลืออยู่บ้าง คงมีผู้กล้านำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้ส่งผู้แทนพระองค์ ไปเชิญอัฐิธาตุของนายปรีดี พนมยงค์กลับเข้ามายังประเทศไทย เพื่อทรงบำเพ็ญกุศลพระราชทานให้สมเกียรติยศของผู้ที่เคยมีบุญคุณแก่ประเทศชาติ โดยได้รับใช้ชาติบ้านเมืองมาอย่างเสี่ยงชีวิตด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม อย่างน้อยเกียรติยศที่พึงพระราชทาน ไม่ควรด้อยไปกว่าที่สมเด็จเจ้าพระยาหรือที่เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ได้เคยรับมา หากมีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้นย่อมเป็นการเพิ่มพูนพระบรมเดชานุภาพสมกับที่ทรงเป็นธรรมราชา ผู้ปกครองแผ่นดินโดยธรรมชนิดที่ทรงปราศจากวิหิงสาพยาบาท หากเต็มเปี่ยมไปด้วยพระพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับผู้เป็นใหญ่โดยแท้ ควรแท้ที่ผู้จงรักภักดีที่ใกล้ชิดพระองค์ จะทำการเพิ่มพูนพระบรมราชกฤษฎาภินิหาร ทั้งนี้เพื่อที่อนุชนในชาติจะได้บังเกิดความรื่นเริงอาจหาญในทางจริยธรรมว่าบ้านเมืองมีแกนนำที่ถูกที่ควร มีการยกย่องคนดีสมควรแก่คุณงามความดี แม้จะมีข้อขุ่นข้องหมองใจในทางหนึ่งทางใดในอดีตที่แล้วมา ก็จะได้ปลาสนาการไปกับอากาศธาตุ เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติสืบต่อไป....."

แต่ดูเหมือนว่าข้อเรียกร้องของ ส. ศิวรักษ์ก็ไม่ได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลเช่นเคย ในรายการอภิปรายเรื่อง "ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษผู้ไร้แผ่นดิน" ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง เย็นวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 ส. ศิวรักษ์จึงได้กล่าวด้วยความรู้สึกที่ไม่พอใจอย่างรุนแรงว่า "แม้แต่อนุสาวรีย์วีรชน 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งมีการดำเนินการก่อสร้างแล้ว ก็ยังถูกบิดพริ้วจากพวกอสัตย์ ฉะนั้น อัฐิธาตุของท่านปรีดียังไม่สมควรที่จะนำกลับมาสู่ประเทศไทยตราบใดที่พวกอสัตย์ยังครองเมือง.."

สยามใหม่,

20 พฤษภาคม 2526

ท่านปรีดี
พนมยงค์
กับการอภิวัฒน์
แห่งสยาม

ใครที่เฝ้าติดตามศึกษาบทบาทของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อสังคมไทย มักให้ความเห็นต่อฐานะและบทบาทของท่านที่มีต่อสังคมในทางที่ต่างกันออกไป บ้างเห็นว่า ท่านเป็นผู้นำขบวนการชาตินิยมที่ "แท้จริง" ของสยาม ดังประจักษ์พยานเมื่อเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 บ้างเห็นว่าท่านเป็นผู้คงแก่เรียนที่รอบรู้เรื่องราวของสยามนับแต่ปี พ.ศ. 2475 หรือเป็นนักการคลัง นักกฎหมายที่สามารถ หรือเป็นผู้นำมาซึ่งระบอบประชาธิปไตยของสยาม แม้ที่สุดก็คือ ท่านเป็นผู้มีส่วนช่วยเหลือและจงรักภักดีต่อพระบรมวงศานุวงศ์ของไทยอย่างสำคัญที่สุด (แต่การจงรักภักดีมิใช่หมายความว่าจะต้องเห็นคล้อยตามกันชนิด "เจ้าว่างามก็งามไปตามเจ้า")

โดยเหตุที่ท่านปรีดีได้กระทำการอันมีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองในหลาย ๆ ด้านนี้เอง ที่ทำให้มีผู้สมัครใจเคารพรักท่านอย่างมากมาย และในขณะเดียวกัน ย่อมก่อให้เกิดผู้มีใจอิจฉาริษยาต่อท่านอย่างมากมายเช่นกัน เข้าทำนอง "คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ" ยิ่งในสังคมของพวกผู้ดีที่ถือยศถืออย่างประเภทดัดจริตหยิ่งแถมโง่ด้วยแล้ว ชื่อของท่านคงไม่ต้องชะตากับคนประเภทนี้เป็นแน่

ข้าพเจ้าออกจะปักใจเชื่อว่า เหตุที่ท่านเป็นสามัญชน และก็พอดีสามัญเช่นท่านเผอิญกล้ากบฏกับ "เจ้านาย" ของตนเอง ทั้งยังมีความสามารถกระทำการใหญ่โตเพื่อชาติบ้านเมืองได้ จึงยิ่งเป็นการสร้างความเคียดแค้นให้คนประเภทนี้ ที่ถือว่าในบ้านเมืองนี้ นอกจากคนชั้นเดียวกับกูแล้ว ใครจะมาเด่นเกินไม่ได้เด็ดขาด และเรื่องของเรื่องก็คือ การอาฆาตมาดร้ายชนิดที่เป็น "อมตะ" มาจนท่านถึงแก่มรณกรรมไปเสียก่อน

ถ้าทุกวันนี้เราไม่กลัวอะไรมากจนเกินไปแล้ว ข้าพเจ้ายังปักใจยืนยันว่า การกระทำของท่านเมื่อครั้งการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินจากมือของ "เจ้า" มาสู่ "ไพร่" เมื่อ พ.ศ. 2475 หรือที่ท่านเรียกว่า "การอภิวัฒน์" เพื่อยืนยันการกระทำของคณะพรรคที่ท่านมีส่วนร่วมด้วยนั้น เป็นการกระทำที่สมเหตุสมผลในทางประวัติศาสตร์ (ความสมเหตุสมผล มิใช่จะต้องจบลงด้วยความเพียบพร้อมเสมอไป) สมเหตุสมผลในแง่ใดเล่า

ประการแรก ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก่อนหน้าวันคืนการอภิวัฒน์ ยังใช้การได้ดีอยู่หรือเปล่า ในแง่ประวัติศาสตร์ ความเสื่อมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายนั้น เริ่มมาตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ความขัดข้องในแง่นี้มักเกิดขึ้นจากการไม่ยอมรับความล้มเหลวของตนเอง จนกลายเป็นทิฐิมานะยึดมั่นไปว่า ยุคสมัยของตนเท่านั้นที่ดีที่สุด และต้นเค้าแห่งความยุ่งยากนี้มักเกิดจากบรรดาผู้จงรักภักดีต่อพระราชาเพียง

แต่ลมปาก (ที่ท่านปรีดีมักเรียกว่า "ผู้เกินกว่าราชา" (Ultra Royalist นั่นเอง) และถ้าพระราชาหูเบาและอ่อนแอ เรื่องก็มักจะไปไกลกว่าต้นเหตุเสมอ

ประการต่อมา การอภิวัฒน์ที่เข้าทำนอง ปี พ.ศ. 2475 ไม่ช้าก็เร็วต้องเกิดขึ้น เพื่อปรับสภาพความสัมพันธ์ทางสังคมเสียใหม่

แม้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยในยุคสมัยนั้น จะไม่เลวร้ายเมื่อเปรียบเทียบโดยทั่ว ๆ ไปกับประเทศอื่น ๆ แต่ก็มิได้หมายความว่าจะต้องยืนยงเป็นอมตะตราบชั่วฟ้าดินสลาย ยิ่งเมื่อ "ไม่สามารถ" ที่จะประสานกับสภาพการณ์ใหม่ได้ ก็เป็นเหตุธรรมดาอยู่เองที่การแย่งยึดอำนาจจะต้องบังเกิดขึ้น ซึ่งนี่เป็นสภาพความเป็นจริงที่จะต้องยอมรับสำหรับผู้อยู่ในวงการแห่งอำนาจของสังคมทุกยุคทุกสมัย

และประการท้ายสุด แม้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยจะปิดจุดอ่อนตัวเองได้มากสักเพียงใด ในแง่คุณธรรมและความสามารถของบุคลากรภายในระบบของตนเอง (ยิ่งเมื่อเทียบกับบุคลากรของรัฐในปัจจุบันก็ทิ้งกันชนิดไม่เห็นฝุ่น) แต่บุคคลที่มีการศึกษาในสมัยนั้น และที่เติบโตมาจากสภาพการเป็นสามัญชนมาก่อน ย่อมมองปัญหาของชาติบ้านเมืองในทางที่ต่างกันออกไป

อคติของบุคคลที่ถือตัวว่าเป็นชนรุ่นใหม่นี้ย่อมเข้าปะทะกับความคิดความอ่านของผู้ซึ่งมาก่อนพวกเขา และถ้าน้ำหนักของความคิดเห็นเหล่านี้มีมากขึ้น ขณะที่ในแง่ตัวบุคคลผู้กุมอำนาจอยู่มิได้แสดงการปฏิบัติใดให้เห็นว่าจะแก้ไขปัญหาที่สั่งสมอยู่ของบ้านเมือง นอกจากความคิดเห็นที่รู้กันภายในเฉพาะของผู้มีอำนาจ ทิศทางของความไม่เข้าใจย่อมเกิดขึ้น

ถึงตรงนี้ "ความสมเหตุสมผล" ย่อมอยู่ในการพินิจพิจารณาของแต่ละฝ่าย และก็มองปัญหากันอยู่ในแต่ละกรอบของเหตุผลความรู้สึกนึกคิดของตนเองเป็นเกณฑ์ อาทิ ผู้คิดอยู่ในฝ่ายของพระราชวงศ์ก็ย่อมมองว่า การ

กระทำของคณะราษฎรมิได้คำนึงถึงบุญคุณที่พระราชวงศ์จักรีมีต่อชาติบ้านเมืองสยามเลย โดยการกล่าวว่าร้ายอย่างรุนแรงในแถลงการณ์ฉบับแรกของคณะราษฎร ขณะที่ฝ่ายคณะราษฎรเองอาจจะมองเห็นไปว่า ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระราชวงศ์จักรีมิได้คำนึงถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของมวลราษฎรแม้แต่น้อย โดยมองเห็นจากสภาพความเหลื่อมล้ำ และปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจที่ราษฎรส่วนใหญ่เผชิญอยู่เป็นเครื่องวัด

การเป็นนักอภิวัฒน์ของท่านปรีดี มิได้มีจุดมุ่งหมายในทางเคียดแค้นส่วนบุคคล หรือเพื่อที่จะสถาปนาระบบขุนนางแบบใหม่ อันมีผลครอบงำมวลราษฎรมาตราบเท่าทุกวันนี้

ท่านเป็น "ปีกซ้าย" ของคณะพรรคที่ท่านมีส่วนร่วมอยู่ และเป็นเช่นนั้นอยู่แม้ตราบจนกระทั่งช่วงสุดท้ายของชีวิต

ในแง่นี้หมายถึงว่า ท่านปฏิบัติตนดุจ "นักอุดมคติ" ของการอภิวัฒน์ ผู้ซึ่งรักษาหลักการและปณิธานของคณะราษฎรเมื่อครั้งแรกเริ่มก่อตั้ง ตราบจนสิ้นสลาย ท่านเป็นประดุจ "ดังตอง" แห่งสยามผู้ไม่ยอมทรยศต่อคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้แก่มวลราษฎร ซึ่งในที่สุดก็ถูก "จักรกล" ของการปฏิวัตินั่นเองย้อนเล่นงานเอาอย่างเจ็บปวดและขมขื่นที่สุด

ก็ใครเล่าที่มีส่วนในการทำลายท่านอย่างสำคัญ ถ้ามิใช่เพื่อนร่วมน้ำสาบานมาแต่ต้นของการอภิวัฒน์ เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงหัวหน้าพรรคการเมืองชื่อดังคนหนึ่งในเวลานี้ที่ท่านเคยชมชอบและรักในความสามารถ ถึงกับเคยสนับสนุนให้ท่านผู้นั้นเข้ามาเป็นเลขานุการในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับปี พ.ศ. 2489 ด้วยซ้ำไป (แต่บุคคลผู้นี้ก็ได้พิสูจน์แล้วว่า ตัวเองเป็น "แมคเคียเวลลี่" ในทางการเมืองอย่างสมบูรณ์แบบหมดจดที่สุด)

แต่ท่านก็เป็นสุภาพบุรุษเพียงพอที่จะให้อภัยต่อบุคคลเหล่านั้นในทางส่วนตัว และปกป้องเกียรติของท่าน เมื่อปัญหาได้นำออกมาตีแผ่สู่สายตาสาธารณชนในทาง "บิดเบือน"

แต่ประวัติศาสตร์ย่อมเป็นประวัติศาสตร์ ใครก่อกรรมทำเข็ญอะไรไว้ก็ตาม ย่อมไม่อาจปิดบังหรือยุติเรื่องราวลงไปได้ ผลสืบเนื่องของการกระทำที่เลวร้ายหลาย ๆ ประการ ย่อมสืบมาจนทุกวันนี้ และชนในรุ่นนี้ย่อมสืบสวนค้นคว้าได้เองว่า ใครเป็นผู้ผลักภาระ "มรดกทางการเมืองและอุดมการณ์" อันโสโครกต่ำทรามให้ชาติบ้านเมืองและมวลราษฎรสยามต้องทนทุกข์อยู่จนแม้ในบัดนี้

สภาพการณ์ต่าง ๆ ได้ผันแปรล่วงมาจนถึงกึ่งศตวรรษ คงเป็นหนทางพอเพียงที่จะพิสูจน์ถึงความเป็นบุคคลชั้น "รัฐบุรุษ" ของท่านปรีดี พนมยงค์ ได้อย่างเพียงพอแล้ว แม้ท่านจะไม่มีโอกาสเฝ้าดูภาวการณ์ของชาติบ้านเมืองและราษฎรชาวสยาม ว่าจะเป็นไปอย่างไรในอนาคต (เหมือนเมื่อท่านนิราศไปฝรั่งเศสในครั้งแรก)

แต่ในบรรดาผู้หวังดีต่อชาติบ้านเมืองด้วยความจริงใจ ตลอดจนบรรดาผู้ที่รักและเคารพท่านย่อมจะหาหนทางในการกู้ชาติบ้านเมืองให้กลับฟื้นคืนและวัฒนาถาวรเป็นแก่นสารสืบไป โดยอาจถือเอาท่านเป็น "ครู" หรือ "ผู้ที่มาก่อน" ซึ่งได้พิสูจน์สัจจะโดยเอาชีวิตเข้าสู้อย่างไม่ย่อท้อ อดทนและอดกลั้น เบื้องหน้าภยันตรายทั้งปวง แม้ในท่ามกลางการต่อสู้

สภาพความเลวร้ายและการกดขี่เบียดเบียนอย่างอยุติธรรมทวีขึ้นเป็นลำดับในสังคมของเราทุกวันนี้ ย่อมจะเป็นสัญญาณเตือนเป็นอย่างดีสำหรับชนชั้นปกครองที่เสพสุขกับอำนาจวาสนาใน วาระปัจจุบัน

การเมืองของชนชั้นปกครองที่หาได้สร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่มวลราษฎรนอกจากการหลอกลวงและคำมั่นสัญญาที่ไร้เกียรติยศ ย่อมจะ

สร้าง "นักอภิวัฒน์" ที่แผ่ขยายวงออกไปในปริมณฑลที่กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งกว่าสมัยที่ท่านปรีดีได้เคยประสบพบเห็น บรรดาพวกเขาเหล่านี้จะเข้มแข็งยิ่งขึ้น และพร้อมด้วยความเข้าใจในปัญหามากยิ่งขึ้น และไม่ว่าใครจะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม

วิญญาณเหล่านี้จะผงาดขึ้นมาหลอกหลอนบรรดาผู้ตั้งมั่นอยู่ในประโยชน์ส่วนตัวอย่างร้ายกาจในปัจจุบัน ดุจเดียวกับที่มันได้เสนอตัวขึ้นมาเมื่อครั้งการอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน ปีพุทธศักราช 2475 อย่างไรอย่างนั้น

ไม่ว่าใครจะชื่นชมบทบาทและฐานะของท่านปรีดี พนมยงค์ ในทางใด จะโดยฐานะผู้นำขบวนการเสรีไทย ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ก่อตั้งธนาคารชาติ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รัฐบุรุษอาวุโส ฯลฯ ย่อมเป็นการไม่ผิด

แต่ข้าพเจ้าออกจะเชื่อว่า บทบาทและฐานะอันดับแรก ซึ่งเป็น "แก่นแท้" ในชั่วชีวิตของท่านคือ ฐานะนักอภิวัฒน์แห่งสยาม

และไม่ว่าใครจะรังเกียจต่อภาพพจน์นี้สักเพียงใด ฐานะดังกล่าวก็จะยังหาสิ้นสุดลงไม่ ตราบเท่าที่หลักการและปณิธานที่ท่านได้วางไว้ในคำประกาศของคณะราษฎรฉบับที่ 1 ยังหาได้รับการปฏิบัติโดยพื้นฐานไม่

แต่ฐานะการเป็นนักอภิวัฒน์ทางสังคมและการเมืองสยาม จะถือเอาเช่นไร ข้าพเจ้าปักใจเชื่อแม้ในวาระสุดท้ายของข้อเขียนชิ้นนี้ ดังถ้อยคำที่ท่านปรีดี พนมยงค์ เคยกล่าวไว้เป็นข้อเตือนใจแก่บรรดานักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองว่า :

ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม อุดมคติข้อนี้ควรที่บุคคลทุกหมู่ทุกเหล่าจะต้องประพฤติยิ่งในทางการเมืองแล้ว แม้ว่าศิลปะทางการเมือง

ที่โต้แย้งชิงชัยกันนั้น จะเห็นได้ว่าในบางครั้ง ธรรมจะสู้อธรรมไม่ได้ก็ดี แต่ก็คงเป็นการชั่วคราวเท่านั้น

Mr. Intelligentsia

มติชน.

28 พฤษภาคม 2526

พูนศุข พนมยงค์
คู่ทุกข์ท่านปรีดี

"ผมกับภรรยาสืบมาจากเชียดเดียวกัน" ท่านปรีดี พนมยงค์ กล่าวตอนหนึ่งในการสนทนากับนายฉัตรทิพย์ นาถสุภา เมื่อเดือนเมษายน 2525 ถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดระหว่างท่านกับท่านผู้หญิงพูนศุข ผู้เป็นศรีภริยา

คำว่า "เชียด" นั้นเป็นคำโบราณที่ไม่ค่อยมีใครในปัจจุบันเรียกกัน หมายถึงพ่อของชวด (ทวด) ตามประวัติของท่านรัฐบุรุษอาวุโสนั้น เชียดของท่านมีบุตรอยู่หลายคน บุตรีคนหนึ่งชื่อปิ่น ได้แต่งงานกับนายก๊กจิ๋น แซ่ตั้ง เป็นพ่อค้าเชื้อชาติจีน ทั้งสองมีบุตรหลายคน คนหนึ่งชื่อเกิด ได้แต่งงานกับนางคุ้ม มีบุตร 8 คน ชื่อ ฮวด ชุ้น แฟง ง้วย ใช้ ฮ้อ เสียงและบุญช่วย

ท่านปรีดี เป็นบุตรคนที่สองของนายเสียงกับนางลูกจันทน์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดารวมทั้งสิ้น 8 คนคือ เก็บ ปรีดี หลุย ชวนชื่น หลวงอรรถกิติกำจร น้อม เนื่อง และถนอม บุพการีของท่านล้วนแต่ประกอบอาชีพค้าขายและทำนาทั้งสิ้น

เชียดของท่านปรีดีนั้น นอกจากจะมีบุตรีที่ชื่อปิ่นแล้ว ยังมีบุตรีอีกคนหนึ่งชื่อบุญมา ได้แต่งงานกับพระพิทักษ์เทพธานี (ด้วง) มีบุตรหลายคน คนหนึ่งชื่อพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา (นาค) เป็นบิดาของพระยาวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร) ซึ่งเป็นบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข ทำให้ท่านปรีดีกับท่านผู้หญิงได้เป็นญาติเกี่ยวดองกันด้วยเหตุฉะนี้

ท่านปรีดีเกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ที่บ้านเดิมอยู่ฝั่งตรงข้ามกับวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดนี้เดิมชื่อวัพระนมมะยงค์ เป็นวัดเก่าแก่มาแต่สมัยพระเฑียรราชา แห่งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเพี้ยนไปเป็นวัดพนมยงค์ ด้วยความผูกพันระหว่างตระกูลของท่านกับวัด จึงได้ตั้งชื่อสกุลตามชื่อวัดนั่นเอง

แม้วัดนี้มิได้สร้างโดยบรรพบุรุษของท่าน ตามที่ส่วนใหญ่เข้าใจกัน แต่ตระกูลพนมยงค์ก็ได้ใกล้ชิดและเกื้อกูลตลอดมา นายเสียงบิดาของท่านมักไปทำบุญที่วัดนี้เป็นประจำ ตัวท่านเองก็เคยบริจาคเงินซ่อมแซมพระอุโบสถเมื่อปี 2471 แม้จะเป็นเงินเพียง 20 บาท แต่ก็มากพอสมควรสำหรับค่าของเงินในสมัยนั้น ปัจจุบันลูกหลานญาติพี่น้องของท่านก็ยังคงอุปถัมภ์ค้ำชูวัดนี้อยู่ไม่ขาดสาย

เมื่อท่านปรีดีอายุ 5 ขวบ ได้เรียนหนังสือที่บ้านนายแสง และที่บ้านหลวงปราณีประชาชน ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับบ้านของท่าน แล้วย้ายไปเรียนที่โรงเรียนวัดรวก โรงเรียนศาลาปูน จนกระทั่งปี 2454 ได้เข้ามาเรียนที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ โดยอาศัยอยู่กับพระวัดนี้ แต่เรียนอยู่ได้เพียงปีเดียวก็กลับมาเรียนต่อที่โรงเรียนประจำจังหวัดอยุธยา จนจบชั้นมัธยมปีที่หก จึงได้กลับมากรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง โดยอาศัยอยู่กับพระวิชิตมนตรี (สุต กุณฑล-จินดา)

ต่อมาย้ายมาอยู่กับมหาอำมาตย์ตรีพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ ป้อมเพชร) เรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบฯ อยู่ได้ 6 เดือน ก็ลาออกมา

เข้าเรียนที่โรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ด้วยเวลาเพียงสองปีครึ่ง ก็สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตสยามชั้น 1 เมื่ออายุได้เพียง 19 ปี

และทันทีที่เรียนจบหมาด ๆ ก็ได้ว่าความให้จำเลยคดีหนึ่ง สามารถเอาชนะทนายความโจทก์ซึ่งอาวุโสกว่าและจัดอยู่ในชั้นบรมครู จนเป็นที่เลื่องลือกันไปทั่ว หลังจากนั้นก็มิได้เป็นทนายว่าความอีกเลย เพราะท่านได้เข้ามารับราชการตำแหน่งเสมียนโท กรมราชทัณฑ์ จนกระทั่งปี 2463 สอบชิงทุนไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยเมืองกองประเทศฝรั่งเศส

เมื่อจบการศึกษาได้ปริญญาเอกทางกฎหมายเป็นคนไทยคนแรก ท่านก็เดินทางกลับจากฝรั่งเศสเข้ารับราชการ เป็นทั้งผู้พิพากษา ผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย และอาจารย์สอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ขณะนั้นอายุได้ 28 ปี ก็ได้สมรสกับนางสาวพูนศุข เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2471 ท่านผู้หญิงมีอายุอ่อนกว่าท่านปรีดี 12 ปี จบการศึกษาจากโรงเรียนเซนโยเซฟ นับเป็นสตรีในจำนวนน้อยคนนักในสมัยนั้นที่ได้เข้ารับการศึกษาเมื่อเทียบกับปัจจุบัน

ทั้งสองมีบุตรรวมทั้งสิ้น 6 คน เป็นชายสอง หญิงสี่ บุตรคนโตชื่อนางสาวลลิตา ปัจจุบันยังเป็นโสด คนที่สองชื่อนายปาล เป็นบุตรหัวแก้วหัวแหวนของท่านผู้หญิง แต่ก็เป็นผู้ที่อาภัพที่สุดในบรรดาพี่น้องทั้งหมด มีอาชีพเป็นทนายความเปิดสำนักงานที่ซอยสวนพลู และเปิดสำนักพิมพ์ จัดพิมพ์งานเขียนของท่านปรีดี แต่เนื่องจากสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรงนัก จึงได้เสียชีวิตลงเมื่อปี 2524 ด้วยพิษของมะเร็งร้ายที่ลำไส้ใหญ่

คนที่สามชื่อนางสาวสุดา ยังเป็นโสดเช่นเดียวกับพี่สาวคนโต คนที่สี่ชื่อนางดุษฎี ได้แต่งงานกับนายชาญ บุญทัศย์กุล ปัจจุบันนางดุษฎีเป็นครูสอนดนตรี คนที่ห้าเป็นชายชื่อนายศุขปรีดา แต่งงานกับนางสาวจีรวรรณ วรดิลก น้องสาวของนายสุวัฒน์ วรดิลก นักเขียนชื่อดัง และคนสุดท้องชื่อ

นางวาณี แต่งงานกับนายสุรพันธ์ สายประดิษฐ์ ลูกชายของ "ศรีบูรพา" หรือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ นักเขียนชื่อดังเช่นกัน

ชีวิตในครอบครัวของท่านปรีดีนั้น เปี่ยมไปด้วยความรักและความเข้าใจกัน ท่านผู้หญิงนั้นเป็นรักแรกและรักเดียวของท่านปรีดี ท่านไม่เคยมีเล็กมีน้อยเก็บซุกซ่อนแต่อย่างใด ส่วนท่านผู้หญิงนั้นเล่า ก็วางตนได้สมกับศรีภริยารัฐบุรุษเป็นยิ่งนัก แม้จะเกิดในชาติตระกูลสูงลูกพระยา แต่ก็มิได้เกี่ยงงอนในการช่วยการงาน

อาทิ ตอนก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 สมัยที่ท่านปรีดีรับราชการ และสอนในโรงเรียนกฎหมาย ท่านได้เปิดสอนพิเศษแก่ลูกศิษย์ลูกหาที่ใฝ่ในการเรียน โดยจัดติวให้ที่บ้าน และยังได้ตั้งโรงพิมพ์ขึ้นใช้ชื่อว่า "นิติสาส์น" พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับคำอธิบายกฎหมายต่าง ๆ ออกจำหน่ายในราคาที่ไม่แพง โดยมีท่านผู้หญิงเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการช่วยเหลือ

"ท่านผู้หญิงท่านแม่นยำในเรื่องภาษามาก ท่านก็ช่วยตรวจปรู๊ฟ จัดห่อ ส่งสมาชิก" นายสุภา ศิริมานนท์ ศิษย์ผู้ใกล้ชิดท่านปรีดีผู้หนึ่งเปิดเผยกับ "สยามใหม่" กิจการโรงพิมพ์ดำเนินเรื่อยมา โดยมิได้มีกำรี้กำไรมากนัก เพราะท่านต้องการจะให้ประชาชนได้มีความรู้มากกว่าที่จะกอบโกยเงินทอง จวบจนมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านจึงหยุดกิจการลง

"ท่านเกรงจะมีเสียงครหาว่าเอาชื่อเสียงตำแหน่งหน้าที่ มาเป็นประโยชน์ต่อกิจการส่วนตัว" ต่อมาเมื่อท่านได้ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น ท่านก็ได้มอบชื่อ "นิติสาส์น" ให้แก่มหาวิทยาลัย ได้นำไปตั้งเป็นชื่อหนังสือพิมพ์อยู่ได้ระยะหนึ่ง หลังสงครามโลกครั้งที่สอง มหาวิทยาลัยก็ยุติการออกหนังสือพิมพ์

สำหรับงานกายในบ้านทั่วไปนั้น ท่านผู้หญิงก็สามารถจัดการได้เป็นที่เรียบร้อย ส่วนงานการบ้านการเมืองก็มิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว ในการเปลี่ยน

แปลงการปกครอง ท่านปรีดีก็มิได้บอกกล่าวให้รับรู้แม้แต่น้อย ในวันที่ 23 มิถุนายน ก่อนการเปลี่ยนแปลงหนึ่งวัน ท่านปรีดีบอกแก่ท่านผู้หญิงว่าจะไปอยุธยาเพื่อเตรียมการจะบวชตัวท่านเอง ในตอนบ่ายของวันนั้น ท่านผู้หญิงก็ยังได้ไปส่งท่านปรีดีที่สถานีรถไฟหัวลำโพง

เมื่อรถไฟเคลื่อนขบวนมาถึงสถานีสามเสน ท่านปรีดีก็กระโดดลงมาจากรถไฟ เพื่อไปดำเนินการงานอันสำคัญที่สุดที่จะมีในวันรุ่งขึ้น นั่นคือการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง โค่นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย จากวันนั้น เป็นเวลาร่วมเดือน ได้แต่กินอยู่หลับนอนในพระที่นั่งอนันตสมาคม ท่านผู้หญิงก็อุตส่าห์เอาใจใส่ ให้คนเอาข้าวน้ำมาส่งให้อยู่เนืองนิจ จวบจนวันที่ 3 กรกฎาคม 2475 ท่านปรีดีได้เขียนจดหมายฝากคนไปยังท่านผู้หญิง

ตอนหนึ่งของจดหมาย กล่าวอธิบายถึงสาเหตุที่มิได้บอกกล่าวแก่ท่านผู้หญิงให้รับทราบถึงความเป็นจริงว่า "ถ้าบอกความจริง ก็เกรงว่าจะออกจากบ้านไม่ได้ และผลร้ายก็จะเกิดขึ้นเป็นแม่นมั่น คือทางเจ้าหน้าที่ได้คิดจะจับกุมฉันในวันรุ่งขึ้นเวลา 10 นาฬิกาเท่าที่ได้ทราบมา "..." "...ที่ไม่บอกมาแต่ต้นก็เพราะกลัวว่าจะตกใจ และเมื่อข่าวตกใจแพร่งพรายออกไป ก็จะเสียการที่คิดไว้ทั้งหมด"

ท่านปรีดีเป็นผู้ที่คิดคำนึงถึงชาติบ้านเมืองเสียยิ่งกว่าตนเองและครอบครัว ท่านเองก็ทราบดีว่า หากงานครั้งนี้เกิดเพลี่ยงพล้ำ นั่นย่อมหมายถึงภัยพิบัติอันใหญ่หลวง ที่จะบังเกิดแก่ตัวท่านอย่างแน่นอน แต่กระนั้นก็ตามท่านก็มิได้หวั่นเกรงถึงภัยอันตรายที่อายจะเกิดขึ้น เพราะความเห็นแก่ส่วนรวมที่ซึมซาบอยู่ถ้วนทุกอณูแห่งความรู้สึกนึกคิด ดังตอนหนึ่งของจดหมายที่กล่าวว่า "...การที่ทำอะไรลงไป ทั้งนี้เพื่อเห็นแก่ชาติและราษฎรเป็นส่วนมาก เห็นว่าเกิดมาครั้งเดียว เมื่อมีโอกาสทำได้ก็ควรทำ ไม่ควรบำเพ็ญตนให้เป็นคนหนักโลก..."

และ "...แต่จะทำอย่างไรได้ เมื่อเราทำการเพื่อชาติ และในชีวิตของคนอีกหลายร้อยล้านหามีโอกาสไม่ ไม่ช้า เมื่อเรียบร้อยแล้ว เราคงอยู่ด้วยกันเป็นปกติต่อไป ขอให้คิดถึงชาติและราษฎรให้มาก ๆ การทั้งหลายฉันได้เริ่มมาตั้งแต่ปารีส เมื่อมุ่งทางนี้อยู่แล้ว จะสละเกียรติยศทิ้งเสียอย่างไรได้ การเมืองก็การเมือง ส่วนตัวก็ส่วนตัว..."

แต่ถึงอย่างไร ท่านปรีดีก็เป็นปุถุชนคนหนึ่ง จึงอดไม่ได้ที่จะระลึกถึงและเป็นห่วงเป็นใยต่อครอบครัว ในเวลานั้นท่านเพิ่งมีบุตรเพียงสองคน ท่านก็ได้ถามไถ่ทุกข์สุขทางบ้านอยู่ไม่ขาด เป็นความผูกพันที่ท่านมีต่อครอบครัวอย่างลึกซึ้งและแนบแน่น ดังตอนท้ายของจดหมายกล่าวว่า "...พวกบ้านมาทีไร หรือเมื่อมีใครไปเยี่ยมกลับมา ก็ถามข่าวคราวทุกข์สุขเสมอ คิดถึงหนูและปานอยู่เป็นนิตย์เหมือนกัน ไม่ใช่นิ่งเฉย"

ในยามสุข ครอบครัวของท่านปรีดี ก็มีแต่ความสุขสดชื่นกันถ้วนหน้า ส่วนในยามขมขื่นจากการถูกมรสุมการเมืองโหมพัดกระหน่ำ มิเพียงแต่ท่านปรีดีเท่านั้น ท่านผู้หญิงพูนศุข บุตรอีก 6 คน รวมทั้งญาติพี่น้องคนอื่นก็ถูกผลแห่งพายุการเมืองซัดสาดด้วย

ตลอดเวลาที่อยู่ที่ปารีส รายได้ที่ใช้เลี้ยงครอบครัว ก็มีเพียงแค่เงินบำนาญของท่านปรีดี เดือนละประมาณ 5,000 บาท ที่กว่าจะได้มาก็ต้องฟ้องร้องจากรัฐบาล แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย บ่อยครั้งที่ท่านผู้หญิงต้องบินกลับมาเมืองไทยเพื่อขายที่ดิน อันเป็นมรดกแต่ดั้งเดิมของบิดามารดาทิ้งไว้ให้ในย่านสาธรและสีลม

อีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ครั้งที่จอมพลผิน ชุณหะวัณ นำคณะยึดอำนาจการปกครอง คณะรัฐประหารได้นำรถถังเข้าถล่มบ้านพักท่านปรีดีที่ท่าช้าง ท่านปรีดีหลบหนีออกนอกประเทศ ท่านผู้หญิงพร้อมกับลูก ๆ ได้หลบหนีไปที่สัตหีบ แต่ก็ไม่วายที่จะถูกคณะรัฐประหาร

จับกุม นายปาล พนมยงค์ ขณะนั้นอายุได้เพียง 16 ปี ต้องกลายเป็นผู้ต้องหาการเมืองไปโดยที่มิได้รู้อีโหน่อีเหน่ด้วยเลย

ครั้งหนึ่งของการพิจารณาคดีนายปาล ท่านผู้หญิงได้เข้าไปสวมกอดลูกชาย พร้อมทั้งพรรณนาถึงชะตากรรมของครอบครัวที่ลูกต้องกลายเป็นผู้ต้องหาตั้งแต่ยังเด็ก โดยที่ไม่มีความผิดแต่ประการใด ส่วนพ่อผู้ได้ทำกรรมดีต่อบ้านเมืองไว้มากมาย กลับเป็นผู้ไม่มีแม้แผ่นดินจะอยู่ พร้อมกับกล่าวสอนให้นายปาล จงอดทนและเอาอย่างพ่อ ทำคุณงามความดีให้กับบ้านเมือง โดยไม่คิดกอบโกยหาประโยชน์ใส่ตน ภาพความรักระหว่างสองแม่ลูกนั้น สร้างความสะเทือนใจให้แก่ผู้ที่อยู่ ณ ที่นั้นเป็นยิ่งนัก

สยามใหม่,

3 มิถุนายน 2526

บันทึกชีวิตสมถะ ปัจฉิมวัยที่กรุงปารีส

แอปเปิ้ลต้นนั้น แผ่กิ่งก้านสาขาให้ร่มเงาครึ้มอยู่ภายในรั้วเหล็กที่กั้นบ่งบอกอาณาเขตของบ้านสีขาวเลขที่ 173 ซึ่งตั้งอยู่บนถนนอะริสติค บริอังเขต 92160 เมืองอังโตนี ถัดจากกรุงปารีสลงมาทางใต้ประมาณ 6 กิโลเมตร หากมองจากภายนอกรั้ว จะเห็นสนามหญ้าเล็ก ๆ เขียวขจี ปูลาดอยู่หน้าตัวบ้านชั้นเดียวทรงยุโรปอย่างที่ปลูกกันอยู่ทั่ว ๆ ไป

"บ้านหลังนี้ซื้อจากสองตายายชาวฝรั่งเศส โดยขายบ้านที่สีลม กรุงเทพฯ แล้วเอาเงินมาซื้อหลังนี้ในราคาที่ไม่แพงนัก เพราะเป็นบ้านเล็ก ๆ" ดุษฎี บุญทัศน์กุล บุตรคนรองสุดท้องของท่านปรีดี พนมยงค์ บอกเล่าถึงความเป็นมาและชีวิตความเป็นอยู่ของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ภายใต้ชายคาแห่งนี้กับ "สยามใหม่"

หลายคนอาจคิดว่า คนอย่างท่านปรีดี บุคคลสำคัญระดับชาติ คงมีชีวิตความเป็นอยู่โอ่อ่าภูมิฐานดั่งเช่นผู้นำที่มีอันจะกินคนอื่น ๆ ทั่วไป แต่...ในความเป็นจริง สภาพภายในบ้านเล็ก ๆ กะทัดรัดหลังนั้น เมื่อผ่านเข้าไป จะพบห้องรับประทานอาหารที่ใช้รับแขกไปด้วยในตัว ถัดไปเป็นห้องทำงาน ของท่านปรีดีที่มีหนังสืออัดแน่นอยู่อย่างเป็นระเบียบ

ต่อจากนั้น ก็เป็นห้องนอนของท่านกับท่านผู้หญิง ที่มีเพียงเตียง เดี่ยวสองตัวตั้งห่างกันคืบกว่า ๆ มีตู้ใช้บรรจุเสื้อผ้าของบุคคลทั้งสองเพียง ไม่กี่ชุด ทีวี. เครื่องเล็กที่บุตรหลานซื้อให้ เนื่องในวันคล้ายวันเกิดเมื่อ 3 ปี ที่ผ่านมา และหิ้งวางพระพุทธรูปกับภาพถ่ายของลูก ๆ หลาน ๆ ด้านหลังของ ตัวบ้าน เป็นห้องครัวขนาด 1.5 คูณ 3 เมตร มีตู้เย็นขนาดย่อมและเตาแก๊สหุง ต้มอาหาร เพียงเท่านั้นก็แทบจะไม่มีพื้นที่ให้เดินสวนกันได้ ส่วนล่างสุดที่ ลึกลงไปจากระดับพื้นบ้าน ใช้เป็นที่เก็บรถ ในขณะที่ส่วนชั้นบนตรงห้องใต้ เพดาน ซึ่งฝรั่งทั่วไปมักใช้เป็นที่เก็บของ ก็ต้องเจียดแบ่งให้หลาน ๆ ใช้เป็น ห้องหลับนอน

เฟอร์นิเจอร์ก็แสนจะธรรมดา นอกจาก ทีวี. เครื่องเล็กในห้องนอน ท่านแล้ว ก็มีเครื่องใหญ่อีกเครื่องผลิตในฝรั่งเศสราคาไม่แพงนัก วิทยุหนึ่ง เครื่องที่ท่านใช้ฟังข่าวเสียเป็นส่วนใหญ่ นอกนั้นก็เป็นพวกตู้และชั้นวางหนังสือ โต๊ะเก้าอี้อีกไม่กี่ตัว และบรรดาแผนที่กับรูปภาพต่าง ๆ ที่แขวนอยู่ตามฝาผนัง เสื้อผ้าที่ท่านสวมใส่ก็มีอยู่น้อยชุด หากอยู่ภายในบ้าน ท่านมักสวมกางเกง เสื้อเชิ้ตทับด้วยเสื้อไหมพรม และผ้าพันคอปกป้องความหนาวเย็น

แต่หากออกไปไหนมาไหนนอกบ้าน ก็มักจะใส่สูทสีกรมท่าตัว โปรดที่ตัดที่สิงคโปร์เมื่อ 30 กว่าปีที่แล้ว สวมหมวกและถือไม้เท้า ตั้งแต่มา อยู่ที่ฝรั่งเศส ท่านไม่เคยตัดสูทที่นี่เลย เพราะราคาแพง เมื่อครั้งอยู่ที่จีนเคย ตัดเพียงชุดเดียว ส่วนเสื้อเชิ้ตนั้นนาน ๆ จะซื้อสักตัวหนึ่ง

ข้าวของใช้ที่ฟุ่มเฟือย เป็นต้นว่า น้ำหอม แป้ง น้ำมันใส่ผม ท่านไม่เคยซื้อหามาใช้เลย เคยใช้แต่น้ำยาใส่ผมกันรังแคกับไอซ์โคโลญ แต่ก็เพียงชั่วระยะหนึ่งแล้วก็เลิกไป เดือนหนึ่งท่านจะตัดผมสองครั้ง ที่ร้านเล็ก ๆ อยู่ห่างจากบ้านไปไม่ไกลนัก ของจุกจิกก็มีแต่ยาดมของสหการโอสถกับวิคที่ใช้สูดดมและทาให้โล่งจมูกหายใจคล่องเท่านั้น

ท่านปรีดีตื่นแต่เช้าเป็นปกติ เข้านอนแต่หัวค่ำ ตอนตีห้าครึ่งท่านต้องตื่นขึ้นเพื่อรับฟังข่าวจากวิทยุทั้งจากบี.บี.ซี.และสถานีของฝรั่งเศส จนกระทั่งถึง 8 นาฬิกา จึงค่อยรับประทานอาหารเช้า มักเป็นพวกอาหารฝรั่ง มีแฮม ขนมปังทาเนยและชา เสร็จแล้วรอบุรุษไปรษณีย์นำจดหมายกับหนังสือพิมพ์มาส่ง ซึ่งจะมาส่งเป็นประจำทุกวัน ๆ ละหลาย ๆ เที่ยว จนบุรุษไปรษณีย์คุ้นเคย จดจำได้อย่างแม่นยำ แม้ผู้ส่งจะจ่าหน้าซองเขียนที่อยู่คลาดเคลื่อน แต่เมื่อเห็นชื่อท่านหรือคนในบ้าน ก็สามารถนำมาส่งได้อย่างถูกต้อง

หนังสือพิมพ์ไทยนั้น ท่านรับแทบทุกฉบับทั้งรายวันและรายสัปดาห์ ส่วนหนังสือพิมพ์ฝรั่งก็มี อาทิ Herald Tribune, Le Monde, Figaro ในแต่ละเดือนจึงต้องจ่ายค่าหนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมาก หากใครมาเยี่ยมเยียนท่านไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนชาติอื่น ของฝากที่ท่านโปรดปรานมากที่สุดก็เห็นจะเป็นหนังสือ ยกเว้นหนังสือประเภทมวย ดารา หรือที่ไม่ค่อยมีสาระเท่านั้น ที่ท่านไม่ชอบอ่าน

พอสายหน่อยสัก 10 นาฬิกา ก็จะเริ่มทำงาน ในระยะหลังนี้ งานหลักก็คือเขียนชีวประวัติตัวท่าน เมื่อ 4–5 ปีก่อน ท่านจะพิมพ์ดีดเอง แต่มาในช่วงหลัง ท่านให้คุณวิชินี สุนทรวิจารณ์ หลานสะใภ้ท่านผู้หญิง เป็นเลขานุการพิมพ์จากข้อความที่ท่านเขียนให้ นอกจากนั้น ก็อาจมีผู้ขอให้ท่านช่วยเขียนคำขวัญต่าง ๆ ให้ หรือเรื่องเกี่ยวกับคดีฟ้องร้อง ทั้งงานเขียนชีวประวัติและคำขวัญนั้น กว่าจะเสร็จหรือได้ออกมาแต่ละหน้า มักต้องใช้เวลานาน

เพราะท่านต้องค้นคว้าหาหลักฐานอ้างอิงที่แน่ชัด และก็ต้องมีการตรวจทานแก้ไขเพิ่มเติมจนกว่าจะเป็นที่พอใจ

จนเที่ยง ก็รับประทานกลางวัน โดยมากจะเป็นอาหารจานเดียว จำพวกปลาหรือไม่ก็อาหารฝรั่ง เสร็จแล้วดูข่าวทีวี. บางวันอาจจะมีนอนพักบ้าง พอบ่ายสองโมงก็ทำงานที่คั่งค้างจากช่วงเช้า ในช่วงบ่ายนี้ บางทีอาจมีอาหารว่างเป็นพวกพายและผลไม้ต่าง ๆ โดยเฉพาะกล้วยเผานั้นชอบมากที่สุด ขนมขบเคี้ยวก็เป็นพวกท็อฟฟี่หรือถั่วปากอ้า

ในบางวัน อาจจะมีแขกมาเยี่ยมเยือน มีบ่อยครั้งที่เป็นนักศึกษาไทยในฝรั่งเศสมาขอคำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ แต่หากมาขอแนะนำด้วยเหตุเพราะท่านเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงหรือมีความรู้มาก โดยที่ผู้นั้นมิได้ค้นคว้ามาก่อนล่วงหน้าบ้างแล้วละก็ ท่านก็จะไล่กลับให้ไปค้นคว้ามาเสียก่อน ซึ่งท่านมักจะปรารภอยู่เสมอว่า "ต้องพยายามค้นคว้าใฝ่หาด้วยตนเองให้มาก ฟังคำแนะนำแล้วอย่าเพิ่งเชื่อ ให้คิดตริตรองให้ดี"

บางที ผู้ที่มาขอความรู้แทนที่จะเป็นผู้ซักถามหรือสัมภาษณ์ กลับเป็นฝ่ายถูกท่านสัมภาษณ์เอาเสียเอง เนื่องจากมีความรู้พื้นฐานในเรื่องนั้นน้อยเกินไป หรือไม่ศึกษามาเสียก่อน บ้างหวังแต่จะมารับจากท่านแต่อย่างเดียว แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ท่านก็มิได้รังเกียจที่จะให้ความรู้ที่มีอยู่ ผู้ใดมาหาท่านมักจะไม่ค่อยผิดหวัง บางทีได้ความรู้ในเรื่องอื่น ๆ แถมพกกลับไปอีกด้วย ท่านสามารถสนทนาได้กับบุคคลทุกวัย มิเคยถือยศถือศักดิ์ จนนักศึกษาที่นั่นมักเรียกท่านว่า "คุณปู่หรือคุณตา" เสียมากกว่าที่จะเรียกว่า "ท่านครับ...ท่านขา..."

อาหารเย็นส่วนมากจะเป็นพวกข้าวต้ม หลังจากนั้นก็ดูข่าว ทีวี. ต่อจากนั้นก็จะเป็นภาพยนตร์ ที่ชอบมากที่สุดก็คือพวกสารคดี โดยเฉพาะเรื่องทางประวัติศาสตร์ หรือไม่ก็เรื่องเกี่ยวกับจักร ๆ วงศ์ ๆ ของรัสเซีย ด้วยความที่ท่านมีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์มาก ท่านก็มักจะอธิบายเพิ่มเติมให้แก่ผู้ที่

ร่วมชมอยู่ ณ ที่นั้นด้วย เรื่องที่ไม่ชอบดูเป็นที่สุดก็เห็นจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับอินเดียนแดงที่สร้างโดยชาวอเมริกัน ซ้ำท่านยังกล่าวบริภาษอีกด้วยว่า "พวกอเมริกันนี่ ไปรุกรานเขาแล้ว ยังสร้างภาพยนตร์บิดเบือนความจริงอีก เป็นการเอาเปรียบกันเกินไป"

ในบางสัปดาห์ อาจมีรายการพิเศษ พักผ่อนหย่อนใจนอกบ้าน เป็นต้นว่า ไปเดินดูของที่ตลาด หรือไม่ก็เดินเล่นตามสวนสาธารณะ หรืออาจจะปิคนิคที่ริมแม่น้ำกับท่านผู้หญิง และลูก ๆ หลาน ๆ ท่านมีรถเปอโยต์ขนาดเล็กรุ่น 305 ที่ซื้อเมื่อเดือนเมษายน 2525 ในราคาแสนกว่าบาท แทนคันเก่ารุ่น 504 ที่ใช้มา 12 ปีจนเสื่อมสมรรถภาพไปตามกาลเวลา แต่เนื่องจากท่านขับรถไม่เป็น จึงต้องให้บุตรหรือหลานเป็นผู้ขับให้ ซึ่งท่านก็มักจะนั่งตอนหน้าเคียงคู่กับคนขับ เมื่อรถผ่านยังสถานที่ใด ท่านก็มักจะอธิบายถึงความเป็นมาตลอดจนความสำคัญของสถานที่นั้นให้แก่ผู้ร่วมเดินทางฟังอีกด้วย แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีพหูสูตรและสามารถจดจำสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

บุคลิกของท่านอีกอย่างก็คือ ความมีนิสัยอ่อนโยน รักเด็กและสัตว์เลี้ยง หากพบปะเด็กไม่ว่าที่ใดก็ตาม จะหยุดทักทายพูดคุย ยิ่งถ้าเป็นเด็กที่ช่างคิด ตอบคำถามเก่ง ก็อาจคุยกันเป็นนานเอาเลยทีเดียว ส่วนสัตว์เลี้ยงนั้น สมัยอยู่ที่จีน เคยเลี้ยงสุนัขตัวหนึ่ง ทั้งแสนรู้และซื่อสัตย์ แต่เมื่อมาอยู่ที่ฝรั่งเศสไม่ได้เลี้ยง เพราะค่าอาหารแพง แต่กระนั้นก็มีกระต่ายตัวน้อย ๆ ที่หลานของท่านเลี้ยงไว้ ท่านก็คอยดูแลเอาใจใส่อยู่มิได้ขาด

เรื่องอาหารการกินนั้น ต้องเป็นรสจืด เพราะหมอซองส์ แพทย์ประจำตัวสั่งห้ามเอาไว้ว่า ไม่ควรรับประทานอาหารที่มีรสจัดหรือมันเกินไป ปกติแล้วท่านจะไม่ดื่มสุรา สมัยเมื่อครั้งยังอยู่ในประเทศไทย ท่านเคยแต่จิบเพื่อเรียกน้ำย่อยก่อนอาหารเท่านั้น ไม่เคยดื่มถึงขนาดเมามาย ส่วนบุหรี่นั้นไม่ได้สูบมาหลายปีแล้ว และท่านยังสั่งห้ามมิให้ผู้ใดสูบบุหรี่ในบ้านโดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้ผู้ที่ไม่สูบได้รับควันเข้าไปด้วย แต่ในสมัยที่ท่านยังสูบอยู่

นั้น เคยทำสถิติมากถึง 60 มวนในวันเดียว บุหรี่ที่ชอบสูบประจำคือเบนสัน และโกลด์แฟล็กของอังกฤษ

บุหรี่ในสมัยนั้น มิได้บรรจุในซองเหมือนปัจจุบัน แต่จะบรรจุในกระป๋องรูปทรงกระบอก เวลาเปิดกระป๋องครั้งแรกจะมีเสียงดัง ฟี้...และหากถ้าท่านได้บุหรี่ดี ๆ มา ท่านจะไม่ยอมให้ผู้ใดเปิดกระป๋องก่อนเป็นอันขาด ด้วยเหตุที่ชอบฟังเสียง ฟี้....นั่นเอง

เมื่อไม่ดื่มสุราไม่สูบบุหรี่และรับประทานอาหารตามที่แพทย์สั่ง จึงทำให้สุขภาพของท่านแข็งแรงดีเยี่ยม ไม่ค่อยจะเจ็บป่วย จะมีก็เพียงแต่ท้องเฟ้อเท่านั้น หมอซองส์จะมาเยี่ยมดูแลท่านเพียงเดือนละครั้ง แต่ก็มีที่บางครั้งท่านเห็นอาหารที่อยู่ในบัญชีสั่งห้าม แต่อยากรับประทานขึ้นมา ก็ลองแอบชิมสักคำสองคำ พอบุตรหลานเห็นเข้าและร้องห้าม ท่านก็หยุดทันทีพร้อมกับหัวเราะชอบใจ ส่วนสุขภาพของคนอื่น ๆ ในบ้านนั้น ท่านเอาใจใส่เป็นพิเศษ แม้จะเพียงปวดหัวตัวร้อนเพียงเล็กน้อย แต่ท่านก็อุตส่าห์กระวีกระวาดหยูกยามาให้ทันที

ญาติมิตรผู้ใกล้ชิดผู้หนึ่งเล่าให้ฟังว่า "ฝีมือการทำอาหารของท่านปรีดีนั้น เป็นเลิศทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง" แกงเขียวหวานของท่านนั้นอร่อยยิ่งนัก โดยไม่จำเป็นต้องใส่ผงชูรสหรือบรั่นดีแต่อย่างใด สมัยที่อยู่ในเมืองไทย เคยมีคนแนะนำให้ท่านทำไก่อบ โดยเอาน้ำมันเนยฉีดเข้าไปในเส้นเลือด แล้วนำไปอบก็จะได้ไก่อบรสหอมหวานโอชาไม่น้อย

ถึงแม้ว่า ท่านปรีดีจะเป็นนักการเมือง แต่ท่านก็มีอารมณ์สุนทรีทางด้านศิลปะอยู่ในจิตใจ ท่านชอบฟังเพลงที่บรรเลงด้วยเครื่องดนตรีไทยเป็นอาจิณ หากผู้ใดเคยได้ชมภาพยนตร์เรื่อง "พระเจ้าช้างเผือก" ซึ่งท่านกำกับการแสดงเองแล้วจะเห็นได้ว่า ท่านสามารถจัดฉากและให้เพลงประกอบได้อย่างดีเยี่ยม สิ่งนี้แหละ แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ท่านมีความซาบซึ้ง

และเข้าใจในศิลปะได้ดีเพียงใด โดยเฉพาะเรื่องดนตรี ทั้ง ๆ ที่ท่านเล่นดนตรีไม่เป็นเลยสักอย่างเดียว แม้กระทั่งการเต้นรำ ท่านก็เต้นไม่เป็น

มีอยู่ครั้งหนึ่ง สมัยที่ท่านเป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการจัดงานเฉลิมฉลองวันพระราชทานรัฐธรรมนูญ ในงานนี้มีการลีลาศ ตัวท่านในฐานะประธานจัดงานต้องออกมาลีลาศเปิดฟลอร์ตามธรรมเนียม เมื่อโฆษกกล่าวเชิญ ท่านก็จูงมือท่านผู้หญิงออกมาหน้าเวที ทำให้ผู้ที่ทราบว่าท่านเต้นรำไม่เป็น ต่างก็ฉงนอยู่ในใจ แต่ท่านก็แก้ปัญหาได้โดยการโค้งคำนับพร้อมกับกล่าวเชิญผู้มาร่วมงานให้ออกมาลีลาศได้ตามอัธยาศัย แล้วท่านก็จูงมือท่านผู้หญิงเดินลงเวทีไป

ในเรื่องของความเชื่อนั้น ท่านปรีดีนิยมในความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ ท่านจะไม่เชื่อในสิ่งที่งมงายอย่างเด็ดขาด เมื่อครั้งที่เกิดแผ่นดินไหวติดต่อกัน 2 ครั้งในประเทศไทย เมื่อไม่นานมานี้นั้น ท่านก็เล่าเป็นเชิงให้ความรู้กับผู้ใกล้ชิดว่า คนสมัยโบราณความรู้ยังมีไม่มากมักจะถือว่า การเกิดแผ่นดินไหว 2 ครั้งในเวลาที่ไม่ห่างกันมากนักนี้ จะต้องมีบุคคลสำคัญผู้ใดผู้หนึ่งตายลง ผู้ใกล้ชิดทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นั้น ต่างก็รับฟังไว้โดยคิดแต่เพียงว่าเป็นความรู้ไม่ได้เชื่อตามคนโบราณ

แต่ไม่มีใครเลยสักคนจะฉุกคิดว่า บุคคลสำคัญที่เมืองไทยจะต้องสูญเสียนั้น จะเป็นท่านปรีดี พนมยงค์

สยามใหม่,

17 มิถุนายน 2526

ตามรอยอดีต
ท่านปรีดี ที่กรุงเก่า

ถ้าท่านปรีดี พนมยงค์ จะยังมีความอาลัยอาวรณ์อยู่ในเกียรติยศจอมปลอม โดยละนามสกุลเดิมเสีย แล้วหันหลังกลับไปฉวยเอาราชทินนามตามบรรดาศักดิ์เก่าที่คณะราษฎรได้ยุบเลิกเสียเอง มาเป็นนามสกุลชนิดกลืนน้ำลายที่บ้วนออกไปแล้ว โดยไม่รู้สึกกระดากอดสูใจ ดั่งเพื่อนผู้ร่วมก่อการฯ อีกหลาย ๆ ท่านแล้ว บางทีคนรุ่นหลังที่มิได้เป็นว่านเครือในสกุลนั้น และมิได้ใกล้ชิดกับท่าน อาจไม่รู้เลยก็ได้ว่า สกุลของท่านมีความผูกพันใกล้ชิดอยู่กับวัด ๆ หนึ่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา บ้านเกิดของท่าน

วัดที่ว่านี้ก็คือ วัดพนมยงค์ เป็นวัดโบราณ ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าวาสุกรี ริมคลองเมืองฝั่งเหนือ ด้านหนึ่งประชิดถนนสายอยุธยา–อ่างทอง ด้านหลังออกไปคือทุ่งภูเขาทอง สมรภูมิระหว่างพม่ากับไทยในอดีต

และที่ริมคลองเมืองฝั่งใต้ ตรงข้ามกับวัด ก็คือนิวาสถานของกลุ่มสกุลพนมยงค์ ท่านปรีดีเองก็เกิดที่นี่ หากบ้านที่เกิดของท่านได้รื้อออกไปแล้ว คงเหลือแต่บ้านของญาติพี่น้องที่ยังคงมีความผูกพันอยู่กับวัดพนมยงค์อยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย

แม้ว่าวัดพนมยงค์จะเป็นวัดเก่าแก่ และทั้งที่มิได้สร้างโดยสกุลพนมยงค์ แต่อาศัยความเกื้อกูลมีอุปการะแก่กันระหว่างวัดกับบ้านที่คงอยู่ตลอดมานี้ วัดพนมยงค์จึงเป็นเสมือนดั่งวัดประจำสกุลนั้นเอง แม้คำว่า "พนมยงค์" อันเป็นนามของสกุลนั้น ก็มีที่มาจากนามวัดนี้เป็นประจักษ์พยานที่ชัดแจ้งอยู่

วัดเก่า สมัยศรีอยุธยา

"วัดพนมยงค์นี่เป็นวัดเก่านะ สร้างในสมัยพระมหาจักรพรรดิ เมื่อ พ.ศ. 2087 ก็ 400 กว่าปีมาแล้ว" พระอธิการเอื้อ สุนฺทริโก ท่านเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์องค์ปัจจุบัน เล่าถึงความเป็นมาของวัด พร้อมกับย้ำว่า "ในหนังสือนั่นเขาเขียนไว้ไม่ถูก มีผิดอยู่หลายแห่ง"

หนังสือที่ท่านว่า ก็คือหนังสือ "ประวัติวัดพนมยงค์" เรียบเรียงโดยคุณเฉลิม สุขเกษม พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2512 ซึ่งทางวัดได้แจกหมดไปนานแล้ว แต่เผอิญ "ไอ้คุ่ย" เด็กวัดหัวโล้นที่นั่งฟังอยู่ใกล้ ๆ ออกปากว่าที่บ้านมีอยู่เล่มหนึ่ง "ไอ้คุ่ย" จึงได้สร้างคุณูปการให้กับบทความเรื่องนี้ด้วยการวิ่งกลับบ้าน ไปคว้าเอาหนังสือที่มีอายุมากกว่าตัวเอง เล่มดังกล่าวนี้มาให้

ในที่นี้จึงต้องตราชื่อ "ไอ้คุ่ย" ซึ่งน่าจะเป็น "เณรคุ่ย" เมื่อหลายวันก่อน ให้ปรากฏไว้ด้วย

ในหนังสือประวัติวัดพนมยงค์ คุณเฉลิมได้อ้างว่าได้รับคำบอกเล่าของพระอธิการเอื้อ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน โดยระบุว่าวัดนี้

"...สร้างขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2173–2198) ณ บริเวณที่ตั้งของวัดนี้ เดิมเป็นที่สวนของพระนมในราชสำนักของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชองค์หนึ่งชื่อ "โยง" (หรือ "ยง") เมื่อพระนมโยงได้ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว เจ้านายบางพระองค์ได้ทรงระลึกถึงอุปการคุณของพระนมโยง จึงได้สร้างวัดขึ้นที่บริเวณสวนนี้ แล้วอุทิศส่วนพระกุศลให้พระนมโยงนั้น วัดที่สร้างขึ้นนี้จึงได้ชื่อว่า "วัดพระนมโยง" แต่ต่อ ๆ มาก็เรียกสั้น ๆ ว่า "วัดพนมโยง"

ผู้เรียบเรียงมิได้อ้างหลักฐานอื่นใดในส่วนที่เกี่ยวกับที่มาของวัดนี้ นอกจากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาส แต่ท่านเจ้าอาวาสก็บอกว่าผิด นี่จะเพราะอะไรก็ไม่ทราบ ท่านเจ้าอาวาสได้มีเมตตาเล่าให้ฟังใหม่ สรุปได้ดังนี้

วัดนี้สร้างเมื่อปี 2087 ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ที่มาของวัดก็คือ ในรัชกาลพระชัยราชานั้น พระชัยราชทรงได้เจ้าหญิงจากกรุงศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) มาเป็นพระมเหสี ทรงพระนามว่าพระนางแก้วแจ่มฟ้า ซึ่งเป็นพระราชมารดาในพระเจ้าลูกยาเธอ 2 พระองค์ คือ พระยอดฟ้ากับพระศรีศิลป์

ต่อมา พระนางแก้วแจ่มฟ้าก็สิ้นพระชนม์ลง พระชัยราชาจึงทรงสถาปนาท้าวศรีสุดาจันทร์ขึ้น ทางฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตก็ทรงเป็นห่วงพระเจ้าหลานเธอทั้งสองของพระองค์ จึงทรงส่งแม่นมมายังราชสำนักกรุงศรีอยุธยา เพื่อดูแลหลานของพระองค์

แม่นมผู้นี้นามว่า "ยง" หรือ "มะยง" จึงเรียกกันว่า "พระนมยง" (หรือ "พระนมมะยง")

ส่วนภายในราชสำนักกรุงศรีอยุธยานั้น เมื่อพระชัยราชาเสด็จสวรรคตแล้ว พระแม่เจ้าอยู่หัวศรีสุดาจันทร์ก็ได้ทรงร่วมมือกับขุนวรวงศาธิราชชู้รัก ขึ้นครองอำนาจ พระยอดฟ้าซึ่งยังทรงพระเยาว์และเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียงไม่กี่วันจึงต้องถูกปลงพระชนม์ ฝ่ายพระเฑียรราชาซึ่งเป็นพระเจ้าอาก็ต้องหลบราชภัยออกทรงผนวช

พระแม่เจ้าอยู่หัวศรีสุดาจันทร์กับขุนวรวงศาธิราชนี้เถลิงอำนาจได้ไม่นาน ก็ถูกพระเฑียรราชากับพลพรรคกระทำรัฐประหาร แย่งราชบัลลังก์ไปได้ โดยพระเฑียรราชาได้เสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงพระนามว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

มูลเหตุที่จะมีการสร้างวัดขึ้นมานั้น ก็ด้วยพระยอดฟ้าได้ไปเข้าฝันสมเด็จพระอัยกาพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตว่า บัดนี้ไม่มีที่อาศัย ทางพระอัยกาก็ทรงร้อนพระทัย จึงแจ้งเรื่องมาทางกรุงศรีอยุธยา ที่สุดก็ได้ทรงสถาปนาวัดขึ้น 2 วัด คือวัดแก้วฟ้าน้อย เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงพระนางแก้วแจ่มฟ้า กับวัดพระนมยง (หรือ พระนมมะยง) เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระนมของพระยอดฟ้า

วัดทั้งคู่นี้ถือเป็นวัดลาว เพราะทางกรุงศรีสัตนาคนหุตได้สร้างและได้ส่งพระโมลีโลก มาจากเวียงจันทน์ ให้เป็นเจ้าอาวาสดูแลทั้ง 2 วัด

วัดแก้วฟ้าน้อยนั้น บัดนี้ได้ละลายสูญหายไปแล้ว ที่ตั้งของพระอุโบสถเดิมเหลือแต่เพียงโคกดิน และถูกถนนสายอยุธยา–อ่างทองตัดผ่ากลาง ปัจจุบันจึงไม่เหลืออะไรอีก นอกจากศาลหลวงพ่อเจ้าน้อย อันอยู่ในอาณาบริเวณวัดพนมยงค์ ซึ่งเป็นที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์หนักหนาอยู่

ที่เรียกว่า “หลวงพ่อเจ้าน้อย” นี้ เดิมเป็นพระพุทธรูปศิลาพระเศียรหัก อยู่ในวัดแก้วฟ้าน้อย ท่านเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์ ได้นำเอาพระเศียรจากวัดวรโพธิ มาต่อให้บริบูรณ์ และได้สร้างที่ประดิษฐานขึ้นใหม่

ส่วนวัดพระนมยง (หรือพระนมมะยง) นั้น ที่สุดก็ได้กลายมาเป็นพนมยงค์ ดังปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้

จากคำเล่าดังกล่าวมานี้ เมื่อเทียบกับที่ว่าสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์แล้ว ก็ดูสมเหตุผลมากกว่า เพราะวัดอันเกี่ยวเนื่องกับพระนมในรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์นั้น ก็มีวัดดุสิตอยู่แล้ว หากว่าจะมีวัดสำหรับ "พระนมโยง" อีก ก็น่าจะอยู่ใกล้เคียงกัน มิใช่แยกมาอยู่ห่างกันดังนี้ นอกจากนี้ วัดแก้วฟ้าน้อยที่สร้างคู่กับวัดพนมยงค์นั้น ก็ดูจะเป็นเหตุผลรับรองได้เหมาะกับที่ว่า วัดนี้สร้างในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ที่สำคัญก็คือ เรื่องราวทั้งสองนี้ เป็นเรื่องชนิดประวัติศาสตร์บอกเล่า ในเมื่อหนังสือประวัติวัดที่อ้างนามท่านเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน แล้วท่านเจ้าอาวาสบอกว่าผิด เราก็ต้องถือเอาเรื่องที่ท่านเล่าว่าถูกนี้ เป็นข้อยุติชั่วคราวก่อน ผู้ใดจะสนับสนุนหรือคัดค้านก็จะต้องเริ่มที่จุดนี้ เรื่องที่ว่าสร้างในรัชสมัยพระนารายณ์เป็นอันปัดไปได้

บทความนี้ยังไม่ขอสรุปถึงว่าเรื่องที่ท่านเล่าเกี่ยวกับความเป็นวัดลาวนี้ จะถูกต้องสอดคล้องกับการสอบสวนทางประวัติศาสตร์เพียงไรหรือไม่ เพียงแต่ต้องการกล่าวให้ปรากฏไว้เท่านั้น สำหรับที่จะเป็นเบาะแสสอบค้นกันต่อไป เพราะถ้าไม่ตราให้ปรากฏเป็นหนังสือไว้แล้ว วันหนึ่งข้างหน้า เมื่อท่านเจ้าอาวาสไม่อยู่ในวิสัยจะเล่าเรื่องนี้แล้ว เรื่องนี้ก็จะหายสูญไป ในขณะที่หนังสือประวัติวัดพนมยงค์ฉบับที่คุณเฉลิม สุขเกษม จะยังอยู่

สกุล "พนมยงค์" จากวัดพนมยงค์

"อาตมาก็เกิดไม่ทันนะ พอโตขึ้นมาท่านก็มีอำนาจวาสนาแล้ว" คำว่า "ท่าน" ในคำพูดของท่านเจ้าอาวาสก็คือ ท่านปรีดี พนมยงค์ และ

ความหมายทั้งหมดของท่านเจ้าอาวาส ก็คือ ท่านมิได้สนิทสนมเป็นการส่วนตัวกับท่านปรีดีนัก เพราะเกิดทีหลัง

เกี่ยวกับวงศ์สกุลของท่านปรีดี ที่ท่านเจ้าอาวาสมีเมตตาเล่าให้ฟังนั้น ท่านก็เล่าตามที่เป็นที่รับทราบสืบกันมาในวัดนั้น

"ต้นสกุลท่านเป็นจีนมาจากเมืองจีน แต่ก่อนไว้เปียนะ มากัน 8 คน อยู่ตรงหน้าวัดนี่ 2 อีก 6 คนนั่นเห็นว่าไปอยู่ทางอ่างทอง"

"ต้นสกุลท่านก็คงเป็นนายอากรบ่อนเบี้ย ก็คนจีนนี่ มาทางบิดาท่านก็มาทำนา" ท่านเจ้าอาวาสตอบ เมื่อถูกถามเกี่ยวกับต้นสกุลของท่านปรีดี "เดี๋ยวคุณข้ามคลองนี่ไปก็ได้ บ้านพี่น้องท่านอยู่ฝั่งโน้น" ท่านเจ้าอาวาสแนะนำเพื่อให้ได้คำตอบจากพวกสกุลพนมยงค์เอง โดยเฉพาะในส่วนประวัติของท่านปรีดี

น่าเสียดายที่ในวันนั้นไม่มีใครอยู่บ้านเลย นอกจากคนเฝ้าบ้าน

นามสกุลท่าน ก๋งท่านมาขอจากเจ้าอาวาสวัดนี้ ตอนนั้นก็ใกล้ชิดกันอยู่ นี่ท่านเจ้าอาวาสก็คงบอกว่า เฮ้ย ก็เอา "พนมยงค์" ซีวะ เป็นนิมิตของวัดดี ที่ว่าทางวัดศาลาปูนตั้งให้นั้นไม่ใช่ ทางวัดพนมยงค์นี้แหละตั้ง"

"คงเป็นองค์ใดองค์หนึ่งในสององนี่แหละ" ท่านเจ้าอาวาสพลิกดูรายชื่อเจ้าอาวาสวัดนี้ในอดีตจากหนังสือประวัติวัด ตั้งแต่เจ้าอธิการคำนี่ก็ไม่ทันแล้ว" องค์ใดองค์หนึ่งในจำนวนสองที่ตั้งนามสกุลให้ก๋งของท่านปรีดีก็คือ พระอาจารย์ทอง เจ้าอาวาสองค์แรก (เท่าที่สืบไปได้) หรือ หลวงปู่สุขเจ้าอาวาสองค์ที่ 2

ผู้อ่าน ศิลปวัฒนธรรม ฉบับนี้คงกังขา ด้วยในส่วนประวัติที่ทางคณะวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ระบุนั้น ว่าท่านเจ้าคุณวิมลมังคลาจารย์

เจ้าอาวาสวัดศาลาปูนเป็นผู้ตั้งให้ โดยใช้ชื่อวัดพนมยงค์ เรื่องนี้ทางคณะผู้วิจัยฯ จะได้ข้อมูลมาจากไหนก็ไม่ทราบ น่าสงสัยอยู่ก็ตรงที่ว่า เมื่อทางวัดศาลาปูนตั้ง ทำไมจะต้องไปใช้ชื่อวัดพนมยงค์เล่า ? ทำไมจึงไม่เป็น "ดร.ปรีดี ศาลาปูน" แทนที่จะเป็น "ดร.ปรีดี พนมยงค์" ?

เท่าที่ท่านเจ้าอาวาสวัดพนมยงค์ได้เล่าให้ฟังนั้น สกุลพนมยงค์กับทางวัดมีความใกล้ชิดกันมาก และตลอดมา ศาลาท่าน้ำทั้งคู่นั้น ก็มีชื่อคนสร้างในสกุลนี้ปรากฏอยู่ สะพานข้ามคลองเมืองนั้นเล่า นายเสียงบิดาท่านปรีดีก็เป็นคนสร้าง ยังการถางหญ้าวัดก็ดูเป็นภาระที่ต้นสกุลของท่านได้บำเพ็ญให้กับวัดเป็นนิจ เช่นกับการที่ได้ช่วยบูรณะซ่อมแซมในส่วนที่วัดนั้นชำรุดบกพร่องอยู่ตามกรณีเสมอมานั้นอีก นี้ไม่จำต้องนับไปถึงการทอดกฐินที่ได้ปฏิบัติกันมาทุกปี ไม่ว่าจะเป็นเมื่อท่านปรีดี ยังมีอำนาจวาสนาอยู่ในเมืองไทย หรือว่าท่านต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนไปแล้วก็ตาม

"เมื่อวันที่ 9 ที่เขาเผาท่านที่ปารีส ทางวัดก็ได้จัดสวดมาติกาบังสุกุลอุทิศส่วนกุศลให้ท่านด้วย ก็เทียบเวลากับที่เขาเผาท่านที่นั่น ทุ่มครึ่งก็เริ่มสวด พอสองทุ่มเขาเผาแล้วก็บังสุกุล กระดูกของท่านเมื่อเข้ามาแล้ว ก็คงจะสร้างเจดีย์บรรจุไว้ที่หน้าวัด แต่ตอนนี้ทางญาติท่านก็ยังไม่ได้แจ้งมา"

ก่อนที่จะนมัสการลา ท่านเจ้าอาวาสก็ยังเป็นห่วงเป็นใย เกรงว่าเราจะไม่อาจหาประวัติท่านปรีดีอย่างละเอียดได้ ถึงกับย้ำชื่อลูกศิษย์ของท่านปรีดีและที่ ๆ จะติดต่อได้อีกหลายครั้ง ชื่อและที่อยู่นั้นเราอาจตามหาได้ไม่ยากนัก แต่สิ่งที่น่าตื้นตันใจก็คือ ท่าทีของท่านเจ้าอาวาสนั้นเอง เกียรติคุณของท่านปรีดีที่กรุงเก่า ไม่มีสิ่งใดมาแผ้วพานได้เลย โดยเฉพาะที่วัดนี้ ชั้นแต่เณรเล็ก ๆ ก็ยังบอกเราได้อย่างไม่ลังเลเลยว่า ตาลปัตร์ที่ปักลายเซ็นท่านปรีดีวางอยู่ในกุฏิท่านเจ้าอาวาสนั้น มากับ "กฐินของท่านปรีดีเมื่อเร็ว ๆ นี้"

อยุธยานุสรณ์ และอยุธยาวิทยาลัย

อดีตประวัติของท่านปรีดีที่กรุงเก่ายังเหลืออยู่อีก 2 แห่ง คือที่โรงเรียนอยุธยานุสรณ์ ข้างวัดเสนาสนาราม หัวรอ และที่โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย

โรงเรียนอยุธยานุสรณ์นั้น เคยเป็นโรงเรียนประจำมลฑลกรุงเก่ามาก่อน ท่านปรีดีได้เรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 ไปจากที่นี่ ตึกเรียนที่ท่านได้นั่งเรียนมาในครั้งกระนั้น ยังคงอยู่มาจนกระทั่งปี 2526 แต่ขณะนี้ได้ถูกทางโรงเรียนรื้อลงแล้ว เพื่อสร้างอาคารหลังใหม่ในรูปทรงเดิม

กลางเดือนพฤษภาคม 2526 ขณะที่กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรมไปที่นั่น อาคารใหม่เพิ่งจะเริ่มสร้าง ตัวอาคารเก่าเหลือแต่ฐานบันไดเป็นพยานอยู่เท่านั้น แต่กระนั้น โชคก็ไม่เลวร้ายไปเสียทีเดียว อาจารย์วิทยา ศรีภพ กับ อาจารย์วิทยา เปี่ยมฤกษ์ เมื่อรู้ว่าต้องการเขียนเรื่องราวของท่านปรีดี ก็ยังกุลีกุจอค้นหารูปอาคารหลังนั้นมาให้ ดังปรากฏอยู่เป็นภาพประกอบบทความเรื่องนี้

อันที่จริงที่โรงเรียนนี้ แต่ก่อนเคยมีรูปปั้นครึ่งตัวของท่านปรีดีอยู่ด้วย อาจารย์อุไร รัตนมาลัย บุตรีของอาจารย์วิโรจน์ กมลพันธุ์ เพื่อนของท่านปรีดี และเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลที่มีท่านปรีดีเป็นนายกฯ เมื่อปี 2489 ได้เล่าว่า เคยเห็นอยู่ แต่ก็นานมาแล้วไม่ทราบว่าตอนนี้ไปอยู่ที่ใด

ดังได้กล่าวแล้วว่าโรงเรียนอยุธยานุสรณ์นี้ เคยเป็นโรงเรียนประจำมณฑลมาก่อน ต่อมาทางรัฐบาลได้ย้ายไปสร้างโรงเรียนใหม่ คือโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย โรงเรียนอยุธยานุสรณ์จึงลดฐานะลงเป็นโรงเรียนราษฎร์ มีสมาคมศิษย์เก่าเป็นผู้ดำเนินการ (ปัจจุบันได้กลับเป็นโรงเรียนรัฐบาลตามเดิมแล้ว)

ส่วนที่โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ซึ่งเลื่อนฐานะมาเป็นโรงเรียนประจำจังหวัดแทนนั้น ท่านปรีดีกับหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมห้องเรียนในโรงเรียนประจำมณฑลด้วยกันมา ได้ร่วมกันสร้างตึกเรียนขึ้นตึกหนึ่ง ค่าก่อสร้างนั้นมิได้นำมาจากงบประมาณของทางราชการแต่ประการใด หากได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้ เพราะฉะนั้น ตึกหลังนี้จึงได้นามว่า อาคารพระราชทาน ทางด้านหน้าอันเป็นสนามกว้างนั้น ก็มีพระบรมราชานุสาวรีย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลนั้นประดิษฐานอยู่ โดยท่านปรีดีกับหลวงธำรงฯ ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เฉลิมพระเกียรติของพระองค์

น่าเสียดาย ที่ที่โรงเรียนนี้เราไม่ได้ข้อมูลอะไรนัก เมื่อถามอาจารย์ลือชา สร้อยพาน ผู้อำนวยการคนปัจจุบันซึ่งเพิ่งย้ายมาประจำได้เดือนเศษ ๆ ถึงเอกสารหลักฐานการศึกษาของท่านปรีดี ซึ่งได้ทราบจากทางโรงเรียนอยุธยานุสรณ์ว่า เอกสารเก่าของโรงเรียนประจำมณฑลนั้นได้ขนย้ายมาไว้ที่นี่ทั้งหมด ท่านผู้อำนวยการได้แจ้งว่า น่าจะสูญหายเสียหมดแล้ว เพราะเป็นเวลานานมากแล้ว เพียงแค่เฉพาะการย้ายโรงเรียนมานี้ก็หลายสิบปีแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะต้องสอบหาเรื่องราวในอดีตของท่านปรีดีอย่างชนิดเดาสุ่มไป แต่ก็น่าดีใจที่นามของท่านยังเป็นที่จดจำกันได้อย่างแจ่มชัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ใช่แต่เฉพาะที่วัดพนมยงค์แห่งเดียวก็หาไม่ ทางโรงเรียนอยุธยานุสรณ์จะจัดงานศิษย์เก่าในเร็ว ๆ นี้ เข้าใจว่าจะมีการจัดงานหรือทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อเป็นที่ระลึกถึงท่านปรีดีด้วย ทั้งนี้ก็ต้องเป็นมติร่วมกันของทางโรงเรียนกับคณะศิษย์เก่านั้นเอง

ส่วนทางโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย ท่านผู้อำนวยการคนใหม่กล่าวว่า จะจัดงานรำลึกถึงท่านปรีดีในวันที่ 25 มิถุนายนนี้ โดยตั้งใจว่าจะจัดให้มีนิทรรศการเกี่ยวกับประวัติและผลงานของท่านด้วย

ในวันที่ได้ไปพบท่านนี้ ท่านได้แจ้งว่า ได้จัดคณะกรรมการขึ้นแล้ว และได้ส่งมาดูลาดเลาทางกรุงเทพฯ 5 คน เพื่อเก็บข้อมูลจากงานต่าง ๆ ที่กรุงเทพฯ ไปจัดนิทรรศการบ้าง

"ทางโรงเรียนจะสร้างอนุสาวรีย์ให้ท่านด้วย" ท่านผู้อำนวยการว่า เมื่อได้รับไต่ถามว่าทางโรงเรียนจะทำอะไรกันบ้าง "แต่จะเป็นรูปท่านหรือเป็นอาคารอะไรนั้น จะต้องปรึกษากันดูก่อน"

แม้ว่าทางรัฐบาลจะมิได้เอาใจใส่แม้แต่น้อยก็ดี แต่การที่ชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาจะสร้างอนุสาวรีย์ให้ท่านนี้ ก็เป็นเรื่องที่น่ายินดีพออยู่แล้ว ยิ่งเมื่อคำนึงว่า เป็นการสร้างขึ้นด้วยความสำนึกตระหนักถึงเกียรติคุณของท่านโดยบริสุทธิ์ใจและเต็มใจ มิใช่จะสร้างขึ้นอย่างแกน ๆ เพราะทนรบเร้าไม่ไหว หรือทนขายหน้าต่อไปไม่ไหวด้วยแล้ว ก็เป็นเรื่องที่ควรแก่การสนับสนุนหนักหนาอยู่ ปัญหาจะมีก็แต่ว่าจะสร้างอนุสาวรีย์ชนิดไหนให้ท่านเท่านั้น

ทางกองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรมขอเสนอว่า การสร้างรูปปั้นของท่านโดด ๆ นั้น ดูจะเป็นประโยชน์แก่นกสำหรับอาศัยเกาะเท่านั้น นาน ๆ ไปก็อาจมีคนไปบนบานศาลกล่าว ไม่ต้องใครที่ไหน ก็นักเรียนอยุธยาวิทยาลัยนั้นเอง ดังนี้ประโยชน์แก่ราษฎรตามปณิธานของท่านก็เห็นจะไม่เกิด

ทางที่ดีน่าจะสร้างเป็นห้องสมุดสาธารณะที่ใช้ประโยชน์ได้จริง (ขอย้ำว่า ที่ใช้ประโยชน์ได้จริง ไม่ใช่สร้างให้เป็นประโยชน์แก่แมลงมุมเข้าไปชักใย)

ในห้องสมุดนั้น ก็อาจจะมีสัดส่วนที่แสดงประวัติ ผลงาน ลายมือเขียนหรือรูปถ่ายของท่าน ไว้ให้คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้รู้จักท่านไว้ด้วย ส่วนทางด้านหน้านั้น จะมีรูปปั้นของท่านขนาดย่อม ๆ ก็น่าจะดูงามตาดี เพียงแต่จะต้องรักษามิให้ใครไปอุตริปิดทองเท่านั้น

ที่เสนอดังนี้ก็เพราะมีตัวอย่างให้เห็นอยู่ เป็นตัวอย่างที่ท่านปรีดีได้สร้างขึ้นไว้เองด้วย นั่นก็คือเมื่อท่านจะสร้างอนุสาวรีย์ให้เป็นเครื่องรำลึกถึงสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แทนที่ท่านจะสร้างรูปปั้นอย่างที่รัฐบาลสมัยหลัง สร้างไว้ที่หน้ากระทรวงมหาดไทย ท่านก็สร้างหอสมุดดำรงราชานุภาพขึ้น ซึ่งก็เป็นที่ได้อาศัยค้นคว้าของนักเรียน นักศึกษากันต่อมา

ส่วนทางหน้ากระทรวงมหาดไทย นอกจากจะต้องเป็นที่วางเครื่องเซ่นสังเวยและเป็นที่บนบานศาลกล่าวของพวกรัฐมนตรีแล้ว เรามองไม่เห็นเลยว่า พระปณิธานของสมเด็จฯ จะปรากฏแก่ราษฎรตรงไหนบ้าง ?

อนุสาวรีย์ท่านปรีดีคงไม่เป็นเช่นนี้ !

กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม

ศิลปวัฒนธรรม, มิถุนายน 2526

ปรีดี พนมยงค์ ยงยืน

ท่านคือเมล็ดข้าวของแผ่นดิน
จากท้องนาสู่ธานินไม่สิ้นสมัย
คือความงอกงามอำไพ
เลือดเนื้อเชื้อไขของชาวนา

เลี้ยงคนเลี้ยงคามนำมนุษย์
ก้าวรุดก้าวล้ำนำหน้า
เพื่อคนที่จะเติบจะโตมา
เดินตามมรรคาคลองธรรม

ปัญญานำคนพ้นทุกข์
ถึงคราวทุรยุคก็ถูกย่ำ
ปัญญาของแผ่นดินสีดำ
จ่อมจมจองจำจำเจ

คนดีก็คนต้องทนทุกข์
คนทรามเสวยสุขสรวลเส
สับปลับสับสนปนเป
เจ้าเล่ห์เพทุบายร่ายคัมภีร์

เมล็ดข้าวไกลลานไกลบ้านเกิด
ประเสริฐสูงส่งศักดิ์ศรี
ลมหอบข้าวหอมพร้อมพลี
ปรีดี พนมยงค์ ยงยืน

รัฐบุรุษอาวุโส
แผ่นดินไทยไม่โตแต่เต็มตื้น
ข้าวงอกออกรวงร่วงพื้น
ครั่นครื้นคุณูปการท่านปรีดี

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
ในนามกองบรรณาธิการสยามใหม่
สยามใหม่ 13 พฤษภาคม 2526

กังวลสุดท้ายของปรีดี พนมยงค์ ตำนานแห่งตำนาน

"ถ้าไม่มีนายปรีดี พนมยงค์ ประเทศไทยจะไม่มีประชาธิปไตย ถ้าไม่มีนายปรีดี พนมยงค์ ประเทศไทยก็จะเป็นเมืองขึ้น"

คำกล่าวในเชิงสดุดีจากปากของนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือ ส. ศิวรักษ์ ปัญญาชนสยามอันดับแถวหน้าสุดของประเทศเช่นนี้ สำหรับผู้ที่ติดตามประวัติศาสตร์การเมืองยุคใกล้ของไทยด้วยความเที่ยงธรรมมาโดยตลอดก็ไม่มีอะไรเป็นที่สงสัยเลยแม้แต่น้อย

แต่สำหรับบางคนที่ม่านแห่งอคติบดบังจนดวงตาและดวงใจมืดสนิท คำกล่าวของ ส.ศิวรักษ์ข้างต้นก็มีแต่ก่อความขึ้งเคียดถึงขนาดต๊อกชกหัวเลยทีเดียว

นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นลำดับมา นามของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หรือนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนามอันโดดเด่น ซึ่งตกเป็นเป้าทั้งในด้านยกย่องสดุดีและวิพากษ์โจมตีไปด้วยในขณะเดียวกัน

เขาคือ "เทพเจ้า" ของคนกลุ่มหนึ่ง แต่เป็น "ปีศาจร้าย" ของคนอีกบางกลุ่ม

จริงแท้แล้วนายปรีดี พนมยงค์ เป็นใฉน ?

หัวหน้าคณะราษฎรแรกก่อตั้งเพียง 7 คน

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 กระทำในนามของ "คณะราษฎร" ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกสายทหารบก 32 คน มีนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เป็นหัวหน้า สายทหารเรือ 21 คน มีนายนาวาตรีหลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) เป็นหัวหน้า สายพลเรือน 46 คน มีอำมาตย์ตรีหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้า

รวมสมาชิกผู้ก่อการ "คณะราษฎร" ทั้งสิ้น 99 คน

แต่กว่าจะมาถึง 99 คน และกว่าจะมีการชุมนุมทางทหารเพื่อก่อการยึดอำนาจการปกครอง นายปรีดี พนมยงค์ ได้บันทึกไว้ในบทความชื่อ "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย" ว่า

"การประชุมเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎรมีขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1927 (พ.ศ. 2470) ที่หอพักแห่งหนึ่งซึ่งเราเช่าห้องใหญ่ไว้เฉพาะการประชุมเท่านั้น"

ผู้เข้าร่วมประชุมมี 7 คน คือ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี ร.ท.แปลก ขีตตะสังคะ ร.ต.ทัศนัย มิตรภักดี นายตั้ว ลพานุกรม หลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) นายแนบ พหลโยธินและนายปรีดี พนมยงค์

บันทึกของนายปรีดีกล่าวว่า "ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ข้าพเจ้าเป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป"

เมื่อกลับเมืองไทยและคณะราษฎรได้ขยายสมาชิกออกไปกว้างขวางเป็นลำดับ ในที่สุดที่ประชุมมอบหมายให้ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี เป็นผู้เชิญนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาเข้ามาเป็นหัวหน้าคณะราษฎรและดำเนินการยึดอำนาจ

นายปรีดี พนมยงค์ "มันสมอง" คณะราษฎร

ความที่เป็นนักเรียนกฎหมายและความที่เคยศึกษาทางเศรษฐศาสตร์มาอย่างเจนจบ กอปรกับเป็นนักเรียน "หัวดี" มาโดยตลอด ขณะที่เพื่อนนักเรียนนอกเรียกร้อยโทแปลก ขีตตะสังคะว่า "กัปตัน" ก็เรียกนายปรีดี พนมยงค์ว่า "อาจารย์"

อาจกล่าวได้ว่าในจำนวนสมาชิกคณะราษฎรทั้ง 99 คน นายปรีดีมีความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลักษณะที่เป็น "อุดมการณ์ประชาธิปไตย" ได้อย่างลึกซึ้งและเป็นจริงยิ่งกว่าใคร

จะเห็นได้จากแถลงการณ์ฉบับที่ 1 ของคณะราษฎรที่พันเอกพระยาพหลฯ อ่านต่อทหาร ณ ลานพระบรมรูปทรงม้าซึ่งสร้างความแค้นเคืองให้กับกลุ่มอำนาจเก่าที่ถูกแย่งยึดอำนาจมาอย่างรุนแรง คนเขียนแถลงการณ์ก็คือ นายปรีดี พนมยงค์

จะเห็นได้จากเมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญทั้งฉบับชั่วคราวและฉบับถาวร นายปรีดี พนมยงค์ล้วนเป็นผู้มีบทบาททั้งสิ้นและแม้แต่การร่างเค้าโครงทางเศรษฐกิจอย่างที่เรียกว่า "สมุดปกเหลือง" อันถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติทางเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับการปฏิวัติทางการเมือง ก็เป็นการผลักดันและร่างด้วยมือของนายปรีดี พนมยงค์เอง

นายปรีดี พนมยงค์ คนแรกที่ถูกป้ายสีแดง

เนื่องจากบทบาทอันโดดเด่นโดยเฉพาะในฐานะ "มันสมอง" นายปรีดีจึงตกเป็นเป้าแห่งการทำลายทั้งจากกลุ่มพลังอำนาจเก่าและภายในคณะราษฎรเองที่เริ่มมองเห็นว่านายปรีดีก้าวไกลไปจากที่ตนคาดคิด

ภายหลัง "สมุดปกเหลือง" เพื่อจัดระบบทางเศรษฐกิจใหม่ปรากฏออกมา คำกล่าวหาเก่าที่นายปรีดีเคยถูกป้ายสีว่าเป็นคนหัวรุนแรงก็เริ่มเป็นที่กระซิบกระซาบและรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชวิจารณ์เค้าโครงเศรษฐกิจและลงความเห็นว่าเป็นการลอกมาจากร่างของสหภาพโซเวียตที่เป็นคอมมิวนิสต์

นายปรีดี พนมยงค์ ถูกบีบอย่างรุนแรงกระทั่งถูกเนรเทศออกจากประเทศเมื่อเดือนเมษายน 2476 ไล่หลังวันเดินทางไปฝรั่งเศสเพียงชั่ววันเดียว รัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ออกมา !

ผมเป็นสังคมนิยม สังคมนิยมวิทยาศาสตร์

นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมาแม้จะมีการตั้งกรรมการสอบสวนแล้วก็ตามแต่ "สีแดง" ก็ติดกับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างเช็ดถูไม่หาย ศัตรูทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ พยายามจะป้ายสีแดงให้กับนายปรีดีอยู่เสมอแม้กระทั่งทุกวันนี้ก็ตาม

สุภา ศิริมานนท์ ซึ่งได้สนทนากับนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อปลายเดือนเมษายนที่ผ่านมากล่าวกับ "มติชน" ถึงเนื้อหาบางตอนของการสนทนาว่า

อาจารย์ปรีดีกล่าวกับสุภา ศิริมานนท์ ศิษย์ซึ่งมิได้พบกันเป็นเวลาถึง 37 ปี ว่า "ผมเป็นสังคมนิยมก็จริงแต่เป็นสังคมนิยมซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์และเป็นประชาธิปไตยแท้ไม่ใช่ประชาธิปไตยมีเงื่อนไข"

"ที่ว่าไม่ใช่ประชาธิปไตยมีเงื่อนไขนั้นอาจารย์หมายถึงไม่ใช่ประชาธิปไตยแผนใหม่หรือประชาธิปไตยที่มีชื่อแปลก ๆ พ่วงท้ายทั้งสิ้นแต่เป็นประชาธิปไตยแท้" สุภาเน้น

"อาจารย์บอกด้วยว่าวิทยาศาสตร์แท้ต้องไม่เร็วไปไม่ช้าไปจากเงื่อนไขที่เป็นอยู่" สุภากล่าว "ราษฎรจึงจะได้รับความสุข"

ผู้รักประชาธิปไตย นักรักชาติผู้ยิ่งใหญ่

ภายหลังรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 โค่นรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาลงไป รัฐบาลก็ได้เชิญนายปรีดี พนมยงค์ กลับประเทศและได้เข้าร่วมรัฐบาลกับพระยาพหลพลพยุหเสนาและรัฐบาลของพลตรีหลวงพิบูลสงคราม

จนกระทั่งเมื่อญี่ปุ่นยกพลฯ ขอผ่านประเทศไทยในเดือนธันวาคม 2484 ภารกิจอันยิ่งใหญ่ของนายปรีดี พนมยงค์ จึงได้เริ่มขึ้นนั่นก็คือการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยภายในประเทศทำงานประสานกับขบวนการเสรีไทยที่อยู่ต่างประเทศ

จากการต่อสู้กู้ชาติครั้งนี้นายปรีดีและขบวนการเสรีไทยไม่เพียงแต่สร้างคุณูปการที่รักชาติให้กับปิตุภูมิของตน แต่ได้มีส่วนหนุนช่วยขบวนการกู้ชาติอื่น ๆ ในอินโดจีนอย่างดียิ่ง

"ทุกวันนี้ในเวียดนามยังมีกองพันหนึ่งใช้ชื่อว่ากองพันสยามซึ่งโฮจิมินห์ตั้งขึ้นเพื่อรำลึกถึงสยามที่ให้การช่วยเหลือชาวเวียดนามในการกู้ชาติจากฝรั่งเศส" ลูกศิษย์นายปรีดีคนหนึ่งกล่าว "ที่บ้านของอาจารย์ปรีดีในชานกรุงปารีสยังมีเศษเหล็กจากเครื่องบิน บี. 52 ลำสุดท้ายที่ถูกยิงตกในเวียดนามซึ่งประธานาธิบดีฟาม วัน ดง มอบให้เป็นที่ระลึกแก่อาจารย์ปรีดี"

จากการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยไม่เพียงแต่ได้ช่วยให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการยึดครองของสัมพันธมิตรภายหลังสงครามเท่านั้น ยังทำให้เกียรติภูมิของประเทศสูงเด่นขึ้นท่ามกลางผู้รักชาติในแหลมอินโดจีนอีกด้วย

กังวลสุดท้ายของรัฐบุรุษอาวุโส

สุภา ศิริมานนท์ กล่าวถึงความห่วงใยของนายปรีดี พนมยงค์ช่วงที่สนทนากันเมื่อปลายเดือนเมษายนว่า "สิ่งที่อาจารย์กังวลมากที่สุดคืออนาคตของประเทศ"

ที่เป็นเช่นนี้อาจจะเนื่องจากภายหลังความขัดแย้งระหว่างเวียดนาม–กัมพูชา, จีน–เวียดนาม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากเวียดนามได้บุกเข้าไปในกัมพูชา ได้ทำให้ประเทศไทยเป็นดินแดนที่ล่อแหลมทางการเมืองเป็นอย่างมาก

เวทีอันร้อนระอุนี้เป็นจุดที่อภิมหาอำนาจหลายประเทศได้ถือเป็นดินแดนต่อสู้แย่งชิงอำนาจระหว่างกันและกันซึ่งเป็นผลให้ไทยต้องดำเนินนโยบายต่างประเทศด้วยความระมัดระวัง

"อาจารย์เน้นอยู่เสมอว่า ไม่มีใครเขารักเมืองไทยเท่ากับคนไทย อย่าไปหลงการมคนต่างประเทศโดยขายตัวโดยไม่รู้ตัว"

จากยุคแห่งการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อสู้กับการยึดครองของญี่ปุ่นเรื่อยมาจนแม้แต่เมื่อเดินทางไปลี้ภัยในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนและตราบเท่าปัจจุบัน ลมหายใจของนายปรีดี พนมยงค์ อัดระอุไว้ด้วยความคิดรักชาติอย่างแท้จริง

"คุณเขียนลงไปได้เลย" ศิษย์ที่ใกล้ชิดของนายปรีดี พนมยงค์ท่านหนึ่งกล่าวว่า "เหตุผลสำคัญที่อาจารย์ปรีดีไม่สามารถร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้ก็เพราะท่านไม่ยอมชูธงและไม่ยอมรับใช้ตามที่เขาต้องการ"

"การตัดสินใจทำอะไรทุกอย่างของอาจารย์ปรีดีท่านคำนึงถึงชาติถึงราษฎรไทยเสมอ" ศิษย์ผู้นั้นสรุปด้วยความมั่นใจ

กรณีสวรรคต ปรีดีตกเป็นเหยื่อ

แม้จะมีความพยายามป้ายสีแดงติดป้าย "คอมมิวนิสต์" ให้ก็ไม่สามารถลิดรอนอำนาจทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ลงได้ แต่เมื่อเกิดกรณีสวรรคตขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน 2489 ขณะที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี

จากกรณีสวรรคตอันมีเงื่อนงำนี้ ปรปักษ์ทางการเมืองของนายปรีดีได้ฉวยโอกาสกระพือเรื่องและสร้างข่าวกระทั่งจ้างวานคนไปร้องตะโกนในโรงภาพยนตร์ว่า "ปรีดี ฆ่าในหลวง" และจากกรณีนี้เองทำให้นายปรีดีต้องลงจากเวทีทางการเมืองและเป็นสาเหตุหนึ่งในการอ้างเพื่อทำรัฐประหาร 2490 ของคณะทหาร

จากนั้นบทบาททางการเมืองของนายปรีดีก็เริ่มตกต่ำกระทั่งต้องลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน และจากจีนก็ต้องนิราศไปพำนักอยู่ฝรั่งเศสกระทั่งถึงแก่มรณกรรมอย่างสงบในที่สุด

อย่างไรก็ตาม ช่วงทศวรรษหลัง นายปรีดีได้อาศัยศาลสถิตยุติธรรมเพื่อทำความกระจ่างในเรื่องนี้ จนแม้แต่ปรปักษ์ทางการเมืองเช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ก็ต้องลงข้อความขอขมาต่อนายปรีดี พนมยงค์ ในกรณีสวรรคตนี้

ครองชีวิตวัยชราสง่างามและทรงเกียรติ

นายปรีดี พนมยงค์ มีรายได้ส่วนหนึ่งจากเงินบำนาญในฐานะ "รัฐบุรุษอาวุโส" เป็นเงินจำนวน 5,000 บาท ต่อเดือน ไม่มีรายได้ทางด้านอื่นเลย

"อาจารย์เป็นรัฐบุรุษพลัดถิ่นที่ไม่เคยรับเงินช่วยเหลือจากใครทั้งสิ้นนอกจากเงินบำนาญจากทางราชการไทย" ศิษย์นายปรีดีกล่าว "เงินค่าใช้จ่ายส่วนที่สำคัญระยะหลังอาจารย์ได้จากการขายที่ดินที่เคยมีย่านสาธรและย่านสีลมและรวมทั้งเงินในส่วนของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์"

บ้านชานกรุงปารีสของนายปรีดี พนมยงค์ ระยะหลังนอกจากเป็นแห่งหนึ่งที่นักเรียนไทยในฝรั่งเศสและบางประเทศแห่งยุโรปชอบแวะไปสนทนาแล้ว ยังมีบุคคลผู้มีชื่อเสียงจากประเทศไทยหลายคนไปเยี่ยมคารวะอยู่ไม่ขาดสาย

"ตอนที่ผมไปพบกับอาจารย์ ท่านยังทำงานได้ตามปกติ คุยก็ปกติ" สุภา ศิริมานนท์กล่าว "ความจำอาจารย์ดีมาก แม่นมาก จำชื่อคน เวลาวันเดือนปีได้อย่างแม่นยำ"

นายปรีดี พนมยงค์ ในวัยชราไม่เพียงแต่พร้อมจะสนทนาแลกเปลี่ยนทรรศนะทางการเมืองเท่านั้น เวลาส่วนหนึ่งยังใช้ไปเพื่อเขียนบันทึกความทรงจำและถกเถียงอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาสังคมไทยอีกด้วย บทความเกี่ยวกับสถานการณ์และเรื่องราวทางวิชาการจำนวนมากมีปรากฏออกมาเป็นระยะ ๆ

จากไปอย่างสงบ คงไว้แต่เกียรติภูมิ

วันที่ 2 พฤษภาคม นายปรีดี พนมยงค์ ลูกชาวนาแห่งอยุธยาผู้เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้เคยเป็นนายกรัฐมนตรีแห่งประเทศไทยได้จากไปอย่างสงบด้วยหัวใจวาย

"อาจารย์สิ้นลมอย่างสงบ" สุภา ศิริมานนท์กล่าว "ท่านจากไปอย่างคนมีบุญ"

ในฐานะที่เป็นผู้สนใจต่อวิทยาศาสตร์สังคม นายปรีดีให้ความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างสม่ำเสมอ การเขียนหนังสือ "อนิจจังของสังคม" สะท้อนถึงความพายายามที่จะติดตามกระบวนการทางสังคมของประเทศไทยอย่างเป็นวิทยาศาสตร์

"อาจารย์เคยขอร้องผู้ที่สนใจศึกษาชีวิตและงานของท่านว่าหากจะวินิจฉัยและประเมินอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับท่านก็ขอให้ดูอายุของท่านประกอบด้วย ข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามเงื่อนไขของอายุ แต่ถ้าจะดูกันจริง ๆ ต้องดูสุดท้ายของชีวิตเลยทีเดียว"

บทสรุปของชีวิตประการหนึ่งจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงของนายปรีดี พนมยงค์ หรือของใครก็ตามอาจเป็นไปดังที่สุภา ศิริมานนท์ กล่าวว่า

"เรื่องของความเปลี่ยนแปลงท่านเน้นมาก ท่านบอกว่าบางคนยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพทางสังคม แต่พอเกี่ยวกับตัวเองก็ไม่อยากเปลี่ยน"

นายปรีดี พนมยงค์ จากโลกนี้และประเทศไทยอันเป็นที่รักของท่านไปแล้ว แต่เกียรติภูมิและสิ่งที่ได้ทำเอาไว้ในชั่ว 80 กว่าปีของลูกชาวนาคนหนึ่งได้ส่งผลสะเทือนและหยั่งรากลงในสังคมไทยอย่างลึกซึ้งทีเดียว

มติชนสุดสัปดาห์,

8 พฤษภาคม 2526

ปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษผู้ไร้แผ่นดิน

บ่ายสองโมงตรง วันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ตามเวลาในประเทศฝรั่งเศส ที่บ้านพักเลขที่ 173 ถนนอะริสติดบริอัง เขต 92160 ชานกรุงปารีส นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีและผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ วัย 83 ปี ได้มรณกรรมอย่างกะทันหัน ด้วยหัวใจวาย ข่าวนี้แพร่สะพัดไปทั่วโลกด้วยการรายงานของสำนักข่าว เอพี. และในวันรุ่งขึ้นหนังสือพิมพ์ในประเทศไทยเกือบทุกฉบับ ได้เสนอข่าวอันเศร้าสลดนี้ในทันที

ก่อนถึงวาระสุดท้ายของรัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้ ญาติมิตรและผู้ใกล้ชิดซึ่งรวมกันอยู่ที่บ้านพักดังกล่าว เปิดเผยว่า นายปรีดียังมีสุขภาพแข็งแรง และความทรงจำดีเยี่ยม หลังจากรับประทานอาหารเช้าในวันนั้นแล้ว นายปรีดีได้เขียนหนังสือและออกกำลังกายตามปกติที่เคยปฏิบัติเป็นกิจวัตร จนกระทั่งถึงเที่ยงจึงเริ่มรู้สึกไม่ค่อยสบายมีอาการหน้ามืด และเกิดหัวใจวายในเวลาต่อมา สุดความสามารถที่ทุกฝ่ายจะช่วยเหลือได้ทัน

หากจะกล่าวชื่อถึงนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้ คนรุ่นหนุ่มสาวในปัจจุบันนี้ อาจจะไม่ค่อยมีโอกาสได้รู้จักท่านมากนัก เนื่องจากท่านจากประเทศไทยไปตั้งแต่ปี 2490 และกลับเข้ามาอีกครั้งหนึ่งในปี 2492 เพื่อร่วมกับคณะนายทหารในกรณี "กบฏวังหลวง" และต้องหลบหนีออกไปอีกครั้งหนึ่งเนื่องจากกระทำการไม่สำเร็จ และจนกระทั่งบัดนี้ท่านไม่มีโอกาสได้เหยียบผืนแผ่นดินไทยอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของท่านอีกเลย

แต่สำหรับคนที่เคยผ่านยุคสมัย 2475 และสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว ส่วนมากมักจะคุ้นเคยกับชื่อเสียงของท่านผู้นี้เป็นอย่างดี เพราะนอกจากท่านจะเป็นมันสมองสำคัญ ที่เรียกว่า "มาสเตอร์มายด์" ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาสู่ระบอบประชาธิปไตยแล้ว ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง นายปรีดีซึ่งขณะนั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งกำลังประทับอยู่ ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ท่านก็ยังเป็นมันสมอง และหัวหน้าองค์การลับกู้ชาติ "เสรีไทย" ฝ่ายพลเรือน โดยแอบติดต่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทำการเคลื่อนไหวรวมประชาชนไทยผู้รักชาติ เข้ารับการฝึกวิธีการก่อวินาศกรรม และทำการสู้รบแบบกองโจรกับกองทัพญี่ปุ่น ที่ยึดครองประเทศไทยโดยการสมยอมของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้น จนกระทั่งญี่ปุ่นได้ยอมจำนนต่อฝ่ายสัมพันธมิตรไป ยังผลให้ประเทศไทยไม่ต้องกลายเป็นประเทศผู้แพ้สงครามตามญี่ปุ่นไปด้วย

นายปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ที่บ้านตรงข้ามวัดพนมยงค์ อันเป็นวัดประจำตระกูลของท่าน ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นบุตรนายเสียง นางลูกจันทน์ พนมยงค์ มีพี่น้องรวม 8 คน ท่านเป็นคนที่สอง

ท่านจบการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 ที่โรงเรียนเบญจมบพิตร เมื่อปี 2451 และมาเรียนกฎหมายจนจบเนติบัณฑิตที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อปี 2462 นับว่าท่านได้เป็นนักกฎหมายที่อายุน้อยที่สุดในเวลานั้น หลังจากนั้นได้ว่าความในคดีสำคัญหลายคดีและชนะทุกครั้ง เป็นที่ยอมรับกันในกระทรวงยุติธรรมว่าเป็นผู้ที่มีปัญญาปราดเปรื่องมาก จึงได้รับทุนไปเรียนกฎหมายต่อยังประเทศฝรั่งเศสเมื่อปี 2463 และจบปริญญาเอกทางกฎหมายที่กรุงปารีสเมื่อปี 2469 จึงเดินทางกลับมารับราชการที่สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา รับราชการเรื่อยมาจนได้รับบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงประดิษฐ์มนูธรรม"

ช่วงที่ท่านอยู่ในระหว่างการศึกษาในกรุงปารีส ได้รู้จักกับนักเรียนไทยในปารีสหลายคนเช่น จอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งขณะนั้นไปเรียนนายทหารปืนใหญ่ และพลโทประยูร ภมรมนตรี และในช่วงนั้นจากการที่ท่านได้ศึกษาแนวคิดการปกครองระบอบประชาธิปไตยของตะวันตก จึงได้ร่วมมือกับเพื่อน 4–5 คนพูดคุยแลกเปลี่ยนกันถึงสภาพการปกครองในประเทศไทย และมีแนวคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองมาตั้งแต่บัดนั้น แต่ยังไม่บรรลุผล

การรวมกลุ่มของท่านกับนักเรียนไทย อยู่ในสายตาของทูตไทยในฝรั่งเศสมาโดยตลอด และถูกรายงานพฤติกรรมมายังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า นายปรีดีและสมาคมนักเรียนไทย เป็นพวกบอลเชวิคเป็นซินดิเคต ซึ่งข้อกล่าวนี้ไม่ต่างจากการถูกใส่ร้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์เท่าไรนัก เนื่องจากขณะนั้นคำว่าคอมมิวนิสต์ยังไม่ค่อยเป็นที่แพร่หลาย ประกอบกับช่วงนั้นเลนินเพิ่งทำการปฏิวัติสำเร็จในรัสเซีย ข้อกล่าวหาว่าเป็นบอลเชวิค ดูจะเป็นคำทันสมัยที่สุด

นอกจากนั้นเอกอัครราชทูตไทยยังพยายามที่จะเสนอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ส่วนนายปรีดี กลับประเทศไทยอีกด้วย แต่ไม่เป็นผลเนื่องจากท่านเป็นคนเรียนดีมากและจะจบการศึกษาขั้นปริญญาเอกอยู่แล้ว

จึงมีผู้ใหญ่ในกระทรวงยุติธรรมหลายคนยับยั้งไว้ กล่าวกันว่าท่านเป็นคนแรกที่สอบได้ Docteur en Droit ซึ่งเป็นดอกเตอร์ของรัฐได้รับการยกย่องเป็นอย่างมาก

หลังจากกลับมาประเทศไทย ท่านและกลุ่มเพื่อนนักเรียนเก่าฝรั่งเศสรวมทั้งผู้ที่มีแนวความคิดเดียวกับท่านในเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้มีการรวมกลุ่มพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอยู่ตลอดเวลา เช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายควง อภัยวงศ์ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ พระยาพหลพลพยุหเสนา พลโทประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น และช่วงนี้เอง ที่ท่านได้แต่งงานกับท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ธิดาของพระยาชัยวิชิตฯ

ปี 2475 นายปรีดี พนมยงค์ ได้ร่วมกับคณะราษฎร กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนเป็นผลสำเร็จ โดยท่านได้รับตำแหน่งในคณะราษฎรเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน โดยในระหว่างนั้นยังคงรับราชการอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และเป็นคณะกรรมการกฤษฎีกาอีกด้วย ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรก (ชั่วคราว) จนกระทั่งถึงปี 2476 ท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เพราะได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจสมุดปกเหลือง จึงถูกเนรเทศไปอยู่กรุงปารีส 1 ปี และเมื่อรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาหมดอำนาจลงในสมัยของรัฐบาลพระยาพหลฯ จึงถูกเรียกตัวให้กลับมารับราชการ โดยได้เป็นรัฐมนตรี 3 กระทรวงใหญ่คือ มหาดไทย คลัง และต่างประเทศ

ผลงานทางการเมืองในช่วงที่เป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลพระยาพหลฯ ที่สำคัญคือ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งเทศบาล เจรจาแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมเกี่ยวกับเรื่องชาวต่างประเทศไม่จำเป็นต้องขึ้นศาลไทย ให้มาขึ้นศาลไทยได้สำเร็จ สมัยเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้ยกเลิกค่ารัชชูปการ เปลี่ยนมาเก็บอากรแสตมป์จากสินค้าฟุ่มเฟือยเช่น เหล้า บุหรี่ ซึ่งเพิ่มรายได้ของรัฐบาลสูงกว่าเดิมมาก และผลงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งของท่าน คือเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

เมื่อปี 2484 เกิดสงครามเอเชียมหาบูรพา และญี่ปุ่นได้บุกขึ้นประเทศไทย ซึ่งขณะนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี นายปรีดีไม่เห็นด้วยกับนโยบายการเป็นมิตรกับประเทศญี่ปุ่น เมื่อท่านได้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ จึงตั้งขบวนการกู้ชาติเสรีไทยขึ้นจนกระทั่งญี่ปุ่นแพ้สงคราม ท่านจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อปี 2488 และในปี 2489 เกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ท่านถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้อง ในกรณีการลอบปลงพระชนม์ครั้งนี้ ท่านจึงสละตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไป

ต่อมาเกิดการรัฐประหารขึ้นในปี 2490 โดยมีจอมพลผิน ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้าคณะและได้รับการสนับสนุนจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายปรีดีจึงต้องหลบหนีจากประเทศไทยพร้อมกับรัฐบาลของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ภายหลังจากเข้าร่วมล้มรัฐบาลจอมพล ป. แต่ไม่สำเร็จ ในปี 2492 นายปรีดีจึงได้ลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีนตั้งแต่บัดนั้น และเดินทางออกจากประเทศจีนเมื่อปี 2513 ไปอยู่บ้านพักส่วนตัวชานกรุงปารีส โดยมีบำเหน็จบำนาญจากรัฐบาลไทยจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต

ตลอดระยะเวลาที่นายปรีดีต้องระหกระเหินอยู่ต่างประเทศ สิ่งที่เป็นความหวังของท่านก็คือ การได้กลับมาสู่ประเทศไทย และขอให้วาระสุดท้ายของชีวิตได้มองเห็นปิตุภูมิของตัวเอง แต่ท่านก็ไม่สามารถทำอย่างที่ต้องการได้ เนื่องจากยังมีกลุ่มที่คอยขัดขวางและสูญเสียประโยชน์จากการกระทำของท่านอยู่อีกมาก ซึ่งคนเหล่านี้ยังคงมีอำนาจอยู่วงการเมืองในปัจจุบัน

สำหรับภรรยาของท่านคือท่านผู้หญิงพูนศุข ยังมีโอกาสเดินทางเข้าในประเทศไทยได้ โดยเมื่อปีที่แล้วท่านผู้หญิงพูนศุข ก็ได้มาร่วมงาน "กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย" ณ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย ส่วนบุตรของท่านซึ่งมี 6 คน เสียชีวิตไปแล้ว 1 คนคือ นายปาล พนมยงค์ ที่เหลือคือนางสาวลลิตา นางสาวสุดา นายศุขปรีดี นางดุษฎี และนางวาณี ซึ่งเดินทางเข้าออกประเทศไทยอยู่เสมอ

กระบวนใส่ร้ายป้ายสีนายปรีดี ยังคงแสดงออกอย่างต่อเนื่องตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นการเขียนโจมตีทางหน้าหนังสือพิมพ์ หรือการออกเอกสาร ใบปลิว โจมตีท่าน ซึ่งเนื้อหาทั้งหมดพุ่งเป้าไปที่กรณีการสวรรคตของรัชกาลที่ 8 โดยเอกสารโจมตีนายปรีดีทุกชิ้นจะพยายามโยงกรณีนี้ไปเอาผิดกับนายปรีดีแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งท่านก็ได้ฟ้องร้องต่อศาลในเรื่องนี้มานับครั้งไม่ถ้วน และเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าท่านได้รับความยุติธรรมจากศาลเป็นผู้ชนะคดีทุกครั้งไป จนกระทั่งผู้กล่าวหาท่านต้องขอขมากับท่านอยู่เสมอ รวมทั้งหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช และหนังสือพิมพ์สยามรัฐด้วย

ผลงานของท่านภายหลังจากลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ ไม่ค่อยปรากฏออกมามากนัก งานเขียนส่วนใหญ่ของท่านเป็นรูปของการบันทึกและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง เมื่อปีที่ผ่านมาในโอกาสครบรอบ 50 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้กล่าวสุนทรพจน์ ในนามของผู้รวมการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ออกทางสถานีวิทยุ บีบีซี. กรุงลอนดอน โดยเนื้อหาของสุนทรพจน์ ยังคงยืนยันในหลักการที่แท้จริงของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ที่จะต้องให้ประชาชนมีสิทธิ์มีเสียงเป็นเจ้าของประเทศ โดยปราศจากการบีบบังคับจากผู้มีอำนาจในบ้านเมือง

และเอกสารประวัติศาสตร์ชิ้นล่าสุดของท่าน ก็ดูเหมือนได้บันทึกอยู่ในสุนทรพจน์ดังกล่าวนี้ และที่น่าสนใจที่สุดก็คือ การเล่าถึงเรื่องราวในประวัติศาสตร์ 2475 ไว้อย่างชัดเจน ท่านได้กล่าวย้อนว่า

"....ในบรรดาเหตุหลายประการซึ่งเกจิอาจารย์ที่ตั้งตนเป็นปฏิปักษ์กับคณะราษฎร ได้เสาะหาเอามาโจมตีคณะราษฎรนั้น มีประการหนึ่งที่ท่านกับพวกได้สั่งสอนสานุศิษย์ว่า ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง 2475 เรียกตัวเองว่าคณะราษฎรโดยราษฎรไม่รู้เห็นด้วย...."

ท่านได้กล่าวโต้ข้อกล่าวหานี้ว่า "....ในสมัยสมบูรณาฯ บุคคลไม่มีสิทธิ์รวมกันก่อตั้งคณะการเมือง ฉะนั้นการก่อตั้งคณะการเมืองจึงต้อง

ทำเป็นการลับ และยิ่งเป็นคณะการเมืองที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อล้มระบบสมบูรณาฯ แล้ว ก็ยิ่งต้องก่อตั้งเป็นการลับมาก ไม่อาจประกาศป่าวร้องให้ราษฎรหรือประชาชนจำนวนมากมาเข้าร่วมในคณะการเมืองได้....” และให้เหตุผลอีกว่า “....ผู้เริ่มก่อตั้งคณะราษฎร 7 คนที่ปารีสนั้น เป็นราษฎรไทยโดยสมบูรณ์ต่อมา ได้ดำเนินการลับร่วมกับราษฎรไทยอีกกว่าหนึ่งร้อยคนเข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎร เป็นประเภทดี 1 ซึ่งเป็นกองหน้า แล้วมีราษฎรประเภทดี 2 ดี 3 อีกมากมายที่เข้าร่วมกับกองหน้า ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าราษฎรไทยจำนวนพอสมควร ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองและรู้เห็นด้วย....”

นอกจากนั้นในสุนทรพจน์ครั้งนั้น ได้กล่าวถึงความผิดพลาดของคณะราษฎร อันส่งผลระยะยาวต่อการพัฒนาการของระบอบการปกครองประชาธิปไตยอย่างใหญ่หลวงในเวลาต่อมาว่า

ประการที่หนึ่ง ขาดการศึกษาถึงกฎแห่งความขัดแย้งในขบวนการการเมืองและตัวอย่างในประวัติศาสตร์ จึงทำให้สมาชิกส่วนมากขาดความระมัดระวังต่อการที่สมาชิกจำนวนหนึ่งฟื้นซากทรรศนะเผด็จการทาสศักดินา ซึ่งเป็นการใช้ “โต้อภิวัฒน์” ต่อการอภิวัฒน์ ซึ่งตัวเองเคยพลีชีพร่วมกับคณะ

ประการที่สอง คิดแต่เพียงเอาชนะทางยุทธวิธีในการยึดอำนาจรัฐเป็นสำคัญ โดยมิได้คิดให้รอบคอบว่าจะรักษาชัยชนะนั้นไว้ได้อย่างไร โดยไม่ถูก “การโต้อภิวัฒน์” ซึ่งจะทำให้ชาติต้องเดินถอยหลังเข้าคลอง

ประการที่สาม นอกจากท่านหัวหน้าคณะราษฎร 3 ท่าน คือพระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช และพระยาฤทธิอัคเนย์ มีความรู้ความชำนาญการทหารสามารถนำคณะยึดอำนาจรัฐได้สำเร็จแล้ว ส่วนสมาชิกหลายคนแม้มีความรู้ทางทฤษฎีเกี่ยวกับการสถาปนาประเทศ แต่ขาด

ความชำนาญในการปฏิบัติและขาดความชำนาญในการติดต่อกับราษฎรอย่างกว้างขวาง

ประการที่สี่ การเชิญข้าราชการเก่ามาร่วมบริหารประเทศนั้นหวังให้ท่านเหล่านั้นก้าวหน้ามากเกินไปกว่าที่ท่านจะทำได้ จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในขบวนการอภิวัฒน์ ถึงกับมีการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร 10 ธันวาคม 2475

ผลงานการเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่ไขข้อกังขาทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ปวงชาวไทยเพราะถูกบังคับจากคณะราษฎร โดยท่านได้เขียนไว้ในบทความเรื่อง "วิธีส่งเสริมราษฎรสนใจประชาธิปไตย" โดยเขียนที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2516 ถึงนายสัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรีสมัยนั้น ใจความตอนหนึ่งกล่าวว่า "...มีบางคนโฆษณาหลอกลวงให้ชนรุ่นใหม่หลงเข้าใจผิดว่า พระปกเกล้าฯ จำใจต้องพระราชทานรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคม ประดุจเป็นลัญจกรประดับบนรัฐธรรมนูญฉบับนั้นที่คณะราษฎรทูลเกล้าฯ ถวาย ผมขอชี้แจงความจริงว่านอกจากจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชกระแสและทรงยกร่างพระราชปรารภประกอบรัฐธรรมนูญ 10 ธันวาคมแล้ว ยังมีการปฏิบัติที่แสดงว่าพระองค์เต็มพระทัย

ผู้ที่มีชีวิตอยู่แม้อายุจะมากแล้ว ซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในพระราชสำนัก และนายทหารรักษาพระราชวังสมัยนั้นคงยังจำกันได้ว่า ก่อนถึงวันพระราชพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระองค์ได้เสด็จฯ ไปที่พระที่นั่งอนันตสมาคมเพื่อทรงบัญชาการด้วยพระองค์เองว่า พิธีนั้นควรจัดอย่างไร และได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาพหลฯ และผมไปเฝ้าด้วย แล้วได้ทรงบัญชาการซ้อมพิธี นี่ก็แสดงชัดแจ้งว่า มิใช่พระองค์ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญโดยถูกบังคับ หรือโดยเสียไม่ได้ก็จำต้องพระราชทาน...."

ด้วยบทบาททางการเมืองในอดีตของท่านที่ส่งผลสะเทือนในระดับสูงต่อประชาชน รวมทั้งความผิดพลาดของคณะราษฎร ทำให้ท่านเป็นเป้าถูกวิจารณ์โจมตีจากนักวิชาการและนักเขียนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่ง แต่ก็เหมือนดั่งเมฆดำทะมึนที่บดบังแสงสว่างได้เพียงชั่วครั้งคราว

นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้เคยเขียนถึงท่านไว้เมื่อราวปี 2515 ในหนังสือ "ชาวบ้าน" ว่า กรณีการประหารนักโทษการเมือง 18 คนในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี นายสุลักษณ์ได้เขียนกล่าวโทษนายปรีดีว่า "แม้นายปรีดีจะไม่ได้สั่งประหารคน 18 คน ที่หาความผิดมิได้ แต่เวลานั้นนายปรีดีก็เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย"

กรณีแถลงการคณะราษฎรที่กล่าวโจมตีระบบเจ้า นายสุลักษณ์วิจารณ์ว่า "นายปรีดีก็เหมือนปุถุชนทั้งหลายนั่นเองคือชอบเจ้าที่สรรเสริญเยินยอ ยกย่องตนเอง แต่ถ้าเจ้าองค์ไหนรู้เท่าทันพฤติกรรมตน หรือเกลียดชังตน ตนก็ย่อมรังเกียจอยู่เอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าและเจ้านายตลอดจนขุนนางข้าราชการที่ไม่ใช่พวกคณะราษฎรที่มีวาสนาอยู่เต็มเปี่ยม นายปรีดีจะรังเกียจไหม ถ้าไม่ เหตุไฉนจึงเขียนข้อความนี้ได้เล่า"

กรณีสวรรคต นายสุลักษณ์กล่าวว่า "สำหรับกรณีสวรรคตนั้น ถึงอย่างไรนายปรีดีก็ต้องรับผิดชอบเพราะเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในเวลานั้น"

แต่ต่อมาข้อกล่าวหาเหล่านี้ไม่สามารถทำให้นายปรีดีต้องมัวหมองเลย เนื่องจากเรื่องเช่นนี้ได้รับการพิสูจน์ครั้งแล้วครั้งเล่า จึงไม่มีผลแต่ประการใด นอกจากนั้นต่อมาเมื่อปี 2525 นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ กลับยกย่องนายปรีดีลงในคอลัมน์จดหมายถึง บรรณาธิการหนังสือศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 4 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2525 ว่า

"ผมเองก็เคยมีความกินแหนงแคลงใจนายปรีดี พนมยงค์มาก่อน เหตุเพราะเรื่องข่าวลือและพงศาวดารกระซิบตลอดจนการล้างสมองจากชน

ชั้นปกครองมานาน ทั้งยังเชื่อสถาบันศาลอย่างขาดพินิจพิจารณาอีกด้วยจนถึงกับจ้วงจาบหยาบช้าล่วงเกินท่านผู้นั้นไปด้วยอหังการ์...”

“....จนต้องมีจดหมายไปขอขมาท่าน หวังว่าคนที่เรียนหนังสือในกรณีสวรรคต จะบังเกิดความสว่างขึ้นได้ไม่เร็วก็ช้า ดังเช่นตัวผมเอง ถ้าอยากหาเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับสถาบันศาลที่ผิดพลาด ควรเริ่มจากการอ่านคำตัดสินใหม่เกี่ยวกับกรณีสวรรคต ที่ตีพิมพ์ในงานฉลองอายุ 80 ปีบริบูรณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อ พ.ศ. 2523 ยังคำขอขมาโทษของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ฯลฯ ก็เป็นประโยชน์มากในเรื่องนี้...”

และ “..อันคนที่รักชาติและรักความจริงทุกคน จักไม่อาจปฏิเสธได้ยิ่งการกระทำของท่านในทางยุติธรรมเพื่อสังคม และการวางนโยบายอันยาวไกลเกี่ยวกับวิเทโศบายอย่างมีความเป็นไทย และความเป็นกลางอันมหาอำนาจจักเข้ามามีอิทธิพลนอกเหนือไม่ได้ด้วยแล้ว ผมเห็นว่ารัฐบุรุษคนใดในภูมิภาคนี้เทียบเทียมไม่ได้เอาเลย”

มาถึงวันนี้ช่วงชีวิตอันยาวนาน ที่เต็มไปด้วยการต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ได้สิ้นสุดลงแล้ว ทิ้งอดีตอันเป็นประวัติศาสตร์ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษากันต่อไป ความเร้นลับทางประวัติศาสตร์หลายกรณีที่ท่านได้สัมผัส อาจจะถูกนำมาเปิดเผยในอีกไม่ช้านี้

ที่สำคัญการถึงแก่มรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโสท่านนี้ ทางรัฐบาลไทยจะยกย่องถึงเกียรติภูมิและเชิดชูความดีของท่านเหมือนที่ประชาชนผู้รักประชาธิปไตยเคยยกย่องหรือไม่ เพราะในอดีตบุคคลที่เคยทำคุณความดีให้กับประเทศชาติอย่างใหญ่หลวงต้องระเหเร่ร่อนอยู่ต่างแดน รัฐบาลไทยไม่เคยคำนึงถึงเลย และในที่สุดพวกเขาเหล่านั้นก็ต้องจบชีวิตในดินแดนอันไกลโพ้น

เกียรติประวัติแห่ง "รัฐบุรุษ" ที่มอบให้กับท่านปรีดี พนมยงค์ นั้น คือความเหมาะสมที่สูงยิ่ง แต่ทว่ารัฐบุรุษ ผู้มุ่งมั่นประกอบคุณงามความดีต่อแผ่นดินด้วยความรักยิ่งเหนืออื่นใด กลับถูกผลักไสไล่ลงไปจากผืนปิตุภูมิบ้านเกิดเมืองนอน จนกระทั่งถึงลมหายใจสุดท้าย นี่คือความปวดร้าวที่ต้องจารึกไว้ในหน้าประวัติศาสตร์แห่งชีวประวัติของรัฐบุรุษผู้ไร้แผ่นดิน

สยามใหม่,

13 พฤษภาคม 2524

ผู้บุกเบิกประชาธิปไตย
รัฐบุรุษอาวุโส
ปรีดี พนมยงค์

ข่าวด่วน นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสได้มรณกรรมแพร่กระจายไปทั่วโลก บรรดาลูกศิษย์และนักประชาธิปไตย มีความรู้สึกว่าได้สูญเสียผู้บุกเบิกประวัติศาสตร์ยุคประชาธิปไตยคนสำคัญของชาติไปอีกผู้หนึ่ง ทั้ง ๆ ที่เหลือเวลาอีกเพียง 9 วันก็ครบรอบอายุ 83 ปี วันเกิดที่ 11 พ.ค.

คืนวันที่ 2 พ.ค.นี้ เวลาประมาณ 2 ทุ่มเศษ "ไทยแลนด์" ได้รับโทรศัพท์จากผู้ใกล้ชิดนายปรีดีว่า ท่านมรณกรรม ณ บ้านเลขที่ 173 ถนนอริสไทต์บริอัง เขตอองโตนี ชานกรุงปารีส สาเหตุเกิดจากหัวใจวายอย่างกะทันหัน ท่ามกลางการปฐมพยาบาลของท่านผู้หญิงพูนศุข ภรรยาและญาติอย่างเต็มที่ แต่ไม่สามารถช่วยเหลืออะไรได้

จากมาตุภูมิกระทั่งมรณกรรมต่างแดนสาเหตุจากลี้ภัยการเมือง

ประวัติศาสตร์ได้จารึกชีวิตนักต่อสู้สามัญชน ผู้ทรงภูมิปัญญาและความสามารถจนกระทั่งได้รับเกียรติภูมิสูงสุด เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 8 อดีตหัวหน้าใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ซึ่งนำผู้รักเอกราชของชาติต่อสู้กับการครอบงำของจักรพรรดิ์นิยมญี่ปุ่น อดีตนายกรัฐมนตรีและอดีต "มันสมอง" ของคณะราษฎร ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จเป็นครั้งแรกในแนวทางประชาธิปไตย ผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้จุดไฟประชาธิปไตยที่สำคัญคนหนึ่งของชาวไทย

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นรัฐบุรุษอาวุโส และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีมาจนถึง พ.ศ. 2489 หลังเกิดกรณีรัชกาลที่ 8 สวรรคต จึงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสมัยนั้น ถูกกล่าวหาในกรณีลอบปลงพระชนม์ แต่ก็ชนะคดีได้รับการขอขมาจากทุกรายในภายหลัง เช่น หนังสือพิมพ์สยามรัฐ และ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช

วันที่ 8 พ.ย. 2490 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ทำการรัฐประหารยึดอำนาจ นายปรีดีจึงหลบหนีไปลี้ภัยในต่างประเทศ

ทหารขับรถถังชน ปืนกลกระหน่ำ ควานหานายปรีดีวุ่น

ในวันนั้น เวลาประมาณ 23.00 น. รัฐบุรุษอาวุโสคนแรกและคนเดียวของประเทศไทย หนีออกจากบ้านพักบริเวณท่าช้าง มีผู้ติดตามอีกเพียง 2 คน คือ นายบัว กลางการ คนรับใช้ และ ส.ต.ท.สิงโต ไทรย้อย ตำรวจอารักขา รีบลงเรือจ้างเพื่อหาที่หลบซ่อนตัว

อีกไม่กี่นาทีต่อมา ทหารบกจากหน่วย ปตอ. และจาก ร. 1 พัน 2 นำโดย พ.ท.ละม้าย อุทยานนท์ พ.ท.ก้าน จำนงภูมิเวท พ.ท.เฉลิม พงศ์สวัสดิ์

และ พ.อ.เผ่า ศรียานนท์ ได้มาถึง ทหารเปิดฉากยิงด้วยปืนกลอย่างหนัก แล้วขับรถถังพุ่งเข้าชนประตูบ้านจนพัง ได้กระจายกำลังค้นทั่วบ้านและบริเวณ ฝ่ายทหารพบแต่ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภรรยาคู่ชีวิตนายปรีดี พ.ท. ก้าน จำนงภูมิเวท พยายามสอบถามถึงนายปรีดี แต่ไม่สำเร็จ

ทหารเรือช่วยเหลือลี้ภัยสิงคโปร์-จีน

คณะรัฐประหาร ได้ทุ่มกำลังติดตามความหาตัวนายปรีดีอย่างเต็มที่ จนกระทั่งค้นพบว่า ทหารเรือ ภายใต้การบังคับบัญชาของ พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน แม่ทัพเรือสมัยนั้น ได้ให้การอารักขารัฐบุรุษอาวุโสเป็นอย่างดี ณ สถานีทหารเรือสัตหีบ

เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกันระหว่างทัพบกกับทัพเรือ นายปรีดีจึงตัดสินใจเดินทางไปลี้ภัยต่างประเทศ โดยการให้ความช่วยเหลือของแม่ทัพเรือ และนาวาเอก แสตรทฟอร์ด เฮอร์คิวลิส เดนนิส ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารเรือของอังกฤษประจำประเทศไทย นาวาเอกเดนนิส เป็นทหารฝ่ายพันธมิตรที่เข้ามาปฏิบัติการในไทย และสัมพันธ์กับนายปรีดี ซึ่งเป็นหัวหน้าใหญ่ขบวนการเสรีไทย

จากการช่วยเหลือดังกล่าว นายปรีดีเดินทางออกนอกประเทศ เมื่อ 20 พ.ย. 2490 ที่ท่าเรือคลองเตย ด้วยเรือเร็วชักธงชาติสหรัฐฯ ภายใต้การบังคับการของ นายการ์เดส หรือ “สกีทซ์” ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารเรือของสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย พาไปขึ้นเรือบรรทุกน้ำมันของบริษัท เชลล์ ที่เกาะไผ่ โดยการวางแผนของ เซอร์เจฟฟรี่ ทอมสัน ทูตอังกฤษ เอดวิน สแตนตัน ทูตสหรัฐฯ และ จี.เอ็ม.อีแวนส์ ผจก.ใหญ่บริษัทเชลล์ประจำประเทศไทย

นายปรีดี เดินทางไปถึงสิงคโปร์ในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง พร้อมด้วยผู้ติดตามมี นายแช่ม พนมยงค์ อดีตจุฬาราชมนตรี ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ร.น. และ ส.ต.ท.สิงโต ไทรย้อย ต่อมาเมื่อรัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องรับรอง รัฐบาลควง อภัยวงศ์ ซึ่งจอมพล ป. มอบอำนาจให้ชั่วคราวเพื่อเป็นการขัดตาทัพ นายปรีดีจึงตัดสินใจจากสิงคโปร์ ไปยังจีนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งขณะนั้นพรรคก๊กมินตั๋งมีอำนาจอยู่

ก่อกบฏวังหลวงไม่สำเร็จไปจีนแดง

ต่อมา นายปรีดี ได้เดินทางกลับไทยพร้อมกับ ร.อ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช เพื่อช่วงชิงอำนาจจากจอมพล ป. ซึ่งเป็นที่รู้กันในนาม "กบฏวังหลวง" แต่ไม่สำเร็จ จึงกลับไปเมืองจีนอีกครั้ง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พรรคคอมมิวนิสต์ได้รับชัยชนะ จีนแดงเชิญเป็นแขกอยู่ที่ปักกิ่ง ตั้งแต่ 18 กันยายน 2492 จนถึง 2513 เมื่อเกิดการปฏิวัติวัฒนธรรม ด้วยเหตุผลบางประการ นายปรีดีจึงย้ายไปพำนักในประเทศฝรั่งเศสจนกระทั่งมรณกรรม

อยากกลับบ้านเกิด เป็นห่วงเมืองไทย

การไปพำนักในปารีส นายปรีดีมักจะปรารภอยู่บ่อยครั้ง ด้วยความเป็นห่วงประเทศชาติ เมื่อมีเหตุการณ์ทางการเมืองไม่ถูกทิศทางก็เป็นห่วงใย ท่านผู้หญิงพูนศุขเคยกล่าวว่า "ใครไปหาก็ได้แต่ฝากความหวังให้แก่อนุชนรุ่นหลัง" บุคคลที่ไปหานายปรีดีส่วนใหญ่เป็นนักเรียนไทยในต่างประเทศ ลูกศิษย์และนักวิชาการจากประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ของผู้สื่อข่าวนิตยสารเอเซียวีค ฉบับวันที่ 28 ธ.ค. 2522–4 ม.ค. 2523 รัฐบุรุษอาวุโสเห็นว่า "โดยทั่วไป สภาพแวดล้อมยังไม่เหมาะสำหรับข้าพเจ้าที่จะกลับไป ประการที่สอง คุณก็ทราบ "ข้าพเจ้า

บริสุทธิ์ในกรณีสวรรคตของกษัตริย์" และถ้าข้าพเจ้ากลับไปเพราะระยะเวลาที่กำหนดโดยข้อบัญญัติของกฎหมายว่าหมดอายุความแล้ว ประชาชนก็อาจพูดว่า "นั่นไง เขาได้รับความคุ้มครองตามบัญญัติของกฎหมาย ที่หมดอายุความในคดีอาญาของเขา บัดนี้เขาจึงกลับมา" เพราะฉะนั้น ประชาชนอาจพูดว่า ไม่ใช่ว่าเขาบริสุทธิ์หมดจดหรอก ในเมื่อเขารอคอยจนกระทั่งเขาได้รับการคุ้มครองจากข้อบัญญัติของกฎหมาย มันเป็นปัญหาเกี่ยวกับเกียรติยศและความเป็นธรรม ไม่ใช่ปัญหาถูกต้องตามกฎหมาย"

สิ่งที่พอใจมากที่สุดร่วมกับเสรีไทย และการเปลี่ยนแปลง 2475

รัฐบุรุษอาวุโส ได้ตอบคำถามผู้สื่อข่าวเอเซียวีค ถึงความพอใจมากที่สุดในการเข้าร่วมวงการเมืองไทย ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบราชาธิปไตย ภายใต้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยเมื่อปี 2475 และการรับใช้ชาติร่วมกับ "สหายเสรีไทย" ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อสู้รบกับญี่ปุ่นผู้รุกราน และฟื้นคืนเอกราชและอธิปไตยของชาติกลับมาได้อย่างสมบูรณ์หลังสงคราม

แต่อย่างไรก็ตาม นายปรีดีก็ไม่ได้กลับมาตายยังบ้านเกิดตามปรารถนา หลังจากฌาปนกิจศพเรียบร้อยแล้ว ที่แปร ลาแชส ส่วนหนึ่งในบริเวณคอมมูนปารีสสถานประวัติศาสตร์ที่จบชีวิตนักปฏิวัติชาวฝรั่งเศสหลายคน จะมีการนำอัฐิกลับมาบรรจุที่วัดพนมยงค์ บ้านเกิด จ.อยุธยา กลับมาเตือนจิตใจชาวไทยที่ต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยว่า จุดมุ่งหมายประชาธิปไตยของประชาชนยังไม่บรรลุ และเป็นภาระของคนที่มีชีวิตอยู่ตัดสินปัญหาด้วยตัวเขาเอง

ไทยแลนด์,

6-12 พฤษภาคม 2526

สัมภาษณ์

รองศาสตราจารย์ นรนิติ เศรษฐบุตร
รองอธิการบดีฝ่ายการนักศึกษา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3 พ.ค. 26 เวลา 16.40 น.

"ทราบข่าวท่านเสียเมื่อเวลาสี่ทุ่มเมื่อวานนี้ รู้สึกเสียใจที่ท่านต้องจากไปแบบกะทันหัน คนอย่างท่านถ้าจบดอกเตอร์แล้วไม่คิดเรื่องประเทศชาติ ชีวิตก็ไม่ลำบากถึงขนาดนี้ แต่ตลอดชีวิตของท่านได้อุทิศตนเองเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชน ดูได้จากการตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้วิชาการกว้างขวางขึ้นโดยเฉพาะเรื่องการเมือง เป็นการสร้างคนให้มีคุณภาพในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งก็สำเร็จพอสมควร ศิษย์เก่าธรรมศาสตร์ได้ไปมีบทบาทในภาคส่วนต่าง ๆ มากมายไม่ว่าจะเป็นส่วนเอกชน กลุ่มการเมือง หรือภาครัฐบาล

ท่านเป็นนักต่อสู้คนหนึ่งที่กู้ชาติบ้านเมืองเอาไว้ อย่างเรื่องเสรีไทย ใครจะปฏิเสธคุณูปการในส่วนนี้ของท่าน

ผมเคยคิดยินดีในใจว่า ท่านผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คงจะมีโอกาสอยู่ได้รับรู้ข่าวการครบรอบธรรมศาสตร์ครึ่งศตวรรษ แต่ท่านก็จากไปก่อน ท่านเป็นผู้มีคุณูปการแก่ชาติบ้านเมือง เป็นอาจารย์ที่ให้ความรู้แก่ศิษย์ตราบจนสิ้นอายุขัย เป็นผู้กู้ชาติ แต่ชีวิตของท่านต้องพลัดพรากจากผืนแผ่นดินที่ท่านเคยกอบกู้เอาไว้ โดยมิได้มีโอกาสอยู่จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต"

ไทยแลนด์, 6-12 พฤษภาคม 2526

เรียน บก. มาตุภูมิที่เคารพ

ผมขอขอบพระคุณอย่างสูงที่ท่านได้กรุณาลงข่าวการสัมมนาของนิตยสารคู่สร้าง–คู่สมให้ผม

ผมเป็นคนอยุธยา บ้านผมอยู่ห่างจากบ้านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ แค่ 3–4 เสาไฟฟ้า เมื่อสัปดาห์ที่แล้วผมไปเยี่ยมคุณพ่อ–คุณแม่ เลยเอากล้องไปถ่ายรูปวัดพนมยงค์ ถนนลูกจันทน์ และทางเข้าบ้านของท่านมาด้วย

ผมภูมิใจที่บ้านผมอยู่ใกล้บ้านรัฐบุรุษของประเทศเรา ผมอยากให้คนไทยได้มีความคิดยกย่องคนที่ทำดี (ซึ่งนิสัยอย่างนี้เราไม่ค่อยมี) ผมมองในแง่คนอยุธยาด้วยกัน อยากให้เขาได้ทำอะไรไว้เป็นที่ระลึกสำหรับคนดีของชาติและของจังหวัดบ้าง

ผมเขียนบทความไม่ค่อยเป็น แต่นึกอย่างไรก็เขียนออกมาอย่างนั้น จึงเขียนและส่งรูปวัดพนมยงค์ มาให้ท่านพิจารณาตีพิมพ์ลงในมาตุภูมิ

ด้วยความนับถือ

ดำรง พุฒตาล

ปรีดี พนมยงค์ คนดีศรีอยุธยา

ถ้าเมืองไทยเป็นเหมือนฝรั่ง ป่านนี้แถวบ้านเกิดของผมที่อยุธยาดังระเบิดไปทั่วโลกแล้ว

–เพราะเหตุใดหรือ แถว ๆ บ้านผมจะต้องกระฉ่อนไปทั่วโลก

–ก็เพราะบ้านผมอยู่ใกล้กับบ้านของรัฐบุรุษผู้ไร้แผ่นดิน

–ท่านปรีดี พนมยงค์

เมื่อสิ้นลมหายใจเฮือกสุดท้ายของลูกชาวนาไทยแห่งกรุงเก่าบนเตียงเก่า ๆ บ้านเล็ก ๆ ชานกรุงปารีส เครื่องโทรพิมพ์และเครื่องโทรเลขจากสำนักข่าวอันมีชื่อทั่วโลกทุกแห่งก็ถูกเคาะส่งข่าวสาร มรณกรรมอย่างสงบและเดียวดายของคนไทยที่คนต่างชาติยกย่องว่าเขาคือ รัฐบุรุษแห่งกรุงสยาม ผู้วางรากฐานแห่งประชาธิปไตยให้กับบ้านพ่อ เมืองแม่ ที่เขาหมดสิทธิที่จะนอนตายบนปฐพีที่เขารัก และซื่อสัตย์มาตลอดชีวิต

สำหรับในเมืองไทย ข่าวการหักหลังการตั้งรัฐบาลพาดหัวโต กว่าข่าวการตายของรัฐบุรุษ ซึ่งเขาเคยเป็นรัฐบาล และเป็นนายกรัฐมนตรีมาก่อน

ผมเขียนถึง อาจารย์ปรีดี ในฐานะลูกอยุธยาด้วยกัน

บ้านผมอยู่ห่างจากบ้านอาจารย์ปรีดี แค่ 4–5 เสาไฟฟ้า

บนถนนรอบกรุง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ถนนรอบเกาะ แต่มีชื่อเป็นทางการว่าถนนอู่ทอง ย่านหัวแหลม ต.ท่าวาสุกรี อ.เมือง

เมื่ออาจารย์ปรีดีเกิด หลวงบังคับให้คนไทยมีนามสกุล เจ้าอาวาสวัด "พนมยงค์" จึงเอาชื่อวัดมาเป็นชื่อสกุลให้ตระกูล "พนมยงค์"

ในต่างประเทศนั้นเขายกย่องรัฐบุรุษของเขาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อผมไปอเมริกาปีกลายก็ได้ไปเยี่ยมบ้านเดิมของบิดาแห่งสหรัฐอเมริกา คือ เมาท์เวอร์นอน ของท่านอดีตประธานาธิบดี ยอร์จ วอชิงตัน

สำหรับบ้านเกิดของอาจารย์ปรีดีที่อยุธยานั้น คนอยุธยาน่าจะตระหนักให้ลึกและละเอียดว่า เราจะไม่ทำอะไรไว้ให้เป็นที่ระลึกแก่คนดีศรีอยุธยากันบ้างหรือ

สร้างพิพิธภัณฑ์ หรือห้องสมุดปรีดีไว้ที่วัดพนมยงค์ ซักหลังจะดีไหม เพื่อรวบรวมประวัติชีวิต ผลงาน เครื่องมือเครื่องใช้ เสื้อผ้าหรือเอกสารต่าง ๆ ของท่าน

ใครจะมองผมว่าอย่างไรก็ช่าง ผมมองในแง่ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กับอยุธยาบ้านเกิดของผม ที่อเมริกานั้น ขนาดเส้นผมหงอก ๆ ของยอร์จ วอชิงตัน เขายังเอาเก็บไว้ในตู้รักษาอุณหภูมิเป็นอย่างดี โชว์ให้ลูกหลานเขาได้ดู แต่ยอร์จ วอชิงตัน ตายมา 200 กว่าปีแล้ว

สำหรับอาจารย์ปรีดีนั้น ลูกศิษย์ลูกหาคงมีเวลารวบรวมอะไรต่ออะไรไว้ได้ในขณะนี้ถ้าจะคิดทำกัน

กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี แต่บัดนี้คนดี ๆ ในของจังหวัดของผมได้สิ้นไปอีกหนึ่งแล้ว...เราจะไม่ทำอะไรไว้เป็นที่ระลึกบ้างหรือ นอกเหนือไปจากสะพานปรีดีธำรง ที่ข้ามแม่น้ำป่าสัก ซึ่งผมเห็นมาตั้งแต่เกิดแล้ว

ดำรง พุฒตาล

มาตุภูมิรายวัน,

วันจันทร์ที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2526

ผลงานที่ก่อไว้แก่สังคมสยาม

ในบรรดาผู้นำทางการเมืองของประเทศไทยนับจากภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา นายปรีดี พยมยงค์ เป็นบุคคลที่สร้างผลงานอย่างต่อเนื่องและในหลาย ๆ ด้านไว้ให้แก่สังคมไทย เมื่อเปรียบเทียบกับผู้นำทางการเมืองคนอื่น ๆ ที่มีบทบาทในสมัยเดียวกับนายปรีดี พนมยงค์ ความแตกต่างจะเห็นได้อย่างชัดเจนในส่วนของอุดมคติและความสุจริตใจที่มีต่อความเชื่อหรือค่านิยมดังกล่าว

ในขณะที่นักการเมืองหลายคนก้าวขึ้นมามีบทบาททางการเมืองด้วยวัตถุประสงค์ที่คับแคบ คือการได้มาซึ่งอำนาจและการใช้อำนาจนั้นเพื่อแสวงหาหรือคุ้มครองผลประโยชน์ของตนทั้งในระยะสั้นและยาวไกล แต่นายปรีดี พนมยงค์กลับเป็นนักการเมืองซึ่งขณะที่ตัวเองมีอำนาจนั้น ได้สร้างผลงานมากมายตามอุดมคติที่นายปรีดี พนมยงค์เรียกว่า "ปรัชญาสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย"

นายปรีดี พนมยงค์เคยอธิบายถึงปรัชญาดังกล่าวนั้นว่าประกอบด้วยหลัก 5 ประการคือ เอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ สันติสุข ความเป็นกลางไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ความรุ่งเรืองไพบูลย์ และประชาธิปไตยของประชาชนตลอดจนมีความสุจริตใจที่จะมุ่งเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง หลัก 5 ประการดังกล่าวเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กันและกัน ในช่วงเวลา 50 ปีที่ผ่านมา แม้การต่อสู้ เพื่อบรรลุถึงหลักบางประการจะพบกับอุปสรรคมากมาย แต่นายปรีดี พนมยงค์ก็ได้สร้างผลงานที่เด่นชัดในการปกปักรักษาเอกราชของชาติและสถาปนาระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์

นายปรีดี พนมยงค์มีบทบาทในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ก้าวหน้าในสังคมไทยคือ การเปลี่ยนแปลงทางด้านระบอบการเมืองการปกครอง เหตุการณ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นกรณีที่มีความหมายสำคัญอย่างยิ่งต่อประวัติศาสตร์การเมืองยุคสมัยใหม่ของสังคมไทย เพราะกรณีดังกล่าวนี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับขั้นพื้นฐานจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

แต่นายปรีดี พนมยงค์มิได้หยุดยั้งเพียงแค่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเท่านั้น ด้วยการตระหนักชัดเป็นอย่างดีถึงบทเรียนการเปลี่ยนแปลงในประเทศอื่น ๆ ที่มุ่งเน้นหนักเฉพาะหลักการในเรื่องสิทธิเสรีภาพของเอกชน จุดดังกล่าวย่อมเปิดช่องทางให้เกิดความปั่นป่วนในสังคม และเป็นการสร้างเงื่อนไขที่ระบบเผด็จการจะแอบอ้างเพื่อสถาปนาตัวเองขึ้นมาได้ จากการมองเห็นถึงปัญหาดังกล่าว นายปรีดี พนมยงค์จึงมุ่งเสนอหลักนโยบายการเปลี่ยนแปลงที่จะบำรุงประโยชน์สุขของราษฎร แนวคิดดังกล่าวจึงเป็นที่มาของหลัก 6 ประการของคณะราษฎรในเรื่องเอกราช การรักษาความปลอดภัย หลักประกันการมีงานทำของราษฎร ความเสมอภาค เสรีภาพและการศึกษาของราษฎร

ก่อนหน้าที่นายปรีดี พนมยงค์จะได้รับทุนจากกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายในฝรั่งเศส นายปรีดี พนมยงค์ประสบพบเห็นทั้งจากประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในครอบครัว และจากสภาพความเป็นอยู่ของชาวนาซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เกี่ยวกับการเผชิญชีวิตที่อัตคัดขัดสน สภาพความทุกข์ของคนส่วนใหญ่เป็นบ่อเกิดทางมโนธรรมสำนึกในตัวนายปรีดี พนมยงค์ในอันที่จะศึกษาหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อนำมาแก้ไขสภาพชีวิตของผู้คนร่วมชาติ ดังนั้น ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ไม่นาน นายปรีดี พนมยงค์ได้เขียนเค้าโครงเศรษฐกิจขึ้นตามการมอบหมายของรัฐบาลสมัยนั้น

เนื้อหาของเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นการเสนอการจัดตั้งสหกรณ์ขึ้นในระดับตำบลเพื่อทำหน้าที่ทั้งการผลิตการแลกเปลี่ยน ตลอดจนกระทั่งสินเชื่อ จุดประสงค์ใหญ่ประการหนึ่งคือการสร้างหลักประกันการมีงานทำแก่ราษฎร ซึ่งในช่วงเวลานั้นต้องเผชิญกับความยากลำบากอันเนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก

เค้าโครงเศรษฐกิจไม่ได้รับความเห็นชอบจากเสียงส่วนใหญ่ในคณะรัฐบาลสมัยนั้น นอกจากนั้นยังได้ออกพรบ.คอมมิวนิสต์ขึ้นเป็นครั้งแรก และนายปรีดี พนมยงค์ก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์จนกระทั่งถูกบังคับให้เดินทางไปอยู่ฝรั่งเศส ทุกวันนี้ สิ่งที่นายปรีดี พนมยงค์ได้ต่อสู้ในเรื่องของประชาธิปไตยและความเป็นธรรมทางสังคม ล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องที่ผู้คนทุกวงการต่างก็กล่าวเรียกร้องหาถึงทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากหลักนโยบายของพรรคการเมืองต่าง ๆ ว่า ไม่มีพรรคไหนที่ไม่กล่าวเลยถึงหลักการทั้งสองดังกล่าวมาแล้ว

ภายหลังจากที่มีเสียงเรียกร้องให้นายปรีดี พนมยงค์กลับประเทศเมื่อครั้งที่เดินทางไปลี้ภัยครั้งแรกที่ฝรั่งเศส ในวันที่ 21 มี.ค. 2476 นายปรีดี พนมยงค์ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ผลงานสำคัญในขณะดำรงตำแหน่งดังกล่าวคือการจัดตั้งเทศบาลขึ้นทั่วประเทศ ทั้งนี้เพื่อให้การปกครองท้องถิ่นเป็นไปตามครรลองของระบอบประชาธิปไตย

ในขณะเดียวกัน นายปรีดี พนมยงค์ก็มีบทบาทในการเสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษาทางด้านวิชากฎหมาย เศรษฐกิจ การเมืองและธรรมศาสตร์ ได้แพร่หลายในหมู่ข้าราชการและประชาชน อันจะเป็นคุณประโยชน์แก่การสร้างทัศนคติประชาธิปไตย พรบ.มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองออกมาเป็นกฎหมายเมื่อ 14 มี.ค. 2476 นายปรีดี พนมยงค์ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ประศาสน์การคนแรก และดำรงตำแหน่งนี้มาเป็นเวลา 18 ปี จนกระทั่งคณะรัฐประหาร 2490 ได้เถลิงอำนาจ จึงเสนอกฎหมายยุบตำแหน่งดังกล่าว

ปี 2480–81 นายปรีดี พนมยงค์ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ ผลงานในหน้าที่ใหม่ของนายปรีดี พนมยงค์คือการเจรจาให้มหาประเทศยินยอมแก้ไขสนธิสัญญาเพื่อให้ประเทศสยามมีเอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ เช่นการแก้ไขสนธิสัญญาเรื่องสิทธิพิเศษที่คนต่างชาติได้รับจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และสนธิสัญญาที่จำกัดการที่สยามจะจัดเก็บภาษีศุลกากร

หลังจากพ้นตำแหน่งหน้าที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ก็เริ่มเข้ามามีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจโดยได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในระหว่างปี 2481–84 นอกเหนือจากที่ได้สร้างผลงานในเรื่องเกี่ยวกับความเป็นธรรมทางสังคมโดยการยกเลิกเงินภาษีรัชชูปการและอากรค่านาแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ยังได้มีบทบาทปกป้องทรัพย์สินของชาติในช่วงก่อนที่จะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยนายปรีดี พนมยงค์ได้เปลี่ยนเงินทุนสำรองของประเทศจากเงินตราปอนด์สเตอลิงค์มาเป็นทองคำน้ำหนัก 1 ล้านเอานซ์ ซึ่งเป็นมูลค่าทั้งสิ้น 35 ล้านเหรียญสหรัฐ ปัจจุบันนี้ ทองคำดังกล่าวนี้ยังเก็บรักษาไว้เป็นทุนสำรองเงินบาท และเมื่อเทียบกับมูลค่าในปัจจุบัน ราคาจะเพิ่มเป็น 350 ล้านเหรียญฯ

นอกจากนี้ ก่อนหน้าที่ญี่ปุ่นจะบุกเข้าประเทศไทย นายปรีดี พนมยงค์ได้อาศัยตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังดำเนินการโอน

กิจการผูกขาดการผลิตบุหรี่ของบริษัทอังกฤษอเมริกันมาเป็นของรัฐบาลไทย หากว่าไม่ดำเนินการดังกล่าวแล้ว เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาก็จะต้องริบทรัพย์สินของบริษัทดังกล่าวไปเป็นของญี่ปุ่น เนื่องจากเป็นทรัพย์สินของฝ่ายศัตรูอันจะเป็นประโยชน์อย่างมากมายแก่ญี่ปุ่น

ผลงานที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งที่นายปรีดี พนมยงค์ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง คือการจัดตั้งขบวนการเสรีไทย เพื่อต่อสู้ให้ประเทศชาติได้รับเอกราชกลับคืนมา โดยญี่ปุ่นได้ส่งกำลังเข้ายึดครองประเทศ และรัฐบาลไทยสมัยนั้นก็ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตร หากว่าฝ่ายสัมพันธมิตรมีชัยชนะในสงครามแล้ว ประเทศไทยก็จะมีฐานะเป็นผู้แพ้ด้วย การจัดตั้งขบวนการเสรีไทยจึงมีวัตถุประสงค์อยู่ 2 ด้าน คือต่อสู้กับญี่ปุ่นที่รุกรานประเทศ กับปฏิบัติการเพื่อให้สัมพันธมิตรยอมรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม บทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ในขบวนการเสรีไทยเป็นสิ่งได้รับการรับรองจากฝ่ายสัมพันธมิตร รวมทั้งรับรองถึงบทบาทการต่อสู้ของขบวนการนี้ในการพิทักษ์รักษาเอกราชของประเทศไทย

ภายหลังจากสงครามโลกสิ้นสุดลง นายปรีดี พนมยงค์ได้มีบทบาทสำคัญในการแนะนำรัฐบาลภายหลังจากสงครามดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ขึ้น โดยกำหนดให้สมาชิกสภาทั้งสองประเภทได้รับการเลือกตั้งจากประชาชน รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ได้ประกาศออกใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2489 อันเป็นช่วงประวัติศาสตร์การเมืองของไทยใน 50 ปีที่ผ่านมาซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยมีระเบียบแบบแผนตามครรลองระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง

การอุทิศตนทุ่มเทรับใช้ประเทศชาติด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดจนเต็มไปด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ได้รับการยกย่องเป็นรัฐบุรุษอาวุโส แม้ในวาระสุดท้ายของชีวิต นายปรีดี พนมยงค์จะไม่มีโอกาสได้กลับมาเยือน

ผืนแผ่นดินที่ครั้งหนึ่งซึ่งเขาเคยเป็นผู้นำประชาชนในการต่อสู้เพื่อเอกราช ตลอดจนต้องเสียชีวิตในต่างประเทศในฐานะผู้ลี้ภัย แต่ผลงานต่าง ๆ ที่นายปรีดี พนมยงค์ได้ก่อไว้แก่สังคมไทย ย่อมจะเป็นเสมือนอนุสาวรีย์ที่คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าให้การระลึกแก่คุณงามความดีของเขาไปตลอด

ไทยแลนด์

6-12 พฤษภาคม 2526

สาระเพิ่มเติมเรื่อง ปรีดี พนมยงค์

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสเป็นคนสายน้ำเดียวกันกับผม

ท่านเกิดที่บ้านคลองเมือง เหนือหัวรอขึ้นไป ส่วนผมเกิดในเรือที่คูขื่อหน้า ใต้หัวรอลงมา

ท่านเรียนหนังสือโรงเรียนเดียวกับผม แต่ห่างกันหลายสิบรุ่น ท่านเข้าเรียนเมื่อ ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) และสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2485 เลขประจำตัว 791 แต่ผมเรียนเมื่อ พ.ศ. 2482 เลขประจำตัว 4450 ห่างไกลกันลิบ

ถึงกระนั้นผมก็เคยเป็นนักเรียนร่วมชั้นกับลูกชายคนหนึ่งของท่านคือ คือคุณปาล ซึ่งตอนนั้นเป็นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่คุณปาลมานั่งอยู่ไม่กี่วันไม่ทันได้พูดกันด้วยซ้ำ ก็หายไปโดยไม่ทราบสาเหตุ

มาทราบเรื่องอีกครั้งหนึ่ง ก็ตอนที่คุณปาลจะไปสมัคร ส.ส. ที่อยุธยา เพื่อนร่วมชั้นของผมคนหนึ่ง (คุณอนันต์ วุฒิสาตร์) ซึ่งเกี่ยวดองกับคุณปาล) ดูจะรู้เรื่องดีกว่าผม แต่ก็ไม่ได้พบหน้ากันเกือบ 40 ปีแล้ว

โรงเรียนที่กล่าวถึงนั้น ไม่ใช่โรงเรียนประจำจังหวัด แต่เป็นโรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า ซึ่งอยู่หลังวังจันทรเกษม (สมัยท่านปรีดีเรียนหนังสือ โรงเรียนประจำจังหวัดดูเหมือนจะอยู่ที่วัดสุวรรณดาราราม) ตอนที่ผมเข้าเรียนนั้น เป็นโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยแล้ว เป็นโรงเรียนประจำจังหวัดชาย ใช้อักษรย่อว่า อ.ย. 1 เรียกกันในครั้งนั้นว่า โรงเรียนหลังวัง ตอนผมอยู่ชั้นมัธยมปีที่ 2 ก็ได้เห็นหน้าท่านปรีดีเป็นครั้งแรก จำได้ว่า ครูประกอบ จันทรปรุง ซึ่งเป็นครูการฝีมือ ได้เอาดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนครึ่งท่อน มีแต่ศีรษะกับไหล่ เมื่อปั้นเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ใช้สีดำทา มีคนบอกว่านี่แหละรูปนายปรีดี พนมยงค์ ที่สร้างโรงเรียนหลังใหม่ให้แก่เรา

เมื่อเราย้ายจากโรงเรียนหลังวังไปอยู่โรงเรียนหลังใหม่ (คือโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยปัจจุบันนี้) เมื่อ พ.ศ. 2483 นั้น ผมยังจำได้ดีว่าเราต้องยกเก้าอี้นั่งของเราไปเอง กว่าจะถึงก็ต้องหยุดพักกันหลายหน รูปปั้นนายปรีดีที่กล่าวถึง ก็ยกไปตั้งไว้ในห้องพักครู ส่วนที่ห้องประชุมดูเหมือนจะมีรูปถ่ายของท่านแขวนอยู่ และต่อมาถูกปลดออก เอารูปจอมพล ป. พิบูลสงครามแขวนแทน

ความจริงแล้วโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย น่าจะมีรูป “ครูไล้” หรืออาจารย์วิโรจน์ กมลพันธ์ อีกรูปหนึ่ง เพราะท่านเป็นฝ่ายประสานงานกับท่านปรีดี คือในตอนนั้นอาจารย์วิโรจน์เป็นกรรมการจังหวัด ท่านก็ไปปรารภกับท่านปรีดีถึงเรื่องโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยที่น่าจะสร้างขึ้นใหม่ ท่านปรีดีก็

รับช่วย ได้รับพระราชทานเงินจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล 1 แสนบาท โรงเรียนหลังใหม่นี้จึงได้เกิดขึ้น

ส่วนโรงเรียนหลังวังจันทรเกษมนั้น ทราบว่าอาจารย์วิโรจน์ขอเช่าทำเป็นโรงเรียนราษฎร์ แล้วตั้งชื่อเป็นที่ระลึกว่า "โรงเรียนอยุธยานุสรณ์" ชื่อนี้จะได้เค้ามาจากท่านปรีดีหรือเปล่าไม่ทราบ จำได้ว่าท่านเคยให้ชื่อหนังสือของโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย "อยุธยาวิทยานุสรณ์"

ท่านปรีดีมีพี่น้องหลายคน เท่าที่ผมจำไว้มีดังนี้

1. เก็บ กนิษฐเสน
2. ปรีดี พนมยงค์
3. หลุยส์ พนมยงค์
4. ชวนชื่น นิติฑัณฑ์ประภาส
5. หลวงอรรถกิติกำจร
6. น้อม ตามสกุล
7. เนื่อง ลิมปินันท์
8. ถนอม พนมยงค์

ในสมัยที่ผมเป็นเด็กนั้น ได้ยินแต่ชื่อนายปรีดีกับนายหลุยส์ สองคนนี้เท่านั้น เพราะมีเรื่องเกี่ยวกับญี่ปุ่นให้ได้ยินบ่อย ๆ

เมื่อพูดถึงชื่อพี่น้องของท่านแล้ว ก็ขอแก้นามมารดาของท่านเสียด้วย เพราะเห็นพิมพ์เป็น "ลูกจันทร์" ไปหมด ที่ถูกต้องนั้นคือ "ลูกจันทน์" ท่านผู้นี้เป็นลูกสาวคุณหลวง ซึ่งอยู่ตำบลสำเภาล่ม จึงได้สนิทชิดชอบกับตระกูล ณ ป้อมเพชร ท่านเสียงและท่านลูกจันทน์เป็นคนเกิดตอนต้นรัชกาลที่ 5 เพราะฉะนั้นจึงหาคนที่รู้เรื่องของท่านได้ยากในเวลานี้ ผมเคยสอบประวัติท่านเสียงไว้ แต่เมื่อจะเขียนเรื่องนี้หาไม่พบ จะเขียนตามความจำก็ไม่แน่ใจ จึงต้องปล่อยไปก่อน

ก็หวังว่าเรื่องที่เขียนมานี้ คงจะเสริมส่วนที่บกพร่องในบทความที่มีผู้เขียนมาก่อนได้บ้าง

ป.ล. ผมเห็นด้วยกับการสร้างอนุสาวรีย์ แต่ควรเป็นตึกเล็ก ๆ สักหลังหนึ่งเป็นที่แสดงประวัติ ผลงานเครื่องใช้ เครื่องแต่งตัวพวกเสื้อหมวกปริญญา อะไรต่าง ๆ ของท่าน เพราะการทำไว้ในห้องใดห้องหนึ่งของโรงเรียนแล้ว นานไปจะถูกไล่ที่ ถ้าไม่มีคนเอาใจใส่ ศิษย์เก่าโรงเรียนอยุธยาวิทยาลัยเป็นใหญ่เป็นโตกันมาก โดยเฉพาะรุ่นผมเป็นผู้ว่ากันหลายคน คงจะเป็นกำลังหาทุนได้

ส. พลายน้อย

ศิลปวัฒนธรรม

กรกฎาคม 2526

เป็นคนดีที่ไทยไม่ต้องการ

ดาวดวงหนึ่งวูบหายที่ปลายฟ้า
ไกลแผ่นดินมารดาเคยอาศัย
เป็นรัฐบุรุษโลกยังตรึงซึ้งแก่ใจ
เป็นคนดีที่ไทยไม่ต้องการ
นักการเมืองใจซื่อมือสะอาด
นักวิชาการสามารถและอาจหาญ
สุภาพบุรุษชั่วชีวิตสถิตมาน
นามของท่าน–ปรีดี พนมยงค์

"วิ"

ไทยรัฐ วันที่ 14 พฤษภาคม 2526

คนดี
เมืองไทย
ไม่ต้องการ

ไม่มีใครรู้จักชื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรม มากนัก

คนรุ่นใหม่ ไม่รู้จัก ปรีดี พนมยงค์ แต่คุ้นหูและได้อ่านบทความข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์ ไม่น้อย

นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตระหนักดีว่า ท่านผู้นี้คือผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองยุคเริ่มแรก และท่านผู้นี้ยังสร้างคุณอนันต์แก่ประเทศไทยด้วย

ลูกศิษย์ของท่านผู้นี้มีอยู่มากมายทั่วประเทศ หลายต่อหลายที่เป็นคนใหญ่คนโต มีชื่อเสียงในขบวนการยุติธรรม นักบริหาร นักปกครอง อดีตรัฐมนตรีหลายคนล้วนเป็นลูกศิษย์ของท่าน

ชื่อเสียงของท่านผู้นี้ขจรขจายอยู่หลายวงการของเมืองไทย

ส่วนตัวตนของท่าน เผชิญความจริง เผชิญความทุกข์อยู่ต่างประเทศ ห่วงกังวลสารพัดต่อประเทศไทย ในฐานะผู้รู้ความจริงและพูดความจริง แสดงความจริง ที่ใคร ๆ ทั้งโลกกล่าวว่าความจริงเป็นสิ่งไม่ตายนั่นแหละ ท่านผู้นี้อยู่กับความจริงจนตัวตาย

ท่านมรณกรรมไปแล้ว เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526

ท่ามกลางความอาลัยรักของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ศรีภรรยาคู่ทุกข์คู่ยาก บุตรหลานญาติมิตร ที่ร่วมทุกข์ ร่วมความจริงกับท่านในต่างแดน

ท่ามกลางความรู้สึกของคนไทยจำนวนมากมาย ที่สะท้อนสะเทือนใจอย่างลึกซึ้ง

ลูกศิษย์ลูกหาหลายต่อหลาย หลั่งน้ำตาต่อการจากไปของท่านรัฐบุรุษอาวุโสของเมืองไทย

ชาวธรรมศาสตร์มีท่านอยู่ในดวงใจไม่รู้ลืม ปีละหนึ่งครั้ง เมื่อฟุตบอลประเพณีระหว่างจุฬาฯ กับธรรมศาสตร์ การแปรอักษรบนอัฒจันทร์ของด้านธรรมศาสตร์ ประชาชนผู้ชมจะได้เห็นการระลึกพระคุณของท่านผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยแห่งนี้จากนักศึกษาธรรมศาสตร์ โดยการแปรอักษรด้วยความประทับใจ

ครั้งล่าสุดเมื่อเดือนมกราคม 2526 นี้เอง อัฒจันทร์ด้านมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปรากฏข้อความที่สะกดให้คนดูทั้งสนามเงียบงันไปชั่วครู่ ก่อนที่จะปรบมือกราวใหญ่ในเวลาต่อมา อักษรที่แปรมีข้อความว่า

"พ่อนำชาติด้วยสมองและสองแขน
พ่อสร้างแคว้นธรรมศาสตร์ประกาศศรี
พ่อของข้านามระบือชื่อปรีดี
แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ

อายุยืนหมื่นปีเถอะพ่อข้า
ไร้โรคาปราศทุกข์ภัยใจสุขศานต์
อยู่ต่างแดนพ้นมืดมนจากคนพาล
ลูกโดมขานพ่อคือธรรมค้ำแดนไทย"

บัดนี้ คนดีที่เมืองไทยไม่ต้องการได้ลาโลกไปแล้ว คงเหลือแต่ชื่อและผลงานที่ไม่มีวันตาย และจะอยู่คู่กับความจริงอีกต่อไป ให้คนไทยรุ่นหลังได้เรียนรู้ความจริง ที่คนพูดคนรู้ได้ตายไปแล้วอีกท่านหนึ่ง

ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย และของคนไทยผู้รักความจริงทุกคน

ตระอร

บ้านเมือง
วันที่ 9 พฤษภาคม 2526

2517) 2. สุนทรพจน์ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง "คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน" เอกสารงานสัมนา "กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย" 24 มิถุนายน 2525. 3. คำขวัญของนายปรีดี พนมยงค์ ให้แก่ บัณฑิต 23 แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หนังสืออนุสรณ์บัณฑิต 23 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 4. บันทึกข้อสังเกตและตอบคำถามนิสิตนักศึกษาที่ประสงค์เรียบเรียงวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับรัฐบาลบางสมัยของประเทศไทย ลงวันที่ 18 มิถุนายน 2519 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519.) 5. ความเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ 14–15 ตุลาคม 2516 และ "สังคมสัญญา" อันศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย (กรุงเทพฯ: ประจักษ์การพิมพ์, 2517.) 6. จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม (กล่าวในงานสังสรรค์ชาวธรรมศาสตร์ ในอังกฤษประจำปี 2516) วารสาร อมธ. ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความ และข้อสังเกตของนายปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516.) 7. จะมีทางได้ประชาธิปไตยโดยสันติวิธีหรือไม่ (ปาฐกถาในงานประชุมประจำปีของนักเรียนไทยในสหรัฐเยอรมนี 30 สิงหาคม 2516) วารสาร อมธ. ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม รวมปาฐกถา บทความและข้อสังเกตของนายปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2516) 8. เราจะต่อต้านเผด็จการได้อย่างไร (อุทิศแด่ผู้รักชาติ รักประชาธิปไตยทุกคน) เอกสารอัดสำเนา 9. ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นเกี่ยวกับการร่างรัฐธรรมนูญ ปรัชญาแห่งสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 2) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2513.) 10. วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ 2517 (กรุงเทพฯ: คณะบรรณาธิการหนังสือพิมพ์มหาราษฎร์, 2517.)

ภยันตรายจากการที่ราษฎรไทยส่วนมาก ถูกกรอกสมองด้วยทัศนคติที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยสมบูรณ์ 1. ปรัชญาคืออะไร ปรัชญาแห่งสังคม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2513.) 2. ความเป็นมาของศัพท์ไทย ปฏิวัติ รัฐประหาร วิวัฒน์ อภิวัฒน์ (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม, 2517.) 3. ที่เขาเรียกว่า "ลัทธิแก้" นั้นคืออย่างไร และความ

เป็นมาของลัทธิ "ริวิชันนิสม์" (กรุงเทพฯ: สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517.) 4. ระบบสังคมนิยมและระบบคอมมิวนิสต์จะเหมาะสมแก่เมืองไทยหรือไม่ คำปราศรัยในที่ประชุมสามัคคีสมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ สกอตแลนด์, 26 กรกฎาคม 2518. (กรุงเทพฯ: ประจักษ์การพิมพ์, 2518.) 5. ชาติคงมีอยู่ นิตยสาร "เพื่อนไทย" ฉบับกันยายน 2518 ของสมาคมนักเรียนไทยในสหรัฐเยอรมนี (กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์, 2518.)

ไทยแลนด์

6-12 พฤษภาคม 2526

วิญญาณท่านปรีดีพนมยงค์
คือธงธรรมจักร์ศักดิ์สิทธิ์
คือโดมดำรงคงความคิด
เทิดสถิตสัจธรรม..ถาวร

ท่านผู้ประศาสน์การธรรมศาสตร์
ประกาศเป็นเกียรติศรีอนุสรณ์
สิทธิประชาธิปไตย ไม่ขาดตอน
ยังกำจรแก่ใจผู้ใฝ่ธรรม

ท่านก้าวสู่ความตายอัน ไม่ตาย
เสรีภาพผ่องคลายงักฉายฉ่ำ
ส่องแผ่นดินกันดารอันมืดดำ
ประวัติศาสตร์จะจดจำเป็นตำนาน

เปิดหน้าประวัติศาสตร์ประชาสิทธิ
จงจิตจรดจิตสืบผะสาน
จงเจตน์สืบเจตนาการ
คารวะท่านปรีดีพนมยงค์

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
3 พฤษภาคม 2526

โคลงสดุดีคารวะท่านปรีดี พนมยงค์
ณ ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ 6 พ.ค. 26

"ท่านปรีดี" ยอดผู้ พุฒิพล เพริศเอย
สรรค์ประโยชน์สู่มวลชน ชื่ออ้าง
นำประชาธิปไตยดล ไทยสถิตย์ สืบนา
แม้ลุกคลุกคลานบ้าง เริ่มแล้วเลื่อนไฉน ฯ

มหา'ลัยธรรมศาสตร์น้อม ศิรกราน ท่านเอย
ศิษย์และสภาอาจารย์ จบไหว้
แด่ผู้ประศาสน์การ ท่านแรก เริ่มนา
"รัฐบุรุษอาวุโส" ให้ สู่ฟ้าเสวยสวรรค์ ฯ

สภาอาจารย์ มธ.

นายศุภกิจ นิมมานนรเทพ ประพันธ์ 4 พ.ค. 2526

มรดก
รัฐบุรุษอาวุโส

มรณกรรมของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นักประชาธิปไตยคนสำคัญของประเทศไทย มรดกที่ท่านหลงเหลือไว้ ไม่ใช่ทรัพย์สินล้ำค่า แต่เป็นเจตนารมณ์ในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยที่ยิ่งใหญ่และทัศนะทางวิชาการที่มีคุณค่าเกินจะประมาณในด้านการเมือง การปกครองเศรษฐกิจและสังคม

"ไทยแลนด์" ได้รวบรวมผลงานที่อาจารย์ปรีดี เหลือมอบไว้ให้แก่ลูกหลานไทยทางด้านสิ่งตีพิมพ์ ซึ่งเป็นคุณค่าจากอดีตที่สืบทอดไปสู่อนาคต อาหารทางสมองของคนรุ่นหลังมาเสนอดังต่อไปนี้

ภยันตรายจากการคุกคามเอกราชสมบูรณ์ของชาติ 1. คำเตือนสติผู้รักชาติ คำแถลงการณ์ของนายปรีดี พนมยงค์และคำเตือนสติผู้รักชาติ (กรุงเทพฯ ประจักษ์การพิมพ์, 2516.) 2. ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับเอกภาพของชาติและประชาธิปไตย สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ปีที่ 11 ฉบับที่ 8 (สิงหาคม 2516) 3. การก่อตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นและเสรีไทย หนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท.อู๊ด นิตยสุทธิ, 2517. 4. ความเป็นมาของชื่อ "ประเทศสยาม" กับ "ประเทศไทย" เรียบเรียงจากเค้าความบางตอนในต้นฉบับหนังสือเรื่อง Mavia Movement และปัญหาสงครามในยุคปรมาณู (กรุงเทพฯ: ประจักษ์การพิมพ์, 2517.) 5. อนาคตของเมืองไทยกับสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน ปาฐกถาในงานชุมนุมนักเรียนไทยที่เมือง บัวติเอร์ ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2518 (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม) 6. อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปแบบใด ปาฐกถาแสดงในการชุมนุมสนทนาที่สามัคคีสมาคม–สมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษเสาร์ที่ 28 กรกฎาคม 2516 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวชช์,2516.) 7.ทางรอดของประเทศไทย (บทความเขียนให้คณะกรรมการนิสิต คณะนิติศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึก วันที่ 10 ธันวาคม 2518) 8. ปัญหาสงครามในยุคปรมาณู (นิวเคลียร์) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2517.)

ภยันตรายจากการที่ราษฎรไทยส่วนมากถูกกดขี่เบียดเบียนทางเศรษฐกิจ 1. คำนำหนังสือประวัติศาสตร์ช่วงสมัยการปฏิวัติฝรั่งเศส 2. เค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ โลกพระศรีอาริย์ของนายปรีดี พนมยงค์ แปลจาก Sous-Development et Utopia au Siam ของ พี.ฟิสติเอ แปลโดยไมตรี เด่นอุดม (กรุงเทพฯ: กราฟฟิคอาร์ต, 2516.)

ภยันตรายจากการที่ราษฎรไทยส่วนมากถูกกดขี่ทางการเมือง 1. บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร และระบบประชาธิปไตย บันทึกนักปฏิวัติไทย รวบรวมโดย วิชัย บำรุงฤทธิ์ (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์,

ดอกไม้แห่งหลุมฝังศพ

ยุคสมัยแห่งแผ่นดินยังทุรยุค
ยมทูตจะซัดทอดทุกเส้นทาง
ประวัติศาสตร์อีกกี่หน้าจะจารึก
ตกจากฟ้าลงคว้างคว่ำเพียงซ้ำฟก
กระแสธรรมท่านงำสายประวัติศาสตร์
เม็ดเลือดต้องเดือดแดงจนเกรียมดำ
เลือดท่านปรีดี พนมยงค์
ให้แผ่นดินทบท่าวความระทม
ร่องจารึกเหนือรอยหลุมฝังศพ
แต่วิญญาณที่ฝังแน่นใต้แผ่นดิน
ให้แย้มกลีบสู่ตะวันบรรเจิดจ้า
ออกทายท้าแห่งศักดิ์ศรีเสรีไท

ผู้ปลอบปลุกก็สิ้นแล้ววิญญาณร่าง
ไร้ที่วางทั้งสวรรค์และนรก
ดาวกี่ดวงจะกร่อนสึกอีกกี่ศก
พลัดน้ำตกไม่เคยตายไปตามน้ำ
ล้างอธรรมย่ำพิฆาตคือขื่อค้ำ
แต่เลือดนี้แหละตอกย้ำเจตนารมณ์
หลั่งลงโลมสายเคยสร้างสม
กลบ 'อาจม' ให้เลือนลาเป็นอาจินต์
อาจมิพบรอยแค้นของแผ่นหิน
ย่อมจักชุบชีวินของดอกไม้
แต้มสีแดงแต่งทาความยิ่งใหญ่
บานออกชูเสรีชัยประชาชน

น้อมจิตคารวะแด่ท่านปรีดี พนมยงค์

ศรัทธา ลือชัย

กลุ่มวรรณกรรม "คลื่นใหม่" สงขลา

สยามใหม่

27 พฤษภาคม 2526

คารวะท่าน ปรีดี พนมยงค์

ท่านปรีดี...
คือโคมฉายส่องทางสว่างชี้
คือโชนแรงแห่งระวีชั่วกาลสมัย
คือรัฐบุรุษเลื่องชื่อระบือไกล
คือตำนานเล่มใหญ่แห่งแผ่นดิน
อา...ใบ้บ้าตาใส
กระหยิ่ม ยิ้มย่อง เถิดถ่อยเอ๋ย
กาลเวลาย่อมซื่อสัตย์มิละเลย
ดีชั่วซิจักเผยให้ชนได้ยลยิน
การเดินทางย่อมสุดสิ้นแม่นมั่น
แหละแล้วปัญจขันธ์ก็แยกสลาย
แต่ท่านปรีดี พนมยงค์ นั้นไม่ตาย
ย่อมสถิตทั่วหัวใจเหล่าสุชน
จึ่งข้อยน้อยขอกระทำอัญชลี
แด่ปรีดี สามัญชนผู้ยิ่งใหญ่
ยึดธรรมท่านเป็นครรลองสืบไป
เพื่อผองชนอันยากไร้ร่วมแผ่นดิน

ชน ไทยยิ่ง
ฮ่องกง
สยามใหม่
27 พฤษภาคม 2526

ปรีดี พนมยงค์
ผู้เปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์

ประวัติย่อ

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส อดีตนายกรัฐมนตรีไทย กำเนิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ในตระกูลชาวนา ที่บ้านตรงข้ามกับวัดพนมยงค์ ต. ท่าวาสุกรี อ. กรุงเก่าเดิม หรือ อ. พระนครศรีอยุธยา จ. พระนครศรีอยุธยา ในปัจจุบัน บิดาชื่อนายเสียง มารดาชื่อนางลูกจันทน์ ตอนเกิดนั้นยังไม่มีนามสกุล เจ้าอาวาสวัดพนมพงค์เป็นผู้ตั้งนามสกุลให้ตามชื่อวัด มีพี่น้อง 8 คน นายปรีดีเป็นคนที่สอง

นายปรีดีเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 6 จากโรงเรียนตัวอย่างของ จ. พระนครศรีอยุธยา เมื่อปี 2457 ในขณะมีอายุ 14 ปี แล้วมาเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกระทรวงยุติธรรม สำเร็จการศึกษาเมื่อมีอายุ 19 ปี ออกมาว่าความชนะมีชื่อเสียงโด่งดังมากจนได้ชื่อว่าเป็นทนายความที่มีอายุน้อย แต่มีความปราดเปรื่องมาก กระทรวงยุติธรรมจึงส่งเป็นนักเรียนทุนไปเรียนต่อที่ฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2463 สำเร็จปริญญาเอกทางด้านกฎหมาย เมื่อปี 2469

ในด้านส่วนตัว ได้แต่งงานกับท่านผู้หญิงพูนศุข ธิดาของพระยาชัยวิชิต ต้นตระกูล ณ ป้อมเพชร มีบุตรและธิดารวม 6 คน คนโตชื่อนายปาล พนมยงค์ เป็นนักกฎหมายมีชื่อผู้หนึ่ง แต่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้วเมื่อปี 2524

รายงานข่าว เอ.พี. แจ้งจากฝรั่งเศสว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้มรณกรรมแล้วที่บ้านพักส่วนตัวชานกรุงปารีส เมื่อเวลาประมาณบ่าย ๆ ตามเวลาท้องถิ่นของวันจันทร์ที่ 2 พฤษภาคมที่ผ่านมา โดยรายงานได้แจ้งว่า หลังจากเวลาตอนเช้าที่นายปรีดีได้เขียนหนังสือและออกกำลังกายแล้ว จนกระทั่งถึงเที่ยงจึงเริ่มรู้สึกไม่สบาย และหัวใจวายตายอย่างสงบในเวลาต่อมา

นายปรีดีเป็นบุคคลสำคัญในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. 2475 เป็นอดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และเป็นรัฐบุรุษอาวุโสคนแรกและคนเดียวของประเทศไทย

มีอยู่หลายครั้งที่นายปรีดีเป็นผู้สร้างประวัติศาสตร์ของประเทศขึ้นเอง และก็มีอยู่ในหลายครั้งเช่นกัน ที่ประวัติศาสตร์ของประเทศต้องมีอันเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากตัวของนายปรีดี โดยที่นายปรีดีมิได้เป็นผู้สร้างหรือกระทำ แต่ทั้งสองประการก็สรุปได้ว่า นายปรีดีนั้นมีส่วนสำคัญในการพลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์ของไทย โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ช่วงแต่หลังปี พ.ศ. 2475 ลงมา

การเปลี่ยนแปลงเริ่มแต่ฝรั่งเศส

นายปรีดีเป็นนักเรียนทุนหลวง ศึกษาวิชากฎหมายอยู่ประเทศฝรั่งเศส กล่าวกันว่าแรงคับแค้นที่ถูกพระองค์เจ้าขุนนางนายหนึ่ง ผู้ดูแลนัก-เรียนไทยในประเทศนี้บีบคั้น มีส่วนทำให้นายปรีดีกลายเป็น “หัวเรือใหญ่”

ในการคัดค้านต่อสู้ของกลุ่มนักเรียนไทยที่อยู่ในฝรั่งเศส ซึ่งนายปรีดีนั่นเอง เป็นผู้ถูกกลั่นแกล้ง และได้รับความเห็นอกเห็นใจจากเพื่อนนักเรียนไทยด้วยกัน กลุ่มดังกล่าวนี้ต่อมากลายเป็น "คณะราษฎร" ที่นายปรีดีได้เคยเขียนเอาไว้ในหนังสือ "เบื้องแรกประชาธิปไตย" ว่า "การประชุมเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎรมีขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1927 ที่หอพักแห่งหนึ่ง ณ RUE DU SOMMERARD ซึ่งเราเช่าห้องใหญ่ไว้เฉพาะการประชุมนั้น ผู้ร่วมประชุมมี 7 คน" วัตถุประสงค์ก็เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองใหม่ โดยที่ประชุมมีมติให้นายปรีดีเป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎร

ที่ประเทศฝรั่งเศส เพื่อนสนิทของนายปรีดี รวมด้วยกัน 3 ท่าน ที่ต่อมาได้มีบทบาทสำคัญในทางการเมืองไทย ได้แก่ พลโทประยูร ภมรมนตรี, จอมพลแปลก ขีตตะสังคะ (จอมพล ป.) และอีกคนหนึ่งคือ นายควง อภัยวงศ์ โดยเฉพาะ 2 คนหลังเรียกนายปรีดีว่า "อาจารย์" เพราะนายปรีดีมีส่วนเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาและความรู้ทางการเมืองให้ ดังที่นายควง อภัย-วงศ์ได้เคยอภิปรายไว้ความว่า นายปรีดีนั้นนับเป็นเจ้าแห่งโครงการ จะไปไหนมาไหนก็หอบตำรารุงรัง และตนเองซึ่งเรียนทางด้านเครื่องยนต์กลไก ไม่เคยสนใจการเมืองมาก่อน ก็ได้เรียนรู้เอาจากนายปรีดีนี่เอง และเมื่อทั้งจอมพล ป. ซึ่งเรียนวิชาปืนใหญ่ และนายควงนั้น ต่อมาเป็นนายกรัฐมนตรีทั้งคู่ และคู่นี้ก็นับว่ามีบทบาทอย่างล้นเหลือต่อวงการเมืองและประวัติศาสตร์ของประเทศ จึงสามารถกล่าวได้ว่า นายปรีดีนับเป็นผู้สร้าง "ผลผลิตทางการเมือง" ที่ส่งผลกระเทือนถึงประวัติศาสตร์ของประเทศอย่างสำคัญทีเดียว

นายปรีดีกลับเมืองไทยได้ปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมาย (DOCTEUR EN DROIT) จากมหาวิทยาลัยปารีส หลังจากที่อยู่ฝรั่งเศสเกือบ 7 ปี เข้ารับราชการอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และก่อนการเปลี่ยนแปลงฯ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ดำรงตำแหน่งอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย และเมื่ออีก 5 ปีต่อมา กระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีนายทหารและกำลังทหารยึดอำนาจก็จริงอยู่ หาก "คณะราษฎร" ก็มีนายปรีดี

เป็นผู้วางแผน และเป็น "มันสมอง" ดำเนินการเกือบทุกอย่าง โดยเฉพาะเป็นปรมาจารย์ของคณะผู้ก่อการฯ สายพลเรือน

นายปรีดีเป็นผู้เขียนแถลงการณ์ประณามระบบดั้งเดิมเมื่อวันยึดอำนาจ, กล่าวกันว่าเป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญชั่วคราวฉบับแรกคนเดียว ซึ่งใช้เวลาเพียง 10 วัน และเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการวางอุดมการณ์ "หลัก 6 ประการ" ของ "คณะราษฎร" ขึ้น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็น "ของใหม่" เริ่มประวัติศาสตร์ยุคใหม่ของประเทศทั้งสิ้น

โครงการประวัติศาสตร์ และผลกระทบรุนแรง

บางทีประวัติศาสตร์อาจเดินไปอีกทางหนึ่ง ถ้าหากว่านายปรีดีไม่รีบร้อนร่างโครงการทางเศรษฐกิจของประเทศขึ้นก่อน ซึ่งสร้างความตระหนกตกใจให้ทั้งพระเจ้าอยู่หัว และนายทหารรุ่นเก่าคณะผู้ก่อการฯ เอง เค้าโครงเศรษฐกิจที่นายปรีดีเสนอต่อรัฐบาลของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อปี พ.ศ. 2475 นั้นนับเป็น "ก้าวใหม่" ที่ส่งผลกระเทือนอย่างค่อนข้างรุนแรงในประวัติศาสตร์ของการเมืองหน้าใหม่นี้ ทั้งที่โครงการดังกล่าวนี้ได้แต่จมลึกอยู่ในสมุดหุ้มปกเหลืองเล่มเล็ก ๆ เท่านั้น ไม่ได้เคยถูกนำมาปฏิบัติใช้เลย แต่เหตุการณ์ทางการเมืองได้เกิดทยอยต่อเนื่องมา อีกนานกว่าจะสิ้นสุด และที่สุดก็กระทบถึงการเมืองของนายปรีดีโดยเฉพาะ

ได้มีผู้วิเคราะห์ว่า อันที่จริงโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดีนั้นเป็นเพียงแค่สังคมนิยมในอุดมคติที่มีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยชาวไร่ชาวนาให้ฟื้นฟูดีขึ้นทั้งสภาพความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพ เช่น สั่งห้ามเจ้าหนี้ยึดทรัพย์สินของกสิกร, ประเภทพืชผล เครื่องมือ และสัตว์เลี้ยง, ห้ามมิให้เก็บอัตราดอกเบี้ยเกินกำหนดกฎหมาย, นายปรีดีมิได้ล้มเลิกทรัพย์สินส่วน

บุคคลเพียงแต่ให้มีการเก็บภาษีมรดก ส่วนการงานของกสิกรนั้น นายปรีดีค่อนข้างจะ "ไปไกล" ที่ต้องการให้ชาวไร่ชาวนานั้นเป็นลูกจ้างของรัฐรับจ้างรัฐทำนาและไร่ โดยตัดพ่อค้าคนกลางออกไป นายปรีดีถูกโจมตีจากจุดนี้ว่าเป็นผู้ "โน้มเอียง" ไปทางระบอบคอมมิวนิสต์

เกิดผล 3 ประการ ด้วยฤทธานุภาพของโครงการดังกล่าวนี้คือ

1. คณะผู้เปลี่ยนแปลงฯ ที่เป็นนายทหารแตกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นด้วยกับนายปรีดี ได้แก่ เจ้าคุณพหลฯ (หัวหน้าคณะราษฎร) และหลวงพิบูลสงคราม (จอมพล ป.) กับฝ่ายพันเอกพระยาทรงสุรเดช และพระยาฤทธิ์อัคเนย์ (2 ใน 4 ทหารเสือของคณะผู้ก่อการฯ) ที่ไม่เห็นด้วย ทั้ง 2 ฝ่ายนี้ล้มล้างจนกระทั่งเข่นฆ่าในทางการเมืองภายหลัง

2. พระยามโนปกรณ์ฯ นายกรัฐมนตรีคนแรก สั่งยุบสภาชุดแรกและล้มคณะรัฐมนตรีชุดแรก ด้วยเหตุผลคณะรัฐมนตรีเกิดแตกแยกและมีผู้ "ปรารถนาที่จะวางนโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์" ซึ่งต่อมาได้เกิดรัฐประหาร (20 มิถุนายน 2476) และมีผลให้พระยามโนปกรณ์ฯ ต้องเป็นนายกฯ คนแรก ที่ไปจบชีวิตลงในต่างประเทศ

3. เมื่อพระยามโนปกรณ์ฯ สั่งยุบสภาและล้มคณะรัฐมนตรีนั้น นายปรีดีได้พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรี และถูกบังคับให้เดินทางออกไปพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส นายปรีดีจึงเป็นนักการเมืองคนแรกในสมัยประชาธิปไตยของไทยที่ถูกเนรเทศออกจากประเทศสยาม เมื่อต่อมาได้เกิดรัฐประหารล้มพระยามโนฯ โดยคณะผู้ก่อการฯ ฝ่ายเห็นด้วยกับนายปรีดี ซึ่งนำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา นายปรีดีจึงได้กลับมาดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยในสมัยรัฐบาลพระยาพหลฯ เมื่อเดือนกันยายน 2476 ต่อมาเดือนตุลาคมของปีเดียวกันนี้ ได้เกิด "กบฏบวรเดช" ขึ้น กล่าวว่าส่วนหนึ่งเนื่องมาจากความไม่พอใจในการกลับมามีอำนาจของนายปรีดี กบฏดังกล่าวนี้นำโดยพลเอกพระองค์เจ้าบวรเดช นำทหารจากโคราชและหัวเมืองต่าง ๆ เคลื่อนลงมา

กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2476 หมายยึดอำนาจจากรัฐบาลพระยาพหลฯ รบกันอยู่ 10 กว่าวันรัฐบาลก็ชนะ ผู้คนล้มตายลงมากมาย นับเป็นการนองเลือดครั้งแรกของประวัติศาสตร์ประชาธิปไตย

อนึ่ง เค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดียังทำให้เกิดพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ฉบับแรกขึ้นในไทย คือรัฐบาลพระยามโนฯ ยุบสภาเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2476 วันรุ่งขึ้น 2 เมษายนก็ออกพระราชบัญญัติฉบับนี้ออกมา

ผลงานสำคัญอีกประการหนึ่งของรัฐบาลพระยาพหลฯ ที่มีนายปรีดีเป็นรัฐมนตรีมหาดไทยนี้ คือการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น ในปี พ.ศ. 2476 นายปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การ มหาวิทยาลัยแห่งนี้ก็ได้มีบทบาททางการเมืองและเป็นส่วนเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ทางการเมืองอีกมากมายต่อมา

ขบวนเสรีไทย
และผู้สำเร็จราชการฯ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองระเบิดขึ้น และญี่ปุ่นขอเดินทัพผ่านประเทศไทยในวันที่ 7 ธันวาคม 2484 นั้น กล่าวกันว่านายปรีดีนับเป็นบุคคลสำคัญที่มี "ท่าทีไม่เต็มใจ" ในการสมยอมกับญี่ปุ่นของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเมื่อนายปรีดีในฐานะรัฐมนตรี (การคลัง) จะขอเปิดอภิปรายจึงถูกจอมพล ป.ฯ "เตะโด่ง" ไปอยู่ในอีกตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งนับเป็นตำแหน่งอันสูงเกียรติในชีวิตของสามัญชน ซึ่งมีอยู่ไม่กี่คนนัก คือ เป็นผู้หนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลในขณะนั้นยังมีพระชนม์มายุแค่ 10 ชันษา โดยนายปรีดีได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2484 และในเดือนสิงหาคม ปี 2487 ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการฯ แต่ผู้เดียว จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2488 ก็พ้นจากตำแหน่ง เนื่องจากพระเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว และทรงโปรดเกล้าฯ

ให้นายปรีดีดำรงตำแหน่งเป็น "รัฐบุรุษอาวุโส" ในวันที่ 8 ธันวาคม ปีเดียวกันนี้ นับเป็นคนแรกและคนเดียวจนถึงในขณะนี้

แม้ขณะที่เป็นผู้สำเร็จราชการฯ นายปรีดีก็มีส่วนสร้างประวัติศาสตร์สำคัญขึ้นอีกหน้าหนึ่งระหว่างเกิดสงครามโลก ด้วยในขณะนั้นทั้งข้าราชการ นักการเมือง และประชาชนอีกส่วนมาก ต่างก็ไม่พอใจรัฐบาลจอมพล ป. ที่สมยอมร่วมรู้กับญี่ปุ่นและเป็นศัตรูต่อพันธมิตร "ขบวนการเสรีไทย" ได้เกิดขึ้นในช่วงนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ประเทศชาติรอดพ้นไปจากความหายนะถ้าเกิดแพ้สงครามเข้า และถ้าหากขบวนการดังกล่าวนี้จะมีผลในด้านดีต่อประเทศชาติเป็นอย่างไร ได้ทำการเคลื่อนไหว ต่อสู้ และกู้ชาติไว้อย่างไรบ้าง ก็ไม่อาจสามารถที่จะปฏิเสธนายปรีดีได้ เพราะนายปรีดีเป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศสายพลเรือน ที่ปฏิบัติงานใต้ดินในการเป็นปฏิปักษ์กับญี่ปุ่น นายปรีดีใช้นามแฝงในขบวนการนี้ว่า "รู้ธ"

นายกรัฐมนตรี
และการเมืองบทสุดท้าย

นายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีคนที่ 7 ของประเทศ หลังจากที่ได้เป็นอะไรไรมาแล้วหลายอย่าง เช่น รัฐมนตรีมหาดไทย รัฐมนตรีต่างประเทศ และรัฐมนตรีคลัง นายปรีดีก็เป็นมาแล้ว ถึงคราวจะต้องเล่นบทนายกรัฐมนตรีบ้าง นายปรีดีก็เป็นอยู่ได้ไม่ถึงปี และนี่นับเป็นการเมืองบทสุดท้ายที่ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้เป็นทางการ

นายปรีดีเป็นนายกฯ เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2489 เมื่อประเทศไทยเกิดเหตุการณ์ที่เศร้าสะเทือนใจครั้งใหญ่ อันเนื่องมาแต่กรณีสวรรคตพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 จึงได้ลาออกไป เมื่อเดือนสิงหาคม 2489 ก่อนจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าคณะทูตสันถวไมตรีเดินทางไปรอบโลกและกลับมาเมืองไทยเมื่อปี พ.ศ. 2490 ส่วนสำคัญที่ทำให้รัฐบาลนายปรีดีต้องล้มไป ก็

เนื่องแต่กรณีสวรรคตที่รัฐบาลนายปรีดีไม่อาจจะให้ความกระจ่างได้ และได้รับเสียงวิพากษ์วิจารณ์ไปในทางร้าย โดยกล่าวหาว่า นายปรีดีมีส่วนเกี่ยวพันกับกรณีสวรรคตนี้ ซึ่งมีผลทำให้ชีวิตทางการเมืองของนายปรีดีต้องทลายลง

ปลายปี พ.ศ. 2490 คณะทหารกลุ่มหนึ่งได้ทำการรัฐประหารล้มรัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งขึ้นมาแทนรัฐบาลนายปรีดี และคณะทหารคงจะต้องการล้มล้างอิทธิพลของนายปรีดีลงอย่างสิ้นเชิง จึงได้นำรถถังมุ่งไปยังบ้านพักริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ท่าช้างวังหน้า อันเป็นที่พำนักของนายปรีดีด้วย ทหารยิงกำแพงตึกที่เรียกกันว่า "ทำเนียบท่าช้าง" พัง ขณะที่นายปรีดีหลบหนีเข้าคลองมอญ คลองเล็ก ๆ หลบซ่อนตัวและหนีออกจากประเทศไปได้โดยปลอดภัยนับแต่บัดนั้น

แต่ก็มีผู้กล่าวกันว่า "การกบฏวังหลวง" ปี พ.ศ. 2492 นับเป็นการเมืองบทสุดท้ายที่แท้จริงของนายปรีดี โดยกล่าวหาว่านายปรีดีได้หลบเข้าประเทศมามีส่วนร่วมในการกบฏครั้งนี้ด้วย กบฏนี้ผู้ก่อการเข้ายึดพระบรมมหาราชวังด้านประตูวิเศษไชยศรี แต่ก็ถูกรัฐบาลปราบปรามลงได้อย่างราบคาบ ฉะนั้นคำกล่าวดังว่านี้เป็นจริง ก็นับว่านายปรีดีได้มีส่วนสร้างประวัติศาสตร์ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เพราะผู้ปราบปรามการกบฏครั้งนี้ได้แก่ พลตรีสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการกองพลที่ 1 ในขณะนั้น พลตรีสฤษดิ์ได้ความดีความชอบในครั้งนี้มาก จนมีชื่อเสียงโด่งดัง กลายเป็นจอมพลคนสำคัญที่เปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ทางการเมืองยุคใหม่ในเวลาต่อมา

นายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม กำลังจะมีอายุครบ 83 ปี หลังจากที่ลี้ภัยอยู่ในประเทศจีน 23 ปี ก่อนจะมาพำนักอยู่ที่บ้านชานกรุงปารีสรวม 13 ปี ได้ใช้ชีวิตบั้นปลายด้วยการศึกษาค้นคว้าและเขียนหนังสืออยู่เสมอ กล่าวกันว่า นายปรีดีตั้งปณิธานเอาไว้ว่า ถ้าตายให้เผาศพที่กรุงปารีส แล้วส่งกระดูกกลับเมืองไทย

สู่อนาคต 8–14 พฤษภาคม 2526

บันทึกความทรงจำเรื่อง ปรีดี พนมยงค์ และโดมรำลึก

ปรีดี พนมยงค์ ในอังกฤษ

เมื่อประมาณ 09.00 น. ของเวลาในกรุงลอนดอน ของวันที่ 16 ตุลาคม 2513 ได้มีโทรศัพท์ถึงผมที่บ้านพัก เมื่อรับโทรศัพท์ก็ปรากฏว่าเป็นเสียงสุภาพสตรีคนหนึ่ง และเมื่อได้พูดติดต่อกันจึงทราบว่าเป็นเสียงของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์)

ผมกล่าวต้อนรับด้วยความตื่นเต้น เพราะไม่ทราบว่าอยู่ดี ๆ ท่านทั้งสองจะเดินทางไปกรุงลอนดอน ซึ่งในขณะนั้นผมรับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาการวัฒนธรรม ประจำสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน ซึ่งทำหน้าที่ผู้ดูแลนักเรียนไทยในสหราชอาณาจักรด้วย เมื่อได้สอบถามทุกข์สุขตามสมควรแล้ว ท่านผู้หญิงบอกว่าท่านอาจารย์จะขอพูดด้วย

ในระหว่างที่พูดคุยกันอยู่จึงได้ทราบว่า ท่านอาจารย์และท่านผู้หญิงได้เดินทางไปยังประเทศอังกฤษตามคำเชื้อเชิญของลอร์ดหลุยส์ เมานท์–แบตตัน ซึ่งวันรุ่งขึ้นก็จะไปพำนักที่คฤหาสน์ของท่านลอร์ดนอกกรุงลอนดอน แล้วจึงกลับมากรุงลอนดอนอีก

ท่านอาจารย์ได้ขอให้ผมไปพบที่โรงแรม และเมื่อผมไปถึงก็ได้มีโอกาสสนทนาอยู่เป็นเวลาพอสมควร

เป็นที่น่าประทับใจว่า หลังจากที่ท่านออกจากประเทศไทยเพราะความกดดันทางการเมืองเมื่อปี 2490 จนกระทั่งได้มีโอกาสพบท่านอีกครั้งหนึ่งในวันนั้นเป็นเวลายาวนานถึง 22 ปี และท่านมีอายุมากขึ้น แต่รูปโฉมลักษณะท่าทาง ตลอดจนสำเนียงที่พูดมิได้ผิดแปลกไปจากที่ผมได้เคยพบในระหว่างที่อยู่ในกรุงเทพฯ แต่ประการใด

ส่วนท่านผู้หญิงพูนศุขนั้น เป็นที่ทราบกันดีในระหว่างผู้ที่คุ้นเคยว่า ท่านเป็นคนที่มีความจำเป็นเลิศ เมื่อได้พบกันในวาระแรกในครั้งนั้นท่านก็ได้ถามถึงบุตรชายและบุตรสาวของผม ซึ่งท่านบอกว่า เคยเรียนอยู่ที่โรงเรียนดรุโณทยานของคุณชไล พลางกูร และจำได้เป็นอย่างดี

เมื่อได้กราบเรียนถามทุกข์สุขและผมต้องลากลับ เพราะท่านจะต้องเดินทางต่อไป ซึ่งผมได้ปวารณาตัวว่า หากมีอะไรจะให้ผมรับใช้ก็ขอให้บอกให้ผมทราบ ท่านก็รับปากและว่าสำหรับรถรานั้นทางพวกนายทหารอังกฤษที่เคยร่วมในองค์การเสรีไทยได้เป็นผู้รับภาระไปหมดแล้ว

ในประเทศอังกฤษนั้น มีกลุ่มคนไทย และนักเรียนไทยจัดตั้งเป็นชมรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับสามัคคีสมาคม ซึ่งเป็นสมาคมของคนไทยในประเทศอังกฤษ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสถาปนาขึ้นจนถึงบัดนี้เป็นเวลากว่า 80 ปีแล้ว

ในบรรดาชมรมดังกล่าว มีกลุ่มนักเรียน และคนไทยที่สนใจในทางการบ้านการเมือง เรียกกลุ่มตนเองว่า กลุ่มนักศึกษาภาวะประเทศไทย ซึ่งเป็นกลุ่มที่เกี่ยวเนื่องกับสามัคคีสมาคม เป็นกลุ่มที่ศึกษาค้นคว้ากิจการบ้านเมืองของเมืองไทย และมักจะจัดให้มีการอภิปรายและชุมนุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องของบ้านเมืองดังกล่าวแล้วอยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีข้าราชการหรือบุคคลสำคัญ ๆ เดินทางผ่านกรุงลอนดอน ก็จะติดต่อขอให้เป็นผู้แสดงปาฐกถา หรือเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับภาวะของเมืองไทยในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเมือง, เศรษฐกิจหรือสังคมให้คนไทยในอังกฤษฟัง

ในโอกาสที่ท่านอาจารย์ปรีดีเดินทางไปครั้งนี้ ผมได้แจ้งให้หัวหน้ากลุ่มดังกล่าวแล้วทราบ ทางกลุ่มจึงได้ปรึกษาพิจารณากันว่าจะเชิญท่านอาจารย์ให้ไปเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้สมาชิกของสามัคคีสมาคมและคนไทยในประเทศอังกฤษฟังเหมือนกับที่เคยปฏิบัติมาหรือไม่ ทั้งนี้ก็เพราะการเมืองของประเทศไทยในขณะนั้นยังมิได้ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอย่างสมบูรณ์ และมักจะมีการสืบเสาะ และส่งข่าวความเคลื่อนไหวของคนไทยในต่างประเทศเข้ามายังกรุงเทพฯ อยู่เสมอ

บรรดาผู้ที่ร่วมในกลุ่มไม่อาจจะตกลงใจในการที่จะเชิญท่านอาจารย์ให้ไปพูด เพราะไม่ทราบท่าทีของฝ่ายราชการในกรุงลอนดอน จึงได้นำความมาปรึกษากับผม ผมได้ตอบตกลงโดยทันที และแจ้งให้เอกอัครราชทูตในขณะนั้น (คุณกนต์ธี ศุภมงคล) ทราบทางกลุ่มจึงได้กำหนดวันที่จะเชิญให้ท่านอาจารย์ว่าง ซึ่งผมได้ติดต่อกับท่านแล้ว กำหนดเอาวันที่ 18 ตุลาคม 2513 เวลา 14.00 น. เวลาท้องถิ่น

ในวันนั้น ที่สำนักงานดูแลนักเรียนเลขที่ 28 ปรินเซสเกต ซึ่งได้มอบให้สามัคคีสมาคมใช้สถานที่บางส่วนเป็นที่ทำการ และมีห้องโถงพอที่จะจุคนได้ร้อยกว่าคน และบริเวณเฉลียงได้อีกพอสมควร มีผู้สนใจไปฟังและพบท่านอาจารย์ปรีดีอย่างคับคั่ง

ผลของการพบปะและพูดคุยให้นักศึกษาและคนไทยฟังของท่านอาจารย์ปรีดีในวันนั้น ปรากฏในบันทึกที่ผมได้ทำไว้ดังแนบอยู่ท้ายบันทึกนี้

หลังจากที่หัวหน้ากลุ่มนักศึกษาภาวะประเทศไทยได้กล่าวอา-รัมภบทแนะนำให้ผู้ที่มาร่วมฟังทราบประวัติการศึกษา การรับราชการ ตลอดจนการเป็นหัวหน้าเสรีไทยในสงครามโลกครั้งที่สองแล้วเชิญนายปรีดีฯ ขึ้นพูด

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของตนที่เดินทางมายังประเทศอังกฤษว่า มีเจตนาที่จะมาเยี่ยมและนมัสการวัดพุทธประทีป เพราะตนเองกำลังดำเนินการสร้างสำนักสงฆ์ไทยขึ้นในประเทศฝรั่งเศส ในการเดินทางมาครั้งนี้ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนชาวอังกฤษที่เคยนับถือและชอบพอกันอำนวยความสะดวก อาทิเช่นการขอวีซ่าจากสถานทูตอังกฤษในฝรั่งเศส การให้การรับรองในอังกฤษ และมีความยินดีที่กลุ่มนักศึกษาภาวะประเทศไทยเชิญมาพบปะกับคนไทยในประเทศอังกฤษ ในการมาพบปะครั้งนี้ มิได้มุ่งหมายจะมาโฆษณาชวนเชื่อหรือล้างสมองคนไทยในอังกฤษ และที่มาครั้งนี้ก็ไม่มีหัวข้อที่จะพูด หากแต่ว่าใครประสงค์จะถามปัญหาอะไร ก็ยินดีตอบให้ทราบโดยขอทำตัวเป็นจำเลยให้ผู้ที่มาฟังซักถามเอาเอง

ได้มีผู้ถามปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ สรุปคือ

ชีวิตในระหว่างที่อยู่ในประเทศจีน

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ เล่าให้ฟังว่า ได้ไปอยู่ประเทศจีนตั้งแต่ครั้งรัฐบาลก๊กมินตั๋งยังมีอำนาจอยู่ ไม่ใช่สมัยที่เมาเซตุงมีอำนาจแล้ว ในการไปครั้งนั้นมีผู้ที่คุ้นเคยนับถือให้ความสะดวกในเรื่องที่อยู่อาศัย ครั้งแรกได้ไปอยู่ในกรุงปักกิ่ง ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ในเมืองกวางตุ้ง เพราะทนอากาศหนาวไม่ไหว

การอยู่ในประเทศจีน อยู่อย่างคนไทยซึ่งเป็นคนต่างด้าวของประเทศจีน ต้องทำบัตรต่างด้าว มิได้มีเอกสิทธิแต่อย่างใด ชีวิตประจำวันก็ได้แก่การฟังวิทยุจากสถานีของประเทศต่าง ๆ เช่น ประเทศไทย, อังกฤษ, สหรัฐอเมริกา, ญี่ปุ่นและของจีนเอง กับอ่านหนังสือพิมพ์และหนังสือและตำราต่าง ๆ ไม่เคยเกี่ยวข้องกับพรรคคอมมิวนิสต์ สมาชิกก็ไม่ได้เป็น การประชุมก็ไม่เคยไปร่วม เคยพบกับเมาเซตุงและโจวเอินไหลในงานฉลองวันชาติจีน แต่ก็ไม่ได้พูดถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองเลย นอกจากทั้งสองคนแสดงความเห็นใจที่ต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนเท่านั้น

เมื่อจะเดินทางออกจากประเทศจีนมายังประเทศฝรั่งเศส ตนได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนชาวจีน จัดเอกสารการเดินทางชั่วคราวให้ เพราะหนังสือเดินทางที่มีอยู่ขาดอายุและต่อไม่ได้ เพราะไม่มีสถานทูตหรือสถานกงสุลไทยในประเทศจีน

ในที่สุดก็ได้เดินทางออกมาพำนักในประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ศกนี้ อยากจะเดินทางมาประเทศอังกฤษตามความตั้งใจดังกล่าวแล้วตั้งแต่มาถึงฝรั่งเศส แต่มาไม่ได้เพราะไม่มีหนังสือเดินทาง ได้ขอหนังสือเดินทางจากสถานทูตไทยในปารีส แต่สถานทูตไม่ยอมออกให้ ตนจึงต้องนำคดีขึ้นสู่ศาลไทย

ในที่สุดศาลได้ไกล่เกลี่ย และรัฐบาลไทยได้สั่งให้สถานทูตไทยในปารีสออกหนังสือเดินทางให้

บทบาทของการเมือง
ระหว่างประเทศของจีน

มีผู้ถามว่านโยบายของจีนจะรุกรานประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยนั้น มีความจริงประการใด

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ กล่าวว่า รัฐบาลจีนได้ประกาศนโยบายของเขาอย่างชัดแจ้ง ที่จะปฏิบัติตามหลักแห่งการอยู่ด้วยกันโดยสันติ 5 ข้อของเขา และเขาได้ประกาศและยืนยันในนโยบายนี้ตลอดมา แม้ในระยะหลัง ๆ จะมีกรณีขัดแย้งระหว่างประเทศจีนกับประเทศต่าง ๆ เช่น กรณีกับอินเดียก็ดี กับอินโดนีเซียก็ดี ก็เป็นเรื่องที่วินิจฉัยไม่ได้ว่าใครผิดใครถูก ส่วนที่มีกรณีพิพาทในท้องที่ต่าง ๆ เช่น พม่า, ลาว ก็นับว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยและธรรมดา เพราะจีนมีพลเมือง 700 ล้านคน ย่อมจะมีผู้ที่มีความคิดเห็นแตกต่างและดำเนินการนอกลู่นอกทางได้ แต่นโยบายของรัฐบาลเขายึดหลัก 5 ข้อนั้นอย่างแน่นแฟ้น

บทบาทของคนไทยในประเทศจีน

มีผู้ถามถึงเรื่องกระบวนการของคนไทยที่เรียกว่า แนวร่วมรักชาติ และวิทยุไทยในปักกิ่งซึ่งแสดงท่าทีคุกคามประเทศไทย

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ กล่าวว่า กระบวนการดังกล่าวนั้น มีคนไทยก่อตั้งขึ้นในกรุงปักกิ่ง เขาดำเนินการโดยเปิดเผย คือ พ.ท. โพยม จุฬานนท์ รวมทั้งคนไทยอื่น ๆ ซึ่งเขาเป็นผู้รับผิดชอบในกระบวนการนั้น ตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย และว่าในประเทศจีนมีคนไทย ซึ่งเป็นลูกหลานจีนที่เกิดในเมืองไทยอยู่มากมาย ตนเองโดยปกติไม่มีโอกาสพบปะกับคนไทยนัก นอกจากบางครั้งมีคนไทยผ่านไปทางเมืองกวางตุ้ง ก็ได้พบปะกันบางโอกาสเท่านั้น

สำหรับวิทยุไทยในปักกิ่งนั้น ก็เป็นเรื่องของทางการประเทศจีน ตนไม่มีส่วนรู้เห็นและทราบเรื่อง ทั้งไม่เคยส่งข้อความไปร่วมกระจายเสียงด้วยเลย

กรณีสวรรคตของรัชกาลที่ 8

มีผู้ถามถึงกรณีสวรรคต ซึ่งมีการกล่าวว่านายปรีดีฯ มีส่วนร่วมในกรณีนั้นด้วย ข้อเท็จจริงเป็นประการใด

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ กล่าวว่า เนื่องจากขณะนี้ตนกำลังเป็นโจทก์ฟ้องหนังสือพิมพ์สยามรัฐและพวก มี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งลงข่าวหมิ่นประมาทตน หาว่าตนเป็นผู้ต้องหาคดีลอบปลงพระชนม์และหลบหนีคดีนั้น ซึ่งเป็นเรื่องไม่จริง จึงเป็นการหมิ่นประมาทใส่ความ คดีเพิ่งจะเริ่มฟ้องและกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาล ตนจึงไม่อาจชี้แจงให้นอกเหนือไปจากคำฟ้องได้ เพราะจะเป็นการละเมิดอำนาจศาล จึงอยากจะเพียงสรุปจากคำฟ้องของตนให้ฟัง

กล่าวคือ ที่กล่าวหาว่าตนร่วมในกรณีปลงพระชนม์รัชกาลที่ 8 นั้น เป็นข้อกล่าวหาของบุคคลในรัฐบาลสมัยที่รัฐประหารรัฐบาลของตนเมื่อหลังวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 ข้อเท็จจริงมีว่าในขณะที่รัชกาลที่ 8 สวรรคตนั้น ตนเป็นนายกรัฐมนตรี และมีเสียงข้างมากในพฤฒิสภาและสภาผู้แทน เมื่อรัชกาลที่ 8 สวรรคตตนได้ปรึกษากับเจ้านายประธานสภาทั้งสอง และคณะรัฐมนตรี อัญเชิญทูลพระอนุชาคือรัชกาลปัจจุบันขึ้นทรงราชย์ต่อไป และได้เสนอต่อรัฐสภาเพื่อรับความเห็นชอบ ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญทุกประการ หากตนมีเจตนามุ่งจะทำลายสถาบันกษัตริย์ ก็ย่อมกระทำได้โดยไม่ยาก และที่กล่าวว่าตนหลบหนีคดีสวรรคตก็ไม่เป็นความจริง

เหตุที่ตนต้องหลบหนีออกจากประเทศไทย ก็เพราะคณะรัฐ-ประหารสมัยนั้นตามจับตัวและลูกเมียเพื่อจะฆ่า แต่ตนหนีรอดออกมาได้เพราะความช่วยเหลือของผู้ช่วยทูตทหารอังกฤษและอเมริกาที่ประจำอยู่ในประเทศไทย และได้ออกมาจากประเทศไทยภายหลังรัฐประหาร การดำเนินการสอบสวนกรณีสวรรคตกระทำภายหลังเมื่อตนได้ออกมาจากประเทศไทยแล้ว จะกล่าวว่าตนหลบหนีกรณีสวรรคตได้อย่างไร แม้เมื่อตนหนีออกไป

พำนักอยู่ในสิงคโปร์ในระยะแรก ทางคณะรัฐบาลรัฐประหารได้พยายามหาความกับบุคคลที่ติดตามตนไป เพื่อขอให้ทางสิงคโปร์จัดส่งตามวิธีการส่งผู้ร้ายข้ามแดน ศาลสิงคโปร์ก็ตัดสินว่าไม่มีมูล ไม่ยอมให้ส่งตัว และให้ปล่อยบุคคลที่ติดตามนั้นเสีย

แม้เมื่อตนได้ไปอยู่ในประเทศจีน ซึ่งขณะนั้นคณะก๊กมินตั๋งยังครองอำนาจเป็นรัฐบาลอยู่ และมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทย ก็ไม่ปรากฏว่าทางการรัฐบาลไทยสมัยนั้นได้ดำเนินการเรียกร้องขอให้รัฐบาลจีนส่งตัวตามวิธีการส่งผู้ร้ายข้ามแดนแต่ประการใด

การดำเนินการสอบสวนดำเนินคดีปรากฏว่า มีการบังคับขู่เข็ญพยาน ดังกรณีพระยาศรยุทธเสนีย์ ซึ่งได้ให้การไว้ต่อศาล เป็นต้น ฉะนั้นข้อความที่ลงในหนังสือพิมพ์กล่าวหาว่าตนต้องหาในกรณีสวรรคตกับหลบหนีคดี จึงเป็นความเท็จ มุ่งหมายใส่ความตน รายละเอียดปรากฏอยู่ในคำฟ้องแล้ว การดำเนินคดีจะมีผลประการใดขอให้ติดตามฟังผลเอาเอง ตนไม่อาจชี้แจงนอกเหนือไปกว่านี้ได้

แผนการเศรษฐกิจ

มีผู้ถามถึงแผนการเศรษฐกิจที่นายปรีดีฯ เคยจัดทำว่ามีเบื้องหลังและเจตนาอย่างไร

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ กล่าวว่า แผนเศรษฐกิจที่ได้จัดทำขึ้นเมื่อปี 2475 นั้น จัดทำขึ้นก็เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศได้เป็นไปโดยเหมาะสมแก่สภาพของประเทศที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพราะตนเองเป็นคนเกิดในชนบท ได้

พบเห็นภาวะและความเป็นอยู่ของชาวนา ซึ่งได้รับความบีบคั้นและเดือดร้อนเป็นอันมาก แต่บังเอิญการจัดทำและเสนอแผนเศรษฐกิจในขณะนั้นกระทำเร่งร้อนไปหน่อย ยังไม่ทันได้มีโอกาสชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจโดยแจ่มแจ้งจึงไปไม่รอด

ข้อสำคัญอย่างยิ่งก็คือ การดำเนินการใด ๆ ถ้าไม่มีแผนการ ก็ย่อมจะดำเนินไปด้วยดีไม่ได้ ความประสงค์ที่วางแผนการขึ้นก็เพื่อให้เป็นแนวทางดำเนินการตามความเหมาะสมแก่สภาพของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดการเบียดเบียนระหว่างประชาชน เพราะตราบใดที่ยังมีการเบียดเบียนระหว่างประชาชน สังคมนั้นก็ย่อมไม่มีความยุติธรรม และสังคมที่ไม่มีความยุติธรรมย่อมจะหาความสงบเรียบร้อยไม่ได้

อย่างไรก็ตาม สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกนาที ฉะนั้นการวางแผนใด ๆ ก็จะต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย กล่าวง่ายๆ แผนการนั้นคิดขึ้นเมื่อเกือบ 40 ปีมาแล้ว เมื่อถึงบัดนี้ภาวะต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป รายละเอียดต่าง ๆ ที่วางไว้ตามแผนนั้นก็นับว่าล้าสมัยไปแล้ว

การกลับประเทศไทย
และการช่วยประเทศชาติ

มีผู้ถามว่ามีเจตนาจะกลับประเทศไทยหรือไม่ และถ้ามีโอกาสได้รับใช้บ้านเมืองจะดำเนินการเศรษฐกิจอย่างไร ประเทศไทยควรทำตัวอย่างไร

ท่านอาจารย์ปรีดีฯ กล่าวว่า การกลับประเทศไทยเป็นเจตนาอันใหญ่ยิ่ง เพราะเป็นคนไทยก็ต้องรักบ้านเมืองไทย แม้คดีที่ถูกกล่าวหาจะหมด

อายุความแล้ว ตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังขัดขวางต่อการกลับอยู่ เนื่องจากมีการกล่าวขวัญกันในวงการคนชั้นปกครองอยู่เสมอว่า ถ้ากลับเข้าไปก็จะต้องทำการจับกุม จึงต้องรอดูสภาพการณ์ไปก่อน ถ้าหากกลับประเทศไทยและมีโอกาสรับใช้บ้านเมืองก็ยินดี และจะรับใช้โดยความซื่อสัตย์สุจริต เพื่อประชาชนคนไทย

สำหรับในทางเศรษฐกิจนั้น มีความคิดเห็นว่าจะต้องปรับปรุงโดยยึดหลักความยุติธรรมของสังคม ตัดรอนการเบียดเบียนกัน เฉพาะอย่างยิ่งการคอรัปชั่น ซึ่งเป็นการเบียดเบียนที่ร้ายแรงที่สุด ในการดำเนินการก็จะต้องพิจารณาทั้งด้านสัปเย็กตีฟและอ๊อปเย็กตีฟ จะเอาด้านใดด้านเดียวไม่ได้ เพราะได้กล่าวแล้วว่าสังคมย่อมมีเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เป็นอนิจจัง การดำเนินการใด ๆ ก็จะต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นประมาณ

สำหรับท่าทีของประเทศไทยนั้นย่อมทราบอยู่แล้วว่า โลกเราเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ข้อสำคัญอยู่ที่ความเป็นเอกราชของชาติไทย ฉะนั้น นโยบายอันใหญ่ยิ่งของเราก็คือ จะต้องรักษาเอกราชที่เป็นประชาธิปไตย และวางตัวเป็นกลาง จึงเป็นวิถีทางที่ดีที่สุด

โดมรำลึก

ก่อนหน้าที่จะมีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก่อกำเนิดขึ้นมาในประเทศไทย มีสถาบันการศึกษาวิชากฎหมายอยู่แห่งเดียว คือโรงเรียนกฎหมาย สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีหลักสูตรการศึกษาชั้นเดิมมีกำหนด 2 ปี

ครั้นปี พ.ศ. 2473 ได้เปลี่ยนหลักสูตรออกเป็น 3 ปี ผู้ที่สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตจะต้องผ่านการสอบข้อเขียนครบถ้วน แล้วจะต้องสอบปากเปล่าและได้คะแนนผ่านเสียก่อน จึงจะจบการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตแห่งเนติ–บัณฑิตยสภาได้

ครั้นภายหลังเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อมิถุนายน 2475 แล้ว พวกเราประมาณ 4–5 คนซึ่งเป็นนักเรียนกฎหมายอยู่ในเวลานั้น ได้ไปเยี่ยมท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ที่บ้านป้อมเพชร์ ถนนสีลม ซึ่งระหว่างนั้นท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ เพิ่งหายจากการป่วยไข้หวัด เราได้สนทนาและปรารภกันถึงฐานะของโรงเรียนกฎหมายซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาชั้นสูง เพราะในสมัยก่อนนั้นผู้ที่เป็นเนติบัณฑิตได้รับเกียรติและได้รับการยกย่องจากรัฐบาลสูงกว่าข้าราชการฝ่ายอื่น ๆ คือเมื่อเข้ารับราชการและได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษา ก็จะได้รับพระราชทานเงินเดือนถึง 3 ชั่ง (240 บาท) และมีโอกาสได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงโดยไม่ต้องไต่เต้าไปจากขุนตามลำดับต่อไป แต่ยังมีฐานะเพียงโรงเรียน ควรจะได้รับการสถาปนาให้เป็นมหาวิทยาลัยบ้างหรือไม่ เพราะในขณะนั้นก็มีสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษาเป็นมหาวิทยาลัยก็มีแต่จุฬาลงกรณ์มหา–วิทยาลัยแห่งเดียว และผู้สำเร็จการศึกษาก็ยังไม่ได้รับปริญญา เป็นเพียงแต่ประกาศนียบัตรเท่านั้น

ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ เห็นพ้องด้วย และรับว่าจะดำเนินการหาทางปรับปรุงโรงเรียนกฎหมายต่อไป จึงใน พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ประ–กาศให้โอนโรงเรียนกฎหมายไปรวมกับแผนกวิชาข้าราชการพลเรือนของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรียกชื่อคณะนี้ใหม่ว่า คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ แต่สถานที่เรียนของฝ่ายนิติศาสตร์ก็คงอยู่ที่โรงเรียนกฎหมาย คือห้างแบด–แมนเดิม เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ซึ่งเป็นที่ตั้งของกรมประชาสัมพันธ์อยู่ในขณะนี้ จึงนับได้ว่าวาระนั้นเป็นวาระแรกที่การศึกษาวิชากฎหมายได้ถูกยกระดับขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย

ครั้นปีรุ่งขึ้น ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ ได้ดำเนินการให้มีการยกร่างกฎหมาย เพื่อให้การศึกษากฎหมายเป็นส่วนสัด ประกอบกับขณะนั้นเป็นเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยใหม่ ๆ ยังขาดผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในทางการเมือง ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ จึงได้กำหนดหลักการของกฎหมายเกี่ยวกับสถานศึกษาใหม่นี้ ให้มีการศึกษาวิชาทางการเมืองด้วย

ในที่สุดกฎหมายในเรื่องนี้ก็สำเร็จลุล่วง โดยสภาผู้แทนราษฎรได้ผ่านร่างกฎหมายที่รัฐบาลจัดเสนอแนะให้ใช้บังคับต่อไป เรียกว่า พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476 โดยมีบทบัญญัติวางวิธีการบริหารและการสอน ตลอดจนการให้ปริญญาแก่ผู้สำเร็จการศึกษาไว้เป็น 3 ชั้น คือ ปริญญาตรี, โท และเอก

สำหรับการศึกษาขั้นปริญญาตรีนั้น ได้แบ่งหลักสูตออกเป็น 6 ภาค ซึ่งมีทั้งวิชากฎหมายและการเมือง อาทิเช่นนอกจากกฎหมายทั่วไป กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้ว ก็มีกฎหมายรัฐธรรมนูญ, กฎหมายเลือกตั้ง, กฎหมายปกครอง, กฎหมายระหว่างประเทศ, เศรษฐศาสตร์, ลัทธิเศรษฐกิจ และกฎหมายการคลัง ตลอดจนระเบียบปฏิบัติราชการของกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ

สำหรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาตรีแล้ว ก็อาจจะศึกษาต่อในชั้นปริญญาโทและเอก ซึ่งแยกออกไปตามแต่ผู้ที่ศึกษาจะสมัคร ได้แก่ทางนิติศาสตร์, รัฐศาสตร์, เศรษฐศาสตร์ และทางการทูต

นับว่ามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่มีการประสาทปริญญาแก่ผู้สำเร็จการศึกษา ต่อมาจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขึ้น เพื่อให้มีการศึกษาระดับปริญญาต่าง ๆ ตลอดจนมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ติดตามต่อมาจนบัดนี้

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้มีพิธีเปิดเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2477 ณ ตึกโรงเรียนกฎหมายเดิม เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา โดยมีท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์-การ ซึ่งเทียบเคียงกับคำว่า Rector ของมหาวิทยาลัยในต่างประเทศ และ ดร. เดือน บุนนาค เป็นเลขาธิการ

ต่อมาท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ ได้ติดต่อเจรจากับกระทรวงกลาโหม ขอซื้อที่ดินของกองพันทหารราบที่ 11 ตำบลท่านพระจันทร์ให้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัย และดำเนินการปรับปรุงดัดแปลงอาคารซึ่งเดิมมีลักษณะเป็นโรงทหาร ให้มีลักษณะเป็นอาคารเดียวติดต่อกัน และมีสัญญลักษณ์เป็นโดมอยู่ตอนกลาง ด้วยการออกแบบและควบคุมการก่อสร้างของนายหมิว อภัยวงศ์ สถาปนิกซึ่งศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส นอกจากนั้นยังได้ติดต่อขอซื้อที่ดินของกระทรวงกลาโหมซึ่งอยู่ถัดไปทางด้านหลังของตึกโดม ขยายออกมาจรดสนามหลวง ตลอดจนขยายบริเวณทางทิศเหนือด้านติดกับพิพิธ-ภัณฑสถานแห่งชาติออกไปอีก จึงปรากฏเป็นอาณาบริเวณของมหาวิทยาลัยดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ทั้งนี้มหาวิทยาลัยใช้จ่ายเงินของมหาวิทยาลัยเองทั้งสิ้น

เมื่อเริ่มเปิดการสอนใหม่ ๆ ซึ่งกำหนดการศึกษาออกเป็นปีละหนึ่งสมัยการศึกษานั้น ครูและอาจารย์ยังขาดแคลน จึงต้องอาศัยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ซึ่งส่วนมากเป็นผู้พิพากษาและทรงคุณวุฒิสำเร็จจากต่างประเทศและเคยเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายลักษณะต่าง ๆ ในโรงเรียนกฎหมายเดิมนั่นเอง เป็นอาจารย์และผู้บรรยาย แม้จะมีผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศเข้ามาใหม่ ๆ และได้รับการเชื้อเชิญให้เป็นอาจารย์และผู้บรรยายเพิ่มขึ้น ก็ยังเป็นจำนวนน้อยไม่เพียงพอ

มหาวิทยาลัยได้จัดพิมพ์คำบรรยายและตำราออกจำหน่ายแก่นักศึกษา คู่เคียงกันไปกับการบรรยายในห้องเรียนด้วย มหาวิทยาลัยจึงมีความ

จำเป็นต้องจัดหาผู้ทรงคุณวุฒิเข้ามาช่วยจัดทำตำราเพื่อเพิ่มพูนให้การศึกษาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และได้ดำเนินการจัดให้มีการสอบแข่งขันเพื่อบรรจุเป็นผู้จัดทำตำรารวม 4 คนด้วยกัน ผลของการสอบแข่งขันปรากฏว่าผู้ที่สอบได้และได้รับการบรรจุคือ

1. นายเสริม วินิจฉัยกุล 2. นายทวี ตะเวทีกุล 3. นายวิจิตร ลุลิตานนท์ 4. ขุนประเสริฐศุภมาตรา

กาลต่อมามหาวิทยาลัยเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีอาจารย์ประจำและได้ผู้ทรงคุณวุฒิมากขึ้น จึงได้เปิดการสอบแข่งขันเพื่อไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ ในชั้นแรกเริ่มด้วย 2 ตำแหน่งก่อนเมื่อรับสมัครและดำเนินการสอบแข่งขันได้คือ

1. นายเสริม วินิจฉัยกุล 2. นายทวี ตะเวทีกุล

ทั้งสองท่านนั้นได้เดินทางไปศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศสและสำเร็จการศึกษาชั้นสูงเป็นดอกเตอร์อังดรัว และกลับมาทำหน้าที่ผู้จัดทำตำราและเป็นอาจารย์สอนในมหาวิทยาลัยต่อมา

กิจการของมหาวิทยาลัยได้พัฒนาตามลำดับ โดยต่อมาได้มีการเพิ่มแขนงวิชาการตรวจบัญชีขึ้น มีหลักสูตร 5 ปี ผู้ศึกษาจะต้องฝึกงานทางบัญชีด้วย และผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงทางการบัญชีซึ่งเทียบเท่าปริญญาโท

ครั้นต่อมารัฐบาลได้ปรับปรุงแผนการศึกษาใหม่ ยกเลิกชั้นมัธยมปลายแต่ให้มีการศึกษาระดับเตรียมมหาวิทยาลัยขึ้น ในการนี้มหา-วิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ได้เพิ่มการสอนระดับดังกล่าวเรียกว่าเตรียมปริญญาเมื่อสำเร็จแล้วจึงจะเข้าศึกษาในขั้นปริญญาต่อไป

ในชั้นเดิมนั้นการจัดพิมพ์คำบรรยายจำหน่ายแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยต้องจ้างบุคคลภายนอกเป็นผู้พิมพ์ ซึ่งต่อมามหาวิทยาลัยได้จัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้นเอง นอกจากจะจัดพิมพ์คำบรรยายแล้ว ยังพิมพ์ตำราต่าง ๆ ที่อาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำขึ้น ตลอดจนงานพิมพ์อื่น ๆ ด้วย

เพื่อให้การศึกษาเจริญแพร่หลาย และมีเครื่องประกอบความรู้ให้มากขึ้น มหาวิทยาลัยได้จัดให้มีวารสารรายเดือนชื่อ นิติสาส์น โดยมีอาจารย์ไพโรจน์ ชัยนาม เป็นบรรณาธิการ และผมเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ ลงบทความเกี่ยวกับวิชาการทางกฎหมาย, การเมือง, เศรษฐกิจและความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องเหล่านั้นออกเผยแพร่ ตลอดจนให้ผู้ที่สนใจและนักศึกษาส่งบทความมาลงพิมพ์เป็นประจำด้วย

เนื่องจากการศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ไม่มีการบังคับว่านักศึกษาจะต้องเข้าฟังคำสอนคำบรรยาย จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างนักศึกษากับมหาวิทยาลัยกับอาจารย์และผู้บรรยาย และระหว่างนักศึกษาด้วยกันเองน้อยไป ประกอบกับมีนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในต่างจังหวัดมาก ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ จึงได้ดำเนินการให้มีที่พำนักของนักศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยเรียกว่านิคมมหาวิทยาลัย โดยขอความร่วมมือจากผู้มีใจบุญบริจาคทรัพย์ในการสร้างห้องพักของนักศึกษาขึ้น พร้อมด้วยอุปกรณ์สำหรับพำนักอาศัยและอาศัยตึกหลังหนึ่งจัดเป็นนิคมดังกล่าว

นอกจากนั้นได้วางระเบียบให้ผู้ที่สำเร็จการศึกษาสอบไล่ได้วิชาต่าง ๆ แล้ว จะต้องเข้ารับการอบรมก่อนรับปริญญาด้วย โดยให้ผู้ที่สำเร็จมาอยู่ร่วมกินร่วมนอน ณ มหาวิทยาลัยเป็นเวลา 15 วันก่อนพิธีรับปริญญา ในการอบรมนั้นนอกจากจะมีผู้ทรงเกียรติและทรงคุณวุฒิมาปราศรัยถึงเรื่องต่าง ๆ แล้วยังมีกิจกรรมต่าง ๆเช่น การจัดแบ่งหน้าที่ในระหว่างผู้เข้าอบรม อาทิจัดเตรียมอาหารประจำวัน การกีฬา การออกไปดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งของราชการและเอกชน ตลอดจนการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีทางการทูต เช่น การรับรองการเลี้ยงของทางราชการและมรรยาทต่าง ๆ อีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในสมัยนั้นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นองค์การอิสระรัฐบาลเพียงแต่ให้เงินอุดหนุนปีละไม่มากนัก มหาวิทยาลัยต้องจัดหารายได้ด้วยตนเองจากการบริจาคค่าธรรมเนียมการศึกษาและสอบไล่ เป็นต้น

โดยที่มหาวิทยาลัยมีหลักสูตรการศึกษาเกี่ยวกับการบัญชีและการเงิน ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ จึงได้รับซื้อกิจการธนาคารญี่ปุ่นที่เข้ามาตั้งในประเทศไทยแห่งหนึ่ง เปลี่ยนชื่อเป็นธนาคารแห่งเอเชียฯ โดยมีวัตถุประสงค์นอกจากดำเนินธุรกิจธนาคารแล้วยังให้นักศึกษาได้มีโอกาสเข้าฝึกงานและอำนวยประโยชน์แก่การบริหารมหาวิทยาลัยด้วย

นอกจากนั้นพนักงานและเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ก็มิได้มีฐานะเป็นข้าราชการ ทั้ง ๆ ที่การบรรจุและแต่งตั้งต้องมีการสอบแข่งขันเช่นเดียวกับข้าราชการสามัญอื่น ๆ ผิดกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นส่วนราชการของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งอาจารย์ตลอดจนเจ้าหน้าที่ต่างมีฐานะเป็นข้าราชการ ได้รับงบประมาณจากรัฐบาล นอกเหนือจากผลประโยชน์จากทรัพย์สินที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยอย่างมากมายนั้นด้วย

ในด้านการกีฬา มหาวิทยาลัยก็ได้ส่งเสริมอย่างจริงจัง ดังเป็นที่ทราบแล้วว่า นอกจากการกีฬาทั่วไปแล้ว กีฬาฟุตบอลเป็นสิ่งเชิดหน้าชูตา เพราะได้เริ่มจัดให้มีการแข่งขันเป็นประเพณีประจำปีกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตลอดมาจนบัดนี้ นอกจากนั้นมหาวิทยาลัยยังได้ส่งทีมฟุตบอลออกไปแข่งขันกับทีมของต่างประเทศเป็นครั้งคราวอีกด้วย

เนื่องจากมีประเพณีการแข่งขันฟุตบอลประจำปีในสมัยนั้นยังไม่เคยมีการเชียร์ด้วยการร้องเพลงปลุกใจแก่นักฟุตบอล อย่างมากก็เพียงไชโยโห่ร้องกันตามอัธยาศัยเท่านั้น พวกเราจึงได้ไปขอร้องท่านขุนวิจิตรมาตราซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองในกรมทะเบียนการค้าและเป็นผู้แต่ง

คำร้องเพลงชาติ ให้ท่านแต่งเพลงประจำมหาวิทยาลัยและเพลงเชียร์ให้ ท่านได้กรุณาแต่งเพลงทำนองมอญดูดาว "สำนักไหนหมายชูประเทศชาติ..." ให้เป็นเพลงประจำมหาวิทยาลัย และเพลงเชียร์อื่น ๆ เช่น "แดงกับเหลือง..." และอื่น ๆ และใช้ร้องกันอยู่จนบัดนี้

ในด้านสังคม มหาวิทยาลัยได้มีส่วนเข้าร่วมจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งรัฐบาลจัดให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปีมา

จนกระทั่งเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา ซึ่งประเทศไทยได้เข้าร่วมกับฝ่ายญี่ปุ่น ทางการได้ทำการจับกุมชาวต่างชาติที่เป็นฝ่ายตรงกันข้ามให้เป็นเชลย ท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลในขณะนั้นและคิดที่จะต่อสู้และกอบกู้เอกราชของชาติไทยอยู่ทุกขณะ ได้ถือโอกาสนั้นเสนอให้เอาบริเวณบางส่วนทางด้านทิศเหนือของมหาวิทยาลัยให้เป็นที่กักขังเชลยเหล่านั้น และเป็นผลให้การดำเนินการของขบวนเสรีไทยซึ่งท่านอาจารย์หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นหัวหน้าสำเร็จลุล่วง และประเทศไทยไม่ต้องถูกลงโทษจากพันธมิตรในฐานะที่เป็นประเทศแพ้สงครามตามประเทศญี่ปุ่นไปด้วย และประวัติศาสตร์ได้จารึกเหตุการณ์ทั้งนี้ไว้แล้ว

ครั้นกาลล่วงมามิช้ามินาน ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองขึ้นในประเทศ เนื่องจากมีการรัฐประหาร 2490 ท่านอาจารย์หลวงประ–ดิษฐ์ฯ ต้องออกไปจากประเทศไทย และฐานะของมหาวิทยาลัยก็เปลี่ยนไปด้วย

บริเวณที่เคยเป็นที่กักกันเชลย ซึ่งเลิกไปเพราะสงครามเสร็จสิ้นลงแล้ว ก็ถูกทางฝ่ายทหารเข้าใช้เป็นกรมการรักษาดินแดน โครงสร้างของมหาวิทยาลัยถูกยกเลิกไป เฉพาะอย่างชื่อก็ต้องเปลี่ยนเป็นมหาวิทยาลัยธรรม–ศาสตร์ กิจการธนาคารแห่งเอเชียฯ ถูกผู้มีอำนาจซื้อไป สถานะของมหา–วิทยาลัยแปรสภาพเป็นส่วนราชการ พนักงานเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ก็ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นข้าราชการ สืบมาจนทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม มหาวิทยาลัยแห่งนี้ แม้จะถูกปฏิรูปไปประการใด แต่ก็เป็นแหล่งที่ผลิตบัณฑิตและช่วยจรรโลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยให้ดำรงคงอยู่ มีบัณฑิตแยกย้ายกันออกไปประกอบอาชีพและกิจกรรมต่าง ๆ ทั่วสารทิศ และสาขาวิชาชีพ และประกอบการต่าง ๆ กัน มีทั้งเป็นนักการเมือง, นักปกครอง, นักบริหาร ในตำแหน่งสำคัญ ๆ รวมทั้งอาชีพอิสระที่มีชื่อเสียงมากมายหลายหมื่นคน

และแม้ว่าบัณฑิตแต่ละคนจะมีอุดมการณ์หรือความเชื่อถือและศรัทธาใด ๆ ซึ่งเป็นลักษณะของลูกโดมธรรมศาสตร์ที่นับถือความเป็นตัวของตัวเอง รักความอิสระและความเป็นธรรม แต่แล้วก็ต้องรำลึกถึงโดมผู้เป็นแหล่งประสิทธิ์ประศาสน์วิชาความรู้ ความสำนึกและความเชื่อมั่นอยู่เสมอ

สงัด ศรีวณิก

ศิลปวัฒนธรรม สิงหาคม 2526

แด่ท่านรัฐบุรุษอาวุโส

อโหโอ้อนาถมฤตยู
สู่ปรหล้ามาล่าแล้ว
ซึ่งปูชนียบุคคลแก้ว
แววรุ้งรัตนาค่าชาติไทย

ฯพณฯ ท่านปรีดี พนมยงค์
องค์กายทิพย์สถิตสวรรค์ชั้นไหน
ณ ชั้นนั้นเทวษหาโศกาลัย
ม้วยสมัยก็ไม่ม้วยอัญชลี

น้อมมิ่งขวัญกตัญญูกู้กล้า
นิมิตปัญญาเลิศประเสริฐศรี
บูชาคุณค่าอมตะความดี
คู่ปฐพีน้ำฟ้านำธรรมะไป

สยามฟื้นคืนสิทธิ์อิสระเสรี
มีอธิปไตยจริงอันยิ่งใหญ่
เพราะท่านแก้สนธิสัญญาไทย
แจ่มใสวิเศษสุขทุกวิญญาณ

ปราชญ์เปรื่องเลื่องลือเกียรติยศ
อุโฆษหมดทั่วหล้ามหาสถาน
เอกราชชาติย่อยยับอัปประมาณ
ท่านกู้สถานการณ์ไว้จับใจ

รัฐบุรุษวิสุทธิ์ศรีชีวิต
แววสถิตกลางดวงใจแห่งสมัย
เสมอบุหงาหอมอ้อมทุกขวัญไทย
เร่งแรงใจถึงชัยอุดมการณ์

แผ่นดินสิ้นคนดีศรีอยุธยา
ยากจักหาตราบฟ้าอวสาน
วิปโยคยุคมืดทมิฬมาร
นานสุดนานทรมานชาติอนาถนัก

สิ้นท่านสิ้นหวังหมดขลังแล้ว
ลับบุรุษแก้วที่กู้เกียรติศักดิ์
เผด็จการจะผลาญชาติที่รัก
จมปลักงั่งบ้าแต่อาดูร

ราวเอกรุ้งดารายะย้าระยับ
มาดิ่งดับผลึกรุ้งวาวสูญ
สะเทือนใจไหวหวั่นไว้เทอดทูน
ค่ามนุษย์แท้ทนพิษอนิจจํ

ขออำนาจพระศรีรัตนไตร
โอมอวยสิทธิชัยวิเศษขลัง
ให้ท่านผ่านมิติทิพย์จีรัง
ยั่งยืนอยู่คู่ฟ้าดินเทอญ

มติชน, 16 พฤษภาคม 2526

แด่ท่านปรีดี

● ปรี เปรมเกษมสุขแล้ว ลับหาย
ดี แต่เกิดจนตาย จากหล้า
พนม ธูปเทียนตังวาย รัฐบุรุษ
ยงค์ อยู่อย่างผู้กล้า แกร่งท้ายยุคสมัย ฯ

แม้โลกลูกน้อยนี้จะมืดมน
แต่บนสวรรค์ยังสว่างไสว
ปราชญ์ผู้รู้สึกกว้างมีทางไป
ผู้ยิ่งใหญ่ไม่เคยจนอับหนทาง
เมื่อจิตที่เป็นจิตสัมฤทธิสุข
ความทุกข์ก็มิอาจมาพาดขวาง
ความเจ็บปวด ความตาย ถึงหมายวาง
ก็แค่เยือนเรือนร่างบ้างเท่านั้น
ท่านปรีดี ปรีดีไม่มีสิ้น
แผ่นดินในโลกนี้ไม่มีสั้น
ไม่มีใครระทดท้อวันต่อวัน
สัจธรรม์วันหนึ่งต้องพึงพบ
เยาวมิตรน้อยน้อยร้อยอักษร
ด้วยโคลงกลอนต่างคารวะศพ
อัญเชิญธรรมกำหนดประณตนบ
เพราะสยบคุณธรรมและความดี

ขรรค์ชัย บุนปาน

3 พฤษภาคม 2526

มติชนฉบับสุดสัปดาห์, 8-14 พฤษภาคม 2526

รอยด่างทางประวัติศาสตร์ การประเมินบุคคล กับ อุปาทานคติทางการเมือง

กรณีมรณกรรมของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ได้ก่อความงุนงงและสงสัยต่อบทนิยามแห่งจริยธรรมทางการเมืองอย่างรุนแรง โดยเฉพาะต่อคนรุ่นใหม่ที่มีน้ำใจอันใสสะอาดทางการเมืองและต่อประวัติศาสตร์ อันเต็มไปด้วยการบิดเบือนของประเทศ

คำถามมากมายได้เกิดขึ้น ไม่เพียงแต่แคลงใจต่อธรรมะที่ว่า "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" เท่านั้น แม้แต่หลักพื้นฐานที่ว่า "ทำดีได้ดี" ก็ยิ่งจะกลายเป็นปริศนามากยิ่งขึ้น

นี่เท่ากับสำแดงความยิ่งใหญ่ของนายปรีดี พนมยงค์ !

ลูกชาวนาแห่งพระนครศรีอยุธยาผู้นี้ มิได้ก่อบทบาททั้งทางความคิดและทางการเมืองในยามที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น แม้เมื่อหมดลมหายใจและ

กายสังขารกลายเป็นเถ้าธุลีไปแล้ว เรื่องราวของเขาก็ยังเป็นข้อถกเถียงให้อย่างสำคัญ

"อย่านำอัฐิกลับประเทศ จนกว่าสัจจะจะเป็นที่รับรู้ของราษฎรอย่างทั่วถึง" นี่เป็นเสมือนพินัยกรรมที่ไม่ต่างไปจากลูกระเบิดทางความคิดที่โยนมาจากชานกรุงปารีส โดยมือของชายชราที่วัยใกล้จะครบ 83 ปี

และนี่เป็นสัจจะวาจาอันสะท้อนถึงความเข้าใจต่อความเป็นจริงของสังคมไทยอย่างยิ่งของรัฐบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะในห้วงกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา!

มองย้อนกลับสู่ประวัติศาสตร์ยุคใกล้

ใครก็ตามที่เกิดความสงสัยว่า ทำไมรัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มีท่าทีค่อนข้างเย็นชาต่อมรณกรรมของอดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน อดีตนายกรัฐมนตรีและ "รัฐบุรุษอาวุโส" ที่มีนามว่า ปรีดี พนมยงค์ ขอให้มองย้อนกลับไปยังประวัติศาสตร์ยุคใกล้

ทำไม "เทียนวรรณ" และ "กศร. กุหลาบ" จึงต้องกลายเป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ ในสายตาของนักเขียนและนักบันทึกประวัติศาสตร์ยุคหนึ่ง ?

ทั้ง ๆ ที่ "เทียนวรรณ" กล่าวในแง่สายตายาวไกล เขามองประเทศด้วยความเป็นห่วง มองเห็นว่ามีแต่เทคนิควิทยาการจากตะวันตกเท่านั้นจะช่วยให้สยามก้าวรุดไปสู่ความสมัยใหม่ และมีแต่การปกครองในรูปของ "สภาปาเลียเมนต์" เท่านั้น ที่จะทำให้คนมีความเต็มคนมากยิ่งขึ้น

บำเหน็จของ "เทียนวรรณ" คืออะไร ?

คือการถูกจำขัง ณ คุกอย่างเหี้ยมโหด เขาถูกสวมขื่นคอเยี่ยงเดียวกับโจรพาลสันดานหยาบ เขาถูกนักบันทึกประวัติศาสตร์บิดเบือนและกล่าวหาว่าเป็นคนบ้า เป็นคนสติเฟื่อง และแทบไม่มีความหมายอะไรเลย

"เทียนวรรณ" ต้องทัณฑ์ทรมานจากการบิดเบือนเช่นนั้น แล้วไฉนนายปรีดี พนมยงค์ เด็กลูกชาวนาที่ไร้สกุลรุนชาติจากพระนครศรีอยุธยาจะไม่ถูกทัณฑ์ทรมานเช่นนั้นด้วยเล่า ?

นายปรีดี พนมยงค์
"มันสมอง" คณะราษฎร

นายปรีดี พนมยงค์ได้ชื่อว่าเป็นนักเรียนที่มีสมองเฉียบแหลมคนหนึ่งของสยามประเทศ ลูกชาวนาบ้านนอกอย่างเขา หากเรียนไม่ล้ำเลิศจริง ๆ แล้ว ไฉนจะแหวกปราการกระทั่งได้รับทุนหลวงของกระทรวงยุติธรรมไปศึกษาวิชากฎหมายยังประเทศฝรั่งเศสเล่า

สิ่งที่นายปรีดีได้มาจากฝรั่งเศส มิได้เป็นเพียงวิชาการทางกฎหมาย อย่างน้อยระบอบประชาธิปไตยของฝรั่งเศสอันเป็นบ้านเกิดของวอลแตร์ มองเตสกิเออและรุสโซ ก็ย่อมจะซึมซาบในจิตใจของหนุ่มที่ชื่อปรีดีและเพื่อนพ้องของเขา

ระหว่างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับระบอบประชาธิปไตยในสายตาของสามัญชน เช่น นายปรีดี พนมยงค์ ร้องโทแปลก ขีตตะสังคะ ร้อยตรีทัศนัย มิตรภักดี ร้อยโทประยูร ภมรมนตรี เป็นต้น ย่อมมีความล้ำเลิศแตกต่างกันอย่างแน่นอน โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้อำนาจอธิปไตยอยู่ในมือของประชาชน

ดังนั้น คณะราษฎรจึงได้ก่อกำเนิดขึ้น และเติบใหญ่ขยายตัวจนสามารถก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475

เหตุการณ์ 2475
การปฏิวัติที่ล้มเหลว

โดยเนื้อหาทางการเมือง คณะราษฎรต้องการที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง อย่างน้อยที่สุดเรียกตามภาษาของกลุ่มคำสั่ง 66/23 ก็คือการปฏิวัติประชาธิปไตย

การปฏิวัติเช่นนี้หากศึกษาจากต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส จีน จะเห็นได้ว่าโดยเนื้อหาแล้วก็คือ การสถาปนาระบอบประชาธิปไตยแทนที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ โอนอำนาจมอบให้กับประชาชนแทนที่จะอยู่ในมือของคน ๆ เดียว

คณะราษฎรสามารถยึดอำนาจทางการเมืองได้สำเร็จ แต่นั่นก็มิได้หมายความว่าการปฏิวัติของคณะราษฎรจะสัมฤทธิผลตามเป้าหมายอย่างสิ้นเชิง

ภายหลังการปฏิวัติไม่นาน เมื่อนายปรีดี พนมยงค์พยายามจะเสนอร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ อันถือได้ว่าเป็นการปฏิวัติทางเศรษฐกิจ เขาก็ถูกต่อต้านคัดค้านอย่างรุนแรง กระทั่งถูกเนรเทศออกนอกประเทศ และแม้คณะราษฎรจะก่อรัฐประหาร 20 มิถุนายน 2476 แย่งยึดอำนาจกลับคืนมาได้ แต่จากเงื่อนไขการเมืองนี้ไม่เพียงแต่สยบขวัญสู้รบของนายปรีดี พนมยงค์ลงเท่านั้น แต่ก็เปิดโอกาสให้พันโทหลวงพิบูลสงครามซึ่งเป็นตัวแทนความคิดชาตินิยมคลั่งชาติให้ผงาดขึ้นมามีอำนาจ

ยิ่งเมื่อพันเอกหลวงพิบูลสงครามขึ้นสู่ฐานะนายกรัฐมนตรีในปี 2481 เส้นทางของประเทศก็ยิ่งก้าวใกล้กับสีสันการปกครองในแบบฟาสซิสต์ อันเป็นกระแสที่พุ่งทะยานอย่างรุนแรงทั้งที่ เยอรมนี, อิตาลี และญี่ปุ่น

ระบอบประชาธิปไตยอันแท้จริงที่ในคณะราษฎรอย่างน้อยก็นายปรีดี พนมยงค์เคยตั้งปณิธานอย่างค่อนข้างเป็นรูปเป็นร่างที่สุด ก็ยิ่งถอยห่างออกไป และประชาชนก็ได้ระบอบเผด็จการภายใต้ท็อปบู๊ตทมิฬเข้ามาแทนที่

และแม้ภายหลังสงคราม นายปรีดี พนมยงค์จะได้อำนาจทางการเมืองอย่างค่อนข้างสมบูรณ์มากที่สุด แต่ปรปักษ์ทางการเมืองของนายปรีดีก็มิได้มีแต่เพียงกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่สูญเสียอำนาจอิทธิพลไปเนื่องจากเหตุการณ์ 24 มิถุนายน 2475 เท่านั้น หากยังมีกลุ่มทหารที่ต้องลงจากเวทีเนื่องจากการดำเนินนโยบายสงครามที่ผิดพลาดอีกด้วย

จากปี 2488 ถึงเดือนพฤศจิกายน 2490 จึงเป็น "ฤดูกาลอันแสนสั้นของประชาธิปไตย" ที่หลังจากนั้นโอกาสของนายปรีดี พนมยงค์และกลุ่มพลังประชาธิปไตยของเขาก็หมดสิ้น ทั้งโดยถูกเข่นฆ่า ไล่ล้าง และทั้งเพราะไม่มีเงื่อนไขอีกเลย

เส้นทางปรีดี พนมยงค์
เจตนารมณ์ "เทียนวรรณ"

หากประเมินบทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ในทางประวัติศาสตร์ เขาก็มีคุณูปการต่อระบอบประชาธิปไตยเช่นเดียวกับที่วอลแตร์, มองเตสกิเออ, รุสโซ มีต่อระบอบประชาธิปไตยฝรั่งเศส การิบัลดีมีต่อประชาธิปไตยอิตาลี และหมอซุนยัตเซ็นมีต่อประเทศจีนใหม่

เขาคือผู้สืบทอดเจตนารมณ์ประชาธิปไตยของ "เทียนวรรณ" และของ "ขบถ ร.ศ. 130" คุณูปการของเขาที่ยิ่งใหญ่กว่า ก็ตรงที่เขาสามารถแปรความคิดให้กลายเป็นการกระทำที่เป็นจริง

แน่นอน เมื่อเขายืนหยัดในหลักการแห่งระบอบประชาธิปไตย ในอีกด้านเขาก็กลายเป็นปีศาจร้ายของผู้ปรารถนาที่จะรักษาระบอบประชา–

ในอีกด้านเขาก็กลายเป็นปีศาจร้ายของผู้ปรารถนาที่จะรักษาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้ดำรงอยู่ ยิ่งนายปรีดีต่อสู้เพื่อความคิดประชาธิปไตยมากเท่าใด เขาก็ย่อมจะถูกต่อต้านจากความคิดที่ตรงกันข้ามกับประชาธิปไตยมากเท่านั้น

นายปรีดี พนมยงค์อาจไม่ถูกจับเข้าขัง ณ คุกพร้อมกับขื่อคาเช่นเดียวกับ "เทียนวรรณ" แต่เขาก็ตกเป็นเหยื่อแห่งการป้ายสีทางการเมืองในกรณีสวรรคต จนถึงกับต้องระหกระเหินจากประเทศ

หากปรปักษ์ทางการเมืองของเขาที่ยังมีลมหายใจอยู่ จะกล้ายอมรับต่อความเป็นจริง ที่พวกตนได้เสกปั้นขึ้น การกู้ร้องตามโรงหนังและการซุบซิบใต้ดินกล่าวหาว่า "ปรีดีฆ่าในหลวง" นั้น เนื้อแท้ก็คือการล้างแค้นอย่างอาฆาต อันเนื่องมาแต่กรณีเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน 2475 นั่นเอง

หลักการในการประเมิน
ขึ้นกับเนื้อหาการเมือง

มีการถกเถียงในทางวรรณกรรมมากว่า 2 ทศวรรษแล้วว่าระหว่างเนื้อหากับรูปแบบอะไรเป็นหลัก อะไรเป็นรอง ระหว่างการเมืองกับศิลปะอะไรเป็นหลัก อะไรเป็นรอง

กล่าวโดยความเป็นวิทยาศาสตร์แห่งวรรณคดีวิจารณ์ ระหว่างเนื้อหากับรูปแบบสองส่วนนี้จะต้องกลมกลืนกันอย่างเป็นเอกภาพ กล่าวคือ เนื้อหาที่ดีปรากฏอยู่ในรูปแบบอันงดงาม

แต่ในความเป็นจริงของวิทยาศาสตร์ สังคมยังมีอุปาทานคติทางการเมืองเจือระคนอยู่อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้น

นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการต่อสู้เพื่อระบอบประชาธิปไตย เขายังมีคุณูปการต่อเอกราชของประเทศในห้วงที่รัฐบาลทหารได้กระโจนเข้าสู่ภัยร้ายแห่งสงครามโลกครั้งที่สอง เพียงบทบาทสองบทบาทนี้ก็อาจกล่าวได้ว่า เขาเป็นเยี่ยงอย่างแห่งผู้รักประชาธิปไตยและรักชาติเยี่ยงชีวิต

คุณธรรม 2 ข้อนี้เขาควรได้เป็นวีรชนรักชาติและวีรชนแห่งระบอบประชาธิปไตย!

แต่ไฉนมรณกรรมของเขาได้กลายเป็นอาการอ้ำอึ้งในส่วนของรัฐบาลผู้รับผิดชอบต่อประเทศ นี่จะมิหมายความว่าหลักการประเมินบุคคลของผู้เป็นใหญ่ในรัฐบาลต่างจากบรรทัดฐานของปัญญาชน นักวิชาการและผู้รักชาติรักประชาธิปไตยหรอกหรือ?

นี่ไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นว่า การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยยังไม่สัมฤทธิผลเท่านั้น แต่ยิ่งเป็นตัวอย่างอันแจ่มชัดมากว่า ซากเดนทรรศนะเก่าอันเป็นปรปักษ์ต่อความก้าวหน้าแห่งระบอบประชาธิปไตย ยังแผ่ร่มเงาอันมืดครึ้มอยู่เหนือสังคมประเทศไทยของเราอย่างมิอาจจะปฏิเสธได้

กงล้อประวัติศาสตร์
ย่อมรุดไปข้างหน้า

ครั้งหนึ่ง นามของ จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นเสมือนสิ่งต้องห้าม ณ บริเวณเทวาลัยของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แต่ด้วยแรงผลักดันของนิสิตนักศึกษาและปัญญาชน แม้ว่าเขาจะถูกปฏิเสธจากทำเนียบนักเขียนอักษรศาสตร์ แต่งานวรรณกรรมอันล้ำเลิศของเขาก็เป็นที่ยกย่องในวงวิชาการอย่างสูง

ครั้งหนึ่ง นามของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ก็เป็นนามต้องห้าม แต่วันเวลาที่ผ่านเลย นามของเขาไม่เพียงจำหลักในดวงใจของผู้รักวรรณกรรมเท่านั้น ผู้รักประชาธิปไตย ผู้รักความเป็นธรรมก็น้อมคารวะด้วยความสำนึกในบุญคุณ

นามของปรีดี พนมยงค์ก็เช่นเดียวกัน!

นายปรีดี พนมยงค์กับระบอบประชาธิปไตยเป็นความ "หนึ่งเดียว" ที่มิอาจแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด

นายปรีดี พนมยงค์กล่าวได้ถูกต้องทีเดียวที่ว่า เมื่อใดสัจจะเป็นที่รับรู้ของประชาชน เมื่อนั้นอัฐิของตนจึงสมควรนำกลับประเทศไทย ซึ่งนั่นก็หมายความว่าประชาชนนั่นเองจะเป็นผู้แห่แหนและนำเอาอัฐิที่เหลือเพียงอังคาร ไปสถิต ณ สถานที่อันควรสถิต

เกียรติภูมิของนายปรีดีในขณะนี้ จึงอาจจะดำรงอยู่จำเพาะในจิตใจของผู้รักประชาธิปไตยอย่างบริสุทธิ์จริงใจ เขาจึงเป็นมิติที่อาจจะบ่งบอกได้ว่าประเทศไทยเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์แล้ว หรือว่ามีร่มเงาอันมืดครึ้มของระบอบเผด็จการกางครองอยู่

อย่างไรก็ตาม วิถีวิวัฒน์ของสังคมย่อมมีแต่ก้าวรุดไปข้างหน้า มันมิได้ขึ้นกับเจตนารมณ์ส่วนตัวของใครคนใดคนหนึ่งทั้งสิ้น

การเติบใหญ่ขยายตัวของทุน ไม่ว่าทุนนั้นจะเป็นทุนผูกขาดหรือทุนภายในประเทศก็ตาม แต่มันก็มีส่วนอย่างสำคัญที่จะทำให้ปัจจัยทางเศรษฐกิจเกิดการแปรเปลี่ยนอย่างขนานใหญ่ ที่เศรษฐกิจสินค้าเข้าแทนที่เศรษฐกิจธรรมชาติ ที่การผลิตเพื่อธุรกิจเข้าแทนที่การผลิตแบบกินเองใช้เอง ที่อุตสาหกรรมจะชำแรกแทรกเข้าไปแม้แต่ในการผลิตด้านเกษตรกรรม

ยิ่งปัจจัยทางเศรษฐกิจขยายตัว ก็ย่อมจะก่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ใครที่คิดจะฉุดกงล้อแห่งการเปลี่ยนแปลงให้หยุดนิ่งอยู่กับที่ ใครเหล่านั้นก็ย่อมจะผิดหวัง เจ็บปวด และมีโอกาสถูกกงล้อบดทับอย่างไม่ต้องสงสัย

ด้วยวิถีดำเนินทางสังคมเช่นนี้ โอกาสที่นามของปรีดี พนมยงค์ จะเพิ่มความยิ่งใหญ่เพิ่มทวีขึ้น ผู้ฉลาดย่อมปฏิบัติตนอย่างเข้าใจและใช้เงื่อนไขแห่งการเปลี่ยนแปลงให้เป็นประโยชน์

มิใช่เป็นประโยชน์แก่นายปรีดี พนมยงค์ หากแต่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและราษฎร!

ทองปราย พันแสง

มติชนรายวัน

วันจันทร์ที่ 16 พฤษภาคม พุทธศักราช 2526

จะบิดเบือนอย่างไรใครก็รัก ต่างปกป้องพิทักษ์ท่านปรีดี

ณ สุสาน แปร์ ลาแชส ใจกลางกรุงปารีส เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม 2526 พระสงฆ์ 11 รูป และชาวไทยกับชาวต่างประเทศประมาณ 400 คนร่วมพิธีไว้อาลัย และฌาปนกิจรัฐบุรุษอาวุโสของไทย

ผู้เข้าร่วมพิธีส่วนหนึ่งเป็นชาวไทยในฝรั่งเศส และมีผู้มาจากประเทศไทยและประเทศต่าง ๆ ในยุโรป นายโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส พร้อมกับตัวแทนจากสถานเอกอัครราชทูตจีน เวียดนามและลาว รวมทั้ง ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัวแทนจากมหาวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของผู้มีเกียรติที่มาร่วมพิธี

พิธีจัดแบบเรียบง่าย แต่มีความหมายและคุณค่า ครอบครัว "พนมยงค์" จัดพิธีฌาปนกิจหลังจากที่อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ถึงแก่อสัญกรรมไปเพียงหนึ่งสัปดาห์เต็ม แต่ปรากฏว่าบรรดาญาติมิตรและศิษย์เคารพท่าน ต่างพากันมาร่วมไว้อาลัยจากทั่วโลกเป็นจำนวนมาก

ขบวนนำหีบคลุมธงชาติไทย พร้อมหรีดทำด้วยกุหลาบสีขาว ตรงกลางมีกุหลาบแดง 2 ดอก ของท่านผู้หญิงพูนศุขฯ ภรรยาคู่ทุกข์คู่ยากที่ร่วมชีวิตกันมา 55 ปี จากบ้านพักอองโตนี ชานกรุงปารีส ซึ่งเป็นสถานที่ที่อดีตนายกรัฐมนตรีใช้ชีวิตบั้นปลายของท่านตลอด 12 ปีที่พำนักในฝรั่งเศส มาถึงฌาปนสถาน เมื่อเวลาบ่าย 2 โมง หลังจากท่านปัญญานันทภิกขุกล่าวไว้อาลัยแล้ว ก็เชิญผู้ร่วมพิธียืนไว้อาลัย

นายปิแอร์ มีเลท์ เอกอัครราชทูต (ตำแหน่งถาวร) ของฝรั่งเศส ได้กล่าวไว้อาลัยสดุดีผู้วายชนม์ว่า ได้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทย และประสานความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ความว่า

"ในนามของฝรั่งเศสและเพื่อนฝรั่งเศส ขอเรียนกับท่านผู้หญิงว่า ความทุกข์ของท่าน ก็คือความทุกข์ของเราด้วย วันนี้เราร้องไห้อาลัยผู้สร้างยุคใหม่ของประเทศไทยท่านหนึ่ง ท่านเป็นบุคคลที่มีศักดิ์ศรีที่สุดคนหนึ่งของประเทศไทย ครั้งนี้ฝรั่งเศสได้สูญเสียเพื่อนเก่าแก่และเพื่อนที่ดีไป เราจะไม่ให้ท่านสูญหายไปจากความทรงจำและหัวใจของเรา ตลอดระยะเวลายาวนานที่ข้าพเจ้าได้รู้จักท่านผู้นี้ ท่านไม่เคยละเลยความพยายามที่จะเสริมสร้างมิตรภาพระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม"

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ฯพณฯ ปรีดี ได้ลงนามในการแก้ไขสัญญาที่ไม่เป็นธรรมระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และต่อมารัฐบาลฝรั่งเศสมอบเครื่องอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของประเทศ "กรองด์ ครัวซ์ เดอ ลา เลซียอง ดอนเนอร์" (Grand Croix de la Legion d'Honneur) ซึ่งได้รับการใส่กรอบตั้งไว้เหนือร่างของท่านในที่นั้นด้วย

นายมีเลท์ กล่าวต่อไปอีกว่า

"เมื่อ 40 กว่าปีที่ผ่านมา ปรีดี พนมยงค์ เป็นนักศึกษาที่ปราดเปรื่องจากมหาวิทยาลัยฝรั่งเศสของเรา ซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว กลับไป

บ้านเกิดร่วมกับคณะของท่าน ช่วยกันสร้างสรรค์รากฐานที่เข้มแข็งของประ-เทศไทยยุคใหม่ ข้าพเจ้าทราบดีว่าไม่มีถ้อยคำบรรยายความรู้สึกใด ๆ ได้ แต่เราคนฝรั่งเศสต้องการที่จะกล่าวลาเป็นครั้งสุดท้าย...ความเศร้าโศกของเราใหญ่หลวงนัก ขอให้เชื่อเถิดว่า ปรีดี พนมยงค์ อยู่ในหัวใจของเรา และจะไม่มีวันลืม ปรีดี พนมยงค์ เลย”

สื่อมวลชนต่างชาติร่วมอาลัย

นสพ. เลอ มองด์ ของฝรั่งเศสฉบับวันที่ 5 พฤษภาคม เขียนถึงท่านไว้ว่า “ปรีดีเป็นรัฐบุรุษที่มีศักดิ์ศรีและเป็นที่กล่าวขวัญถึงมากที่สุดในประเทศไทยยุคปัจจุบัน การตั้งเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ประเทศไทยไม่ต้องอยู่ในฐานะผู้แพ้สงคราม นายปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรีที่ได้รับความนิยมมาก แต่ต้องลาออกหลังจากการสวรรคตอย่างลึกลับของพระมหากษัตริย์อานันท์ฯ หลังจากนั้นก็ต้องลี้ภัยไปอยู่ประเทศจีน และมาอยู่ประ-เทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 การจากไปของท่านเป็นการจากไปของผู้ก่อการคนสุดท้าย เป็นบุคคลที่แม้ว่าพวกราชาธิปไตยเกลียดชัง แต่ก็ได้จารึกรอยไว้อย่างล้ำลึกในประเทศของเขา และท้ายสุดเขาก็คือเพื่อนที่ดีและเก่าแก่ของประเทศฝรั่งเศส”

นอกจากเลอ มองด์ แล้ว นสพ. เฮรัลด์ ทรีบูน สถานีวิทยุ บี.บี.ซี. นสพ. ไทมส์ของอังกฤษ ก็ได้รายงานการเสียชีวิตของท่าน (รายละเอียด “ข่าวมรณะ” ซึ่ง นสพ. ไทมส์เขียนถึง ถึงสองหน ได้นำมาลงในสามัคคีสารฉบับนี้ ต่อจากรายงานชิ้นนี้แล้วด้วย)

โทรเลขอาลัย

ทันทีที่ข่าวอสัญกรรมแพร่ออกไป โทรเลขแสดงความเสียใจก็ทยอยเข้ามายังท่านผู้หญิงพูนศุขและครอบครัวอย่างไม่ขาดระยะ

พล.ต. พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า ภาณุพันธ์ยุคล และพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลฑิฆัมพร เป็นเจ้านายในราชวงศ์จักรีฐานันดรสูง 2 พระองค์ที่ประทานโทรเลขมาแสดงความเสียใจกับครอบครัว "พนมยงค์"

นักการเมืองระดับที่เคยเป็นและกำลังเป็นรัฐมนตรีอยู่ที่ส่งโทรเลขมามีหลายท่าน เช่น พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรี, พ.อ. ถนัด คอมันตร์ รองนายกรัฐมนตรี, พล.อ.อ. สิทธิ เศวตศิลา รมต. ต่างประเทศ, นายมารุต บุนนาค อดีต รมต. ยุติธรรม, ดร. เสริม วินิจฉัยกุล อดีต รมต. ต่างประเทศ และหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ นอกจากนั้นภรรยาอดีตนายกรัฐมนตรี อาทิ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และคุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ คุณหญิงอำภาศรี บุณยเกตุ ก็ส่งโทรเลขมาร่วมอาลัยด้วย

นายฟาม วัน ดง นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามส่งโทรเลขมาว่า "ปรีดีเป็นบุคคลที่นำขบวนการประชาธิปไตยของไทยมาถึง 50 ปี เป็นมิตรที่สนิทมากของเวียดนาม ในนามของประชาชน, รัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม และในฐานะส่วนตัวของข้าพเจ้า ขอแสดงความเสียใจมายังครอบครัวของท่านด้วย"

อดีตเสรีไทยหลายคนส่งจดหมายมาแสดงความเสียใจ เช่น ดร. ป๋วย อึ๊งภากรณ์ เขียนบัตรมาด้วยลายมือของท่านเองว่า "ผมได้รับข่าวท่านอาจารย์ปรีดีถึงแก่มรณกรรมด้วยความตกใจมาก แต่คุณพูนศุขและหลาน ๆ ขอส่งใจมาร่วมในความทุกข์และความสูญเสียครั้งใหญ่หลวงนี้" ศาสตราจารย์เสนาะ ตันบุญยืน สภานายกสามัคคีสมาคมคนปัจจุบันซึ่งเคยร่วมขบวนการเสรีไทย และพระพิศาลสุขุมวิทก็ส่งโทรเลขมา

ทางด้านนักวิชาการ นอกจากบรรดาคณาจารย์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในเมืองไทยที่มาศึกษาต่อในยุโรปหลายคนจะมาร่วมในพิธีแล้ว อาจารย์นงเยาว์ ชัยเสรี อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และอาจารย์อีกหลาย

ท่านก็ส่งจดหมายแสดงความอาลัยต่อการสูญเสียผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นายปิแอร์ โมรัว นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสส่งหรีดมาร่วมไว้อาลัย ร้านสหกรณ์ธรรมศาสตร์ส่งปฏิทินปี 2526 ของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีรูปของท่านและคำกลอนอวยพรระลึกถึงท่านมาให้เป็นที่ระลึกแก่ผู้ร่วมงาน

พิธีในประเทศไทย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับองค์การนักศึกษาได้จัดพิธีทางศาสนา เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่รัฐบุรุษอาวุโส เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม และยังจัดนิทรรศการเพื่อเป็นการรำลึกถึงบุญคุณของท่านไปจนถึงวันที่ 10 เดือนเดียวกัน

นอกจากนั้นในวันที่ 8 พฤษภาคม ณ บ้านเลขที่ 172 ซอยสวนพลู ถนนสาธร กทม. อันเป็นบ้านของท่านผู้หญิงพูนศุข บรรดาญาติและศิษยานุศิษย์ได้จัดทำบุญ 7 วันขึ้น โดยมีนายเสนีย์ เสาวพงศ์, นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์, อาจารย์โคทม อารียา และอดีตเสรีไทย เช่น ร.อ. พงษ์เลิศ ศรีสุขนันท์, นายสุภัทร สุคนธาภิรมย์, นายเนื่อง สุขพูล และ ร.ต. แปลง คำเมือง มาร่วมพิธี

ฟื้นเกียรติภูมิรัฐบุรุษอาวุโส

นอกจากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ผู้เคารพรัฐบุรุษอาวุโสของไทยจัดกันต่างกรรมต่างวาระกันแล้ว ก็ได้มีความพยายามฟื้นเกียรติภูมิของท่านในหมู่ประชาชนไทยระดับต่าง ๆ

นายแคล้ว นรปติ ส.ส. ขอนแก่น พรรคสังคมประชาธิปไตย เรียกร้องให้รัฐบาลเป็นเจ้าภาพจัดงานศพของท่าน ในฐานะที่เคยเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และนายกรัฐมนตรี ทั้งยังดำรงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส อันเป็นตำแหน่งตลอดชีพอีกด้วย

นิสิตนักศึกษา 7 สถาบัน ได้ยื่นหนังสือถึง พล.อ. เปรม ขอให้รัฐบาลมีท่าทีที่ให้เกียรติแก่รัฐบุรุษอาวุโส และให้มีการจัดทำอนุสาวรีย์เพื่อให้เป็นที่รำลึกนึกถึงของอนุชนรุ่นหลัง

ส. ศิวรักษ์ ได้เขียนบทความลงใน นสพ. มติชน ฉบับวันที่ ๑ พฤษภาคม ศกนี้ เรื่อง "เกียรติของนายปรีดี พนมยงค์ คือ เกียรติยศของประเทศไทย" โดยได้เรียกร้องต่อรัฐบาลว่า

"...ถ้าชนชั้นนำในรัฏฐาธิปัตย์ ซึ่งยังมีคุณธรรมโดยเฉพาะหิริ-โอตตัปปะเหลืออยู่บ้าง คงมีผู้กล้านำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอให้ส่งผู้แทนพระองค์ ไปเชิญอัฐิธาตุของนายปรีดี พนมยงค์กลับเข้ามายังประเทศไทย เพื่อทรงบำเพ็ญกุศลพระราชทานให้สมเกียรติยศของผู้ที่เคยมีบุญคุณแก่ประเทศชาติ โดยได้รับใช้บ้านเมืองมาอย่างเสี่ยงชีวิต ด้วยความบริสุทธิ์ยุติ-ธรรม อย่างน้อยเกียรติยศที่พึงพระราชทาน ไม่ควรด้อยไปกว่าที่สมเด็จเจ้า-พระยา หรือที่พระยายมราช (ปั้น สุขุม) ได้เคยรับมา หากมีการกระทำเช่นนี้เกิดขึ้น ย่อมเป็นการเพิ่มพูนพระบรมเดชานุภาพสมกับที่ทรงเป็นธรรมราชาผู้ปกครองแผ่นดินโดยธรรม ชนิดที่ทรงปราศจากวิหิงสาพยาบาท หากเต็มเปี่ยมไปด้วยพระพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับผู้เป็นใหญ่โดยแท้ ควรแท้ที่ผู้จงรักภักดีที่ใกล้ชิดพระองค์จะทำการเพิ่มพูนพระบรมราชกฤษฎา-ภินิหาร ทั้งนี้เพื่อที่อนุชนในชาติจะได้บังเกิดความรื่นเริง อาจหาญในทางจริยธรรม ว่าบ้านเมืองมีแกนนำที่ถูกที่ควร มีการยกย่องคนดีสมควรแก่คุณงามความดี แม้จะมีข้อขุ่นข้องหมองใจในทางหนึ่งทางใดในอดีตที่แล้วมา ก็จะปลาสนาการไปกับอากาศธาตุ เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในชาติสืบต่อไป..."

อัฐิจะกลับไทยเมื่อ...

หมายกำหนดการนำอัฐิกลับประเทศไทย ที่ท่านได้สร้างคุณงามความดีให้ปรากฏไว้อย่างเหลือคณานับนั้น สมาชิกในครอบครัว "พนมยงค์" กล่าวว่า จะมีการเชิญอัฐิกลับเมื่อ "ชาวไทยเข้าใจในความคิดของท่าน สิ่งที่ท่านได้กระทำและพยายามทำ และต้อนรับให้กลับ" และเมื่อ **สัจจะ** ซึ่งเป็นสิ่ง **อมตะ** ปรากฏขึ้นมา จึงจะกลับเมืองไทยอันเป็นบ้านเกิดเมืองนอนที่รักยิ่ง"

ดังนั้นจึงเป็นปริศนาที่กาลเวลาเท่านั้นจะให้คำตอบได้ เช่นเดียวกับปริศนาประวัติศาสตร์การเมืองอื่น ๆ ที่วนเวียนอยู่รอบตัวท่านในช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

รวบรวมโดย "คนข่าวเชลยศักดิ์"

สามัคคีสาร

สามัคคีสมาคม ปีที่ 55 มิถุนายน 2526

แด่... พ่อผู้จากไป

โอ้พ่อข้า ลาลับดับสมร
จากครั้งก่อนยินข่าวที่กล่าวขาน
จากครั้งนี้พ่อจากไปตลอดกาล
อุดมการณ์จะยังอยู่เป็นครูคน
หลายสิบปีที่อธรรมคุมกำหนด
โศกสลดธรรมพ่ายให้โหยหา
ทรราชไล่มันไปให้กลับมา
แล้วพ่อข้าฯ รัฐบุรุษ!? อยุติธรรม
หลับเถิดพ่อขอให้ วางใจลูก
พ่อคิดถูกเห็นค่างานการศึกษา
ปลูกต้นกล้าริมฝั่งเจ้าพระยา
โตขึ้นมาจะแทนพ่อผู้วายชนม์

ลูก ๆ สังคมพัฒนา
มธก.

เคยนับวันท่านอยู่คู่ธรรมศาสตร์
จนประกาศห้าสิบปีที่ก่อตั้ง
อนิจจาชีวิตอนิจจัง
จะเหลียวหลังแลหน้าแสนอาลัย

อาจารย์ลับดับไปยังไว้ชื่อ
ให้ร่ำลือสำคัญกันทุกสมัย
ผู้ก่อการ รัฐบุรุษ เสรีไทย
จะพูดไปประโยชน์แน่แก่แผ่นดิน

ต้นโพธิ์ใหญ่ใบหนาเหนื่อยล้าแล้ว
ลาโดมแล้วปลิดใบไปเสียสิ้น
เจ้าพระยาน้ำตาไทยเจ้าไหลริน
สุดถวิลท่านปรีดีที่ต้องการ

นรนิติ เศรษฐบุตร

ตั้งมูลนิธิดร.ปรีดี พนมยงค์ แพร่ผลงานและเกียรติคุณ

ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศไทย ได้มรณกรรมเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 ณ บ้านเลขที่ 173 ถนนอะริสติดบริคอัง เขต 92160 ชานกรุงปารีส โดยที่ท่านเป็นผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นผู้ประศาสน์การคนแรกของมหาวิทยาลัย สมาคมธรรมศาสตร์แห่งแคลิฟอร์เนียภาคใต้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ภายใต้การนำของนายโชคชัย สิงห์เจริญ นายกสมาคมปัจจุบัน จึงได้เรียกประชุมศิษย์เก่าของมหาวิทยาลัย และกรรมการที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใด อันเป็นการรำลึกและคารวะต่อดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้ล่วงลับ ในการนี้ที่ประชุมได้ลงมติให้มีการก่อตั้งมูลนิธิดร.ปรีดี พนมยงค์ ขึ้นโดยนายสนอง จารุภัตติ์ กงสุลใหญ่นครลอสแองเจลีส ได้รับเลือกให้เป็นประธานมูลนิธิ นายเสาวพจน์ ศรีวลี กงสุล เป็นรองประธานมูลนิธิ นายสฤษดิ์ผล ชมไพศาล เป็นเลขาธิการ น.ส.นวลนภา จันทรศักดิ์ เป็นเหรัญญิก อดีตนายกสมาคมธรรมศาสตร์และสมาชิกสมาคมธรรมศาสตร์ทุกท่านเป็นกรรมการ

เพื่อให้วัตถุประสงค์นี้บรรลุถึงเป้าหมาย ทางสมาคมธรรมศาสตร์ได้บริจาคเงินเข้ามูลนิธิจำนวน 300 ดอลล่าร์ ส่วนผู้มีจิตศรัทธาบริจาคให้มูลนิธิเป็นทุนดำเนินงานขั้นต้น มีดังนี้

1. กงสุลใหญ่ 20.00 เหรียญ
2. วัชระ วัชโรพร 20.00 เหรียญ
3. ชวพจน์ ถุงสุวรรณ 100.00 เหรียญ
4. สุธรรม เลิชวิชชุหัตถ์ 20.00 เหรียญ
5. สัมฤทธิ์ กระจ่างศรี 70.00 เหรียญ
6. สมชาย สิงหพัฒนพงษ์ 20.00 เหรียญ
7. เดชา สรสิทธิ์ 20.00 เหรียญ
8. ชำนาญ มลิสุวรรณ 10.00 เหรียญ
9. นวลนภา จันทรศักดิ์ 20.00 เหรียญ
10. บุญตา กิติชาญชีระ 10.00 เหรียญ
11. โชคชัย สิงห์เจริญ 30.00 เหรียญ
12. โอฬาร บุญยรักษ์ 10.00 เหรียญ
13. ดิเรก อรรถบำรุง 10.00 เหรียญ
14. ไชยวัฒน์ ภักตร์นิลรัตน์ 20.00 เหรียญ
15. กิติยา ท้วมประมูล 10.00 เหรียญ
16. กาญจนา กนิษฐ์พงษ์รัตน์ 20.00 เหรียญ
17. สฤษดิ์ผล ชมไพศาล 20.00 เหรียญ
18. วันชัย วัฒนสินธ์ 20.00 เหรียญ
19. สมชาย วงศ์สถิตธรรม 20.00 เหรียญ
20. เสงี่ยม หิรัญรัตน์ 10.00 เหรียญ
21. พัฒน์ สุนทรเกศ 20.00 เหรียญ
22. ยงเกียรติ ปัทมพงษ์ 100.00 เหรียญ

รวมทั้งสิ้น 1,060.00 เหรียญ

อนึ่ง ทางที่ประชุมได้มีมติให้ถือเอาวันที่ 11 พฤษภาคม ซึ่งเป็นวันเกิดของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ของทุกปี เป็นวัน ดร.ปรีดี พนมยงค์ เพื่อรำลึกถึงท่านรัฐบุรุษอาวุโสและกำหนดเอาวันอาทิตย์ที่ 14 สิงหาคม 2526 เป็นวันทำบุญครบ 100 วัน ที่วัดไทย ลอสแองเจลีส

ทางสมาคมธรรมศาสตร์ใคร่ขอเชิญชวนศิษย์เก่า ชาวเหลืองแดง ในสหรัฐอเมริกาทุกรัฐส่งเงินมาสมทบทุนมูลนิธิ "ดร.ปรีดี พนมยงค์" โดยติดต่อผ่านทางประธานหรือเลขาธิการมูลนิธิ ส่วนผู้สนใจจะบริจาคเงินสมทบ จะสั่งจ่ายเช็คหรือมันนี่ ออเดอร์ ในนามของ T.U. ALUMNI ASSOCIATION และวงเล็บมุมเช็คว่า มูลนิธิ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เช็คหรือมันนี่ออเดอร์ ส่งมาที่ SEREECHON NEW SPAPER 1901 W. 8th St. - 109 LOS ANGELES CA. 90057

เสรีชน
ฉบับประจำวันที่ 11-17 พฤษภาคม 2526

ปรีดี 83

โดยชื่อ "ปรีดี" และสกุล "พนมยงค์" เป็นที่รู้จักกันดี ทั้งคนไทยและเทศเพราะเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ลึกไปถึงบรรดาศักดิ์ "หลวงประดิษฐ์มนูธรรม"

ก่อนจะถึงวันเกิดที่ 11 พฤษภาคม 2526 เพียงไม่กี่วัน "ท่านปรีดี" ได้มรณกรรม ณ บ้านพัก ชานกรุงปารีส กระแสข่าวได้แผ่กระจายไปทั่วโลก ยังความเศร้าสลดอย่างยิ่งแก่ครอบครัว และประชาชนคนไทยอย่างกว้างไกล

คุณค่าอันสูงส่งในฐานะ "รัฐบุรุษอาวุโส" ยังปรากฏแจ่มชัดในทุกวงการ เพียงแต่ว่าจะแสดงออกมาหรือไม่เท่านั้น ผู้ที่จริงใจและ "จริงจัง" อย่างน้อยก็ 2 คน สุภา ศิริมานนท์ 1 สุลักษณ์ ศิวรักษ์ 1

การบำเพ็ญกุศล "วันปรีดี" ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ เมื่อบ่ายวันที่ 11 พฤษภาคม 2526 อันเนื่องในวันเกิดครบ 83 ปี ของ "รัฐบุรุษอาวุโส" ท่ามกลางศิษย์, นักการเมือง, บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ทุกชั้นวรรณะ ที่นิยมและเคารพท่าน ต่างไปร่วมสดุดีจนแน่นตำหนัก ล้นออกมาภายนอก

ท่านเจ้าคุณพิมลธรรม เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ แสดงธรรมกถาตอนหนึ่งว่า

"คนหูหนวก ตาบอดเท่านั้น ที่ไม่เห็นคุณค่าของท่านปรีดี พนมยงค์"

ในชีวิตของท่าน ได้ประกอบคุณงามความดีเป็นอเนกประการ มีผู้สดุดีสรรเสริญกันมาก ทั้งที่เป็นข้อเขียนและปาฐกถาปรากฏเนือง ๆ ต่างกรรมต่างวาระกัน ท่านเป็นนักปราชญ์, นักการเมือง, ผู้รอบรู้อย่างยิ่งคนหนึ่ง และยังเป็น "นักศึกษา" อยู่ตลอดชีวิตหมายถึงยังต้องศึกษาค้นคว้าหาความรู้ใส่ตนอยู่เสมอ จวบจนชั่วโมงแห่งมรณกรรม

ผลงานที่ท่านสร้างไว้มากหลายปี สิ่งหนึ่งซึ่งจะต้องพูดถึง ณ โอกาสนี้หมายถึง "หนังสือ" และ "ข้อเขียน" ของท่าน เพิ่งปรากฏออกมาเมื่อไม่นาน หากจะคุยว่าเป็นหนังสือเล่มใหม่ก็ไม่เกินความจริง ทั้งไม่แพร่หลายมากนัก

มหาราชและรัตนโกสินทร์

หนังสือ "มหาราชและรัตนโกสินทร์" พิมพ์กลางปี 2525 แสดงข้อคิดเห็นของท่านเสนอ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เรื่อง "ไม่สมควรลด

พระเกียรติพระมหาราชาธิราช, ของพระสยามินทราธิราชและของพระมหาพุทธางกูร ลงมาเป็นเพียง "มหาราช" และขอให้สอบสวนหลักฐานประวัติศาสตร์แท้จริงว่า ชื่อกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งขึ้นเมื่อใด เพื่อฉลองวันครบ 200 ปี ให้ถูกต้อง"

เชื่อเรื่องค่อนข้างยาว เพื่อความเด่นชัดในเนื้อหาสาระ อันที่จริงจะย่อให้สั้นย่อมได้ความตอนหนึ่งที่เกี่ยวกับ "มหาราช" ว่า

"เมื่อวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2493 ข้าพเจ้าได้เขียนหมายเหตุท้ายเรื่องพระปรมาภิไธย ร. 8 และ ร. 9 ให้แก่ผู้ต้องการศึกษา...สาระสำคัญคือ พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 8 ทรงมีพระปรมาภิไธยว่า

"พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อดุลยเดชวิมลรามาธิบดีจักรีนฤบดินทร สยามินทราธิราช พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย"

"ผู้ศึกษาภาษาไทยพอสมควรย่อมทราบว่า คำว่า "สยามินทราธิราช" เป็นศัพท์สนธิระหว่างคำว่า "สยาม + อินทร + อธิราช" แปลว่า "เจ้าใหญ่ที่สุดของสยามที่ทรงยิ่งใหญ่เหนือราชาทั้งหลาย" พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์จึงทรงดำรงพระอิสริยยศสูงยิ่งกว่า "มหาราช"

หนังสือปกอ่อนเล่มนี้ แสดงให้เห็นว่า ท่านปรีดี เป็นนักประวัติศาสตร์ด้วย

คณะราษฎร 24 มิถุนายน

ข้อเขียนลักษณะสุนทรพจน์ในวาระสำคัญ "กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย 2475-2525" ได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือปกอ่อน ชื่อ "คณะราษฎร กับ

การอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน" เนื้อหาสาระเชิงประวัติศาสตร์การปกครองเมืองไทย ดังที่ทราบกันแล้ว ผู้ที่ยังไม่ทราบอย่างกระจ่าง ควรแสวงหาอ่านตามห้องสมุดคงจะมี โดยเฉพาะหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี

ความตอนหนึ่ง ซึ่งกล่าวไว้ในหน้า 18 น่าสนใจ...

"ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง" หรือย่นย่อว่า "ผู้ก่อการฯ" นั้น ก็แสดงอยู่ในตัวแล้วว่า บุคคลประเภทนี้เป็นเพียงกองหน้าของมวลราษฎรที่มีความต้องการเสรีภาพและความเสมอภาคยิ่งกว่าระบบสมบูรณาญาสิทธิราช"

ท้ายเล่ม ผนึกบันทึกสำคัญ "ทำไมจึงเป็นวันที่ 24 มิถุนายน" โดยความทรงจำของ "จรูญ สืบแสง"

หลวงเสรีเริงฤทธิ์ พลเอกแห่งกองทัพบก บันทึกถึง "การดำเนินการสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน"

หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ทบทวนความหลัง ไปอัญเชิญ "พระบรมธาตุ" จากแผ่นดินอินเดีย เพื่อนำมาบรรจุในพระเจดีย์ "วัดพระศรีมหาธาตุ"

พ.ต.วิลาศ โอสถานนท์ บันทึกถึงอดีตเกี่ยวกับร่มโพธิ์ร่มไทรของผู้ก่อการฯ ที่เกี่ยวข้องกับ "วัดพระศรีมหาธาตุ" อย่างรัดรึงตรึงใจ

หนังสือในวันครบ 50 ปี การอภิวัฒน์ประชาธิปไตย เล่มนี้ เป็นเอกสารสำคัญเบิกโรงด้วย "คติพจน์" ของท่านเชษฐบุรุษ พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งได้คัดจากหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" ฉบับที่ 24 มิถุนายน 2482

เราจะเห็นได้ว่า ท่านปรีดี ได้ทำงานฝากไว้บนแผ่นดินไทยด้วยมันสมองและอย่างสันติวิธี ไม่ต้องการให้เสียเลือดเนื้อ และแผ่เมตตาธรรม

ผู้เทิดทูนพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่ง "ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์" และ "รัฐบุรุษอาวุโส"

แม้จะต้องลี้ภัยการเมืองไปพำนัก ณ เมืองจีน และ ชานกรุงปารีส ก็ได้ห่วงใยบ้านเกิดเมืองนอน วรรณกรรมต่าง ๆ ที่ท่านผลิตออกมาปรากฏชัดในตัวเอง

อดีตของท่านปรีดี โดยสังเขป

ชีวประวัติของรัฐบุรุษอาวุโส ดร.ปรีดี พนมยงค์ ส่วนใหญ่ก็ทราบกันดี โดยเฉพาะในช่วงสัปดาห์แห่งมรณกรรม วันที่ 2 ถึง 11 พฤษภาคม 2526 สื่อมวลชนได้แพร่ข่าวมากพอสมควร แต่ไม่ถึงขนาด "รัฐบุรุษ" สำคัญของประเทศ

การจัดบำเพ็ญกุศล ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุ ควรแก่การสรรเสริญ จากการริเริ่มของคณะกรรมการโครงการ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย" เป็นไปอย่างสมเกียรติยิ่ง

ดร.ปรีดี ลูกชายของนายเสียง นางลูกจันทน์ ดวงกำเนิดเกิด ณ บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอกรุงเก่า อยุธยา เมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม 2443 ครอบครัวชาวนา ฐานะปานกลาง การเรียนหนังสือใกล้ชิดกับโรงเรียนวัดมาก ศิษย์เก่าวัดรวก, ร.ร.วัดศาลาปูน กรุงเก่า

เมื่อเข้ามากรุงเทพฯ เรียนมัธยมต้น ณ ร.ร.วัดเบญจมบพิตร, ร.ร.สวนกุหลาบ จนสำเร็จ ม. 6 เนื่องด้วยอายุยังน้อยเพียง 15 ปีเศษ ยังไม่ถึงเกณฑ์เรียนต่อชั้นสูง จึงกลับไปทำนาช่วยพ่อแม่อยู่ 2 ปี จากนั้น เข้าเรียน ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม อายุ 19 ปีสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต

วัย 20 ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรมไปศึกษากฎหมาย ณ ฝรั่งเศส ช่วง 7 ปีที่ปารีส สอบไล่ได้ปริญญาตรี โท และเอกทางกฎหมาย และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์

ปีสุดท้าย 2469 ที่ฝรั่งเศส ได้ร่วมกับเพื่อนพ้องอีก 6 คน ประชุมก่อตั้ง "คณะราษฎร" อันเป็น "จุดเริ่มต้น" การอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน 2475 เหตุการณ์สำคัญยิ่งในชีวิต

ในอดีตเคยเป็นผู้พิพากษา ผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย อาจารย์ร.ร.กฎหมาย ปี 2471 ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เมื่ออายุ 28 สมรสกับ น.ส.พูนศุข ณ ป้อมเพชร เคยเป็นรัฐมนตรีหลายกระทรวง นายกรัฐมนตรี หัวหน้าเสรีไทย ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และรัฐบุรุษอาวุโส

ในโลกศิลปะเป็นผู้กำกับการแสดงภาพยนตร์ "พระเจ้าช้างเผือก"

ประจิต วราภรณ์

หลักไท,

2 มิถุนายน 2526

เอกสารสำคัญ:
โครงการ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย"

ความเคลื่อนไหวภายหลังมรณกรรมของ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ จากประชาชนวงการต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่น่าปลื้มปีติ อย่างน้อยก็เป็นการแสดงออกถึงคุณธรรมพื้นฐาน ที่แต่ละฝ่ายสำนึกในคุณูปการที่ท่านปรีดีได้กระทำแล้วอย่างงดงามในแผ่นดินนี้

–ส.ส.ได้เรียกร้องให้รัฐบาลจัดรัฐพิธีและให้เกียรติต่อท่านผู้วายชนม์

–อาจารย์, นักศึกษามหาวิทยาลัยและพระภิกษุสามเณรตลอดจนประชาชน ได้เข้าร่วมในพิธีไว้อาลัยและบำเพ็ญกุศลอุทิศกุศลให้ท่าน

–นักเขียน, นักหนังสือพิมพ์ ร่วมกันเสนอข่าว, บทความและข้อเขียนในทางที่จะปลุกความสำนึกในความสำคัญของท่าน

–ชาวอยุธยา ผู้ร่วมชาติภูมิถิ่นกำเนิดเดียวกับท่านปรีดีก็ได้กระทำตามกำลังของตนในอันที่จะรำลึกถึงรัฐบุรุษอาวุโส "คนดีศรีอยุธยา" (ซึ่งไม่เพียงแต่จังหวัดอยุธยาเท่าน เพราะความหมายศรีอยุธยา ณ ที่นี้ คือแผ่นดินทั้งแผ่นดินไทย) ดังจะเห็นว่า เมื่อได้เวลาปลงศพท่าน ณ กรุงปารีส เวลาเดียวกันที่วัดพนมยงค์ พระภิกษุทั้งนั้นได้ประชุมพร้อมกันสวดบังสุกุล มิใยที่จะต้องกล่าวถึง ทางโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดอยุธยาดำริจะจัดนิทรรศการเรื่องท่านปรีดี หรืออย่างดำรง พุฒตาล โฆษกมีชื่อได้เขียนเรียกร้องให้สร้างสิ่งที่ระลึกอันเป็นเกียรติภูมิของชาวอยุธยา

ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ทั้งมวลเป็นประจักษ์พยานถึงสัจธรรม เป็นสิ่งไม่อาจบดกำบังได้ด้วยอำนาจอภินิหารใด ๆ

ผู้ไม่บริสุทธิ์เรืองอำนาจได้ ขณะที่ผู้บริสุทธิ์สามารถตกอับได้ แต่คุณธรรมพื้นฐานที่มีอยู่ในใจของแต่ละคนก็สามารถแสดงออกมาได้พ้องกันในที่สุด เมื่อถึงวาระเช่นนี้เองว่า คนชนิดใดเล่าจะอยู่ในดวงใจเขาตลอดกาล

บัดนี้ รัฐบาลก็ได้แสดงท่าทีออกมาแล้วในอันที่มีจิตศรัทธาเห็นสมควรว่าควรสร้างอนุสาวรีย์ของท่านปรีดี ทว่าจิตศรัทธาของรัฐบาลเป็นจิตศรัทธาของผู้ไม่ประสงค์จะบริจาคทรัพย์

ครับ, ไม่ให้สตางค์ซึ่งเป็นภาษีจากเงินประชาชน ในกรณีเช่นนี้ก็ไม่หนักหนาอะไร แต่ช่วยกันจำ ๆ เอาไว้ก็แล้วกันว่าต่อไปอย่าเอาเงินประชาชนไปสร้างอนุสาวรีย์ทรราชย์คนใหม่สมัยต่อไป เหมือนกับที่เคยสร้างให้แก่เผด็จการเบ็ดเสร็จบางคนก็แล้วกัน

การระดมเงินจากประชาชนและลูกศิษย์ลูกหาเพื่อสร้างอนุสาวรีย์ให้ท่านปรีดี ถึงจะไม่ง่ายเหมือนระดม "ประชามติไปรษณียบัตร" หรือระดม "กรรมกรลูกหาบ 66/23" แต่ก็ไม่ใช่เรื่องยากนัก

กระทั่งจะไม่สร้างรูปปั้นรูปแกะสลักขึ้นเป็นอนุสาวรีย์ท่านปรีดีเลย ท่านก็มีอนุสาวรีย์ของท่านอยู่แล้ววันยังค่ำ เพราะผลงานของท่านเป็นสิ่งอนุสรณ์อันยิ่งใหญ่เกินกว่ารูปปั้นอันระเกะระกะจำนวนไม่น้อย ที่ไม่รู้ว่าที่มาของรูปปั้นนั้นฝากอะไรไว้ในแผ่นดินบ้าง

แต่ถ้าราษฎรจะกระทำการอันใดเพื่อให้เกียรติแก่ราษฎรด้วยกันย่อมจะต้องถือว่านั่นเป็นเกียรติอันสูงสุดและยิ่งใหญ่

เพราะ ในเมื่อราษฎรเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและที่มาแห่งอำนาจนั้นแล้ว จะไม่ให้ราษฎรเป็นที่มาแห่งเกียรติอันสูงสุดนั้นเห็นจะออกกระไรอยู่

ระหว่างที่ความดำริเรื่องจัดสร้างอนุสาวรีย์ท่านปรีดียังไม่เป็นผลคืบหน้า ก็ขอแนะนำสิ่งอนุสรณ์อย่างหนึ่งที่คงจะล้ำค่าไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน นั่นคือ เอกสารอันผลิตขึ้นโดย โครงการ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย"

โครงการนี้ เกิดจากการรวมตัวของนักวิชาการผู้ใฝ่ใจทางสังคมศาสตร์และศิษยานุศิษย์ตลอดจนผู้ใกล้ชิดท่านปรีดี โดยมีวัตถุประสงค์จะจัดทำรวมบทนิพนธ์ของท่านปรีดีออกตีพิมพ์เผยแพร่ในวาระครบรอบวันเกิดที่ 84 ปีของท่านปรีดี ในวันที่ 11 พฤษภาคม 2527 และโครงการดังกล่าวมีสุภา ศิริมานนท์ เป็นประธาน

การดำเนินงานของโครงการ "ปรีดีฯ" ได้กระทำมาก่อนวันมรณกรรมของท่านปรีดีมาเป็นเวลาแรมปี เคยตีพิมพ์หนังสือของโครงการเผยแพร่ก่อนหน้านี้มาแล้ว 1 เล่ม และภายหลังที่ท่านปรีดีมรณกรรม หนังสือที่วางจำหน่ายเมื่อวันบำเพ็ญกุศลที่วัดมหาธาตุฯ (11 พ.ค. 26) ที่น่าสนใจและเป็นภาคภาษาไทยมีอยู่สองเล่มคือ "ดร.ปรีดี พนมยงค์" เขียนโดย ไสว สุทธิพิทักษ์เล่มหนึ่ง กับ "ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส

ปรีดี พนมยงค์" ซึ่ง ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สัมภาษณ์เมื่อ 10 เมษายน 2525 อีกเล่มหนึ่ง

หนังสือสองเล่มอันกล่าวนามมานั้นน่าสนใจด้วยกันทั้งคู่ เล่มแรกที่ไสว สุทธิพิทักษ์ เขียน เป็นผลงานที่เขียนไว้เมื่อ 2493 และเมื่อพิมพ์เป็นครั้งที่สองในคราวนี้ แม้จะไม่ใช่หนังสือของโครงการฯ แต่ก็เพื่อหาเงินรายได้สมทบทุนมูลนิธิปรีดีฯ และโครงการปรีดีฯ ท่านผู้เขียนได้แก้ไขเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้น เนื้อหาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับท่านปรีดีตั้งแต่แรก จนถึงขณะที่ไปพำนัก ณ กรุงปารีส, การที่ไสวเขียนและพิมพ์เมื่อ 2493 นับว่าเป็นความกล้าหาญทีเดียว เพราะคณะที่มีอำนาจเวลานั้นพยายามกำจัดลิดรอนความรับรู้ข้อเท็จจริงและเกียรติภูมิของท่านปรีดีในวิถีทางต่าง ๆ จึงไม่น่าแปลกใจที่ ส.ธรรมยศ นักวิจารณ์สำคัญคนหนึ่งในเวลานั้นมีความพึงใจ ถึงกับลงทุนเขียนบทวิจารณ์ลงในหนังสือพิมพ์ติดต่อกันคราวเดียวเป็นเวลา 6 วัน

ส่วนเล่ม "ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดีฯ" ที่ ดร.ฉัตรทิพย์ สัมภาษณ์ และเป็นหนังสือของโครงการปรีดีฯ จะเป็นหนังสือที่ทรงคุณค่าและเป็นเอกสารอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญอีกเล่มหนึ่ง เพราะผู้สัมภาษณ์ได้กำหนดหัวข้อไว้ในปัญหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง "ซึ่งมีประเด็นสำคัญ ๆ 3 ประการ คือ สภาพและปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2475, ผลงานของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจ และทัศนะความเห็นที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน"

เท่าที่ทราบ หนังสือโครงการปรีดีฯ นั้น เป็นหนังสือที่จัดทำโดยผ่านกระบวนการค้นคว้าหาหลักฐาน, การตรวจสอบที่ละเอียดลออ นอกจากกลั่นกรองในชั้นคณะกรรมการชั้นหนึ่งแล้ว ยังได้รับการตรวจสอบจากท่านปรีดีเองอีกชั้นหนึ่งด้วย อย่างบทสัมภาษณ์โดย ดร.ฉัตรทิพย์นั้น ใช่ว่าพอถอดจากแถบบันทึกเสียงก็พิมพ์เลยก็หาไม่ เพราะทราบว่าเมื่อเรียงพิมพ์

เป็นต้นฉบับพิมพ์ดีดออกมา ได้จัดส่งไปให้ท่านปรีดีตรวจแก้อยู่นาน ความใดไม่ชัดแจ้งก็ทำให้ชัดแจ้ง ความใดที่น่าจะคลาดเคลื่อนท่านปรีดีก็ได้อุตส่าห์ค้นคว้าหาหลักฐาน ทั้งนี้ เนื่องจากท่านปรีดีเป็นผู้ที่รังเกียจการเรียนรู้โดยคำเล่าลือเป็นอุปนิสัย ซึ่งท่านผู้สนใจอาจค้นพบลักษณะและคำตักเตือนของท่านในกรณีเช่นนี้ได้ใน "เค้าโครงการเศรษฐกิจ"

การทำงานของคณะกรรมการโครงการปรีดีฯ ดูเผิน ๆ อาจจะดูคล้ายมุ่งหมายเพียงจัดสร้างสิ่งอนุสรณ์เป็นที่ระลึกในงานครบรอบ 84 ปี ด้วยกตัญญูตาธรรม และด้วยความเป็นนักวิชาการจึงผลิตงานทางวิชาการขึ้นมา แต่ขณะเดียวกันผลจากการนี้ ย่อมเป็นการช่วงชิงโอกาสศึกษาประวัติศาสตร์ระยะใกล้ จากท่านผู้มีส่วนร่วมสร้างประวัติศาสตร์ในฐานะคนสำคัญพร้อมกันไปโดยคราวเดียวกัน และกิจทั้งหลายที่คณะกรรมการโครงการดังกล่าวได้กระทำมาแล้วนี้ นับว่ามีความหมายลึกซึ้งทางประวัติศาสตร์ยิ่งนัก

เพราะนี่ คือ กระบวนการของการเขียนบันทึกประวัติศาสตร์โดยประชาชน คือ การชำระประวัติในยุคสมัยที่เมฆหมอกอันมืดมัวปกคลุมอยู่เป็นเวลายาวนาน เป็นการพาให้วิญญูชนได้ก้าวพ้นประวัติศาสตร์ประเภทนิทาน ประกอบด้วยเลขศักราชอีกก้าวใหญ่

มิใช่งานที่ง่ายนัก เพราะนอกจากต้องอาศัยพลังวิริยะภาพในการค้นคว้า อาศัยการเสียสละเวลาและอื่น ๆ เป็นจำนวนไม่น้อยแล้ว ยังต้องอาศัยความกล้าหาญในขนาดมหึมาจำนวนที่ไม่ต่างกันด้วย

เพราะประวัติศาสตร์ที่แท้จริงคือ ประวัติการต่อสู้ขัดแย้ง

ขณะที่ มายาชนจำนวนไม่น้อยยังงัวเงีย และท่านผู้หาญกล้าจำนวนหนึ่งชูคบเพลิงขึ้นเพื่อให้ศึกษาท่านปรีดีด้วยท่าทีของการศึกษาหาสัจจะจากความเป็นจริง ตัวแทนของฝ่ายที่หมายดับคบเพลิงกำลังเริ่มพ่นลมโหมกระแสโต้ฝ่ายความคิดอภิวัฒน์อีกครั้งหนึ่งแล้ว

นั่นคือ เสียงจากชั้นบนของขบวนกรรมกรลูกหาบ 66/23 ได้เกรี้ยวกราดก่นว่าท่านปรีดี

และเสียงเช่นนี้คงลอดไรฟัน คู่ขนานกับทฤษฎีอำนาจบริสุทธิ์เพื่อสิ่งที่เรียกว่าปฏิวัติประชาธิปไตยของพวกเขา

ธรรมเกียรติ กันอริ

ไทยแลนด์

27 มิถุนายน-2 กรกฎาคม 2526

"สังคมพระศรีอารีย์" ศึกษาแนวคิดท่านปรีดี

"…..การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎร์นี้ เท่ากับช่วยประเทศและราษฎร บุตรหลาน เหลนของตัวเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมสมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะต้องมีงานทำไม่ต้องอดหยาก ทุกคนจะต้องมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นขี้ข้า เป็นทาสของพวกเจ้า หมดสมัยพวกเจ้าทำนาบนหลังคน สิ่งที่คนพึงปรารถนาคือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ "ศรีอาริย์" นั้น ก็จะบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรทั่วหน้า"

คำกล่าวที่ยกมาข้างต้นนี้ เป็นข้อความในช่วงท้ายของคำประกาศของคณะราษฎร เมื่อครั้งที่ทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เมื่อตอนเช้าตรู่ของวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และผู้ร่างประกาศนี้ก็คือท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นมันสมองสำคัญของคณะราษฎรนั่นเอง

คำศัพท์ "ศรีอาริย์" ที่ท่านหยิบยกขึ้นมากล่าวนั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดในการมองสังคมที่ท่านมี อีกทั้งยังสามารถบ่งบอกได้ชัดเจนว่า การที่ท่านได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งคณะราษฎรล้มล้างการปกครองที่มีอยู่เดิม และพยายามผลักดันให้การเมือง เศรษฐกิจและสังคมไทย เปลี่ยนแปลงไปนั้น ด้วยเหตุที่ท่านมุ่งหวังที่จะให้สังคมไทยพัฒนาไปสู่สภาพเช่นไร

สมัยเมื่อครั้งเป็นเด็ก ท่านปรีดีเคยได้ยินภิกษุสงฆ์ และผู้เฒ่าเล่าให้ฟังถึงพุทธทำนายว่า "ในปลายพุทธศาสนามนุษยชาติจะเข้าสู่ยุค "มิคสัญญี" เพราะศีลธรรมเสื่อมทรามลง จะมีการรบราฆ่าฟันและเบียดเบียนกัน ไฟบรรลัยกัลป์จะเผาผลาญล้างโลกที่โสมม ครั้นแล้วก็จะเกิดยุคใหม่คือ "ยุคศรีอาริยเมตไตรย" ซึ่งมนุษยชาติจะอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีที่มีต่อกัน บุคคลจะเสมอกันประดุจว่า เมื่อออกจากบ้านต่างก็สังเกตความผิดเพี้ยนระหว่างกันมิได้ ความสะดวกสบายในการคมนาคมและความสมบูรณ์ของชีวปัจจัย ซึ่งมนุษย์สามารถถือเอาได้ตามความต้องการ"

ความคิดนี้ได้ตราตรึงฝังแน่นอยู่ในความทรงจำ และความรู้สึกนึกคิดของท่านตลอดมา จวบจนกระทั่งท่านเติบโต เมื่อได้ศึกษาถึงความจริงอันถ่องแท้ของสภาพสังคมไทย ท่านก็ได้ประจักษ์และสามารถอรรถาธิบายได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ที่กอปรไปด้วยเหตุและผลว่า พุทธทำนายที่ได้สดับรับฟังมานั้น เป็น "กฎอนิจจัง" ของพุทธศาสนาที่มีแก่นสารสาระอันเป็น "สัจธรรม"

"กฎอนิจจัง" ดั่งว่านี้ มีนัยว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มิได้คงนิ่งอยู่กับที่ ทุกสิ่งมีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง ชีวิตย่อมมีด้านบวกและด้านลบ มีส่วนใหม่ที่กำลังเจริญงอกงามกับส่วนเก่าที่เสื่อม ซึ่งกำลังดำเนินไปสู่ความสลายแตกดับ ระบบสังคมก็เช่นกัน ท่านปรีดีมองว่า ระบบสังคมใด ๆ ก็ตาม ไม่มีการหยุดนิ่งชั่วกัลปาวสาน ระบบเก่าย่อมดำเนินเข้า

สู่ความเสื่อมสลาย ส่วนระบบสังคมที่เกิดใหม่ก็จะเจริญเติบโตจนกระทั่งบรรลุถึงขีดที่ไม่อาจเติบโตต่อไปได้อีก ก็จะดำเนินเข้าสู่ความเสื่อมสลาย โดยระบบที่ใหม่ยิ่งกว่าจะบังเกิดและสืบต่อกันไปเป็นช่วง ๆ

และยุค "มิคสัญญี" ที่กล่าวถึงนั้น ก็เป็นอุปมาของสังคมมนุษย์ที่มีระบบกดขี่เบียดเบียน ซึ่งแม้จะอยู่ได้เป็นเวลานานและเติบโตขึ้นเป็นลำดับก็ตาม แต่ก็ต้องเสื่อมสลายในที่สุด การรบราฆ่าฟันและการมีแต่เบียดเบียนกันในยุคนี้แสดงว่า ระบบกดขี่เบียดเบียนได้เข้าสู่ความเสื่อม อย่างร้ายแรงมาก เพราะพวกเบียดเบียนผู้อื่นไม่สามารถที่จะรักษาอำนาจเบียดเบียนของตนไว้ตามวิธีสันติที่เป็นธรรม จึงจำเป็นที่ต้องใช้วิธีที่ไม่เป็นธรรม ไม่มีศีลไม่มีสัตย์ และใช้อาวุธประหัตประหารผู้ถูกเบียดเบียน ผู้บริสุทธิ์ต้องล้มตายเพราะอำนาจอธรรม ทำให้ผู้ถูกเบียดเบียนจำเป็นต้องต่อสู้ตามวิถีทางที่ตนเห็นว่า จะกำจัดการเบียดเบียนให้พ้นไปได้

"เมื่อระบบกดขี่เบียดเบียนหมดไป ก็เป็นธรรมดาที่สังคมมนุษย์ต้องเข้าสู่ระบบที่ไม่มีการเบียดเบียนอันเป็นลักษณะสำคัญของยุค "ศรีอาริยเมตไตรย" คือมนุษยชาติอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีระหว่างกัน บุคคลจะมีความเสมอภาคกันในทุกกรณี ไม่มีความแตกต่างกันในฐานะ และวิถีการดำรงชีพ ไม่มีความแตกต่างกันในทางสมองกับกำลังกาย ไม่มีความแตกต่างกันระหว่างผู้อยู่ในเมืองกับชนบท สมาชิกของสังคมก็จะเป็นสาธุชนที่ประกอบกรณียกิจตามความสามารถที่จะต่อสู้กับธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้เป็นประโยชน์แทนที่จะสู้รบระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ความสะดวกสบาย และความไพบูลย์ในชีวปัจจัยก็จะบังเกิดขึ้น ซึ่งมนุษย์อาจถือเอาได้ตามความต้องการ ศีลธรรมของมนุษย์ก็จะสูงเด่น เพราะไม่มีกิเลสแห่งความเบียดเบียน สันติสุขก็จะพึงบังเกิด"

นั่นเป็นแนวคิดจากคำสอนทางพุทธศาสนาที่ท่านได้รับ แต่ในการพิจารณาหาข้อสรุปถึงสภาพความเป็นไปของสังคมนั้น ท่านมิได้ใช้แต่

คำสอนทางพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่หากความคิดของท่านที่ได้เกิดจากรากฐานของการพิจารณาจากกฎความเคลื่อนไหวของธรรมชาติ และกฎการพัฒนาของวิทยาศาสตร์สังคมเป็นสำคัญ ทำให้ท่านสามารถสรุปภาพปัญหาของสังคมรวม จึงมองเห็นการคลี่คลายที่จะเกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสภาพสังคมไทยนั้น ท่านได้รับรู้ทั้งจากการศึกษาและจากประสบการณ์ที่ได้ประสบมาด้วยตัวเองทีเดียว

ในหนังสือ "ความเป็นอนิจจังของสังคม" ซึ่งท่านได้เขียนไว้เมื่อตอนที่อยู่จีนนั้น ท่านปรีดีได้กล่าวถึงแนวความคิดของท่านที่มีต่อสภาพสังคมทั่ว ๆ ไปและสังคมไทยซึ่งท่านเห็นว่า "สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นอนิจจังไม่มีสิ่งใดนิ่งคงอยู่กับที่ ทุกสิ่งมีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง และในการเปลี่ยนแปลงนั้น เป็นผลสืบเนื่องจากการปะทะกันของพลังของระบบเก่ากับพลังของระบบใหม่ในสังคม ทำให้สังคมมีการพัฒนาไปสู่ระบบต่าง ๆ"

ท่านปรีดีได้กล่าวถึงการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์ ซึ่งล้วนแล้วมีการปะทะกันระหว่างสิ่งเก่าใหม่ ทำให้สังคมพัฒนาไปเป็นสังคมระบบต่าง ๆ ว่า "ตามปกติของสังคมส่วนมากนั้น ต่อจากระบบปฐมสหการ (Primitive Communal System) แล้ว ก็เข้าสู่ระบบทาส (Slave System) ต่อจากทาสก็เข้าสู่ระบบศักดินา (Feudal System) ต่อจากระบบศักดินาก็เข้าสู่ระบบธนานุภาพหรือระบบทุน (Capitalist System) และต่อจากระบบธนานุภาพก็มีหลายสังคมที่เข้าสู่ระบบสังคมกิจ หรือที่บางท่านเรียกว่าระบบสังคมนิยม (Socialist System)

สังคมไทยก็เฉกเช่นกัน ระบบศักดินาได้ก่อตัวและพัฒนาขึ้นภายใต้สภาวะที่ระบบทาสยังคงเกาะแนบแน่นหลงเหลืออยู่ ท่านปรีดีได้กล่าวถึงสภาพสังคมไทยช่วงขณะนั้นว่า "สังคมไทยอยู่ภายใต้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งเป็นระบบที่เก่าแก่ มาแล้วหลายศตวรรษ ระบบนั้นมีพลังมากมาย เช่น พระมหากษัตริย์ที่เป็นบ่ระมุขของสังคม ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุด คือ

เป็นเจ้าชีวิตของสมาชิกแห่งสังคม เป็นพระเจ้าแผ่นดิน หรือนัยหนึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตที่สำคัญของสังคมศักดินา” จวบจน พ.ศ. 2455 จึงได้มีการประกาศเลิกทาสอย่างเด็ดขาด

ขณะในช่วงเดียวกันนั้นเอง พลังภายนอกอันเป็นผลพวงแห่งการแผ่ขยายอานุภาพของระบบทุนนิยม ก็ได้เข้ามาครอบงำสังคมไทย ดังที่ท่านได้กล่าวว่า “สังคมธนานุภาพหลายสังคมได้บังคับให้สังคมศักดินาไทยจำต้องยอมให้สังคมธนานุภาพใหญ่น้อย ได้มีอภิสิทธิ์ในทางศาล ทางศุลกากร, ทางเศรษฐกิจ และการเมือง ฯลฯ เหนือสังคมไทย ตามสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคอันเป็นผลให้สังคมไทยต้องตกเป็นสังคมที่เสมือนเมืองขึ้นหรือกึ่งเมืองขึ้นของสังคมธนานุภาพเหล่านั้น และเปิดการค้าและมีการเศรษฐกิจอย่างใหม่ตามทำนองของระบบธนานุภาพแทรกขึ้นมาอีกระบบหนึ่งในสังคมศักดินาไทย”

เมื่อเป็นเช่นนี้ กระแสความคิดที่ไม่พอใจสภาพสังคมที่เป็นอยู่และพยายามหาหนทางผลักดันให้สังคมเปลี่ยนแปลงก็ก่อตัวขึ้น ในการให้สัมภาษณ์ผู้แทนวิทยุกระจายเสียง บี.บี.ซี. ซึ่งออกกระจายเสียงในวันที่ 24 มิถุนายน 2525 นั้น ท่านปรีดีได้เล่าถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่าง ๆ ที่ประสงค์ให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลง ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างก็กระทำตามวิธีที่กลุ่มตนเห็นว่าเหมาะสม

เมื่อ พ.ศ. 2428 มีพระบรมวงศานุวงศ์ 4 พระองค์ ที่ไปศึกษาในยุโรป ร่วมกับข้าราชการสถานทูตสยามชุดแรกประจำกรุงลอนดอน และกรุงปารีสอีก 7 คน ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 ขอให้ทรงพิจารณาเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นระบอบราชาธิปไตยจำกัดหรือภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ก็ยังมิได้บังเกิดผลแต่ประการใด และในสมัยรัชกาลที่ 6 มีกลุ่มข้าราชการชั้นผู้น้อยกลุ่มหนึ่ง พยายามทำการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่

แผนรั่วไหลเสียก่อน จึงถูกจับได้ก่อนที่จะกระทำการ เป็นที่รู้จักกันดีในนามของ "กบฏ ร.ศ. 130"

ตกมาจนถึงช่วงสมัยของท่าน จึงได้มีการก่อตั้งคณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จ แต่ก็ไม่อาจผลักดันให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ท่านต้องการได้ ซึ่งท่านได้กล่าวถึงสภาพความเป็นไปไว้ว่า "ประชาธิปไตย" ที่คณะราษฎรได้เริ่มสถาปนาขึ้นเมื่อ 2475 นั้น ได้ดำเนินมาทีละขั้นระหว่าง 13 ปีเศษ จนบรรลุถึงซึ่งประชาธิปไตยสมบูรณ์ โดยประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ....ต่อมาในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 คณะรัฐประหารได้ทำการยึดอำนาจ ล้มระบบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ต่อจากนั้นมาก็ได้มีคณะอื่น ๆ มากมายหลายคณะที่ "ไม่ใช่คณะราษฎร" ได้บั่นทอนประชาธิปไตย แล้วปกครองประเทศ โดยระบบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยสมบูรณ์ รวมทั้งระบบเผด็จการหลายระบบจนถึงปัจจุบัน"

เป็นที่น่าเสียดาย ที่ท่านปรีดีไม่มีโอกาสจะได้ผลักดันสังคมไทยให้พัฒนาก้าวไปข้างหน้าตามความมุ่งหวัง ที่ท่านคิดเอาไว้ เหตุเพราะความผันผวนทางการเมืองดังที่ทราบกันดี แต่กระนั้น ท่านก็มิได้หยุดยั้งต่อการมีส่วนในการพัฒนาสังคม แม้ท่านจะใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศ แต่ก็มิได้ปล่อยให้เวลาผ่านเลยไปโดยเปล่าประโยชน์ ท่านยังอุตสาห์ค้นคว้าและแต่งหนังสือที่เกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ของสังคมไทย พร้อมทั้งแนะแนวทางในการแก้ไขไว้หลายเล่ม

ความเชื่อมั่นอย่างแน่วแน่ว่า สังคมจักต้องมีการเปลี่ยนแปลงได้สะท้อนออกมาจากคำกล่าวของท่านที่อนุชนรุ่นหลังควรเก็บไปคิดเป็นอย่างยิ่งที่ว่า...การเบียดเบียนกัน และการข่มเหงกัน ย่อมไม่คงนิ่งอยู่กับที่ คือจะต้องเสื่อมสลายไปในที่สุด โดยการต่อสู้ของสมาชิกส่วนมากของสังคม ซึ่งอาจเป็นวิธีสันติเช่นในปัจจุบัน คือวิธีรัฐสภาชนิดประชาธิปไตยสมบูรณ์ สังคมก็จะได้กำจัดการเบียดเบียนให้หมดไปทางปริมาณทีละน้อย ๆ ถ้าสมาชิกใน

สังคมมีทางประนีประนอมกันได้ในที่สุด สมาชิกส่วนมากของสังคมก็จะต้องได้ชัยชนะ เพราะประชาธิปไตยย่อมถือเอาเสียงข้างมาก

ถ้าหากผู้เบียดเบียนและผู้ถูกเบียดเบียน ไม่มีทางประนีประนอมกัน และจะต้องมีการรบราฆ่าฟันกันแล้ว สมาชิกส่วนมากของสังคมที่มีพลังมากกว่าส่วนน้อยก็ต้องได้ชัยชนะอย่างไม่มีปัญหาเช่นเดียวกัน เมื่อการเบียดเบียนกันหมดไป ยุคมิคสัญญีก็ย่อมสิ้นสุดลง และยุคใหม่คือยุค "ศรีอาริยเมตไตรย" ก็เกิดขึ้นมาแทนที่..."

สยามใหม่
24 มิถุนายน 2526

คารวะ "ท่านปรีดี พนมยงค์"

ใครคือแสงศรัทธาแห่งฟ้าสาง
ใครชูธรรมนำทางการสร้างสรรค์
ใครคงค่า..เสมอค่าดวงตาวัน
ใครยังฝัน แม้ถูกฝังร่างพังภินท์

นาม "ท่าน ปรีดี พนมยงค์"
จักสูงส่งคงอยู่มิรู้สิ้น
เป็นตำนานหนักแน่นแห่งแผ่นดิน
เป็นผาหินแห่งศักดิ์ศรีเสรีชน

ท่านก่อกาย..เพื่อความหมายจักก่อเกิด
ท่านดับกาย..ชื่อพรายเพริศทุกแห่งหน
ท่านต่อสู้กู้ค่าประชาชน
ยืนหยัดบนสัจจะอธิปไตย

คารวะ "ท่านปรีดี พนมยงค์"
ตราบร่างลับ ดับลงอสงไขย
มิสิ้นเสียงก้องกู่อยู่ทั่วไทย
รัฐบุรุษยิ่งใหญ่..ท่านไม่ตาย
รัฐบุรุษยิ่งใหญ่..ท่านไม่ตาย

นายประกาย ปรัชญา
ประพันธ์ ในนาม *"สาธุชนชลบุรี"*
อาทิตย์ 19 มิถุนายน 2526

อาลัยพ่อ ปรีดี พนมยงค์

นานมาแล้ว...พ่อจากไป ทิ้งร้างประเทศไทยไว้เบื้องหลัง
ร่อนเร่ออกจากรวงรัง ด้วยมิอาจสู้พลังอธรรม์ทมิฬ

เทียนขาว เล่มน้อยในวันนี้ ริบหรี่ ดับแสง หมดสิ้น
ด้วยพ่อ ลับไป ซึ่งชีวิน ธรณินท์ ยังตื่น สะอื้นไห้

ประวัติศาสตร์การเมืองต้องเลื่องลือ ว่าพ่อคือตัวแทนผู้ยิ่งใหญ่
นักการเมืองคนแรกของเมืองไทย กำเนิดด้วยประชาธิปไตยบริสุทธิ์

พ่อคือขุนศึกประชาชน ขจัดความหมองหม่นเพื่อนมนุษย์
ภารกิจยังอีกไกลไม่สิ้นสุด พ่อไม่หยุดแม้กระทั่งวันสุดท้าย

พ่อคือเมล็ดข้าวของแผ่นดิน จากท้องนาสู่ธานินไม่สิ้นสมัย
คือความงอกงามอำไพ เลือดเนื้อเชื้อไขของชาวนา

เลี้ยงคนเลี้ยงคามนำมนุษย์ ก้าวรุดก้าวล้ำนำหน้า
เพื่อคนใหม่ที่จะเติบโตมา เดินตามมรรคาวิธี

เมล็ดข้าว ไกลลาน ไกลบ้านเกิด ประเสริฐ สูงส่ง ศักดิ์ศรี
ทั้งชีวิต อุทิศพร้อม ยอมพลี ปรีดี พนมยงค์ ยงยืน

ถึงวันนี้ พ่อลาลับ ดับจากลูก วีรกรรม พ่อยังปลูก ไทยลุกตื่น
ปฐพี แซ่ซ้อง แลสะอื้น ครั่นครื้น คุณูปการ พ่อปรีดีฯ

การยืนยันสัจจะที่ธรรมศาสตร์

เหตุการสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย หลัง 50 ปีประชาธิปไตย *ได้ผ่านพ้นไปไม่ทันสิ้นขวบปี อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ก็มรณ*กรรม พร้อม ๆ กับคำวิจารณ์มากมายเกี่ยวกับผลงานของท่านที่ฝากไว้ในสังคมไทย ส่วนใหญ่แล้ว นักคิด นักเขียน นักหนังสือพิมพ์และนักวิชาการมองท่านในฐานะผู้สร้างคุณูปการให้กับประชาราษฎร์ พยายามสร้างสรรค์ประชาธิปไตย

ทัศนะการมองอาจารย์ปรีดีมี 2 ฝ่าย อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นบุคคลจำนวนน้อยมาก พยายามมองหาข้ออ่อนของอาจารย์ปรีดีขึ้นมา ถ้ากล่าวในขอบเขตประเด็นนี้แล้ว คงไม่มีใครปฏิเสธว่า มนุษย์ในโลกนี้ แม้จะเป็นรัฐบุรุษคนใดก็ตาม ย่อมมีข้อบกพร่องบ้างเป็นธรรมดา แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ บางคนพยามตัดตอนประวัติศาสตร์ ประเมินประวัติศาสตร์ด้วยอคติ หรือสรุปประวัติ-ศาสตร์ด้วยความเชื่อมั่นแบบงมงายมากกว่าเหตุผล หรือนำผลที่เกิดขึ้นจากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง มาสรุปประวัติศาสตร์ โดยไม่มองจากหลาย ๆ

ด้านและประเมินผลการต่อเนื่องที่ติดตามถึงคนรุ่งหลัง ด้วยสายตาของผู้เชิดชูคุณธรรมและเคารพสัจธรรมอย่างแท้จริง และสัจธรรมนั้นต้องตั้งอยู่บนจุดยืนไม่ใช่เพื่อประโยชน์คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ต้องเอื้ออำนวยผลประโยชน์หรือเป็นคุณแก่ประชาราษฎร์

น่ายินดี ที่ในวงวิชาการบ้านเรา มีนักวิชาการส่วนหนึ่งได้สะท้อนลักษณะการแสวงหาสัจธรรมทางวิชาการด้วยทัศนะที่กว้าง มองโลกด้วยทัศนะที่ดีงามอย่างมีเหตุผลรอบด้าน มีการจำกัดขอบเขตการมองปัญหาจากสภาพที่เกิดขึ้นในขั้นตอนประวัติศาสตร์แต่ละข้อ ซึ่งอาจารย์ปรีดีเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง ถ้ามองจากหลาย ๆ ด้านของเหตุการ์ทางการเมือง เศรษฐกิจสังคมและผลต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ แง่มุมที่นักวิชาการแต่ละท่านเขียน หรืออภิปรายหลาย ๆ ด้าน จะเห็นภาพอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เด่นขึ้นมาอย่างไม่อาจบิดเบือนได้ ท่านเป็นรัฐบุรุษผู้มีคุณูปการอันใหญ่หลวงต่อชาติไทยโดยแท้ และถ้าหากมีรัฐบาลใจกว้างหรือประเทศไทยมีบรรยากาศในการแสวงหาสัจธรรมทางวิชาการและทางด้านประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง หลักฐานทางประวัติศาสตร์รวมทั้งข้อเขียนที่เป็นทัศนะความคิดของท่าน จะยืนยันว่าผลงานที่ท่านได้กระทำนั้น ท่านมุ่งไปสู่ประชาธิปไตยของประชาชนอย่างจริงจัง

การเคลื่อนไหวเกี่ยวกับอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังคงดำเนินมาตลอดเวลา เมื่อครบรอบการมรณกรรม 50 วัน ทางโครงการปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย คณะกรรมการจัดงานรำลึก 50 วัน ปรีดี พนมยงค์ และองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดให้มีนิทรรศการประกอบการปาฐกถาและการอภิปรายขึ้นที่หอศิลปวัฒนธรรม ตั้งแต่วันที่ 21–27 มิถุนายนนี้

ทางด้านประตูเข้าหอประชุม จัดวางไว้ด้วยบอร์ดแสดงภาพชีวประวัติ และประวัติการทำงานบางส่วนของท่านปรีดี ในงานสัปดาห์ปรีดี พนมยงค์ นักวิชาการได้ออกมาเคลื่อนไหว แสดงปาฐกถากันอย่างคึกคัก จริงจัง

จนดูเสมือนว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แหล่งศึกษาที่ท่านปรีดีเป็นผู้ประศาสน์การ ยังชูธงเด่นพิทักษ์เกียรติคุณของท่านไว้ ท่ามกลางลมอ่อน ๆ ของฝ่ายที่ความคิดผูกติดกับความงมงายที่โชยผ่านไปวูบเดียว

สัปดาห์ปรีดี พนมยงค์ ขบวนแถวนักวิชาการที่อภิปรายและแสดงปาฐกถาได้คัดเลือกจากสาขาวิชาต่าง ๆ ทั้งมีผลงานแสดงต่อสาธารณชนเป็นที่รู้จักกันดี ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก พูดถึง "ปรีดี พนมยงค์ ในกระแสการพัฒนาการเมืองไทย" อ. ไชยันต์ รัชชกูล พูดถึง "ปรีดี พนมยงค์กับขบวนการเสรีไทย" อ. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ แสดงวาทะเรื่อง "ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์" พระพิมลธรรมปาฐกถา "ปรีดี พนมยงค์กับหลักธรรมในการสร้างชาติ" อ. เฉลิมเกียรติ ผิวนวล แสดงทัศนะ "ความคิดสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ที่เป็นประชาธิปไตยของปรีดี" และ "แนวความคิดเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์" โดย ดร. ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ปิดท้ายรายการในรอบสัปดาห์

การแสดงนิทรรศการประวัติและผลงานของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ทำให้แลเห็นภาพประวัติศาสตร์ได้ชัดมาก การเลือกภาพทำให้ผู้ชมมองเห็นหรือรำลึกเหตุการณ์เก่า ๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจารย์สุภา ศิริมานนท์ ประธานกล่าวเปิดงานด้วยความปีติเป็นอันมาก

การปาฐกถาวันแรก อ. เสน่ห์ จามริก อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ ผู้อำนวยการสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ยกเอาคำพูดหรือข้อเขียนของบุคคล 2 ท่านมาเปรียบเทียบกัน คือ ของนายประเสริฐ ทรัพย์สุนทร อดีตกรรมการพรรคคอมมิวนิสต์ผู้กลับใจที่ว่า "...เพราะผมตำหนิท่านในหลักการปฏิวัติประชาธิปไตยเป็นสำคัญ โดยผมเปรียบท่านเป็นผู้รักษาไข้ให้ตาย อ. ปรีดีเป็นนักปฏิวัติประชาธิปไตยคนสำคัญที่สุดของคณะราษฎร กล่าวได้ว่าท่านเป็นผู้นำที่แท้จริงของคณะราษฎร แต่แทนที่ท่าน

จะนำการปฏิวัติประชาธิปไตยไปสู่ความสำเร็จ ท่านกลับเป็นต้นเหตุให้การปฏิวัติพัง พังจนถึงวันมรณกรรมของท่าน และยังจะพังไปอีกนานทีเดียว”

อ. เสน่ห์ ได้แสดงความเห็นแย้ง โดยยกข้อเขียนของ นายธรรมเกียรติ กันอริ นักเขียนผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ว่า “ถ้าตั้งใจติ เราจะพบข้ออ่อนข้อบกพร่องทั้งนั้นในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ในเค้าโครงเศรษฐกิจ ตลอดจนในการดำเนินการทางการเมืองบางประการ แต่ทำไมท่านรัฐบุรุษท่านนี้จึงต้องรับแต่ผิดเพียงผู้เดียว ในเมื่อธรรมดาของการริเริ่มใดย่อมมีข้ออ่อนทั้งนั้น เพราะการลงมือย่อมไม่ใช่ความคิดล้วน ๆ แต่เป็นความคิดที่ประสานกับปฏิบัติ มีเงื่อนไข มีตัวแปร มีความจำกัดและกระทั่งมีพัฒนาการ”

ในการปาฐกถา อ. เสน่ห์กล่าวถึง เงื่อนไขและตัวแปรที่จำกัดฐานะบทบาทในทางการเมืองของท่านปรีดี เช่น ปัญหาการขัดแย้งระหว่างสถาบันและคณะราษฎร์ โดยมีกลุ่มที่พยายามแบ่งแยกกลุ่ม ร. 7 กับกลุ่ม อ. ปรีดี ซึ่งสัมพันธ์ปัญหาใหญ่อีกประการหนึ่งคือ ในภายหลังเมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในระหว่างฝ่ายทหารและพลเรือน จะไม่มีกษัตริย์เป็นตัวกลางคอยประนีประนอม และข้อจำกัดทางการเมืองที่ต่อเนื่องจากภววิสัยนอกตัว อ. ปรีดี อีกข้อหนึ่ง คือประกาศใช้ พรบ. คอมมิวนิสต์ ในวันเดียวกันกับที่ท่านเดินทางออกต่างประเทศ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดการเมืองของไทยในปัจจุบัน กม. นี้ถือได้ว่าเป็นการตอบโต้เค้าโครงเศรษฐกิจ สะกัดกั้นบทบาทของท่านปรีดีต่อการพัฒนาการเมืองไทย

นอกจากนี้ อ. เสน่ห์ ยังได้สรุปถึงการสูญเสีย อ. ปรีดี ไปจากประเทศไทยเมื่อครั้งนั้นว่า “ความล้มเหลวของ อ. ปรีดี จึงไม่ใช่ความล้มเหลวของในส่วนบุคคล แต่หมายถึงเป็นความล้มเหลวของสังคมไทยและอนาคตของสังคมไทยด้วย”

ในวันพุธที่ 23 มิ.ย. นี้ อ. ไชยยันต์ รัชชกูล ได้ปาฐกถาในหัวข้อ "ปรีดี พนมยงค์กับขบวนการเสรีไทย" โดยเกริ่นนำถึงตอนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 สภาพบ้านเมืองมีความเป็นชาตินิยมสูงมาก เพราะขณะนั้นอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก่อนหน้าที่สงครามจะเกิดขึ้น "สิ่งที่มีนัยสำคัญก็คือว่า ไอ้การเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนไปสู่ระบบประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์เป็นประมุขแต่อย่างเดียว แต่มันเป็นการกระทำทุก ๆ ฝ่ายนะ และเป็นเจตจำนงของบุคคลในคณะราษฎรหลายท่านด้วย คือมันมีการเดินไปสู่ความเป็นชาตินิยมของประเทศด้วย...ทีนี้ในเรื่องสงคราม เราอาจมีความคิดแตกไปอีกว่า ในฝ่ายรัฐบาลนั้น ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนหรือโปรญี่ปุ่น อีกฝ่ายหนึ่งนิยมพันธมิตร แต่ถ้าดูตัวของผู้นำเราจะเห็นว่า ทั้งสองฝ่ายเป็นชาตินิยมด้วยกัน เพียงแต่คิดว่า ถ้าเราร่วมกันกับฝ่ายนี้ เราจะได้อะไร...แต่แน่นอน การที่จะรับฝ่ายใด จะฝ่ายสัมพันธมิตรหรือญี่ปุ่นนั้น ก็คงไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกพื้นฐานชาตินิยมเท่านั้น แต่จะโยงเกี่ยวกับเรื่องโดยพื้นฐานคือ จิตใจนิยมประชาธิปไตย หรือว่าเป็นไปในทางตรงกันข้าม เราจึงสังเกตเห็นว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการเป็นฝ่ายหนึ่ง นายปรีดี พนมยงค์ นายดิเรก ชัยนาม นายทวี บุญยเกต เป็นอีกฝ่ายหนึ่ง และฝ่ายที่มีแนวคิดเผด็จการยังได้กุมกำลังทหารอยู่ในมือด้วย

บทบาทของท่านปรีดีต่อขบวนการเสรีไทย จึงกระทำในฐานะผู้ที่รักชาติ รักเอกราช ไม่ใช่ตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อเป็นฐานการเมืองส่วนตัว และเมื่อสงครามยุติลง บทบาทของท่านยังขยายไปถึงการเจรจาระหว่างประเทศเพื่อปกป้องเอกราชเอาไว้ อ. ไชยยันต์จึงสรุปในตอนท้ายว่า ตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโสนั้นเหมาะสมกับ อ. ปรีดี เป็นอย่างยิ่ง เมื่อคำนึงถึงคุณูปการที่ท่านมีต่อประเทศไทย

ส่วน อ. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ แสดงทัศนะในวันที่ 3 ของงานและมาในมาดใหม่ ขอตั้งชื่อจาก "ปรีดี พนมยงค์ กับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" เป็น "ปรีดี พนมยงค์ และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์

และการเมือง 2477–2490" และให้ชื่อรองว่า "เมื่อดอกจำปีเบ่งบาน ต้นโพธิ์เติบใหญ่ โดมตระหง่านเหนือริมน้ำเจ้าพระยาท่าพระจันทร์"

อ. ชาญวิทย์ได้กล่าวถึงปรัชญาในการตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองว่า "ในแง่การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี พ.ศ. 2477 นั้น เปรียบเสมือนกับน้องคู่แฝดของ 2475 การสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้นมากับหลักการที่ 6 ของคณะราษฎร์ที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในหัวข้อที่ว่าจะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร คือ หมายความว่า การเปิดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพื่อให้ราษฎรมีการศึกษาอย่างเต็มที่ เป็นหลักของการที่เปิดเผยให้ประชาชนส่วนใหญ่เข้ามามีส่วนร่วม เป็นการเปิดเผยที่ทำให้เกิดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ผมคิดว่าหลักการนี้เป็นหลักของประชาธิปไตยคือว่า การที่มีการเปิดเผย มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน เป็นลักษณะสำคัญที่สุดลักษณะหนึ่งของสังคมประชาธิปไตย การปิดเป็นคุณสมบัติของเผด็จการ"

การกำเนิดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ "บอร์น ฟรี" (Born Free) ทัศนะนี้ อ. ชาญวิทย์ อธิบายว่า "น่าภาคภูมิใจที่มหาวิทยาลัยเกิดมาเป็นอิสระ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับองค์กรทางราชการ เลี้ยงตัวเองมาตลอด ส่วนใหญ่เงินก็มาจากค่าบำรุงการศึกษาของนักศึกษา 20 บาทต่อปี" ธรรมศาสตร์เพิ่งจะมาเป็นส่วนราชการเมื่อปี 2500 นี่เอง

อ. ชาญวิทย์ บรรยายถึงสภาพธรรมศาสตร์เมื่อปี 2477–2490 ออกมาเป็นภาพที่งดงาม ทั้งมีความภาคภูมิใจในตัวนักศึกษาสมัยนั้น ชีวิตและวิญญาณของความเป็นธรรมศาสตร์เริ่มก่อกำเนิดขึ้น เช่น ความต้องการมีสัญลักษณ์ของตัวเอง เพื่อแสดงความเป็นธรรมศาสตร์ ซึ่งถ้าแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วก็หมายถึง University of Moral and Political Science

แม้วันเวลาจะผ่านเลยไป พร้อมกับได้พัดพาประวัติศาสตร์บางอย่างเกือบสูญหายไป แต่ธรรมศาสตร์ก็ยังเหลือริ้วรอยแห่งอดีตเอาไว้มาก

ทั้ง ๆ ที่มีคนจำนวนไม่น้อยที่พยายามจะบิดเบือน ลบล้างสัญลักษณ์บางสิ่งที่แสดงถึงความเป็นธรรมศาสตร์ก็ตามที ไม่ว่าจะเป็นการสั่งโค่นต้นจำปี ไม้ประจำมหาวิทยาลัย การตัดคำท้ายว่า "การเมือง" ออกไป แต่ก็ยังมีคุณความดีที่เกิดขึ้นมาควบคู่กับธรรมศาสตร์ นั่นคืออาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และการสืบทอดสัจธรรมทางด้านวิชาการของนักศึกษา อาจารย์ในยุคหลัง ซึ่งนำทางไปสู่การพัฒนาสังคมไทยส่วนหนึ่งในปัจจุบันและอนาคต

นับเป็นนิมิตหมายอันดีที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นักวิชาการ และนักศึกษาเคลื่อนไหวสร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นห้องสมุด "ปรีดี พนมยงค์" ขึ้นมา ความหมายของหอสมุดนั้นยิ่งใหญ่กว่าการสร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นรูปปั้น เพราะเป็นสถานที่ให้ความรู้ เสริมสร้างสติปัญญาให้แก่คนรุ่นหลัง และยังเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ ซึ่งผู้แสวงหาความจริงสามารถศึกษาค้นคว้าได้ ผลงานของท่านที่ปรากฏพร้อมกับการกระทำจะสะท้อนเจตนารมย์หรืออุดมการของท่านเป็นอย่างดี และถ้าจะให้หอสมุดนี้สมบูรณ์ที่สุด ควรจะเก็บรวบรวมข้อเขียนผลงานของ อ. ปรีดี พนมยงค์มารวบรวมไว้ พร้อมกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่านทั้งหมด แม้กระทั่งฝ่ายที่อยู่ตรงกันข้าม เอกสารข้อคิดเห็นที่ตำหนิติเตียนกล่าวหาท่านเพื่อจะให้คนรู้ว่า นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์นั้น กล้าเสมอที่จะพิสูจน์ความเป็นเพชรน้ำหนึ่งของท่าน ให้ประชาชนได้ศึกษาด้วยตัวเองเหมือนนักคิด นักเขียน นักวิชาการหลายท่านที่เคยมีอดีตกับท่าน ต้องเปลี่ยนใจมานับถือในภายหลัง □

ไทยแลนด์

7 กรกฎาคม 2526

โอ้ประชาธิปไตยใครเริ่มก่อ
โอ้ใครหนอกู้สยามยามคับขัน
เอกราชศาลไทยใครป้องกัน
ท่านผู้นั้นคือ "ปรีดี" ผู้มีคุณ

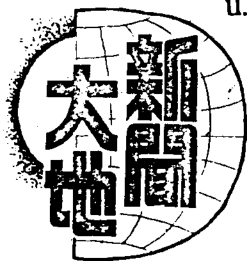
นักเรียนไทยในฝรั่งเศส

ให้สุดแสนอาลัยเมื่อไร้ท่าน
ดังตะวันลาโลกโศกสลด
ธรรมศาสตร์และการเมืองเรืองภาพพจน์
ก็เพราะท่านกำหนดจึงงดงาม

ขอวิญญาณท่านพ่อของลูกโดม
ขึ้นโพยมสู่สวรรค์ฟันพงหนาม
เกียรติยศปรากฏชื่อระบือนาม
คู่สยามนามปรีดีไม่มีเลือน

มานิต ปางมณี

น.ส.พ.ตงง้วนยิกป่อ　中原日報　6 พฤษภาคม 2526

去國數十年・萍踪天涯海角

一代哲人乃比里寂然與人間永別

晚年以來除應邀講學外寫過許多書
壽八十三逝世前當天照常寫作運動
曾寄語國人表達對國家前景之關懷

乃比里・拍儂榮日前在法國巴黎郊外寓所逝世，噩耗傳來，國人不勝哀痛，一代哲人從此與人間永別。

乃比里去國數十年，萍踪天涯海角，最後又魂滯異鄉，時耶？運耶？命耶？浮生若夢，歷盡幻變，數十年如一日，今非昔比，乃比里最後收場換來一個「寂寞的死亡」。

壽年八十三歲的乃比里，素來健康頗佳，這次猝然逝世誠屬意外，逝世前當天早上，他照常寫作與運動，根本沒有不測的預兆。

晚年以來，除了應邀作專題講學外，讀書與寫作，佔了乃比里大部份時間，他寫過許多理論，學術專書，給國際學術界留下豐富遺產，逝世前不久，他着手寫「乃比里與貢東夫人生平」一書，可是還未脫稿，筆主逝世了，變成一本未竟的遺著。

壯年留學法國巴黎
晚年又在巴黎壽終

乃比里喪事，已由其隨侍在側之賢夫人坤仁貢東與家人，在巴黎郊外寓所料理，並定於本月九日在法國「革命英雄」墳場舉行火化，然後才將骨灰運回泰國安葬於大城府披榮榮佛寺。

大城府是乃比里的家園，這個地出人傑之鄉，栽培名譽遐邇之乃比里，從童年起，他也念念不忘自己家鄉，生時雖離鄉別井，浪跡異國，死後但願回歸鄉土。

逝世前，他寄語國人，表達對國家前景關懷，語重心長，而對家人僅吩咐在他死後，先在法國舉行火化，把骨灰帶回家鄉，以免拖累他人。

善於思解者，相信總會體念到這篇短遺囑是一頁哀章，內涵雙關，至少暗示他相信無人願意了解他，無人曾寬恕他，尤其他要堅持思想正確的永恆，不願求乞任何人的憐憫，要弘揚英雄與偉大的豪氣。

在泰國近代史上應視乃比里爲最特出與最偉大人物，八世皇陛下冊封他爲國家元老，爲賜崇爲勳章，正是最好的旁證。

以他這樣身份，壽終時膺受國典，將待可是，人生最後一個行站，又結過這個機會，能不哀哉！

乃比里壯年時留學法國巴黎，晚年又在巴黎壽終，看來與巴黎緣份甚深。

童孩時代，乃比里被譽爲神童，二四五七年在大城府模範學校高中畢業時才十四歲，成績該校最優異高才生，憑着這天份，他來曼谷進入司法部學校攻讀法學系，十九歲畢業後隨即操執律師業，作業表現異常特出，受理之訟訴案攻而必勝，轟驚當時法學界。嗣後，獲司法部選重於二四六三年選派赴法國留學深造，二四六九年考獲法學博士，當年啓程返泰。

本來家中沒用姓 佛寺方丈給起用

乃比里是農家子弟，原籍大城府公告縣（現直轄縣）他是泰華裔，父乃祥，母洛莊，手足共八人，排行第二。

乃比里爵號鑾巴立・瑪奴探，二四四三年五月十一日誕生於大城府，當時，他的家還沒用姓，「拍農樂」其姓是拍農樂佛寺方丈為他起用的。

乃比里留學法國期間，結識同期留學生鑾披汶頌・巴尤拍泰曼基等四、五人，這些留學生都是軍官身份，軍部派到法國攻讀大砲科。由於思想類型相同，他們心頤暗結，要改變泰國政體。可是，只是想而已，還不能採取任何行動。

迨至回歸泰國了，他才投入披耶拍鳳領導之人民黨，而於二四七五年舉事革命，並獲推舉為人民黨的文官領袖。

當時，乃比里服務於司法部，兼任立法法令委會委員，因此，大家都公認他是二四七五年革命的智囊人物，在革命團中地位甚高。同時負責起草擬法條文。

二四七六年，由於他提出經濟黃皮書，被視作共產份子，被當時披耶瑪諾政府驅逐往巴黎為期一年，披耶拍鳳登台執政了，才把他從法國巴黎召回來，出任內閣要職，主管內務，財政與司法三部部務，修改不平等條約與研訂稅務制度，便是他當時的傑作。

二四八四年，東亞戰爭爆發，日軍南進佔領泰國，以這種時局問題，他與當時執政的鑾披汶發生意見衝突，他反對鑾披汶與日本締結友好政策，因而鑾披汶把他明升暗降，推薦他為攝政王，以避免使他與日本發生衝突。

乃比里有真知灼見，認為政府此種政策給國家導來無形禍害。於是，成立地下反抗日軍組織——自由泰。迨至第二次世界大戰結束了，他於二四八八年出任國務院長，翌年（二四八九年）由於發生第八世皇駕崩案，才把政權讓給鑾探隆海軍少將接替。

二四九〇年，屛元帥發動政變成功，乃比里連同鑾探隆被迫逃出外國，二四九二年，為了要奪回政權，再度回泰國，並發動名曰「大王宮叛變」，可是被執政的鑾披汶敉平了，這下再次失敗，又迫使乃比里逃往中國大陸，定居一段長時間，於二五一三年才離開中國赴巴黎。泰政府發給的養老金過活，每月約七千餘銖。

乃比里與坤仁奔東結婚，子女共六人，長公子乃邦已於二五二四年逝世。

在泰國政界，乃比里被形容為「甘草人物」，意思是說在政府各機關的大小官員，都是他的弟子，由他創辦之法政大學培植出來，而這些弟子又特別愛護他，所以，在泰國官場與政界有所謂乃比里派系，其聲勢有懾人作用。

的確，乃比里當時創辦法政大學，俱有長遠眼光，存心利用這個教育機關，來培植政治集團勢力，以抵消鑾披汶軍人集團勢力的壯大，一般上，他達至初步目的，可是當今是槍桿子世界，文官勢力壯大畢竟不能軍方武力比量，於是，在政治行動方面，一籌莫展。

在政治振興的領域中，乃比里頗似「火種」人物，他不斷創新，不斷為國家前景着想，他給別人光與熱，卻燃燒自己。

在泰國政界流行着這種口禪：

——沒有乃比里，泰國便不會出現民主政治。

——沒有乃比里，泰國即不能廢除領事裁判權。

——沒有乃比里，第二大戰結束後，泰國或許已淪為殖民地了。

上述各項都是乃比里一生俱象功績，而且是由他以生命實行拼搏換取來的。乃比里逝世了，二四七五年革命運的中堅份子，已真正式微了。

逗留巴黎期間，他仍然是泰國政治家，知識份子的般塔，許多人經常去拜訪他，跟他認國家與社會問題，要他賜教指點。特別是前年，他應留歐洲各地泰留學生邀請，會多次到各盟講述泰國歷史與法律問題。

他這天突然逝世，在他家人是意料不到的。因為，家人正準備於本月十一日舉行盛會申慶他的壽誕。

Pridi dies of heart failure

One-Time prime minister Pridi Banomyong died of heart failure yesterday in exile at his Paris home, an informed source said. He was 83.

Pridi died at his No. 173 Aristide Briand two-storey residence in a Paris suburb while working at his desk around noon Paris time (6 p.m. Bangkok time last evening), the source said.

His wife, Thanpuying Phunsuk, 71, was at his side when he passed away. He is expected to be cremated in Paris with his ashes being sent to Thailand later, the source said.

Pridi, a prominent Thai statesman, along with his colleagues in the "People's Party", had always fought to maintain the sovereignty of the beloved country he had not seen in close to 36 years.

He was one of the leaders who staged a coup in June 24, 1932 in an attempt to bring democracy to Thailand, replacing the absolute monarchy with constitutional monarchy for the first time in Thai history.

When national independence was again at stake with foreign troops impinging on Thai territory in 1941, he successfully organised a resistance movement to preserve Thailand's sovereignty.

For 15 years he played a leading role in shaping the course of the country's development.

Although he accomplished much for the country, his personal suffering was far greater than that of any man in public life.

Appointed Finance Minister in the first government set up under the new Constitution, he proposed an economic programme to eradicate poverty and social injustice, but as a result was branded a communist.

He resigned and went into brief exile in France. Upon his return, he faced an inquiry into his alleged communist leanings. Shortly after he became Interior Minister and introduced a law banning Communism.

In August 1947, as Prime Minister, Pridi's government was overthrown by one of the People's Party's young military co-conspirators, Major Pibul Songkram, who had been Pridi's fellow-student and close friend in Paris.

Later when King Ananda Mahidol, whom he had loyally served as regent, met his tragic death, Pridi was accused of being involved.

For more than 35 years he had been living in exile in China and France, despite the fact that in early May 1980 Prime Minister Prem Tinsulanonda stated that he could return to Thailand whenever he wished.

Pridi is survived by his wife, daughters and son.

Bangkok Post
Thursday, May 5, 1983

Pridi is dead

Dr. Pridi Banomyong, an elder statesman and ex-prime minister of Thailand, died yesterday of heart attack in his residence in the suburb of Paris.

One of his daughters told The Nation on the long distance phone that Pridi passed away at noon - nine days before he was to celebrate his 83rd birthday anniversary. She said he complained of dizziness about five minutes before he lost his consciousness.

A doctor who rushed to his residence on Aristide Briand Avenue in Antony, about six kms from Paris, failed to revive him.

Pridi, one of the principal leaders in the 1932 Revolution which ended Thailand's absolute monarchy system, had been suffering from heart disease over the past few years, his daughter, Miss Vani, said.

A one-time regent, Pridi had been in exile for 34 years since he left the country following a military coup in 1947 which ousted him from the premiership. He lived in China for 21 years before moving to France where he had been residing since then.

Vani said the family was preparing a Thai-style funeral for her fater. She said Pridi was still writing in the morning as part of his routine work before he collapsed.

Pridi had always said he wanted to come back to Thailand. "I want to die in Thailand," he once told The Nation during an interview in Paris.

However, Vani said Pridi had not said anything about returning his body to Thailand before his death.

Pridi, whose economic programme in the 1930's came under fire from his opposition which considered it to be too radical, was accused of being behind the assassination of King Ananda Mahidol. He denied the accusation all along.

Though his health had declined over the past several years, Pridi still remained mentally alert and had been following events in Thailand through newspapers and magazines from Bangkok.

PRIDI

Vani said her father had been carrying out his routine without any signs of illness She said Pridi and her mother, Thanpuying Poonsuk, read a tourist magazine together one night before his death.

"They still talked about Thailand and admired pictures about Ayudhya which was his hometown," Vani said.

She said Pridi would be 83 on May 11. "We normally had a quiet birthday party for him," she said.

Pridi was quoted as having told his family that if his motherland did not want him, he would want his body to be cremated in Paris. Pridi's family members in Bangkok last night were making preparations to fly to France to attend his funeral.

"Dad said under the present circumstances he found it better not to return to Thailand," Vani said.

Thanpuying Poonsuk often travelled between France and Bangkok during the past several years.

Thai Ambassador to Paris Owart Suthiwartnarueput was among several people who went to pay respect to his body, his daughter said.

Pridi had been receiving journalists, in tellectuals and former student leaders from Thailand who went to visit him at his Paris residence.

THE NATION REVIEW

BANGKOK, TUESDAY MORNING, MAY 3, 1983

Pridi fails to fulfil his last dream

In January 1982, Pridi Banomyong told the Nation in Paris: "I want to die in Thailand."

But the 82-year-old ex-premier and "elder statesman" was never able to end his 34 years of exile and fulfil his last dream.

His death yesterday marks an end to the life of a man who had devoted himself to fighting something he knew he would never see achieved in his life.

It was a prophecy that he made when he said during an interview with The Nation at his residence at Aristide Briand, about six kms from the heart of Paris, that he would never live to see genuine and complete democracy in Thailand.

A principal leader of the 1932 Revolution which ended the system of absolute monarchy, Pridi always remained a symbol of the struggle for democracy despite his long years of exile.

Despite his failing health, Pridi still remained mentally and intellectually alert. He always kept posted with the latest developments back in Thailand. He received a weekly package of newspapers, magazines and books from Bangkok. He spent hours everyday reading and listening to radio news programmes.

Pridi continued to write articles, notes, personal chapters in his memoirs. Life had its twists and turns for Pridi since he went into exile in China after a rightwing coup in November 1947 which overthrew him from the premiership that he assumed in 1946.

During the Second World War, he headed the anti-Japanese Free Thai Movement.

Pridi left the country without even being given a chance to prove his innocence to the accusation that he was behind the assassination of King Anada Mahidol.

Once labelled a communist - inspired politician for his advocacy for radical economic reforms, Pridi had turned down repeated calls for him to return to Thailand.

RETURN

"Last time, they wrote to me asking me to return to Thailand to mark my 80th birthday anniversary. But I couldn't comply with their good wishes," he said during the interview.

There were speculations in 1975-76 that Pridi might be planning to return. But Pridi remained in Paris until his last day.

Pridi was instrumental in drafting the first constitution of Dec 10, 1932 which he admitted that also provided for a transitional period in which half of the Parliament members were elected and the other half appointed.

An inspiration for young democracy-loving people for more than two decades, Pridi often received guests at his Paris residence and engaged in lengthy conversations on political topics. Many of them were student activists and intellectuals who went to seek his advice and views.

He said many student activists who came to see him have fled into the jungles after the October 1976 coup. "I explained to them the theories and the scientific way of analysing the situation. They weren't too happy when I cautioned them. Some of those who had left the jungles recently met me and said if they had read my books carefully, they wouldn't have gone in there in the first place..."

Pridi met the late Chinese leader Mao Zedong several times during his 21-year exile in that country up to 1970 when he left for France.

"Once Mao told me to tell the Thai communists not to follow the Chinese way in every aspect since, Mao said, the Chinese communists had also made mistakes. In fact, Mao once told me that they had to do the Long March because they had made some mistakes before..." Pridi recalled during the interview.

PHILOSOPHY

In his two-storey house in the suburban town of Antony, a map of Thailand was seen hanging on the wall in the parlour while a small Buddha image sat graciously of the top of a cabinet. An oil painting completed the simple decorations of the room. In one corner of the room was a huge pile of newspapers, magazines and periodicals from Bangkok. That was how his room looked like a year ago.

Pridi insisted that his philosophy was "scientific democratic socialism."

Parliament struggle is one way of struggle too. And that should not be rejected outright," he said. And that was probably a message he was trying to get across to the young Thai people.

HOMELAND

Pridi often talked about the days he would return to the country. "I am a Thai. I want to die in Thailand," he said.

But the elder statesman died without having a chance to see his homeland again.

His daugther Miss Vani said her father believed that the current political situation in Thailand was not conducive to his return.

Pridi would rather wait for the days when things in Thailand become better. But for him the days never came.

THE NATION REVIEW

Tuesday, May 3, 1983

Death of a legend

On June 9, 1946 a bullet from a Colt .45 pistol ended the life of His Majesty King Ananda Mahidol. That same bullet was to start a controversy which finally drove Pridi Banomyong from Thailand, to which he was never to return alive.

Pridi was born on May 11, 1900 in a house opposite Wat Banomyong on the outskirts of Ayutthaya. He was the eldest son of rice merchant Siang Banomyong and his wife Lukchandra.

Even at an early age, Pridi proved a bright student and completed Grade 7 by the time he was 10. His father sent him to Bangkok to enrol at Benchamabopit School before returning again to Ayutthaya to complete his secondary education in 1914.

But Siang was not satisfied even with this, and the young Pridi was returned to Bangkok and after a period at Suan Kulab School he was admitted to the Ministry of Justice's Law School in 1917 at the age of 17.

It took Pridi only two and a half years to complete his law curiculum and he was called to the bar in 1919, becoming one of the youngest barristers.

The next year he won a scholarship to further his law studies in France where he scored top marks in comparative law. Returning home in 1925, he quickly became a leader in a movement to modernise Thailand.

When King Prajadhipok appeared to be resisting the new political winds, Pridi became a civilian leader of the People's Party, an organisation of young military officers and civil servants who demanded that the throne be moved above politics. On June 24, 1932, this group of just 114 people staged modern Thailand's first coup. With the help of King Prajadhipok, Pridi and his colleagues presided over the country's transition to constitutional monarchy.

The first governments organised under the new constitution were obliged to tackle the Depression's effects on the Thai economy. Appointed Finance Minister, Pridi sought to resolve Thailand's crisis with an economic plan which included proposals for nationalising all agriculture and commerce. In the uproar which followed, the Cabinet split, Pridi resigned. After a brief exile in France, he returned to face an inquiry into his alleged communism. He was exonerated and, shortly after, as the new Interior Minister, he introduced a law banning communism.

One of the People's Party's young military co-conspirators, Major Pibul Songkhram, had been Pridi's fellow student and close friend in Paris. Over the years which followed the coup the two took separate political tacks: Pibul towards Mussolini-like fascism, Pridi towards what

he calls "scientific democratic socialism." The former friendship turned into a deep and reciprocated enmity.

In March 1947, Pibul (who had been in disgrace because of his closeness to Thailand's Japanese occupiers during World War II) returned to politics at the head of the Might Is Right Party. Six months later, in the wake of a coup which overthrew Pridi's government, he became Armed Forces Commander. Accused on complicity in King Mahidol's death and fearing for his life, Pridi fled — first, to a long exile in China, then in 1970 to Paris.

When talking to visitors in Paris. Pridi often expressed the desire to "go back and die in Thailand."

But he said that before coming back to Thailand he would have to "wait for circumstances...when the majority of the people understand that I am innocent."

Now, only nine days before his 83rd birthday, this last wish has been denied him.

BANGKOK WORLD
TUEDAY MAY 3, 1983

Prem extends sympathies to Pridi's family

Prime Minister Gen Prem Tinsulanonda yesterday expressed his condolences to the family of statesman and former premier Pridi Banomyong, who died in Paris on Monday.

Dusdi, one of Mr. Pridi's four daughters, told reporters yesterday before leaving for France that her father had once said that he wished to be cremated in Paris.

But she said that there was only one crematorium in Paris which had heavy bookings and she doubted whether her father's body could be cremated by this weekend.

However, Mr. Sukpreeda, the elder Stateman's only surviving son, said that his father's body should be returned to Thailand.

This would allow his many relatives in Thailand to attend the funeral, he said.

Mr. Sukpreeda, who works in Hong Kong, stopped over in Bangkok en route to Paris.

Mr. Pridi and Thanphuying Phunsuk had six children: Lalita, Mr. Parn (deceased), Suda, Mr. Sukpreeda, Dusdi and Vani.

Meanwhile, Thammasat University Lecturers' Council yesterday ordered three days of mourning for Mr. Pridi, one of the founders of the university.

The lecturers will today perform religious rites in memory of the late statesman.

On Friday, the university will hold a panel discussion on Mr. Pridi's life, at which those who knew him well will be invited to speak.

Another memorial ceremony will be performed to coincide with the funeral rites in France, a lecturer said.

Thammasat vice rector Dr. Charnvit Kasetsiri is scheduled to fly to Paris today for Mr. Pridi's funeral.

BANGKOK POST

WEDNESDAY MAY 4, 1983

Thammasat holds rites for Pridi

Thammasat University lecturers and students yesterday performed religious rites in memory of the late statesman and former prime minister Pridi Banomyong, who died in Paris on Monday.

The Lecturers Council announced a three-day mourning on campus starting yesterday for Dr. Pridi, a founder of the university which was established in 1944.

The ceremony was attended by several prominent personalities who were former students of Dr. Pridi, including Parliament President Charubutr Ruengsuwan and former Thammasat rector Dr. Prapas Uaychai as well as Pridi's sister Mrs. Chuanchuen Nitiphanprapas, 79, and his relatives in Thailand.

At the main building on the campus where religious rites were held, his portrait was bedecked with flowers and a book of condolences was made available for people to sign.

University authorities had sent a telegramme expressing condolences to Dr. Pridi's family in Paris and also had asked the Thai Embassy in Paris to send a wreath at his funeral in the university's name.

Thammasat students also sent a portrait of Pridi to Paris and Thammasat vice rector Dr. Charnvit Kasetsiri is scheduled to leave tomorrow to attend the funeral.

Dr. Charnvit said yesterday that the university was planning to establish a "Dr. Pridi Banomyong, the Thammasat University founder's scholarship fund" in his memory, adding that they must first seek his family's consent.

The university would hold a panel discussion on "Dr. Pridi and Thai Society" on Monday.

At the 100-day anniversary of Dr. Pridi's death, the university would also hold an exhibition presenting his life, works and movies about him.

BANGKOK POST

MAY 5, 1983

Students, faculty attend religious rites for Pridi

Students and faculty members yesterday attended religious rites to mark the death of former elder statesman Dr. Pridi Banomyong at Thammasat University as a Khon Kaen MP called on the government to organize a funeral for the expremier.

MP Klaew Norapati, secretary general of the Social Democrat Party, said in a letter to Premier Prem Tinsulanonda that since Pridi was a one time regent who had done the country a great service he should be entitled to an honourable funeral.

Pridi died of heart attack in his home in Paris on Monday at the age of 83.

Klaew said the government could either order Thai ambassador to Paris to host the funeral or allow Pridi's relatives to ask for reimbursement for the cost of the funeral.

Premier Prem said on Tuesday he felt sorry for Pridi's death but did not say anything about his funeral. Pridi was quoted as saying that in the event of his death he wanted his body to be cremated in France.

Hundreds of students, lecturers of Thammasat University and Pridi's relatives and friends, turned up on the campus to join the religious rites yesterday. Pridi was the founder of Thammasat University.

The university administration also sent message of condolence to Pridi's relatives in Paris. The Thammasat Students Union is organizing a panel discussion on "Pridi Banomyong and Thai Society" on May 10 and an exhibition on his life on August 9 which marks the 100th day of his death.

An educational fund named after Pridi will also be set up at the university, the students said.

THE NATION REVIEW
Thursday, May 5, 1983

Man who put duty first... to the end

Pridi, father and statesman, is recalled by two of his children

When Pridi Banomyong's son lay on his deathbed two years ago, the old man found himself torn between two conflicting duties—as a father and as a statesman.

As a father, he was desperate to come back to Thailand to be with his dying son, Pal, who was at Chaulalongkorn Hospital.

But as a statesman, his responsibility held him back — successfully, and also painfuly.

"The only thing he could do was to phone every day to ask about my brother's health," Sookprida, the only surviving son of the Banomyong family, recounted of his fater's dilemma between emotion and duty.

"He had always been a man who upheld the public good over his personal feelings and the family." Pride is clear in his voice when he talks about his father — the man behind the 1932 revolution, leader of the Free Thai Movement, founder of Thammasat University, former Regent and former prime minister of Thailand.

The politician economist was overthrown by Marshal Por Pibulsongkhram in the 1947 coup. He fled to China, and much later to Paris, pursued by the allegation of his involvement in the death of the late King Ananda Mahidol.

"Until his dying day, the allegation was never proven. Yet throughout his exile he had kept his mouth shut," his son said.

"He only tried to set the matter straight legally by taking it to court when he was accused falsely," said his son.

As a son, Sookprida felt great sorrow that his fater did not see the allegation publicly cleared before he died. Thus he was denied the chance to live the last days of his life back in his homeland.

And also chance to be at the bedside of his dying son.

"As a father he was ready to come back home to be with my brother," Sookprida said. "He was for a long time in two minds, to return or not to return. But after much consideration — that his return might cause some unforeseen political confusion, and that this could harm not only his ailing son but also others who are close to us — he decided not to listen to his emotions."

Respecting their father's principle of work before family, the Banomyong children have learned to accept that for the devoted statesman who happened to be their father, duty to the public has to come first.

RIGHTEOUSNESS

"It is only natural that there was no time for pampering. But we all understand. We were brought up to believe in righteousness. And we've always believed that what he did was the rightthing.

"Obstacles and hardship are unavoidable when one chooses to hold on to righteousness."

Pal, the eldest son, was arrested in 1952 and held for five years before being released on amnesty in 1957.

Seeing that his safety might be in danger too, Sookprida, then 20, fled to joing his parents who were at that time living in exile in China.

When he met his family in China, Pridi could not even remember his own son — Sookprida was only 12 when Pridi had fled to China, leaving his children behind.

Although the Banomyong children did not have a chance to join Pridi until they were grown up, they all have strong emotional ties to him.

Pal's last thoughts before he died were of his father.

"Before my elder brother died, he had a hallucination, thinking that my father was dead. He held my sister's hand and insisted on asking her if it was true.

"And imagine my father had to learn about all this at the end of the telephone line, in Paris." Pain was evident in his voice.

Pridi and Thanpuying Poonsook had two sons and three daughters — Lalita, Pal, Suda, Sookprida, Dusdi and Vanee.

Dusdi, who is a music teacher in Bangkok, was telephoned by her sister with the news of the family's loss.

"I was just shocked. He had always been so healthy," Dusdi said, her eyes swollen from crying.

The elderly statesman began the last day of his life in his usual way, said Dusdi. After breakfast, he began writing promptly at 8 a.m.

When it was almost noon, while still writing, Pridi fell over his desk. He told the alarmed Thanpuying that he felt a pain in his chest. And within five minutes, he lost his breath. "He passed away peacefully," said Dusdi.

At 83, Pridi was astonishingly healthy and active, said Dusdi. "He had such a sharp memory. And he worked so hard. He even died working." As she spoke, tears began to well up her eyes again.

"He took great care of his health. No drinking, no smoking. He did not even allow anyone to smoke in our house," Dusdi went on, in apparent disbelief that her healthy father had really died.

Sookprida looked more in control than his sister, though he admitted that he was still feeling dazed. "I was proud of my father. He worked for the benefit of the country without aiming for personal benefit," he said.

According to his son, Sookprida, the former prime minister received little more than 4,000 baht a month as a government pensioner.

In order to get by in the expensive city of Paris, he and his wife sold land they owned in the Toong Maha Mek area near Sathorn Tai Road.

"My father bought the land when it was only 1.50 baht a rai, using the money he earned from the printing house he set up when he was a lecturer at Thammasat University. The printing house was the only thing our money came from," Sookprida said.

Sookprida described his father as a righteous and strong-willed man.

"He was so incredibly strongminded, and very decisive," he said. "We children used to talk among ourselves that he might have gone far, had he chosen to be in the military."

In fact, it was only by accident that he had not done so.

POLITICS

"He sat an examination for the Chulachomklao Royal Army Academy, but he thought he bad not passed so he did not bother to go and check the results."

Pridi's life could have taken a wholly different path if he had, because he did pass that examination.

Civilian or military, though, Pridi's life was destined to be in politics.

"He used to tell me that his political consciousness was first aroused when he was 12. He was listening to a group of soldiers in Ayutthaya discussing plans and ideas against the existing authority and suddenly he thought that what they were talking about really made sense."

Later he was sent for further study in Bangkok and stayed with relatives of his father. There he found his life-long companion, then the young Poonsook, the house-owner's daughter.

"All through his life he was always faithful to my mother," said Sookprida. "Even when he was in exile alone in Hong Kong after the coup, he was called a hermit because his interest was only owrk, work, work."

The statesman, according to Sookprida, was working on his memoirs, titled "Pridi-Poonsook," to be dedicated to his wife and their relentless struggle together through the ups and downs of life.

"My father, as a statesman, tended to see things ahead in grand design. And my mother often gave him useful counterbalancing advice with her down-to-earth common sense."

Thanpuying Poonsook, he said, was his father's source of encouragement, companionship and advice.

"I wouldn't say that they never quarrelled. But they were mostly open to discussion in the democratic spirit. This was also true between my father and us children."

The loss of their first son two years ago was a big emotional blow to both Pridi and his wife. "But this is an even greater loss to my mother," said Sookprida solemnly. "Now that she has lost my father forever."

BANGKOK POST

FRIDAY MAY 6, 1983

Students to bring back Pridi's ashes for rites

Student and other pressure groups, apparently unhappy with the government's reluctance in organizing a state funeral for late elder statesman Dr. Pridi Banomyong, said yesterday they will bring back his askes for a "people's rites."

Dr. Pridi, who died in Paris last week of a heart attack, was cremated at Pere Lachaise cemetery in the French capital on Monday.

Vorapot Osathapirat, president of Thammasat Students Union, said the pressure groups would also build a statue for Dr. Pridi on their own.

Student leaders from several universities on Monday submitted a letter to Premier Gen Prem Tinsulanonda, calling on the government to organize a state funerary rites for Dr. Pridi and build a statue for him.

Vorapot said if the government did not respond to the proposal they would bring back his ashes for a religious rites to be organized by the people.

More than 1,000 people yesterday turned up for a ceremony to mourn the death of Dr. Pridi at Thammasat University where an exhibition on his life and work was also held.

About 30 relatives of the late ex-premier were also present at the ceremony.

Commenting on the students' request for a statue to be built for Dr. Pridi, Interior Minister Gen Sitthi Chirarochana said he agreed that he deserved one as he had done great service to the country.

THE NATION REVIEW Wednesday, May 11, 1983

500 Mark Pridi's birthday

Over 500 people attended a religious rite to mark the 83rd birthday anniversary of late elder statesman Dr. Pridi Banomyong at Wat Mahathat yesterday.

Among them was Luang Bannakorn Kovit, 86, who was a close associate of Dr. Pridi and a member of Seri Thai Movement.

The religious ceremony was organized by the so-called "Pridi Banomyong and Thai Society Project" which is chaired by veteran journalist Supa Sirimanont.

The body of Dr. Pridi, who died of a heart attack on May 2, was cremated at Pere Lachaise ceremony in Paris on Monday. The cremation ceremony was reportedly attended by about 400 people. Supa said his ashes are being kept at his residence in the suburb of Paris where he died.

Whether or not the ashes will be brought back to Thailand depends on the attitude of the Thai Government and the public, he said.

THE NATION REVIEW Thursday, May 12, 1983

Focus on Dr. Pridi's life and work

In memory of the late statesman, former regent and former prime minister Dr. Pridi Banomyong, a public lecture on his life and work will be held at the Siam Society next month.

Dr. Vichitwong na Pompejr, who has written a biography of the late senior statesman, will be the speaker at this memorial lecture to be conducted in English. Dr. Pridi died recently of heart failure in Paris.

The programme is set for June 21 since it marks the 50th day of the former prime minister's death. Lecture time is 8 p.m.

Apart from Dr. Pridi's life and work, Dr. Vichitwong will also introduce the film "The King of the White Elephant" which Dr. Pridi himself produced over 40 years ago.

Dr. Vichitwong's books on Dr. Pridi's life and work will be on sale that evening at the Siam Society. All preceeds will go towards the Cancer Association of Thailand.

Admission fee is 40 baht.

BANGKOK POST SATURDAY MAY 28, 1983

Pridi Phanomyong, 82, a Leader Of' 32 Thai Revolt, Dies in Paris

Paris—Pridi Phanomyong, 82, a former political leader in Thailand who has lived in exile here since 1947, died Monday of a heart attack, the Thai Embassy confirmed.

Mr. Pridi was one of the leaders of the 1932 revolution that transformed Thailand's absolute monarchy into constitutional rule. His radical economic policies were among the reasons for his eventual exile.

He served briefly as prime minister a year before his exile. Mr. Pridi also presided over Thailand's postwar treaty negotiations with the Allies, a delicate mission because Thailand sided with Japan in World War II. The country, however, had an active anti-Japanese resistance movement with which Mr. Pridi had worked.

Mr. Pridi, who was educated in France, was a key liberal leader in the 1930s and 1940s when Thai governments alternated rapidly and the military frequently stepped in. At one point he was accused of being a Communist because of his plans to nationalize key economic activities.

In 1946, he become the first prime minister in Thai history to have a popularly elected parliament supporting him. But his prestige and popularity declined after King Ananda Mahidol was found dead with a bullet wound in his head.

Rumors circulated that Mr. Pridi had been involved, and he resigned from office and went on a world tour. A military-led coup on Nov 7, 1947, forced Mr. Pridi, who had returned from abroad, to leave the country permanently.

INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE.
WEDNESDAY, MAY 4, 1983

Ancien régent et premier ministre

M. PRIDI BANOMYONG EST MORT EN FRANCE

Ancien régent et premier ministre de Thailande, M. Pridi Banomyong est mort, lundi 2 mai, à Antony. Il était âgé de quatre-vingt-deux ans.

Pridi était sans doute l'homme d'Etat le plus prestigieux et le plus controversé de la Thailande contemporaine. Ce docteur en droit de l'université de Paris avait été l'inspirateur du coup d'Etat de 1932 qui abolit la monarchie absolue. Socialisant, accuse de communisme , il dut céder la place aux militaires dirigés par le futur dictateur Phibul Songgram. Il fut successivement ministre de l'intérieur, des finances et des affaires etrangères, et fut à l'origine d'importantes réformes.

Régent de 1941 à 1945, alors que le pays, dirigé par Phibul, s'etait rangé du côté des Japonais, il organisa clandestinement la résistance à la tête des Thais libres et entra en contact avec les Anglo-Américains. Ce qui permit au royaume de ne pas être traité en vaincu en 1945. Premier ministre pendant quelques mois en 1946, très populaire, il dut quitter le pouvoir après la mort mystérieuse du roi Ananda et fut contraint à l'exil, d'abord en Chine, puis en France depuis 1970. Avec lui disparait le dernier protagoniste de la révolution de 1932, un homme qui, en dépit de la haine que lui vouaient les milieux monarchistes, a laissé une marque profonde dans son pays, enfin un grand ami de la France.—P. de B.

LE MONDE — Jeudi 5 mai 1983

OBITUARY : PRIDI BANOMYONG

by Judy Stowe (S)

The former Thai Prime Minister Pridi Banomyong who in 1945 was accorded the title Senior Statesman of Siam has died of heart failure at the home in the suburbs of Paris where he has been living in exile for the past thirteen years. To look at his career, here's a comment by Judy Stowe of the BBC Far Eastern Service.

As revolutionary, intellectual, statesman and political exile, Pridi Banomyong has played a significant but controversial role on the Thai political scene for the past fifty years and more. Born in 1900, he first attracted attention as a brilliant law student who won a government scholarship to study in Paris. There in the 1920's, he soon became the intellectual mentor of a small group of Thai students who later formed the nucleus of what became known as the People's Party. In 1932 when this party put an end to the absolute monarchy, Pridi was responsible for drafting Thailand's first constitution.

Here's how Pridi described the need for the constitution in a BBC interview last year on its 50th anniversary actuality.

But Pridi's ideas extended further than most of his colleagues in the People's Party. In 1933, he drafted a wide ranging plan to reform Thailand's entire economic system. This immediately plunged him into controversy. He was branded as a communist and forced to leave the country. After another coup, Pridi was rehabilitated and returned to Bangkok to become successively Minister of the Interior, Foreign Affairs and Finance in the years preceding the Second World War. In each of these portfolios Pridi manifested his zeal in attempting to modernise and democratise the Thai bureaucratic system for the benefit of the people and the country as a whole. But his ideas led to growing rivalry within the People's Party most of whose members were military officers led by Field Marshal Pibul Songkram who became prime minister of Thailand. At the outbreak of the Pacific War, the rift between these two men became very evident when Pibul decided to collaborate with the Japanese and declare war on the United States and Britain. Pridi was dropped from the cabinet and shunted into what appeared a sinecure as regent. He put this to good use by working clandestinely to build up an anti-Japanese movement within Thailand which eventually contacted the Allies and contributed to the defeat of Japan. Hence in 1945 after the Japanese surrender, Pridi as the leader of the Free Thai was in a position to assume the reins of power and wipe clean the taints of Thailand's collaboration. Yet his hour of triumph was short-lived. Soon after Pridi became premier

in 1946, the young King Ananda Mahidol was shot dead in mysterious circumstances which have never been adequately explained. Almost immediately old suspicions of Pridi's anti-monarchical learnings resurfaced, and he felt it necessary to resign from the premiership. A year later when the military led by Pibul staged a coup, Pridi fled the country and soon found himself accused as a regicide. Then when it emerged that he had chosen to live in exile in China, Pridi's name was further denigrated and used as a pretext for numerous witch-hunts against his former friends and other alleged communists. He was also accused of heading the Thai Communist Party which received active support from China during the twenty years he lived there. Such charges were denied by Pridi after he left China in 1970 to spend the rest of his days living in exile in Paris where most of his time was devoted trying to vindicate his reputation as a loyal Thai citizen and democrat. For many Thais though, particularly amongst the younger generation, Pridi has never lost his reputation as the father of constitutional democracy in Thailand.

B.B.C.

May 3rd, 1983

Obituary
Dr. Pridi Phanomyong
Radical figure in Thai politics

Dr. Pridi Phanomyong, who died in Paris on May 2 at the age of 82, was Prime Minister of Thailand for a brief period in 1946, and was for many years one of the most influential figures in the country's politics.

This influence was exercised partly from inside the country, and partly from exile. Pridi was one of the leaders of the 1932 revolution which overthrew the absolute monarchy and established a constitution. In the turbulent years between 1932 and 1947 he held a number of leading positions in Thai affairs, and acquired a considerable following.

In 1947, however, he had to flee the country at the time of the military coup d'etat, and for the rest of his life he remained in exile. From 1949 to 1970 he was in China, and from 1970 on he was in France. He remained a force to be reckoned with, however, and successive governments refused to allow him to return.

Pridi was educated in Paris and, like other Asian leaders such as Chou En-lai and Ho Chi Minh, became convinced of the need to modernize his country. On his return then to Thailand he became Professor of Law at Chulalongkorn University, and was the main civilian inspirer of the 1932 revolution.

Immediately afterwards he produced three influential documents, a revolutionary manifesto, a provisional constitution and an economic plan. The plan betrayed a variety of radical influences ranging from Sun Yat-sen to the First Soviet Five-Year Plan, and Pridi was forced into his first exile by a royalist reaction.

After another coup by one of his original co-conspirators back in France, Colonel Phibunsongkhram, Pridi returned, and the following years were some of his most productive. He was successively Minister of the Interior, of Foreign Affairs and of Finance. His policies were less radical than had been expected by some, and were based on the egalitarian and nationalist principles of 1932.

In 1941 Thailand, now a constitutional monarchy, was occupied by the Japanese, the King left the country, and Pridi became one of three members of a Regency Council. By the end of the war he was the only surviving member but he was also, simultaneously, leader of the "Free Thais" underground movement; and that enabled him to negotiate a peace settlement with the Allies which maintained Thailand's sovereignty and took it, as the first ex-ally of the Axis, into the United Nations.

Pridi was now very powerful in Thailand and was able to put his own men into the Prime Minister's office. In March, 1946, he became Prime Minister himself. But in June King Anan died in circumstances that are still unexplained and Pridi, accused by some of murdering the King, had to resign in August.

He became a roving ambassador. He continued to upset conservatives by his efforts to align Thailand with independence move-

ments in Indochina, and when the coup came in 1947 he fled to Singapore, going on from there to China.

In 1949 he may have returned to Thailand briefly to take part in an unsuccessful counter-coup, but from then on lived in China. His presence there, and the tone of some of his statements, enabled his more conservative opponents to present him as a Communist; and it was thought that Peking would not have been averse to seeing him return to power in Thailand.

In 1970 he moved to Paris, but continued to be regarded by his opponents as too much of a threat to be allowed to return to Thailand.

THE TIMES 14 MAY 1983

DR. PRIDI PHANOMYONG

Sir Andrew Gilchrist writes:

May someone who knew Nai Pridi (sometimes known as Dr. Pridi Phanomyong) for nearly 50 years add a few words to your obituary notice of this remarkable but unfortunate Thai statesman.

Pridi was a sincere democrat and was never in any doubt where the best exemplar of democracy was to be found. His pro-British stand during the war is well-known, but it should be remembered that even before the war he had been made G.C.M.G. by the British Government, a recognition of the civilized way in which, as Foreign Minister, he had negotiated the termination of the extra-territorial rights in Thailand which Britain still enjoyed.

From the outset of the Far Eastern war, Pridi began to plan against the Japanese invaders, using the designedly innocuous Regency post to which he had been appointed by his rival, Field Marshal Pibul, as a base for a wide-ranging resistance movement. Contact with this resistance movement was established first by British and then by American secret para-military organizations, with the threads running back to SEAC in Kandy. As Mountbatten himself put it: "It was a unique relationship because a Supreme Allied Commander was exchanging vital military plans with the head of a State technically at war with us....He never failed us."

Thus it was that Thailand, which under Pibul had entered the war on the wrong side, emerged from it under Pridi on the right side, a factor of enormous importance in the progress of ordered prosperity on which Thailand now embarked.

But it did so without Pridi, and not invariably by paths which Pridi would have chosen. His enduring contribution to Thai history had been made.

Pridi was overthrown by domestic adversaries when he was on the peak of his powers. His long exile first in China and then in France began when he was 48, and he was 83 when he died. Though it was natural that he should regret lost opportunities, he was never embittered, securely confident that his name and his ideals would not be forgotten in the country of his birth.

In times of turbulence and danger, Pridi showed himself both a brave and a gentle man; and his widow Phoonsuk is a woman whose qualities matched his own.

THE TIMES 21 MAY 83

Death of a statesman

Paris : Pridi Banomyong, a former prime minister of Thailand and one of his country's most controversial politicians, died at the age of 82 on May 2 at his home in the Paris suburb of Antony. Working until late at night, he collapsed and died of a heart attack.

Born in the former Thai capital of Ayutthaya on May 11, 1900, Pridi was among a group of mainly French-educated military and civilian officials who staged a coup on June 24, 1932, that ended the kingdom's absolute monarchy. He was appointed finance minister, but the brand of social democracy that he espoused proved too revolutionary for his time; his bold programme of economic reform led to accusations that he was propagating communism. He was sent briefly into exile in Paris until reformists within the ruling People's Party staged a coup against their more conservative counterparts.

When Japanese troops occupied Thailand in December 1941, Pridi was the only member of the threeman Council of Regents not to sign a declaration of war against Britain and the United States. He achieved fame for his underground activities — under the code name of Ruth — with the Seri Thai (Free Thai), which worked with the British Force 136 and the American Office of Strategic Services, which was the forerunner of the CIA.

In the immediate post-war years, he and his supporters were able to use their popularity to mount a challenge to the army's control of Thailand. Certainly, the period between 1944 and 1947 marked a high point in civilian power. Pridi became prime minister on March 24, 1946, but barely 10 weeks later the death of King Ananda Mahidol brought a sudden decline in his fortunes. Historians say Pridi badly misjudged the people's feelings towards the monarchy.

He eventually resigned, and when the army seized power again in November 1947 he was forced to flee the country to escape arrest. He lived in China for the next 21 years and then moved to Paris where he remained until his death despite a statement by Prime Minister Prem Tinsulanonda in May 1980 that he could return to Thailand whenever he wished.

Pridi was considered by many Thais as their country's elder statesman and many made a point of paying a courtest call on him whenever they were visiting Paris.

A CORRESPONDENT

FAR EASTERN ECONOMIC REVIEW, 12 MAY 1983

The legacy lingers

Controversy surrounding the life of the late statesman Pridi Banomyong persists even after his death

By John McBeth

Bangkok: There are few people whose names have evoked more feeling in contemporary Thai politics than that of the late prime minister and one-time regent Pridi Banomyong. Even after his death in Paris on May 2, the controversy surrounding his life and the circumstances that forced him to flee his homeland have lingered on, and it will probably continue to do so in lecture rooms and group discussions, if not in the corridors of power.

The government has not heeded calls by students and intellectuals to arrange a state funeral for the elder statesman, but it did give the go-ahead for a monument to be built in his honour — as long as it was financed by public donations in accordance with past practice. The fund will be launched on June 27, the 51st anniversary of the day Thailand got its first constitution.

Pridi's death from a heart attack sparked a flood of articles on him in Thai-language newspapers and magazines, and one local publishing house redistributed a 291-page hard-cover book entitled Pridi Banomyong and the Making of Thailand's Modern History — a sympathetic look at a man whom author Vichitvong Na Phombhejara asserts suffered far more than any figure in Thai public life.

Despite his long absence from the political scene, Pridi left behind him an army of followers which acted as a bridge between the older and younger generations, thus ensuring that his place in history would be preserved.

Pridi was the founder of and intellectual force behind the People's Party (PP), which overthrew the absolute monarchy in June 1932 and was the principal architect of the country's first constitution. The following year, however, he introduced a bold, socialist-flavoured economic plan which alarmed conservatives in the party and led to accusations that he was a communist. Sent into semi-exile, he returned two months later after a military coup and was subsequently cleared of the charges by a special parliamentary committee.

Among his accomplishments in the 1930s, when he served successive terms as interior, foreign and finance minister, was the founding of Thammasat University, the focal point for political change 40 years later and which today is still by far the most socially conscious of the country's institutions of higher learning. He also restructured government administration, abolished unfavourable treaties which infringed on Thailand's sovereignty, and laid the groundwork for the establishment of the Bank of Thailand, the central bank.

Shortly after Japanese troops occupied Thailand in December 1941, Pridi tendered his resignation from the government and was appointed to the Regency Council, originally formed following the 1935 abdication of King Prachathipok. It was at this time he formed the Seri Thai (Free Thai) underground movement which, along with his emergence as the sole regent in 1944, was to consolidate his political power in the immediate post-war years.

King Ananda Mahidol, elder brother of King Bhumibol Adulyadej, ascended the throne in 1945 on his 20th birthday, and the regency was abolished. But Pridi — then only 45 — was given the title of elder statesman, a job which authorised him to act as adviser to the monarch and parliament on national affairs.

The resignation of prime minister and fellow PP member Field Marshal Pibul Songkram in August 1944, over the failure of a parliamentary bill for moving the Thai capital to northern Petchabun province, marked the first time civilians had wrested power from the army, but it was a short-lived victory.

Beset by economic problems and under attack over allegations of corruption and inefficiency, the succeeding Khuang Abhaiwong government collapsed in March 1946, leaving the premiership unexpectedly in Pridi's hands. Then in June of that year, Ananda was found shot dead in his bed, a tragic event that led to Pridi's resignation two months later and to his flight from the country after the November 8, 1947, coup.

Rumour and mystery still surround the episode, but Pridi's opponents refused to accept the government's explanation of an accident in Ananda's death, and suspicions spread that Pridi himself was somehow involved. A number of historians believe the investigation into the death was mismanaged and that this fuelled the speculation that followed.

But as Vichitvong argues in his book "There is little doubt that the conservatives" campaign to eliminate Pridi Banomyong from the political scene by using the case of King Ananda Mahidol's death as

a weapon was motivated, not by the belief or even suspicion of Prid
involvement in the tragic incident, but by the apprehension of his disciple
influence in Thai politics."

The author speculates about the existence of "some disguise
force, perhaps since June 1932, to keep on mercilessly condemning tl
unfortunate man until the end of his life, or perhaps even after his lif
time."

FAR EASTERN ECONOMIC REVIEW JUNE 9, 1983

On History's Sad Heels

BY ANTHONY PAUL IN WASHINGTON

When the leaders of Thailand's Revolution gave the nation a constitutional monarchy on June 29, 1932, the people were conspicuously underwhelmed. "We had to round them up to attend (the constitutional regime's inaugural ceremony at Bangkok's Throne Hall)," one prominent coup member, Phya Song Suradej, once complained. "Had we arranged a stage play and served them with Chinese noodle soup, perhaps more people would have come."

At that time, when prachatipatai (democracy) might just as likely have been a new brand of maekhong, the people's lack of interest was understandable. Last May 2, Thailand's indifference to the man most responsible for the major political event in its modern history was far less forgivable. Still unwelcome to too many Thais in his homeland, Pridi Banomyong, principal promoter of the Revolution, died in Paris just nine days short of his 83rd birthday. He had not seen Thailand since 1949.

Last week, Thammasat University, that other great monument to Pridi, took steps to see that the man did not pass without honour. Thammasat's 49th anniversary celebrations (June 24-27) were dedicated to the memory of its founder.

Many of the speeches will doubtless centre on such matters as the 1932 Revolution and Pridi's later development of a personal political philosophy — "scientific democratic socialism," as he liked to call it. Underlying all the talk, however, will be discussions about the former Prime Minister's alleged involvement in the death of King Ananda Mahidol in 1946.

A Thai Supreme Court ruling in October 1954 condemned three palace aides to death and implicated Pridi and his former aide-de-camp, Lt. Vacharachai, in the death of the king. The subsequent executions and Pridi's continuing exile, however, occurred at a time of high political tensions in Thailand created largely by the ambitions of Thailand's then dictator, the late Field Marshal Pibul Songgram, and other politicians, some still living.

To the end of his life, Pridi insisted on his innocence. "From the day I knew of the King's death until the time I learned of the Supreme Court's ruling," he said in 1978, "I honestly believed that the King had ended his life from an accident committed by himself, and there were many reasons for such honest belief."

At the end of Thammasat's weekend of discussions, it is unlikely that the mystery of what happened to the 21-yearold monarch will be solved. However, documents recently made available to Asiaweek by U.S. State Department Archives may help bring us a little closer to the truth.

Letters long classified as "Secret" reveal that, at the height of the controversy, prominent participants in the 1946-54 drama — the present King Bhumibol Adulyadej himself and dictator Pibul, one of the

men most responsible for the former Prime Minister's persecution — expressed firm belief in Pridi's innocence.

Pridi's rendezvous with glory and sadness began in a building at No. 5 Rue du Sommerand, Paris. To a room there on Feb. 5, 1927, the recent graduate of a French law faculty and secretary-general of Samakyanukrohsayam, the Siamese students' association in France, invited six compatriots. Agreeing that absolute monarchy was impeding the country's political and economic progress, the seven young men formed the People's Party, dedicated to introducing Siam to constitutionalism.

In June 1932, the party — which by then had 114 members, mainly young army and navy officers and bureaucrats — seized power. Not at all reluctantly, the King, Prajadhipok, who had already been discussing political reform with his advisers, agreed to become the country's first constitutional monarch.

Founded with youth's exuberance, the People's Party quickly foundered in youthful inexperience. Asked by his party colleagues to prepare a master economic plan for the country, Pridi produced a document which called inter alia for the nationalisation of most industry and agriculture and the drafting of all people from ages 18 to 55 work for the government.

Pridi would later insist that his paper had merely been a basis for discussion. "It was not a proper economic plan," he once told me. "Rather, it was a preparatory project."

No matter. Pridi, a strong personality often intolerant of dissent, had managed to make some powerful enemies. His proposals were immediately branded communistic.

When the uproar persisted, Pridi had his first taste of exile — five months in France from April 1933. Although a special National Assembly Committee later cleared Pridi of charges of Marxist-Leninist

sedition, his enemies would intermittently plague him with the label for the rest of his life.

By the late 1930s and early 40s, that life was once again cought up in a crowded rush of events in Thailand. One of the People Party's young co-conspirators, Pibul Songgram, then only a major, had emerged as the country's military strongman. As Pridi refined his centre -left theories, Pibul tacked towards Mussolini-like fascism.

On Dec. 7, 1941, as Japanese forces swept down upon South-east Asia, the Japanese ambassador in Bangkok demanded right of pas-

east Asia, the Japanese ambassador in Bangkok demanded right of passage through Thailand for Japanese troops. Rather than surrender so ignominiously the sovereignty of the only totally uncolonised nation between Japan and Persia, Pridi, then finance minister, insisted that the Thai army fight.

Not so averse to militarist Japan, Pibul, by now a self-appointed field marshal and army commander-in-chief, overruled him, agreeing to a de facto Japanese occupation. Pridi resigned from the cabinet but later agreed to sit in the Regency Council. This was a rubber-stamp body acting for Pradjadhipok's successor, King Ananda, then studying in Switzerland.

Still conscious of Pridi's strong political following, Pibul supposed that the Regency Council would keep his former friend visible but powerless. Pridi, however, managed to transform the appointment in an extraordinary way.

In August 1944, the Thai People's Representative Assembly appointed him sole Regent. Meantime, he had secretly proceeded to become the Allies' principal clandestine contact in Thailand, leader of the Free Thai Movement's home-based forces. Under the codename

"Ruth" he remained in close touch with Louis Mountbatten, Supreme Allied Commander, Southeast Asia.

Ruth's services enabled Thailand to negotiate the best possible postwar terms with the victorious Allies. When peace came, Pibul went to jail for a time. Thailand turned naturally to Pridi as the country's postwar prime minister. From Switzerland, King Ananda returned to reign over a constitutional democratic monarchy with high hopes for a long-awaited period of peaceful development.

Tranquillity, however, did not last long. On the morning of June 9, 1946, a bullet from a Colt .45 automatic pistol ended the king's life. Thailand entered a turbulent political period, the memory of which still disturbs, in subtle and potentially dangerous ways, the kingdom's conscience.

But "wherever truth appears," Gautama Buddha once said, "violence ceases and illwill vanishes." If only for Thailand's sake, the search for what happened to King Ananda continues. The documents recently released by State Department archivists now become part of that search.

Titled "Death of the King of Siam" and prominently stamped "Secret," the first message is dated June 13, 1946, just four days after the King's passing. The memorandum from U.S. Charge d'Affaires Charles W. Yost to the Secretary of State begins with a discouraging statement: "The death of Ananda Mahidol may well be recorded as one of the unresolved mysteries of history."

Students of the period, however, will take careful note of the considerable detail it gives of the "increasingly acute" state of politics on the eve of the incident. They will also read with interest Yost's account of his first meeting with Pridi, when he went to express his condolences the day after the King's death:

"The Prime Minister spoke to me very frankly about the whole situation and ascribed the King's death to an accident, but it was obvious that the possibility of suicide was in the back of his mind. He was violently angry at the accusations of foul play levelled against himself and most bitter at the manner in which he alleged (without doubt justly) that the Royal Family and the Opposition, particularly Seni Pramoj (of the opposition Democrat Party) and Phra Sudhiat (a judge closely associated with Seni), had prejudiced the King and especially the Princess Mother against him. He repeated several times that he had been overwhelmingly busy attempting to rehabilitate and govern the country and had not had time to have luncheon and tea with Their Majesties every day or two as had members of the Opposition...

"As to foul play, in spite of the complete conviction with which the Opposition and some members of the Royal Family advance this explanation, (we feel) they have presented no conclusive evidence and have relied largely for their case on the unlikelihood of either accident or suicide...

"All in all, we have too high an opinion of (Pridi's) sagacity, even leaving out of account his moral sense, to believe that he would take such enormous risks for so little gain..."

Not only Charge Yost was convinced Pridi had nothing to do with the tragedy. Another secret memorandum to Washington from Yost — this one dated June 14, 1946, and titled "Footnotes on the King's Death" — includes the present King among those who believed in Pridi's innocence:

"The Foreign Minister (Direk Chaiyanam)...informed me that he had an audience this morning with the new King in which His Majesty had enquired about rumours in regard to his brother's death are still being spread about. According to Direk, he replied that the rumours are still being circulated widely, that some claim that the late King was

murdered by the orders of the Prime Minister, some that he was murdered by (Pridi's) former aide-de-camp (Lieutenant Vacharachai) and some that he committed suicide under political pressure.

"King Phumipol (Yost's transliteration) thereupon informed the Foreign Minister that he considered these rumours absurd, that he knew his brother well and that he was certain that his death had been accidental..."

In the same dispatch, the U.S. diplomat expressed his concern to Washington about the behaviour of the Democrats' Seni Pramoj. "Within 48 hours after the death of the late King," an obviously indignant Yost wrote to his Secretary, "two relatives of Seni, first his nephew and later his wife, came to the Legation and stated categorically their conviction that the King had been assassinated at the instigation of the Prime Minister. It was of course clear that they had been sent by Seni..." The equally indignant British Minister, Sir Geoffrey Thompson, informed Yost that same morning that he had also been approached by several members of the Opposition peddling a similar story.

As if the political mixture were not sulphurous enough, Pibul, released from jail, returned to the political scene. In March 1947 he appeared as leader of something called the Might Is Right Party. Six months later, in the wake of a coup which overthrew Pridi's government, he became commander of the armed forces.

Now openly accused of complicity in the King's "assassination," Pridi was forced to flee. Three palace employees were charged with murder. During court proceedings lasting more than five years, the prosecution named Pridi and former aide-de-camp Vacharachai (also in flight from Thailand) as accomplices.

Next week: What Field Marshal Pibul told a U.S. Ambassador; Pibul's deathbed efforts to make peace with Pridi.

Asiaweek, July 1, 1983

Pridi's Defenders, II

BY ANTHONY PAUL IN WASHINGTON

Was Pridi Banomyong, long honoured as Thailand's Rathaburus Avuso (Senior Statesman), responsible in some way for the alleged murder in 1946 of 21-year-old King Ananda Mahidol ? Some 37 years after the tragedy, the question still lingers, disturbing, in subtle and potentially dangerous ways, the Kingdom's conscience.

Since Pridi's death in Paris last May 2, the former prime minister's guilt or innocence are once again matters of discussion in Bangkok — especially at Thammasat University, which Pridi founded in 1934 and which recently honoured him in commemoration ceremonies.

Exactly what happened in the King's bedroom the morning he died may never be known. As U.S. Charge d'Affaires Charles W. Yost put it at the time, "The death of Ananda Mahidol may well be recorded as one of the unresolved mysteries of history."

Many persons who have studied what few records exist of the incident and subsequent murder trial, however, believe that Pridi, at the very least, was the victim of false accusations made for political purposes. U.S. State Department messages — until recently classified "secret" and sent by Bangkok-based diplomats to successive secretaries of state — appear to support this view.

In one of the cables published in this column last week, Charge Yost reported that Ananda's younger brother and successor, King Bhumibol Adulyadej himself, expressed belief in Pridi's innocence. It can now be revealed that another prominent Thai spoke in support of Pridi: former friend Field Marshal Pibul Songgram, long the Senior Statesman's political opponent, Thailand's intermittent strongman and one of the persons largely responsible for Pridi's persecution:

On June 5, 1948, U.S. Ambassador Edwin F. Stanton took Dr. Ruth Bacon of the State Department's Far Eastern Division to call on Field Marshal Pibul, who had become prime minister once again. During the conversation, the Americans drew the Thai leader's attention to a local press report that persons suspected of being involved in the King's death would be brought to trial the following month.

Pibul confirmed that the case had indeed reached a point where it could be prosecuted. Then, in the words of a confidential "Memorandum of Conversation" recorded in the Bangkok embassy by Ambassador Stanton, Pibul "voluntarily mentioned the possible involvement of Nai Pridi." Stanton's memo continued:

"He (Pibul) said that he personally doubted whether Nai Pridi was directly involved for two reasons:

"Firstly, he said Pridi is a very clever politician and secondly, he described Pridi as having a 'king heart.' He said he did not think he would cause anybody to be murdered... I might add that local newspaper

speculation regarding the possible implication of Pridi in this matter has suggested that he may be charged with suppression or destruction of pertinent evidence.

"Madame (Pibul), who was also present during our interview with the Field Marshal, told Dr. Bacon in a rather emphatic manner that she did not believe Pridi was in any way involved in the late King's death."

By December 1953, three Thais convicted for assassination — pages for the royal chamber Chit Singhasenee and Busaya Patamasarin and former royal personal secretary Chaleo Patoomros — had exhausted all appeals. Meantime, the judges had failed to exonerate Pridi and Vacharachai.

The two men remained fugitives. Probably for good reason, they feared for their personal safety in Thailand and doubted their chances of obtaining justice before the courts of the period. (One sentence illustrates the extent to which the legal system in Pibul-run Thailand had failed to distance itself from politics. "The Pridi-controlled government," the Appeal Court judgement intoned, "proved itself incapable of running the country.")

On Feb. 17, 1954, the machinegun then used for executions in Bangkok's Bang-Kwang Central Prison ended the lives of the three convicted prisoners. Vacharachai lived in exile for more than two decades in China and Macao before returning quietly to Thailand. Pridi stayed in China until 1970, when he moved to Paris.

There, on May 2, he died of a heart attack just nine days short of his 83rd birthday. By then, Thailand's Senior Statesman had been separated from his country for more than 34 years.

For much of this time, Pridi's exile was self-imposed. Prime Ministers Kriangsak Chamanan and Prem Tinsulanonda had both spoken of his freedom to return. But for Pridi that was not enough.

"I'm innocent about the king's death," he told me in an interview in Paris in 1979. "If I return to my country because the period of time fixed by the statute of limitations has already expired, the people would say, 'Hah! He's covered by the statute of limitations on his crime and now he's coming back.' Therefore, people would say he wasn't all that innocent, since he waited until he was covered by the statute. It is a question of honour and equity, not a legal question!"

He would return, he added, "when the majority of the people understand that I am innocent....I'm in no hurry."

Neither is his family, it seems. Following cremation ceremonies in Paris, close relatives issued a statement regarding return of Pridi's ashes: "Truth is immortal. Truth reveals itself. When the Thai people thoroughly understand his thought and works and want him home, home he will go."

Here, certainly, was an extraordinary life often in lockstep with Asia's century — the tumult of nation-making and war; the broad, sunlit uplands of victory, peace and achievement; and then what must have been, for so active a statesman and intellect, the narrowest, darkest valleys.

From the frustration, melancholy and despair of those last 34 years, there were, beyond his enjoyment of a close and devoted family and the company of those friends who could visit him, few moments of deliverance. One such event, in June 1965, was scarce recompense for three dark decades, but Pridi was grateful for it. Pibul, his former friend and persecutor, was responsible.

Deposed by a coup in 1958, the field marshal had spent his few remaining years in exile. One of the ex-dictator's last actions while dying of cancer in Japan was to write a letter to Pridi, then living in China.

All was in Thai, except for the last sentence, a mixture of English and Pali. "Please *ahosi karma,*" it said. "Please forgive me."

What will history make of 20th-century Thailand ? In the seventeen years left of the era, unforeseen events commanded by still unknown men may test the nation. By now, however, we know that we have shared our times with two extraordinary Thais — one royal, Bhumibol: the other a commoner, Pridi. In acknowledging the nation's debt, history will take sad note of the fact that they were linked, however indirectly, by Ananda's death.

No one would or should speculate on Ananda's likely conduct of the monarchy had he lived. But there is now abundant evidence of Bhumibol's maturity and national role. And to him, it can already be said safely, history will be kind; by any standards, his performance has been magnificent.

At a time when monarchs have been distinctly unfashionable, Bhumibol made his throne one of the world's most honoured and secure. He did it, moreover, in the face of two processes which would long ago have swept away a lesser king and his court.

The first of these has been the thwarted hopes of the 1932 coup group: the painfully slow evolution of parliamentary democracy. The second, closely related to the first: the communists' rural insurgency.

Above both these political tragedies the King has risen, taking on occasion, the nation with him. He has managed this, moreover, in the most difficult but very best manner imaginable — not by force but by example.

At the worst of times, he has been the Thais' refuge. The more authoritarian and corrupt a Thai government has become, the greater the people's loyalty has seemed. This was especially noticeable during the brutal, nepotistic and rapacious regime of Gen. Thanom Kittikachorn, his son, Col. Narong Kittikachorn, and Narong's father-in-law, Gen. Prapas Charusathien.

Once, during that unhappy period's climactic street disturbances, I counted eleven portraits of royalty in the office of a leading student leftist. As a member of the royal household put it to me shortly after the Terrible Trio's October 1973 overthrow, "Unresponsive, autocratic governments partly explain the King's extraordinary popularity with such a wide cross-section. I think the people sensed that the King had become their best hope. They've understood that his only power is his popularity, so they've been enthusiastic, even extravagant, in displaying their loyalty and devotion."

In return, Bhumibol, as living embodiment of Thailand's powerful patriotic litany — "religion, nation, king" — provides his often turbulent country with order and a sense of family. As a consequence and in the midst of what farangs often see only as chaos — serial coups, one of Asia's worst murder rates — Thais are capable of a curious harmony.

Recently, the army's enlightened Karoon Ya Thep (literally: Kind Angel) "open arms" program has brought peacefully back into the nation's embrace more than 8,000 former communist guerillas (Asiaweek, Apr. 8). The nation's hick ex-dictators have likewise been accommodated. After a brief exile, the egregious Thanom, Prapas and Narong have been permitted to walk free in Bangkok.

Even in death, however, Pridi — whose sins, if any, are dwarfed by such returnees' — remains abroad. Is it not time for him, too, to come home ?

Over the next year or so — perhaps after a statue of the Senior Statesman, planned by the Thammasat University Alumni Association, is raised — there will be opportunities for the palace and government to welcome his ashes from Paris. As a Thai proverb so aptly puts it:

ไม้ล้มควรข้ามได้โดยหมาย คนล้มจักข้ามกายห่อนได้

— a fallen tree can be crossed over; a fallen man cannot.

ASIAWEEK, JULY 8, 1983

รายนามผู้ที่ส่งพวงหรีด,
ดอกไม้มาคารวะ

1. ฯพณฯ เอกอัครราชทูตโอวาท สุทธิวาทนฤพุฒิ
2. คุณอัษฎา–อรสา ชัยนาม
3. คุณสุนัย–ธนิดา บุญยศิริพันธ์
4. คุณไพโรจน์ ชัยนาม
5. Mr. et Mme BARON RENAULT
7. คุณรุจิรา บุญ–หลง
8. สมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส
9. คุณวัลยา เรืองสุนทร
10. คุณอุทุมพร ปาณานินท์
11. Mr. et Mme de Fels
12. คุณวณี พู่พุฒ
13. คุณอุไร–นิภา ศักดิกุล
14. คุณชนิด สายประดิษฐ์
15. ครอบครัววีระไวทยะ
16. ปราศรัย พนมยงค์และบุตรธิดา
17. Mr. et Mme Y. REBOULE
18. คุณวรวิทย์–ทิพย์วรรณ กนิษฐเสน
19. นักเรียนไทยในหอพักเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ (หอลาว)

20. คุณกนกศักดิ์–กาญจนา แก้วเทพ
21. คุณสนิท เจริญรัฐและธิดา
22. Mr. et Mme BRUNIE (เยาวลักษณ์)
23. น.อ.วิจารณ์ ชัยเพิ่ม ร.น. (ผู้ช่วยทูตทหารเรือ)
24. พ.อ.ชัยจุมพล พหลพลพยุหเสนา (ผู้ช่วยทูตทหารบก)
25. ดอกบัวจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
26. คุณอุดม–บุญส่ง สุพิศ รอดทอง
27. คุณสัมฤทธิ์ เสาวดี
29. นักเรียนไทยในฝรั่งเศส
30. ชาวธรรมศาสตร์ในฝรั่งเศส
31. โม–จ้อย และเพื่อน ๆ
33. สถานทูตเวียดนามประจำฝรั่งเศส
34. สถานทูตลาวประจำฝรั่งเศส
35. สถานทูตจีนประจำฝรั่งเศส
36. พ.ญ.วิมลรัตน์ กรัยวิเชียร
37. สมาพันธ์เพื่อประชาธิปไตย
38. คุณนิพนธ์–ซูซาน ศรีทองอินทร์
39. คุณวิจิตร ลุลิตานนท์
40. คุณประสิทธิ์ ลุลิตานนท์
41. คุณวารุณี VAUGER (หลานคุณยายพร้อม)
42. Mme. ปองใจ ปาแรร์
43. นักกีฬาไทยในฝรั่งเศส
44. ทีมฟุตบอลของคนไทยในฝรั่งเศส
45. คุณกนต์ธีร์ ศุภมงคล
46. M.Pierre MAUROY นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส

หมายเหตุ ไม่สามารถที่จะให้รายนามผู้ที่นำพวงหรีดและดอกไม้ได้ครบถ้วน เนื่องจากบางท่านให้ร่วมกัน หรือบางท่านถือเป็นช่อดอกไม้มา และเมื่อรับไว้แล้วก็ปักปนกันกับของผู้อื่น แต่อาจกล่าวได้ว่าเกือบทุกท่านที่มากราบคารวะได้นำดอกไม้มาด้วย ได้มีผู้นำพวงหรีดและดอกไม้มาคารวะมากมาย จากสถานทูตไทย สถาตทูตมิตรประเทศ สมาคมนักเรียนไทย และชาวไทยในฝรั่งเศส และจากเมืองไทย อเมริกา ฯลฯ เกรงว่าจะเอ่ยนามท่านต่าง ๆ ไม่ครบ อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ หลังจากวันงานแล้วก็ได้มีผู้มาเยี่ยมเคารพและนำดอกไม้มาอีก

รายชื่อผู้ส่งจดหมายแสดงความเสียใจ

1. ศาสตราจารย์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์
2. อาจารย์ วณี พู่พุฒ
3. ไมตรี อึ๊งภากรณ์
4. อนัญญา ภุชงคกุล
5. ศาสตราจารย์ นงเยาว์ ชัยเสรี
6. สุวิทย์ มังกร เลขานุการ ส.น.ท.ฝ.
7. มาดามสารสาสน์พลขันธ์
8. สุนัย ชนิดา บุญยศิริพันธ์
9. อัษฎา อรสา ชัยนาม
10. พ.ต.วิลาศ โอสถานนท์
11. ไสว สุทธิพิทักษ์
12. แผ้ว กรลักษณ์
13. กลุ่มนักฟุตบอลไทยในฝรั่งเศส
14. สมาน สุวรรณโชติ
15. เชียรวิทย์ ธงศรีเจริญ
16. ผาสุข ลิมปพันธ์
17. อาจารย์ เสน่ห์ แพทย์หญิงอำนวยศรี จามริก
18. หลวงบรรณกรโกวิท–วาสนา–สมบูรณ์
19. จอบแก้ว กรสุต
20. ชนิด สายประดิษฐ์
21. ครอบครัวขุนวิวัฒนาการ (ซัน ณ ป้อมเพชร)
22. ชูเชื้อ สิงหเสนี

23. อุษา สุนทรวิภาต
24. ศาสตราจารย์เย็น–เพียงแข สุนทร–วิจารณ์
25. ร.อ.พงศ์เลิศ–บุญช่วย ศรีสุขนันท์
26. ทิพยา ณ ป้อมเพชร
27. นวลจันทร์ ณ ป้อมเพชร
28. วิวรรธน์ ณ ป้อมเพชร
29. เครือพันธุ์–ศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์
30. พล อ.ต.สอาด–จันทร์นวล อนุกูลยุทธธน
31. ทวี กสิยพงศ์
32. สุบรรณ เศวตมาลย์
33. ประมวล จุลดุลย์
34. มาดาม Cabriel Claude (จุลดุลย์)
35. อุดมชัย
36. ทศ พันธุมเสน
37. **บี.บี.ซี. ภาคภาษาไทย**
38. ศาสตราจารย์เสนาะ ตันบุญยืน
39. คณะนักเรียนไทย ณ กรุงสตราสสบูรก์
40. M. et Mme PHILIPPE de FELS
41. LE COLONEL ET Mme MICHEL MAURY
42. ปราศรัย พนมยงค์
43. **ธนพรรณ สิทธิสุนทร**
44. เทพ จุลดุลย์
45. จุน แสงจักร์
46. อาคม สุวรรณนพ
47. ครอบครัวกลางการ
48. วัจนา วรดิลก
49. PIERRE FISTIE
50. ศาสตราจารย์จิตรเกษม สีบุญเรือง
51. สนิท เจริญรัฐ
52. นายแพทย์พิชัย และแพทย์หญิงกนก บุณยรัตะเวช
53. ม.ร.ว.สายสิงห์ ศิริบุตร
54. หลวงศรีราชบุรุษ
55. พ.ต.ณัฏฐพร ชินะโชติ
ร.อ.จิรวรรณ ชินะโชติ
น.ส.ณัฏฐวดี ชินะโชติ
56. สุทัศนัย–ชวนพิศ วัชรสินธุ์
57. ศาสตราจารย์ กนต์ธีร์ ศุภมงคล
58. นายแพทย์ชัยเกียรติ ณ ป้อมเพชร
59. **แพทย์หญิงชัชฎา กรเณศ**
60. นิตา สุญาณเศรษฐกร
61. นิภา ศักดิกุล
62. MME Yves Autelme ET
63. **ม.จ.มารยาตรกัญญา ดิศกุล**
64. แปลก ณ พัทลุง

65. อรพิน เจริญรัฐ
66. สิทธิชัย-ลำเจียก สงฆรักษ์
67. ปราณี พีระบูล
68. ยุพา-สิรชัย สร้อยทอง
69. ไพศาล-อัปษร มิมะพันธ์
70. อาจารย์โภคิน พลกุล
71. นายแพทย์เสถียร วงศ์วโรทัย
72. นายพลภูมี หน่อสวรรค์
และภรรยา
73. M.et Mme BRUNIE
74. M.et Mme Patrice De BEER
75. M.Joseph Etienne PORTAL
76. Rogie BERGERON
77. อัคนี ชนะภัย
78. AUMONIER EUGENO
DENIS
79. M.ET MME CLAUDE JEAN
80. L.CASTRO
81. PONGJAI ET AERRE
PARAYRE
82. JUDY STOWE
83. ครอบครัวซิม วีระไวทยะ
84. RAYNE KRUGER
85. SIN DANIEL
86. BRIGITTE DELIRY
87. HERVE CHENZEUILLE
88. ANNICK DHONT
89. S.E. GEORGE—PIGOT
90. L.BOUCAUX
91. E.BOUWELS ET SES AMIE
92. ศรีศรินต์
93. สดับพิณ รัตนเรือง และพี่
94. SEIJI MAEDA
95. กิสรา กนิษฐเสน
96. Maurics Prapaiphan
BOUCHET
97. ประสิทธิ์ ลุลิตานนท์ ไมเคล
เจ กอร์เมน เอียน ฟอร์เซท
เท่ห์ จงคดีกิจ
ประเสริฐ ชัยกาญจนศักดิ์
98. วิจิตร ลุลิตานนท์
99. Marie Claire G.DURIEUX
100. คณะนักศึกษาวิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยปารีส
101. YUES ANTELME ET
EDWIGE
102. SYLVAIN VIENET
103. CHRISTINE HEMMET
104. BLANCHE, HELENE,
GISELE RT ROGER
LAMACHE
105. สุนันท์ วงศ์วโรทัย
106. MARIE CLAUDE CETTIER
107. พิสุทธิ์ นิมมานเหมินทร์
108. กรองทอง ชุติมา
109. เรือง นิมมานเหมินทร์
110. ม.จ.ชิดชนก กฤดากร
และชายา เจริญ ชูพันธ์ แร่ม

พรมโมบล–บุณยประสพ

111. หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร
112. นายกเทศมนตรีเมืองอังโตนี
113. ชาญ พันธุมรัตน์
114. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
115. ประมวล จุลดุลย์
116. พงศ์เพ็ญ–ประพาพิมพ์ ศกุนตาภัย
117. พนม เอี่ยมประยูร
118. ชาญณรงค์–อำไพพรรณ เมฆินทรางกูร
119. สมประสงค์ โขมพัตร
120. พล อ.ท.จินดา–สุนีย์ รามอินทรา
121. Robert Ruhlmann
122. Florence Tamthai
123. อรุณ เวชสุวรรณ
124. Gabriel Jugnet
125. ศุภกิจ นิมมานนรเทพ
126. พิสุทธิ์ นิมมานเหมินทร์
127. หลวงประเจิดอักษรลักษณ์
128. พุทธิพร ปริพัฒนานนท์ รัฐกร อัสดรธีรยุทธ
129. ม.ล.มณีนพรัตน์ เกษมศรี
130. ประเดิม สุขุม และภรรยา
131. พระบำราศนราดูร
132. วสันต์ สินยอดเยี่ยม
133. เรือง นิมมานเหมินทร์
134. อี๊ด
135. ดาวุธ เล็กเจริญ และภรรยา
136. อรพินท์ คณาธนะวนิชย์
137. งามพิศ โชติกะพุกกณะ
138. Alice Compain
139. จวงจันทร์ บุรกรรมโกวิท
140. บรรณารักษ์ และเจ้าหน้าที่ ห้องสมุดคณะเศรษฐศาสตร์ ม.ธ.ก.
141. เพ็ญศรี ดุ๊ก
142. พ.อ.นิยม ณ ป้อมเพชร และภรรยา
143. CECILIA
144. ดนุชและแพทตริเซีย บุนนาค
145. อิสาเบลล่า สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และครอบครัว
146. สรรเสริญ ไกรจิตติ
147. นฤมล ประทีป นครชัย
148. ยุ้ย ณ ป้อมเพชร
149. ไพลิน นิตยวรรธนะ
150. พล.ต.สุวัฒน์ ศรียะพันธ์
151. ชัยวัฒน์ บุนนาค
152. พิศาล มาณวิพัฒน์
153. นายแพทย์สมภพและศรีนวล สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
154. พีรพันธ์ พาลุสุข พินิจ จารุสมบัติ เทพไท เสนพงศ์

155. ทวี อิศรเสนา
156. อมรศรี ตั้ง
157. Alec.C.S. Adams
158. พัตศรี อิงคนาถ
159. ศรีภมร พงษ์พานิช
160. หลวงวิเทศยนตรกิจและภรรยา
161. นวลเปล่ง สนิทวงศ์ Van Couvering
162. Danielle WIEDMANN et famille
163. อมลปัทม์ สมชาย ธัมนันท์กุล
164. Joseph J.Wright Jr.
165. อัศวิน-กลิ่นแก้ว จินตกานนท์
166. ครอบครัวบุญทัศนกุล ชื่นชลัมพู
167. บุษกร บุษยา เนตรสุวรรณ
168. เอียด ลพานุกรม
169. อรทิพย์ สุขะวรรณ
170. ประกายเพ็ชร พันธุ์พฤกษ
171. Sir Andrew Gilchrist
172. ท้าวคำ วิจิตเสด
173. สุจิตรา วัชรสินธุ์ และลูก ๆ
174. แสงดาว ศรัทธามั่น

รายชื่อผู้ส่งโทรเลขแสดงความเสียใจ

1. พ.อ.ถนัด คอมันตร์
2. พล อ.อ.สิทธิ เศวตศิลา
3. ฟามวันดง นายกรัฐมนตรี แห่งสาธารณรัฐเวียดนาม
4. ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม และครอบครัว
5. มานะ วิรยา วิสุทธินันท์
6. ฯพณฯ พิชัย รัตตกุล
7. อัชพล ดุสิตานนท์
8. อมฤต วิสุทธิธรรม และครอบครัว
9. คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
10. สนั่น คุณหญิงประไพ สุมิตร

11. พระพิศาลสุขุมวิท และภรรยา
12. มานพ พลจันทร
กาญจนา ศรีอังกูร
ชัยวัฒน์ บุนนาค
13. วิชญ์จอง จตุรพฤกษ์
และครอบครัว
14. ชนิด สายประดิษฐ์
สุรภิณ บุญศรี ธนะโสภณ
15. บุญสิน จตุรพฤกษ์
16. ม.ร.ว.สายสวัสดิ สวัสดิวัฒน์
และน้อง ๆ
17. ม.ล.มานิจ เฉลิมขวัญ ชุมสาย
บวรศักดิ์ ปาริชาติ
18. Michael J.Gorman กรรมการ
ผู้จัดการ นสพ.บางกอกโพสท์
19. รักษา โภคาสถิตย์
20. ประสิทธิ์ ลุลิตานนท์
21. ดร.โอวาท อาจารย์สมร
นิติทัณฑ์ประภาศ
22. Yoo Mei Hou
23. อรทิพย์ ถวัลย์ศักดิ์
สุขะสุวรรณ
24. ประยูร วิญญูรัตน์
25. กรุณา กุศลาศัย
26. เกียรติและชัยคีรี ศรีเฟื่องฟุ้ง
27. สมบัติ พานิชธีระ
กระจกไทย อาซาฮี
28. ฯพณฯ เสริม ท่านผู้หญิงโฉมศรี
วินิจฉัยกุล
29. อัมพา สุวรรณศร
และครอบครัว
30. ชิต เวชประสิทธิ์
31. พล ร.ต.ถวัลย์
ธำรงนาวาสวัสดิ์ ร.น.
32. เท่ห์ จงคดีกิจ
นสพ.บางกอกโพสท์
33. ประสิทธิ์ ผ่องเภสัช
34. อุษา สุนทรวิภาต
และครอบครัว
35. ชวนชื่น นิติทัณฑ์ประภาศ
ประสพ นิติทัณฑ์ประภาศ
อิสสระ ผานิต
นิติทัณฑ์ประภาศ
นายแพทย์ประพฤติ
ประภาพรรณ ธีรคุปต์
36. วิชิตวงศ์ วัชรี
แดงน้อย ณ ป้อมเพชร
37. ครอบครัวกนิษฐเสน
38. ไสว สุทธิพิทักษ์
และครอบครัว
39. โชติ เสนาะจิตต์
สุวรรณโพธิ์ศรีเดชา
40. นาถฤดี จาติกวณิช
41. ผู้ไม่ลงนาม

42. กลุ่มศิลปินไทย 2500
สุวัฒน์ วรดิลก
43. J.P. Bressoud et la famille
44. ชุมสาย
45. พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล
46. ประสานศิริ สมัครจันทร์
47. ผล แสนสระดี
48. สุเมธ สิธินี ชุมสาย
49. ชวลิต ธนะธานันท์
ธนาคารแห่งประเทศไทย
50. แฉล้ม วิสุทธิ์
นิภา มหานีรานนท์
51. น.อ.ท.ทินกร พันธ์กระวี
52. ผู้ไม่ลงนาม
53. ครอบครัว ซิม วีระไวทยะ
54. เอิบ วิชัยลักษณ์ และครอบครัว
55. ป้อมเพชรและนิตยา
ณ ป้อมเพชร
56. ฯพณฯ มารุต บุนนาค
และครอบครัว
57. บำเพ็ญ อรพินท์ จตุรพฤกษ์
58. พ.ต.อ.เสถียร สินธุเสน
และครอบครัว
59. อนงค์ สตานนท์
60. จำรัส พาชีรัตน์
61. อันดับ รองเดช
62. Chuan Hung Tin
63. Claudie Chantal Francoise
64. อาจารย์สุวิทย์ รัตตเสรี
อาจารย์สุรพล ราชภัณฑารักษ์
อาจารย์พิพัฒน์ ตั้งสืบกุล
65. พระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าเฉลิมพลฑิฆัมพร
66. ไขแสง สุกใสและเพื่อน
67. Ruby Chan
68. เลียบ นิลระตะ
69. วิเชียร วัฒนกุล
70. สะพรั่ง เทพหัสดินทร์
ณ อยุธยา
77. คุณหญิงเยาวมาลย์ บุนนาค
และครอบครัว
78. คุณหญิงอำภาศรี บุณยะเกต
และครอบครัว
79. แดง คุณะดิลก
คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์
80. พัฒน์พงษ์ ณ นคร
81. พล ต.ท.บันเทิง และจิรวรรณ
กัมปนาทแสนยากร
82. บรรจง พร้อม จูฑะเตมีย์
83. สัมปชา สืบแสง และภรรยา

รายชื่อผู้ที่มาลงนามแสดงความเสียใจที่บ้านซอยสวนพลู ในโอกาสมรณกรรมของท่านปรีดี

1. วัชระ เอี่ยมโชติ
   ธาราทิพย์ เอี่ยมโชติ
2. พ.ต.ท.จุมพล นีลวัฒนานนท์
   และครอบครัว
3. ปราศรัย พนมยงค์
4. ทิพยา ณ ป้อมเพชร
   ชัยวัฒน์ ณ ป้อมเพชร
5. ทองสุข พวงดอกไม้
   เสาวนีย์ นวมณี
6. ปวีณา สุทัศน์ ณ อยุธยา
7. โสภณ พึ่งสุนทร
8. แผ้ว กรลักษณ์ และหลาน ๆ
9. อุทัย วรรณา ศิริพงศ์ปรีดา
   และครอบครัว ห้างค้าเพ็ชรอุทัย
10. สงวน สมานไทย
11. อวบ ทวีมนต์
12. นพดล ฤทธารมย์
13. ไสว สุทธิพิทักษ์
14. ปี๊ และครอบครัว
15. มนตรี ชื่นจิตต์ อำไพพรรณ
16. พอล แมว และ ป๊อบ
17. พ.ต.ท.วิสัย สุวรรณศร
18. วิชชุดา ณ ป้อมเพชร
19. โกวิท อัศวนนท์
20. เมธี-พิมพ์สวาท พิมพ์พรรณ
21. วัฒน ศิริโรจน์
22. โคทม พรทิพย์ นลิน อารียา
23. ต.ม.ธ.ก.รุ่น 1
    เปวินลาภ รัตนโพธิ
24. ร.ต.ท.ไสว ดีบุกคำ
25. สวัสดิ บุญเฉลิมวิภาส
    ด.ช.จักร บุญเฉลิมวิภาส
26. ประไพ สุมิตร
27. ประอรพิศ ณ ป้อมเพชร
28. ทินวรรธน์ ณ ป้อมเพชร
29. ปรียา บุญ-หลง
30. ศุภัทร์ ศุนธวัช ต.ม.ธ.ก. รุ่น 1
31. ป.หิรัญรัตน
32. พะวง มนตรี
    และครอบครัววัฒนศิริ
33. ร.ต.อนุมนตรี วัฒนศิริ
34. วลี สุวรรณวัษฐ (กมลพันธุ์)
35. สุธีรพันธ์ นพรัตน์ กรลักษณ์
36. พีรพันธุ์ พาลุสุข
37. องค์การนักศึกษา
    มหาวิทยาลัยรามคำแหง

38. ทองปักษ์ เพียงเกษ
อดีต ส.ส.ขอนแก่น
39. เลียบ นิลระตะ
สมชาย นิลระตะ
40. สีหราช รังสิพราหมณกุล
ร.ต.ศิริพงษ์ รังสิพราหมณกุล
41. อมรา อยู่มั่น (สกล วีรกุล)
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 3
42. เอียด ลพานุกรม
43. เสือ–แน่งน้อย สุวรรณศร
ต.ม.ธ.ก. รุ่น 8
44. ทองปาน วงศ์สง่า
45. สุดจิตร์ พรหมยงค์
46. ปองทิพย์ รัตนเมฆา
47. ไพศาล พรหมยงค์
48. จิตตะเสน ปัญจะ
49. พ.ต.วิลาศ โอสถานนท์
บุญเรือน โอสถานนท์
50. หลวงบรรณกรโกวิท
51. สงวน ตุลารักษ์
52. จรูญ สืบแสง
เกล็ดมณี สืบแสง
53. กนก–พิชัย บุณยะรัตเวช
54. สนิทสุดา เอกชัย
55. ทิพย์สุดา จาระเวชสาร
56. เยี่ยม สุนทรวิภาต
57. สุดใจ สุนทรวิภาต
58. เรวดี เศวตเศรณี
59. นันทินี ลิมปนันทน์
ไขศรี ลิมปนันทน์
60. บำเพ็ญ อรพินท์ จตุรพฤกษ์
61. ชาวหอลลิตา
62. เรณู หาญวัฒนะชัย
(ณ ป้อมเพชร)
63. พ.อ.ป.รัตนชัย
64. จินดา ชัยรัตน์
65. จุมพล พนมยงค์
นิติมา พนมยงค์
66. ผุสรา สุนทรางกูร
วีระพงษ์ สุนทรางกูร
และครอบครัว
67. พล.ต.ประลอง–เบญจางค์
พลจันทร
ดารุณี เกษมพงศ์
68. มานิต ปางมณี ผู้ช่วยอธิการบดี
ด้านศิษย์สัมพันธ์ ม.ธ.ก.
69. เดช ตะละภัฏ
70. บุญศรี สมานไทย
สุทิสา สมานไทย
71. ธรรมนิต วรเนตินัย
72. วิสุทธิ วัฒนสุวรรณ
73. ร.ต.บุรี บุรุษการ
74. อมฤต วิสุทธิธรรม
และครอบครัว

75. พ.อ.สมวงษ์ วันธ์ลังพรหม
76. วัชรชัย ชัยสิทธิเวช
77. ครอบครัว "ดาวเรือง"
78. ครอบครัว พล อ.อ.ทวี จุลทรัพย์
79. ครอบครัว "ลีนะวัต"
80. เอื้อย (หอพักลลิตา) พวงทอง หอพักลลิตา
81. TRAN CXVANG CO Ambassador of the Socialist Republic of Vietnam
82. สนิท เจริญรัฐ
83. โรงเรียนพณิชการเจ้าพระยา
84. เกศินี จันทรวิจิตร
85. เชื้อ
86. ครูพัดศรี อิงคนารถ
87. ศุภปนท์ เหรียญทอง
88. เอื้อมประจิตร สามโกเศศ
89. สมใจ ตติยะบุนนาค
90. วิโรจน์ สาลินี บุศราวงศ์
91. พวงน้อย พรหมยงค์
92. สมถวิล, อำนวยศักดิ์–ขวัญใจ, จินดาพร, กัลยาวดี ณ ป้อมเพชร
93. ....เอกอัครราชทูตลาว ส.ป.ป.ลาว
94. ศิริพร พนมยงค์
95. ธำรง พึ่งสุนทร
96. พิภพ อรรถวิวัฒน์กุล
97. ยิ้ม จรรยา ธรรมครองอาตม์
98. ประกายเพชร พันธ์พฤกษ์
99. กัลยาณี วงศ์ไวศยวรรณ
100. ชัย–บุญชิต เสือวรรณศรี
101. ฉดับ–สุนทรี ปัทมะสูต
102. อิทธิชัย สุขใจ เสือวรรณศรี
103. บัญชา–ธนานิธ เสือวรรณศรี
104. เปรมปรีด์ บุญเชย
105. สันต์ จโนภาศ
106. ผสม เพชรจำรัส
107. ชิต เวชประสิทธิ์
108. ลลิต บุนนาค
109. เสรี ลภา จินตนเสรี
110. ครอบครัวจินตนเสรี
111. ศรีสุภางค์ สุขุม
112. เสมอแข อภัยวงศ์
113. อุดร รักษ์มณี
114. ณัฐา วีรางกูร
115. สุจิตร สุพรรณวัฒน์
116. ร.อ.พงศ์เลิศ ศรีสุขนันท์
117. อวล นิตยสุทธิ์
118. ศาสตราจารย์เย็น สุนทร–วิจารณ์

ยิ่งฤทธิ์, เยี่ยมพันธุ์, ยอด,
เพียงนภา, เพิ่มยุทธ์,
สุนทร–วิจารณ์

119. ตระศักดิ์ บุนนาค
และครอบครัว

120. ประวิง นิตยสุทธิ์

121. วิชา กันตามระ และครอบครัว

122. พิมลรัตน์ วรรธนะหทัย
สุวัฒน์ วรรธนะหทัย

123. เตมีย์ นวลจันทร์ บุนนาค

124. วรางค์จิตต์ (หมู) และลูกหมู

125. เพ็ญลักษณ์ และลูกพลัม

126. วิมลรัตน์ กรัยวิเชียร

127. พินิจ ปทุมรส

128. Pham-Nien เลขานุการเอก
Do Coim Tuong เลขานุการตรี
สถานเอกอัครราชทูต
สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

129. พร้อม สุขุม

130. สุมน กรรณสูต

131. ไกรศรี ตุลารักษ์

132. รำไพ

133. ร.ต.อ.อัจจะ รัตนฤดี
เทพหัสดิน ณ อยุธยา

134. วัฒนาพรรณ ผลอุดม

135. มนู–ชวลี

136. เสริม ท่านผู้หญิงโฉมศรี
วินิจฉัยกุล

137. เติมพันธุ์–ดาราวรรณ บุนนาค

138. จีรวัสส์–รักษ์ ปันยารชุน

139. พ.ต.อ.ชะอุ่ม สินธวาชีวะ

140. รักษา โภคาสถิตย์

141. ประสิทธิ์ ผ่องเภสัช

142. ท่านผู้หญิงพหลพลพยุหเสนา

143. ดาวนพมาศ สุทธินาค

144. ส.ท.ชำนาญ สุนทรวิภาต

145. อุษา สุวรรณเกิด

146. อำพล สุนทรวิภาต

147. บุญสิน จตุรพฤกษ์

148. ประกอบ สุวรรณปัทม

149. สนิท เจริญรัฐ

150. ครูพัดศรี อิงคนารถ

151. กัลยา สุทธิสมบูรณ์

152. กวี แก้วสะแสน

153. สมจิตต์ ศุภดี พนมยงค์

154. วนิดา พนมยงค์ อึ้งวิเชียร

155. วิมลวรรณ อึ้งวิเชียร

156. ร.อ.ชลิต ชัยสิทธิ–เวชช

157. นิรันดร

158. สนั่น สุมิตร

159. วุฒิ สุมิตร

160. มาณี วงศ์วิเศษ

161. สมทรง บุโรดม

162. ชูชีพ วัฒนศิริโรจน์
163. น้อม ตามสกุล
164. เชวง โสมทอง
165. นงเยาว์ สุขสมยศ
167. มานิดา ตามสกุล
168. วาสนา ตามสกุล
169. ไสว สุทธิพิทักษ์
170. ประยูร วิญญูรัตน์
171. เจิม ภูมิจิตร (ต.ม.ธ.ก.รุ่น 1)
172. สุดจิตต์ ภูมิจิตร
(ต.ม.ธ.ก. รุ่น 2)
จงกลณี ภูมิจิตร (รัตตเสรี)
173. กรี ตันตริยานนท์
(ปราโมทย์ ตันตริยานนท์)
ประพันธ์ ตันตริยานนท์
174. ยง ศรีนาม ต.ม.ธ.ก. รุ่น 8
175. จวบ เจริญ
176. ชวนชื่น นิติทัณฑ์ประภาศ
เอกนิติ นิติทัณฑ์ประภาศ
177. ศักดิ์ชัย-เครือพันธุ์ บำรุงพงศ์
178. ประกอบ-ลัดดา จันทร์ปรุง
179. อุดร ฐาปโนสถ
180. วีรวรรณ โรจน์
181. จุ จ่อม เจี๊ยบ
182. สุรางค์ สุนีย์ มงคล และลูก ๆ
และครอบครัวอัมพุนันทน์
183. วนี อิศรเสนา ณ อยุธยา
184. เสงี่ยม จาติกวณิช
185. พิมลพร-บุญรัตน์ นันทะ
186. มานิต เจียมประจงกิจ
187. ชาตรี แก้วอมตวงศ์
188. ผล แสนสระดี
189. บรรจง ปุตระเศรณี
190. บัณฑิต กลางการ
บรรดล กลางการ

รายการบทความและทรรศนะ

1. การฟื้นเกียรติภูมิ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, **มติชนสุดสัปดาห์**, 15 พค. 26
2. ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. 2443–2526, **กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์** สถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. บรรยากาศเศร้าซึม วันฌาปนกิจศพรัฐบุรุษอาวุโส ณ สุสานแปร์ลาแชส, แก้ว บางเขน, **มติชน**, 3 พ.ค. 26
4. ท่านสู้เพราะท่านเชื่อว่าทำในสิ่งที่ถูก, ดร. จริย์วัฒน์ สันตบุตร, **มติชน**, 11 พ.ค. 26
5. รัฐบุรุษแห่งรัฐ, **มติชน**, 4 พ.ค. 26
6. บนกำแพงของกาลเวลา, เสนีย์ เสาวพงศ์, **มติชน**, 9 พ.ค. 26
7. เกียรติของนายปรีดี พนมยงค์ คือเกียรติยศของประเทศ, ส. ศิวรักษ์, **มติชน**, 9 พ.ค. 26
8. ท่านปรีดีกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สังศิต พิริยะรังสรรค์, **มติชน**, 13 พ.ค. 26
9. ปรีดี พนมยงค์, สนทะเล, **มติชน**, 14 พ.ค. 26
10. ชีวิตรวมทุกข์และสุขของ "พูนศุข–ปรีดี" แบบฉบับของนักต่อสู้, โกสุม หักทอง–ขวาง, **มติชน**, 9 พ.ค. 26
11. ท่านปรีดี พนมยงค์กับการอภิวัฒน์แห่งสยาม, Mr.Intelligensia, **มติชน**, 28 พ.ค. 26
12. เราจะทำสัจจะของปรีดี พนมยงค์ ให้ปรากฏ, วรพจน์ โอสถาภิรัตน์, **มติชน**, 17 พ.ค. 26
13. บทกวีของ ดร.ปรีดี พนมยงค์, ทวีปวร, **มติชนสุดสัปดาห์**, 22 พ.ค. 26
14. วรรณกรรมเกี่ยวกับปรีดี พนมยงค์ และปรปักษ์ทางการเมือง, **มติชน**, 17 พ.ค. 26
15. รอยด่างทางประวัติศาสตร์ การประเมินบุคคลกับอุปทานคติทางการเมือง, ทองปราย พันแสง, **มติชน**, 16 พ.ค. 26
16. กังวลสุดท้ายของปรีดี พนมยงค์ ตำนานแห่งตำนาน, **มติชนสุดสัปดาห์**, 8 พ.ค. 26
17. นิคุณเห นิคุคหารหํ, **มติชน**, 5 พ.ค. 26
18. สัมภาษณ์พิเศษปรีดี พนมยงค์ ไฉนไม่ฉวยโอกาสจากเสรีไทย, **มติชนสุดสัปดาห์**, 15 พ.ค. 26
19. สัมภาษณ์พิเศษท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์, **มติชนสุดสัปดาห์**, 22 พ.ค. 26
20. ปรีดีนั้นเชื่อผม และเชื่อมุสลิม, แช่ม พรหมยงค์, **มติชนสุดสัปดาห์**, 3 ก.ค. 26
21. นายปรีดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก, ส. ศิวรักษ์, **มติชนสุดสัปดาห์**, 29 พ.ค., 5 มิ.ย., 12 มิ.ย., 20 มิ.ย., 26 มิ.ย. 26
22. ศึกษาสังคมประเทศไทยผ่านปรีดี พนมยงค์, สาหร่าย, **มติชน**, 5 ก.ค. 26
23. มธก. เสนีย์ เสาวพงศ์, **มติชน**, 27 มิ.ย. 26

24. ผู้บุกเบิกประชาธิปไตย รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
25. ผลงานที่ก่อไว้แก่สังคมสยาม, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
26. บทสัมภาษณ์ยาวครั้งสุดท้ายในชีวิต ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
27. สัมภาษณ์พิเศษ มรว.เสนีย์ ปราโมช, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
28. ประวัติย่อนายปรีดี พนมยงค์, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
29. นายปรีดี พนมยงค์, ส.ศิวรักษ์, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
30. รัฐบุรุษผู้อุทิศตนแก่ชาติและราษฎรโดยไม่เห็นแก่ตัวในทุกกาละและในทุกสถาน, สุภา ศิริมานนท์, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
31. คนรุ่นหลังกับการศึกษาเรื่องท่านปรีดี, ธรรมเกียรติ กันอริ, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
32. มรดกรัฐบุรุษอาวุโส, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
33. จงสืบทอดอุดมการณ์รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, ไทยแลนด์, 6 พ.ค. 26
34. รำลึกท่านอาจารย์ปรีดี กับการแก้ปัญหาชนบทของคณะราษฎร, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ไทยแลนด์, 13 พ.ค. 26
35. 9 พฤษภาคม 2526 อีกวันหนึ่งที่สัจจะในสังคมไทยฉายแสงที่ปารีส, กลุ่ม "สัจจะ-ประชาธิปไตย", ไทยแลนด์, 3 มิ.ย. 26
36. อนุสาวรีย์ ปทัสถานแห่งความดีจริงหรือ, กษิดิศ, ไทยแลนด์, 10 มิ.ย. 26
37. เอกสารสำคัญ โครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย", ธรรมเกียรติ กันอริ, ไทยแลนด์, 27 ก.ค. 26
38. อนุสาวรีย์ที่สร้างบนสำนึก, นรา ศัลนกานท์, ไทยแลนด์, 17 มิ.ย. 26
39. การยืนยันสัจจะที่ธรรมศาสตร์, ไทยแลนด์, 1 ก.ค. 26
40. ปรีดี พนมยงค์ คนดีศรีอยุธยา, ดำรง พุฒตาล, มาตุภูมิ, 16 พ.ค. 26
41. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, วชิราภรณ์ แสงปทุม, มาตุภูมิ, 4 พ.ค. 26
42. รำลึกท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, สังคิต พิริยะรังสรรค์, มาตุภูมิ, 5 พ.ค. 26
43. จุดยืนต่างกัน ภาพ "รัฐบุรุษ" ก็ต่างกัน, มาตุภูมิ, 11 พ.ค. 26
44. บางเสี้ยวประวัติศาสตร์ จอมพล ป. กับท่านปรีดี, พลเอกทวิช เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา, มาตุภูมิ, 30 พ.ค. 26
45. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษผู้ไร้แผ่นดิน, สยามใหม่, 13 พ.ค. 26
46. พ่อข้านามระบือชื่อปรีดี แต่คนดีเมืองไทยไม่ต้องการ, สยามใหม่, 20 พ.ค. 26
47. เสียงสะท้อนมติชนอสัญกรรมรัฐบุรุษ, สยามใหม่, 20 พ.ค. 26
48. พึงสำนึกคุณูปการท่านปรีดี, สยามใหม่, 20 พ.ค. 26

49. พูนศุข พนมยงค์ คู่ทุกข์ท่านปรีดี, สยามใหม่, 3 มิ.ย. 26
50. บันทึกชีวิตสมถะปัจฉิมวัยที่กรุงปารีส, สยามใหม่, 17 มิ.ย. 26
51. "สังคมพระศรีอารีย์" ศึกษาแนวคิดท่านปรีดี, สยามใหม่, 24 มิ.ย. 26
52. ปรีดี พนมยงค์กับกรณีสวรรคต ให้การโดย สุลักษณ์ ศิวรักษ์, สยามใหม่, 26 พ.ค. 26
53. สัมภาษณ์พิเศษ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมทย์, สยามใหม่, 10 มิ.ย. 26
54. อาวรณ์ของท่านปัญญา สืบทอดจิตใจท่านปรีดี, สยามใหม่, 1 ก.ค. 26
55. พระเจ้าช้างเผือก ล้างอธรรมด้วยสงคราม, สยามใหม่, 8 ก.ค. 26
56. ท่านปรีดี กับจอมพล ป. ชาวนาเมตตางูเห่า, สยามใหม่, 15 ก.ค. 26
57. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 8 พ.ค. 26
58. ปรีดี กับคนที่ยังอยู่, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 8 พ.ค. 26
59. แด่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, เศรษฐสยาม,สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, 15 พ.ค. 26
60. ผลงานที่ทรงคุณค่าในอดีตของ ดร.ปรีดี พนมยงค์, จรัญ โยบรรยงค์, สยามรัฐสัปดาห์-วิจารณ์, 22 พ.ค. 26
61. ปรีดี พนมยงค์ ผู้เปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์, สู่อนาคต, 8 พ.ค. 26
62. ปรีดี พนมยงค์ มหาบุรุษไร้เทียมทาน?, สู่อนาคต, 26 มิ.ย. 26
63. ปรีดี พนมยงค์ ใบไม้ที่ร่วงโรยอีกใบหนึ่ง, หลักไทย, 12 พ.ค. 26
64. ประเสริฐพูดถึงแนวคิดปรีดี อุปสรรคของความสำเร็จของการปฏิวัติประชาธิปไตยในประเทศไทย, หลักไท, 19, 26 พ.ค. 26
65. ปรีดี 83, หลักไท, ประจิต วราภรณ์, หลักไท, 2 มิ.ย. 26
66. ธรรมเทศนาพระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) ในพิธีฌาปนกิจศพรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ 9 พฤษภาคม 2526 ณ สุสานแปร์ลาแชส์ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส
67. ปาฐกถาธรรมพระพิมลธรรม ในการบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันคล้ายวันเกิด รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ณ ตำหนักสมเด็จฯ วัดมหาธาตุ 11 พฤษภาคม 2526, พุทธจักร, พ.ค. 26
68. ปาฐกถาธรรมพระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) ในการบำเพ็ญกุศลครบ 50 วัน ของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ วันที่ 27 มิถุนายน 2526 ณ มหาวิทยาลัยธรรม-ศาสตร์
69. ปาฐกถาธรรมพระราชนันทมุนี (ปัญญานันทภิกขุ) ในการบำเพ็ญกุศลครบ 50 วัน ของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ วันที่ 20 มิถุนายน 2526 ณ วัดชลประทานรังสฤษดิ์
70. คนดี เมืองไทยไม่ต้องการ, ตระอร, บ้านเมือง, 9 พ.ค. 26
71. นักรักชาติผู้ยิ่งใหญ่, วิชัตพันธ์, บ้านเมือง, 10 พ.ค. 26

72. เขญกงล้อปรุงแต่งสังคมให้เข้าเป้า, นุ้ย บางขุนเทียน, บ้านเมือง, 20 มิ.ย. 26
73. รัฐบุรุษอาวุโส, บ้านเมือง, 5 พ.ค. 26
74. ตามรอยอดีตท่านปรีดีที่กรุงเก่า, ศิลปวัฒนธรรม, มิ.ย. 26
75. สาระเพิ่มเติมเรื่องปรีดี พนมยงค์, ส. พลายน้อย, ศิลปวัฒนธรรม, ก.ค. 26
76. แด่รัฐบุรุษอาวุโส, จตุชัย สุรภูมิ, มหาชัย, 5 พ.ค. 26
77. รัฐบุรุษอาวุโสอีกครั้งหนึ่ง, จตุชัย สุรภูมิ, มหาชัย, 13 พ.ค. 26
78. มหาวิทยาลัยปรีดีฯ, จตุชัย สุรภูมิ, มหาชัย, 30 พ.ค. 26
79. ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, มหาชัย, 5 พ.ค. 26
80. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของแผ่นดิน, สมบัติ ตั้งก่อเกียรติ, เสียงธรรม, 16 มิ.ย. 26
81. แด่ "ปรีดี พนมยงค์" รัฐบุรุษอาวุโสแห่งเอเชีย, พิชัย พิชัยชาญยุทธ, โคราชรายวัน, 17 พ.ค. 26
82. อนุสาวรีย์ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์, พิชัย พิชัยชาญยุทธ, โคราชรายวัน, 27 พ.ค. 26
83. ประธานสภาแฉเบื้องหลัง ดร.ปรีดีถูกป้ายสีเป็นคอมฯ, มวลชน, 11 มิ.ย. 26
84. ตั้ง กก. ประสานงานหาทุนสร้างอนุสาวรีย์รัฐบุรุษที่บ้านเกิด, มวลชน, 11 มิ.ย. 26
85. คำระลึกพระคุณปรมาจารย์ปรีดี พนมยงค์, บุญชู โรจนเสถียร, นายกสมาคมธรรมศาสตร์, ในพระบรมราชูปถัมภ์
86. มองอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ในสายตาของนักเรียนไทยในฝรั่งเศส, วงการ, มิ.ย. 26
87. ท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อกำเนิดมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง อันเป็นอุปกรณ์ของระบอบประชาธิปไตย, จุลสารธรรมศาสตร์, มิ.ย. 26
88. อาลัย พ่อแห่งแดนโดม ปรีดี พนมยงค์, ก้าวใหม่, รัฐเสรี, พรรคแสงธรรม, อมธ.
89. งานของปรีดี พนมยงค์, ถนนหนังสือฉบับปฐมฤกษ์ 26
90. เมื่อ ส.ธรรมยศ "ราชสีห์แห่งการเขียน" วิจารณ์ "ดร.ปรีดี พนมยงค์", ถนนหนังสือฉบับปฐมฤกษ์
91. ใครชูใครทำลายปรีดี, ปฏิญญา, 11 ก.ค. 26
92. นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส, สตรีสาร, 15 พ.ค. 26
93. รัฐบุรุษอาวุโส, ประชามติ (สรอ.), 4 พ.ค. 26
94. สดุดีรัฐบุรุษปรีดี, ประชามติ, 25 พ.ค. 26
95. รายงานพิธีฌาปนกิจศพ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์, ธัญญา ผลอนันต์, ประชามติ, 25 พ.ค. 26
96. อนุสาวรีย์ปรีดี, กมล กมลตระกูล, ประชามติ, 18 พ.ค. 26
97. จักลบประวัติศาสตร์ได้ฤา, กมล กมลตระกูล, ประชามติ, 11 พ.ค. 26
98. จะบิดเบือนอย่างไรใครก็รัก ต่างปกป้องพิทักษ์ท่านปรีดี, สามัคคีสารสมาคม (อังกฤษ),

มิ.ย. 26

99. ไว้อาลัยแด่ท่านปรีดี บิดาแห่งประชาธิปไตย, เอเชียยุโรป (เยอรมัน), มิ.ย. 26

100. ตั้งมูลนิธิดร.ปรีดี พนมยงค์ แพร่ผลงานและเกียรติคุณ, เสรีชน (สรอ.) 11 พ.ค. 26

101. ปรีดี พนมยงค์ ผู้เปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์, สยามมีเดีย (สรอ.) 26 พ.ค. 26

102. OBITUARY : PRIDI PHANOMYONG RADICAL FIGURE IN THAI POLITICS, THE TIME, MAY 14, 1983

103. DR.PRIDI PHANOMYONG, SIR ANDREW GILCHRIST, THE TIME, MAY 21, 1983

104. OBITUARY : PRIDI BANOMYONG, JUDY STOWE, B.B.C., MAY 3, 1983

105. THE LAGACY LINGERS, JOHN MCBETH, FAR EASTERN ECONOMIC REVIEW, JUNE 9, 1983

106. ON HISTORY'S SAD HEELS, ANTHONY PAUL, ASIAWEEK, JULY 1, 1983

107. PRIDI'S DEFENDERS II, ANTHONY PAUL, ASIAWEEK, JULY 8, 1983

108. "ชีวิตระเหเร่ร่อนของนายปรีดี", นสพ.ไท้เซียงยิดเป้ารายสัปดาห์ 23 พ.ค. 26

109. "นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ผู้มีคุณูปการอันใหญ่หลวง", นสพ.ซินจงเอี๋ยน 9 พ.ค. 26

110. "นักปราชญ์ผู้ยิ่งยง – ปรีดี พนมยงค์", นสพ.ตงง้วนยิดป่อ 6 พ.ค. 26

111. "นายปรีดี พนมยงค์ กับขบวนการเสรีไทย", นสพ.ซินจงเอี๋ยน 13 พ.ค. 26

แล้ววันนี้แม่โดมก็เงียบเหงา
ริ้วรอยความโศกเศร้าถวิลหา
ลูกน้อยร้อยดวงใจต่างมาลา
มอบข้ามฟ้าอาลัยพ่อปรีดี